Col·legi Universitari de Girona de la Universitat Autònoma de Barcelona

Servei d'Estudis, Documentació i Publicacions de la Diputació de Girona

Comissió Editora de les Obres de Francesc Eiximenis

Modest Prats, Pedro M. Cátedra, Xavier Renedo, Albert Rossich, Mariàngela Vilallonga i Lola Badia

Consell Assessor de la Comissió Editora de les OFE

Germà Colon, Albert Hauf, Martí Major, Jaume Marquès, Josep Massot, Arseni Pacheco, Josep Perarnau, Jaume Riera i Sans, Amadeu Soberanas i Curt Wittlin

Francesc Eiximenis, O. F. M.

Dotzè llibre del Crestià

Segona part, volum segon

a cura de Curt Wittlin, Arseni Pacheco, Jill Webster, Josep Maria Pujol, Josefina Fíguls, Bernat Joan, Andreu Solé, Teresa Romaguera i Xavier Renedo

Col·legi Universitari de Girona
Diputació de Girona
1987

© d'aquesta edició: Comissió Editora de les Obres de Francesc Eiximenis.

ISBN: 84-505-4331-2 Obra completa
ISBN: 84-5054332-0 Tom II
D.L.: B. 35.055 - 1988
Composició i impressió: Delfos, I. G. Esplugues (Barcelona)

Text

[219r] Ací comença la Sisena part d'aquest *Dotzèn libre* de *Regiment de Princeps.*

[676]
CAPÍTOL DCLXXVI

Qui posa quantes espècies hy ha de principat. E ací tracta primerament de la primera, qui s'appella monàstica

Segons veritat, negun gran senyor no pot bé regir les sues gens si donchs no li ajuden lealment a regir sos officials, los quals han una de les espècies de regiment en la cosa pública. Hon, deus ací saber que, jatsia que altres ho agen dit per altra via axí com damunt és dit, emperò no-res-menys deus saber que posa aquell gran Mercurius que sis espècies hy ha de principat e de senyoria o de regiment, ço és: *monastichus, yconomicus, politicus, despoticus, regalis et monarchicus.*

Monastichus s'apella lo principat que l'hom ha sobre si mateix e sobre ses passions, e aquest és, segons ell, lo primer; e açò per tal car negun no deu principar a altre si no sap principar e de fet no senyoreja plenament a si matex e a ses passions. Per tal deya sent Gregori que leja cosa és que l'hom reprena e corregescha a l'altre si ell és gran peccador. E majorment és cosa quax inposible si'l reprèn ne'l corregex de peccat de què ell sia criminós, car lavòs lo corregit li pot dir en la cara la paraula que dix Jesucrist de semblans, ço és: Metga, cura primerament tu matex e puys auràs cura de mi! E açò matex aparia que volgués dir lo Salvador als juheus quant li amenaren davant la fembra adhúltera per tal que la sentenciàs, segons que legim *Johannis, octavo.* E Ell respòs que aquell qui primer era [219v] entre ells sens peccat que li gitàs la primera pedra, volent-los donar a entendre que hom peccador no deu altre jutgar.

E açò matex donava a entendre sent Pau quant dix, *ad Romanos, secundo,* parlant a cascun: Tu, qui altre condempnes del peccat que tu fas, aquell jutgant, condempnes tu matex per aquella matexa sentència. Per què apar que l'hom qui regiment pren de hòmens, sobiranament deu estudiar e esforçar si matex de senyorejar a si matex e a sos mals vicis, per tal que sia digne de senyorejar als altres e que Déus no'l condempne per aquell matex juhý per lo qual ell condempna als altres. D'aquesta espècia de policia parlarem, a la fi del libre aquest, queucom.

[677]
Capítol dclxxvii

Qui tracta de la segona espècia de principat, qui s'appella yconòmica, e de la dispòtica e de la civil.

És dit, encara, que la segona espècia de principat sí és appellada yconòmica, e és senyorejar en una casa solament; e, axí, c'om cascum qui casa té ha aytal principat o'l deu aver. E d'aquest parlarem, si a Déu plau, davall, en la setena part, quant tractarem de la colligació legal.

La terça espècia de principat se apella despòtica, e és quant alcú senyoreja a alcuna congregació de província o de nació, axí com fan senescals e governadors de príncep. E d'aquesta parlarem ací tantost en aquesta sisena part, aprés que avem tractat damunt del principat real, papal e imperial.

La quarta spècia de principat s'apella civil e polítich, axí com és d'aquells qui senyoregen a alcuna ciutat, car aquest nom *civil* davalla d'aquest nom *ciutat,* e per tal *civil* significa 'ciutadench'; axí com *polítich* significa axò matex, per tal quant és nom qui devalla d'aquest altre nom, *polis,* qui significa axí matex 'ciutat'. D'aquest principat és dit ja queucom damunt, e encara ne direm queucom ensemps parlant del principat despòtich, en quant ço qui cové a la un cové sovín a l'altre, car les condicions comunes pertanyents, quant al regiment, al seneschal [220r] o al governador, qui regexen moltes ciutats e nacions, convenen al balle e al veguer, qui solament han a regir e són posats sobre una sola ciutat.

La quinta espècia de principat se apella real, e aquest se estén més

que neguns dels damunt dits, en quant los reys, de fet, no regonexen de present major en regiment de lur temporalitat sinó Déu, e per ells és lo regiment comanat als seneschals e governadors e als altres qui són en lo regne, o'l conexen tenir per ells. A aquests qui han aytal principat és dat tan gran poder que, com ells sien posats en lo regiment per governar, regir e mantenir la cosa pública, per tal los hés dat poder, e deuen, per conservació de lur regne, pendre dels béns de lurs súbdits; hoc encara pendre-los tots, segons alscuns theòlechs, per aquell esguart, si ell veu que en altra manera no pot lo bé comú conservar sinó prenent los béns dels súbdits. E cascun súbdit és tengut de posar sa perssona e sos béns per defensió d'aytal príncep e de la comunitat. E açò per tal car lo bé comú deu ésser preposat al bé de cascun en particular, e axí matex per tal quant, destrouint lo bé comú, se destroueix lo bé particular; e per tal dien los theòlechs que l'om qui en aytal cas no ajudàs de tot son poder la comunitat peccaria mortalment, e lo rey axí matex qui no y volgués ajudar de tot son poder, com per altra cosa no sia rey sinó per aquesta cosa. És ver que, si lo rey, per sa follia e oradura, o per pocha consciència o per malícia, portava son regne a aytal perill, en aytal cas los súbdits no'l deuen favorar ne ajudar, mas deuen ajudar a lur comunitat e fer que per altre via aja pau. E deuen provehir a la oradura e malvestat de lur príncep axí com se pertany de provehir a aquell qui és lur enemich domèstich o lur dissipador principal; car dit és damunt que sens gran necessitat, notòria e evident, qui vinga a la cosa pública sens colpa del príncep, lo dit príncep no pot pendre de sos súbdits ultra les rendes acostumades, e, si u fa, torna [220v] de senyor natural ver tiran.

E per tal consellen los grans doctors que, si los prínceps no's volen dampnar, que's guarden que hans que res de lurs súbdits prenen ultra lurs pròpries rendes reals, que's guarden que la necessitat de la cosa per què prenen los béns dels súbdits sia gran e inevitabla e pas en salut e profit gran de la comunitat dels súbdits, e que seria gran mal o peril qui no y proveÿa. E diu ací un gran doctor que primerament los prínceps hy deuen posar lur tresor, si n'han, e lur pompa e estament aminvar, en guisa que aparegua, e que axí sia de fet, que ço que fan han a fer per força o ab desplaer lur. Car diu aquest que tot quant han los prínceps tot és de la cosa pública qui'ls ho ha dat, per tal que la'n servesquen quant serà temps he hora; e aytant los hés legut de pendre estament e emolument de príncep con servexen a la cosa pública, e no pus. Per tal, príncep qui's vol salvar, de tot quant dóna o reéb, e sia què's vulla, de tot deu pensar que torn

en qualque manera a servey de la cosa pública, de la qual ell se deu tenir per servidor per amor de Déu e del poble, més que per senyor. E açò declarà lo Salvador, *Mathei* xx, als apòstols quant los dix axí: Los reys dels gentils e aquells qui han potestat entre ells són apellats senyors, e senyoregen inperiosament e dominativa axí com a senyors; mas vosaltres, ço és, prínceps crestians, no devets axí senyorejar, mas que sia axí: que aquell qui és major entre vosaltres se tinga per servidor de tots. Car lo fill de Déu, qui és senyor dels senyors, aquesta cosa vos ha ensenyada per eximpli clar en si matex, qui, com fos senyor de tots, emperò ell s'és ensenyat axí com a sirvent de tota la comunitat preÿcant e informant, sanant e aprés donant si matex a mort per tots.

[678]
CAPÍTOL DCLXXVIII

Qui tracta de la sisena espècia de principat, qui s'appella monarchia, e posa com aquesta és solament en lo papa; e posa qui foren los regens ecclesiàstichs e setglars del poble de Israel [221r]

Dit és damunt que la sisena espècia de principat sí és monàrxicha e que haquesta ha e tén de dret lo sant pare apostoli sobre tot lo món, així en lo temporal com en l'espiritual, segons que en la quarta part d'aquest libre, damunt, és estat provat. Emperò, per tal quant no és cosa honesta que lo papa, qui és perssona tota dedicada a Déu, entena en les coses temporals, segons que posa sent Pau, ne seria cosa honesta que aquell qui a Déu és consegrat, e pare dels consegrats e de les coses sacres, se sull e s'enlegesca per eschampament de sanch, per tal lo papa, sens que no's despulla ne's desix tant ne quant del dret que ha en la plena juredicció sobre la temporalitat de tot lo món, comana la execució e l'ús de sa juredicció temporal plenament a l'emperador, sinó en alscuns casos en los quals lo papa personalment vol per si matex exeguir sa potestat temporal. E per aquesta rahó lo papa corona a l'emperador ab los peus, a donar a entendre que l'emperador confessa públicament per aytal acte de la sua coronació que ell és sotsmès de tots punts, e en especial per la corona imperial, al papa.

Los cassos damunt dits retenguts per lo papa a exeguir en la temporalitat són dits damunt, emperò aquests tres són los majors e especials: lo primer és per raó de peccat, car, si l'emperador o qualque rey o quisvol tornava eretge o feya alcuna notabla legea, en aytal cas lo papa hy à a posar la

mà; lo segon, si alcun regne o l'imperi és mal regit o roman sens senyor, lavors lo papa hy proveex; lo terç, si contenció nex entre prínceps o fills d'aquells per raó del regiment, que contenen a qui's pertany, lavors lo papa hy posa la mà. Ne negun no's maravell si lo sobiran sacerdoci és sots un matex hom ab l'imperi ensemps, car ja en temps de la ley de natura aquell sant hom Melchisedech fo en[221v]sems sobiran sacerdot e rey fel, així com damunt és ja dit. E en temps de la ley de escriptura, en lo començament, Moysès e Aaron e alscuns jutges següents tingueren cascun a aquests officis, fins a Daviu, sots lo qual estech separat lo sobiran sacerdoci de la corona real. E finalment en la lig de gràcia, en lo Salvador, se tornà tot unit ensemps en lo nostre Salvador, qui estech sobiran rey e sobiran propheta, e d'ell és passat en sent Pere e aprés en los seus vicaris, segons que damunt és estat ja dit.

Nota ací que los jutges sots los quals lo poble de Israel fo regit en la lig de escriptura foren aquests XVI, per orde, ço és: Moysès, Josuè, Othohiel, Ayot, Sangar, Dèlbora —e aquesta fo fembra—, Gedeon, Abimelech, Tola, Jahir, Jeptè, Esebon, Aylon, Abdon, Sampson. Los sobirans bisbes qui concorregueren ab aquests, XIII: Aaron, Aleatzar, Finees, Abisuè, Bocri, Ozi, Azaria, Marayot, Amarias, Heli, Ephraïm, Achirop, Samuel. Los reys qui'l regiren foren XXI; ço és: Saül, Daviu, Salamó, Robocan, Abia, Asa, Josafat, Joram, Ochozias, Joàs, Amasies, Ozias, Johatan, Achac, Ezechias, Manasès, Amon, Josias, Johachaz, Johachim, Sedechias.

Nota ací, emperò, que de tots aquests XXI solament Saül e Daviu e Salamó regiren tot lo regne dels juheus; mas aprés mort de Salamó, per los seus grans peccats, lo regne fo partit en dues parts. La primera part se apellà regne de Judà, e açò per tal quant era la terra de la trip de Judà, en la qual terra lo dit regne era, e aquí regnaren tots aquells qui damunt són nomenats aprés Salamó. La segona part del regne occupava deu trips e miga, car lo regne de Judà prenia lo trip de Judà e miga de Benjamín, e lo regne de Israel occupava tot l'altre. E sobre aquest regne de Judà regnaren los següents XVIII reys, ço és: Jeroboam, Nadap, Baasa, Hela, Jarbi, Amri, Acap, Ochozias, Joram, Hieu, Johacat, Joàs, Jeroboam, Zacarias, Sellum, Manaèn, Fastena, Osee. E com molts dels dits bisbes e reys fossen per Déu elegits, per tal en especial la Escriptura los enomena més que los altres reys qui foren en lo món, car ací pots veure que estament real e de regiment d'òmens és per Déu aprovat e loat en aquells qui bé n'usen, e açò contra alscuns [222r] heretges qui dampnaren tota presidència dient que negun no devia obeir sinó a sol Déu totpoderós.

E açò sia dit de la sisena espècia de principat, qui és la monarchia, de la qual diguem pus longament damunt, en la quarta part d'aquest libre; per què no y cal pus dir d'ella de present.

[679]

Capítol dclxxix

Qui tracta en quantes maneres officials diverses han a servir al princep

E per tal quant de la quarta espècia de principat, ço és, de la dispòtica, qui és regir pobles diverses o província alcuna, no havem parlat res en especial, e ara —avent a parlar dels officials dels reys e dels grans senyors— nos ve a propòsit, per tal parlarem d'ella queucom, jatsia que ço que d'ella parlarem en quant toca juý o consell o regiment se puxa axí matex aplicar als altres officis qui tenen regiment.

Per què deus ací saber primerament que los officials dels prínceps, parlant en general, si's vol sien dins sa casa, si's vol defora, li han a servir per una de deu maneres o per alcunes d'elles ensemps. Ço és: per via de fer justýcia, axí com canceller e son vicari e los jutges tots, o per via de consell; o per exeguir la justícia, axí com són governadors, algotzís, senescals, balles e vegués e semblants; o per guardar o despendre e aministrar sos tresors e comptes, axí com són mestre racional, tresorer e escrivà de ració e lurs servidors; o per sa cambra, axí com camarlench, uxers e cambrers, sartres e çabaters; o per sa taula, axí com majordom, coch, panicer e boteller, e metges; o per ses cavalcadures, axí com cavalleriç; o per sa capella, axí com capellà major e sos clergues; o per sa confessió, axí com son confessor; o per sa almoyna, axí com sos almoynés; o per fet d'armes, axí com lo mestre de sa cavalleria en terra o l'almirall per mar.

E aquests officis tots entenen redoir sumàriament a tres punts, ço és: primerament, a aquells qui servexen a justícia; se[222v]gonament, a

aquells qui servexen a consell; terçament, a aquells qui servexen a la perssona del príncep, així com camarlench, majordom e tresorer, car dels altres officis qui sots aquests no caen, ja n'avem dit damunt assats en diverses lochs, segons que les matèries ho requerien.

[680]

CAPÍTOL DCLXXX

Com lo canceller és lo primer e·l principal official del príncep, e com canceller deu ésser hom esforçat e de vigor e no deu ésser mamot ne badoch ne boch ne bèstia ne ase

Lo primer offici, donchs, principal al príncep ministrar sí és fer justícia. E en aquest offici té principat lo canceller, lo qual comunament és elegit hom ecclesiàstich entenent e conscienciat e famós. E per tal que ab millor confiança li puxa ésser comanada la justícia e tots los altres prenen eximpli d'ell, aquest és appellat lo cap de justícia, fre del rey e ull del poble, e defensor e escut de veritat. E en especial és comparat a cap per aquestes condicions, car en lo cap ha ossos, medullas, pell, cabells; aquí és la lengua, e aprés tots los senys, les quals coses totes han especial significació de qualque virtut qui deu aparer en aquell qui és posat cap dels altres, e especialment en lo canceller, qui és cap de la justícia e eximpli dels altres. Per tal, volent lo Salvador açò significar, dix a sent Pere, son canceller e vicari: *Tu vocaberis Cephas (Johannis, primo)*, ço és: Tu seràs apellat cap, car yo·t faré mon vicari, qui auràs a difinir e a jutjar los altres.

Primerament, donchs, attén que en lo cap són los ossos, qui són ferms e durs e fonament de tot quant hy ha. E açò ensenya que lo canceller principalment deu estar així ferm e inmoble per justícia que, aprés Déu, res no sia bastant a fer-lo mudar de veritat ne de justícia: ne rey ne regina, ne paor ne menaces, ne promyssions ne parentesch, ne res del món. Per raó d'açò dix Policarpus, *in Rudimentario*, que qui sencerament empara de tenir justícia per alcun príncep, tantost deu pensar que Déus l'à elegit

[223r] per fre al príncep: així que lo príncep fa res contra justícia, que lo canceller o deja tot esmenar e corregir. E per tal és costuma aprovada en la cort imperial que jamés gràcia ne letra neguna no pot passar si no és vista per lo canceller. No príncep qui Déu tema per res no deu posar la mà en la justícia si no és vist per lo canceller, car, com la justícia sia cosa alta e sovín fort amagada, e los prínceps sien comunament ignorans en les leys e en les canòniques e furs e costumes de lurs súbdits. per tal, donchs, que no erre no deu determenar ço que no sap, mas deu-ho tot remetre al canceller. Deya lo gran Nebridius, famós conseller en la casa de França, que canceller no devia ésser fembra ne bajocha ne galimoç, mas hom qui fos hom al qual tota res agués reverència e temor per sa valor e esforç.

Lo rey Frederich de Cicília volia que una sentència passàs contra la volentat de son canceller, e lo canceller dix a aquell qui la avia a pronunciar que posàs así en la sentència, en lo començament: Tothom sàpia que aquesta sentència fa dar lo rey contra volentat del canceller: ne ella no contén justícia ne veritat. E com lo rey lo reptàs per què u avia fet fer así, respòs lo canceller que per tal quant Déus e justícia lo y manaven, al qual ell devia més obeir que al rey. Diu Policarpus que assenyalades coses à Déus fetes per aquells qui virtuosament han defesa justícia, así com damunt és ja dit en diverses lochs. En especial plach als grans senyors antigament fer cancellers grans prelats, car presomex hom d'ells que, per tal quant han grans rendes, no pendran dons de negun, ne presomex hom que sien avars, pus no han ha heretar fyll ne fylla; e per tal quant són sciens, presomex hom que faran la justícia pus entegrament que altres; e per tal quant són clergues no tembran molt als prínceps, ans los prínceps reebran lur correcció así com de pares, quant hora sia.

La reyna Blanca de Nàpols sí reptà una vegada son canceller per què avia feta cancellar una sentència [223v] que lo rey havia dictada per prechs seus. Respòs lo canceller así: —Senyora, per tal só yo canceller que, si res s'ich fa contra justícia, que yo que u cancelle de continent, per raó que lo Rey de tot lo món no'n cancelle al rey, ne a vós ne a mi, de l'eternal libre de vida en què som escrits per escriure he obrar la dreta justícia. E la nit aquella la reyna véu que era rasa del libre de vida e que lo canceller ab sa ploma lo y reescrivia, dient así a l'àngel qui tenia lo dit libre: —Escrivets-le-y altra vegada, car yo li é cancellada la sua injustícia. E l'àngel dix-li: —Donchs, fé-u tu ab aquexa matexa mà ab què has feta justícia! E la regina revelà aquesta cosa al rey e al canceller. Per la qual visió jamés d'aquí avant no's volch

empatxar de fet de justícia, mas tot ho remetia al canceller, así com aquell qui sabia que era fort e esforçat en fer la justícia.

Margarita, regina de Anglaterra, sí empetrà ab lo rey que un seu parent, qui era arquebisbe de Conturbera, fos canceller del dit rey. Com, emperò, lo rey hy volgués posar l'arquebisbe de Muntonia, qui era hom esforçat e de gran veritat e justícia e hom just e espatxat, e com ella no pogués per res parir, ans ja agués anat per VII jorns de part, dix-li un sant frare de l'orde dels preÿcadors así: —Filla, jamés no pariràs, ans morràs del part vuy en aquest dia si no fas ab ton marit que lo dampnatge que has dat a la comunitat del regne sia reparat. Tu as fet posar a canceller, per tal quant és ton parent e per tal que u faces a ta guisa, aytal arquebisbe qui és més bèstia que hom, e més fembra que mascle, e badoch e moll e de neguna valor, sots lo qual se perdrà tota la justícia del regne; per què justícia crida contra tu a Déu contínuament. E sàpies que tu ést perduda en cors e en ànima si de present no'l ne fas levar e que y faces posar aquell qui y és tan apte.— Per què la dita reyna de present tramès lo dit sant frare al rey e lo rey tantost mudà lo fet así com la reyna demanà, e de continent ella parý sana e salva.

Deya lo rey Robert que de les grans confusions que l'om podia fer a si matex sí era emparar offici de canceller e no ésser esforçant per exeguir-lo. Raó és car ab canceller tot lo regne hy ha a tractar, e si no és hom fort e virtuós tothom és per ell dampnificat e laguiat e ofès en sa justícia [224r] per la dolència del canceller; per què covenia que tothom se n'anàs d'ell escandalizat e mal pagat. Lo rey de França posà canceller seu l'arquebisbe de Rems appellat Tibaut Delares, perssona honorable e fort benigne, qui de present se excusà al rey dient-li así: —Senyor, yo no són hom esforçat ne espatxat ne ubert a conèxer la justícia; per què us plàcia que no vullats dampnar la mia ànima ne dampnificar vostre poble en mi, car Déus vos en punirà fort.— E diu que lo rey e tota sa cort agué d'açò fort gran eximpli e faeren-li grans gràcies per la afecció que mostrà a la cosa púplica. E dix lo rey: —Beneÿt siats, arquebisbe, car no sóts d'aquells qui a neguna honor qui'ls sia dada no's tenen per indignes per lur gran presumpció e ambició!

Vet, donchs, com lo canceller és comparat a cap, en quant lo cap contén en si ossos qui són forts e durs, qui significuen en lo canceller fortalea en estar fortment per justícia e esforçadament defendre aquella. E a açò amonestava los jutges e tots aquells qui tenen justícia nostre senyor Déu quant dix, *Ecclesiastici, quarto*: Pugna vigorosament per justícia é Déus per tu pugnarà e aterrarà los teus enemichs.

[681]

Capítol dclxxxi

Com lo canceller deu ésser hom benigne, dolç e tractable e sens pompa he ergull

Contén encara lo cap en si medullas, així com lo cervell e altres molls e grex molt, les quals coses signifiquen a aquells que Déus ha posats caps en la justícia o jutges sobre les causes dels hòmens que s'ensenyen dolces e benignes e tractables a aquells qui ab ells han a espatxar. Car sovín se esdevé que molts lexen de proseguir la justícia e amen abans soferir lur dan que no que agen a suportar les grans feredats e inportables maneres de lurs jutges. Per tal legim d'aquell beneÿt emperador Theodosius que en especial manava que no fos posat jutge de neguna cosa hom malenconiós ne colèrich, ne hom soptós ne ratxós, ne indignant maliciós, ne engronyat, ne ponpós, ne hom pre-[224v]sumptuós qui vingués de vil natura, car deya que aytals hòmens no són sinó mort del poble qui ab ells ha a tractar, e coltell de justícia, car tota justícia és ab ells perduda per lurs males maneres.

Diu la història hytàlica que en Florença avia un juriste, gran doctor e scient hom, mas era així fastuós e pompós e malencònich que volia que les gens li anassen detràs faent-li coa així com a senyor; e feya gets de si matex que paria que fos un gran príncep; e puys desonrava a cascun sens temor, e especialment los pobres e simples qui avien res a tractar ab ell; e puys donava dilacions a les causes sens tota vergonya. E com lo dit emperador anàs per la dita ciutat deportant-se un jorn e fos davant casa del dit juriste, e de la dita casa exís ab dos infants seus pochs una dona de honor, viuda, qui era venguda a menys, e exís d'aquí fort

plorosa, l'emperador, qui era sant hom e bo e fort oculat, viu la dona aquella e conech qui era, car son marit era estat gran son servidor e, lo marit vivent, havia-la vista entrar sovín en sa casa; per què, mogut l'emperador de gran pietat, aturà e saludà-la e dix-li què avia. E com la mesquina, per sobres de plorar, no li pogués respondre, estech dit a l'emperador que lo dit juriste la havia desonrrada, per tal quant tot jorn lo importunava per raó d'una causa sua que li defenia en la cort; e, no-res-menys, l'avia fort envergonyida dién-li en públich que no'l pagava així com devia e que se n'anàs a mal guany. E diu la història que l'emperador manà que tantost lo dit juriste exís a la porta e, quant fo exit, dix-li l'emperador així: —Digues tu, d'on te ve a tu tan gran gosar que tu presomesques de desonrar aquesta dona de honor, com sies fill de no res e sach d'ergull, e ignorant lo bé e misericòrdia que Déus t'à feta? Yo sé què has mester tu! Yo't faré viure e conèxer a tu matex e a aquells qui valen més que tu! Per què tantost manà que hom pagàs sa muller, e dels altres béns seus féu dar la meytat [225r] a la dona pobra de honor e per ell desonrada, e l'altra meytat féu dar a pobres per amor de Déu, e que preguassen Déus que li tornàs lo seny que avia perdut. E manà que jamés d'aquí avant no avocàs pus, e así fo fet.

E diu que lavòs dix a aquells qui li estaven entorn: —Sapiats que no ha al món pigor hom, ne pus cega supèrbia, que és d'aquell qui ve de no res e puys se veu en estament; ne ha al món pus cruel cor que és d'aquell qui s'és vist mort de fam e puys se desconex per aver massa bé. E, jatsia que açò sia gran mal en tothom, emperò singularment és gran mal e fort danpnós en aquell qui és posat en fer justícia als altres, car aporta los altres a desesperació per la sua crueltat, car esperen d'ell que'ls sia escut e pare en lur justícia e és lur coltell e nafra de mort contínua. E és açò pigor que, no contrastant que aquest hom los sia aytal, aquells qui'l soferen e'l suporten no se'n poden a res pendre ne recórrer sinó a soferir lur dampnatge e mal aytant com ell volrà.

D'on podem veure que, si aquest mal pot fer un jutje simple a quisvol, quant de mal pot fer, donchs, lo canceller, a qui és tota la justícia del regne comanada!

[682]

CAPÍTOL DCLXXXII

Qui posa per fàbula quines condicions deu haver canceller e quines no

Recompta lo fabulari que lo leó, quant ordenà sa cort, tench consell qui seria bo per canceller, e alscuns dixeren-li que lo lop. E dix lo lleó que no plàcia a Déu, car lo canceller devia ésser fort tractable e dolç hom en ses maneres e devia ésser net de reebre dons, e lo llop aparia que fos diable, tant era cruel e fer en son esguart; no-res-menys, que era així gran devorador que no solament reebria dons, ans encara, si no li daven, los ho tolrria. Altres dixeren que u fos cavall o lo bou. Respòs lo lleó que no li plaÿa, car no eren afables ne tractables, ans [225v] eren fort pomposos e ergullosos e fort braus en lurs afers. Altres digueren que u fos gos; e dix lo leó que no u volia, car massa era luxuriós, e si per desastre li venia a demanar justícia qualque bella dona, que seria perill que, per aver la dona a sa volentat, que ell no lançàs justícia a terra e a tot desastre. Altres dixeren que u fos la guineu; e lo lleó dix que no u volia, car setisfaria a dues parts per sa gran falsia, e majorment si li untaven les mans ab grex de gallines, de què clla se alta, que de continent la tirarien a son plech. Altres dixeren que u fos l'ase; dix lo leó: —No u vull, car aquex no té prou a res, tant és bestial e ab poch seny e recapte, e faria gran desonor a l'offici; car l'ase en totes coses se ensenya pagès, car és sens tota generositat e bonea, les quals coses són fort contràries a esta.

Altres dixeren que u fos la bogia; dix lo leó que no u volia per res, e açò per tant quant era fort yrosa e malenconiosa e fort disoluta,

car mostrava ses vergonyes a tothom e no avia coa ab què les se cobrís, ne jamés no avia volgudes calçar bragues: ara, canceller deu ésser hom benigne e tot compost e fort honest en tots sos gets e maneres. Altres dixeren que u fos lo gat o lo cha; e dix lo leó que no pertanyia a ells aytal ofici, car eren tals qui no's faÿen a res prear ne amar e avien condicions de perssones de poch recapte en quant estufaven a tothom en la cara sens que negun no's curava d'ells, e ja què farien qui'ls dava senyoria. —E és així, dix ell, que sovín per la viltat de l'hom és fort menyspreat l'offici. Ara, offici de canceller deu ésser fort honrat e dat a perssona famosa e honorable.

Dixeren los altres que u fos lo orifant, car ell era generós, poderós, perssonat, piadós, benigne e fort compost en ses maneres, espatxat e fort avist. Dix lo leó: —E qui u sap, això, que aquex sia aytal? Resposeren aquelles bèsties qui'l li avien proposat: —Senyor, quant és que ell sia generós, poderós e personat, [226r] açò és cert a tothom qui vulla veure; mas que ell sia piadós, ne així virtuós com dit és, açò apar per fama e per testimoni de tota res qui l'aja familiar. E aprés per experiència que tots n'avem; car a tots quants som ha fetes bones obres. Respòs lo leó: —Dupte'm que, per tal quant vos ha fet bé, que per això no'l loets tant, mas yo me'n certificaré ab altres e, si així és, yo'm provehyré d'ell. E diu lo fabulari que, trobat ab d'altres que així era com dit li avien, provehí'l de la cancelleria volenterosament.

Guarda, diu ací lo actor, que lo canceller no deu ensenyar negun vici als altres, qui que ell se sia, e açò per tal quant és proposat a tots així com a mirall de tota virtut e en lo qual penja tot lo bon estament de la cosa pública, així en lo braç ecclesiàstich com en lo setglar.

[683]
CAPÍTOL DCLXXXIII

Qui posa un juý qui fo fet d'un mal canceller qui, per conplaure a son rey, signà una letra de deposició d'un prelat

En temps de papa Ignocent quart, Lotari, canceller de Carles, rey de Cicília, signà una letra en la qual lo dit rey deposava l'abat de Sent Víctor de Proença e manava a sos monges que no li obeïssen en res. E, com lo dit abat faés d'açò clams al dit papa e li proposàs que lo dit Lotari, canceller del dit rey, avia signada la letra damunt dita, tantost lo papa manà que lo dit Lotari, qui era arquebisbe de Massella, apparegués davant ell. E com fos comparegut e li fos provada la dita signació de letra de la dita deposició, dix-li lo papa: —E no saps tu si lo rey teu pot deposar l'abat de Sent Víctor ne qualsevol altre prelat de la santa Esgleya? E tu, per complaure al rey teu, as volgut consentir en tanta legea, com fosses posat al cap de la justícia? No devies tu familiarment corregir lo rey e dir-li que ell, manant e exeguent aytal deposició, era vedat de excomunicació major, e que peccava mortalment e contra la libertat ecclesiàstica, e que ço que ell feya no auria valor de dret ne davant Déu ne davant mi? No saps tu encara que as peccat greument davant Déu e ést caegut [226v] en la dita sentència? Cert, bé u saps, emperò per satisfer al rey as menyspreat Déu e mi e les constitucions ecclesiàstiques, e as agreujat lo sant abat, qui no era de ton for, e l'has dampnificat e offès fins a la mort, sens tota paor de Déu e del món. Per què, per tal que tot lo món veja que aytal peccat no deu passar sens gran ponició, yo de present te leu de l'arquebisbat e de la cancelleria; e torna-ten al loch d'on ést estat natural e aprèn de guanyar la vida, car per null temps de ma vida tu no auràs benifici de la santa Esgleya; e digues al rey que t'ajut si pot. Del qual te man, sots pena de càrcer perpetual, que jamés no'l veges ne li escrives, ne li respones a ses letres. Cuydaves aver per mà sua estament de cardenal, e per tal no duptaves, per amor sua, fer tot peccat e mal: ara, vet que per fer la volentat sua seràs confús de confusió capital. O, que noble canceller avia lo regne e bon escut avia trobat justícia que en tes mans fos així caeguda, que la volentat del rey faesses aquí observar per ley! Per què d'aquí avant aprèn de fer la volentat de Déu, e de esmenar ta vida e de fúger tot offici de senyor, e majorment de fer cancelleria, car no és bo per canceller qui a la volentat del rey vol tostemps satisfer, ans li cové de fer grans crueltats e desastres, així com tu as consentit de ésser fet en aquest abat. E creu verdaderament que d'altres n'avies fetes moltes qui no aparexen a mi, mas aparexen davant lo juý de Déu, qui t'à aportat a aquest punt que, així com volies aquest sant abat despossseir de sa abadia per satisfer al rey, així ages perdut ton arquebisbat e ta cancelleria e que not puxa ajudar lo rey.

[684]

CAPÍTOL DCLXXXIIII

Que lo canceller sia sobiranament honest

És dit encara damunt, terçament, ensús, que contén lo cap pell, qui cobre tot ço qui és dins; e significa en lo canceller assenyalada honestat, car la pell, segons diverses sitis que ha al cap, se mostra de diverses colós, car altra color ha en la cara, [227r] altra en lo front, altra entre los cabells, altra dins la boca, altra dins los ulls. Així lo canceller, en totes parts on sia, deu ensenyar sa especial e bela color, per la qual grans e pochs e domèstichs e estranys e òmens e fembres coneguen en ell que és hom net, e qui no solament és just, ans encara tota sa justícia és bé colorada e hornada he onrada de sa gran honestat.

Legim que l'emperador Octó estech informat que son canceller comanava volenter les causes qui li venien si donchs no fossen de dones, car aquelles volia espatxar e exeguir per si matex. E, com una dona pobreleta li demanàs justícia e ella li luís en l'uyll, ell li féu dir que vingués a·ytal hora a la sua cambra, car ell la espatxaria en sa justícia tantost. E com la bona dona ignocentment vingués a la dita hora a sa cambra així com li era estat dit, lo canceller féu exir tothom de la cambra. E la mesquina de fembra viu-se sola e, tement-se que lo canceller no li faés vilania, cridà alta veu —Santa Maria, val! E cridà així diverses vegades, en tant que lo alguatzir de l'emperador, qui passava aquens hoý la veu e pujà aquí e trobà lo fet. E menà-sse·n la dona a l'emperador, qui de continent féu pendre lo canceller e dix-li així: —O malvat, e tanta màcula as posada en la tua glòria e en l'ofici de

la cadira de Déu? O malvat, e no és tu bisbe, pare e cap e lum del poble, e hom a qui yo he comanada la justícia de l'imperi així com a aquell qui tenia per ànima mia e en lo qual confiava així com en un àngel del cell? E tu daves-la e la venies per fornicacions e adulteris, segons que a ull apar clarament! Dich-te, per nostre senyor Déu, que si fosses setglar, així com és bisbe, que de present te fóra tallat lo cap; emperò, per reverència del grau bisbal me n'estich. Mas de present te tolch la cancelleria e exil-te de tot l'imperi per a tostemps. E escriuré al papa que faça de tu la justícia qui·s pertany.

E diu la història alamànica que lo papa, informat per l'emperador, tolch-li lo grau bisbal, e manà que fos inclús a empertostemps en un [227v] monestir de monges per fer penitència de sos pecats.

[685]
CAPÍTOL DCLXXXV

Qui posa gran juý fet d'un canceller luxuriós

Com los tartres vinguessen en Ungria fins a la ciutat de Buda e los crestians fossen en poch nombre, lo canceller del rey consellà que tots los hòmens, grans e pochs, exissen a la batalla, sinó los capellans qui romasesen aquí per guardar les dones ab lo dit canceller, e aprés que y romasesen los infans petits qui no sabien portar armes. E com aquest consell no plagués a tots, dixeren al rey: —Senyor, no·ns plau a nós que lo canceller guart les dones ab sos capellans, car proverbi és comú que no comana hom al gat la sardina ne a la rata lo baccó; ell ha costumat de tenir un parell de amigues tostemps e aquelles no li basten. Gran paor nos fa que no·s plevís, ell e los seus, de les nostres dones sots escusa de les cases a guardar. Pregam-vos que·ns esper fora la ciutat, e sia bé guardat que no y entre mentre que nós siam defora, car més nos temem d'ell que de nostres enemichs. Lo rey, qui açò hoý, fo fort espaventat e dix: —O Déu, e quins hòmens sóts vosaltres, que tan peccador hom aja regida ma cancelleria tant de temps e que no me n'ajats dat res a sentir? Car pensar podets que, així com hom avar no pot ésser just, així hom luxuriós no és bo per a fer justícia, car és tot corromput e efeminat e ple de tots mals e aparellat de fer tots desastres del món, sol que puxa aver ço que desiga.

E diu que apellà lo canceller e dix-li així: —O malvat! Yo·m pensava que tu fosses ull e braç meu en fer la justícia, e yo sé de cert que tu m'as tota la justícia corrompuda per tes viltats e legees. E yo, qui són setglar, só content de ma muller e d'una fembra sola, e tu, qui ést

bisbe e qui as votada castedat e ést dat als altres en eximpli, ne tens un parell. E què, bon diable, sènyer, par a vós? E ara ab falses maneres tractaves que tots exíssem de la ciutat per anar a la batalla e que tu romaseses en la ciutat per corte[228r]jar les dones? Yo vull que de present sia feta crida que a tothom a qui ages feta injúria en la justícia que de present vinga a satisfer, e vull que s'i par tot quant has agut ne as, d'on que vengut sia. No-res-menys, per tal que justícia sia feta alcuna de la tua viltat, vull que per dues amigues que tenies te sien tolts amdós los genetius, e tolch-te la cancelleria e lo bisbat per a tostemps, e tot accés a la mia casa e perssona. E, açò fet, diu aquí la història que dix a sos cavallers: —Al colp que lo príncep hou ne sap ne coneix de cert que son official se dóna a luxúria, lo deu lunyar de si així com a diable, e li deu tolre tot ofici de regiment així com a lop rabat qui és entre les ovelles. Car lutxúria tol a l'hom lo seny e la consciència e la vergonya, e fa l'om de tots punts bestial així que ja no és bo sinó a morir.

E per raó d'açò pots veure com honestat és necessària a l'hom posat en regiment, e majorment al canceller qui és sobre tota la justícia. E aquesta honestat és significada per la pell qui horna e cobre lo cap.

[686]
CAPÍTOL DCLXXXVI

Que lo canceller sia hom rich e qui no aja mester res de negun

Dit avem, encara, damunt que lo cap contén cabells, per los quals és significada la temporalitat e béns de fortuna qui deuen ésser ab lo canceller. Car lo canceller no deu ésser hom pobre per tal que no aja mester res de negun, car jutge pobre comunament fa mercat de la justícia; deu, donchs, aver béns temporals qui sien seus e ab ell tostemps, així com los cabells són en lo cap plantats ne·s lunyen d'ell si donchs no·ls ne arrancha hom ho no·ls ne talla. Per aquesta raó manà Déus a Moysès, *Exodi* XVIII, que aquells que elegiria per tenir juhý al poble que fossen hòmens poderosos e qui no aguessen mester res de negun ne amassen peccúnies desordenadament. E açò manà nostre senyor Déu, e per tant car, si l'hom a qui és comanat juý ama peccúnia, ell sabrà així colorar sa injustícia que ell la menarà là [228v] on se volrà, e la sabrà bé colorar així que sa injustícia aparrà justícia la millor del món. E majorment si veu que bon colp de diners ne puxa guanyar. Per raó d'açò Actilius, conseller del senat de Roma, tostemps consellava a Nerva, emperador, que jamés no mudàs sos officials sinó per necessitat, car los novells tostemps vénen famolens de aver diners e per tal devoren més les gens; mas los antichs en los officis són ja farts e sadolls e no devoren tant lejament les gens. E aquest matex consell observava per si matex Juli Cèsar, segons que legim en los seus *Annuals*.

[687]
CAPÍTOL DCLXXXVII

Qui ensenya en quins mals cau official de senyor qui pren volenter dons

Posa aquell gloriós Policarpus en la epístola que tramès a Menna Ponpili, rey de Sueucia, que oficial de senyor qui pren dons cau en los següents mals:

Lo primer, que ell és traÿdor a Déu e a son senyor qui li an comanat l'ofici del regiment de la justícia, la qual ell corromp per sa avarícia; e com la comanda sia sobre les ànimes d'aquells a qui ha a fer la justícia, aytant lo mal oficial és a Déu e a son senyor pus criminós con l'ofèn en pus alta cosa.

Lo segon, que en especial és a Déu pus criminós e pus colpable, e en aytant més, com lo mal oficial, prenent dons e corrompent justícia, és perjur al sagrament que féu a Déu e a la senyoria e·l començament de son ofici jurant que ell faria bé e lealment son offici, e ell fa·l scientment àvolment e falsa, falsant sa justícia per ço que ha reebut. És encara criminós a Déu en quant comet leja e gran simonia donant e venent la justícia, qui és virtut espiritual e a Déu fort cara, e la dóna per peccúnia o per altres dons.

Lo terç, car lo mal official, per sa corrupció, se tol la fama, en tant que no és preat res per negun e dóna de si matex molt mal eximpli, en tant que, si és gran oficial, així com canceller ho governador o semblant, provoca los altres oficials menors a fer semblant; e així matex provocha lo poble a desesperar-se de tots punts de haver justícia per mà sua.

Lo quart, que per dons a reebre ell torna així cech que li serà vi[229r]-

jarès que la injustícia sia justícia, e la defendrà sens paor e sens vergonya en públich, pus que sia aveat en aquesta malvestat. E per tal mana nostre senyor Déu, *Exodi* xxi, axí als jutges: No pendràs dons qui enceguen los ulls dels savis. Per què pots concloir que, si avarícia e pendre dons tolen lo seny als savis, que abans l'an tolt a aquells qui poch seny an, axí com aquells qui ja han pres en veu de tenir aytal mala vida.

Lo quint mal sí és que l'om qui pren dons cové que perda libertat de cor en parlar e en favorejar la justícia; raó és car l'om qui pren dons el se ven a aquells de qui·ls pren, en tant que axí com a catiu ell ha a fer ço qui és en favor d'aquell de qui·ls pren; de què·s seguex que no gosa parlar contra ell, ans, si veu que ell ha injustícia, ell ha a callar, o si parla pervertirà lo dret de l'altre e girarà la injustícia d'aquell qui l'ha corromput, e fer-n'à a ssa guisa justícia fins que l'aja aportat a son punt.

Per tal mana nostre senyor Déu, *Deuteronomio* xvi: No pendràs dons qui muden e pervertexen les paraules dels justs. Axí que, si primerament tenen per justícia, puys, aprés que han presos dons, tantost parlen altre lenguatge; axí que apar que vullen retractar e revocar ço qui primerament havien dit. E veges com n'à pres a l'arquebisbe de Narbona appellat Paulo de Caturcho.

[688]

Capítol dclxxxviii

Qui posa eximpli com dons corrompen a vegades aquells qui són tenguts per bons

Paulus de Caturcho, arquebisbe de Narbona, hom famós e reputat per just e per bo, fo informat que un seu rector, qui estava defora la sua ciutat, avia soterrat son ase e·l cimintiri ab creu levada e ab gran solempnitat; de la qual cosa ell fo torbat, e proposà de fer procés de eretge contra lo dit rector. E tantost com ac hoÿt açò anà a la rectoria aquella tot encès e felló per proceir contra lo dit rector e que·l se·n menàs pres e ligat. E lo rector, qui u sabé, manà a sa companya que matassen gallines e capons en còpia e aguessen del millor vi qui·s pogués trobar, e que apparellassen bé [229v] de dinar per a l'arquebisbe e per a ses companyes qui venien. E quant l'arquebisbe fo aquí, lo rector se presentà a ell alegrament, tot remengat e tot que·s reté afaenat del gran dinar que feya aparellar per a l'arquebisbe. E ara fa aportar d'un vi, ara d'altre, ara demana a l'arquebisbe si volrrà d'aquest, ara d'aquell; ara fa venir d'una fruyta, ara d'altra. E de continent que l'arquebisbe fo descavalcat féu beure tota la companya e pregà a l'arquebisbe que bega un poch. E ell, estant tot engronyat, sol no li vol parlar, mas manà que vingués a la esgleya tantost per a respondre a la acusació qui és feta contra ell.

—Per m'arma, mossènyer, dyx ell, que vós no·m podets forçar de inpossible, e a mi seria cosa impossible de respondre a vós fins que yo aja begut. E dix aquí a l'arquebisbe tot lo món de trufes. E a la fi l'arquebisbe li dix: —Digues, malvat, e no has vergonya que ages

feta tanta malvestat que ages soterrat l'ase en lo cimintiri? —Monsènyer, dix lo rector, yo no he vergonya de fer bones obres. E, com yo sabés que mon ase havia servit xx anys a la santa mare Esgleya en aquest loch sens que jamés no n'hac mealla ne diner, ne n'hac una vestidura ne çabates ne calces, ne encara unes bragues, per tal, en recompensació de son bon servey, é'l soterrat en lo cimintiri, aprés d'aquells qui jamay no'm faeren sinó mal e qui bullen pregont en infern per lo mal que han fet a la santa Esgleya; per què no li cuyt aver feta gran honor. Emperò, mogut de consciència, vos dich que l'ase, quant féu testament, me lexà ereu de tot quant que havia, e lexà a vós manimessor. E dix-me secretament a la orella que per vostres treballs vos donàs aquesta bosseta que li trobé sots lo cap del lit. E lavòs, secretament, que negú no'n viu res, mes en la mà de l'arquebisbe un petit bossot ab cinquanta florins. E l'arquebisbe sentí lo pes del bossot e conech que eren florins, e a colp començà a levar grans rialles e dix als seus qui eren aquí aprés ell: —E per ma fe, que a[230r]quest rector és un plasent trufayre. E més de solaç m'an dat ses paraules huy que no avia aüt passat ha un any! E les companyes lavòs resposeren confermant-li ço que ell deya, e que no avia aytal rector en tot l'arquebisbat axí noble e liberal e hom de gran cor; e lavors levà's d'aquí e anà a dinar. E aquí ell ja fo pus escalfat en la amor del rector, en tant que jamés no feya menció en sa casa sinó d'aquell noble rector qui tan bé lo acullí e tam bé lo avia fet riure.

Vet ací com pots veure ço que nostre Senyor diu, e és damunt allegat, que los dons muden les paraules dels justs; car aquest arquebisbe, ab tota sa justícia, al colp que s'enclinà a pendre lo bossot, de procés de eretge que deya que faria contra lo rector, li féu procés amorós tal que aytal hom no avia al món.

[689]

Capítol dclxxxix

Com corruptors de justícia caen en grans desastres e en cassos legs

Fa encara altre mal reebre dons, e és lo sisèn mal; ço és, que hés raó a l'hom de fer-se gran peccador e de caure en grans peccats e desastres. Raó és car, si y attens, l'om posat en regiment qui pren dons, al colp se liga ab infinits peccats e mals, los quals són axí ligats la un ab l'altre que qui en lo primer cau seguex-se comunament que axí cau en los altres.

Si vols saber quins mals són aquells en los quals cau aytal peccador, pots-ho veure si attens als cinch mals damunt dits e a aquells que davall direm, e a molts d'altres, que tu matex ne pots veure si y attens, que serien lonchs de dir. E açò volia dir aquell sant rey Daviu quant deya en lo *Psalm*: *In quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus*, e vol dir que tota la ànima és plena de pecats e de mals d'aquells qui tota lur entenció giren a reebre dons quant tenen en mans la justícia. E [230v] per raó d'açò se seguex lo setèn mal contra ells, qui és que són malaÿts de la maladicció de Déu. E axí u avem *Deuteronomio* xxvii, on diu axí: *Maledictus qui munera accipit ut percuciat animam ignocentis*, e vol dir axí: que maledicció de Déu vinga sobre aquell qui reeb dons per condempnar o per empatxar lo dret d'aquell qui demana justícia e qui va ignocentment e ab veritat en sa demanda. E d'aquesta maledicció divinal se seguexen a l'hom innumerables mals en cors e en ànima. Pensar pots que aquell qui la maledicció de Déu té sobre lo cap, que ell no pot en res de bé prosperar, ans tot

dia cau de mal en pijor. E tot dia li vénen cassos e fortunes e desayres que no'l tiren a bé, ans lo fan pijor e pigor e tot inpacient, fins que l'aporten a punt de dampnació si donchs Déu per sa pietat no l'illumina per especial gràcia sua.

Legim de Recap, senescal e vicari de Constantinoble sots l'emperador Geroch, qui prenia dons e venia justícia là on podia per aver diners. E dix-li lo sant abat Reon diverses vegades que lexàs aquell peccat; si no, que en breu li vendria damunt la maledicció de Déu, qui'l portaria a legs casos e vergonyes, los quals no li serien a profit ne a millorament de sa vida, car Déus no li daria paciència ne gràcia sua quant li seria mester, e açò per lo gran peccat en què vivia per aytals corrupcions. E com lo dit Recap menyspreàs les antes amonestacions del dit sant abat, vingueren sobre ell arreu tots aquests mals. Car primerament estech levat de la governació e senescalia per l'emperador fort vergonyosament; aprés estech acusat de grans crims, per los quals fo exellat de la dita ciutat; aprés moriren-li sos infans e sa muller; aprés perdé miserablament tot ço que ab tanta injustícia avia mal ajustat; aprés encorrech malaltia de còlica e de puagre terrible, en los quals mals desesperà's, e ell matex aucís-se miserablament. Vet, diu la istòria grega qui açò recompta, què és sostenir sobre si maledicció de Déu longament, car a la fi porta l'om a mala fi, axí com féu aquest, e açò per tal quant reebia dons e corrupcions contra veritat e justícia.

[690]

Capítol dcxc

Com cor[231r]*rompre justícia per dons porta l'om sovín a mala fi*

Aporta encara haquest peccat sovín l'om a mala fi e a la dampnació perpetual. Raó és car l'om qui és per Déu malaÿt e carregat de grans peccats ja té la un peu en infern. E com te penses que l'om qui dóna públicament la ànima a diables per ses corrupcions e per aver peccúnies e qui per peccúnia faria quants desastres ha al món, que aytal hom jamés se corregescha, com aquella mala amor tota sia en ell dins axí encorporada, e més que sa pròpria carn e sa pròpria sanch, e majorment com la dita mala amor al diner tostemps crescha més e més aytant com l'om més se acosta a la mort e a la vellea. Cert, solament Déu hy seria bastant a fer-lo penedir e esmenar, e no altre no y val. Veuràs a la fi de sa vida ne temor del juý de Déu ne res del món, sinó la eternal dampnació; car aquella posa fi en la sua mala amor al diner quant veu que la dita amor l'à dampnat per sa gran oradura. E aquesta dampnació menaçava, *Job* xv, a aquests aytals dient-los axí: *Ignis devorabit tabernacula eorum qui libenter munera accipiunt*, e vol dir que lo foch eternal cremarà les ànimes d'aquells qui volenter prenen dons per fer injustícia, com, emperò, ells sien ordenats a fer justícia. Deya lo sant abat Celidonius que aquells qui falsen justícia per dons són enemichs mortals de la cosa pública. E pus que la cosa pública o calla, los diables ho vengen en infern axí com a executors de la divinal justícia.

Recompta la istòria latina que a Seva avia un regidor corromput per dons, apellat Quincianus, e açò en temps de l'emperador Octó pri-

mer. E diu la història que aquest per aytals corrupcions ach ajustat sens fi; emperò, com ell cercàs tots plaers del món, no poch fer que no tornàs tísich e vellegàs defallit. E confortava la sua ànima contínuament dient-li així: —O ànima mia, e dien-me que tu te vols partir del meu cors e te'n vols anar en ta terra. O ànima mia, e què t'é fet ne què t'é dit, que tu així'm vols desemparar? [231v] E com no penses quants de plaers te do tots jorns? Pensa com te tinch en bella casa e com pens bé contínuament del cos en què abites e com lo tinch bé vestit e calçat e ornat. Pensa com tinch al teu plaer molts ayres; veges com és bella la mia muller, en què't pots delitar; veges quants bells fills t'ich é fets en esta vida al teu solaç; veges quantes peccúnies tinch aparellades a fer tot ton voler. Pensa com pasch aquest cors en què abites noblament tots jorns; veges quins lits, quins arreus e quanta bella yoyha te tinch apparellada a la tua volentat. E ardidament demana tu què't plau, car de res que vulles no't serà dit de no. E, donchs, ànima mia, roman ací ab mi e no te'n vages, si't plau! E diu la istòria que tots dies aquest hom feya aytal amonestació a la sua ànima. Emperò ell aflaquía tot jorn, e quant viu que ja no podia pus, començà a menaçar la sua ànima dient-li així: —O mesquina de ànima, e per què'm vols lexar? E no veus que tan mala cosa és la mort, car aquells qui's moren tots sospiren, tots criden e's planyen e's dolen, e aprés reganyen la boca e la torcen, obren los ulls així com a endiablats e puys badallen e gemeguen? Pensar-te pots quin anar y fa, a la altra vida! E donchs, ànima mia, per què'm desempares e per què'm vols lexar?

Finalment, quant longament ach tengut aquest procés, estech-li dit que restituís tant mal diner que avia aüt de maljust per corropcions de justícia tinent lo regiment de la ciutat. Dix ell: —Perquè'm diets açò vol-se'n anar la mia ànima! E dixeren-li clarament: —Senyor, hoc; car verdaderament vós morrets uy en aquest dia, e la vostra ànima no vol pus estar en lo vostre cors. E ell lavors no respòs res, així com a obstinat en peccat; mas dix així ell: —Ànima mia, ne per prechs ne per dons ne per menaces no vols ab mi romandre pus; ara, donchs, vé-te'n on te vulles ab cinch-cents mília diables. E, açò dit, espi[232r]rà de continent. Vet, diu ací la història, quant de mal procura a l'hom corrumput per reebre dons la sua mala avarícia e com lo dampna finalment! O, quant deu attendre e guardar si matex d'aytals hòmens, e jamés lo príncep que no'ls tinga en officis ne'ls favoreg lurs malvestats, per tal que no sia inplicat en lurs peccats e que puys no caga lejament en les dites penalitats. D'aquells, emperò, qui són mals prínceps qui fan lo contrari se clama fort nostre Senyor, *Ysaye, primo*, dient així: *Principes tui infideles, socii furum: omnes diligunt munera, secuntur retribuciones*, e vol dir així nostre Senyor, parlant uy al poble cristià: Vet los teus prínceps, qui t'an trencada la fe qui t'avien promesa de ben regir a tu: tots se són fets companyons e consintens a aquells qui roben a tu e prenen de tu dons per corrompre justícia; e açò fan per tal que n'agen lur part. Tots quants són amen e volen que hom los do e que hom los satisfaça de tot ço que fan en favor d'altre, com, emperò, sien tenguts de fer la justícia sens paga e per lur offici mateix.

[691]

Capítol dcxci

Què deu pensar aquell qui pren aytals mals dons e com és pus leja cosa quant lo senyor ne pren e com dolentia de senyor fa mals tots los officials

Sobre aquesta matèria de pendre dons nota ací alscuns rahonaments notables que han posats los sants:

Lo primer sí és que aquell qui pren inhigament dons tostemps deu penssar que, si's vol salvar, cové que u satisfaça. E deu ací pensar quanta dolor li serà lo satisfer e quants ne són qui abans se lexen dampnar e morir sens satisfacció que no que ells satisfacen, e que d'aquests matex poria ell ésser.

Lo segon sí és que sobiranament apar mal a l'hom aytal, com major és, que ell prena dons de negun, car a qual [232v] que tinga la justícia, a aquell apar fort lejament e majorment a canceller, e ja pijor al príncep, com per altra cosa no li sia dada honor ne estament de príncep sinó per la justícia e que ultra l'estament aquell tan gran ell deman o reeba dons per fer o per espatxar justícia. Açò és la major legea del món, axí com és d'aquell qui dues vegades se fa pagar una matexa cosa, o qui ven ço qui no és seu, o qui dón'a altre ço qui d'aquell és, les quals coses són fort leges en príncep e a gran dampnació de la sua consciència.

Lo terç sí és quant lo senyor matex consella o consent a sos officials de pendre dons; lavors pots dir que és perduda tota justícia quant aquell qui ab tota sa força la deu fer e dar francha, que ell la faça venal.

Lo quart sí és quant demanen dons ells matex ab judicis, axí com

laguiant scientment les causes o sens vergonya. E lavòs, quant açò és, pots dir que la senyoria és al bax e que cové que ella o lo senyor en breu cagen e vinguen a gran dejecció.

E nota ací que de totes les malvestats dels curials és raó e causa lo príncep quant és dolent; ço és, que és hom corromput e de mala consciència, o hés hom de poc seny o ab poch recapte, o és hom efeminat o amich de bacallars, e s'asalta de lurs companyies. Car, com diu Salamó, príncep virtuós e qui és hom e no diable ne bèstia, ab l'esguart de son ull espaventa e foragita los mals de sa cort e fa fugir los malvats hòmens e fa cessar tots los mals contractes e males obres de sa senyoria.

[692]
Capítol dcxcii

Com mal fur o mala ley, si's gira a pendre dons, per la senyoria deu ésser de tots punts lexada e destrovida

Ací, emperò, se mou qüestió, e és aquesta: ja aquell vicari del príncep qui, sots color e ombra de la ley o del fur, reeb dons, ell donant loch e causa al [233r] peccat contra lo qual és feta la ley, si pecca mortalment e és tengut a restituir ço que així pren. Eximpli d'açò és aquest: València ha per fur que qui matarà l'altre en baralla, que pach cent lliures al fisch e que així li sia perdonada la mort que feta ha; e lo governador absol tot aytal homeyer qui provarà que en baralla aja mort aquell que ha mort. Veus que d'aquestes aytals morts se fan tot jorn moltes, e los homeyers van de continent públicament per la ciutat aprés que's són convenguts ab lo governador; e, en tant, pot cascun veure que crexen les morts, qui si alcun vol auciure a l'altre, tantost proposa perdre cent lliures que do al governador, e que aucia a quisvulla. Demana ací, donchs, aquest dupte si lo governador, dissimulant aquesta legea, pecca mortalment e si és tengut a restitució de la peccúnia que n'ha presa.

Ací respòs un doctor religiós e famós així, sots los següents punts:

Lo primer sí és que lo fur aquest damunt dit de València fo feyt per ajudar la humana misèria qui en sa fúria e sens deliberació no's sap què's fa, qui aytant és ab menys culpa com proceex ell son mal ab menys sciència e ab menor deliberació. E per aquesta manera avem que en la lig antiga nostre senyor Déu ordenà que aquell qui mataria

a l'altre no acordadament, que pogués fugir a certes ciutats ja deputades a açò e que aquí estigués fins que morís lo sobiran bisbe e, despuys, que pogués tornar en son loch natural.

Lo segon punt és que lo governador, o aquell a qui pertany açò a veure, qui va dret a la entenció del fur, no pot hom presumir que per açò ell pech contra Déu, car no entén altra cosa fer sinó ajudar a la misèria d'aquell qui, sens deliberació, ha mort a son proïsme, de qui presomeix hom que ha feta cosa qui li desplau fort e que volria que aytal cosa no li fos per res esdevenguda.

Lo terç punt és que, no contrastant que l'omeyer sia ja avengut ab la senyoria, emperò per orror del crim e per tal que los parens del mort no's puxen moure [233v] contra lo dit homeyer veent-lo, hoc encara per tal que los altres, per occasió d'aytal misericòrdia, no s'aleeren de matar a altres sots color de baralla, per raó d'açò la senyoria no deu permetre que aytal homeyer torn de continent al loc hon à fet l'omey, ans ne sia exellat per alcun temps, segons que l'om mort era gran o perssona amigada e asenyalada. Hoc encara deu la senyoria ordenar que quant l'omeyer serà tornat al loch on ha fet l'omey, que per aytant de temps no vaja públicament de dies, ne pas per lo carrer ne per aquelles parts hon estaven los morts, per guisa que la part lesa no reeba novella offensa per la presència del dit homeyer.

Lo quart punt és que, si lo governador o aquell a qui's pertany pot percebre que molts, per esguart d'aytal gràcia, se aveen a fer morts, o que se'n fan moltes e més que no solien, e que és gran sospita que aytals morts no's facen acordadament, en aytal cas deu explicar tot açò al príncep e a la comunitat on aytal senyoria és, e pendre sobre açò aquell bon remey qui y serà dat per tots. Si, emperò, lo príncep, per sa necligència e pocca consciència, ne la comunitat no y daven consell, e lo governador veu que aytals morts se crexen tot jorn, e la consciència lo remort que aytals morts són acordades què que los homeyés ensenyen en la faç de la cort, en aytal cas deu lo governador tots aytals homeyés remetre al príncep e fassa'n ell què's vulla; e lo governador contra sa consciència no'n deu espatxar negun.

Lo quint punt és que, si lo governador, o altre a qui pertany açò, pot raonablament veure e suspitar que per aytals gràcies los homeys se crexen, e ell d'açò no's cura, mas per aver diners conpon ab los homeyers, no solament per lo preu del fur ans encara ab molt millor mercat e ab menor quantitat, e ama més les errades que les avengudes per amor dels diners, e no's cura de fer-ne relació al príncep ne de consultar-ne la comunitat per tal que no perda son guany —e, ultra açò, ell

permet a·ytals homeyés tornar de contínent al loch hon an fet l'omey, e·ls permet anar públicament, [234r] e veu que los testimonis que donen per escusar si matex són gent del diable e hòmens *de populo barbaro* e de mal recapte, que per cinch sols farien deu testimonis en tot ço que us volguéssets, així que ell conex lo frau, e no-res-menys per amor dels diners ho cobre tot e u calla—, d'aquest aytal governador posa aquest doctor les següens conclusions:

La primera, que ell tostemps, així absolent lo homeyer, pecca mortalment, car fa contra lo dret juý de sa consciència per aver diners.

La segona, que ell és participant en los homeys qui·s fan, en quant dóna occasió de fer-los a aquells qui·ls fan sots esperança de sa misericòrdia e gràcia acostumada.

La terça, que ell és causa de tots aquells mals qui aprés se cometen per lur retornament tant cuytat e per la offensa que fan als parens del mort passant-los davant, ne mostrant-se al poble tantost aprés l'omey.

La quarta, que ell és tengut de restituhir aquella peccúnia que ha reebuda en temps que la consciència li dictava que l'omey s'és fet acordadament per esperança de la dita gràcia, creent lo homeyer que lo governador los aculliria dins lo fur e·lls absolria per la pena del fur així com aquells qui u han fet en cas de baralla.

La quinta, que lo príncep, percebut que mala fama corre contra aytal governador o aytal executor, lo deu levar de l'offici del regiment e deu fer inquisició contra ell, majorment en aquesta part, e ponir-lo greument, especialment per aquesta tanta malvestat e corrupció de justícia, e per tal quant és estat occasió de tants homeys.

Deya sent Maximus en un seu sermó que aytals hòmens així inclinats a fer tants mals e tant legs, tart vénen a bona fi; e ultra açò que la peccúnia així malament ajustada no profita a ells ne als seus, car han comesa tració en Déu e en la cosa pública falsant la justícia a ells comanada en fe e ab sagrament, e an traÿt lur frare e proïsme qui·ls era semblantment comanat en son dret; e an fet déus estranys de la pec[234v]cúnia, per amor de la qual an així ofès Déu e le ley sua ab lurs falses maneres e ab astúcies endiablades. E aquesta és la saviea la qual sent Jacme apella diabòlica eternal.

Lo bon canceller, donchs, per glòria de Déu e per honor de la cosa pública, a la qual és deputat per ministrar juý e justícia, e per salvar sa fe e honor a son ofici e al príncep a qui la ha promesa, attena a fer justícia dretament, segons que damunt és dit, e aurà en esta vida la consciència e la sua vida neta de mal. E aprés li darà Déus guardó de noble e excellent jutge en glòria. Nota ací que ço qui dit és del bon

canceller qui toca justícia se pot estendre als altres officials qui han a ministrar justícia al poble. No-res-menys, ço que tantost avem a dir dels jutges se pot entendre e estendre al canceller e a aquells altres a qui cové a jutjar al poble per lur offici.

[693]

Capítol dcxciii

Com lo canceller deu ésser hom entenent e diligent en exhaminar ses causes per guardar-se de errar

Diguem, encara, damunt que en lo cap natural eren posats los senys, ço és, la vista, e l'hoir, odorar, gustar, sentir; les quals coses significuen grans coses en lo bon canceller e en cascun altre jutge. Car primerament deu veure e ab gran diligència examinar la causa a ell proposada, e, si no y és bastant, deu-ne haver consell d'aquells qui u sabjen e u entenen per tal que no u erre per res; car son errar seria a Déu fort offensiu, així com tota condempnació d'om ignocent puja dret a Déu contra aquell qui la fa, segons que diu la santa Escriptura. Seria encara fort escandalós, car abhominable cosa és que de canceller, qui és cap de justícia, ischa sentència corrupta ne que altre aja a esmenar, e la qual cosa torna en gran escàndel del príncep e a gran infàmia de endós e de tota lur cort.

Diu-se del rey Robert de [235r] Cicília que, com son canceller fos trobat així defallent en una sentència, que del coll li tallà lo sagell de la cancelleria públicament, a donar a entendre que si fos seglar merexia que fos degollat. E, indigne de l'offici, el féu gitar de son regne per a tostemps. Per raó d'açò dix Salamó, *Ecclesiastes* XI: *Occuli sapientis in capite eius,* e volia dir que los ulls de l'hom savi deuen ésser en lo cap. E vol dir que lo voler e'l saber qui's pertanyen al bon savi, lo qual saber e voler són ulls de la ànima, sobiranament deuen ésser e apparer en aquell qui és cap dels altres, així com és lo príncep e lo canceller en lo fet de justícia. Car, si en aquests ha saber e bon voler, tots los altres,

per grat o per força, auran a fer bé. Si, emperò, en aquests ha poc saber e mal voler, tots los altres fan dolents.

Per tal avem, *Ecclesiastici* x, que aytal com és lo regidor de la ciutat, aytals són los ciutadans. Raó és car cascun comunament attén al cap, e si veu que lo cap és bo o mal, aytal vol aquell ésser, car los caps són posats en eximpli dels altres e lurs obres tiren molt los altres a fer semblant, majorment quant són males, car en tota multitut més tira lo mal que lo bé. Per tal mana nostre Senyor, *Deuteronomii, primo,* que del poble fossen helegits hòmens savis e aprovats en lur conversació e que d'aquells fossen fets los prínceps e los regidors del poble. Car qui los altres ha a regir cové que la sua vida sia bona e aprovada, e molt més d'aquell qui regex o jutga los altres que d'altre. Car sovín legim que per lur bona vida los dóna Déus a veure les profunditats dels fets e de les causes que ha a jutjar, abans que a aquells qui han més sciència e més saber. E per raó d'açò, los grans prínceps e prelats passats, quant avien a jutjar alguna alta matèria, así com aquells qui principalment confiaven de la ajuda de Déu, recorrien a Ell de tot lur cor per devota oració e dejuni, e'n feyen pregar Déus aquelles perssones de qui havien estimació que fossen santes e de bona vida. E así·lls endreçava Déus en sos juýs maravellosament.

[694]
CAPÍTOL DCXCIIII

Com [235v] *lo canceller deu ésser hom de gran oració*

Attén als fets dels pares passats e veuràs que aquells qui ab oració e ab gran examinació han fets los juís, que lla on no podia ajudar raó natural, que nostre senyor Déu ho soplia per especial gràcia sua.

E attén primerament al juý que féu Josuè de Achor, qui havia pres de les coses que Déu manava perir e cremar en la ciutat de Jericó, segons que legim *Josue, sexto,* e veuràs aquí que sens que no avia testimoni contra lo dit Achor, per la oració que Josuè féu ab d'altres notables barons del poble, ell optench que la sort per la qual cercaven lo malfaytor caegué sobre Acor, e optench que, ell manant-li que confessàs son peccat, que l'altre tantost dix tot lo mal que fet avia. E axí féu lo juý e li donà la sentència de mort tantost.

Attén encara a Salamó, qui, quant féu lo juý entre les dues vils fembres qui·s contenien d'un infant petit dient cascuna que era son fill, que dien aquí los sants que recorrech en son cor a Déu, e Déus posà-li al cor aquella astúcia que manàs que l'infant fos partit per mig ab un coltell, per tal que veés qual de les dites fembres se·n dolria més e que axí conexeria que aquella era la mare.

Attén encara, terçament, al juý que féu Daniel d'aquells dos falsos jutges qui avien sentenciada Susanna a la mort falsament, com aprés que hac orat per pus clarament ensenyar la veritat, examinà los jutges e testimonis e·ls pres en falsia, segons que apar *Danielis* XIII, e axí revocà la sentència dada contra Susanna e sentencià ells a mort.

Deya aquell beneÿt Policarpus episcopus que tant era a Déu plasent la bona diligència que lo jutje avia sobre les causes ans que donàs la sentència, que no solament als fels, ans encara als infells, feya gràcia sovín de veure altament la veritat. E prove·u en especial de Aroer, rey de Cirenen, que com aprés [236r] longa e diligent inquisició no trobàs qui avia trencades les portes d'una dona viuda de nits, la qual alscuns jóvens volien aontar, e ell faés ajustar tots los jóvens de la vila davant si matex e faés aparès que ell avia conegut qui era lo malfaytor, dix axí: —Gràcies ne vagen a Déu, que ara veyg almenys qui és aquell qui açò à fet, car la fortuna li à posada sobre lo cap una ploma de paó. E cridà alt: Tothom lo guart, car vé·l-vos ací! Diu que aquell qui u avia fet, soptosament se posà la mà sobre lo cap per veure si ell portava al cap aquella ploma e que la se·n levàs. E lavòs Aroer conech que aquell era lo malfaytor, e pres-lo e trasch-ne tota la veritat. Axí matex diu que conech Corradus, patriarcha de Antiocha, quals clergues eren concupinaris en son arquebisbat; car, con agués sos clergues ajustats en la seu, féu posar sobre l'altar les relíquies de sent Antoni e, de part del papa, donà perdons grans e altes gràcies a tots aquells qui devotament les besarien e s'i acostarien ab reverència. E dix-los axí: —Guart cascun qui conega fembra carnalment que no bes les dites relíquies, car si u feya; tantost lo pendria lo foch de sent Anthoni! E féu attendre qui serien aquells qui no s'i acostarien; e puys féu-los pendre tots aquells, e finalment tots atorgaren lur peccat.

Per gran examinació meresch Demòstenes optenir la següent astúcia. Recompta Valerius Maximus, *libro* VII, *cap.* III, que una dona ostalera reebé una gran quantitat de peccúnia de dos ostes qui li vingueren ensemps e dixeren-li que no la donàs sinó a ells endós. E la un d'ells tornà e dix que l'altre era mort axí e alí; per què la peccúnia devia ésser dada a ell. E la hostalera donà-la a aquell qui la li demanà. Aprés vench l'altre e demanà la peccúnia, e ella dix que ja la avia dada a l'altre, qui li avia dit que aquest qui era vengut aprés era mort. E, com la cort la forçàs de dar altra vegada la peccúnia a aquest altre —pus que ella s'era obligada a no dar-la sinó a en[236v]dós e avia fet lo contrari—, diu que Demòstenes, veent la gran falsia d'aquests dos hòmens qui dues vegades volien aver los diners de la dita ostalera, pensà agudament en aquesta frau. E sentencià axí: que pus que la dona s'era obligada a dar la peccúnia a ella comanada a endós, que ella donàs la dita peccúnia solament a ells endós, e que jamés a la un ne a l'altre no·n donàs mealla. De què·s seguia que ella jamés no·s pagà res pus, car lo primer jamés no compareguera, pus falsament l'avia reebuda en absència del segon. E axí romàs la dona absolta e no pagà res.

Semblantment meresch Lausonius, jutge de Colunya, confondre la malícia de Masir, mercader d'aquí matex. Car, com al dit Masir fos caeguda la boneta en què creya aver posats mil franchs, e un pagès la agués trobada, qui pux la li reté sagellada e closa quant fo sabut que era sua, e lo dit Masir no trobàs en la boneta sinó nou-cents noranta e nou franchs, féu clams del dit pagès a Lausoni, jutge de Colunya, dient que lo pagès era ladre, que li avia furtat un florí de la boneta. E Lausoni, qui viu la gran desconexença d'aquell Masir, pensà agudament en lo juhý e meresch aytal sentència dar a les parts: ço és, que per tal quant lo mercader, trobada la boneta aquella tancada e sagellada e aquí no avia sinó nou-cents noranta e nou franchs, e ell jurava que en la sua boneta ell n'avia posats mil, que clarament apparia que aquella boneta no era la sua, ne aquella que ell avia perduda. Per què ell manava que de present la retés al pagès qui la avia robada, e lo pagès la tingués tant e tan longament fins que la boneta trobàs altre senyor. E així fo fet.

Així meresch conèxer la falsia de Boet lo gran jutge Timoteu de Parchia. Car diu Petrus Alfonsi en lo seu tractat *De juýs* que, com Boet volgués aver e guanyar falsament les riquees d'un seu veý appellat Chadus, comanà-li moltes gerres d'oli, entre [237r] les quals n'avia més de les tres parts en què no avia sinó un poch d'oli. E, com lo dit Boet vingué de son viatge e demanàs son oli, dix que Quadus l'oli avia quax tot furtat, e que avia trobades ses gerres quax buydes per la major part. E l'acusat era hom ignoscent e no's sapia defendre. E lo beneyt de jutge orà per la veritat e, feta gran e diligent inquisició sobre aquesta causa, donà aytal sentència: que si en les gerres aquelles se trobaven egual quantitat de fargalades e de morques, que l'acusat era colpable e devia pagar tot l'oli qui li era demanat; si les murques e fargalades eren molt menys en la una gerra que en l'altra, que açò feya clar testimoni que les gerres no eren estades totes plenes d'oli e que, en aytal cas, lo acusant devia ésser condempnat. E així estech trobada la veritat que l'accusant era colpable e digne de pena.

Vet, donchs, com lo jutge, per oració e per discreta examinació, o per l'altra d'aquestes, merex venir a conexença de la veritat.

[695]
Capítol dcxcv

Com ne per què lo canceller deu fort examinar tot ço que fa per lo gran perill qui se'n pot seguir

Per raó d'açò, amonesta los jutges, e en special Salamó, *Proverbiorum, quarto,* dient així a ells: *Occuli tui recte videant et palpebre tue precedant gressus tuos,* e vol dir així: que los ulls del teu cor, ço és la entenció e lo voler teu, en los juýs vagen tostemps dret e no declinant deçà ne dellà, e longues examinacions vagen davant les tues sentències e difinicions si vols que tos afers vagen bé. E així u deya de si matex aquell sant hom Job quant deya, *capitulo* xxix: *Causam quam nesciebam diligentissime investigabam,* e [237v] volia dir que ell, com fos rey de Amon e agués a jutgar als altres, que la causa que no sabia que ab gran diligència la examinava, per tal que pogués fer juý dret. E açò volia dir lo rey Daviu quant deya: *Erudimini qui judicatis terram,* e volia dir així, parlant als jutjans en lo món: Informats-vos ab diligència, vosaltres qui avets a jutjar en la terra, e vejats la veritat ans que donets la sentència!

E açò donà a entendre nostre senyor Déu quant dix, *Genesis* xviii: Lo crit del peccat dels sodomites és pujat davant Mi; devallaré e veuré si és ver ço qui m'és dit d'éls. Sobre les quals paraules diu sent Gregori així: No's deu pensar negun que nostre senyor Déu, qui totes coses sap e qui per tot loch és present, aja mester devallar del cel ne à cercar res així com si li era amagat; emperò per donar a nós, jutges, eximpli, qui ab gran dificultat sabem les coses, que ab gran diligència les cerquem e les examinem ans que les jutjem, e majorment en los fets crimi-

nosos e perillosos. E per tal lo dret ha proveït notablament *contra precipites*, ço és, contra los jutges qui sens maturitat e plena examinació sentencien, que lur fet sia corregit e ells plenament ponits per lur defalliment, segons que dit avem longament en lo *Setèn libre* en la matèria dels jutges e dels lurs juýs. E en especial proposa nostre senyor Déus als jutges pensar ço qui és escrit *Deuteronomii, primo*, ço és, que pensen en lo juý que fan, causa és de Déu. Car escrit és, *Johanis, quinto*, que Déus lo pare tot juý ha posat en mans del fill seu; per la qual cosa avem que tot lo juý és seu. Donchs, lo juý que lo jutge fa, juý és de Déu. Guart-se, donchs, lo jutge de falsar la causa de Déu, per tal que per aquell juý no sia jutjat per la sentència de Déu així com a falsari en la comissió a ell feta per la ordinació de Déu. E a guardar-se d'aquest perill ajuda molt la bona examinació e diligent.

Recompta sent Agostí, *sexto Confessionum*, que Alipius, son companyó, fo pres en Cartayna per la cort així com a ladre, car diu que avia presa una destral que un ladre qui fugia avia lexada el camí, per tal que fugís pus laugerament. E com lo senyor de la destral requerís que aquest Alipius fos menat a la presó, e fos sabut que lo ladre fu-
[238r]gia per aquell camí, dix un bon hom qui conexia lo pres: —Aquest hom que avets pres no hés hom que faés aytal cosa; emperò anem a casa del ladre. E viu a la porta de la casa del ladre un infant e dix-li aquest hom al fadrí: —Saps tu de qui és aquesta destral? Dix lo fadrí: —Nostra és e mon pare la y trasch adés, e yo la conech a aytals senyals. Així que clarament conegué aquell qui tenia la senyoria que aquella destral no la avia furtada lo companyó de sent Agostí, mas lo ladre. Per què diu ací sent Agostí: Cert, pens-me que Déus lexà caure mon companyó en aytal cas per tal que ell, en temps que seria gran jutge e regidor, no donàs en res soptosa sentència, ans per aquest cas qui li esdevenc pensàs tostemps que, ans que sentenciàs contra negun, examinàs diligentment la causa a ell proposada ab totes les sues circunstàncies.

Per tal ordenà Teodosius, emperador, e féu ley general, que negun no fos sentenciat a mort ans que per trenta dies no fos vist tot son fet e menat judicialment, e dada al criminós plena audiència dins aquell temps.

[696]

Capítol dcxcvi

Que lo canceller no creegua tost a negun

Informà lo dit gloriós doctor monsènyer sent Ambròs lo dit emperador que vii coses torbaven dretura e veritat de juý:

La primera sí és tost creure e retenir ferm la primera informació, com emperò diga Salamó, *Proverbiorum*: *Qui cito credit levis est corde et contumelia dignus*, ço és, que l'om qui tost creu no ha lo cor assegut, ans és leuger de seny e digne de vituperi. Aytal hom no deu ésser posat en regiment, car no delibera en res que faça, ne jamés no ten la balança dreta a les parts qui contenen, ans tantost se decanta a la altra part. E açò, diu sent Gregori, xix *Moralium*, deu ésser esquivat, majorment en los majors crims, car aquells deuen ésser creeguts pus tart, e pus tost deuen ésser punits quant són clarament trobats. Aquest fa la comuna regla de juý qui diu: *Audi aliam partem*, e vol dir, parlant a cascun jutge, que oja tostemps l'altra part. E raó és car sovín la [238v] part qui ment apar pus vera e mils colorada que la part qui diu ver. E per tal cové al bon jutge més attendre a les circunstàncies del fet que no al fet proposat. E les circunstàncies no poden ésser vistes si la altra part no és perfetament hoÿda, ne lo jutje no pot entregament hoir l'altra part si ell no és dins son cor indiferent a cascuna de les parts, ne ell jamés no és purament indiferent si tantost creu a la una o l'altra, o així reeb la primera informació que no la puys lexar anar. Per què apar per viva raó que lo jutge qui tost creu, o qui així reeb la primera informació, que no's pot inclinar a l'altre: ja és mig corromput e indispost a fer juhý de vera justícia, segons que damunt avem proposat.

Recompta Agellius que en Frígia ach una viuda lo fill de la qual nafrà un gran hom de la ciutat, e ella, tement que aquell per potència no li aucís son fill, féu en lo cors de son fill soptosament xxiiii nafres desús desús, en guisa que negun perill ne afany quax no li feyen. E, entrant lo rey per la ciutat aquella, la viuda li exí a camí, ab grans crits cridant justícia, dient que lo seu fill li avia mort aytal hom de la ciutat, qui·l li avia nafrat de xxiiii nafres mortals, e que l'om aquell qui fet ho avia era aytal, ço és, aquell que lo fill avia així nafrat. Lo rey aquest, mogut de pietat, féu pendre l'om aquell notable volent proceir tantost contra ell així com contra homeyer e invasor de perssona miserable. E dix-li son canceller que no·s mogués tantost ne creegués leugerament fins que la veritat fos vista. E, feyta la inquisició, trobaren que lo gran hom aquell nafrat no avia tocat ne ferit lo fill de la viuda. E trobaren que lo fill de la viuda l'avia nafrat per diners que n'avia presos, e que les xxiiii nafres que tenia se avia fetes fer ab art e ab maneres de la mare. Per la qual cosa lo dit rey, tornant a si mateix, dix: —Ara conech que no és apte a regiment l'om qui creu soptosament. E féu fer gran punició del jove e de la mare qui falsament avien accusat lo bon hom, aprés que lo jove l'ach així nafrat. E açò [239r] trobaràs a la fi de la història oriental.

[697]

Capítol dcxcvii

Que lo canceller no sia parcial

La segona malvestat que empatxa veritat de justícia en los juýs sí és quant lo jutje és acceptador de perssones e parcial scientment e a propòsit. Per què, volent nostre senyor Déu esquivar aquesta pravitat, manà així, *Exodi* xxiii: *Nech in judicio adquiesces plurimorum sententcie ut a vero devies; pauperis quoque non misereberis in iudicio. Et Deuteronomio* diu així: *Ita parvum audietis ut magnum, nech accipietis cujusquam perssonam, quia Dei iudicium est.* E attén ací bé què és ço que mana nostre senyor Déu per servar lo juý dret, car primerament Ell mana ací que, si veus e as sospita violent que lo juhý no va dret, no t'excuses ne·t sofires dient que ço que fas tu ho fas ab consell de molts, car los molts no consellen bé, mas los bons. E diu Jesucrist, *Mathei* xx, que molts són los appellats a salvació, emperò pochs són los elets. E per tal proveÿren los pares que en los juís lo jutge no seguescha los molts, mas los millors e·ls pus savis e pus conscienciats e·ls pus justs e de millor fama, car d'aytals valen més dos que cent d'altres. Diu-te encara nostre senyor Déu en la dita actoritat, segonament, que no t'escuses de fer justícia ne de acceptar perssones per raó de pietat, car ell no vol que ages aytal pietat al pobre que per compassió a ell tu leys veritat ne justícia; ne vol que t'excuses per paor ne per reverència de negun, car Ell te mana aquí, terçament, que tu oges e jutges així lo gran com lo poch, ne guarts en juý a perssona de negun estament, sinó solament a la veritat, e que aquella pronunciys liberalment sens tota paor.

Per raó d'açò, si tu sents tu matex hom pauruch e flach e no bas-

tant per pronunciar ver juý, no vulles emparar offici del jutge, per tal que no dampnes la tua ànima tement de pronunciar [239v] veritat e justícia. Escrit és, *Ecclesiastici* VII: *Noli querere a domino ducatum, neque a rege cathedram honoris; noli querere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates*, e vol dir que no cerchs honor ne senyoria ne promoció de negun senyor, ne vulles ésser fet jutge en neguna causa si no't sens virtut e vigor e poder e esforç de fer e de dir juý contra tota iniquitat e malvestat; car, com diu Tullius, *secundo De officiis, cap.* XIX, no à res al món tan perillós a la comunitat com és quant aquell qui la ha a governar e a jutjar és pauruch e tem de fer juý, e vol satisfer al voler de cascun més que a veritat he a justícia. E fa-ho Déus axí que, si alcun per temor calla justícia o fa contra ella scientment, Déus fa caure aquell qui axí n'usa corruptament en aquell mal que cuydava esquivar per aytal paor o per aytal callar e injust satisfer als altres. E açò pots veure a ull *Johannis* XI, hon avem que los juheus determenaren de auciure a Jesucrist per tal que los romans no vinguessen contra ells e que no'ls tolguessen la terra e que no'ls fessen catius. Emperò, per tal quant aquesta paor era fenta e falsa e proceïa de gran malícia de cor, per tal plach a nostre Senyor que ells caeguessen per lo peccat que comeseren aucient Jesucrist en lo mal que'n volien esquivar, ço és, en mans dels romans, qui'ls tolgueren despuys lo regne e'ls cativaren a tots.

[698]

Capítol dcxcviii

Com hoy e amor corrompen los juýs

La terça via per què's corromp juý sí és per hoy o per amor. E aquesta és la pus comuna via de corrupció qui al món sia. E per raó d'açò an proveït los drets que puxa ésser gitat de juý enemich, e que amich especial e perssona attanyent molt no'l faça, axí com pare o fill o frare o semblants, car diu l'eximpli que qui pare à jutge, segur va a cort. E açò posa Tulli, *tercio De officiis, cap.* XI, dient que, jatsia que alscuns, axí com Aristòtil, agen dit que més deu ésser amiga la veritat que l'amich, emperò la generalitat del món no seguex aquesta ley, car tots comunament, [240r] desemparada la veritat, se seguex la carn e la sanch, en la qual se troben a la fi legament enganats. Car Déus, qui és tota veritat e justícia, pugnant per si matex confon aquells qui per les amistats he oys carnals lo desemparen.

La quarta via de corrompre justícia, dix lo dit sant Ambròs, és necligència del jutge, de la qual avem ja dit damunt. E la quinta és pendre dons, segons que damunt és ja tractat longament. Fer, axí matex, venal la justícia fa la sentència fort sospitosa, segons que posa sent Agostí, *Epistola* XXXV, car diu que, jatsia que lo testimoni vena son ver testificar, e l'avocat sa avocació, e lo conseller son bon consell, ja per axò, ço diu, no deu vendre lo jutge lo juý just, car ell és posat al mig de les parts, e los altres damunt dits són d'una part o d'altra. E açò avem, XXIII, *q.* V expressament, que no és legut vendre justícia per res, e açò per honor de la veritat e justícia, qui no pot ne deu ésser dada per diners. E açò matex posa sent Agostí, X *Confessionum*. E Policratus, *libro quinto, capitulo* X, posa que jutgar

deu ésser fet liberalment per honor de la justícia, qui és mare e regina del jutge, e per conseqüent no la deu vendre lo jutge, així com no deu vendre sa mare ne sa regina. E d'açò parla noblament Ysidorus, *De sumo bono, libro tercio, cap.* LIIII. E deus saber que justícia no solament se pot vendre per diners, hoc encara per tota cosa qui prear-se puxa per peccúnia, e desigable per aquell qui la ven. Per res que dit aja no entén a negar que lo jutge no puxa ne deja ésser pagat per sos treballs quant és jutge de singullars perssones. Mas canceller o vicicanceller, o jutge dat per la senyoria, deu ésser bastantment remunerat per lo príncep o per la comunitat; e aytal deu dar sos juýs francs e liberals, ne deu demanar res a negun per res.

La sisena cosa qui corromp e torba juý sí és fretura de dreta entenció, car aquell qui jutja deu aver la entenció dreta que lo juý que ell fa entén a fer principalment per honor de Déu e per conservar pau e justícia en la cosa pública. Mana nostre senyor Déu, *Deuteronomii* XVI, així: *Quod iustum est, iuste exequeris*, e vol dir que, si as a fer negun juý, que'l faces justament, [240v] ço és, ab justa entenció e ab orde de justícia, e no en fúria o ab crueltat, e lexar orde de dret; car, posat que lo jutge o príncep don justa sentència, si, emperò, ell la exeguex ab fúria o ab crueltat o ab indignació, tota sa justícia és fedada e sullada davant Déu.

Recompta sent Gregori, *quarto libro Dialogorum, cap.* XXXV, d'un gran hom ja mort qui a punir los delictes més s'i movia per crueltat o per venjança que per amor de justícia, que viu que soferia greus penes carregat de ferre e ligat. O, diu d'açò Beda en una omelia, Tu, Senyor, ab tanta dolçor suportes los hòmens e ab tanta reverència los tractes, segons que avem *Sapiencie* XII; d'on ve, donchs, als hòmens tanta crueltat e malvestat e feretat que la un tracta l'altre així cruelment?

Legim de Morfeo, rey de Listris, que, com hoýs dir que avien cremat un hom poch a poch, així com si fos carn de moltó que aguessen a menjar, apellà los saygs e aquells qui aytal execució avien feta e manada, e de continent levà-los de sos officis, e dix-los així:

—O, fills del diable, e com sóts així cruels e sens tota pietat? E no ha prou de mal l'om qui's crema, e vosaltres encara li ajustats mal sobre mal, turmentant-lo poch a poch e multiplicant-li les sues penes? Jamés no fo nació que, jutgan los hòmens, no vulla queucom mitigar les penes assignades per les leys, e vosaltres les crexets sens tota misericòrdia. Verdaderament, si en aquest loch romanits, yo'm dupte que Déus no'ns confosés a tots per la vostra crueltat. Yo vull que de present vos ischats tots de mon regne, e que primerament sintats en vostres perssones la crueltat que feta avets en aquest mesquí d'om que avets cremat e en

los altres que avets morts a semblant mort.— E diu la istòria grega qui u recompta, que féu-los acostar brases foguejans a les plantes dels peus nues fins que la pell dejús se trencà per la calor del foch, e puys féu-les-los lunyar. —Ara —dix ell— sabets queucom de les penes que avets dades a l'[241r]hom que avets cremat!— E diu que ordenà que d'aquí avant l'om no's puxa cremar viu sinó per eretge, e qui per altra via s'agués a cremar, que primerament lo offegassen e puys que'l cremassen aprés sa mort. E ordenà que tot official de justícia qui ab sa mà pròpria agués a exeguir mort o dar altra pena, que pensàs la pus dolça e menys penal manera que pogués al món. Per raó d'açò diu aquí la istòria que féu Déus a aquest príncep tanta pietat, que jamés no fo príncep pus prosperat en aquell regne en perssona ne en béns; car escrit és que dix lo Salvador que los misericordiosos són per Déu benauyrats, car troben ab Ell tostemps sobirana misericòrdia.

[699]

CAPÍTOL DCXCIX

Que los passats flixaven en la rigor de les leys, per les causes següents en especial

No contrastant que los prínceps e grans pares passats per esquivar los crims volien rigorosament observar les leys, emperò a vegades hy flixaven per alcuna raó assenyallada. E primerament per pietat, així com legim de Callea, romana dampnada a la mort e que morís per fam al càrcer. E, com passats XV jorns no fos morta, estech trobat que vivia mamant sa filla, qui era letera, qui tot jorn la visitava. Per la qual cosa, mogut de pietat, lo senat perdonà-li la mort per la bonea e pietat de la filla. Recompta així matex Valerius, *libro* VIII, *cap.* I, que, com una dona fos a mort sentenciada per tal quant avia mort son marit qui li avia mort un noble fill que avia aüt d'altre marit, per tal sentenciaren així los ariopagitas, als quals fo remès lo juý per la potestat de Athenas, que aprés cent anys ella degués tornar al juý e lavòs son fet seria espatxat. Vet com ab aquesta piadosa cautela ella escapà sens que no fo absolta ne jutjada, e açò per la pietat qui li agueren sobre son crim, pensat lo dampnatge que [241v] avia reebut. Diu aquí matex Valeri que fo perdonada la mort a un hom per tal que los fills que avia no perissen. Així matex se faeren d'un altre qui aucís sa germana carnal, que trobà en la obra carnal ab un hom qui no era son marit. Així matex d'un altre qui, aprés que fo sentenciat, confessà si matex ésser lo pigor hom del món, e féu gràcies al jutge qui l'avia sentenciat, e féu-les-li ab tanta reverència que, besant-li los peus, tota la cara posà en pregont del fanch e la's sullà fins a les orelles on lo dit jutge tenia los peus.

E lavors, ab clamor del poble, per misericòrdia fo-li perdonat son crim e la mort.

Segonament, donaven dilació a les causes sovín mitigant les leys en perssones qui avien fets assenyalats serveys a la cosa pública. Així com a Brello, en Lacedònia, fo remesa la mort de Cartaso, noble cavaller, e açò per tal quant avia fets assenyalats serveys a la dita ciutat, segons que apar en la història grega.

Terçament, quant l'om qui avia comès lo crim era perssona estada d'abans no criminosa ne viciosa, e aprés ha peccat més per ignorància que per malícia; e així fo perdonada la mort a Quinciano, gran hom de Roma, quant matà lo Scipió segon en la via Àpia, segons que apar en la història latina.

Quartament, si l'homey era notablament profitós a la cosa pública, o si per sa punició se pogués seguir gran mal a la comunitat. E així fo perdonada la mort de Euro, frare del rey de Boèmia, a l'altre frare menor qui la féu, car lo dit frare menor era fonament de tot lo bé d'aquell regne, segons que recompta la història alamànica, e per la sua mort se poguera seguir infinit mal a la comunitat.

Quintament, quant la part offesa ho remetia plenàriament. E així fo perdonada la mort del duch de Duraço, en Nàpols, car los seus la lexaren de bon cor quant lo dit regne se volch levar contra lo rey d'Ungria, qui la avia feta fer e qui era aquí present lavors.

Sisenament, [242r] quant l'omeyer és perssona qui ha grau de senyoria en tots. E així's perdonen sovín homeys fets contra justícia per los prínceps en lurs vassalls, jatsia que sien homeys contra ley e justícia e contra patis entre lo príncep e los pobles. E açò, determenaren los egipcians, se deu soferir per lo poble quant no's fa sovín ne lo príncep no n'és viciós e u ha comès sens deliberació e n'ensenya gran desplaer, e en altra manera lo príncep homeyer és fort profitós a la cosa pública.

Setenement, quant la ley no és bastant a determenar la causa, així com és en los negocis massa subtils. E d'açò posa eximpli Policratus, *libro* V, *capitulo* XI, e diu que Pictàgoras féu pati ab son dexeble Evagri que ell li ensenyaria per un any e lo dexeble li promès dar L florins al cap de l'any, ab aytal condició que lo dexeble sabés guanyar la causa primera que ell defendria per leys. E com a la fi de l'any Pictàgoras li demanàs los L florins, respòs Evagri que no li'n daria mealla, si donchs lo dit Evagri no guanyava la primera causa que defendria, car aquest pati fo entr'endós al començament. —Donchs, dix Pictàgoras, sia aquesta la causa, ço és que disputem yo si deg aver res de mos treballs o no! E dix Pictàgoras: —Yo't provaré que yo'n deg haver de tu ço que't

deman, car si la sentència és per mi, seguex-se que per vigor d'ella yo deg aver los diners; si tu obtens contra mi, seguex-se que encara los deg yo aver per lo pati que faem al començament que tu·m donaries 1. florins si tu guanyaves la primera causa, la qual és aquesta que tenim entre mans; doncs apar que yo deyg aver aquests diners. Respòs Evagrius provant que no li devia dar res, així, car si era sentenciat per ell que no li degués res, donchs, per vigor de la sentència ell no li devia res; si era sentenciat contra ell, seguex-se que no li deu res, car lo pati fet entre endós deya que no li degués res si perdia la primera causa que ell agués a defendre. Com, donchs, la aja perduda si sentenciat és contra ell, seguex-se que lo dexeble no li deu res si·s vol sia sentenciat per ell, si·s vol contra ell. Per què, en aquesta causa, los jutjes no volgueren sentenciar ne apli[242v]car rigor de nenguna ley contra neguna de les parts per defalliment de ley, car ací no y era bastant ley imperial feta lavors.

[700]
Capítol dcc

Com per prechs raonables los antichs flixaven en la rigor de les leys

La huitena via de mitigar la rigor de les leys en los juýs sí fo per prechs raonables; e appellaven los antichs prechs raonables quant pregava alcun per cosa qui·s podia cometre sens lesió de la cosa pública o sens lesió del sagrament que fa lo jutge al començament de son ofici quant jura que ell se aurà en tots sos juýs bé e lealment, segons Déu e bona consciència; car, com diu Tullius, *libro secundo De officiis, capitulo* xvi, lo jutge tostemps deu seguir la veritat, mas aquell qui prega basta que seguescha ço qui apar que·s puxa bé fer. E, segons que diu sent Pere, *Epistola* xxxv *ad Macedonium*, lo pregant se deu moure per piadosa entenció e lo jutge per dreta. E per tal, si lo jutge veu que sens partir-se de dretura pot satisfer als prechs, lavors pot exoir lo pregant e no en altra manera, car per neguna perssona mortal lo jutge no·s deu partir de veritat, ne deu fer res contra Déu ne contra consciència. E per raó d'açò negun qui prech a bon jutge, de res no·s deu tenir per ofès si no u optén, car deu pensar aquell qui prega que lo jutge per sos prechs no·s deu partir de veritat ne deu fer contra consciència, e qui, preposant veritat e consciència a tots prechs, fa ço que deu no offèn negun, ans si negun se·n té per ofès, que ell mostra gran follia e pocca consciència. Per tal diu Tulli que antigament, quant alcun era emparat de pregar per alcun criminós, que primerament volia saber lo crim e les circunstàncies de ço que fet avia, e si veya que lo crim fos fort leg e lo criminós fort scelerat, no·n pregava per res, ans

se reputava per perdut e per confús que ell pregàs per aytal perssona; si veés que la cosa se pogués flixar sens vergonya e càrrech seu, lavòs feya los precs, tostemps promesa protestació que li plaÿa que [243r] justícia fos feta, e que suplicava que per sos prechs per sa favor li fos feta alcuna raonabla misericòrdia. E per aytals prechs així raonables se solien inclinar los prínceps més a fer pietat que per neguns altres.

Posa aquell gran Titus Livius que y ha tres maneres de prechs qui, quant és de si matex, no deuen ésser exoïts, ço és: prechs pregats, e prechs leugers, e prechs orats.

Prechs pregats són aquells quant alcun prega per tal quant és estat pregat per altre e altre, e aytals prechs comunament no són reebuts ab gran efficàcia, car presomex hom que aquell qui·ls fa solament entén a satisfer a aquells qui·ls n'an pregat. E com ells no sàpien los mèrits de la causa per què preguen, per tal jamés savis hòmens no fan aytals prechs ab gran efficàcia, ans solen dir secretament o significar a aquell a qui preguen dient-los per senyal o per letra o per mijancer que aquell a qui preguen que·n faça què·s vulla, *quia rogatus rogo*.

És ben ver ací que quant aquell qui prega és perssona qui pot molt noure e profitar, e apar que aja lo fet per què prega fort a cor, en tant que si no n'era exoït que serà fort ofès, e que per sa ofensa se poria molt de mal seguir a la comunitat o a·quell a qui prega, lavòs, per entenció de preservar la comunitat de mal e de conservar-ne la cosa pública, li n'ha hom acostumat de obeir; ne aytal obeir és contra justícia, car per conservació del bé comú o per preservar-lo de mal se pot lexar alcuna justícia particular d'aquest hom o d'aquell e·s pot així remetre, car la justícia particular deu fer loch al bé públich, e açò és major justícia que no fer la particular de qualsevol altre.

Segonament, és dit que y ha altres prechs qui s'appellen leugers, e açò pot ésser o per la perssona qui no és de gran estament, o per tal quant no són fets ab gran efficàcia, o per tal quant són fets per perssona laugera, així com per dona, qui no ha àls que fer sinó ço de què serà pregada; e a aytals prechs basten bones respostes e corteses e grasses e colorades e cauteloses e ventoses, les quals los prínceps e jutjes deuen ja tenir aparellades tostemps, e ja per aquests aytals prechs negun príncep ne jutje no·s deu tant ne quant [243v] moure de son bon propòsit.

Terçament, hy à altres prechs qui s'apellen orats o fats o desraonats, així com són d'aquells qui per tota cosa preguen e jamés no attenen al crim comès, sinó a la pena que sia relevada. E aquests són així folls que jamés no·ls deu hom hoir sinó així com a hòmens en los quals no

ha neguna raó ne bonea ne vergonya ne consciència ne virtuts. Contra aquests diu sent Agostí, *ad Macedonium*, que són enemichs de justícia, e aproven tot peccat en quant no volen que negun criminós sofira pena.

[701]

CAPÍTOL DOCI

Com a vegades no és legut de pregar per lo criminós que no sia punit

Recompta Titus Livius, *in Opere minori*, *capitulo* XX, que Theofastus, rey de Capedòcia, fo fort offès per Jotum, son cavaller, per la qual cosa ell lo pres e·n volch fer gran justícia. E diu que vench aquí Sareto, príncep seu notable, e pregà·l que perdonàs al dit cavaller, e diu que lo dit rey dix-li així: —Sareto, com s'i ve, ne per quina rahó tu zeles més per la pena que aquest merex que per la desonor que m'à feta? Apar-te que pus raonablement deuries pesar lo gran crim que ha comès aquest en mi que la pena qui l'espera e que més deuries attendre a la mia perssona que a la sua? Coneys si ést hom de poca valor que tu vulles e prechs que tan gran crim e tan notori com és aquest sia remès sens copiosa justícia. Ès aquesta la bemvolença que tu as a mi ne a ma perssona que així preus poch una gran minva qui'm sia feta? No veus, encara, que lexar açò impunit és dar via als altres de fer-me tots jorns semblant? Com as tan poca vergonya e tan poch seny e tan poch zel de justícia en tu mateix? Cert yo·t daré a entendre que d'aquí avant no faces semblant; e pus que així pregues per aquest malvat, yo t'hoyré e fer-li é misericòrdia qui a tu costarà car: yo avia preposat de tolrre-li primerament los punys e aprés de rocegar-lo e de fer tallar-li lo cap, e yo per tos prechs li perdó lo tallar dels punys e lo rocegar; e vull que tu, qui ést tan gran son amich a qui tan folla compassió as de les sues penes, ho reebes en ta perssona, [244r] e que ell solament aja tallat lo cap. E vull que demà per lo matí, sens tota dilació e dispensació, se faça la execució de andós, per tal que cascun aprena en tu de no fer prechs orats e dessaborits e sens neguna raó! Pensar-te pots quina nit ach Sareto, lo dit príncep!

E, quant vench l'endemà, lo dit rey féu apellar lo dit Sareto e dix-li: —As pensat anit quanta malvestat as feta pregant-me per l'om malvat? Respòs Sareto: —Senyor, yo conech mon gran defalliment, que gran mal é fet pregant per l'om tan criminós. Respòs lo rey: —Gràcies a la pena qui has soferida en lo cor, qui t'ha dat entenIment, vet quant de bé fa pena, que solament la paor dóna seny als folls. Apar-te, donchs, si és gran desastre voler tolre la pena a aquells qui la merexen bé? No saps tu que tolrre pena al criminós no és sinó aprovar son peccat e dar via als altres de fer pijor? Guarda't, doncs, e tu e los altres, de fer jamés aytals prechs si vols escapar a grans penes; car sàpies que, si aquest hom per qui pregaves fos per tos prechs restaurat, per mà sua sostingueres moltes minves e desastres, car la boca de Déu no pot mentir, qui diu que per ço per què has peccat, per allò seràs turmentat. E sàpies per cert que hom scelerat e malvat que tu ages de mort deliurat jamés no t'amarà, ans te volria aver mort e del món levat. E açò vol Déu que sia pena de ton peccat. Per què de continent lo dit rey perdonà a Sareto e manà fer plena execució de Joto, lo dit cavaller qui avia comès lo dit crim.

[702]
CAPÍTOL DCCII

Quin ne qual deu ésser bon jutge

Qui ne qual deu ésser bon jutge ensenye-u Ysidorus, *libro tertio, De sumo Bono, cap.* LV: *Indiscretis, causa tercia, secunda, par.* XIIII. E aquí veuràs com en ell no basta que y sien los ulls, així com és dit que deuen ésser en lo cap natural, ço és, diligent examinació de les causes, ans encara deu en ell aparer e ésser lo seny de l'hoir, odorar, gustar e sentir; ço és a ssaber, que lo canceller e cascun bon jutge, aprés que primerament ha les causes examinades, que segonament hoja copiosament les parts, donant-los términs peremtoris a posar tot [244v] ço que vullen dir ne posar. Com, emperò, aquell qui hou a l'altre deja hoir-ne a què dega attendre per tal que no puxa ésser enganat, e com en les causes qui són de pes dega més attendre e pus pregont examinar açò, avem posat largament en lo *Tercer libre*, en lo huytèn tractat, qui és dels senys corporals. E açò en especial significa lo seny de l'odorar, car dóna a entendre que aquell qui ha a jutgar fort deu attendre a aquell qui parla quina odor ha, ço és, de quina fama e de quin nom és e quina manera té de parlar, ne si parla affectadament o ab consciència, e així de les altres circunstàncies del parlar.

E aprés o deu gustar, ço és, assaborar, pensant si lo fet proposat poria ésser ver o si és fals per neguna manera, e sobre açò bé pensar e bé consellar. E, aprés que ha gustat e conex lo fet proposat si és dolç o amargós, deu ensenyar que se'n sent e que en ell és viu sentiment, ço és, punir o deliurar lo accusat sens dilació.

Per les quals coses apar què pertany al bon canceller e a cascun

official de príncep o de comunitat qui aja a jutjar, jatsia que dells juís e dels jutges ajam parlat pus larch en lo setèn libre, on aquesta matèria ha especial loch, segons ço qui pertany a qui à tractar de juý e del jutge speculativament e suptil, car ço qui ací és dit, solament és dit moralment en quant se pertany a preÿcar e a instruyr a aquell qui ha a preÿcar a aquells jutges a qui és comanada justícia.

[703]
CAPÍTOL DCCIII

Quina pena merex mal jutge

Quina ne qual és la pena que lo mal jutge merex ensenya-ho Protasius, *in Epistola ad Gofredum, ducem Normandie,* dient així: Jutge és dit corruptor de justícia en tres casos: lo primer, si jutge fa juhý inicament, ço és que sia corromput per qualque via, o si jutja contra la ley justa e lo dret de la part; lo segon cas sí és si jutga contra orde de dret; lo terç, quant no vol jutjar quant deu. E en qualque manera d'aquestes ell jutga, no contrastant que ell cometa crim contra la lig divinal, emperò les leys hu[245r]manes l'an condempnat a grans penes. A les quals penes los grans prínceps passats an hajustades altre e altres per esquivar la gravitat del crim, car com recompta Valerius Maximus, *libro* VI, *capitulo tercio,* dient que Cambisses, gran senyor en Orient, los feya tots vius escorxar; e Lacarus, rey judich, los feya lo cor arrancar; e Pirrus, rey de Roma, los feya a grans turments finar lur vida.

Si, donchs, diu ací Protasius, episcopus rotomagensis, açò feyen los infels, qui no avien conexença de Déu, mas solament o feyen per zel de justícia e per amor de la cosa pública, quant més deu per aquesta justícia pugnar lo príncep cristià, qui espera a venir al juý de Déu, e qui per justícia a mantenir és fet vicari de Déu e persona pública e eximpli de virtut, pare de la comunitat, cap de tot lo cors civil de sa terra, fonament e escut e mur de les leys, invasor dels enemichs, ànima de tot lo bé comú, lengua, cor e boca e vida de tots, qui per tots e ab tots, forans, estranys, veïns e privats, à partir e tostemps à pensar e à

treballar sens mesura! Per les quals dignitats és per tots, aprés Déu, amat, temut, honrat e defès; no solament per los seus qui benefici n'an rebut, hoc encara per aquells seus qui jamés no'l viren ne res no n'esperen. Donchs, fill, diu aquí matex aquest sant bisbe, tin ferm en ton cor e en ta memòria que a justícia a fer t'à Déus en especial elegit. Per què, per tal que la causa de Déu, qui és fer justícia, puxes pus aptament exeguir, tin dret la balança e la fé tenir a tos officials exalçant aquells qui açò fan e atterrant e anichillant aquells qui en aquesta part fallen, si vols aconseguir aquell eternal guardó que Déus ha aparellat a aquells qui vers amadós e drets sentenciadors són de justícia, per tal que puxes escapar a les terribles penes a les quals són deputats los offenens aquella! D'aquesta matèria e altres pertinens al juý, veges largament en lo setèn libre, segons que ja és dit damunt, car aquí poràs largament veure ço que ací avem lexat, car aquí à més loch aquesta present matèria. [245v]

[704]
CAPÍTOL DCCIIII

Com los mals avocats són obligats de restituhir

No solament lo príncep o lo jutge ordinari, qui per son offici és obligat de fer justícia, és tengut de restituir tot ço que per fer justícia à reebut de les parts, segons que posen los doctós, hoc encara los avocats són tenguts a restituir tot ço que prenen injustament, segons que posa sent Agostí, XXXVI *Epistola*, e no solament és tengut a restitució d'açò que contra justícia inicament ha reebut, hoc encara d'açò que per sa injusta avocació la part qui té justícia ha perdut, segons que aquí matex ensenya sent Agostí. D'aquests parlant, Tullius, *primo De officiis, capitulo primo*, diu que són en la cosa pública així com a lengua qui manifesta defora les necessitats del cors; així aquests, guardant a les causes, deuen cerquar aquí la veritat, e, aquella trobada, no deuen pus detenir les parts, mas deuen-los ensenyar lur dret e publicar-lo al jutge e fer-lo venir a sentència. Per raó d'açò dampna Tulli, *libro secundo, cap.* XVI, aquells qui fan lo contrari, així com són aquells qui veen la veritat e encara donen a la causa dilació, o veen que mantenen contra dret e justícia e encara o cobren e u coloren per donar dilacions e per aver més diners. Tots aquells qui així guanyen ajusten en dampnació de lur ànima e sens profit d'aquell qui s'és comanat en lurs mans, al qual van falsament e contra lur consciència e li són tenguts de tornar ço que ab tanta frau ne reeben.

Recompta la istòria grega de Sanabaldo, rei de Ethiopia, que li fo acusat un jurista qui havia defesa una causa a un hom e puys defès la part contrària d'una altra semblant causa qui li vench aprés,

e diu que apellà-lo e dix-li: —Tu saps d'aquesta causa qual és la veritat? Dix lo juriste que hoc. —Donchs, dix lo rey, com aquesta matexa causa ages dues vegades defesa e a parts contràries, segueix-se que la una vegada per força és estada falsa, e per consegüent tu scientment has defesa part falsa e contra justícia. Per tal, donchs, com scient[246r]ment as defesa en públic falsia, apar clarament que no és estat lengua de veritat de la cosa pública, ans és estat contra aquella. Per què yo vull que tantost sia feta venjança de tu a la cosa pública e man que't sia tallada la lengua. E diu que dix lavors a sos cavallers qui li estaven entorn així: —Massa li he feta gran gràcia a aquest malvat, car la mort merexia així com ha opressor dels ignocents e dels justs e a defensor de iniquitat e de falsia, la qual defensió és aytant pus greu com és feta ab les armes de veritat, ço és, ab les leys justes reversegades ab maneres e girades e tirades ab art a injustícia e a peccat.

Adamandus, *primo sermone De mala sapiencia*, diu així: La cosa pública té los juristes en estament notable, lur art los fa vestits e ornats sobre tots altres hòmens, lur saber los fa los prínceps ésser súbdits e obediens a lur sentència, la comunitat tota confia de lur terminació així com de fills e de escuts de veritat; e que ells, açò no contrastant, no vagen dret a la veritat, cert són traÿdors a la part que enganen, són falsaris a la ley que pervertexen e reverseguen e giren a mal, són enemichs a la veritat que amaguen e abhominables al Déu de veritat que offenen. E açò apar *Proverbiorum* XVII, on avem així: *Qui laudat inpium et condempnat justum uterque abhominabilis est apud Deum*, e vol dir que aquell qui defèn e loa lo malvat e condempna lo just, cascun d'aquests és a Déu abhominable; e apar-ho, diu aquest, per tant car tart veuràs que ryquea ajustada per mal avocat ne per mal jurista que prosper ne dur molt jamés.

[705]
CAPÍTOL DCCV

Per què fo ordenat offici de avocació

Offici de avocació fo instituït principalment per los passats, segons que posa Tullius, *De officiis*, per ajudar als jutges a veure clarament la veritat en les causes e per espatxar aquelles e per tolrre a la comunitat tota occasió de brega e per viure en pau. E per tal, qui així e qui per aytal fi avocaven, gran mèrit avien de Déu, car avem *Danielis* XII, així: *Qui multos ad iusticiam erudiunt fulgebunt quasi estelle in perpetuas eternitates*, [246v] e vol dir que aquells qui los altres instruexen e endrecen a fer e a seguir e a pronunciar justícia, que aquells luiran en paradís així com les esteles luens alt en lo cel. E qui fa lo contrari pecca greument. Nota que lo avocat per res no deu emparar causa injusta ne desperada, e si en lo començament o en lo procés del plet veu que sia aytal, deu-la lexar (decret. *Iudicare rem non novam*).

E Gregori, papa, en lo consell que tench al Leó del Royne, *in textu decret. Poscumus, c. Preparande*, diu ací matex que és tengut de restituir tot dampnatge fet a la part contra justícia; si ignorantment lo defèn és excusat aytant com la sua ignorància lo pot excusar; si el començament, emperò, ell creu que la causa sia justa e puys en lo proceÿment percep lo contrari, ja per això no deu ajudar la part contrària ne li deu revelar los seus secrets que sap d'aquesta que defenia; emperò deu la dita causa lexar, o deu induir aquell que defenia que compona e s'avinga ab l'altre. Lo dit papa ordena encara que los avocats en for ecclesiàstich deuen jurar cascun any que no defendran sinó justa causa, e açò matex deuen fer los procuradors.

Posen los doctors que deguda manera de avocar és que no s'i prodoesquen falses cartes, ne falsos testimonis ne corrumputs ne mentiders, ne falses leys, ne s'i procuren dilacions, ne greuges neguns sien fets a la part, e que lo advocat feelment defens a la part que empara sens tota necligència (*tercia, q.* VII, *par. Si quis ex*). Ne deu negun advocar dient vituperis a l'altre ne cridant ne cavillant, car açò empatxa procés de justícia (*quinta, q. quarta: In loco; et* III, *q.* VII: *Si quis*). Legut, emperò, a l'avocat sàviament amagar ço qui poria empatxar son procés; tostemps lexada tota falsetat e engan, en son salari pot compensar la quantitat e valor de la causa e'l treball de la avocació e l'estament ab sa sciència e facúndia e honestat de sa avocació e la costuma de la terra; e segons aquestes quatre coses pot demanar més o menys (*tercia, q.* I, *par. Apud urbem*), car segons que avem XI, *q. tercia*: *Non licet*, jatsia que al jutge no sia legut de vendre just juý, emperò és legut a avocat e a consellant per dret vendre sa ajuda.

Nota ací que, [247r] aprés que la causa és començada, lo advocat no deu fer pati sobre son salari ab la part que defèn, car açò poria ésser occasió de gran perill (*tercia, q. septima, par. Preterea non licet*). Car, diu ací Guillem, si l'avocat feya lo contrari, lavòs quant veuria la causa en perill, lavòs lo avocat forçaria aquell que defèn, per pati ab ell, a dar-li salari a sa volentat. És encara tengut lo advocat de advocar los pobres, los quals veu així indignes que si no'ls advocava, que per defalliment de peccúnia perdrien lur justícia; e diu ací sent Thomàs que açò és obra de gran misericòrdia. Emperò, si no pot a tots los pobres avocar, deu almenys servir-ne a aquells qui li són pus ajustats per loc o per obligació especial e qui de present apar que u agen mester, segons lo consell de sent Agostí, *primo libro De doctrina cristiana*.

[706]
CAPÍTOL DCCVI

Quant lo avocat és tengut a restitució e per què no y és tengut en quant defèn causa duptosa

A restitució és tengut lo avocat de tot ço que la part que inpugna pert injustament per la pertinació del dit avocat; és encara tengut a aquells que defèn si per la sua necligència o inprudència o infeeltat han perduda la causa. Item: si l'avocat per ses cavillacions à tolta la bona causa al seu adversari, o l'ha agreujat donant-li dilacions supèrflues o allegant falsament contra sa consciència, o si fa posició dobla o cavillosa a informar aquell qui sap que és fals testimoni, o ha induïda la part que defèn a negar veritat, lavors és tengut *in solidum*, ço és, ell per lo tot és tengut a restituir tot lo ver interésser. E nota que papa Gregori lo deè, *in consilio lucdunensi* (així com apar c. *De postella, c. Preparande*), ordena que l'avocat sia tengut restituir al doble tot ço que per inich consell o advocació à reebut. E no-res-menys és tengut de restituir als dampnificats per lurs dampnatges; e semblantment ordena dels procuradós. És encara tengut si hy ha aüt salari del loch d'on no'l devia aver, o tot ço que n'ha aüt ultra dret. Si, emperò, sens frau seu la part que defèn li dava alcuna cosa, [247v] lavòs no'n seria tengut ne ell ne lo consellant per dret (XIIII, *q.* V: *Non sane, in fine, et* VI *q.*: *Si res, hoc Hostiensis*).

Dupte és així si lo advocat no pecca posant-se a ventura de defendre un hom contra altre com no's sàpia si aquell que defèn ha per si veritat, majorment com diga sent Ambròs (e és XIIII, *q.* V: *Denique*) que qui no pot ajudar alcun sens que no noga a l'altre, que

més li val que·ls lex andós que si ajudava a l'altre ab injúria de son adversari; no-res-menys, com, segons que damunt avem dit, que si aquell qui no és súbdit d'alcun senyor del qual no sap que sa guerra sia justa ajuda a ell, que fa mal e contra Déu ajudant a ell. A aquest dupte respon Guillem dient que altra cosa és en batalla ajudar a l'altre en cas duptós, altra cosa és en for de plet; car en la batalla aquell qui combat així nou que, pus que nogut haja, no's pot reparar sençerament, mas en les causes les parts litigans no fan sinó allegar per la veritat e per lo contrari, e açò se posa tot davant lo jutge qui, examinades les parts, dóna a cascun son dret. D'aquesta matèria avem parlat largament en lo *Setèn libre*, per què no u cal ací replicar altra vegada.

[707]
CAPÍTOL DCCVII

A què deu attendre aquell qui mou plet a l'altre

Lo actor, encara, ço és aquell qui mou lo plet, segons que posa Tulli, *De officiis*, deu fort guardar e attendre que en son fet no proceescha per sobreria ne per falsia ne per malícia ne contra veritat e justícia; car si axí guanya sa causa, lo profit no li durarà, com res qui sia enemich de veritat no puxa aver durada, e sa fama aterrarà Déus per grat o per força per punir son peccat. E axí n'à pres al rei Acap, qui maliciosament e ab falsia optench la vinya de Nabot, son súpdit, ab fals tractament de sa muller; per tal volch Déus que en aquell loch on cans leparen la sanch de Nabot, lepassen axí matex la sanch del rey Acap, e cans menjaren les carns de la reyna Jesabell, sa muller, axí com legim en los libres dels *Reys*. Diu, donchs, Tulli aquí matex on és ja allegat que l'om qui [248r] vol plet moure deu pensar la fi per què'l vol moure, e deu la sua entenció axí justificar que ans que'l moga sàpia que sa causa sia justa, e faça ço qui en si és que sens plet se avinga ab la part. Deu encara pensar en los grans treballs e despeses e perills e dilacions qui y corren, majorment entre crestians. Deu encara pensar en lo jutge si és egual o si porà aver sa justícia francha, plena e espatxada. Aprés deu pensar lo poder e favor de la part contra si matex, e si és obligat a la part per benifet notable o per parentela o per qualque altra via, car en aytal cas deu fort fugir tot plet e qüestió ab semblants perssones. Pens encara si per aytal qüestió darà de si matex mal eximpli als altres, què se'n pot seguir, e quina manera s'i pot tenir millor que's leu de carrera, encara ab alcuna pèrdua pròpria,

car més val lexar del seu que venir a tans mals e perills e treballs e infàmies com pledejar porta ab si. E si aquestes coses són males e vergonyoses en simples gens, molt més en hòmens generosos e d'estament; car si per desastre lur han a entendre en plets, de continent comencen a emfalsir e a perdre la consciència e la vergonya; e tornen avars, car aperduen e empobrexen si matex, e lavores perden tota generositat, noblea e bonea e són pijor que altres.

Recompta Lellius, *in sua Apologia*, que antigament cascun gran senyor, si sabés que negun son gran servidor e amich se posava en pledejar, tantost lo gitaven fora si matex, dient que aytal hom d'aquí avant perdut era a tota noblea e bondat. E per tal, los grans senyors, tostemps quant an a veure sobre la justícia, deuen dar a entendre que·ls desplaen plets e gent pledesa e aÿren fort aquells qui·ls sostenen. E per raó d'açò lo papa à vedat e excomunicat un diable de libre jurídich, qui appella *Bagatoth*, e açò per tal quant ensenya de prolongar los plets.

[708]
CAPÍTOL DCCVIII

Com lo jutge deu ésser fort avisat en pendre los testimonis

Sobre los testimonis deu encara ésser avisat lo jutge que parlen [248v] ab veritat, primerament proposant-los lo manament de Déu, qui és *Exodi* XX, qui diu: No faràs fals testimoni. Segonament, los deu declarar la legea del crim, car com diu Ysidorus, *libro tercio De Sumo Bono, cap.* LIX, lo fals testimoni comet gran crim contra Déu e li fa gran menyspreu jurant per ell falsament e cometent perjuri. Aprés comet lo segon crim, contra lo jutge que engana; e puys lo terç, contra la part ignocent que falsament dampnifica; e puys lo quart, contra la cosa pública que lejament nafra por concusió de sa justícia; e puys lo quint, que's posa a perill de difamar si matex e de escàndel del poble e de gran perill de sa perssona en cas que jamés sia sabuda sa falsia. Aquest crim, diu sent Ambròs, és tan gran que, com sia opressió de perssona ignocent feyta contra justícia, clarà crida tostemps a Déu contra aquell qui·l fa, fins que l'ha aportat a un gran desastre. Per tal dix la Escriptura, *Proverbiorum* XIX, que *testis falsus non erit impunitus*, ço és que fals testimoni no romandrà sens punició, *et cap.* XXI: *Testis mendax peribit*, ço és que testimoni monçoneguer perirà. E sí és cert que Déus ensenya especial miracle en la punició d'aytals hòmens!

Terçament, deu lo jutge explicar o fer dir als testimonis, majorment quant los ha per sospitosos, los grans juýs que Déus ha fets d'aytals perssones, car d'açò legim infinits miracles en les istòries dels passats. E en especial trobaràs *libro* VI, *Ecclesiastica historia, cap.*, de tres falsos testimonis qui's levaren contra lo benauyrat Narcís, bisbe de Jherusalem, lo primer dels quals confirmà son jurament que si axí no era que encara fos ell cremat; lo segon, que encara tornàs ell lebrós; e lo terç, que encara perdés ell la vista. Diu aquí que de fet fo axí, que lo primer fo cremat e lo segon tornà lebrós e lo terç perdé la vista. Axí matex, *Danielis* XIII, has dels jutges qui faeren fals testimoni que per Daniel foren jutjats a mort; e axí de infinits altres.

Quartament, los deu dir o fer dir que jamés no's poden salvar fins que agen revocat ço que falsament han posat, ne lo confessor no·ls pot absolrre per altra via. Si temps ne loch hy ha de revocar en altra manera, los deu protestar que ells faran ço qui en si és de aver temps e loch e tantost com puxen, e satisfaran a la part lesa a consell de savi hom.

Quintament, [249r] deu lo jutge sobre los testimonis sospitosos aver alscuns grans avisaments e agudees ab los quals pot conèxer e esvair lur malícia. D'aquests avisaments posa los següents Severus, *in suo libello ad Lodogravium, principem Pannonie*, on diu axí: Jatsia que tot testimoni no dega ésser reputat per sospitós, car vida bona e fama fan a alscuns gran testimoni de veritat, emperò Déus totpoderós, qui manà que a paraula o a testimoni de dos o de tres fos dada fe en juý, dóna alscuns avisaments del cel als jutges per los quals puxen aver alscuns indicis d'aquells que han per sospitosos testimonis, ja si dien ver o no, per tal que lo juý no sia falsificat per malícia de testimonis.

[709]
CAPÍTOL DOCIX

Quins avisaments pot tenir lo jutge sobre sospitosos testimonis

Lo primer avisament, diu Severus, sí és attendre a aquell qui·ls prodoex quina és sa vida ne sa fama, ne qui són aquells que prodoex en testimonis ne en quina causa; car si la causa és fort e àrdua e los testimonis són gent no coneguda e són *de populo barbaro* e de mala ventura, o si allleguen tals qui no·s poden aver ho són ja morts e aquells qui·l prodoexen són gent de mala ventura, lavors tota aytal testificació és fort sospitosa, e lo bon jutge la deu infirmar e anullar aytant com pot, e deu revelar sa consciència al príncep o a la senyoria per tal que aquell senyor o regent o dissip tot així prudentment com puxa. O deu fer son poder que aytals testimonis prena en qualque punt per lo qual apparega jurídicament que lur attestació és falsa e sospitosa e que deu aver repulsa de dret; e açò pot fer leugerament com lo dret pos tantes condicions infirmans testimonis que tart és que tota atestació no·n caja en qualque una e per pocca que sia, sí deu haver efficàcia contra atestacions aytals.

Lo segon avisament diu que és que lo jutge, ans que en aytals atestacions se inclín, deu fer fervent oració e devota, e·n deu pregar altres qui sien perssones de bé que li n'ajuden a pregar bé al sobiran jutge Jesucrist, qui és jutge general de tot lo món, e en especial de tots los jutges, e proposar-li la paraula qui és *Deuteronomii*, qui diu així: Com, Senyor, a nós [249v] fall tot adjutori, açò és almenys qui fallir no·ns pot, ço és que recorregam a la tua clemència, e deu dir

lavòs: Tu, donchs, Senyor, qui has dit que demanem ab fiança e aurem ço qui·ns és necessari, e Tu, Senyor, sàpies que justícia e veritat e defensió dels ignocens és a nós, qui per Tu som posats jutges del món, sobiranament necessària; e, com a aquestes coses no pugam exeguir plenament sens especial illustració e gràcia tua, per tal, jutga e pare e rector de tot juý, recórrech a la tua veritat e a la tua vera luu infinita que·m vulles illuminar sobre aquest juý, així que sàpia separar la veritat de la falsia e lo dret juý te puxa dignament sacrificar e aquell pronunciar a glòria tua e a rellevació del ignocent e a profit de la mia ànima! E puys deman lo jutge ajuda a la Mare de gràcia e als sants àngels e sants de paradís, car dyu Severus que aquesta oració ha ab Déu gran efficàcia en trobar la veritat en los juýs e en conèxer los falsos testimonis.

[710]

CAPÍTOL DCCX

Qui prosseguex aquella matexa matèria per altra via

Lo terç avisament diu que és que lo jutge enseny vigoroses e virtuoses actes e continens de si mateix; e açò avem *Ecclesiastici*, on diu així, que rey qui està en sa cadira virtuosament e's mostra vigorós en sos gets e juýs, tots los mals hòmens espaventa e escampa ab son esguart, e per consegüent davant aytal jutje negun no y gosaria fer fals testimoni per paor que no y fos trobat e comprès. Recomta's de Penolope, rey de Salamia, que quant ell jutjava en alcun fet e appellava los testimonis cascun per si, e'ls guardava de fit en fit en la cara e'ls manava que ells guardassen a ell ferm, que en tanta paor los aportava que de continent li revelaven tota la veritat per bé que fos contra ells matex. Per tal dix aquell philosof Zenon que la faç de l'hom just és en lo juý faç de leó qui a tota res espaventa.

Lo quart avisament del jutge contra sospitosos testimonis sí és interrogar-los cautelosament e aguda per tal que'ls puxa pendre en paraules, e en especial que'lls prena en contradicció; [250r] per tal los deu formar los interrogatoris així cautelosos e amagats que sens que los testimonis no se'n dupten los prena en contradicció. E lavòs deu-se guardar que aytals interrogatoris no'ls ordon la un tantost aprés l'altre, per tal que lo testificant que ell ha per sospitors no se'n puxa encautar. E així pres Juli Cèsar en falsia a Fallo, cavaller, qui falsament accusava Granci de homey, demanant-li primerament quant viu ell que Granci agués fet l'omey, e aquell respòs que aytal nit del mes de juny proppassat, en aytal vila aprés de Roma; e, açò escrit, posà'l en altres interrogatoris, e fenyé que anàs a la privada,

e ordenà que l'escrivà li digués entretant que demanàs gràcia a l'emperador allegant-se gran freytura que soferia per la malaltia longua qui l'avia tengut en la cama, de la qual avia jagut mig any; e així u féu. E, demanada la gràcia, dix Juli: —O malvat, e si mig any as jagut per ta malaltia, donchs, com as pogut testificar contra Granci que tu l'as vist fer homey de nits en aytal loch prop de Roma? Car, com ta casa sia en Roma e res no ages fora Roma, e ages jagut dins Roma mig any malalt de ta cama, segons que ara dius, com as pogut dir ne testificar judicialment que lo mes de juny proppassat li as vist fer homey fora Roma com ara encara siam de juliol? Lavors féu-lo auciure de continent.

Lo quint avisament sí és que, si lo jutge se veu posat en aytals perplexitats, que attena als passats com han aüda la veritat de lurs súbdits o presoners quant se veyen en pas estret. E veuràs, primerament, que lo noble príncep Josuè, *septimo capitulo* de son libre, quant volc saber qui era aquell qui contra lo manament de Déu avia fet lo furt de Gericó, que ell gità sorts; e puys, trobat l'om per sorts, dix-li així: —Fill, dóna glòria a Déu e confessa ton peccat e digues-me què has fet. E lavors aquell confessà son mal. Així, en cas de gran necessitat, qui volia cerquar la veritat d'alcun feyt demanant-la a Déu solament per obra [250v] de sort, apar que sent Agostí o consell, segons que apar que ell o diga *in libro De doctrina christiana*, emperò promesa oració e no convertent aytal inquisició als negocis purament seglars, segons que ell matex posa *Ad Inquisiciones Januarii*. Ignocent posa así matex, en la glosa *De sortilegiis, super capitulo Ecclesia nostra*, e diu que per dar fi a bregues pot hom usar de sorts (XXVI, *q.* I, *Sors*), tota vegada guardant-se de tota superstició, mas usant de sort que sia simpla, así com és quant ab palles de inegual quantitat dades a aquells qui contenen hom termena la qüestió. Semblant diu Guillem. És ver, emperò, que d'aytals sorts no deu negun usar en les eleccions ecclesiàstiques, car así u ha ordenat la santa Esgleya, e açò posa la *Suma Durandina, libro* II, *titulo De sortilegiis, cap.* XIIII.

Veges encara, segonament, com Salamó usà a ssaber la veritat quant les dues fembres vils li vingueren davant per demanar-li cascuna l'infant viu; veges com ell, per saber qual era la mare, donà sentència que l'infant fos partit pel mig, car lavors aparria qual n'auria compassió, e así trobà la veritat, car aquella qui era mare requès que per res l'infant no morís así. Semblant quaix recompta Valerius Maximus d'un bon hom qui lexà tres infans en sa casa e no's sabia qual era son fill, e lexà lo juý en poder de la cort manant que aquell qui seria trobat que fos son fill

fos son ereu; e lavòs estech sentenciat que aquell qui pus dret tiraría la sageta al cor del pare mort, que aquell seria son fill e auria la heretat. E, com lo major e lo migà li tirassen, lo menor no li volch tirar, dient que més amava perdre la eretat que no que tiràs ab sageta contra lo cor de son pare. E per tal la heretat estech dada al petit, car fo jutjat que aquell devia ésser lo fill qui's dolia del sagetar qui's feya contra l'om mort. Veges axí matex com Josep fenyia que ell sabía qual de sos frares li avia furtat lo anap ab què ell bevia, car dix-los que ell sabia de divinar, segons que legim *Genesis, cap.* XLIIII. Veges, enca[251r]ra, com Achiboel, rey de Boècia, trobà si Amidal, son cavaller, avia mort son companyó, dient-li que ell era ja sentenciat a mort per diverses evidències que ell avia contra ell, e axí que digués la veritat, car no podia escapar e aquell, creent que axí fos, confessà l'omey. Daniel, axí matex, volent trobar la veritat de la infàmia posada a Susanna, separà los testimonis e trobà-los en varietat e en discòrdia e féu-los dar la mort, axí com legim *Danielis*, XIII. Otinel, príncep de Bavària, segons la història alamànica, quant avia per sospitosos alscuns testimonis, los feya tancar e estar ensemps en qualque casa estreta e feya observar secretament per loch amagat què deyen ne quins continens feyen, e axí trobava la veritat.

Per aquests avisaments e per molts d'altres semblants se por avisar lo prudent jutge ab quines maneres porà enlaçar e pendre los testimonis corruptes, per tal que per lur testificar la part ignocent ne la veritat no caja en terra.

[711]

Capítol DCCXI

Què deu fer lo ignocent quant se veu falsament accusat e que Déus lo lexa encórrer sens tot remei

Si l'ignocent, e qui à per si veritat, veu que los falsos testimonis prevalen de fet contra ell en son plet o en sa causa e que nostre senyor Déu lo lexa encórrer, e que no és ajudat per astúcia ne per bonea de jutge ne de negun, lavors deu pensar que nostre senyor Déu lo vol temptar per paciència e deu-se a ell oferir volenterosament e soferir tot ço qui a Déu plàcia, e deu aver gran e singular gog com Déu li dóna tan gran senyal e de la sua amor que ell sofira per veritat. E deu aver gran goyg que ell sofira pena no axí com a ladre ne malfaytor, mas axí com a crestià, car, com diu sent Pere, açò és passió de crestià: soferir per veritat e no per ssos peccats. Aja encara gog que ell sofira o muyra falsament accusat axí com lo Salvador e los sants apòstols e màrtirs, car és-li gran honor e gran profit e li torna en gran mèrit e en gran creximent de glòria. Deu, emperò, tostemps servar en si gran pasciència per tal que no perda lo mèrit, e aprés deu tostemps aver esperança immobla en aquell qui'l fa axí turmentar, car ell sap la veritat [251v] e sap per què'l lexa axí soferir. E deu tostemps presumir que tot se fa per salut de la sua ànima e que un jorn aparrà la veritat, a gran glòria sua e a gran dampnació e confusió dels falsos testimonis, los quals Ell jutjarà segons que la santa Escriptura testifica en diverses lochs.

Si aquell qui és accusat en lo juý és colpable, deu-lo hom instruir que no cresca sos peccats prodoent falsos testimonis, ne per perjurs propris ne d'altres, ne per monçonegués, mas que conega si matex ésser

digne de grans penes, e que veja sos defalliments e que se·n penida de bon cor, així com legim que faeren los fills de Jacob quant foren presos en Egipte per Josep e deyen en lo càrcer: —Segurament raó és que sofiram aquest mal, car avem peccat contra lo nostre frare venent-lo als estranys. Ara veus que la sua sanch crida a Déu contra nós!— Així matex legim del ladre penjat ab Jesucrist, que dix a l'altre que callàs e que no blasfemàs al Salvador, car ells bé merexien ésser penjats, mas Jesucrist no u merexia, qui jamés no avia fet peccat ne mal.

E si negun aytal ha a soferir pena ne mort, deu pensar que, portant-la pacientment, que merex molt emvers Déu, e que més li val morir a mort vergonyosa e bé regoneguda que viure en mala vida, e tostemps créxer sos peccats e provocar Déu contra si matex més e més. E que faça a Déus gràcies qui per aquesta via l'à volgut posar en via de salvació e lunyar de dampnació. E deu lavòs girar tot si matex inplorant la misericòrdia de Déu, per la sanch del Redemptor, que Ell li vulla perdonar sos mals passats e li don vera penitència e·l faça bé morir. Deu encara invocar la sagrada Mare de gràcia, madona santa Maria, e los sants de paradís, e en especial lo sant àngel qui·l guarda, e majorment monsènyer sent Miquel, suplicant a tots que vullen pregar al fill de Déu que Ell salve la sua ànima per sa gran pietat.

Recompta lo sant abat Ysaach que antigament los sants màrtirs, sabens que aytal dia devien reebre mort, contínuament en la presó se donaven a oracions ardens a laor de Déu alta e gracioses a ells possibles de sos benifets, e a suplicacions alegres [252r] a nostre Senyor, suplicant-li per diverses vies que aquella lur mort Ell reebés a glòria sua e a·ximpli dels fels crestians e a salvació de lurs ànimes. Aquí ells, lavòs, ploraven lurs peccats passats, aquí confortaven lurs coratges pensant en lo bé qui·ls estava apparellat en glòria.

E a confortar així aquests aytals se deuen offerir volentaris tots aquells qui fer-o saben, especialment los religiosos e confessors lurs. Car sàpies que un frare menor mort aparech en Florença als frares de son orde dient-los que, no contrastant que no avia tan bé viscut com requeria lo sant estament de monsènyer sent Francesch, emperò per la gran diligència e affecció que ell avia quant era viu a confortar aquells qui anaven a la mort sentenciats per justícia, per tal en la sua mort tots aquells que ell avia així confortats suplicaren al Salvador per ell, e així trobà misericòrdia ab Ell.

[712]

Capítol dccxii

Com lo actor del plet deu attendre a alcunes coses ací tocades per conservar sa justícia, si la ha

Fort se deu guardar lo actor que en lo juý ne fora juý no forç de jurar aquell que sap qu'és apparellat de perjurar-se, car, segons que diu sent Agostí en lo sermó de la degollació de sent Johan, aytal hom en aquesta part pijor és que homeyer. Car lo homeyer no vol auciure sinó al cors, e a vegades nalex no volria auciure, mas aquest mata a la ànima d'aquell que provoca a jurar, e puys la sua pròpria qui·l fa jurar. E diu aquí sent Agostí que fo un hom qui provocà a un altre així a jurar, e la nit, en visió, fo portat davant un jutge maravellós qui li dix: —No t'aguera més valgut que aguesses perdut ço que demanaves a aytal hom que quant l'as provocat a fer fals juramentª Ara, per tal que d'aquí avant no faces semblant, reeb aquest loguer per ço que fet as.— Diu que féu-lo tan poderosament batre que les plagues li appareegueren en lo dos aprés que [252v] fo despertat.

Diu sent Gregori, xxxi *Moralium*, sobre aquella paraula de Job: *Ffustra laboravit nullo timore cogente*, diu así: Major dolor devem aver de la perdició de les ànimes dels ladres e raptors que de perdre les coses mundanes e irracionables que s'enporten nostres, e de nós matex, qui, contra ells torbats, perdem la caritat e la amor que·lls devem aver dins la nostra ànima, no contrastant que ells no·ns volen tolrre sinó solament qui menys val, ço és, los cossos temporals. E sent Pau, *prima Corintiorum* vi, diu así: Escrit m'és estat que avets bregues entre vosaltres matex; emperò abans deuríets soferir tota injúria que no que per les

coses temporals agats a perdre la caritat e consciència! O, quant més esquivara sent Pau los plets e qüestions que ara s'i fan tot jorn en les corts qui ab tanta malícia e peccat se comencen e continuen!

Antigament los sants ans daven lurs coses als ladres que no que permesesen que s'enfellonissen per lurs furts. Recompta sent Gregori, *primo libro Dialogorum, cap. tercio,* d'un ortolà a qui sovín furtaven ço que collia en son ort. E com un jorn manàs a una serp que guardàs bé lo passatge per hon lo ladre li entrava, e lo dit ortolà veés lo ladre penjat per lo peu en lo dit passatge on la serp lo retenia axí penjat, diu que deliurà-lo e puys dix-li: —O frare, e per què furtes tu ço que yo ab tant treball colch tot jorn? No u faces d'aquí avant, mas quant te plaurà res de l'ort, vine a mi e yo donar-t'ho é volenter, e lavors no't calrrà carregar la tua ànima per lo furt!

Deu-se, encara, guardar fort lo actor que no sia fals accusador, axí com se deu guardar lo fals testimoni, segons que damunt és dit. Car, axí com lo fals testimoni deu ésser comdempnat a portar la pena que portaria de dret lo accusat si era aytal trobat com ell diu e proposa en juý, axí lo fals e mal actor deu portar semblant pena com deuria de dret portar aquell que falsament o inica accusa, segons que per lonch tractat ensenya Tricullianus, jurisconsultus romanus, en la consultació *ad Gayum imperatorem.* D'açò parla Tullius, *libro secundo, cap.* xvi, ensenyant que l'ignocent accusar és peccat trespas[253r]sant fins al cel. D'aquests diu Geremies, *cap. nono,* que lur lengua és axí com a arch sagetant contra la veritat, lo qual arch és per Déu malaÿt. E diu sent Bernat que aytal hom és pijor que bocca qui no ladra contra aquells qui li fan bé o que conex, mas l'om tocat d'aquest vici abans fér sos benefactors e sos familiars que altres. Aquests no's curen de accusar peccats, mas sos frares que avorrexen, e per tal yran ab aquell que Déu à gitat en infern per tal quant iniquament accusava sos frares (*Apocha-lipsis* xii).

Com axí matex en los juís dega hom pregar per los criminosos, dit és damunt quant parlam dels intercessós. E açò sia dit quant és d'aquells qui han a exeguir juý en la cort dels grans senyors, jatsia que ço qui dit és d'aquests pot valer a tots altres jutges en qualque manera agen a jutgar, si's vol sien curials, si's vol sien fora la cort del senyor e del príncep.

[713]
Capítol dcclxiii

Qui ensenya què és conseyll

Aprés que avem dit damunt, per gràcia de Déu, del fet de la justícia en quant toca lo cancellér e·ls altres offecials e jutges del príncep, seguex-se que digam d'açò qui endreça lo príncep e sos officials en lur justícia e en totes lurs altres obres. E açò s'apella consell. E ací, primerament, nota què és consell, e diu ací Tulli, *in secundo Rethorice,* que consell és cerquar e enquerir diligentment ab hòmens savis e experts com te deus avisar e proveir en les coses grans esdevenidores, duptoses e perilloses.

E nota ací bé cascun punt de la dita descripció e, primerament, en ço que diu que consell és cerquar e enquerir diligentment. Car, com lo consell sia sobre cosa duptosa e perillosa e gran, e aytals coses no's puxen veure sens gran inquisió e treball, com diga Salamó, *Ecclesiastici, quinto,* que totes les coses són fort difícils a conèxer e majorment aquelles qui són esdevenidores e pengen en la volentat humana, que pot fer lo contrari de tot quant fa, per tal fa mester [253v] que ab gran diligència vulla e dega hom cerquar què és alò qui·s deu e·s pot fer en ço qui és a·sdevenir, segons arbitre de la raó humana. Per aquesta raó recompta Papias que aprés que Romulus ac elets cent hòmens savis per consellar lo regiment de Roma, la qual ell edifficà, que aquells contínuament entenien en lo regiment de la cosa pública, per guisa que tot ço que consellaven fos per molts consells axí digest e examinat, que per res no poguessen caure en neguna cosa que faessen. E açò matex feyen los grechs en Atthenas, qui hordenaren loc especial

per als consellers apellat ariòpagus, en lo consell dels quals penjava tota la salut de la cosa pública; per tal los apellaven pares, e los lurs noms eren escrits aquí matex ab letres d'aur, segons ordinació del gran Salon. E d'açò parla sent Agostí, xviii *De civitate Dei, cap.* x, e Policratus, *libro quinto, cap.* vi. Per raó d'açò aquells qui sens gran consell fan lurs afers e sens grans inquisicions, sovín caen en grans confusions. Per tal dix la Escriptura, *Ecclesiastici* xxxii: *Sine consilio nichil facias, et post factum non penitebit*, e vol dir axí: que jamés no faces res sens gran consell, e lavors no·t penediràs de res que per aytal consell faces. Raó és car lo consell digest te endressarà o, posat que per fortuna vinga lo contrari, encara no·t penediràs d'açò que fet as, pus que pensar pots que tu as fet ço que madur consell avia ordenat e ço que tot altre hom devia fer segons humanal indústria. Diu lo comú eximpli que més val errar per consell d'altre que avenir per si matex; raó és car errar per consell, sy una vegada s'esdevé, no u fa altra, e de l'avenir per si matex és lo contrari, car si l'hom, per son cap faent, prospera una vegada no prospera altra, car, com dix l'eximpli comú d'aytal obrar per si matex: Qui se·n calça no se·n vist.

Per què apar vera la primera part de la dita descripció dada del consell, quant deya que consell és cerquar e enquerir alcuna cosa ab diligència.

[714]
Capítol dccxiii

Lo consell no·s deu fer soptós, mas ab molta maturitat e seny

Notaràs encara que, per raó de la dita gran diligència e inquisició [254r] qui·s deu tenir en lo consell, segons que dit és, l'om se à a guardar de fer les coses massa tost e sens sal e ans que fer no·s deuen; així com fan aquells que al colp que conceben la cosa la posen en execució e per tal erren sovín tot ço que fan, segons que posa Salamó, *Proverbiorum* xix, dient així: *Qui festinus est pedibus ofendit*, e vol dir que, así com aquell qui va corrent e massa cuytat e no guarda com va sovín encepegarà, así aquell qui massa cuyta en sos afers e·ls fa sens consell sovín cau e ve a menys d'açò que entenia a fer, car ve·li per lo contrari.

Segonament, per aytal diligent inquisició lo príncep, e tot altre qui ab consell faça sos afers, se guarde de execució entrecuydada qui ret lo príncep notablament odiós, car són alscuns así folls que per la gran confiança e estimació que an de lur prudència no seguexen consell de negun, ans per bé que sien aconsellats, tostemps fan lo contrari e seguexen lur astúcia. E aquests aytals ha Déus fort en hoy per lur gran supèrbia amagada e·ls lexa caure en grans vergonyes e en grans desastres e·ls fa als hòmens fort odiosos e de gran menyspreu, en tant que perden tota lur amor. Per tal consellava sent Pau a aquests dient-los: *Nolite esse prudentes aput vos metipsos*, ço és, que no volguessen si matex estimar massa savis, car diu que aquell qui cuyda ferm estar deu guardar que no caga pregont. E *ad Romanos* xii deya:

No pensets saber més que no sabets, car sapiats que envers Déus la vostra saviea és oradura, e la perssona qui en si matexa cuyda molt saber Déus fa que tot lo món la percep e la reputa per orada, segons que posa ell matex, *prima Corintiorum, primo*. E per aquesta raó fa tornar orats los consellers dels reys e·ls fa anar fora les dretes carreres, segons que avem *Job* xii, e, per conseqüent, los fa a Déu odiosos, car, *Sapiencie, septimo*, avem que Déus no ama sinó aquells qui van ab saviea e viuen e fan lurs afers ab seny. Per raó d'açò dix Salamó, *Proverbiorum* xxiii: *Prudencie tue pone modum*. Consella que a ta prudència vullies posar fre e no la empenses massa avant, per tal que de seny no faces [254v] oradures. Car consellava sent Pau així a aquells de Corrinti, e és *prima Corintiorum, tercio*: Si entre vós n'à alcun qui cuyt ésser savi, torn atràs un poch e guart si matex ab ull ubert e tinga·s per foll, per tal que sia savi. Car, com dix Sèneca, null temps l'om no és savi qui cuyt ésser savi. Car reputar si matex ésser savi, de oradura proceex; per tal dix la Escriptura que l'om orat, com tostemps faça oradures, a ell dóna vijares que al món no n'aja pus savi que ell; e la raó és car no conex què és oradura ne saviea e, per tal, no y pot fer neguna deferència. Donchs, deya Trogus Ellius, escrivent a Emilià, rey de Lícia: Faça tostemps lo príncep sos afers ab madur consell per esquivar tot entrecuydament, e per fer sos afers sencerament, e per conservar de tot mal sa gent, e per dilatar sa fama e son nom altament, e per guanyar mèrit de glòria en esta vida present, e per haver Déu amich e pare e en ajuda en tot son regiment.

[715]
Capítol dccxv

Ab quals hòmens deu aver consell lo príncep

Segueix-se, terçament, en la dita difinició dada damunt de consell, que lo príncep e tot bon consultant deu aver son consell ab hòmens savis e experts, ço és, qui agen moltes experiències sobre la matèria de què és lo consell. E que ab savis se dega tractar lo consell, açò no u cal provar, car certa cosa és que ab orats no·s pot ben fer; per tal dix Tobies a son fill, segons que legim *Tobie, quarto*: *Consilium semper a sapiente require*, e vol dir que tostemps demana consell de hom qui és savi; car, com dix Aristòtil, a cascun deu ésser creegut en sa art e en ço que sap. Per tal l'imperi oriental tostemps rebujà consell e leys e prechs dels reys de les Indies Altes, per tal quant comunament feyen totes aytals coses ab consell de lurs mullers e de hòmens jóvens, segons que recompta la història bulgàrica en lo pròlech seu.

Per aquest matex defalliment perdé Roboam quaix tot son regne, car, lexant lo consell dels antichs, seguí lo consell dels jóvens, segons que legim *in tercio Regum*. E, com l'om expert, ço és, l'om qui ha experiència sobre ço de què és demanat, ja aja major sciència que abans que la experiència agués, per tal deu lo príncep ab major confiança interrogar aquell qui sap que ha molta experi[255r]ència d'açò que ell demana, que no los altres. Car diu hom: Quaix la experiència fa l'om mestre; e Aristòtil posa, en lo començament de sa *Methafísica*, que mills obra aquell qui ha la experiència que aquell qui sap la art sens experiència. E diu que dix Polus que *inexperiencia fecit casum*, ço és, que defalliment de experiència fa l'om errar. E açò veem a ull, car, jatsia que lo metge de

física sàpia mills la art e la causa per què aytal nafra o aytal és pus tost o pus tart guarida, emperò abans la guarex de fet lo cirúrgich que lo físich; e açò per la contínua experiència que ell n'à. Raó, encara, apar que enseny açò matex, car pensa tu a qui podem mills demanar de fet d'armes que a aquell qui tostemps ha estat e pratiquat lo fet de les armes. Cert, demanar de fet d'armes a un frare menor o a un preÿcador o a una dona seria gran follia, com negú d'aquests jamés no foren en aytals fets; mas demanar-ne un famós cavaller qui tostemps les usa, açò seria saviea, car d'aytal pot ésser lo bon consell.

Per què apar que bé dix la dita difinició dada de consell quant dix que's deu tractar e haver d'òmens savis e experts en ço qui's demana. *Ecclesiastici* XXXIIII: *Vir in multis expertus cogitabit multa, et qui non est expertus pauca recognoscit*, e vol dir així: que hom qui ha de moltes coses experiència e hús, aquell és apte en consellar en totes aquelles coses que ha vistes; mas aquell que de poques coses ha experiència, en poques coses és apte. E com longa experiència requira lonchs e molts anys, e molts anys facen l'om vell, per tal han consellat les Escriptures e los Pares passats que tostemps degam aver los consells dels vells; e açò volia dir Job quant dix, *cap.* XII, així: *In antiquis est sapiencia, et in multo tempore sciencia*, ço és, que en los antichs és saviea, e en aquells qui han molt temps és la sciència. E l'*Ecclesiàstich* XX dix: *Quam especiosa veteranis sapiencia, et gloriosus intellectus et consilium!*, e vol dir que fort és gran bellea en los vells aver seny e enteniment e consell. Per raó d'açò manà nostre senyor Déu a Moysès, *Exodi, tercio, et Numeri* XI, que en sos consells appellàs los vells e los antichs. E per açò en especial manà e féu ley, segons que apar *Deuteronomii*, que davant los vells no vulles tu parlar ne seure, car lur saviea los merex que los sia [255v] dada especial reverència e honor. E, per lo contrari, malaex nostre senyor Déu al vell orat e l'aÿra, segons que legim *Proverbiorum* VI.

[716]

Capítol DCCXVI

Com lo bon conseller deu ésser tement Déu e entès a virtut

Ne basta al bon conseller que sia savi e expert, ans encara, segonament, requer que aja bona consciència e gran temor de Déu, o que sia hom virtués o attena a virtut e a bonea en cas que no sia crestià. E açò tracta sent Ambròs, *libro tercio De officiis*, on diu així: Aquell hom savi o sensat dóna noble consell qui primerament attén què plau a Déu, e que no faria per res contra sa consciència, e qui tot ço que diu vol que sia areglat segons la lig divina, e qui, ans que don son consell, consulta a nostre senyor Déu suplicant-li humilment que li trameta lo rag de la sua celestial saviea qui li enseny la veritat e la sua alta volentat, e li do esforç de pronunciar la pura justícia e ço qui és a Ell plasent.

Legim de sent Antoni que ell donà consell a Constantí, emperador, que tostemps, ans que tingués consell ne'l donàs, oràs a part, dient: *Emitte lucem tuam et veritatem tuam, amor; vince, domine Jhesu, qui illuminas omnem hominem venientem in hunc mundum, ut recte cogitem, loquar et faciam in hoc consilio juxta altissimam voluntatem tuam*, e volia dir així: Lo meu senyor Jesucrist, qui és amable sobiranament, plàcia't que'm trametes dins mon cor la tua luu e la tua virtut, Tu qui illumines tot hom qui ve en lo món, per tal que dretament e sencera puxa cogitar, parlar e termenar aquest consell que he a ttenir segons la tua santa volentat.

In primo Regum XXIII trobaràs que Daviu, ans que anàs a la batalla,

consultava a nostre senyor Déu què li·n plaÿa. Semblantment se feniren diverses altres reys. Deya lo sant abat Efrem que gran follia feya l'om qui grans fets avia a començar e a finar, que ell primerament no invocàs e no comanàs tot son fet e son procés a nostre senyor Déu; especialment devia açò fer aquell qui per consell avia a regir los hòmens en aquest món, com aytal regiment fos la pus difícil cosa d'aquest segle, e aquella que los folls hòmens d'esta vida més desigen e més amen e volen, així com a fills de vanitat e plens de molta oradura, segons que clarament veuran quant sien en lo juý de Déu, e veurien en esta vida, per gràcia de Déu, si entendre-[256r]hy volien.

E deus ací notar que la bonea de l'hom e del bon conseller merex que ço a què no és apte a vegades per natura, li sia dat per mèrit de sa bona vida. E per tal avem, *Ecclesiastici* XXXVII, així: *Cor boni consilii statue tecum; sequitur: Anima viri sancti annunciat aliquando vera, plus quam septem circumspectores sedentes in excelsis ad especulandum,* e vol dir així: que tu, qui as los altres a regir o a fer alcuna providència en les coses esdevenidores, acosta't a aquell qui bé consella si matex, ço és, al bon hom qui viu bé e virtuosament e qui tem Déu. Raó és car, diu ell, car la ànima de l'hom qui bé viu e justament sovín és així que ell, per Déu inspirat, més veu e més sap en les coses esdevenidores e mills hy consella que no farien set altres qui, per altres vies de humanal saviea, guardassen de luny e y pensasen ab tot lur poder e saber. Raó és car sovín lexa Déus caure lejament en lurs consells aquells qui mal viuen, car no vol que donen lum als altres aquells qui tots són tenebres dins si.

Legim del rey Moalach que, com regís lo regne de Garien, qui és en la part meridiana, segons la història africana, que XX anys trigà a pensar com poria fer que la caravana dels camells qui partexen de l'imperi de Preste Johan poguessen segurs passar per les arenes fins en Àfrika. E, com un jorn veés un pobre romeu crestià qui passava per sa terra e ell lo acullís bé e li faés gran humanitat, lo romeu li dix: —Per la misericòrdia que feta as a mi, t'és dat per Déu ara consell, per ministeri meu, sobre ço en què tant as treballat.— Diu que posà-li en la mà un paper escrit en què trobà tota la present ordinació, qui despuys s'és entre ells servada, en fer passar les dites caravanes per les dites terres arenals fins en Bogia e en tota Àfrica. E diu aquí la istòria que lo dit romeu dix-li així en son partir: —Tostemps ages en ta pensa fermament aquest consell que Déu te tramet del cel per les grans obres de pietat que as fetes en esta vida: que si ames pietat e seny en ton regiment, no't lexarà Déus caure jamés així com ha lexats caure tots los reys, tos veïns, per la gran avarícia que avien, qui'ls féu caure en cruel-

tats terribles ne jamés no se'n volgueren corregir. Car avarícia, pus se encarna [256v] en l'om, tot lo traversa, així que sol Déu és bastant de fer-lo bo ne piadós, ne ésser tocat de neguna bona virtut. E sàpies que tot vici se cobre en lo bon e gran príncep sinó avarícia e crueltat, car, pus que aquests mals hy sien, no és bo sinó a la mort.

[717]

CAPÍTOL DCCXVII

Com lo bon conseller deu ésser hom verdader, e leal e secret

Deu encara lo bon conseller ésser hom verdader e leal en dar los consells. E sobre totes coses aquí deu ésser esquivat hom legoter e hom falsari e hom de dues cares. Deya Agellius que sens tota amor prenia mort en lo senat de Roma qui expressament en consell negun legotejava a l'emperador o a son vicari. Diu Titus Livius, escrivent a Louna, mestre de la cavalleria dels turchs, que tres coses són a l'hom sobiranament plaents quant les hou qui ab si porten la mort: la primera sí és carnal amor, car diu que hom amant molt carnalment, a un gog que aja, ha cent dolors; la segona és fet d'armes, car tostemps aporta ab si desplaer alcun e comunament n'à ab si de grans, per bo que lo cavaller sia; la terça és legoteria, car, con sia a l'hoir cosa plasent, a la fi nafra mortalment aquell qui la vol ne qui s'i adelita, car fa'l tenir per orat a tothom.

Eximpli posa Sèneca, *libro* VI *De beneficiis, cap.* XXIII, de Jerse, duch de Mèdia, qui faent batalla als grechs ajustà gent infinita per mar e per terra, en tant que, com tingués consell sobre sos fets en son partiment, la un conseller dix que no'l calia anar en Grècia, car per paor d'ell tota la gent trobaria fugida; altre dix que ans la trobaria morta per glay; altre dix que faés provisió que los regnes engir de Grècia no'ls gossasen reebre; altre li dix que no solament los grechs, ans encara los romans, fugien per la paor del seu gran nom; altre demanà aquí una ciutat, altre ne demanà altra; així que faeren lo mesquí de

príncep exir de seny, així que ja li era vigares que tot lo món agués subjugat [257r] e que ja fos monarcha. E diu que avia aquí un gran philosof, apellat Damaschus, qui conech que tanta legoteria com aquí avia confondria lo mesquí de príncep, e dix aquí així: —Senyor, en altre loch vos vull parlar, car yo ací no y seria hoÿt ne aprovat. E, tement-se los dits legoters que aquest philosof no informàs mal lo dit príncep contra ells, enformaren lo rey que era orat e que no l'hoýs per res, e així fo fet. E a la fi lo dit príncep fo lejament vençut per los grechs. E diu Vegeci, *libro sexto*, que aquell dia que fo vençut una egua parí una lebra, e com la lebra sia animal fugitiu estech jutjat mal per ell, e tots attenent li fugiren, segons que recompta Valèrius, *libro primo, cap.* IIII.

Deu-se encara estendre la feeltat del bon conseller a tenir secret lo consell. Posa Valerius Maximus, *secundo libro De factis memorialibus*, que açò en especial exalçà Roma, ço és, lo secret dels consellans, car diu que açò és gran maravella que, com en gran multitut se tròpien tots linatges de peccats, emperò jamés en tanta multitut de consellers com Roma hac en set-cents anys que durà lur gran estament, jamés no fo hoÿt que negun conseller de la ciutat revelàs un secret qui's tractàs en lo senat. Ans recompta Forlivius, en la *Sàtira* quarta, que com Arpinus, conseller notable, morís aquí, e lo senat, per reverència del pare, posàs lo fill en lo consell qui no avia sinó XII anys, e la mare tot jorn li requerís com estaven tant en lo consell e lo fill volgués satisfer al secret ensemps e a la importunitat de la mare, pres jurament de la mare de secret e dix-li així: —Mare mia, sàpies que tenim consell tot jorn quina manera tindrem a matar en un dia matex totes quantes fembres aja al món, per tal quant tot lo món meten en burla e torben los hòmens, e totes són orades, e no saben res tenir secret e volen totes coses saber. E diu que la mare dix-li: —O fill, e donchs [257v] lo món ara perirà, car, si fembres no y ha, com se poran engenrar los hòmens? Respòs lo fill: —Mare, los déus hy an proveït per profit de la cosa pública e a prechs del senat, car ells volen que d'aquí avant los hòmens ponen ous així com les gallines, dels quals hous isquen los infans, e per esta via los hòmens, ne natura humana, no aurà mester fembres. E, com la dita dona revelàs açò a diverses altres dones e totes les dones de Roma plorassen lur mort, finalment los marits, sabent per què's ploraven e qui u avia dit, appellaren lo fadrí fill de Arpino consulat. E sabens per què avia feta la dita ficció reputaren-li-u a gran seny, pensant com per tenir lo secret del senat avia sabut enganar sa mare; e li faeren grans gràcies e dons.

Deya Sèneca, escrivent *ad Rutilum Reatinum*, que saber tenir secret és senyal de seny e de bonea, e no poder tenir-lo mostra l'om foll e orat, e ab poca fe e ab pocca vergonya. E per tal consellava Filadefius, rey de Chipre, a sos barons que ans que's fiassen en negun que'l provassen de feeltat de secret.

[718]

Capítol dccxviii

Com lo conseller deu ésser secret, e en quals hòmens ha poch de bé segons alcuns letrats

Interrogat Fortullus, rey de Trípol de Barberia, segons la història africana, per què tant avorria grans parlers e hòmens efeminats ab cara vulpina e ab ull tort, o ab gran ventre o ab ampla bocca, o molt entrecuydats, respòs: —Car en aytals hòmens comunament no à pus dins sinó aytant com en un ase. Aytals hòmens són cors sens ànima, en què no ha raó ne y pot abitar secret; ne atura's res qui de bé sia; aquí no à sinó los senys forans, axí com en una bèstia. Posa Valerius Máximus, *libro secundo, cap. primo*, que com lo rey de Àsia volgués pendre Pèrsia, jamés hom del món no poch saber què entenia a fer lo rey armant ne aparellant-se, ne poc hom saber per res què li consellaven sos consellés fins que Pèrsia fo presa de tots punts. Interrogat lo gran philosof Plató què fa rey fer [258r] obres de rey, respòs que seny e secret e execució del consellat per aquests.

Un cavaller de CataHunya se lloava molt davant lo rey d'Aragó, en Jacme, de bona memòria, dient: —Yo, senyor, no só hom fals, ans só hom fort clar, car tot ço que tinch al cor, tot ho tinch en la boca. Respòs lo dit rey: —Per tal quant aytal sóts avets fama d'om foll e d'orat e d'om de mala ventura e de sach rot en qui no's pot res conservar, car tot ho escup defora. L'om qui tot ço qui té al cor mostra defora, bèstia és. Ne ja per celar son cor l'om no és dit fals entre los savis, mas és dit prudent, car calla fins al temps, e en son loch obre lo cor aytant com és mester. E açò és ofici d'om savi,

segons que diu la Escriptura. Deya lo dit príncep que hom qui no puxa tenir secret, tostemps és quax traÿdor a tots aquells qui s'i fien. E tots aquells que aytal hom an familiar aprés que'l conexen són folls, car acosten-se scientment al foc qui'ls cremarà finalment.

Recompta la història alamànica que Geroldus, príncep de Bavària, era tostemps soberch al duch de Ostraborch en poder e en saber, emperò tostemps era sobrat e vençut per l'altre. E com no pogués pensar la raó de sa mala fortuna, consellà-li Valentinus, bisbe de Colunya, secretament, que mudàs sos consellers secretament e que, entretant, sabés cautelosament qui eren amichs e privats de sos consellers en casa del seu adversari. E que, açò sabut, que ell secretament los escrivýs de part lur e faés sagells semblants als lurs ab què sagellars lurs letres. E com açò fos fet cautelosament per un lombart en qui ell se fiava, trobà que tots sos consellers li eren traÿdors e reebien grans dons de la altra part, per tal quant per los seus consellers ell sabia tots sos afers e era empatxat de esvair son enemich. Per la qual cosa, trobada la veritat, los féu tots degollar, e d'aquí avant tostemps prosperà e ach tot son enteniment de l'altre.

Interrogat Palladius, gran philosof, qui són aquells qui no poden tenir secret, dix ell que aquells qui no amen veritat e dien tostemps falsies. De[258v]manat qui són aquells, respòs que hom avar e legoter e pauruch, e fembra. Deya Senach, príncep de Laodicia, que fora informació de bones costumes jamés no dix a ssa muller veritat de res; mas per tal que li satisfaés de amor, a part, quax que li revelava grans secrets, deya-li de les grans e altes falsies del món; de les quals puys avia matèria de riure ab un seu secretari o entre si matex, en tant que més de plaer trobava en les falsies que avia feytes creure a ssa muller que en negunes altres juglaries del món. Interrogat per lo dit secretari com no avia vergonya e consciència de fer concreent tantes e tan altes falsies a ssa muller, respòs així: —Yo per res no diria a ma muller secret negun de pes, e açò per ma honor e per reverència de mon estament, lo qual no vull tant vituperar que yo, qui só rey, pos tan alta cosa com són grans secrets e perillosos en tan miserable vexell, ne en tan fràgill com és fembra. Car així matex gran menyspreu daria a la cosa pública que los secrets grans en què ella penja yo posàs dins seny de fembra. D'altra part veg que he a satisfer a ma muller e en especial en ço que ella vol de mi, ço és, que yo la ham molt; ne altre senyal no vol que li'n do major que aquest, ço és, que li revel mos secrets. E com açò yo no faés, de fet vull-lo-y dar a entendre e fer per guisa que ella s'o pens. E respòs lo secretari així: —Senyor, què faríets si ella vos trobava en

falsia? Dix lo dit rey: —Posem que així fos; lo seny de la fembra és tan flach que ab poca cuberta pot l'om cubrir sa falsia. No-res-menys, sàpies tu que l'hom qui vol falsia dir, deu-la així colorar e cobrir que jamés no's puxa conèxer, almenys per fembra.

[719]
CAPÍTOL DCCXIX

Que lo príncep no appell a son consell aquells a qui toca lo consell

En especial deu lo príncep attendre que en lo consell no appell hòmens a qui toch perssonalment la matèria de què deu consellar; car, com diu Sèneca, *ad Tarquinum* escrivent, [259r] l'om qui per amor o per hoy o per esperança o per temor és tocat, tostemps consellant se inclinarà a la part qui·l toca e no guardarà justícia ne veritat. Per tal avem, *Ecclesiastici* XXXVII, que no vulles aver consell ab ton sogre sobre los defalliments de ta muller, car tostemps te dirà ell que la colpa és tua e que deus fer a ssa volentat; mas demana·n hom indiferent. Per semblant manera, si deus aver consell sobre alcun fet qui toch a alcun, no apells al consell sos amichs ne sos enemichs, car si u fas no és dret jutge ne bo per a mantenir justícia; mas ages hòmens indiferens, justs e qui entenen lo fet e no·l sàpien ans de temps perquè no puxen ésser subornats; jatsia que en causes perilloses toccans la cosa pública o, encara, mèrits de perssones, és bo preveure lo consell ans que lo consell se tinga. E açò és ver quant los consellés són indeferens e hòmens de fe e de veritat.

Lo rey d'Aragó en Jacme lo primer, de bona memòria, fo interrogat per què ell comunament no apellava als consells seus grans prelats, ne grans barons, ne mercaders. E respòs: —Car cascun d'aquexs ve al consell ja passionat e tostemps tirant a son molí en càrrech d'altre. Guarda —dix ell— al prelat e veuràs que tostemps consella o entreposa en sos consells que les jurediccions del rey sien dades a la Esgleya; lo baró tostemps és

contra les ciutats e grans comunitats, per la paor que los ha; lo mercader tostemps tira a son prou e és contra la comunitat, ne·s cura sinó que puxa guanyar. E per tal, dix ell, no·ls vull jamés en mos consells. Dix ell: —Saps tu, tot bon príncep, qui deu appellar a consell? Cert, cavallers simples e notables e encians qui no an grans baronies, e honrats e famosos ciutadans. Per raó d'açò li estech dit, ell per què ordinàriament appellava en consell son canceller, qui era prelat, e son vici-canceller, qui parlava ab una bocca ab lo canceller, e aprés son mestre racional e son tresorer e escrivà de ració, e sos camarlenchs e sos promovedors. Respòs que fets comuns tocans los mèrits del poble bé poden ésser per aytals jutjats, car a negun en especial no tocaven; mas [259v] que los fets grans fas jutjar per ells e per altres, e per diverses consells e no per un tot sol, per què canceller ne altre no pot noure aquí.

Segonament, deu lo príncep attendre en los consells que sien examinats e ben digets, car, com diu Sèneca en los seus *Proverbis*, consell cuytat ne fet ab fellonia ne de volta, jamés no partí de bon príncep. Legim que de Ponç Pilat fo accusat a Tiberi Cèsar que avia mort Jesucrist sens tot procés jurídich, ans ensemps en un matex matí lo li avien accusat e l'avia sentenciat a mort. Dix Tiberi: —Aquex jutje, dix ell, fo massa cuytat qui tan assenyalat hom matà sens altre consell. Yo, dix ell, man que ell sia citat e hoÿt e, si és axí, que sens tota mercè prenga mort. E axí fo fet.

Dien los naturals que si tanta malícia agués lo leó com ha lo ca, que a tot l'om esvaïren los leons; mas natura, qui és Déu, hy à feta aytal provisió que lo leó és fort benigne e jamés no esvaex res si donchs no és quax forçat, e lavòs ab alcuna vergonya, quax qui delibera què farà, ensenyant als hòmens que tostemps facen ab gran consell tot quant fan; *Proverbiorum* XIII: *Astutus omnia agit cum consilio*, e vol dir que l'hom savi, tot quant fa, ab consell ho fa. Car diu sent Agostí que qui ab consell se regex, jamés no cau en sos afers; per tal, *Proverbiorum* XIX, avem: *Audi consilium*, e vol dir que ab diligència te regexques per consell.

[720]
CAPÍTOL DCCXX

Que lo príncep tinga sos consells ab los seus e no ab los estranys

Fa encara mester, terçament, al príncep que attena que aja sos consells ab los seus e ab aquells que amen a ell e a son regne, e no ab estranys. E per tal avem, *Ecclesiastici* VIII: Ab los estranys no auràs consells. Raó és car aquells qui són estranys comunament no amen ço qui·ls és estrany ne, per conseqüent, donen molt en pèrdua de [260r] cosa a ells estranya. Emperò, quant alcun príncep conex que l'estrany és, en sa vida e en sa fama, perssona aprovada e qui ha gran raó de aconsellar-lo bé, lavòs lo pot apellar a sos consells per aver sa entenció e per fer-li honor, e per obligar-lo a si matex. Emperò consellava ací Sèneca que a aytals estranys no deu hom manifestar tots sos defalliments ne misèries, ans se·n deu hom retenir un poch. Mas diràs tu: Què és la raó que dix lo Salvador que l'enemich de l'hom és aquell qui està ab ell en sa casa? E diu lo *Ecclesiàstich* que·t guarts d'aquella que dorm en la tua falda. E *Jeremies, cap.* IX, diu que tothom se guart de son frare e en son amich no aja fiança. E tu dius damunt que hom aja consell de son amich? Respon que Jesucrist e los sans consellen que aquell que vol lexar lo món e vol seguir a Ell per aspredat de vida, no·n deman de consell als parents ne als amichs carnals, car aquells jamés no u consellarien. E açò volen dir les actoritats allegades; emperò, no-res-menys, si lo príncep vol consell en ben regir la cosa pública e la comunitat temporal a ell comanada, ab negun no·s pot mills consellar que ab los seus qui amen a ell e a la cosa pública, com sia lur propri bé. E així entenen a aver dit ço qui dit és, que lo rey se consell ab los seus.

Nota ací que Josefus, escrivent a l'emperador Vespesià quant dec batallar contra los tartres, sí li escriví així: Solament batallaràs ab los teus e no·t posaràs en mans de gent a tu estranya, car l'om estrany tost és girat a la part contrària com no y sia sinó per lo diner; e sia odiós als teus, e a lur vergonya sia apellat a ta companyia. Companyia estranya darà gran vexació e dampnatge a tos pobles, per la qual cosa perdràs la amor dels teus e·ls provocaràs a voler altra senyoria, la qual poran tost aver ab ajuda dels teus contraris. Per tal diu l'eximpli comú: Partex-te dels teus e aïrar-t'à Déus. Per eximpli veem a ull que en Àfrica, on los reys sarraïns fan lurs afers ab estranys soldegats, que los pobles no·ls amen, ans los permeten auciure e maltractar, en tant que sovín se esdevenen que dins un matex [260v] regne aurà dos o tres reys, e lo poble crida: —Viva qui vençl Semblant nós veem tot jorn en Ytàlia, dels tirans qui fan lurs afers ab alamanys que han per stipendiaris e per lagoters. Titus Livius, escrivent *ad langravium Turingorum*, recompta que tots los imperis de què ell ha legida alcuna memòria tots són estats destrouits per tal quant les senyories se tolgueren los coratges de sos súbdits per lurs sobreries e avarícia, e per defalliment de bonea e de justícia.

Lo rey Velascho de Gallícia, segons les antigues istòries hispàniques, pres estil de viure e de vestir de francesos, e ab ells pugnà contra lo rey del Leó aytans anys. E, com fos en la batalla contra ell, cridaren tots los seus: —Viva Castilla, Castilla, e muyren los francesos! Per la qual cosa lo dit rey morí aquí ab tots los francesos. Per què cridaven-li despuys los gallegos quant lo viren mort: —Francesos avies appellats e a nós avies renegats, ara jau aquí ab los francesos degollats; francesos volies, francesos te defenen!

Legim *Deuteronomii* XVII que manà nostre senyor Déu als juheus que lo rey que elegirien que fos de lur nació matexa e no estrany, la qual cosa manà, segons que dien los doctors, per les següents rahons.

[721]

CAPÍTOL DCCXXI

Per què Déus manà que lo rey fos de la terra matexa e del poble a qui devia regir

La primera sí fo per tal que rey estrany no·ls forçàs de ydolatrar ne fer contra lur ley, ne·ls entredoís ley malvada ne contra Déu, així com féu aquell malvat Jeroboam, rey de Israel, al dit poble, segons que legim *tercio Regum*. Per lo qual desastre Déus destroní la sua casa e poní fortment lo dit poble que li consentí per diverses persecucions, segons que apar aquí matex.

La segona sí fo per mills conservar la reverència sacerdotal ecclesiàstica; car nostre Senyor, amant aquell poble, l'avia fort endressat e honrat d'estament ecclesiàstich, qui havia lo poble a informar en les vies de Déu e a instruhir e a servir-lo, e avia contínuament a pre[261r]gar per ell, així que, mentre lo dit estament fos en sos peus, lo poble no podia lejament caure ab la ajuda de Déu; e com en sostenir lo dit estament podia més ajudar lo rey que altra perssona, per tal manà nostre senyor Déu que lo dit rey fos d'éls matexs, per tal que aquell sobre-rey pres de totes altres nacions mantingués e sostingués lo dit estament en quant sabria, mills que negun d'altra nació, lo dit estament com era per Déu ordenat e exalçat. E, per tal quant així altament, com avem *secundo Regum*, lo exalçà lo rey Daviu, per tal lo exalçà Déus e·l magnificà tant com aquí matex se contén; e, per tal quant Saül posà la mà sobre los sacerdots de Déu, així com apar *in primo Regum*, per tal Déus li tolch lo regne a ell e a sos infans, e morí a fera mort, jatsia que altres peccats agués fets per los quals ho merexia. Per aquesta matexa raó tornà lle-

brós Ozias, rey de Judà, e li secchà lo braç, car en especial féu gran inreverència al sobiran bisbe posant la mà en l'ensenser per a ensensar en lo temple de Déu, en presència del dit bisbe. Per aquesta matexa raó venc a gran confusió e minva e en mans de sos enemichs, Joran, rey de Judà, e aprés a gran malaltia, per tal quant posà la mà sobre Zacharies, fill de Barachies, sobiran bisbe; e per aquesta cosa lo poní lo poble aprés sa mort, car no volch que ell fos soterrat honorablament ab los altres reys passats.

La terça raó sí és per tal que lo poble ne fos més amat e mills governat, car raó apar que de millor cor fa tot lo poble què pot a son príncep qui és a ell connatural, que no fa a·quell qui·ls és estrany. Car, com dien los philosofs, ésser d'una matexa terra molt ajuda a la amistat, en quant les maneres són pus semblants e la conexença és major; les quals coses dien que són occasió de major amistat e de mills saber les necessitats dels altres.

La quarta raó sí fo per tal que lo rey ne fos més amat e mils regit e tractat per lo poble, car aytant com lo poble veu que lo [261v] príncep és a ell pus acostat e pus senblant e pus ajustat per nació e per terra, aytant és per ells més amat, e ell e tota sa honor e profit.

Per les quals coses apar lo principal propòsit, qui és que lo príncep deu aver tots sos consells ab los seus e no ab los estranys. *Ecclesiastici* XXVI: *Coram extraneo ne facias consilium; nescis enim quid tibi pariat futura dies*, e vol dir que ab estranys no ages tos secrets consells, car l'estrany, si uy és ab tu, no y serà demà, per què't pot molt noure que ell sàpia tos secrets.

[722]
CAPÍTOL DCCXXII

Que príncep no menyspreu consell de negun hom simple

Requer encara, e quartament, lo bon estament del príncep que no menyspreu consell de negun hom simple, car, si alcun li aparrà que aja bon consell, deu-lo hoir; e, hoÿt, examinar-lo aprés, e examinar-lo altra vegada; e puys, si és aprovat, deu-lo exeguir, car sovín illumina Déu pus altament los pochs e·ls simples que no fa als majors. Per tal deya ell matex, *Matei* XI, axí: Pare meu, yo confés que los teus grans secrets as amagats a aquells que lo món reputa per savis e per prudens e·ls has uberts als petits, ço és, als simples e als pobres que lo món ensenya. Legim *Ecclesiastici* VI que una gran ciutat fo assetjada per un gran rey fort poderosament e fort aguda, en tant que la ciutat se tenia per perduda fins que, per consell d'un pobre hom, estech delliurada. Per tal diu sent Agostí, *libro De doctrina cristiana*, que aquesta és una de les claus de saviea: no menysprear consell de negun, jatsia que negun príncep no deja aprovar lo consell de negun fins que sia vist e aprovat per altres a qui puxa ésser dada fe.

Què·t fa a tu, deya sent Gregori, *Super Job*, en lo pròlech, de què és la ploma qui escriu lo libre, pus que la letra sia bona? Semblant, què·t fa a tu qui dóna lo consell, pus que lo consell sia bo e sa a tu e a ton propòsit? Attén al sant profeta Moysès com [262r] se aconsellà ab Jetro, son sogre, e·l servà son consell, no contrastant que Moysès fos una alta estella del cel per esguart de Jetro; açò avem *Exodi* XVIII. Ja és damunt dit com alcun, per consell

de son catiu, era deliurat de sos mals. Antigament, quant alcun gran senyor prenia consell d'alcun simple hom, ell attenia que l'hom aquell, per aytal consell, no n'entesés a guanyar diners, car aquell no y era per lo consell mas per los diners. E d'aquests parlava la Escriptura, *Ecclesiastici* XXXVII, quant deya: ***A zelantibus te absconde consilium***, e vol dir que no descobres tes necessitats ne manifests tes misèries a aquell qui·t lagoteja, per tal quant se volria millorar per tu. Per tal dix sent Gregori, *in primo Registri*, aytal paraula: ***Nullus ad consilium tibi fidelior quam qui non tua diligit, set te ipsum***, e diu que negun no t'és pus fel en dar lo consell que aquell qui no ama a les tues coses, mas ama la tua perssona.

Per tot ço que dit és, apar àb quals hòmens deu lo príncep aver consell, e apar que ab hòmens savis, experts e ben conscienciats e temens Déu, e verdaders e ferms, secrets e no passionats, mas juts e drets e reposats, segons que la difinició dada del consell avia posat en lo primer capítol, qui tracta esta matèria del consell.

[723]

Capítol dcccxxiii

Com se deu avisar lo príncep en les coses grans, ne quals coses són dites ésser grans

Ara avem a veure com és ver ço qui's seguex en la dita descripció, s, com se deu hom avisar per lo consell en les coses grans esdeveni- s, duptoses e perilloses. Primerament, en les coses grans, car de ies coses no y cal consell.

Nota que la cosa és dita gran per tal quant és de alta matèria, o it la matèria és difícil, o quant la cosa és fort amagada, o quant va molt, així com corsos, ànimes e béns. E que per consell se en aytals coses bé governar, fort deu a l'hom ésser car lo con- per tal nos consellava la saviea de Déu, *Ecclesiastici* xxxvii: *Ante iem actum precedat* [262v] *te consilium stabile,* e vol dir que vols ben regir en tots tos fets, ans de totes tes obres vaja davant ell ferm. E diu a propòsit ferm, car consell que gran senyor aja it e determenat de fet se deu seguir e, si no u fa, ell fa gran legea sa magestat e gran minva a sos consellers, e ensenya que és de mal pte e de poch de bé.

Legim que en Líbia regnava Odolant, om efeminat, qui ço que anit difinit per consell, demà era tot revocat a instigació de sa muller: la qual cosa los pares del regne ordenaren, en lurs corts generals, lo consell que lo rey tenia que guardava la salut de la cosa pública, aprés que fos termenat e conclòs d'aquí avant no fos en poder seu, que l'agués tantost a exeguir aytal conseller qui era principal en lo sell del rey. E així's servava de fet. Ordenaren encara aquells matexs

aquí matex que tot consell del príncep fos difinit solament per qui eren entesos en la matèria del consell e no per hòmens qui y entenien, així que fet d'armes se avia a difinir per cavallers, e justícia per juristes, e fet de consciència per ecclesiàstichs, e a altres.

Deya Sèneca que consellar grans fets a príncep de poch reca portar-lo a gran confusió, car grans fets requeren grans hòmens e e en voler, e en gosar e en poder.

[724]
CAPÍTOL DCCXXIIII

Com bons consellers deuen recórrer a Déu en lur consellar en quant consellen sobre les coses esdevenidores, les quals sap certament solament Déu

Per tal quant lo consell és de les coses esdevenidores, les quals sol Déu sap de cert, per raó d'açò tot conseller deu comanar si matex a Déu e fer oració devota ans que do aquí consell. Car, com dyu Sèneca, *Epistola* LXXIIII, així com la sageta, si no la endreça lo ballester, no va dret al senyal, així negun consell no ajuda [263r] perfetament a la fi per què's fa si la font de saviesa, qui és Déu, no l'endreça e no'l guia. Pensa, diu ell, qual patró, per bon vent que aja, ve dret al port que no sap, si donchs la fortuna no l'i aporta. Així negun, per gran consell que aja, jamés no és bastant a endressar a l'altre a guiar per son consell, si donchs Déus, per especial gràcia sua, no'y ajuda. Raó és car lo enteniment de les coses esdevenidores e duptoses no seguex tostemps la raó, ans sovín dictaran los consellers per raó natural que així se deja esdevenir e vendrà lo contrari, així com tot dia apar en les batalles e en los processos dels afers dels hòmens, qui tart vénen així com hom se pensa.

Donchs, si raó no y val, clarament apar que sol Déus és aquell qui u ha a guiar e a qui deu ésser comanat. Vol, emperò, nostre senyor Déus que hom no'l tempte comanant tot lo fet així a Ell que hom no s'i ajut, ans vol bé que hom hy treball segons la sua possibilitat, e puys ço qui de més hy és sia posat en la sua santa volentat. E d'aquests qui així u fan avem, *Ecclesiastici* XXXIX, així: Nostre Senyor és aquell qui endressa los consells d'aquests aytals, e Ell los inspira dels seus amagatalls ço que fer deuen. Car Ell diu, *Sapiencie* VIII: Yo abit en los consells, ço és d'aquells qui a mi comanen ço a què ells no són bastans. Consella Ysaÿes que negú no sia així presumptuós que de les coses esdevenidores vulla parlar clarament, car aytals sap solament Déu. Per tal deya ell: Digats-nos les coses esdevenidores e yo diré que vosaltres sóts Déus. Dien los theòlechs que, entre les cinch coses que Déus s'à retengudes per especials regualies sues, és una denunciar les coses esdevenidores.

Diu lo profeta que antigament los falsos prophetes qui per sos falsos consells enganaven los reys de Judà *in mercede prophetabant*, ço és, que per esguart que guanyassen molts diners denunciaven moltes falsies als reys volent-los complaure e legote[263v]jar. Per la qual cosa manà nostre senyor Déu que aytals profetes morissen tantost per la irreverència que feyen a Déu e per lo dampnatge que donaven al rey e al poble per lurs falses prophecies e consells sobre les coses esdevenidores.

Valerius Maximus, *libro tercio, cap.* VI, tracta com a vegades lo bon consell és vençut per la fortuna, qui fa venir lo contrari; e ja per això lo bon consell no deu ésser menyspreat, ne l'hom no deu res fer sens consell, car l'om lo consell seguent és escusable si cau del consell, car fet ha ço qui en si és. Mas aquell qui prospera sens consell és digne de vituperi, car no à obrat así com ha hom, mas así com a foll hom, o así com a jugador qui arrisca si matex e los altres a la fortuna del dau.

Per tal era ley imperial antigament que cavaller qui contra consell e ordinació del mestre de la cavalleria esvaÿa los enemichs, devia pendre mort, jatsia que vencés; e açò per tal quant, desemparada saviea de consell, avia arriscada la batalla posant-la simplament en mans de la fortuna, la qual cosa era dampnabla e leja fins a la mort. E açò per tant quant la fortuna és fort duptosa e perillosa.

E per açò apar vera aquella part de la dita difinició dada del consell, qui era com lo consell és de cosa esdevenidora.

[725]

CAPÍTOL DCCXXV

A què deu attendre bon conseller en quant veu que lo consell se dóna sobre cosa duptosa e perillosa

Emperò, en quant posa la darrera part de la dita difinició, que lo consell és de cosa duptosa e perillosa, pots ací veure per orde los següens punts:

Lo primer sí és que tu, donant consell, no respones jamés soptosament; mas, a manera d'om duptós, guarda en lo consell a cinch circunstàncies: la primera sí és pensar què y ha just; la segona, si à expedient; la terça, qual és ab menys dificultat; la quarta, qual via és pus certa; la quinta, qual és pus segura.

La primera, donchs, és attendre a la justícia. E ací deus attendre que, jatsia que l'hom jamés no [264r] deja fer ne consellar injustícia ne mal, emperò bé pot consellar que justícia ne rigor no's faça de present en aytal part e en aytal causa o perssona, quant és dupte que no se'n seguís un gran mal qui sens fi seria pijor que no seria cessar a temps de fer de aytal justícia.

E lavors ve la consideració sobre la segona circunstància, qui és attendre què y és expedient, car si la justícia e sa rigor avem a lexar a temps, tantost devem attendre què, donchs, serà expedient de difinir en lo dit consell, per tal que major mal no se'n seguescha.

La terça és veure qual és ab menys dificultat. Car, si los profits són eguals, tostemps deu hom donar consell que aquell se pos en execució qui és ab menor dificultat, si donchs qualque notable circunstància o altre bon esguart no feya hom inclinar a la altra part.

La quarta axí matex, qui és proceir pus certament e pus clara a Déu e al món, és circunstància notabla, car d'aquesta hix la quinta, qui és que hom ne va pus segur en sa consciència e n'és més aprovat lo fet que hom fa per les gens qui veen e s'alegren de la seguretat.

D'aquestes circunstàncies no cal dar eximplis, car assats són de si clares, e los eximplis serien massa lonchs, enperò proveexen als consellers en quant són sobre matèria duptosa. En quant, emperò, los consellers són sobre matèria perillosa, axí com posa la derrera part de la difinició dada de consell, aquí consellen los philosophs que hom qui consella e no's sap la fi a què vendrà, que consellant proveescha al fet proposat guardant a cascuna part qui's pot esdevenir, per tal que si cau de son consell, que no'n caja tan mal com faria si no y avia proveït. Car deya Sòcrates que caure en cas no proveït és caure en fet de infortunat, qui sovín porta l'om a desperació.

Per què, per esquivar aytals perills, attén a les amonestacions que Pipinus, rey de França, tramès a son fill Carles Maynes sobre la ordinació de sos consells, segons que posa la història gàllica, e u recompta lo capítol següent per esta manera:

[726]

CAPÍTOL DCCXXVI

Com sobre la dita matèria foren [264v] ***dades alscunes grans doctrines per lo rey Pipí de França***

Fill, dix ell, quant deuràs tenir o dar consell en causes perilloses, primerament invocaràs humilment e devota, e ab gran efficàcia, aquell qui lo món regex, Jesucrist, qui és font de saviea, suplicant-lo que Ell vulla a tu iHuminar en parlar e en consellar ço qui a Ell serà plasent.

E attendràs, fill, en lo consell, a les següents doctrines:

La primera serà que guarts a la entenció d'aquell qui demana lo consell, ço és, lo consell on ne va ne per què's té. E, si veus que la entenció sia bona, lavors hy pots consellar; si veus que sia mala, lunya-te'n. O, si y has a parlar, per res no digues contra ta consciència; car sàpies, fill, que aquell qui falsament consella a la fi se'n darà pel cap. Car ley és divinal qui diu que per ço per què as peccat, que per allò sies punit. Pren exempli de Anxitofel, famós conseller sobre tots quants ne avia al món, segons que legim *in secundo Regum*, qui leal consell dava a Absalon; emperò, per tal quant no'l li dava per bona entenció, mas per tal que pogués pendre e auciure Daviu, per tal lo lexà Déus caure en desperació. Ne Absalon no féu ço que ell li consellava, e per tal ell, veent clarament son perill, penjà's per lo coll. Vet lo juý de Déu com li vench damunt per tal quant en lo consell no avia bona entenció!

La segona doctrina, que pensàs en les causes de la cosa sobre les quals se demana consell. E primerament a la eficient, ço és, quins començamens à haüts la cosa aquella, e aprés, la cosa aquella si és bona o mala en si; aprés, quina és la sua fi ne a què va; e, aprés, la manera per què

la cosa aquella se pot atènyer per la qual lo consell se té. E, si aquests quatre punts vols diligentment considerar, d'ací veuràs que exirà tanta de matèria de consellar e tant de lum per veure què és ço que as a dir, que tot estaràs maravellat.

La terça doctrina fo que'l bon conseller no creegués tost ne tostemps se inclinàs a allò qui mills à per veritat, car, com dix Aristòtil, *nichil prohibet aliqua falsa esse probabiliora quondam*, [265r] e volia dir que sovín alcunes coses falses aparien mills ésser veres que aquelles qui de fet eren veres. Qui no cuydaria que una bona dona diga ver, quant se clama que aytal hom de casa la volia forçar e que ella, no volent soferir lo peccat, ha cridat, e dóna per testimoni lo mantell de l'hom qui diu que és fugit e l'ha en descuyt aquí lexat? Cert, tothom se pensaria que digués veritat, emperò apparech en Josep e en la muller de Futifaris que aytal clam de fembra fo gran falsia, segons que legim *Genesis*. E així com d'açò, així s'és d'altres coses tot jorn. Per què ages de cert que hom que consell ha a dar, fort deu attendre de no dar fe soptosament a res, per bé que aparega ver, fins que les parts són plenàriament hoÿdes e les circunstàncies dels negocis són entegrament vistes.

La quarta sí fo que ell tostemps, en tot consell on fos, faés parlar primerament los pus jóvens e aquells qui y eren de menor reputació. Car si los majors parlaven primers, con aquests agen aquí lurs seqüeles dels menors, cascú dels menors seguiria qualque un dels majors, e per consegüent tot lo consell estaria en un o en dos. E açò és destrucció de consell, car aquí, segons que raó dicta e los philosofs posaren, deuen ésser hoÿdes les entencions de molts, per tal que més vies sien ubertes a consellar e a veure ço qui és pus necessari de consellar al propòsit.

La quinta fo que tostemps ell parlàs detràs de tots. Raó és car qui veu e ou les entencions de tots, abans e mills pot veure què deu dir que si de si matex tot sol avia a traure tot ço que deu dir. E deya així lo dit rey que qui no sap formar consell per si matex que, almenys, que de tots aquells que ha hoÿts que'n faça un compilat d'éls, e que d'aquell se ajut. E deya que hoir a altre en alcun propòsit desperta e obre l'enteniment en pensar-hy, molt mills que si solament ab si matex tot sol hy avia a pensar.

E per tal diu que Oliver, un dels pars de França, com de si no fos hom de consell, per tal, quant devia entrar en consell, demanava de què seria lo consell, e ans que y entràs interrogava alcun [265v] seu familiar així: —Vejam, què diríets vós sobre aytal cosa?— E sobre la resposta que aquell dava, ell formava per si matex son consell.

[727]

CAPÍTOL DCCXXVII

Com lo príncep deu attendre als empatxaments dels consells qui són molts, e quins són

Posava encara lo dit príncep què deu attendre lo gran senyor posat en regiment en los empatxaments dels consells qui eren molts:

Lo primer sí era car sovín aquells qui han a consellar no són bastans a veure lo consell qui s'i pertany, car tothom no ha gràcia de conssellar. Per què lo príncep deu ordenar que aquell qui proposa lo consell obra les vies a tots, assignant ses raons de cada part. E si és consell sobre alcun crim d'alcun, deu-se guardar lo príncep e lo proposant lo consell que lur volentat no sia ensenyada per res aquí, ans, si fer-se pot, deu ésser callat lo nom de l'accusat per guisa que, si fer-se pot, no sia conegut, per tal que los consellans no decanten per fals consell a una part o a altra moguts de amor o de rancor, o per prechs d'altres.

Lo segon empaxament de consell sí és no saber retre raó de son consell. Per tal deya Sèneca, *De quatuor virtutibus*: En lo consell no preus res consell de negun sinó aytant com lo sap colorar per bona raó. Per què tu, qui ést príncep, no attenes al consell dat principalment, mas a la raó en què'l funda aquell qui consella, car aquí conexeràs quant val lo consell ne lo conseller.

Lo terç és avorrir consell. E açò an prínceps entrecuydats, a qui és vigares que tot consell d'altre sia superflu là hon ells són, car ells són bastants a regir tot lo món. Per raó d'açò jamés aytals hòmens no seguexen consell de negú, sinó que fan ço qui'ls és vigares. Per raó d'aquesta tanta supèrbia e presumpció que aquests an de si matex, jamés

no prosperen en res que fassen. Car nostre senyor Déu, qui és amador dels humils e d'aquells qui, desfiant de sí, jamés no volen fer res sinó ab consell, e qui per açò contrasta e dissipa les cogitacions dels ergullosos, Ell axí matex [266r] contrasta de ple en ple a aquests. E axí que jamés res que ells vullen no ve a la fi que ells volen, ne'ls lexa prosperar en res de bé. E açò avem, *Ecclesiastici* XV, axí: *Dissipantur cogitaciones ubi non est consilium, ubi vero sunt plures consiliarii confirmantur;* e *Ecclesiastici* XX avem axí: *Cogitaciones consiliis roborantur et gubernaculis tractanda sunt,* e vol dir axí: que là on no ha consell, Déus dissipa les cogitacions e los propòsits que ha aquell qui los consells menysprea, e, per lo contrari, là on ha molts consells, aquí Déus conferma los bons propòsits d'aquells qui en los consells se acosten volenter. Per què, diu ell, apar que les amagades cogitacions e propòsits, ab sants consells los deu hom tractar e termenar e no de son cap.

Deya aquell gran príncep Crotalus, rey de Getúlia, que príncep que sens consell volia governar son poble, criminós era de fe a aquell; axí com lo patró de la nau qui, lexats los timons e govern, lexa anar la nau a fortuna del vent e de la mar és criminós de fe a tots aquells qui són dins la nau, qui's són comanats al seu govern. Per aquesta raó lexà Déus caure los sacerdots del temple volens, sens tot consell, fer maravelles, axí com legim *primo Machabeorum, quinto.* D'aquests deya Salamó, *Proverbiorum* XXVI: *Vidisti hominem sibi sapientem videri? Magis spem habebit illo insapiens,* e vol dir axí: As tu vist hom qui cuyt ésser savi? Major esperança pots aver d'aquell qui és orat. Raó és car a l'orat Déus no li contrasta ne l'aÿra per ses males obres axí com fa a l'entrecuydat, car l'entrecuydat és pròpriament orat en quant cuyda fer sàviament desemparar lo consell dels savis. Escrit és, *ad Romanos, primo*: *Discentes se esse sapientes salvi facti sunt,* e vol dir que aquests aytals, pensans ésser savis, ells se són trobats orats en lurs fets, car la bona governació de grans fets està en molts consells. E là hon molts consells e bons no ha, aquí cau la casa e los abitadors d'aquella. E açò volch dir la sancta Escriptura quant dix, *Proverbiorum* XI: [266v] *Ubi non est gubernator corrumpit populus, salus autem ubi multa consilia,* e vol dir que là on no ha bon regidor e bé aconsellat, aquí cau lo poble, car la salut del poble està si son príncep en tots sos fets ha molts consells e bons.

Legim de Manaen, noble príncep e rey en Dalmàcia, que jamés no volia parlar sinó quant era necessari. E, interrogat per què u feya, dix axí: —Gran paor é que, si molt parlava, que no digués de grans ultracuydaments, e que, dits per mi, no'm fossen molt loats, e que ab aytal laor no presumís massa de mi matex, en tant que de fet fos massa ultracuydat

e aytal reputat per los altres. E dich-vos que yo amaria més caure en altres molts peccats e en altres males fames més que si caÿa en ultracuydament ne que n'agués fama, car naturalment tothom aÿra a om ultracuydat.

Diu-se del rey Robert de Cicília que, com fos gran clergue en cascun art, emperò tostemps parlava paraules comunes en lo pus grosser estil que podia, així que hom qui·l veés parlar no·s pensara que ell sabés res. E, interrogat per què u feya, respòs que per tal que no caegués en ultracuydament ne n'agués fama, car Déu he hòmens avorrexen l'om entrecuydat. E deya que aquest vici és pijor e pus perillós en gran senyor que en altra persona, e més s'i encarna que en altra, en quant negú no·l gosa corregir plenàriament així com ha altre hom. No-res-menys, car deya que entrecuydament tapa així l'enteniment al príncep que no·l lexa ésser obedient a consell de negun. E·l fa així orat que, si feya totes quantes oradures ha al món, ell se pensa que totes sien obres així altes que negun no les entén sinó ell, e li apar que tothom és bèstia sinó ell; com, emperò, ell sia principalment foll qui desempara consell, e aquells sien savis qui ab consell fan lurs afers. Per tal dix Salamó, *Proverbiorum* XIII: *Qui agunt omnia cum consilio multa reguntur paciencia,* e vol dir així: que aquells qui tots lurs fets fan ab consell, ab molta saviea governen si matexs.

[728]
Capítol dcclxxviii

Qui posa encara altres empatxaments de consells

Empatxa encara lo consell, quartament, defalliment de elegir, car són alscuns així tapats que, no contrastant que agen bona raó a veure de cascuna part en lo consell, emperò [267r] no·s saben de qual part ne vagen ne a qual part se decanten. E lo remey que aquests han sí és aquest, que en aytal perplexitat recórreguen a Déu e elegesquen ço que·ls és vijares que més se acost a Déu e a raó, e qui és pus prop de pietat e del profit comú; o, almenys, elegisquen allò en què consenten aquells que veen ésser millors. Alscuns n'i ha que, de continent que ells veen que lo príncep decanta d'una part o d'altra, de continent lo seguexen per no desplaure-li en res, ne curen de lur consentir si és peccat o no. Aquests són appellats corruptors de consells, qui no seguexen raó ne Déu, mas volentat de l'hom peccador. E per açò fa Déus que jamés per aquella volentat dell príncep no han ço que volen ne n'han grat ne gràcies, ans n'an a la fi molt desplaer, e molta desonor e poch profit. E fa-ho nostre senyor Déu, qui vol que per aquella matexa volentat a la qual volien contra Déu satisfer, que per aquella sien vituperats e mal guardonats e maltractats.

Quintament, empatxa lo consell que no proceesca avant defalliment de execució. Car són alguns, diu aquell Titus Livius, *libro quarto,* qui són així molls e luny de tota fortalea e de tota virtut, e qui han lo cor així efeminat, que lurs consells valen aytant com consells de infants. Car, per bé que sien aconsellats, no saben portar lo fet a execució ne han negun esforç a posar-lo en obra. Per què los bons consellers, quant

açò veen, així com lur consell és conclús deuen fer que tantost aquí matex sia conclusa e comanada al jurament la execució. E deu aquí jurar lo príncep, e tots los consellers ensemps, de tenir lo consell secret, per tal que si'l deyen a lurs mullers, així com fan molts dolents efeminats, que elles no empatxassen la execució. E deuen los consellers aquí matex jurar tots ensemps que leyalment e contínuament justaran e ajudaran a la execució, així com a leals pares e consellers de la cosa pública.

Consella encara Ocllandus, jurisconsultus de Roma, en les sues *Odicions*, que si lo príncep, aprés conclusió del consell, lo empatxa per qualque via, que sos consellés e aquells vassalls a qui és comanada la execució e la protecció de la cosa pública aprés lo rey lo deuen requerir [267v] per vigor del sagrament de feeltat que lo príncep féu al poble al començament de son regiment, que ell no dega empatxar la salut de la cosa pública ne lo dit consell, com ell dega ésser principal actor de tot son bé per aquella matexa raó. E si, açò no contrastant, ell no vol hoir ne obeir a les dites protestacions, consella que lo príncep sia request de anar a les corts o al parlament general, e aquí sia proveït per les corts en aquest tan gran greuje segons que justícia requerrà e bon estament de la cosa pública.

[729]

CAPÍTOL DCCXXIX

Com lo bon príncep deu attendre o·s deu aver envers son bon conseller, e quines són les condicions del bon conseller

Aquell noble emperador Justinià, escrivent a Orma, rey de Milà, sobre la matèria dels consellers, sí li escriví los següents punts, segons que posen les històries lombardes:

Lo primer que, com bon conseller sia ànima del bon príncep e ull seu, e capa e cubertura dels seus deffalliments, e mur e defensió sua contra les invasions dels grans perills e mals qui·s leven contínuament en la senyoria, per tal, lo príncep aytal conseller deu cercar per tot lo món on aver-lo puxa, e cost què·s vulla. E, aüt que l'aja, lo deu tenir així car com la pupilla del seu ull, he honrar així com a pare, e dotar així com se pertany. D'aytals, però, deu lo príncep aver pochs, segons lo consell de l'*Ecclesiàstich, cap.* VI, dient així: *Multi pascifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille*, e vol dir que, jatsia que ab tothom deges aver pau, emperò lo familiar conseller, aquell sia elet de mil, car d'aytals hòmens pochs ne troba hom.

Condicions de bon conseller són, deya aquest, aytals: ço és, que ell sia hom savi, verdader, secret, leal, amant e tement Déu, e desijant tostemps e pertot lo bé de la cosa pública, en lo qual lo príncep puxa segurament si matex e sos afers comanar; e qui no dupte al príncep sos defalliments manifestar, e aquells discretament corregir e contínu[268r]-ament amagar mentre raó ne caritat o permeten; e qui los mals d'aquell e de la comunitat tinga e plangua e consell així com a seus; e qui en

altre no pens ne estudiy, així com aquell qui's sent de tots aquells mals dels qúals se deu sentir cap nafrat o membre concassat o enmalaltit. Aytal conseller és aquell qui en tots sos fets invoca lo pare dels consells, nostre Senyor, segons lo manament de la Escriptura qui diu, *Thobie, quarto*: *Et omnia consilia tua in ipso permaneant*, e vol dir que tots los teus consells sien fundats en nostre senyor Déu, car lavors Ell los endressarà, segons que avem *Ecclesiastici* xxxix, on as així: *In oratione confitebitur Domino, et ipse diriget consilium eius*, e vol dir així, que lo bon conseller, per contínua oració, recorrerà a nostre senyor Déu que Ell lo vulla endressar, e Ell prosperarà lo seu consell e les sues obres.

Deya aquell Ciprià, *libro primo Institucionum*, així: O, quanta esperança pot aver lo bon príncep en Déu, ne ab quanta seguretat està la sua consciència, quant pensa que tots sos fets són regits per bon consell, ne ab quanta virtut pot lavòs adressar a tothom la sua cara! Per lo contrari, deya ell, és quant lo príncep se regex per mals consellers, car lavors la sua ànima porta mals sens fi, e la sua consciència pert lo lum natural e lo juý dret, contínuament crexent sos càrrechs e peccats, fins que per lo juý de Déu és l'om aquell mesquí sentenciat a les dolors eternals. Per tal diu que, interrogat lo gran abat Simeon si en lo món se poria trobar infern, diu que respòs que hoc. E, demanat què era infern en esta vida, respòs que consciència de príncep mal regent e mal aconsellat, e acompanyat de gent scelerada e peccadora. Aquest dix que era lo major peccador qui fos al món, e aquell lo qual Déus havia deputat a les majors penes de infern.

[730]

Capítol dcxxx

Com lo príncep deu esquivar mals consellers, e quantes maneres hi ha de mals consellers [268v]

Per raó d'açò consella la Escriptura, *Ecclesiastici* xxxvii: *A malo consiliario serva animam tuam*, e vol dir que·t guarts e·t lunys la tua ànima de mal conseller. Raó és car aquell, ab lo diable qui t'inpugna tostemps, fan un cos e són dos contra tu, qui ést un tot sol desemparat de Déu e de la sua gràcia. De què·s seguex que en totes tes temptacions has a caure en terra així com a dolent impotent e sens tota virtut. Per tal deya lo rey Daviu, qui sabia què volia dir mal conseller: *Beatus vir qui non abiit in consilio inpiorum*, ço és, que benauyrat és lo baró qui no segex lo consell dels hòmens malvats.

E nota ací que, segons que posa aquell benauyrat Policarpus en la letra que tramès a Fulibert, rey de Alexandria, tres maneres hy ha de mals consellers; ço és, orats, falsaris e malvats. Per los orats ha lo príncep gran confusió, car l'om qui d'orats reeb consell no's pot excusar que ell no sia orat; e açò és una plaga en lo príncep de les majors del món que ell permeta que hom orat sia son conseller ne, encara, son familiar. Legim del noble rey Pipí de França que hanc no permès que son frare carnal fos jamés ab ell en consell, per tal quant era tengut queucom per lauger de seny. Deya lo sant abat Antoni a Costantí, emperador, que així com aquell qui fa a son senyor contra la fe de bon vassall, així lo senyor fa al vassall contra la fe de bon senyor quant los fets dels vassalls fa posar per consell d'òmens folls. E açò volch dir Salamó quant dix, *Proverbiorum* xxvi: *Sicut noxius est qui mittit lanceas et sagitas in mortem, ita vir qui*

fraudulenter nocet amico suo, e vol dir que així com aquell és colpable de homey qui scientment tramet contra l'altre lances e sagetes per tal que l'aucia, així aquell qui nou a son amich ab frau. Frau és gran questa que lo senyor pos la causa de son vassall en mans d'om orat qui no és bastant a determenar ne a pensar sinó follies e oradures. E majorment com son [269r] senyor sia tengut, per lig de natura e per jurament de feeltat fet al vassall quant pres la senyoria, que ell en totes coses se auria emvers ell bé e lealment. E, quant aytal jurament jamés no agués fet, així matex se'n fóra tengut per ley de caritat, qui és principi e fundament de crestianisme.

Legim en los actes de Xelpero, duch antich de Bretanya, que, posat en la mort, a ell fo opposat que tostemps avia tengut ab si Colbari, cavaller, son cosí, hom taugenàs, al qual per favor de sa sanch sovín comanava ses causes; e com per raó d'açò li fossen opposats infinits mals que lo dit Colbari avia fets, diu la història normànica, qui u recompta, que dix lo jutge: —E, donchs, ab orats feyes tu tos afers! O criminós e malvat hom, e les coses sacras, així con són los fets de justícia, has tu posats en mans de cans e de porchs, e de bèsties e de horats! Yo vuil que't sia fet així com a les vèrgens orades de què parla sant Mateu, a les quals yo fiu tancar la porta del cel que no entrassen al lur espòs: així vull que per aquest tan gran crim a tu sia tostemps tancat paradís, e infern ubert *in secula seculorum*. E diu que, aquest juý fet, de continent espirà lo mesquí de duch aquest e se n'anà a diables dampnat. Vet, diu ací la istòria, com és cosa perillosa als prínceps posar ses causes en mans d'òmens horats, e·ls és gran confusió haver-los ab si, com casa de príncep tota dega saber e olrre a saviea e a seny. Per tal dix la Escriptura, *Ecclesiastici* VIII: *Cum fatuis non abeas consilium, non enim poterunt diligere nisi ea que eis placent*, e vol dir que jamés no ages consel d'om orat, car l'om orat jamés no·t consellarà sinó que faces les oradures que ell faria e qui a ell plaen. Apar, donchs, com és mal e perillós e com deu hom fugir a consell d'om orat.

[731]

Capítol dccxxxi

Com Déus gira los consells dels mals consellers contra ells a la fi

Contra los consellers falsaris e astuts parlà Job, XII, quant dix: [269v] *Ipse novit decipientem et eum qui dicipitur*, ço és que Ell conex bé aquell qui engana e aquell qui és enganat, e per tal fa així que lo consell d'aquell qui engana torna sobre son cap. Raó és car Déus tostemps defèn aquells qui fan simplament e ab ignorància; per tal vol que aquells qui mal los fan, que ells cagen en los laços aquells que avien apparellats als ignocens. *Ecclesiastici* XXVII avem així, que qui fa la fòvea, él primer cau en aquella. Veges Aman, príncep de Asuer, quina la avia pastada a Mardocheu, hom simple e de Déu, segons que legim en lo libre de *Ester*. Emperò nostre senyor Déu girà la astúcia de Aman contra ell matex, car en aquella matexa forcha que ell avia feta fer per Mardocheu, en aquella matexa fo penjat.

Diu lo fabulari que tostemps que la guineu venia a furtar les gallines a casa d'un pagès, que tostemps l'ase bramava; així que lo pagès, qui ja ho avia en costuma, lavòs levava·s e encalçava la guineu. Per la qual cosa la guineu pensà que faés tan bé abastonejar l'ase que d'aquí avant no·s pogués moure ne bramar quant la veés. E com lo leó agués a fer gran armada e li fallissen diners e consell e estigués tot pensat què faria, dix-li la guineu: —Senyor, si vós avíets aytal ase, vós auríets tost bon recapte de tot ço que volguéssets, car ell ha lo cap gros e així ple de bons consells que a tota res dóna recapte. És ver que ha una mala manera, que jamés sos consells no vol obrir sinó per força; per què fets-lo

bé abastonejar e lavors aurets-ne tot ço que us vullats.— Lo leó creech açò e apellà a l'ase, qui ja avia vista parlar la guineu ab lo leó e pensà que contra ell li parlaria. E com lo leó lo pregàs que li donàs de sos consells sobre sa armada, l'ase, pensant que a tractament de la guineu hy avia queucom amagat, respòs al mills que poch al leó, e li dix que ell li daria los millós consells que sabés al món e dels quals ell seria content. E diu aquí que dix-li lo [270r] leó: —Digats-me vós, n'ase, qui us ha ensenyat a vós de tan bé aconsellar? Respòs l'ase: —Senyor, mon pare, qui m'ensenyà que sovín begués una bona escudella de sanch de guineu. E si vós, senyor, ne volets beure, de continent sabrets consellar axí com yo matex. Dix lo leó: —Prech-vos que me n'ajats. Dix l'ase: —Manats, donchs, senyor, als lops e als cans que vinguen ab mi e cassar-n'èm ara una tantost. E lo leó ho manà. E tantost l'ase manà pendre la guineu que avia dat lo consell al leó que ell fos bé abastonejat, e féu-la degollar. E tramès la sanch al leó. Vet, diu ací lo fabulari, com pots veure que lo fals conseller, consellant al senyor mal per altre, a si matex lo procura.

Per tal dix lo rey Daviu d'aytals mals consellers, en lo *Psalm*, axí: *Lacum aperuit et efodit eum et incidit in foveam quam fecit*, e vol dir que lo fals conseller que ell primerament fa e obra lo lach pregont tractant ses barateries, mas a la fi en la fòvea amagada que y avia feta, aquí vol Déus que caga ell, per la sua gran nequícia e falsia qui u merex.

[732]
Capítol dccxxxii

Quants mals han fets e fan en lo món los mals consellers

Mas contra los maliciosos consellers pugna nostre Senyor singularment en quant aquells fan infinits mals sens vergonya e sens temor; e fan-los tals que jamés no porien satisfer a Déu, ne ha hòmens, la centena part dels mals que faran fer en un consell. Dix lo sant abat Gedeon que no avia peccat al món que tant empatxàs los hòmens de attènyer lo regne de Déu com aquest, car deya que aquest peccat és de sobirana malícia davant la cara de Déu, e que tart és que mal conseller de gran senyor vinga a final penitència ne a salvació, per los grans peccats que han comesos e cometen davant los ulls de Déu.

Deya lo sant rey Hetmon de Anglaterra que no li membrava que de res li calgués haver tanta [270v] consciència en sa mort com era com avia ab sy aüts consellers no aytals com la sua consciència requeria. Deya ell: Lo mal conseller per un sol consell seu guastarà tota una terra; per tal, deya ell, vol Déus que lur vida sia aytal com ells merexen e lur fi sia fi d'om foll! E per tal dix lo sant rey, *Job* xii, que Déus aporta los consellers dels reys en fi orada, car axí u merex lur mala vida qui va davant. Diu encara, *cap.* v, axí: *Aprehendit sapientes in astucia eorum, et consilium pravorum dissipat*, e vol dir que Ell confon e aterra los savis e grans consellers en lurs astúcies, e empatxa que lur consell e lur voler jamés no's complex, ans a dolor e a misèria lur fa Déus lo contrari.

Nós legim de Leogart, rey de Ethiòpia, que vint anys ginyà ab so-

birana art de pendre Belenar, rey de Memphis; e cant fo al punt que'l dech pendre, Déus girà la fortuna que Belenar sens tota provisió pres a ell; e'l degollà tantost e li pres tots sos tresòs, e aprés lo regne e tot quant havia. Per què lo rey e lo bon príncep deu fer a Déu sovín la preguària que feya Job, XXI, qui deya axí: *Consilium impiorum, Domine, longe sit a me,* e volia dir axí a Déu: Senyor, plàcia't que tot consell d'om malvat sia tostemps luny de mi. E tothom deu a Déu pregar dient-li la paraula que dix Jacob, *Genesis* XLIX: *In consilium eorum non veniat anima mea,* ço és: Plàcia't, Senyor, que la mia ànima no vinga en consell d'òmens malvats.

Attén con ne à pres al rey Faraó de Egipte. Creegué a sos malvats consellers, qui poch temien Déu, e encalçà lo poble aquell que Déus manava anar a partir-se d'él francament, e per tal perdé lo cors e quant ach, ell e los seus, sens que no noch en res aquells qui perseguia. Semblantment Saül, a consell de sos mals consellers, sacrificà contra l'estil judaich e's retench d'açò que devia tot dissipar inclinat axí matex per avarícia, per la qual cosa ell perdé lo regne e morí ab sos fills en la batalla. Jatsia [271r] que d'altres peccats faés despuys, emperò, fet aquest damunt dit, li estech denunciada la disposició del regne per Samuel, propheta, segons que apar *in primo Regum* XV. Ítem, Balach, rey, aconsellat del mal profeta Balan, provochà los fills de Israel a fornicar, per la qual cosa lo rey e lo propheta tot morí a leja mort, axí com apar *Numeri* XXIII. Axí matex legim *in secundo Regum, cap.* X, que los consellers del rey de Amon consellaren al rey que desonestàs e vituperàs los missatgers de Daviu, per la qual cosa lo dit Amon fo dissipat e destrouit per David. Ítem, Atalia, mare de Ochozias, rey de Judà, donà a son fill mals consells per los quals se partí de Déu, e per tal lo li aucieren, e aprés mataren a ella a mala mort, segons que apar *Paralipomenon* XXII. Ítem, per lo mal consell que Erodies donà ha Erodes, ell fo exillat e privat de son regne, e puys morí miserablament, ell e ella e sa filla, en França, en la ciutat appellada lo Leó del Royne. Ítem, per lo mal consell que los juheus donaren a Cayfàs, bisbe, e a Pilat, ells tots moriren a leja mort, e puys perderen la terra e foren cativats; e'l lur cativatge dura encara. Ítem, per tal quant Nabucadonosor no creegué al sant consell de Daniel, qui li dix que reemés sos peccats ab almoynes si volia escapar al juý de Déu, ans crech a sos consellers qui se'n feyen escarn, per tal ell perdé lo regne e tornà axí com a bèstia.

Per mal consell de fembres, Salamó tornà ydòlatre e quax orat en sa vellea, e féu les pus leges coses del món. E, generalment, sàpies que,

com diu Crisòstom *in Inperfecto,* com lo món no aja quax jamés un príncep sensat e esforçat ne virtuós, per tal tots se regexen per altres qui a ells plaen. E, com no'ls plàcien hòmens de virtut ne de valor, en quant saben que són contraris a lur vida e a lurs costumes, per tal diu que tots los grans senyors volen consellers aytals com ells són, ço és, hòmens carnals, avars e mundanals, e vans e monçoneguers, los quals seguexen en lurs consells e volentats. E per raó de tanta malvestat, car no conexen lo grau ne l'ofici ne lo treball a què Déus los ha appellats, per tal encega o lexa Déus encegar mals prínceps per mals consellers, e mal [271v] aministrar a mals consellers per mals prínceps, per tal que de tots fassa un fex e'ls git tots ensemps al pregont de infern.

[733]

CAPÍTOL DCCXXXIII

Si l'hom és tengut de dar consell a aquell qui l'ha mester, si'l li demana

Anselm, doctor assenyalat, segons que posa en les sues *Narracions*, sí fo interrogat si l'hom és tengut de donar consell a aquell qui veu que l'ha mester. E respòs que del dar consell és així com de dar almoyna, car alscuns són qui han, per lur offici, de dar consell als altres, e, així com juristes e aytals, poden de lur consell demanar pagua, car per saber consellar han treballat e estudiat molt de temps; per què raó és que d'això sien pagats per tal que puxen viure; car, com diu l'Apòstol, negun no és tengut de servir a l'altre a ses pròpries despeses. Emperò, quant aquests veen que és alcun pobre qui pert son plet per defalliment de consell o de avocació, lavors los són tenguts de consellar per sola amor de Déu.

Altres n'i à que de lur consellar no·n fan ofici, emperò Déus los ha dada gràcia de aver bon consell. E aquests aytals, si y són demanats alcunes de vegades per alcun que·l consellen en sos afers, cert, deuen-ho fer. E majorment quant demanen consell en les coses espirituals. Per tal deya sent Pau, *ad Galatas, sexto*, així: *Vos, qui spirituales estis, instruite in spiritu lenitatis*, e Jesucrist deya als seus dexebles: *Quod gratis accepistis, gratis date*, ço és a dir, que vosaltres qui sóts espirituals, ço és, qui avets reebuda la gràcia del Sant Esperit en bé consellar, instruïts los altres e·ls aconsellats dolçament tostemps; car ço que Déus vos ha dat graciosament e sens compta, graciosament e sens compta ho devets dar als altres per amor d'Aquell qui dat vos ho ha, e per tal que Ell no us en repte al jorn de vostra mort, així com a mals amministradors dels dons e de les gràcies que us ha dades.

Diu aquí Anselm que do de consell és fort gran do, emperò que a alscuns [272r] és dat a dampnació de lur ànima. E recompta aquí de Silvano, monge negre de son temps, que fo fort hom, famós e de gran consell ultra tot altre hom; per la qual cosa l'esperit de presumpció e de supèrbia entrà així en ell que a ell donava vigares que ell ab son consell fos bastant a aterrar e a exalçar qualsevol hom del món, gran ho poch. E, de fet, ne aterrà de grans e n'exalçà de pochs contra tot estil comú de viure. No sostenia correcció de negun. Ans que parlàs ab negun de consell, tostemps premetia aytal protestació: —Sapiats que yo vull saber vostra entenció sobre aytal fet; no entenats, emperò, que yo per res que vós digats ne mudàs ma entenció; car sí ja sé què deg fer, mas plau-me que·n sàpia vostre cor. Deya que vigares li era que Déus agués en ell posada tanta virtut que tot lo seu cap fos font de consells e de raons vives. Aquest hom, per aquesta supèrbia, caegué en peccat de lutxúria en sa vellea, e aprés fo fort odiós a molts. E, com molts a qui avia offesos proposasen de auciure-lo, no plach a Déu que mà d'om s'i taccàs, ne ell no meresch per son ergull morir per mà d'om. Mas un jorn, devallant de casa del rey, com fos baix en lo pati e volgués muntar en son rocí, soptosament se fo girat e mordé·l en lo cap, així que lo cap li partí en dues parts e lo cervell caegué en terra aquí matex, e morí miserablament sens que no·s poch ajudar ab negun seu consell. Car diu lo profeta: *Non est consilium contra Dominum*, e vol dir que negun consell no profita contra la ordinació de Déu, majorment a·quell qui mal usa de tan gran do de Déu com és do de consell.

[734]

CAPÍTOL DCCXXXIIII

En quals coses deu més attendre lo conseller del príncep

Aristòtil, *in primo Rethorice,* fa qüestió en quals coses deu més entendre, e principalment, lo consell del príncep, e diu que en les següents:

La primera sí és sobre los emoluments e rendes del príncep que no's minven, per tal que lo príncep no sia forçat de pendre ço dels vassals sots excusació de indigència, car de la indigència e de la mala administració [272v] del príncep vénen infinits mals a sa terra.

La segona sí és si lo regne o principat ha suficiència de viandes; si no, faça lo consell que s'i prena manera per guardar que res no n'isca qui puxa servir, que per mar o per terra n'i faça venir, que per negun regater no's puxa encarir, e que sàpia cascun què ha de fet e què li pot bastar, ne què ha necessari, ne ab quant se pot flixar.

La terça sí és que pau se conserve en lo regne, trencant tota ley e privilegi repugnant a pau, e attenent a qual part del regne les gens són comunament pus guerreres e d'aquí gitar aquells qui més són bregosos, e attendre a les ciutats e viles quals carrés són pus perillosos, e aquells adobar e gitar-ne les persones sospitoses; attendre axí matex ja si fora les abitacions de les gens à barrancs o boscatges o lochs perillosos en què's puxen amagar perssones males, e aquí posar especial custòdia. E, en especial, deu lo consell del príncep attendre que los estrayns puxen anar segurs pertot. E per açò deuen tenir ben guardats los mals passos e les entrades del regne e los ports de la mar, en guisa que ells e lurs coses sien bé guardades. E aquesta aytal guàrdia axí matex se val a

açò que lo regne sia bé guardat d'aquells qui són defora, que no'l puxen esvair quant se volran. Deuen encara attendre que si han a guerrejar que no prenen guerra ab major de si matex si donchs no veen que, attès lo temps e aytal prompta ajuda, que ells ne poden haver sa entenció, tostemps attès que la justícia sia per ells.

La quarta és que les leys se serven, e bones costumes antigues, e la justícia sia en sos peus. E cascun poble sia regit segons ses bones maneres e costumes de lurs progenitós, e suportat en ses naturals passions, aytant com permetrà raó e dretura e pietat. E fa ací mester, axí al príncep com a sos consellers, que ells sàpien quantes maneres hy ha de senyoria e qual fa lo principat pus just e pus durable e és pus profitós a la comunitat.

La quinta [273r] sí és attendre com la cosa pública puxa tostemps profitar e's puxa en bé conservar, axí que les gens visquen e guanyen e puxa cascun en sa art bé passar.

La sisena, que, aytant com poran, agen leys e ordinacions que espatxen tantost los negocis axí que, si fer-se pot, no s'i facen quaix faenes qui agen a ésser jutjades per juý ho arbitre de jutge. E d'açò asigna Aristòtil alcunes raons *in primo Politiqorum.* La primera és car los jutges qui an a jutjar ne poden abans espatxar quant troben que ja per ley és determenat lo cas que ells volen. És-ne encara la sentència pus certa a cascuna part e pus segura per al jutge, car no pot dir la part que lo jutge s'i sia aüt per hoy o per amor, ne per peccúnia ne per mal consell; ans lavòs lo jutge pot sens paor dar sa sentència, car veu que negun no'l pot de res encolpar seguent ell la ley e no son propri juý o arbitre.

La setena sí és que la senyoria sia per tots temuda he onrada, e faens lo contrari sien bé ponits. Per raó d'açò ordenaren antigament los prínceps passats que negun, en presència dels prínceps, no gos dir paraules passionades a jutge ne a la part, sots grans penes. Raó era car aytals paraules podien laugerament moure lo jutge a paor e, per consegüent, lo podien per la paor fer lunyar-lo de justícia. Segonament, car aytals paraules passionades poden ésser dites per tal manera que aparrà al jutge que so qui és just sia injust. Ara, lo jutge no deu conèxer just ne injust en les causes sinó per les leys, car de les parts no'n deu alrre aver sinó què y ha fet o què no fet; e, per consegüent, dir aytals paraules és mudar l'orde del dret juý. Terçament, car aytals paraules són impertinens al propòsit. Car lo propòsit no demana sinó justícia sobre ço qui és fet o no fet; donchs, aportar aquí les injúries o beneficis reebuts, o que aquell és aytal o aytal, no és sinó multiplicar paraules fora lo propòsit, e prolongar temps e la causa. [273v]

[735]

CAPÍTOL DCCXXXV

Quina manera deu tenir l'om en respondre en tot consell

Resta ara que vejam la manera del consell en què està sumàryament. E deus ací notar que tothom que vulla saber altament consellar o parlar en tot propòsit moral, civil o judicial, deu apendre, o almenys deu hoyr, queucom de la *Retòrica* de Aristòtil o de Tulli, car aquí se tracten altament aquestes matèries e totes altres qui pertansen a ben saber parlar. Parlant, donchs, segons la dita doctrina, deus ací saber que l'hom qui vol consellar deu pensar que ell ha a respondre a una qüestyó duptosa. E ensenyen los lògichs que a tota qüestió duptosa deu hom respondre per una de tres vies: ço és, afirmant lo propòsit, o negant-lo, o duptant-lo.

Eximpli de cascun d'aquests punts: Posem per cas que lo príncep vulla començar de fer guerra e sobre açò apell consell e propòs axí: —Yo us deman de consell si·m deg emparar de fer aytal guerra. Açò proposat, deu cascun conseller respondre per una de les tres maneres proposades. Si respon afirmant deu dir axí primerament, posant sa resposta en pròpria forma e dient axí: —Senyor, yo consell que vós façats aquesta guerra. Açò dit, tantost deu aportar ses raons per les quals ell és mogut a dar aytal resposta, e deu-les posar en certs punts axí que no s'engolf massa en paraules, mes que pos sos motius clarament e·n nombre cert. E, provada sa resposta, deu moure instàncies contra si matex, ço és, aquelles raons qui porien aparer per contrari de sa conclusió e contra sa resposta posada, e deu-las solre prestament e clara per guisa que sia satisfet als contraris moguts.

Si respon negativament deu dir per lo contrari, ço és: —Senyor, yo

do de consell que vós per res no façats aquesta guerra. E, dit açò, diu tantost provar son consell, e aprés solrre als contraris axí com dit és de la resposta afirmativa.

Si respon duptosament, aquesta és la pus dolenta manera de respondre qui al món sia a continuar, jatsia que sia necessària, quant l'om no és previst e·l negoci és alt e perillós; emperò pot-se axí [274r] posar coloradament, ell dient: —Senyor, la matèria per vós proposada és alta e fort perillosa: plàcia-us que·ns hy lexets deliberar pregonament ans que y responam. E deu parlar en plural per tal que millis cobra sa ignorància, e per tal que don a entendre que ell no parla més per si que per altre, ne ell axí parlant no fa a negun injúria de fet.

E si lo príncep, açò no contrastant, demana prestament resposta, pot lo conseller duptant pregar al príncep que parlen los altres primers, per tal que, los altres parlant, ell puxa de lurs dits formar consell especial, e seguescha los dits d'aquells qui primerament han parlat.

[736]

CAPÍTOL DCCXXXVI

Com lo conseller deu recórrer a pensar alcuns punts certs per tal que tostemps haja què dir e que no li falla consell

Mas resta encara gran dificultat, e és aquesta: Què farà lo conseller a qui per son desastre no occorre neguna raó soptosa a provar ço que diu, o, si li n'occorre neguna, serà aquella fort flaqua e mesquina? E que per aquella raó se moga a posar aytal resposta serà a ell gran confusió e vergonya. Responen ací alscuns grans retòrichs e dien que tostemps que l'hom deu consellar, si entén a parlar segons Déu e veritat e justícia, ans que parla deu secretament recórrer a la ajuda del Sant Espert, suplicant-lo que Ell, per sa mercè, qui és font de tota saviea, li vulla inspirar de dir ço qui a Ell serà plasent. Car diu sent Jacme que, si alcun volrrà d'aquella eternal saviea, que'n deman al Senyor ab fiança, qui la dóna abundantment sens que no'n fa retreyt a negun. E aquest remey deu estar tostemps apparellat en lo cor d'om qui sovín ha a consellar.

Segonament, deu-se ajudar per umana indústria recorrent soptosament a aquells punts qui's toquen en aquests deu términs següents; ço és: *cur, quis, quid, quomodo, quando, ubi, occasio, quibus, quo non et eventu.*

Lo primer sí és *cur,* e açò dóna a entendre la cau[274v]sa final; ço és, per quina fi vol lo rey fer açò, ne quina raó o motiu l'i mou de fet, e què'l deu moure a fer lo contrari.

Lo segon és *quis,* e aquesta dicció dóna a entendre la causa efficient; ço és a ssaber, qui serà aquell qui farà açò, o quals ne ab quals. E ací deus pensar qui y serà bastant a fer lo negoci proposat, e què y contrasta a no ésser bastant.

La terça dicció és *quid,* e aquesta dóna a entendre la causa material; ço és, que pens lo negoci en si quin és ne qual, si just o injust, si gran ho poch; e axí pensant en sa natura.

La quarta dicció és *quomodo,* e aquesta dóna a entendre la causa formal; ço és, com se farà aquesta causa proposada, ne per quina manera. E ací deus pensar si és difícil o fàcil e leugera de fer, ne com se pot ajudar o empatxar.

La quinta dicció és *quando,* qui demana del temps, e ensenya de pensar la cosa proposada si ha temps suficient o repugnant.

La sisena és *ubi,* e dóna a entendre lo loc on s'à a fer si és abte o repugnant, per si o per sos abitadós o vehins.

La setena és *occasio,* e aquesta dóna a entendre la opportunitat de fer la obra, axí com lavors la cosa pública hy attén he y vol ajudar, e aytals persones en especial. E axí matex se estén la dita opportunitat al loch e al temps.

La huytena és *quibus,* ço és, ab quins ajudadors o ab quines ajudes. E ací te pots adelitar a tot linatge de ajuda, axí com de peccúnies, de temps, de loch o de amichs.

La novena és *quo non,* e aquesta dóna a entendre què y fall qu'y sia necessari.

La deena és *eventus,* e açò ensenya a pensar los béns e los inconvenients qui's poden seguir de aytal obra si's fa.

E d'aquests aytals motius trobaràs sens fi en lo segon libre de la dita *Retòrica* de Tulli. Diu Sèneca, emperò, *in Proverbiis,* que com a vegades la fortuna favoreg a temps més a'quells qui fan lurs fets sens consell que a aquells qui'l fan ab consell, emperò ja per axò los aconsellats no deuen lexar lo consell, car la fortuna en los desrecglats e imprudens no dura, car axí és com la roda qui's [275r] mou. E per tal lo consell dels infortunats e aconsellats és invocar lo senyor de la fortuna, que li plàcia de girar la roda a aquells qui's regexen ab la regla de regiment que Ell ha dada als hòmens, la qual és raó e consell.

10.

[737]
CAPÍTOL DCCXXXVII

Qui posa especials regles qui's deuen observar en lo consell

En aquesta matèria han parlat diverses, e n'han posades diverses sentències:

La primera és de *Job* XXVI, qui diu que no daràs consell a pus savi que tu matex, car diu aquí sent Gregori que açò és oradura. Per tal avem, *Ecclesiastici* XXIII: No parlaràs emmig dels grans mestres, ne emmig dels vells. E a eximpli d'açò legim, *Luce* II, que lo Salvador estant infant, e'l mig dels doctors estant, interrogava e hoÿa; e no diu que consellàs, ne que legís ne ensenyàs.

La segona: al foll daràs consell si'l vol hoyr, car diu sent Gregori que açò és obra de caritat.

La terça és que en ton consell no sia hom orat ne fembra ne minyó, car negun d'aquests no són bastans a consell, diu Sèneca, ans ab aytals és tot consell fedat e sullat.

La quarta és que príncep qui vol bé examinar e consellar alcun fet, deu fer tenir consells sobre la cosa on ell sia absent, no present; car molts parlen mills e pus largament en absència del príncep que en presència.

Deya Arat, rey de Dàcia, que consell en què ell era absent l'avia fet rey; e deyen, segons la història alamànica, per tal car hac de consell una vegada que faés guerra al rey de França e volch que se'n tinguessen molts consells en absència sua. E una vegada fo, en son consell Abset, un pobre pescater, e açò per manament del rey, e lo rey posà's en loch que

no fos vist mas que hoÿs lo consell de tots. E, com tots los cavallers aguessen dit que la guerra aquella se faés, parlà lo pescater e dix així: —Senyors, yo do de consell que lo rey per res no faça aquesta guerra, per les següens raons: La primera, car lo rey no sap que aja justícia per si, e guerra de prínceps és fer procés de justícia davant Déu, qui, quant ve a la batalla, lavòs dóna la sentència di[275v]ffinitiva contra aquell qui és vençut. En gran perill, donchs, posam nostre rey e nós matex que'l posem en perill e a risc de ésser vençut e de ésser deseretat e envergonyit per a tostemps. Aprés, car yo pens que ab nós no és res qui en guerra sia necessari; car lo rey no à cors fort ne bastant a guerra, ne cor ardit, ne seny ne consell, ne diners ne gens bastans per això; ne és hom falaguer a gens d'armes, ne gran donador ne liberal, ans és avar e miserable. E veg d'altra part lo rey de França, qui ha totes les ajudes contràries, en tant que un seu vassall és bastant a esvair nosaltres sens que lo dit rey no'n farà menció. Veig així matex que les gens nostres són apobrides e hujades de mal, e qui amen poch lo rey per son mal regiment, e qui, si'l veyen al derrocador, que l'empenyerien volenter; e qui són encorades de degollar a vosaltres tots quants sóts uy en dia per les grans rapines que li fets fer e per los mals consells que li donats. Vejats què faran quant los ajats procurada guerra! Dich-vos, en veritat, que ells vos posaran en mans dels enemichs e puys faran pau ab ells. Per què us prech que per amor de Déu e per vostre prou, e per honor del rey e per bé del regne, que no us ajats cura de guerra.

E com los consellers se escomoguessen contra l'om qui así avia parlat e'l volguessen esvair, e lo rey o veés del loch on estava amagat, entrà soptosament en lo consell e besà e abraçà lo dit pescater, e dix-li: —Frare meu, en tu tot sol à parlat l'esperit de Déu; en tu tot sol é trobada veritat e fe e amistança, car as consellat lealment. Per què vull que d'aquí avant sies per a tostemps mon conseller e de ma casa, car per tu é vida e roman heretat. E man a vosaltres, traÿdors, que ab vostre mal consell me volíets deseretar, que per a tostemps siats exellats de ma casa e de mon regne. E faç-vos gran gràcia quant tots no us faç degollar de present!

[738]
CAPÍTOL DCCXXXVIII

Qui deu ésser camarlench del príncep

Camarlench és lo segon official principal, aprés lo canceller e jutges e consellers e pertanyens a justícia; lo qual camarlench serveix d'altra manera de servey a la perssona del príncep, [276r] car aquest és son secret conseller e pus familiar que tots altres, qui aytant li pot fer més de bé o de mal com li està contínuament pus prop e li és pus ajustat en los lochs pus secrets, e reeb totes ses letres, e tén ses coses familiars, e sap sos perssonals defalliments e misèries e malalties secretes, si n'ha, e li à a aportar a memòria ço de què li és escrit e de què ha a consellar e a tractar. Per què fa mester que aquest hom aytal no sia per res hom negligent, per tal que los afers del príncep per desmembrar no's perden; e fa mester que no sia maliciós, car si u és ell farà auciure al rey tots aquells que's vulla; e fa mester que sia hom leal e secret en amagar los fets secrets del príncep; e que sia hom de veritat e que am la cosa pública, e que no sia hom qui's lex corrompre per diners.

Per què recompta Johanes Forlivius que deya Justinus, emperador, que aytal hom no'l deu elegir lo príncep, mas tot son principat e senyoria. Car deya que més penjava la salut del príncep e de la cosa pública en aytal hom que en tots los altres de la cort. Car aquest, si era aquell que ésser deu, és bastant a corregir tots los mals e a posar tota la terra en bon estament, si sap tenir manera de bé consellar secretament lo príncep; car, si fer-ho sap, ell serà altre rey, e lo rey en lo regiment principal no farà ne dirà sinó ço que aquest li consellarà. No-res-menys, aquest, si és hom qui fer-ho sàpia, se sabrà axí atirar los principals de la

cort que tots faran ço que ell volrà, e consellaran ço que ell ordenarà, car los curials tots seguexen comunament aquell qui té lo rey en son puny.

Per què deya lo dit emperador: Fa mester que aytal hom sia hom de Déu e ab gran seny e astúcia, e que tostemps pens com porà profitar per mà del rey a la cosa pública. E que sovín estudiy quant servey fa a Déu, axí bé aconsellant lo príncep e axí estant per la cosa pública. E deu pensar quant és a ell profitosa la oració de la comunitat qui tostemps incessantment puja a Déu pregant per ell, e quant guardó espera aver en paradís per raó de son treball, hoc encara en esta vida! Car comunament nostre senyor Déu fa aytals hòmens triümphar de totes males lengües e de tots enemichs, e'ls fa famosos e bastans e plens [276v] en les coses temporals, e'ls fa amables a tota la comunitat, e qui'ls dóna finalment a conèxer, e fa lur generació tostemps honorable, per amor d'éls. E merex-los-ho la veritat que han tant amada, e la feeltat que han servada a Déu e al príncep e a la comunitat.

Qui posa estil que deu tenir camarlench al príncep

Si lo príncep és bo, lo camarlench qui és bo e ab seny pot fer ço que's vol d'ell; mas, si lo príncep és orat o és bacallar e maliciós, lavors lo camarlench ha prou què fer ab aytal hom de fer-lo occupar en res de bé, e majorment de corregir-lo de sos mals vicis; emperò, ab sàvies maneres lo pot refrenar, almenys de queucom, e'l pot cobrir que sos mals no sien vists ne coneguts públicament per altres.

E dix ací Juvenal, gran poeta, consellant a Lirancus, rey de Crastòvia, segons la història oriental, que aytal official, qui en lur lengua s'apella *lirat*, si pot fer ab lo príncep que regex que parle poch davant molts e sia larch e sens tota avarícia, que gran part de sos mals ha cuberts. E recompta aquí de Ermel, rey de Lusa, que son lirat, ço és, son camarlench, appellat Elliell, hom de Déu e fort savi e compost, lo inclinà ab ses sàvies maneres a aquest nodriment, semblant als religiosos claustrals: que dos dies la setmana de matí, ans que exís de cambra, lo dit rey deya al dit camarlench, en loch secret e agenollat en terra, per glòria de Déu e per honor d'aquell qui és totpoderós, sa colpa humilment de sos defalliments en general. E aquí matex lo dit camarlenc li avia a dir, per lo sagrament de feeltat, tot sos defalliments, ab ses bones e largues repreensions e ab sos remeys. E, açò fet, endós ensemps feyen aquí oració a nostre senyor Déu que li ajudàs en sos vicis a corregir, e en prosseguir los remeys dats, perquè pogués lo poble a ell comanat regir a glòria sua. E diu aquí la dita istòria que lo dit Eliell féu un tractat de consellar als prínceps; e, tocant son ofici, posà per a camarlench les regles següents: [277r]

Qui posa'l camarlench art de fer bé son offici a profit de la comunitat e del senyor

La primera sí fo que lo camarlench faça tot son poder que lo príncep reput a ell molt de promenia e de feeltat, e de bon saber e de amor emvers ell. E açò per tal que l'oja ab plaer e que'l creega, car jamés príncep no creurà de bon cor ne hoyrà simplament correcció d'om que ell pens que sia ribalt, ne falsari, ne mal om.

La segona sí és que lo camarlench, per tal que lo príncep conferm en son cor la bona oppinió que lo príncep ha d'ell, faça per guisa que lo príncep sia bé informat d'ell, així que no pren dons e que pugna molt per honor del príncep e de les sues coses. E aquesta laor fa més créxer e prear quant proceex de veritat del fet que quant proceex de paraules acaptades.

La terça regla és que lo camarlench pens que ell és així com a pare del rey e del regne, per la qual cosa pos tot son estudi de treballar com porà fer que lo príncep sia bon hom e profitós a sa terra, e que no entena en profit de sa perssona ne de sa casa, per tal que Déus lo empar he n'aja cura especial. Car sàpies per cert que, si alcun, per glòria de Déu e per amor de la comunitat, oblida scientment son profit perssonal e temporal, que aytal hom Déus lo empara e'l sosté e'll governa e'l defèn e'l mantén e l'exalça, hoc encara a tots los seus, per amor d'ell. E açò és certa cosa.

La quarta sí és que lo camarlench pens que, com los prínceps comunament sien fort alts de cor e no puxen soferir correcció de negun, per tal cové que, quant lo camarlench corregex lo príncep, que ell pens

que u faça axí com lo metge qui vol dar al malalt desmenjat píl·lules amargoses per procurar-li fam e salut; per què, per tal que les píl·lules no'l provoquen a vòmit, envolcha-les dins coses dolces, així com dins un mugol d'ou o dins panses reversegades, per tal que la dolçor de la cosa ajustada ab la píl·lula amargosa los tolga tota la amargor de la píl·lula. Així és en lo propòsit, car deu pensar lo camarlench que la correcció és al príncep cosa fort fexuga e fort amargosa per a soferir-la; per què deu-la-li mesclar ab manera, e sens offensa de Déu, ab tant de lart e ab [277v] tanta de mel e de dolçor que, si la veu que no la's senta, per tal que no'l provoc a aver ostech de gitar-ho tot defora e de fer pigor que no feya.

Eximpli ne posa lo dit Eliel aytal: diu que, com ell volia corregir son príncep de avarícia, primerament féu apparès que ell no la'y conegués, ans que'l tingués per lo pus liberal hom del món. E un jorn fenc-se que avia aüda letra de un seu amich caldeu en la qual se deya així: Mal vos està, don Eliel, que, com lo vostre príncep ajats informat en fer obres de tota bona virtut, per la qual cosa sia lo pus famós príncep de Orient, emperò no l'avets sabut adoctrinar que sia liberal e franch, la qual cosa és en príncep una de les pus dampnoses plagues que pot aver al món. Per què us prech, així com aquell que yo am carament, que prestament estudiets de lunyar-lo d'aquest vici ans que sia més diffamat, per tal que per aquest tots sos béns no sien menyspreats, ne ell no perda grans béns he honors qui li estan apparellats en cars que per aquest vici no sia difamat per lo món. E diu aquí la història que ell féu aquesta letra perdidiça, e vench a mà del rey per altres perssones, així com lo dit camarlench avia ordenat. E per aquesta letra lo dit príncep se corregí molt de son mal vici de avarícia. Per altra via diu ell matex que'l ne corregí, així parlant al dit príncep: —Senyor, grans honors e gràcies devets fer a Déu, qui tant vos à exalçat per honor e dotat de moltes assenyalades gràcies. E aprés que li ach dada de la graça, vench a la fi un poch del magre, e dix-li així: —Emperò, senyor, com yo desig que la vostra fama no agués neguna tacca, ara és així que alscuns vos difamen fort de avarícia, per aytals coses e aytals que fets; ara, a la veritat, yo no la'y veg la avarícia aquí, emperò per satisfer a la vostra fama, fets així e així per lo contrari. E diu que per esta via lo'n retrasch molt. Ordenà així matex que altres perssones li deyen semblans paraules, e per totes aquestes vies lunyaven-lo molt de son vici.

Diu, emperò, aquest Eliel que lo camarlench deu fer son poder que lo príncep no's pens que d'ell partesquen a[278r]quests càstichs. E açò per tal que no l'avorresca. Diu, encara, que, quant lo príncep és hom

de seny e de valor, lavòs no li cal venir per aquestes maneres, ans ab manera, guardat loch e temps e servada sa reverència, li deu hom dir clarament sos defalliments e los mals qui se'n seguexen. Car ço qui dit és damunt de les maneres cauteloses, tot és dit per los prínceps miserables qui han poch seny e gran ergull, e no's conexen ne amen virtut, ne an gran recapte ne gran temor de Déu.

Dóna, encara, lo dit Eliel un notable consell a camarlench, qui és aquest: que per tal que sos bons e sants consells sien pus esforçats, que d'açò ell faça a Déu especial oració tostemps, e la'n faça fer a aquels qui han fama de ben viure. No-res-menys, que per tal quant los senyors del món comunament són efeminats e conssenten a les mullers, que per tal lo camarlench faça son poder que sia amich de la muller e del príncep, en tant que la faça informar e li do a creure que ell té per ella, e encén lo príncep a ssa amor e honor més que altre. Aprés diu que deu tenir per amichs aquells qui són a la dita muller pus cas e pus familiars e intríncechs, per tal que li conserven la dita dona en sa amistat.

E diu ell aquí: Mas què farem si ella és orada e vol que lo camarlench faça oradures consellant al rey ço que ella vol? Diu aquí matex que si lo rey és hom de bé, lo camarlench pot fer ab ell que ell dirà a sa muller com és per son camarlench pregat contínuament per ço qui toca a ella e a sa volentat. E lo dit príncep, d'altra part, pos sobre si matex la negativa al camarlench qui li deu indoir a no fer follia per amor d'ella per res; mas, si lo príncep és hom efeminat e de neguna virtut, e tal que tot ço que li dirà e li consellarà son camarlench per son profit recomptarà lo príncep aprés a ssa muller, lavors lo camarlench deu més obeir a Déu que ha hòmens e deu desconsellar, per si matex e per altres collecterals a la reyna, que no diga ne faça ne deman [278v] coses que sien contra Déu ne contra la cosa pública. E deu al rey dir e fer dir que no y consenta, e vinga lavòs lo fet a què puxa, pensant la paraula qui és *Ecclesiastici, quarto*, que dyu així: Pugna e està virtuosament e vigorosa per justícia; car si u fas, Déus te deliurarà de mans de tos enemichs.

E a la fi de la història deya aquest Eliel així: Esforce, donchs, noble camarlench de ésser aytal com dit és, e no's convertescha ne pos tot son estudi en ajustar per si matex, car lavors perdrà sa lealtat emvers lo príncep e emvers la cosa pública; ne s'estudiy que a mà del príncep faça de negun venjança, ne que per donar durada a ssi matex faça inconveniens. Car si u fa, com l'ofici aquell sia sullat per aytal hom, e lo príncep mal consellat e la cosa pública dampnificada, per tal sàpies, per tot cert, que la fi d'aytal camarlench serà leja e confusibla e vergonyosa, e dissipant a ell e als seus.

Aquesta ordinació e informació de camarlench féu transportar Archadi, emperador de Roma, de caldeu en latí en son temps, e la·s feya legir davant sovín, car gran plaer hi trobava. E amà molt lo dit Eliel, qui morí missatger del dit rey, aquí en Roma, regnant lo dit emperador, ço és, en l'any de nostre Senyor occlxxxvii; e fo soterrat en les turmes dioclesianes ab gran solempnitat, segons que posa la dita història.

[741]

Capítol dccxli

Qui ne qual deu ésser alguatzir

Aprés que en lo primer loch avem posat lo canceller e tots los pertanyents al fet de la justícia, axí com vici-canceller e jutges e consellers, e en lo segon loch avem posat lo camarlench en quant és familiar e secret conseller del príncep, e son especial secretari, ara resta a posar en lo terç loch lo executor de justícia e dels consells a aquella pertanyens. E aquest à nom, entre nós, alguatzir. Aquest, per fer bé son offici, deu attendre als següents punts:

Lo primer sí és que ell attena que ell és executor de la pus baxa part de justícia qui al món sia; car, com segons los philoso[279r]fs, justícia sia virtut que do a cascun lo seu, axí com a Déu honor, al proïsme amor, al bo laor, al mal pena, ell és executor de la pus baxa part, ço és, de dar penes als mals, axí com los diables són per nostre senyor Déus deputats a turmentar los dampnats en infern. No-res-menys, emperò, l'ofici de l'alguatzir és bo e fort necessari a la cosa pública, axí com cascuna part del cors, per leja que sia, és necessària a ell. E axí com la claveguera és necessària a la ciutat per tal que no puda, ans val tant que servex a açò que totes les inmundícies ne gita hom per aquèn, axí per l'ofici de l'alguatzuria gita hom de la cosa pública tots los mals hòmens.

Lo segon punt sí és aquest: que en quant offici de donar justament penes és la pus baxa part de justícia, segons que dit és, aytant deu l'alguatzir més tembre de donar penes a negun. Raó és car la primera part de justícia qui esguarda dar laor e amor de Déu, ne aquella qui esguarda la amor del proïsme, no són dispensables en quant són fundades en vera caritat, qui no és dispensable per res, com tots siam a ella obligats

per lig de natura e per manament divinal. Mas la part de justícia qui mana donar penes, aquella és axí dispensable que no solament Déu les pot relexar, ans encara los presidens del món, en cas cert e per certa causa, les poden a vegades justament relexar e remetre.

Lo terç punt sí és que, en quant l'alguatzir veu que la part de justícia qui és menor és aquella que ell ha a exeguir, deu pensar que ell no sia dur e no molt inclinat a dar penes, e deu-li anar lo cor a les proposicions famoses que posen los grans teòlechs, les quals són aquestes: La primera, que nostre senyor Déu, qui és eximpli nostre, és molt pus inclinat a reguardonar que ha punir. La segona, que tostemps guardona ultra ço que l'hom merex e ponex menys que l'hom no merex. La terça, que com la entenció d'aquell qui ponex faça tota sa obra bona o mala, si, donchs, l'algu[279v]atzir ponex algun exeguent sentència justa, si, emperò, aquella sentència exeguent, ell la exeguex delitablament e ab ardor e la vol fer fort volenterosament, en quant hy conex sa venjança e destrucció de son enemich, ell pecca molt davant Déu; e açò per tal quant la sua entenció no és justa, ans és maliciosa. Per totes aquestes coses apar que l'alguatzir deu aver en les punicions la entenció fort dreta e neta, ço és, que solament les faça axí com aquell qui ama la cosa pública e la cobeeja porgar de mals. E apar lo primer propòsit propossat en aquest punt, qui deya que l'alguatzir deu fer les punicions ab desplaer e no voluntàriament, en quant veu lo mal de son proïsme, e y deu venir dur sinó en quant hy veu bé de la comunitat, axí com dit és.

Lo quart punt és que l'alguatzir attena la execució de la justícia a ell manada d'on hix; car, si la mana lo príncep, ell deu attendre si la mana raonabla o contra Déu, e segons Déu. E, jatsia que l'alguatzir, com sia mer executor, no aja a jutgar les causes, emperò ell bé pot conèxer que lo príncep a vegades, per fúria o per males informacions, sens tot orde de dret mana pendre aquells qui no són de son for, o mana matar aquells que no pot ne deu. Que en aytals casos l'alguatzir, axí com a temens Déu, deuen dar dilacions e asseugar lo príncep ab dolces paraules, o secretament encautar la part que's luny o que fusca, per guisa que per res aytal sentència no vinga a fi. E en tant que per negun manament del príncep temporal ell no faça res contra la ley del Príncep eternal. E aquesta manera tenien los romans, car legim d'aquells dos nobles alguatzirs de Neró, emperador, apellats Proscesus e Martinianus, que, no contrastant que Neró los faés tenir presos los gloriosos apòstols sent Pere e sent Pau, emperò ells los donaren secretament comiat que se n'anassen o no estiguessen pus presos en lo lur càrcer.

Per què, per esquivar dampnació de sa ànima, deu cascun tement Déu qui pren aquest ofici attendre que, ans que'l prena, que attena lo príncep si és hom foll ne acarniçat ne desraonable en ses sentències e manaments; e si u hés, no se'n deu per res empatxar, [280r] per tal que per son manament no aja a fer contra Déu o contra si matex, o contra lo dit príncep.

Costuma és estada dels bons e virtuosos prínceps que, si manassen fer neguna execució en fúria, que jamés l'alguatzir no'n posava res en execució, no contrastant que feya aparès que u faés. E los prínceps aprés, sabent ço que l'alguatzir avia fet, o avien per acceptable. Car deu cascun alguatzir pensar, segons que deya Sènequa, *ad Neronem: De execucionibus iusticie*, que lo alguatzir no és oficial de fúries ne de follies, mas és official de exeguir justícies. Per què, quant ell veu clarament que li és manada injustícia, tantost la deu rebujar de exeguir, dissimulant o negant aytal execució o encautant-la; però, com se vulla per altra via o faça, ne sagrament o fe qualsevol que aja feta al contrari val res, com sia feta contra carytat e contra Déu e justícia.

[742]
CAPÍTOL DCCXLII

Com l'alguatzir deu attendre a les regles següents

Onofrius, rey en Ebatanis, segons la oriental istòria, escriví a Sellar, son executor de justícia, alscuns notables documents. E lo primer sí és aquest, segons que apar aquí matex: que real executor de justícia —que nós apellam alguatzir— deu attendre a la fi principal de son offici, qui és justament punir los mals per zel de pau e de bon estament de la comunitat. Si, donchs, l'alguatzir veu clarament que execució li és manada per neguna altra fi o entenció repugnant a aquesta, ja no·s deu empatxar per res d'aytal execució; mas, si aytal execució li és manada per son assessor, deu-lo rebufar terriblament, així com a aquell que veu enemic de veritat e de justícia, e·l ne deu afrontar si y à loch, e fer relació al príncep de son inich juý, e fer providència que per mal jutje negun no sia sentenciat, ne negoci determenat, ne alguatzir consellat per res del món. Si a l'alguatzir és manada la dita mala execució per lo príncep o per la potestat, consella aquest beneÿt príncep que faça lo alguatzir així com dit és ja [280v] en lo capítol pus prop precedent.

Lo segon document del dit príncep sí fo aquest, ço és, que lo bon alguatzir deu pensar que nostre senyor Déu, qui vol salvar la sua ànima, l'à appellat en aquell offici en lo qual ell pot exeguir sobiranament obres de gran pietat e misericòrdia. Car los hòmens lavors han-y més mester pietat e misericòrdia quant són posats en presons o en altres tribulacions. Per què aquells, qui són deputats sobre aytals, an sobirana avinentea de exeguir lavors en sos presos les obres de pietat.

Per què, diu aquí lo dit príncep, deu attendre lo bon alguatzir ja

en sa presó qui y és ignocent, e qui y és hom de honor e de vergonya, e qui y és pobre e miserable, e qui y és passible e delicat, e qui y és malvat e scelerat. E així, com a noble pare e pastor, deu dar a cascun sa consolació així que no y aja negun al qual ell no s'enseny cara e gest, paraula, cor e obra de reverent e de noble pare e de dolç pastor.

Primerament attena qui y és ignocent a son vigares e, aüda certificació de sa ignocència, deu fer que aquell tracte ab gran reverència. Car ignocentment sofrir presó ne altres mals, açò s'apella passió de ver christià, segons sent Pere en la sua canònica; a la qual passió e tribulació, si és mesclada ab paciència, és deguda honor, laor, suportació, ajuda, corona e glòria. E aquell qui aytal justícia exeguex que a l'ignocent fa aytals hobres, ja és per Déu beneÿt e ja té dreta la escala per pujar en paradís.

Si lo pres és hom de honor e de vergonya, deu lo bon alguatzir preservar-lo e tenir-lo en honor, per tal que no caja en desperació. E deya aquest sant príncep una aytal paraula notabla, ço és, que més confort e solaç e plaer reeb lo pres per una dolça e alegra paraula de l'alguatzir que per paraula de qualsevol altra perssona del món. E raó és car, com en aquell qui és alguatzir apparega la rigor [281r] del juý que cascun pres tem, per raó d'açò, aytant com l'alguatzir més mostra bona cara al pres e més lo conforta per sos gets e obres, aytant lo pres és pus pagat e pus alegre tostemps. Car diu així, dins sí matex, lo pres: —Si aquest, qui és executor de justícia, me entenia a dar grans penes ne mals, no·m faria tan bella cara ne tan bones obres com fa, ne·m parlaria així graciosament com fa.

Si lo pres és pobre ne miserable, o Déus!, e qui pot pensar la sua misèria en aytal cas? Car lavors no solament han a aver ànsia de la vida, ans encara del carcelatge e del plet qui per ells se mena, e de moltes messions qui·ls crexen per aquesta occasió. Per què en especial, lavors, lo bon alguatzir deu ensenyar sa caritat, sa virtut, sa pietat e sa noblea; ço és, que en tota part e per tota aja cura de ajudar-los a espatxar lur justícia e de aminvar-los les despeses e de fer procurar-los lur vida, e de consolar-los e confortar en aver bona paciència e que en breu seran espaxats, e en fer-los gràcia de lexar-los ço qui a ell pertany de lur carcellatge. Car aquesta almoyna puja fins a la magestat de nostre senyor Déu al cel e obliga los presos de pregar ha nostre senyor Déu premi.

Recompta la història germànica que sent Odart, bisbe de Argentina, aparech a Lobar, conestable de França, la nit que lo rey Felip donà sentència que fos l'endemà escapçat. E aparech-li fort alegre dient-li així: —Lobar, lo rey Felip ha de present determenat que tu demà muyres; emperò no ages paor, que no morràs, ans te tornaré yo susara en Bar-

bant, en casa tua. E açò per tal car, estant tu executor de justícia en Flandres, la gran consolació que·m donist aquí quant yo era pres, sots tu, e la almoyna e ajuda que·m faïst, pujà davant Déu; per què plau a la sua alta magestat que yo matex te faça aquesta misericòrdia de present, per tal que per ta misericòrdia reebes gran misericòrdia. E diu que de continent li caegueren los ferres, e·l trasch de la presó, e·s trobà dins casa sua en Barbant, ab sa mu[281v]ller e ab sos infans, pagat e alegre, e en lo primer estament. E dix axí quant lo lexà: —Digues als executors de justícia que sobiran sacrifici fan a Déu quant als presos treballats donen consolació e ajuda per amor de nostre senyor Déu.

[743]

CAPÍTOL DCCXLIII

Com l'alguatzir deu ésser piadors

Deu encara attendre lo bon alguatzir, segons lo consell damunt dit d'aquest sant rey, ja en la presó qui y és passible e delicat, car aquí fan obra de gran misericòrdia. Raó sí és car l'om qui s'és vist tostemps en delits que soptosament se veja pres e tancat e carregat de ferres, e ab perseguidors grans qui·l matarien si podien, e veen que s'han a defendre d'ells per altres qui lurs fets no saben, ne·ls an tant él com ells matex, e pensen que ells no y poden ésser presens en res, e·s veen en loch aspre e cruel e·l mig de molta gent terrible, e en casa escura, estreta e pudent, tot se muda, e·s gira e ve quax a desesperació. E sovín veu hom que dins la presó se maten, car cuyden comunament tots o dupten que a la fi no agen molts majors mals e penes que no han de fet. Per les quals cogitacions e penes los hòmens delicats soferen gran passió e gran afany dins si matex. Per què deu pensar lo bon alguatzir que aytals perssones consol per aquelles maneres e pus dolces que puxa, e aleujant-los la presó e les altres penes aytant com mills puxa covinentment.

Deya lo gran legislator e rey de Lacedòmia, Ligurgus, que en açò defallia molt la ordinació legal quant avia a posar unes matexes leys penals als forts e robusts e als delicats. Car deya que sovín los accusats e turmentats, quant són molt delicats, abans que no soferrien los turmens elegexen la mort, per tal que ella los trasca dels turmens, e dien ço que fet no han. Per què és gran e fort caritatiu avisament de l'alguatzir qui als delicats aminva e tempra los turmens, per tal que no·s desesperen e no diguen contra lur consciència ço que [282r] fet no han

jamés. Deya Crisòstom que, com justícia estiga en gran amplea e no en un punt, per tal val més als executors de justícia tostemps decantar a la part piadosa que a la rigorosa. Per tal diu lo Dret que les gràcies deu hom créxer e examplar, mas les penes deu hom estrènyer e aminvar.

Deu, encara, pensar lo bon alguatzir qui és en son càrcer e en son poder malvat e scelerat; e, jatsia que sobre aytals se deja més carregar que sobre altres, e ab sana consciència puxa e deja fer que d'aytals sia feyta gran e larga execució, emperò no los deu de tots puns negar pietat ne humanitat ne caritat, ans primerament los deu, e per si e per altres, indoir a Déu e a aver dolor de lurs crims e a aver bona paciència en lurs treballs e punicions, e aver gran esperança en la misericòrdia de Déu; e fer-los consellar e indoir-los a desijar los altres sagraments eclesiàstichs, e de perdonar a tota creatura a qui mal vullen de bon cor, per tal que Déus los perdó, e a satisfer tot ço que degen. E·ls deu, en la execució de les penes, ensenyar tot aquell temprament e relevació de tot agreujament de penes que fer puxa. E, aprés, en la mort los deu confortar, o aver confessor o altres perssones qui·ls conforten e·ls induesquen a aver gran esperança de la misericòrdia de Déu e de la passió, e de la sanch e dels mèrits preciosos del nostre Redemptor. E que facen a Déu gràcies, qui·ls fa fer mort regoneguda, e que a la fi comanen lur ànima a Déu, e que supliquen als sans àngels qui li ajuden, especialment monsènyer sent Miquel archàngel, patró de les ànimes, e al sant àngel qui·ls guarda, qui és aquí present, que ell li vulla ajudar pregant a Déu per ell en aquell pas. E·ls induesquen a senyar-se en aquell punt si poden, o que demanen que altre los seny, e que leven los ulls al cel dient: *In manus tuas, Domine, comendo spiritum meum; redemisti me, Domine, Deus veritatis.* Jesús, Jesús, Jesús, salva'm per mèrits de la tua santa passió. E, demanat ja perdó a tothom, vajan al viatge [282v] de Déu.

Apar, donchs, lo segon document del dit rey, qui era com lo bon executor de justícia deu attendre al presoner que té, ja qui és ne de quina condició.

[744]

Capítol dccxliiii

Com l'alguatzir deu attendre a les execucions de la justícia

Lo terç document del dit príncep sí fo que l'executor de justícia pens en la manera de la execució e de les altres coses tocans son offici, ço és, que totes se facen ab saviea e ab bona consciència.

E, primerament, lo pendre dels hòmens qui no són scelerats que·s faça sens tota vilania. Car deya aquest príncep que los saigs e ministres de la execució judicial són comunament hòmens fers e veats de terribblitats e de carnatge e de crueltats moltes. E, per tal, comunament a negun no han en honor, ne saben fer a negun cortesia, o no·n volen fer. Per què lo bon alguatzir los deu nodrir e informar que tracten les gens de honor ab honor, e ab la menor minva que puxen.

Costuma solia ésser que si l'alguatzir cavalcàs e presés a negun hom de honor, que li diguera així: —N'aytal, yo he a parlar ab vós un poch; pujats en aquexa mula e parlarem a casa mia. E feya·l cavalcar en qualque bèstia que ja aguera presta a açò, e negun no percebia que l'om aquell fos estat pres. O vinguera a sa casa e li diguera: —Muntats en vostre muy o cavall e venits-ne ab mi un poch. Si fos hom qui no fos de estament, encara no volguera l'alguatzir que los saygs lo tinguessen, ne li diguessen res; mas l'alguatzir matex li diguera així: —N'aytal, venits-ne ab mi un poch. Ne comunament feyen jamés a negú neguna rigor sinó a leyg e a molt criminós, e a rebella e a sospitós de fuyta. E, aprés que l'alguatzir los avía en la presó, e dita la raó de sa presó, ell matex los endreçava e·ls consolava e·ls confortava, e·s feya lur patró.

Los nobles alguatzirs, antigament, si tinguesen alcun lur enemich en lur presó, tantost los deyen així: —N'aytal, no ajats pa[283r]or de mi, car ab les armes del rey, ço és, de mon offici, no'm venjaria de vós. E lavors los feyen aytantes cortesies com si fossen lurs frares. Per les quals noblees, aquells qui eren estats presos, puys aprés que eren defora la presó, menbrans del gran benifet reebut, tantost feyen ab ells pau final e eren per a tostemps amichs corals.

Segonament, deu attendre lo dit alguatzir, segons la doctrina del dit príncep, en l'estatge e procés de l'estar del dit pres; ço és, que aja casa al presoner covinent segons son estament, e ab aytal tutela e guàrdia com se puxa flixar menor, salvada la fe de l'alguatzir al rey. Aprés, deu entendre que en altra casa estiguén los hòmens e en altra les fembres, si n'hy ha. E així matex que, si y ha infels, que no estiguen ab los fels, ne aquí negun no gos fer ne dir neguna injúria a l'altre a qualsevol fel o infel, gran o poch, hom o fembra, sots grans penes. Aprés deu fer que sa presó sia sovín regoneguda, per ell e per d'altres a açò deputats, que agen a veure los presos e lurs causes, e aquelles fer espatxar per dret o ab lo príncep o per altres vies covinents e araonables.

Aprés, en lo partir, deuen los dits executors de justícia o alguatzirs ensenyar temor de Déu no demanant sinó lur dret, per tal que no u agen a satisfer; ne tribulen jamés l'om tribulat qui tant ha estat pres en la presó, ans li facen gràcia e cortesia, e majorment si u ha mester.

[745]
Capítol dccxlv

Contra mals executors de justícia

Contra mals executors de justícia parla Aymó en lo seu tractat de justícia, dient así, en suma: En tant alscuns malvats executors de justícia són cruels e més lops que hòmens, que als presos no sabrien fer ne dir sinó crueltats e terrós, e an ab si altres semblants a ells matex en tota crueltat e sens tota pietat; per raó d'açò los nega Déus si matex e sa misericòrdia quant la aurien mester, car permet-[283v]los caure en cassos terribles e desperats e en molta misèria.

Ley féu Carles Maynes que negun criminós qui agués a morir amagadament ne palesa no morís soptosament, ans li fos dada tota favor en apparellar-se a Déu; e así tostemps, en quina que manera que l'om morís, que li fos dat confessor e loch de ordenar sa casa. Ordenà, así matex, que alguatzir jamés per si matex no faés la mort de negun, mas que la faés fer a altre, ne matàs hom rebellant a presó, mas que'l presés viu per bé que lo rebellant malignàs, e li donàs lo dit loch per a regonèxer sa consciència ans que morís.

D'un gran executor de justícia qui era estat prebost a París, appellat Florençó, viu sent Marcell, monge sant, en visió, que diables lo s'enportaven en cors e en ànima, e los sans àngels manaven-los que li donassen les pus cruels penes que poguessen pensar, e l'aguessen per a tostemps en infern en cors e en ànima ab si matex, per les grans crueltats que havia fetes en exeguir sa justícia faent son offici. No-res-menys, viu lo dit sant monge que infinides ànimes d'aquells que lo dit Florençó avia fets auciure cridaven a Déu grans crits dient: —O Senyor, sies cruel a

aquest malvat qui tanta crueltat nos ensenyà en lo món, quant érem presos en son poder, e puys quant nos donava la mort! O Senyor, dóna-li mort sens mort a aquest qui·ns passà a risch de perdre nostres ànimes quant nos donà la corporal mort.— E diu que Jesucrist manava que de continent li fossen assignats cent diables per a turmentar-lo per infinits linatges de turments.

Donchs, lo bon alguatzir aja pietat de la sua ànima e sia piadós a sos presoners, per tal que Déus sia a ell piadós. Car dix Jesucrist, *Mathei, quinto,* així: *Beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur,* e volia dir que benauyrats són los misericordiosos, car ells aconseguiran la misericòrdia de Déu quant los serà mester.

E açò sia dit de present quant a l'ofici de alguatzir, car en lo *Setèn Libre* és tractat longament de penes judicials e de lurs ministres, e qui los pot asignar aytant com pertany [284r] a la justícia legal. Nota que ço que dit és ací de l'alguatzir pot ésser forma de exeguir justícia a tots los altres executors de justícia de la terra, així com són governadors, justícies, batlles, vegués, potestats e salmediants, e altres executors de justícia.

[746]
Capítol dccxlvi

Què pertany de fer a majordom

Lo quart official del gran senyor s'appella majordom. Aquest ha a servir lo príncep en taula; a aquest és dat de attendre en lo príncep son profit e sa honor. Lo profit del príncep és en taula menjar bones viandes e bé apparellades, o segons los quatre temps de l'any —yvern, estiu, primavera e autumpna— mudades, esguardada sanitat e complexió del príncep, segons consells dels metges del príncep e d'altres, si de millors ne pot aver, e attès que aja bon coch e avisat e bé sabent sa art, e segons estil de diverses nacions. Deu, encara, attendre sobiranament al profit del príncep en esta part: que ell sia bé guardat de metzines per diverses vies; ço és, per tasts de ses viandes e de son beure, e per assistència de bones pedres precioses a açò deputades, e de lengües de serps specials, e de empromptes celestials que lo dit príncep deu portar segons consell dels astròlechs. E tostemps se deu tenir en sa cort molta triaga aparellada e matridat, e d'altres coses profitoses contra verí.

E deu attendre lo majordom que tostemps, quant lo príncep deu menjar, sa taula sia beneÿta per preveres, e aprés taula aquells matex facen aquí matex les gràcies a Déu. E que los metges, o metge, sia present quan lo príncep menjarà, qui attena a son menjar e a son beure, e a la qualitat e quantitat d'aquell, e en la manera del mastegar si és massa poch. E tingua aquí prestament sos remeys en cas que lo príncep fos metzinat, o que li fos res per lo coll travessat per què ell fos en perill de morir. E així dels altres remeys per altres perills qui·s poden esdevenir en taula.

Deu encara attendre lo majordom a la honor del príncep, ço és, en

los convits que lo senyor fa, e majorment quant conviden als estranys, que tot lo convit sia a punt e atillat, que no·y falla plat ne tille, ans l'encortinament sia bell e copiós, e la vexella presta e aparençada, e·ls servidós tots [284v] bé vestits e endreçats mils que altres dies, e les viandes moltes e bones e bé endressades, segons l'estil de la nació dels convidats, si fer-se pot ne lo príncep o permet, quí·n deu ésser ja consultat ab d'altres. E los servicials sien prests, axí que al primer senyal del majordom, tots a colp facen açò que ell mana, sots gran pena; e negun d'ells no parle sinó aytant com és necessari.

Totes aquestes coses pertanyens a majordom e als servicials posà largament Leuterius, yconomus de Valentinià, emperador, segons la crònica ytàlica vella, qui entre los altres doccuments posa aquests:

Lo primer, que majordom no sia massa vell, car jamés aytal hom no serví bé ne plasentment.

Lo segon, que no lou si matex ne son treball, ne sofira ésser loat lo convit per negun, que ans deu fugir quant oja les laors; ans tostemps deu demanar perdó de sa necligència e defalliment, per bé que lo convit vaja.

Lo terç, que per si matex jamés no ordén gran convit, mas aja·n ab si altres consellers e asistens qui li consellen.

Lo quart, que per honor del príncep, e per tal quant grans convits se fan a tart, majorment a grans hòmens estranys, per raó d'açò que res no li sia car, que aver ne fer puxa, per honrar lo príncep e los convidats, majorment si són estranys.

Lo quint, que en boca de majordom jamés no aja negativa de res, encara que no u puxa dar ne fer, car la negativa és en convit tostemps fort vergonyosa.

Lo sisèn, que, no contrastant que lo convit deja ésser gran e solempne per diverses vies, emperò, orat excés de viandes, açò no és aprovat per negun sinó per aquells qui res no han ab Déu ne ab virtut ne ab noblea ne ab seny, los quals, si en ells era, no bastaria un dia natural a estar en taula per satisfer a la gola. La qual cosa és fort leja, e majorment entre crestians qui Déu temen ne ajen consciència.

Lo setèn, que lo majordom sia a tots cortès e no reganyat, per tal que tots li ajuden e li obeesquen e li servesquen, e l'honren e l'ajuden a traure de desonor quant mester li fa, car a dia que lo príncep fa gran festa lo majordom à mester a tothom.

Lo huytèn, que majordom favoreg l'almoyner en tot ço que [285r] puxa per amor dels pobres de Déu, car per açò l'endreçarà Déus millor en tots sos afers.

Lo novèn sí és que lo majordom tinga la casa del rey bé endressada e a punt, e que sia avisat de donar a cascun son loch. Legim, *tertio Regum* x, que, quant la regina de Sabba viu l'orde dels servidors de Salamó e lurs vestiments e lurs abitacions, de tots punts era fora si matexa contemplant la saviea de Salamó.

Lo deèn, que lo majordom faça ço que fa per a la taula del príncep ab consell dels metges, e que·ls faça ésser presens a la taula del rey, sovín o contínuament.

Lo onzèn, que ell estudiy sovín en son offici e·s guart de tot defalliment.

Lo dotzèn, que deman los estills e maneres de tinells dels altres prínceps del món a aquells quí·n saben he u han vist, per tal que, si res se pot millorar en les maneres de la taula e dels servidors, o de les viandes del príncep que servex, que·s faça prestament, esquivada tota superfluïtat e vanitat e servada honor al príncep.

[747]

Capítol dccxlvii

Quin ne qual deu ésser mestre racional e escrivà de ració

Lo quint official principal del príncep és mestre racional, al qual tots los altres qui res reeben per lo rey deuen retre compte a ell, no a negun altre. Aquest offici és de gran dignitat en quant és en aytal fet preposat als altres officials qui res reeben per lo príncep, així dins casa del rey com defora. Aquest ha sobiranament necessària lealtat e veritat e temor de Déu; emperò, per tal quant no ha a fer sinó hoyr lo compte dels altres, no·ns en cal fer lonch tractat.

Lo sisèn official del príncep és escrivà de ració. Aquest solament à a dar compte al príncep de tot ço a què és tengut lo príncep, per què ha gran mester que sia hom avisat e espert, e verdader e leal, e cortès a les gens, majorment en pagar graciosament lo sou en temps que lo príncep fa guerra. Car per aquesta manera servex molt al príncep e a la cosa pública, e a si matex, car sovín molts, quant veen la sua cortesia, li fan grans benificis. Ell, emperò, en les guerres porta singulars càrrechs, car ha a fer a tots [285v] les cauteles del sou, e à a fer les mostres dels cavallers e les estimacions de les bèsties vives e mortes, e ha a·ttendre a les guaytes segons que damunt és ja dit, e a diverses altres coses. Per raó dels quals treballs és ordenat que, quant lo rey va en guerra, que l'escrivà aga lo primer dia solament en què lo príncep dóna sou, tot lo dit sou de tots quants ne prenen sou en tot l'estol. Aquest, quant veu lo príncep pobre, ja de gran temps deu attendre que lo príncep no puxa defallir en pagar, per tal que sos afers no·n vallen menys.

Legim que lo rey Aduart de Englaterra tenia asetjat Beroich, qui és ciutat frontera de Escòcia, e los cavallés del dit rey, sabent que lo rey no avia sou sinó a aytans jorns, delliberaren de partir-se del setge, e son escrivà de ració viu açò. Tractà ab consentiment del rey que alscuns mestres, grans mestres qui·s tenien per morts dins la dita ciutat, escapassen de nits e paguassen gran part del sou. Tractà així matex ab los regens la ciutat secretament, fenyent que lo rey no·n sabia res, que aguesen farina e carn a un mes, e que paguassen aytant. Així que lo dit rey ac sou per esta via a dos mesos, e los de la ciutat agueren vianda per un mes; e per conseqüent a cap d'un mes agueren a dar la ciutat e romàs al rey encara sou per un mes.

Moltes e asenyalades noblees se compten de diverses escrivans de ració en altres històries, per les quals apar que escrivà de ració pot fer molt de bé al príncep e a la cosa pública si·s vol. E per tal los reys antichs volien aytals officials elegir dels pus savis hòmens e conscienciats de lurs regnes, e ab ells, en especial, avien lur consell secret en lo regiment de lurs pobles. A aquests fa mester aver ab si nobles servidós en l'ofici, qui honren lur mestre, e·l sàpien retre graciós a la cort del príncep e a tots aquells ab qui ell ha a contractar.

[748]

CAPÍTOL DCCXLVIII

Qui ne qual deu ésser tresorer

Lo setèn official principal del rey sí és lo tresorer. Aquest [286r] ha mester gran lealtat en contractar lo tresor del príncep e gran diligència en levar-li ses rendes e sos emoluments, e en conservar-li lur patrimoni, e en satisfer-li a lurs despeses e necessitats, e en guardar-lo de venir a vergonya quant res dóna a negun; ço és, que u pach prestament e no faça la gent esperar fins que lo do del príncep sia tot menjat. Per raó d'açò li val més dir a la gent que no·ls pot pagar que fer-l'esperar de dia en dia; car lavors per força s'à a mostrar ésser monçoneguer, la qual cosa és a ell fort leja e de gran menyspreu.

Posa Cesareus, qui fo assenyalat hom e tresorer de Octó primer, emperador de Alamanya, escrevint a Nimpha, tresorer del rey de Folònia, que tot tresorer qui s'empara d'aytal offici en cort de senyor pobre és perdut en cors e en ànima. E açò per les següents raons:

La primera, car com aytal tresorer no puxa bastar a les messions del senyor ne de la sua casa, per força li cové, primerament, de manlevar de molts e, puys, mal pagar-los.

La segona, car cové que aytal confona e dissip la justícia del regne, car lavòs tots los crims, per grans que sien, fa reembre per peccúnia; la qual cosa és gran dejecció del rey e del regne.

La terça, car lavors aytal tresaurer ha a consellar al rey que faça grans questes e exaccions a son poble e, a vegades, de grans oppressions e injúries per aver diners.

La quarta, car a aytal hom cové de consellar al príncep que jamés

no pach sos deutes ne faça gràcies a negun, ne faça neguna magnificència donant ne convidant a estranys, ne tinga estament que li pertany.

La quinta, li cové de consellar que lo príncep deman a ecclesiàstichs per falses necessitats e, sovín, que s'aplich drets comuns pertanyents a serveys comuns o de gent dampnificada, així com leudes, quemes e drets semblants.

La sisena, li cové de consellar que lo príncep vena e·s faça pagar faent ço a què és tengut per son offici. E que faça tot desastre al món en què càpia peccúnia, així com és robar mercaders e cambiadors, e trobar novells càrrechs, e tenir molts fiscals e accusadors de crims per aver diners.

La setena, li cové de consellar que lo príncep no pach testaments de sos predece[286v]ssors, ne faça misericòrdia ne gràcia a negun, ne almoynes acostumades en sa cort. E que·s torn de tots punts diable e tiran cruel, e sia odible a Déu e als seus e als estranys e a tota creatura e, per consegüent, que lo príncep per aytal via torn avar e escàs a la mort, e vilà e miserable, e ple de tots vicis e de tots mals, e·ls luny de Déu mentre puxa e que, finalment, perda si mátex en ànima e en cors, e aprés tot lo seu.

La huytena és que a aytal hom cové que ell sia en hoy de rey e de regina, e de sos officials e de tots sos vassalls, si no·ls pot complir ço que·ls à a dar per lur quitació, o per gràcia o deute que lo príncep los deja. E és en gran perill que per esta raó no perda lo cors e la ànima tot jorn.

[749]
CAPÍTOL DCCXLIX

Com aquest offici és de gran e terrible càrrec

O, donchs, deya lo dit Cesareus, maleÿta sia la ambició e la vanitat del món, qui així pot inclinar los hòmens de voler, ne de desigar, ne de cercar aytal càrrech e aytal mort per negun emolument ne guany que l'hom hy veja. O Déu, deya aquest, e qui poria estimar los mals los quals comet e consent tresorer de pobre senyor, per bé que ell se guart, si l'ofici vol regir? O Déu, e com porà aytal hom satisfer jamés al proïsme los dampnatges que ell ha dats e procurats als pobles e proïsmes seus? Car ultra les set espècies de mals damunt dites que fa lo tresorer de senyor pobre, ha a fer aquest, ço és, que terra ne part oppressa per guerra per occasió del príncep, no sia defesa, ans se lex de tots punts caure a son càrrech; ne soldaders sien pagats, ne bons servidors regoneguts ne remunerats, si donchs no u són per roberies fetes a altres vassalls matex del dit príncep.

Per què diu aquest Cesareus aquí matex: Dirà, donchs, nostre senyor Déu a aytal mal tresorer: Qui·t forçava a tu de pendre aquest offici, en què veyes que avies a cometre tants leygs crims, si sostenir-lo volies? Forçava-te·n la amor de la honor del món? Cert, hoc! Ara, donchs, pensa quant t'à costat aytal honor, car has-ne morti[287r]ficada la tua vida per treballs inestimables, e, aprés, n'as morta la tua ànima, que n'has dada a diables e a dampnació sens tot remey. Pus, donchs, que honor volies, ages honor aytal com la t'as comprada; e qui volies als hòmens soberguejar, ara te soberguejaran dyables, en la companyia dels quals seràs *in secula seculorum*! Donchs, deya aquest, null

temps no vulles tresoreria de gran senyor pobre si no vols caure en los dits mals; o, si ja hy ést caegut, pugna que li sia fet, o restituït o donat, copiós patrimoni, lo qual li bast a despendre e a dar, e encara a tesaurizar. E, si açò no pot fer, lexa aytal offici sens tota dilació, car més te val viure sens ell, que ab ell perdre tu matex e los teus e ço del teu.

[750]
CAPÍTOL DCCL

Quals són grans vicis en lo tresorer

icis assenyalats en tresorer solen ésser aquests:
› primer, pendre corrupcions e dons. E qui viciós és en açò, gran
a dóna que sia leal en lo principal, ço és, en contractar lo tresor
tíncep; e per lo contrari, és gran e notable senyal de gran bonea en
:sorer que sia net de tota corrupció, e dóna gran testimoni de si
: que aytal sia quant té ab si òmens elets de bona vida e de bona
e lo contrari és mal senyal.
o segon vici de tresorer sol ésser que no paga prestament a les
ço que lo rey los dóna. E si u ha, fa gran desastre; si no u ha, deu-
› dir clarament així: —De present no y ha diners; d'aquí aytant n'i
lavors venits e aurets-ne.
o terç vici seu és de induir lo rey a no dar sinó poch, e de fer-lo
aytant com pot. E si açò fa lo tresorer, estant que lo rey aja prou,
ı gran desastre, car tol al rey la sua noblea, e·l tol sovín de fer ço a
és tengut. Emperò, si lo rey era hom esforçat, lo tresorer no·l poria
var, ans auria gran paor de no despendre així largament com al rey
rés.
Déus saber que lo rey en Pere, de bona memòria, fill del rey en
.e d'Aragó, era a Barchinona e vénch-li un cavaller, e dix-li com
son servey s'era endeutat, en tant que un loch de què [287v] vivia
a empenyorat; lavors volien-lo-li vendre, e si·s venés ell romania
rt. Per què suplicava al rey que ell que li ajudàs en aquell cas.
dit rey, així com era tot noble e liberal cavaller e senyor, respòs-li

així com a ell se pertanyia, ço és, que ell li faria ajuda bastant, e que sol no s'esmayàs, mas que demanàs tot ço que volgués, car de present ho auria. E aquell demanà cinch mília sous. Respòs lo rey que ell li·n donava de present vint mília e li·n daria enfre tres mesos següents altres vint mília. E apellà son tresorer e manà-li que li donàs tantost la dita quantitat, e lo tresorer laguià la paga per dos jorns. E lo cavaller féu relació al rey com lo tresorer li laguiava la paga, en què no se·n podia anar ne espatxar sos afers. E lo rey manà al tresorer que de present, davant ell, li portàs los dits diners. E lo tresorer aportà tota la dita quantitat en diners menuts, e féu los sachs en què anava la dita peccúnia buydar en terra davant lo rey, e estès-la per terra aytant com poch. E quant fo així estesa dix al rey, per provocar-lo a no donar-la: —Veus, senyor, quanta peccúnia avets promesa a dar en aquest cavaller? Vejats què avets fet; delliberats bé si volets que li sia dada, car prou n'auria de la quarta part, o, almenys, de la meytat. E lo rey, qui viu la malvestat de son tresorer e com falsament lo volia provocar a no dar ço que avia promès, dix-li així: —En bacallar falsari, si no fos la reverència he honor que deg a Déu, e a la obediència que li deyg servar en no matar ómens sens gran delliberació, susara vos faera ací degollar! O malvat, e ab art e ab maneres me venits vós a mi a no regonèxer los serveys que m'an fets mos bons servidors, als quals deyg la ànima e la carn e la sanch? E vós volets que yo·ls desempar en lurs necessitats e·ls vinga a menys d'açò que·ls he promès, e que perda real liberalitat e·m faça juheu falsari per avarícia? Ara vull que de [288r] vint mília que li n'he promesos de present a dar, li·n sien dats cinquanta mília, e us man que enfre espay de dues ores los aja comptats e pagats dins casa sua. E us man que li demanets perdó humílment del lagui que li avets dat. E per tal que jamés no us assagets a fer semblant, man-vos que dels cinquanta mília sous que ara li avets a dar que vós ne paguets los trenta mília de ço del vostre, e que no y aja pus paraula, sots pena de la vida. Lo tresorer, que viu lo perill que li anava, e que tant li costava ço que dit avia, e viu que lo rey era hom esforçat e qui de continent posara en execució ço que deya, féu tantost ço que ell li manà. E fo per a tostemps castigat de provocar lo rey a no dar a negun, e a servar en sos fets avarícia ne desconexença.

[751]

CAPÍTOL DOCLI

A què és comparat lo tresor del príncep e com deu ésser ben partit

Quintus Serenus, conseller del senat de Roma sots Honori, emperador, posa que molt tresor del príncep era així com l'estómach és en l'om, qui, com reeb molta vianda e la distrebuex bé a tots los membres, lavors tot l'om és fort e és ben sa e en bon estament; així, quant lo tresor del príncep és bé partit per aquells qui són membres seus e bons e leals servidors, e per profit del poble de qui·l pren, lavors està lo regne e sa terra en bon estament. Diu Salustius que aytal era lo tresor dels romans, car los grans prínceps lo tolien a si matex perquè·n poguessen tenir en peus lurs gens e aquells qui bé servien a la comunitat, segons que així matex posa Valerius Maximus, *libro* III, *cap.* III. E així com aquell estómach és malsà e en mal estament qui reeb molta vianda e per sa flaquea no la pot trametre als membres del cors quen visquen, així príncep qui reeb grans emoluments de son poble e no·ls vol despendre sàviament per lur profit, ans a sos servidors matex és avar e cru[288v]el, aquell aytal príncep és corromput de malaltia qui és defalliment de seny e de consciència e de plaga de avarícia. Les quals malalties sens tot dupte són a ell mortals, car provoquen-li Déu yrat a perseguir-lo fortment en la ànima e en los béns. Procuren-li justes malediccions e contínues reclamacions a Déu contra si matex d'aquells que fa viure en molta misèria retinent-los ço que lur és, e als quals fa tantes injúries que a altre no poden recórrer sinó a Déu. Per les quals injúries e clamós dóna Déus als prínceps moltes e grans tribulacions e occasions de despendre lurs

tresors mal ajustats, en grans dolors de lurs dies, o a vegades que no·ls despendran, mas dóna'ls Déus en mans d'altres qui poch los amen, ans per ventura seran lurs enemichs; e·ls tol infants e successió en lurs heretats e transporta les senyories de casa en casa; e·ls tol aprés lur memòria de la terra, e puys los dampna lejament.

Policratus, *libro quarto, cap.* XXX, recompta aytal fàbula de l'Hisop, ço és, que tots los membres vingueren davant la raó reclamant contra l'estómach, car ell devorava tot ço que los peus e mans e lengua e orelles, e així dels altres membres, ajustaven. E diu que la raó manà a tots los membres que, d'aquí avant, no donassen res a l'estómach pus que ell s'o tragava tot. E diu que, com l'estómach lavors no reebés res, tots los altres membres se debilitaven, así que les mans no·s podien moure, ne los peus podien anar, ne·ls ulls veure, e así dels altres membres. E lavors diu que tots los membres reclamaren a la raó que tots se morien. E la raó, attenent a la causa, viu que açò és per tal quant los membres no daven res a l'estómach, per què manà que tots ensemps li donassen e lavors ell partiria ab tots. Así, diu lo Polícrat, és del príncep e de son tresor, e de sos servidors e pobles, car si los pobles li donen, cert, lo senyor ho deu liberalment partir ab ells; si no li donen, ell no aurà què·ls do. Así matex, si ell se retén tot ço de sos pobles e·ls en fa pocca part, per força s'à a se[289r]guir que ell no puxa molt durar, car negun no l'amarà; e si·l veen en necessitat, lexar-l'an encórrer tots a colp. E la injustícia que·ls fa lo aportarà a leja fi, ell e sa casa, segons que d'aytals diu la Escriptura clarament, *Ecclesiastici* X.

[752]
CAPÍTOL DCCLII

Quin hom deu ésser tresorer del príncep, e ensenya que no sia clergue

Gran qüestió estec proposada a Barchinona al rey en Jacme d'Aragó, de bona memòria, per lo honorable e noble seu servidor en Guillem Ramon de Moncada, segons que he percebut, ja lo dit rey quin hom devia pendre per tresorer. E sobre açò foren aquí quatre opinions, car dixeren los primers que lo tresorer del rey devia ésser prelat o alcun clergue; los segons, que devia ésser juheu; los terços, que devia ésser hom castrat; los quarts, que devia ésser hom lech elet e notable cavaller o ciutadà.

La raó per què los primers dixeren que fos prelat, o almenys clergue, sí fo car dixeren que los prelats e clergues són pus avars e mills ajustans e retinens diners que altra gent del món, e que aytals perssones sabrien mills retenir e guardar lo tresor del rey. Mas respòs ací lo honorable en Pere de Queralt, hom assenyalat en Catalunya, que clergue no devia ésser elet a guardar diners a senyor temporal, com, segons sent Pau, negun qui sia a Déu deputat no's deja inpliquar en los negocis temporals.

Dix encara, segonament, que clergue no devia ésser levat en ofici de honor per son vici. Ara, dix ell, és certa cosa que gran vici és en clergue que ell sia avar, com no aja fill ne filla; e tot quant ha, sinó ço que li és necessari, tot deja ésser dat als pobres.

Dix encara, terçament, que hom avar no deu ésser fet official de rey, car és perill que no faça avar al rey, per tal quant ha molt a continuar

ab ell; e açò és lo major perill del món en príncep, ço és, que ell sia avar, car de avarícia cau en tirannia, e d'aquí en roberia, e d'aquí en yra de Déu e de son poble, e d'aquí en dampnació de [289v] si matex e en destrucció de sa casa; e guart-se'n aytant com puxa!

Dix encara, quartament, que tresorer ha ab tothom a contendre; per què, si clergue és tresorer, per força se aurà a contendre ab tots, e per conseqüent serà a tots així odiós que no solament ell, ans encara, en hoy seu, tots los altres seran provocats contra l'estament ecclesiàstich, e diran e faran moltes irreverències a Déu e al sant estament. La qual cosa provoca molt a Déu contra aquells qui u fan.

Dix encara, quintament, que los clergues són fort soberchs als lechs là hon an senyoria; e si'ls fan lur enug no se'n pot aver justícia plena; e, si hom la se'n pren, vénen sobre l'om tantes excomunicacions que no y basta cel ne terra. D'altra part, qui'ls sofer lur sobergueria hom ne roman tot sullat e desonrat. E, si res vos deuen, no ho porets aver en vida ne en mort, car paren-s'i tants de drets e de leys e de cànons en vida, e puys aprés lur mort paren-s'i collectors, bisbes, papa e cardenals ab tantes sobergueries, que a tot lo món espaventen. Per què, per força o per grat, s'à a dar per vençut e per perdut tothom qui ab ells se pren a contendre. No dupten a gran ne a poch, car un simple clergue gosarà pendre guerra contra un gran senyor, e sia quisvulla, e açò ab les armes de la Esgleya.

Sisenament, car, dix ell, los clergues vénen comunament de simple loc. Si, donchs, los pujats en grans officis en cases dels prínceps, de continent, per la favor de lurs officis, umpliran totes les dites cases de parens lurs, e tolran los officis als hòmens generosos, la qual cosa és gran abhominació e qui provoca molt los lechs contra l'estament clerical. D'açò, dix ell, podem donar infinits eximplis que val més callar que recomptar, per tal que no mògan brega de present.

Per què concloí aquest baró que per res clergue ne prelat no devia ésser tresorer de rey ne de gran senyor.

[753]

CAPÍTOL DCCLIII

Que juheu no deu ésser tresorer de príncep

Los segons, qui dixeren que fos [290r] juheu, aprovaren lur dit per tal quant juheu és fort tinent lo diner. E per tal quant no ama lo crestià, no faria dels diners del rey compares ne comares. E, per tal quant tem més que altre, per tal se guardaria més de fer falsia. E, per tal quant és perssona miserable, lo rey ne poria mills fer a sa guisa, ell faent bé o mal.

E ací dien que respòs lo compte d'Urgell, apellat n'Armengou, e dix que de les grans abusions qui eren en crestians, sí era dar a infel offici notable per lo qual ell pogués aver senyoria en hòmens ne en fembres: Donchs, dix ell, com tresorer del rey, per son offici, se puxa inclinar quisvol a ssa volentat, car diu la Escriptura que tothom obeex a la peccúnia, seguex-se que per res al juheu no deu ésser comanat aquest ofici, ne altre qui notable sia en casa del rey.

Segonament, dix ell, certa cosa és que juheu cuyda merèxer molt davant Déu que ell puxa noure a crestià, com ell pens que lo crestià és enemich de Déu e de la lig de Moysès, e de tota lur secta. Qui, donchs, pot pensar que lo juheu no noga al rey e a son poble per totes aquelles vies que ell puxa al món? E, com tresorer puxa ésser occasió de infinides oppresions e misèries de pobles a mà del príncep, qui's deu pensar que lo juheu no faça que tots aquests mals, e d'altres sens fi, vinguen sobre los crestians?

Terçament, car nós veem los crestians ésser així inclinats a la peccúnia que comunament farien tot mal per aquella aver; si, donchs, lo tresorer juheu los favoreja en aver peccúnia, qui pot pensar a quants mals a fer inclinarà los crestians si ell se vol?

Quartament, car abusió és fort leja e contra constitució de la santa mare Esgleya que infel sia posat sobre crestià, com, donchs, pot ésser més posat lo juheu sobre lo crestià sinó que lo juheu puxa fer pendre o turmentar, o desfer o deliurar, o exalçar lo crestià així com pot fer lo tresorer per son offici [290v] si's vol? Cert, dix aquest, no us diré que lo juheu se tir lo crestià per esta via que sí's faria lo diable, car en les gens ha uy així poch de bé que, si lo diable les exalçava o los podia fer semblants coses que dites són, que ells lo seguirien e li obeirien així com a senyor. E hòmens e dones, e gran e pochs farien volenter a tota lur volentat.

Ne les raons allegades per lo juheu, dix aquest, valen més: car la primera, qui diu que lo juheu és fort tinent lo diner, no val, com lo rey puxa trobar crestians així bé tinens lo diner com lo juheu e ab millor consciència. Ne la segona no val, car lo tresorer crestià que bo sia no faria compares ne comares dels diners del rey, així poc e menys que lo juheu, e estar-se'n hya, si bon hom era, per temor e per amor de Déu e de si matex. E pus que a fiar-s'à lo rey, més val que's fiy en bon crestià que en bon juheu. E dich-vos —dix aquest baró— que en açò pren crestianisme gran minva: que lo príncep crestià don major fe a un juheu que a tots quants hòmens ha en son regne. E per tal vos dich —dix aquest— que los prínceps crestians qui tanta desonor fan a lurs gens volent abans un juheu per tresorer que ha un crestià, hy són fort enganats. E vol Déu que hy sien mal prosperats, e lurs pobles contra ells en açò fort irritats. E los juheus qui aytals officis prenen, vol que a la fi ne sien desfets o morts, e ells e los seus mal tractats quant presomexen en lo temps de gràcia, en lo qual tots deuen ésser catius, senyorejar per esta via o per qualsevol altra al poble franc que Jesucrist en la sua sanch ha fet poble real e santificat e fet deliure de les misèries judayques. No la terça raó val, dix aquest, quant diu que juheu tem més que altre e per tal se guardarà més de fer falsia; cert, ans per tal quant tant tem farà tota falsia, car la temor fa inclinar lo cor a açò que's vol quant [291r] l'om és dolent. Si, donchs, ell per sa temor se tem que no sia mal mesclat ab lo rey per qualque hom notable qui li menaçarà, tantost farà tota legea que aquell vulla. Així matex, pus així és temerós, consintrà al rey de fer tot desastre pus que lo rey o vulla. Donchs, per aytal temor no y cal elegir juheu, car més de mal pot fer al rey per aytal temor que per aver lo cor fort e virtuós, lo qual no ha juheu en aquest temps present. E no basta al rey açò que son tresorer l'aja així a tembre

raonablement que, si ell li farà res contra sa feeltat, que ell ne puxa fer ço qui sia de dret; cert, açò deu bastar al rey.

A la quarta raó, quant deya que lo juheu és perssona miserable e per tal lo rey ne pot fer mills a ssa guisa en mal o en bé, per ma fe, dix aquest baró, que aquesta raó és fort dolenta per moltes vies: E la primera, que a perssones miserables sien dats los principals officis de casa del rey com nostres predecessors nos agen ensenyat que per honor del príncep deja elegir hòmens qui honren lurs oficis e los officis no honren a ells. E així u feyen los romans tostemps. E com hom miserable no sàpia fer comunament sinó misèries, per tal, dix aquest, tostemps l'om miserable farà coses per les quals l'ofici que té serà desonrat e lo príncep vituperat, dix aquest. E no avets vosaltres hoÿt que Juli Cèsar aconsellà son fill, que féu rey de Lombardia, que jamés no agués ab si domèstichs ne, en notables officis, òmens miserables ne hòmens tan grans que no·ls pogués bé ponir e senyorejar en son loch? —O fill, diu que dix lo dit Juli, e què diran los grans hòmens que tu·ls regesques a consell de pagesos o de çabaters, o de texidors o de menestrals? E què·s farà així matex la tua casa si massa grans hòmens la regexen e són tos domèstichs? Cert, desfer-t'an de sòl e de raÿl. E a la fi de tot ço que fet los ages se auran males gràcies quant te agen desfet tos pobles, als quals aytals hòmens així alts an hoy e mala affecció, o almenys fort [291v] pocha de bona.

Per la qual cosa e dit imperial, dix lo dit baró, apar que los officis reals e de gran dignitat no deuen ésser dats ha hòmens miserables per res. E per consegüent apar que la dita raó qui allegava que l'ofici de tresorer fos dat ha juheu en quant era hom miserable no val res; he encara val menys quant diu que d'així miserables perssones pot fer lo rey alt e baix, e mills a ssa guisa que d'altres. Car, com tresorer sia del rey conseller, tal deu ésser qui consell al rey de no fer follies ne tirannies ne mals a son poble, car, així consellant-li, consella bé a sa ànima e a la sua perssona e a la sua casa. E, si lo rey cerca hom per a tresorer qui tostemps li consenta ses dolenties e ses males volentats, no fa sinó que·s va a perdre de tots punts; donchs, sol per açò, lo rey no deu aver ab si perssona miserable, mas esforçat e tement Déu, qui torn lo rey de son mal propòsit e·l faça bé viure e bé conversar ab son poble quant en ell serà.

[754]

Capítol dcclliii

Que hom castrat no deu ésser tresorer de príncep

A la terça opinió, qui posa que hom castrat fos tresorer, la qual dien que proposà un hom d'Aragó lo nom del qual vull ací callar, respòs, ço dien, lo molt alt mossèn en Johan, patriarcha de Jherusalem, fill del dit rey en Jacme; e demanà al proposant per què hom castrat devia ésser mills tresorer que altre. E lo dit proposant respòs: Car lo castrat és pus luny de les tres raÿls de tot peccat que tot altre hom, car, dix ell, hog dir que diu sent Johan que tot peccat és supèrbia o avarícia o lutxúria. Ara, lo castrat, com de continent que és castrat torn mech e perda los pèls de la barba e torn rugat e despectible, seguex-se que ve a gran menys[292r]preu de si matex. Aprés, com lo castrat no esper a aver fills ne filles, no pot en ell molt regnar avarícia. Aprés, com lo castrat aja perdudes ses armes, seguex-se que no és bo per a fembra ne pot ésser molt amant luxúria. E, si d'aquests peccats lo tresorer és net, seguex-se que serà perssona fort abta per a tresorer, qui de tots los dits peccats deu ésser munde més que altre hom, per tal que pus lealment conserve lo tresor qui ve a ses mans.

E diu que respòs lo dit senyor patriarqua e dix així: Sí'm sal Déu, que vós deuríets ésser hom fort neci, qui aytals neciees deÿts ací sens vergonya davant lo senyor rey e mi e los altres barons qui ací són! Ara posem que així sia com vós deÿts, que hom castrat fos bo per a tresorer e millor que altre, e que lo senyor rey lo deja aver aytal; deman-vos: aytal hom hon lo yrem cercar, o si·l farem ací castrar, sens tota colpa sua, per a conservar lo tresor real? Si deÿts que l'avem a cercar per lo món, farem-nos te-

nir per necis a totes nacions. Si deÿts que castrem ací, no trobarem negun qui·n vulla pendre, car negun no volria ésser tresorer ab aytal càrrech que agués ésser castrat, si donchs vós no u volets pendre, qui, per ma fe, quant fóssets cent vegades castrat, vós no seríets bastant a guardar cinch sous. E quant deÿts que los castrats són pus lunyats de les tres raÿls de peccats que altres gents del món, per ma fe, en açò apar que vós sabets poch de bé, car segons que posa Rasis, aquell gran metge, de continent que l'om és castrat se torna pigor que no era. Especialment se torna presumptuós e maliciós e avar, e pus cóbeu de fembres en son cor que altre quant és de part de si matex. E açò li procura la malícia que ha dins, qui·l fa tornar cech e foll, e li encén al cor sa mala cobeejança. Emperò, si u volets provar en vós matex, vós veurets que yo us dich veri[292v]tat.

Per què no·ns hic digats neciees ne oradures, car lo rey no ha mester aytal tresorer, mas aytal com és ací quartament proposat davant lo senyor rey, ço és: que son tresorer sia hom lech elet e notable cavaller, o ciutadà de bona fama e de bona vida!

E lavors tots ensemps quants eren aquí aprovaren lo dit del beneÿt patriarqua, així com a sàvia e a raonable resposta.

[755]
Capítol dcclv

Que notable ciutadà és bo per a tresorer, e millor que lo cavaller

He dix-me aquell hom notable qui açò recomptava, mi present, que lavors lo dit rey dix al dit patriarca, fill seu, així: —Fill, qual vos dóna vigares que sia millor per a tresorer: lo cavaller o lo notable ciutadà? E dix-me que lo dit patriarca respòs: —Senyor, més hy val lo notable ciutadà, per les següents raons:

La primera, car al cavaller no pertany contractar ne molt entendre en peccúnia, car no u requer son estament ne sa art de viure, qui és entendre en armes, ne jamés no s'i sabria bé aplicar, car tostemps li surtiria lo cor a les armes.

La segona sí és car los cavallers són comunament massa liberals, majorment d'açò qui no és lur, en tant que apar que u ajen en costuma o en natura, e lo tresor del príncep, ne lo príncep matex, no ha mester aytal exaugador ne canal per a buydar-se; tantes n'i à d'altres necessàries.

La terça, car, com los cavallés no sien veats de comptes a dar ne a retre, leugerament se bescomptarien e·s porien en tant dampnificar e embaraçar que jamés no·n porien exir sinó desfets e destrouïts.

La quarta, car los cavallers són comunament hòmens qui·s preen, e no volrien [293r] molt contractar ne suportar perssones miserables, a les quals lo tresorer ha contínuament a contractar. Per la qual cosa lo popular seria fort dampnificat e agreujat, e per esta via laugerament se comouria e asajaria de fer al príncep, o al tresorer, qualque mala novitat e perillosa.

La quinta, car comunament los notables ciutadans són pus savis que los cavallers en quant abiten tostemps en ciutats notables, on veen e oen e ligen més que no fan los cavallers, qui comunament estan defora, en los lurs lochs pochs entre pagesos e gent simpla. E és dit damunt, en la primera part d'aquest libre, que les ciutats foren en especial edificades per fer les gens pus sciens. Ara, és certa cosa que lo tresorer del rey ha mester gran seny e saber més que altre hom, e majorment tresorer de rey pobre.

La sisena, car los notables ciutadans no an neguns dels empatxaments damunt dits que han los cavallers; e, puys, que són pus reposats e són quax al mig de cavallers e de mercaders, e saben de la hun e de l'altre, e per consegüent entenen-se queucom en la noblea dels cavallers, e per tal se fan mills ab ells en ço que per tresoreria han a fer ab ells. E així matex se entenen queucom en la art dels mercaders e dels altres abitans en les ciutats, e per consegüent satisfan-los mills per l'ofici de tresorer quant ab ells an a fer que no farien los cavallers qui són alts e'n van tots en vent.

Per què, senyor, dix mossèn lo patriarcha, vos do de consell que tostemps ajats per tresorer qualque notable ciutadà qui sàpia bé a ciutadà, e no a cavaller ne a pagès; e que sia hom tement Déu e hom que aja seny e vergonya. E pensats, senyor, que tres officis avets en vostra cort assenyalats e principals en los quals penja e està tota vostra cort e tot vostre bé o mal [293v] de vostre regne, ço' és: en canceller, e en camarlench en quant tostemps vos està al costat, e aprés en tresorer. E per tal quant bon tresorer merex gran loguer, per tal vos prech que a tot notable ciutadà qui sia estat vostre tresorer e us aja lealment servit, que entre los altres guardons que li donets sia aquest, ço és, que en la fi de son offici lo façats cavaller.

Del qual consell e paraules lo dit rey e tots los barons aquí presens foren fort contens e l'aprovaren fort, segons que a mi dix aquest notable hom qui fo present en totes les dites coses, segons que ell afermava, e qui era digne de ésser bé creegut per la sua reverència.

Per ço qui dit és, apar lo principal propòsit damunt tocat, ço és, quins són los vicis qui comunament són en los tresorés, jatsia que sens fi n'i puxa aver d'altres, los quals callam per esquivar prolixitat de paraules. E açò sia dit quant és del tresorer e dels principals officials de la cort del príncep, car dir dels altres menuts e menors officials no pertany al present tractat, en quant lur ordinació està sots aquests que avem dits e qui no toca molt l'estament ne regiment de la cosa pública.

[756]

Capítol dcclvi

Que los curials tots vénen a la cort ab gran desig e fervor, e açò és la lur primera misèria

Ara resta solament que vejam en general de les misèries dels curials, ço és, de les grans dolenties d'aquells qui abiten en les corts e seguexen e servexen als senyors del món. De lurs misèries han tractat diverses grans doctors qui les sabien per pràtica, així com sent Bernat, en una epístola que tramès *ad comitem Nolanum*, e Petrus Blesensis, doctor parisiench, en un tractat que féu d'aquesta misèria, e Johannes Alfonsi, en un seu libell que tramès al bisbe de Calaforra, e diverses d'altres. Entre les quals misèries són les següens:

La primera, que tots vénen a la cort e a les honors [294r] e graus d'aquella ab sobiran desig e ab tan gran que jamés, per grans vergonyes ne mals que y agen reebuts, no se'n saben ne se'n volen lunyar. Veuràs que seran vells, e quax terra, e jamés no auran servit a Déu, ans auran tota lur vida posada en les vanitats e follies e malediccions de la cort; emperò així lo diable los té presos e en lo laç de la amor de la cort que aquí volen morir, ne's volen d'ella apartar per molt que agen ajustat. De què diu Tulli, *primo De officiis, cap.* xx: *Dificile est potestatem cupiens servare equitatem: sequitur facillime, inpellitur ad res iniustas qui glorie cupidus est, locus enim lubricus est*, e vol dir que gran dificultat és servar justícia a aquell qui desiga e ama estar en grau de honor, ans aytal, per paor de perdre lo grau, és tantost inclinat a fer tota injustícia; per què apar que perillós és a l'hom estar en aytal loch. La contrària manera tenien los antichs, a gran vergonya d'aquests presens curials de

huy; car recompta Valerius Maximus, *libro* VII, *cap.* V, que Pistacius Milenus no volch tenir l'imperi de Grècia sinó aytant com durà la guerra d'aquells de Attenes; ans, tantost feta la pau, lexà l'imperi dient que no volia senyorejar sinó aytant com ell fos necessari a la cosa pública. E en lo quart libre, *cap. tercio,* recompta d'un altre a qui estech tolt lo consulat, lo qual féu d'açò especials gràcies a aquells qui·l ne levaren dient-los així, segons que diu Palladi: —Senyors, gran libertat m'avets dada, e de infern m'avets gitat; fas-vos-en moltes gràcies!

Diu aquí Palladi que los assenyalats hòmens, antigament, la cort del gran senyor apellaven infern; e açò per tal quant deyen que aquí's cometien infinits mals, e y abiten diables sens fi en forma d'òmens. E aquí tothom soferia infinits mals e penes e afanys e perills, així domèstics com estranys; e aquí e per aquí se apparellava hom anar dret en lo pregon d'infern, e aquí era la pigor abitació d'òmens qui al món fos, totes coses pensades. [294v]

[757]

Capítol DCCLVII

Que legoteria e falsia és lur segona misèria

La segona misèria dels curials, segons que posen los damunt dits, és legoteria falsària e desvergonyada de servidor a senyor, e de un a altre, per fer-ne sos afers e per aver-ne lur ajuda en aver ço que volen. Car veen que per esta via inclinen los senyors e los altres a tot ço que volen; la qual legea és tan gran, majorment en hom generós, que pus que aquest vici aja tantost deu morir, car és pus vil que neguna putana.

Posa Valerius Maximus, *libro* VI, *cap.* III, que los de Attenes, veent un gran hom lur, apellat Timogoras, que no contrastant que era hom generós, emperò era's fet legoter de Darí, per la qual cosa, veent que tota sa generositat avia sullada ab ses vils legoteries, tallaren-li lo cap.

Escriví Selecius, segons que legim in Policrato, *libro* IIII, *cap.* XII, a l'emperador de Roma així: Entre les altres coses, emperador, per les quals lo nostre cor reposa en tu sí és com perseguexs legoters, car bé merexen ésser persseguits. E majorment aquells qui, a gran desonor de lur generositat, prenen aquest offici qui solament és dat a alcavots e a embriachs e a renegats jutglars. Penses —segons que avem ací hoÿt dir— la gran veritat, car aquests te volen tolrre lo seny volent-te fer creure que sies als déus egual, e sies aquell que no ést. Pensa, senyor, que tolrre a la estàtua de Júpiter, qui està al temple, son ull, merex mort. O, donchs, quant més la merex aquell qui vol tolrre a tu l'ull de la pensa, qui és viu a regidor del món! Pensa quant de mal fa a ton poble aquell qui a tu, qui ést cap, vol exorbar; cert, les pedres se deuen contra aquell levar, e les bèsties e·ls aucells de l'ayre, per venjar Déu

d'aquell, lo qual parifiquen a tu e fan a tu egual, e, per aytal, quant volen exorbar a tu, e al cap del poble arrancar los ulls.

Sèneca, *Epistola* LXX, recompta del gran [295r] Alexandre que, com fos en Àsia e volgués pendre una ciutat e li anàs engir per veure qual part combatria abans, e fos nafrat ab sageta per la cuxa e la dolor li cresqués en tant que ja no's pogués moure. —Ara, dix ell, conech quanta és la falsia dels meus legoters qui'm volen fer concreure que yo só fill del déu Júbiter; emperò la sageta me diu que só hom e fill d'om passible e mesquí; per un colp petit pert lo anar e la força! Si ara hoÿa lagoters, yo'ls daria lur paga! Diu aquí que tanta terror posà als seus legoters que, d'aquí avant, negun no n'hy gosà venir. Diu Sènecha aquí: Axí volria yo que u faessen los prínceps del món, qui's veen ésser no res en perssona, en saviea e en tota virtut. E a paraula d'un truà perden lo seny, aquell poch que s'avien, pugnant lo cor lur fins al cel e tinent-lo axí alt fins que Déus lo gita en l'abís per a tostemps. Diu Sènecha que lo major argument que pots aver a provar que príncep qui no sia familiar és hom foll e de poch bé, sí és que sostinga lagots ne, aprés si, legoters. *Proverbiorum* XXIX avem axí: que *princeps qui libenter sustinet verba mendacii omnes ministros suos habebit inpios*, e vol dir que lo príncep qui volenter sosté lagots, él fa dolens e legoters tots sos servidors. Car cascun, volent d'ell aver ço que puxa, farà son poder de legotejar-li e de fer-li creure totes aquelles legees que puxa, e dolenties de si matex e dels altres, pus veja que ab això lo pot aver.

Diu sent Agostí que legoters són aquells morts dels quals dix Jesucrist, *Mathei, octavo*, que en esta vida soterren vius los seus morts; ço és, aquells que ells maten faent-los creure totes quantes dolenties se volen, de si matex e d'altres. E sent Gerònim, *Epistola* LXXXVIII, diu que aquests són semblans a escurpins mortals, qui davant ablanexen e ab la coa morden fins al pregont de la consciència que nafren. Legim d'aquell noble rey Daviu, *secundo Regum* XIX, que com los fills [295v] de Sàrvia per legotejar al dit rey menaçassen de auciure Senmen, qui malaÿa al dit rey e'l desonrava, lo dit rey tot felló girà's als dits fills de Sàrvia e dix-los: —O, fills de Sàrvia, e per què vosaltres sóts tornats envers mi axí com a diables? E per què'm parlats axí? Calats e farets bé!

Recompta Trogus Pompeius, *libro* VI, que Canon atheniensis, apellat per lo rey de Pèrsia, no fo permès de parlar ab lo dit rey jatsia que fos hom fort generós; e açò li fo vedat per tal quant avia fama que era gran legoter. E digueren entre si matex: Si aquest parla ab lo rey, fer-l'à tornar orat. Car, com diu Sèneca, *Epistola* LXII, legot hoït ab plaer

tostemps s'enporta queucom del seny d'aquell qui volenter l'ou. Per tal consella Cató dient axí: *Plus aliis de te quam tu tibi credere noli*, e vol dir que més deus creure a tu matex qui és tu, que no a quell qui no sap tu què tens dins tu axí com tu o saps. Per què deya sent Gregori, *Super Ezechielem, libro primo, Omelia* IX: Què val a mi si tot lo món me loa e la consciència dins me ensenya que yo són hom malvat? E què'm nou si tot lo món me difama e yo sé dins mi que no és ver ço qui contra mi és dit? Per tal conselIava Salamó, *Proverbiorum* I, dient: Fill, si hòmens legoters te loen, fug-los e no'ls creegues! Car, com diu sent Agostí, pensar deus lavòs que aquells són procuradors e faedors del diable qui, de part sua, són aquí per matar la tua ànima e a tu. Pensa, donchs, la paraula que nostre Senyor diu, *Ysaye, tercio*, dient axí: Poble meu, no cregues aquells que ous, car aquells, quant dien que tu és bo e benauyrat, ells te enganen; car tu no és aytal, bé u saps si u vols pensar!

Leja cosa és aquesta que los hòmens de corts, qui deuen regir la comunitat e ésser eximpli de tot bé als altres, aquells se sien dats a legoteries e a vicis de tacanys e de ribals, lexada tota generositat e vergonya e consciència, e temor de Déu. [296r]

[758]

CAPÍTOL DCCLVIII

Que la terça misèria dels curials és que prenen volenter dons e corrupcions

La terça misèria dels curials és que tots comunament prenen dons volenter. Fan-se un poch afaenats al començament e fan aparès que·ls desplàcia, mas a la fi apar que negun no se·n torna res que·ls aport; ne negun no pot fer res ab ells si no·ls dóna de grans dons, e ab dons farà aquí cascú ço que·s vulla; emperò dit és damunt quant mal és aquest e confon tota justícia, segons que nostre senyor Déu dóna a entendre *Exodi* XXIII. Vet de què es fan richs molts curials; vejes com pot profitar aytal riquea, ne com se poden ells fer salves sens satisfacció d'aytals mals guanys; veges com ha gran confusió lur serà en lo juý de Déu ço que feyen los infels qui d'aytals dons rebujaven fins a la mort.

Recompta Trogus Pompeius, *libro* XVIII, que Cineus, notable hom tramès per los grechs, per Pirro lur rey, als romans per fermar la pau entre ells, vingué ab infinits dons que donàs als consellers del senat e a altres cavallers e grans mestres; e com açò fos sabut per los dits romans, tots generalment li tancaven les portes així com lo dit Cineus los venia a vesitar lurs cases, temén-se que no·ls oferís dons, car més amaven tancar-li la casa que ofendre-lo no prenent sos dons. E com fos al dit Cineus açò revelat, ço és, per què tots los notables romans li tancaven les portes, dix així: —Ara veg que lo déu de justícia à fet siti seu en aquest loch, car dons no y poden corrompre ne inclinar a negun qui res hy puxa.— D'aquests aytals qui tots dons rebugaven per servar-se nets de tota corrupció, parla largament Valeri, *libro quarto, cap.* III, *et libro* VI, *cap.* V. Recompta de Pistracio Mileno que, com la ciutat de Attenas li oferís un bell camp per lo gran servey que fet havia a la comunitat governant la guerra contra los enemichs per lonch temps, respòslos així: —No plàcia a Déu que ço que yo he fet per amor de virtut e de la comunitat, yo ara vena ne don per camp ne per neguna peccúnia!

E ara los curials no solament prenen [296v] dons de les comunitats e dels richs, hoc encara dels pobres e d'aquells qui són injustament tribulats e aflegits qui, per altra via, no porien aver lur dret. Veges la clamor d'aquests, quina obra farà davant Déu contra aytals hòmens qui així·ls arranquen les entràmenes! Hoc encara és pijor, que los curials de uy prenen dons dels hòmens scelerats e grans peccadors qui merexen cent vegades la mort, e ells emparen-los e·ls defenen per los dons que·n reeben e cobren. E coloren lurs mals a gran dampnació de lur ànima, com ajam, *Proverbiorum* XVII, que aquell qui loa o ajuda lo malvat és a Déu abhominable. E diga així matex Daviu demanant en lo *Psalm*: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? et cetera,* qui serà aquell qui abitarà en paradís? E li sia respost que aquell *qui ad nichilum in conspectu eius deductus est malignus; timentes autem Dominum glorificat,* e diu que aquell qui l'om maligne e gran peccador porta a no res, e honra e loa aquells qui temen Déu e són bons.

Recompta Sènecha, *libro secundo De beneficiis, cap.* XVII, que, com Fabianus Persicus, hom gran e poderós mas era de mala vida, tramesés grans peccúnies a Grecinio Julio, assenyalat hom en Roma, lo dit Gretinius la menyspreà e no la volch pendre, e dix a aquell que la li portava que —Yo no vull pendre d'él negun servey fins que a mi sia honor que ell sia mon amich, o que almenys no·n sia desonor. E com li digués aquell metex qui li avia portada la dita peccúnia, què volia que faés lo dit Fabianus, respòs lo dit Gretinius: —Digats-li que millor la sua vida, e lavòs que·m trameta uns guans de Pèrsia e pendré-los per amor d'ell; e no pas peccúnia ne do qui sia a infàmia mia ne qui ensutze veritat e justícia.

Deya lo sant abat Zaquaries a l'emperador [297r] Maurici, estant en Alexandria: —O emperador, si los òmens de ta casa sabien quin és lo juý de Déu sobre ells quant moren, nulls temps no y estaria negun. E com lo dit emperador li digués quin era lo dit juý, respòs lo dit abat: —No permet la senyoria de Déu, dix ell, que·l te diga en pròpria forma, mas dir-lo-t'é per conjectures. Pensa quin juý de Déu deu venir sobre l'om qui tot quant ha és vengut de corrupcions e de mals guanys, e tota la sua pensa jamés no s'occupa sinó en peccat, ne sa lengua jamés

no diu sinó peccat, ne la sua mà jamés no obra sinó peccat! Dich-te, emperador, que aytals són los curials de les corts dels senyors del món, e seran pigors fins que nostre senyor Déu aja gitada en terra tota senyoria d'om gran setglar en aquest món. E dich-te, emperador, verament, que temps serà que lo poble regirà e senyorejarà si matex per tot lo món. E no y soferrà Déus pus princeps, tant han ells e lurs curials mal usat del regiment a ells per Déu comanat. E diu la història que dix-li l'emperador: —Prech-te, pare, que'm digues quant serà això. E lo sant abat, dix que li dix que açò començaria en la fi de la aparició del sisèn sagell de la Esgleya, de la ubertura del qual avia parlat sent Johan en la *Apocalipsi*, e que duraria aytal regiment del món fins a la fi del segle e a l'aveniment del final Antecrist. —D'açò, emperò, dix lo sant abat, te poran informar los grans theòlechs, no pas tots, mas aquells qui lo seu estudi han girat sobre aquesta matèria ab vera devoció e ab gran temor de Déu, segons que lur pura vida e gran fama ensenya.

[759]

Capítol dcclix

Que la quarta misèria dels curials és falsa amistat

La quarta misèria dels curials sí és falsa amistat, car, com diu Sèneca, aquí no y ha amistat sinó [297v] per lo profit. E per tal quant lo profit cesa e la amistat cesa, segons que posa Tullius, *libro primo De natura dominorum, in fine*, aquí amistat no és sinó mercaderia, ço és: fé'm així e allí e fer-t'é semblant, e si no pots, vés-te'n a mal guany. Aquí la amistat segueix lo vent de la fortuna. E per tant quant negun vent no està ferm, així aquí neguna amistat no serà jamés ferma. D'açò parla Tullius, *De amicicia, cap.* x, ensenyant com aquí tots se guarden falsament, e ab senyals de infinita benvolença volria veure lo un a l'altre offegat e penjat. Veuràs aquí entre uns e altres córrer amistats ab cartes fermades ab los pus terribles ligams forans del món, car aquí no basten fe ne juraments, ne omenatges ne promissions sobre lo preciós cors de Jesucrist. Ans ara novellament, a gran dampnació de lurs ànimes, an trobades novelles e leges e abhominables maneres de jurar e de confirmar lurs falses amistats, donant la ànima a diables o renunciant a la misericòrdia de Déu si no's serven veres amistats e no's són leals uns a altres. E tot açò, e encara, si pus agres legees trobaven sens fi, no són bastants a fermar lurs amistats, car lur entenció no és dreta, ne de la matèria sobre què's fan aytals amistats no és justa, ne lur fi no és plaent a Déu, ne la manera és crestiana, ans és paguànica e endiablada en quant proceex per juramens e ligamens abominables a tota perssona qui Déu am ne tema. Per tal, ne lurs nephàries amistats duren, com agen mal fonament, e aytant com se són fets majors amichs, aytant se tornen aprés pus cruels

enemics, e lurs orades amistats és bastant a dissipar cascun profit qui aparega a qualsevol d'éls a la part contrària.

E per raó d'aquesta tan fenta amistat qui no dupta de ésser fundada en coses qui offenen Déu, clarament permet [298r] nostre senyor Déu que neguna amistat que los curials agen ab lo príncep no sia durable ne de neguna fermetat, ans vol que sia així que al punt que lo curial cuydarà més ésser ligat ab lo príncep per amistat e més confiarà d'ell, al colp lo cor del príncep serà girat e li tolrà tot quant ha; e'l gitarà de sa casa, e'l farà puys matar abans que a negun altre estrany. Permet encara nostre senyor Déu que res que los curials agen entre si matex proposat de fer per esguart d'aytals amistats no vinga a fi, ans se desavinguen e sia la un contra l'altre; e's difamen revelant ço que promès se avien e confonent si matex com a arlots.

Per tal diu l'eximpli comú que amistat de cort és obra de mula e de bort, car la mula tots jorns ne fa una, segons que diu l'eximpli. E lo bort tostemps bordeja, ne jamés és ferm ne fort, com diu l'eximpli antich.

Per tal dix Florenus que la pigor vida que sia al món és dels curials, car entre ells ha loch tot vici e no s'i troba neguna fe ne veritat, ne bonea ne lealtat, ne noblea ne caritat ne pietat. Car, com dix Parisiensis, escrivent al rey de França, aquí lo diable major té en tant de ànimes als altres diables e la una dóna per supèrbia, altra per avarícia, altra per lutxúria, e lo preu e la cosa comptada tot se roman en la cort per créxer lo preu fins a la mort. E lavòs lo diable porta-sse'n lo preu e la ànima comptada e retén-la's *in secula seculorum.*

E així com dit és damunt, açò és gran maravella qui veuràs aquí perssones qui y són emvellides en gran dampnació de lur ànima e qui saben prou, e veen e conexen clarament lur dampnació e mala vida, e lo diable ten-los així ligats ab la amor de la vanitat de la cort, e ab lo ligam de avarícia ab què entenen encara a ajustar més e més, que jàmés no se'n volen exir ne lunyar, ans [298v] volen així carregats e enlaçats de morir en aquell femer.

De la maledicció de Déu contra aquests deya aquest Parisiensis, en aquell matex tractat, parlant a aytals hòmens curials, així: —O sobrescruels diables, e quant no avets una poca de pietat de vosaltres matexs? O mesquins, e per què us volets així dampnar he procurar-vos la eternal yra de Déu sobre vostres ànimes e corsos, que per ço qui no és sinó peccat e misèria e treball rebujets tornar-vos a aquell Déu gloriós, qui tant de temps ha soferits vostres mals e callats? O catius, e era, almenys en aquesta hora d'ara, t'à lexats los ligams del diable: e tornats-vos a la

clemència del vostre Pare celestial, car si u fets Ell vos reebrà misericordiosament e us farà venir a la sua glòria; mas si u laguiats fins a la mort, ja no aurà loch vostre penedir, mas dar-vos ha Ell per vostres follies e durees de cor dolors eternals e penes inestimables!

[760]
CAPÍTOL DCCLX

Qui prova per istòria ço que posa lo pus prop precedent capítol

Legim en la història germànica que Luccònia, regina de Dàcia, tractà ab lo rey son marit que Armellus, son fillastre e primogènit del regne, li confermàs grans donacions que lo rey son marit li feya en sa vida. E com lo dit primogènit, per grans sobergueries que lo pare li feya, agués a confermar ab fort terribles caucions e juraments que la regina e son consell hy entreposaven tot ço que lo pare li dava, dix lo beneÿt doctor Beda, qui aquí era lavors, a la regina així: —Filla, vós vos procurats la mort, car vostre fillastre aprés mort del rey, per tal que no puxa ésser dit perjur ne que sia encorregut en les penes que son pare li posa sobre esta caució, trobarà títol contra vós e dar-vos ha la mort; e pus no serà qui gos reclamar per vós, e quant s'i reclamàs per negun valria a vós poch, pus fósseu morta. E posem que vostre fillastre vos conserve vida aprés la mort del rey: no sabets [299r] vés que les corts dels senyors del món són així corrompudes que no serven fe ne veritat, ne jurament a perssona del món? Donchs, com vos fiats vós en aytals coses, e majorment en vostre fillastre, com sapiats que hoy natural sia entre madrastra e fillastre, e majorment entre vós e vostre fillastre que vós avets molt offès? Per què, filla, no façats aytal provisió a vós matexa, mas convertits tot vostre cor en girar-lo a vera amistat ab vostre fillastre e fets-li bones obres, e a tota la comunitat del regne. E Déus emparar-vos ha, e vostra fe e lealtat vos defendrà; e la comunitat del regne, per les bones obres que li faretz, vos amarà e us mantendrà; e

aquesta amor vos serà carta e jurament e sagrament, e us valrrà més que totes quantes coses vos han dades de consell vostres curials fins al dia de huy; car, com dit vos he, la fe ne los juraments de les corts no valen res per los grans peccats que regnen en los prínceps e en los curials. Puys, filla, pensats que no us cal fer tans grans aparellaments al vostre viudatge, car per ventura vós morrets ans que vostre marit, o, si no u fets, posats-vos en la mà de Déu ab les provisions que damunt vos he consellades e baste-us sobre la mia fe.

E diu aquí la història que la regina se tench d'açò fort bé aconsellada e tench lo consell del sant hom. Del qual li pres així, que aprés la mort de son marit son fillastre la emparà així filialment, e tot lo regne així cordialment, que jamés no fo en aquell regne regina més honrada ne preada ne amada; e açò per les grans obres bones que ella féu a son fillastre e a ssa muller e als infans seus, vivent lo rey son marit, e per los serveys e gràcies que feya fer als barons e a les comunitats e als pobles del regne, e per lo singular bon eximpli e devota vida he onesta e sàvia que ella servava e ensenyava a tots en tots sos afers. E diu que deya sovín així aprés mort de son marit: —Beneÿt sia aquell sant hom [299v] qui tant sant consell me donà quant mon marit vivia, car si los consells dels curials agués tenguts, ara fóra ja morta e perduda. E ara conech que neguna amistat ne manera de fermar-se en res no ha durada sinó aytant com és ligada ab Déu e ab veritat e a bones obres.

[761]
CAPÍTOL DCCLXI

La quinta misèria dels curials és oppressió del poble

La quinta misèria dels curials és oppressió del poble, car aquí no y cal venir astròlech ne lombart ne grech ne espanyol ne trafeguer ne usurer ne barater, com cascú hy sàpia la art de arrancar peccúnies e de traure'n de là on no n'ha. E us diran lo lur proverbi comú, qui és que si no n'hy à, que n'i aja. Saben parar aquells laços pus suptils a la gent que lo diable, e an ab si aquells lurs fiscals qui de tota busca saben traure biga, e porten ab si jutges e legistes qui fan cantar les leys així com se volen, e la giren a tots caps e la fan parlar tots lenguatges en virtut de l'esperit infernal. E menen ab si executós endemoniats, ab tanta terror que així espaventen les gens que de continent la aporten a quins patis se volen, solament que·ls se lunyen; ne jamés los en va res a mal: aytant se amen clergue com lech, e rich com pobre, e gran com poch, e ignoscent com criminós, solament que qualque occassió àgen de entrar en ells e en lurs béns. E en açò apar que són pijors que leons, qui perdonen als infans e quax no veen a fembres ne a hòmens si·ls veen gitats en terra, segons que posa Solinus, *De mirabilibus mundi, libro quarto, cap.* II. E aquests a res no perdonen, pigors encara que lops qui no fan mal als pescadors ne·ls toquen als filats, ne·ls lurs trenquen si los pescaters los lancen queucom que menjen, segons que diu Aristòtil, VIII *De animalibus*. Les lobes así matex avem trobat que nodri-[300r]en los petits infans, segons que apar de Romulo en les istòries dels romans. Mas a·quests no·ls basta que hom los do queucom, car tot quant l'om ha tot ho volen, ne perdonen, si bé y veen infans deserts

e viudes pobres, ne·s mouen a pietat, sinó són així com a serps enverinades e caldes contra bofons e granotes, que tot s'o beuen.

Proverbiorum XXVIII avem així: *Leo rugiens et ursus esuriens princeps impius super populum suum*, e vol dir que així com lo leó felló ve ab gran terror, e així com l'ós famolent ve ab la gola badada per mordre, aytal és príncep cruel sobre son poble, hoc encara sos mals oficials. Per tal deya Salamó, *Ecclesiastes, quarto*, que ell avia attès a les calúmpnies e oppressions qui·s fan als ignoscens qui són oppresos e negun no·ls aconsola, no contrastant que la violència los sia feta tanta que negun remey no y puxen dar, ne lo y volen dar aquells qui porien, no contrastant que Déus aja dit e manat en lo *Salm*: *Eripite pauperem et egenum de manu peccatoris liberari*, e manà, dient a aquells qui fer-ho poden, que deliuren segons lur poder lo poble e l'hom perseguit e ignocent de mà de l'hom peccador qui·ls perseguex.

Per la qual malvestat fa nostre senyor Déu aytal provisió contra cascuns dels damunt dits, segons que posa sent Ambròs, escrivent *ad Theodosium imperatorem*: Primerament, que per la rapina e crueltat dels prínceps lus arrapa Déus e·ls fa tolre lo lur a qualsque altres prínceps qui més poden que ell. E·ls tol la vida corporal e sanitat e infans, e puys la sua amor e gràcia, e de lurs pobles qui·ls haÿren així com sengles diables per les grans oppressions e injustes que·ls fan. Sovín, encara, per açò los transporta lurs cases de senyoria en senyoria, e de linatge en linatge, e [300v] puys los fa en la mort juý aytal com ells l'an fet a lurs súbdits, ço és, terrible e ab molta rigor e ab gran terriblea. E als lurs officials fa que res que agen ajustat no ve a bé ne n'ereten los lurs, o si u fan, no proceex fins al terç ereter, o si proceex fins al terç, aquell ho despendrà tot lejament e morrà pobre e dolent. No-resmenys que, com la cosa sia mal ajustada e aytals mals officials moren sens tota contricció e restitució e van-se'n a diables. E sovín fa nostre Senyor que ço que an ajustat inichament los és tolt per lurs majors, als quals muda Déus soptosament lo cor que·ls agen en hoy así com a diables, no contrastant que dabans los agen massa amats. Fa encara nostre senyor Déu que aquells qui s'o miren e no volen ajudar als opresos así com porien, vençuts de appetit de complaure als senyors per tal que n'agen ço que·s volen, e Déus fa que ells vénen en semblants necessitats e no troben qui per ells parle una pocca paraula; ans fa Déus que tots aquells qui·ls porien ajudar los sien contraris fins a la mort. Per què, contra tots aquests depredadors de béns e de misericòrdia del perseguit, diu Ysayas, *capitulo* XXXIII: *Ve qui predaris, nonne et ipse predaberis? Ve qui espernis! et nonne et tu esperneris?*, e vol dir así: Ma-

laÿt seràs tu qui robes e tols a ton proïsme lo seu, car tu seràs robat; e maleÿt seràs tu qui menysprees ajudar a aquells qui són posats en oppressió, car tu seràs així matex menyspreat per aquells qui't poran ajudar, los quals te lexaran encórrer al dia que'ls auràs mester.

D'açò parla altament Ambrosius, *libro primo De officiis*, parlant així al rich: Poderós, no saps tu que yo t'avia fet rich e potent perquè no tolguesses al proïsme, ans, donant a aquell posat [301r] en necessitat, reemeses tos peccats e salvasses la tua ànima? Poderós te fiu per tal que sens paor ajudasses a'quells qui avien mester ta ajuda e que, ajudant a ells, provocasses a mi a ajudar-te en totes tes necessitats. Per què, donchs, has los altres depredats, e los perseguits e ignocens desemparats, e lexats sens neguna ajuda en mans dels lops cruels? Cert, yo't tolrré ço que as en cors e en ànima, e't faré caure en mans d'aquells qui t'aïren, e't faré a ells tot devorar, sens neguna humanal ajuda ne consell!

[762]
Capítol dcclxii

Com tothom tement Déu deuria fugir a les corts dels grans senyors

Paulinus Viterbiensis, escrivent *ad Carpoforum monachum* que per res no posàs son frare, que avia jove, en la cort de l'emperador, asignà aquí moltes raons per les quals tot hom bon crestià deu fugit les corts dels senyors així com a infern. E una de les principals raons sí és la rapacitat que los curials observen per aver moltes riquees. E diu ell així: E qui's pot acostar a l'hom lo qual veuràs així com a sangonera o a mosca de la carnyceria, portant lo morro sullat e la lengua de la sanch del proïsme? Jamés no pensa ne parla ne tracta ne treballa sinó per tirar e per aver e per embossar, e vinga d'on se vulla. Aquell jamés no't formaria una letra ne'n rauria altra, ne yria un pas ne'n reposaria per altre, ne parlaria paraula ne'n callaria altra per esguart teu si donchs lo don e lo diner no va primer. Ne encara per açò seria rich hom fet soptosament, si altra art pigor de guanyar no y concorria. Mas veuràs lo avisat curial en lo avisament de la terra així ubert que jamés no pert un diner; tots temps li són lucratius; aytant se guanya a les festes com en los dies feriats, car aytant li guanya la lengua com la mà ne la ploma. E sap així tractar que soptosament ha riquea que altre, per son just treball, no la guanyaria de tota sa vida; e la riquea aquella no ve per salaris ne per grà[301v]cies dels prínceps, ne per just guany de lurs treballs. Donchs, pensa que la riquea aquella los ve per qualque vía amagada, e per tal amagada quant és injusta. E posen-li ells a la injustícia aquella nom especial que ells se entenen, qui per ells és nom

sobre tot nom e al qual tot lur jenoll està posat bax en terra pus que aquí pux'atènyer. E pensen-se que res no·ls veja, mas veu-los Aquell qui·ls entén a dampnar e a foragitar per a tostemps del seu regne e de la sua cara, així com a cans mortals e a enemichs seus capitals, e a corrupcions de la sua ley de caritat e a devoradors del seu poble.

E aquí fa lo sant hom lo següent plant sobre la dampnació d'aquests, dient així.

[763]
CAPÍTOL DCCLXIII

Qui posa plant sobre la dampnació dels curials

O frare meu Carpòfore, e per què no pensen aquests mesquins lo fort e dur juý de Déu qui·ls espera? O, quans accusadors e quans raonadors seran contra ells al jorn de lur mort davant lo juý de Déu contra les lurs ànimes! Car aytans béns com an tolts e aytans sospís e aytantes làgremes com han fetes gitar, e dolors aver al cor a aquells mesquins que han aflegits per lurs cruells extorsions, aytants accusadors e pledesas e avocats auran contra si davant Aquell qui·ls aparrà cruel jutje. No has tu legit, fill, *Ecclesiastici* XXXV, que la làgrema de la viuda e de l'oprès per tirannia devalla per la gualta avall, emperò la sua clamor puja fins al cel alt, e Déus del cel les ou ab orelles ubertes? Què dirà, donchs, lo mesquí de curial o de príncep opresor quant veurà lo jutge fer part contra ell e la justícia cridar contra sa malícia? O, donchs, què·s farà, ne què dirà, ne a què recorrerà lo mesquí de opressor quant, sens tot remey e sens tota ajuda, se veurà ple de tants mals davant lo yrat Senyor? Cert, diu aquest, no y [302r] aurà lavors negun consell. Donchs, diu aquest, prec-te, fill, que guarts ton frare d'aytal perill, e no sies traÿdor a la sua ànima posant-la en la mort, per esguart de neguna temporal prosperitat ne riquea.

Petrus Damiani recompta en lo seu tractat d'un mesquí qui en la mort cridava e udolava així com a cha e que, aprés que estech tornat en si matex, com fos demanat per què feya aytal captenyment: Primerament, respòs així, sapiats que una vegada prengí de una fembra pobra VI diners per oppressió, e ara són ací venguts sent Andreu e sent

Gregori, qui són avocats de la dita fembra, qui, per aytant temps com la dita fembra trigà a guanyar los sis diners, m'an batut fins a la mort; e puys, per nombre de sis dies m'an dats sis colps en les espatles, tan grans que vigares m'és que les m'agen esclafades.— Diu que trobaren-li les espatles axí blaves que paria que ab malles de ferre l'aguessen batut sobre l'enclusa en la ferreria.

Vet nostre Senyor quina venjança fa dels oppressos als pobles quant són opressos per los prínceps e per los curials! E açò vòlia dir lo *Ecclesiàstich, cap.* XXXIIII, quant diu axí: *Qui offert sacrificium de substancia pauperis quasi qui victimat filium in conspectu patris,* e vol dir axí, que aquell qui offer a Déu sacrifici d'açò qui és del pobre, aquell sacrifici plau a Déu axí com plau a l'hom quant hom li degolla son fill davant.

Legim de Tiberi Cèsar que, quant li digueren que cresqués los traïts de les províncies e que los pobles pagassen més que no solien, respòs: —Bé fa mester al poble que lo pastor sia piadors, pus que tostemps està cint de tants lops devoradors!

Legim en la istòria grega que en Costantinoble no podia aver pluja per gran temps, axí que tanta carestia se metia entre ells que ja eren desperats de la vida, e faeren grans professons, e aquí anava l'emperador e sos officials. E axí com demanaven a Déu pluja, Déus los dava tants de trons e de lamps e de vents que perir cuydaven en les profe[302v]ssons. E açò durà per alcun temps, axí que volgueren-ho lexar. E diu que vench aquí en la ciutat un sant ermità apellat Gervasius, e dix secretament a l'emperador axí: —Senyor, fets continuar la professó e no y anets vós ne negun vostre curial, e cessaran los lamps e los trons e lo vent, e darà Déus al poble pluja en gran abundància. E diu que axí féu l'emperador, e de continent lo poble ac pluja en gran còpia. E diu que demanà l'emperador al dit sant per què no avia dada Déus pluja, ans dava trons e lamps e vent terrible, quant ell e sos curials anaven a la proffessó. Respòs lo dix sant e dix-li: —Emperador, sàpies que tan grans són tos peccats e de tos curials que ells són pujats a Déu en quant que, si no fossen mèrits d'alcunes santes perssones qui són en ton poble, ja fóra devallat lamp del cel qui t'aguera mort, tu e tos curials. E per vostres peccats dóna Déus aquesta plaga al poble, axí com sovín se fa que per peccats d'alcuns soferen molts diverses penes, per amagat juý de Déu. E diu que lavors dix-li l'emperador: —Prech-te, pare, que'm digues per quins peccats avem, yo e mos curials, ofès Déu, per tal que·ls corregiscam. Dix lo sant pare: —Dich-te, emperador, que per la gran opressió que tu e tos curials fets al poble, e per tal quant

neguna justícia no és tenguda per tu, ans la vens a ton poble. Com, emperò, per ella a tenir sies posat emperador per Déu, e per ella ages tots tos emoluments imperials, per raó d'açò Déus destrouirà tu e darà l'imperi a altre qui és ton enemich, lo qual dins aquest any alsiurà tots tos curials. E servirà a Déu lealment, e durarà en l'imperi mentre en ell sia trobada justícia, veritat e clemència, qui són cadira ferma, e corona e ceptre del bon príncep. E sàpies, emperador, que tu de fet no't corregiràs, car molt és impresa e raÿgada en tu la tua malícia. E sàpies que en especial as molt Déu offès en [303r] açò, car, com sies hom a qui Déus à dada natural prudència e amor de estudi, emperò jamés ta prudència no as aplicada a saber què deus fer, ne com deus viure ne regir aquells qui comanats te són, ne lunyar-te aquells qui mals consells te donen; e per tal serà la tua fi leja axí com d'éls matex, e dins aquest any, axí com dit t'é.

E diu la història que axí fo de punt a punt, car Alemborch, duch de Burgària, vassall seu, hom de Déu e de bona consciència, se levà contra lo dit emperador poderosament e li tolch son tresor e·l posà en presó, en la qual morí dins l'any aquell. E aucís tots sos curials dins un matex dia, segons la paraula del dit sant hom.

E *Abacuch* II avem axí en aquell parraf: *Ve qui congregant avariciam malam domui sue, etcetera,* e vol dir axí: Malaÿts sien aquells qui ajusten avarament per fer gran la sua casa e per tenir gran estament, pensant-se que per ço que ajusten los sia escut contra tot mal. O folls, diu lo profeta, que les pedres cridaran contra vosaltres a Déu si los hòmens callen. E portar-vos ha Déus a gran confusió per la falsa fiança que avets en ço qui no us porà ajudar, e avets lexada aquella confiança qui sola pot los hòmens salvar e deliurar, ço és, confiança en nostre senyor Déu!

Vet, donchs, com la avarícia dels curials no·ls salva, e com és gran misèria lur qui tostemps entenen en ajustar.

[764]
CAPÍTOL DCCLXIIII

Qui posa la sysena misèria dels curials és occiositat

La sisena misèria dels curials sí és ociositat corporal. E açò posà Gelasius, papa, escrivent al rey de França, dient-li així: Fill, sobiranament esquiva en tos curials ociositat; car sàpies que ociositat és font e centina de tot peccat; e sàpies que tot hom ociós és gran peccador de cor e de lengua e de obra, car l'om ociós tostemps pensa mal. Per tal dix Plató que si l'hom ociós se fa gelós que, per sobres de pensaments que aurà sobre sa gelosia, tornarà orat. E no solament [303v] per gelosia, ans li'n pendria semblantment de cascuna tribulació que li vingués que fos gran. Així matex, hom ociós és gran peccador de lengua, car, com dix Crisòstom, l'om ociós en ço que ha prestament se exercita, e res no à pus prest que és la lengua; per què, quant ocasió ha, ell la exercita, ara en massa parlar, ara en mentir, ara en jurar, ara en escarnir, ara en murmurar, ara en malair, ara en lagotejar, ara en sembrar discòrdies, així que jamés no estiga en pau. Per tal consellà lo gran Numma Pompili, dels primers donadors de leys, que qui hom jove avia fill o per altra via amava, que no'l tingués ociós, car així cauria en diverses peccats de lengua e tornaria un gran ribalt e tacany. És encara l'om ociós gran peccador per obra, car hom ociós tostemps fa lo pigor que pot, car pus que no'l força de treballar pobrea ne amor de honestat, força'l-ne sa viltat e sa mala volentat, no per tal via que no se'n puxa estar si's vol, mas per tal via que ell seguex sa mala volentat per costuma qui l'hy inclina, e per sos mals vicis que li plaen així que no'ls vol lexar per res. Interrogat lo gran Sòcrates si volia ésser curial del rey Egisco de Grècia, dix que no, car auria ésser ociós e tot viciós.

[765]
CAPÍTOL DCCLXV

Qui posa la setena misèria dels curials és que són fort carnals

La setena misèria dels curials sí és que són fort carnals. Així u posa aquell Agellius, *in Planctu romano*, dient així: Curial qui és entès en satisfer largament a la gola, per força és carnal, car ajuda-y lo continuar ab les fembres, e les oportunitats que n'à grans, e lo gosar que ha molt, e l'estar ociós e les males companyies, e lo mal ús qui'ls passa en natura e'ls menjars delicats. Per raó d'açò volien los antichs emperadors que lurs curials no posasen jamés en loch on agués dona maridada, mas que anassen per los ostals, segons que posa la història latina. D'aquesta tanta luxúria és en ells corrupció de vida e oblit de justícia e mortal [304r] gelosia de lurs mullers, car pensen que lurs mullers sien aytals com les altres qui ab ells fan tot mal.

Per raó d'açò escriví Primicianus, duch de Aurèlia, a son nebot qui era rey en Aquileya, segons la història grega, que no menàs jamés ab si hòmens carnals, car aytals no són sinó infern a lurs mullers quant són a elles tornats, e açò per zel de gelosia. E diu aquí així Primicianus: Dir-t'é, nebot, què vol dir hom carnal e gelós: aytal hom tot se corromp dins si matex; tostemps és flagell e mort de sa muller, e de tota res ha sospita; a res no dóna fe, e a la fi pert lo seny e fa's tenir per foll a tota res, car no u pot amagar. Difama sos infans e'ls parens de sa muller; provoca sa muller a fer ço que no avia en cor. E sàpies, car nebot, diu aquest, que gelosia ve de poch seny e de cor acarniçat e dolent e efeminat e mesquí. E sàpies per cert que null

temps hom gelós fo hom de valor ne de preu ne de recapte, ne hom cordat, ne hom qui fos bo a res; car ensenya en ses maneres que tot és carnal e vil e miserable, e sens tota vergonya e virtut. Car dir-t'é, nebot, quina manera nos consellaren los grans pares nostres passats que tinguéssem quant avíem sospita de les mullers: car si la sospita era laugera e de poch recapte, ensenyaren-nos que no·n faéssem menció, per tal que la fembra, si cor avia de fer mal, no·s guardàs del marit; e per esta manera venia ell abans en conexença de sos mals. Si la sospita era gran e avia grans indicis, lavors si l'hom entenia a proceir en la muller a fer lo pigor que pogués, aprés clara certitut de son fet, lavors ell no feya aparès que res ne sabés ja menys que dabans, per tal que donàs armes en avinentea a la muller de recelar-se menys del marit. E quant lo marit veya clarament lo fet, lavors feya aquí lo procés acostumat en punició de sa muller. Per què sàpies, nebot, que aquell qui en esta matèria, per sola alcuna pocha sospita, se mostra torbat e fa gests de fellonia, arlot és [304v] e minyó, e ab poch seny se mostra. E no té prou a res, ne·l vulles aver en ta companyia per res del món. E merexia que hom lo tractars així com un vil ribalt, per les grans vexacions que dóna a sa muller e a d'altres per sa follia. E així u féu lo gran príncep de Tauris, segons que recompta la següent història.

[766]

Capítol dcclxvi

Qui prova per història com la carnalitat e gran gelosia dels curials se pot bé inpugnar

Sàpies, nebot, que Aycaldus, rey en Tauris, sí ach Simer, son curial, hom poderós en riquees, mas era sobiranament gelós; en tant que per gelosia jaÿa al lit, així com un vil porch, fins a migdia, per tal que sa muller no anàs a missa, ne fos vista per negun. Tostemps feria sa muller per la cara, per tal que jamés ella no la ensenyàs a negun; tostemps volia abitar fora la ciutat, per tal que negun no li veés sa muller; null temps la lexava exir de casa ne portal, per tal que negun no la miràs. Null temps gosava fer convit en sa casa, ne·n gosava pendre de negun, per això matex. De la nit feya dia e del dia feya nit, per això matex. Tota la companya de casa avia per sospitosa, e totes nits regonexia sa casa per veure si negun hy agués amagat qui volgués sa muller. E, com diverses vegades fos corregit d'aquest vici per diverses amichs seus e no·s volgués corregir, sa muller vench a desperació, así per les dites coses com per la gran ranyina que ell li dava tostemps en sa casa. E fusch-li e anà-sse·n secretament a casa de son pare; e Simer, son marit, recorrech al rey demanant sa muller.

E lo rey, qui era noble senyor e de gran virtut, apellà la dona, e sabut, ab ella e ab d'altres dignes de fe, la mala vida que lo marit li dava, apellà lo marit e dix-li per què ell se retia así gelós de la muller. E respòs lo marit que per tal quant ell sabia que ella era enamoradiça, e tal que, si ell no li tingués aytal guarda, que ella faria mal de son cors. Lavòs [305r] lo rey lo interrogà si jamés avia

aüts indicis grans contra sa muller per los quals ell sabés que ella fos aytal. Respòs lo marit que hoc, dos fort grans. Lo primer sí era que, com ell una vegada agués sospita si ella avia fet mal ab un hom e ell ne volgués saber la veritat, dix que ell li posà lo coltell al coll, fenyent que la volgués auciure si no li atorgava que ella agués fet mal ab l'om aquell, e prometent e jurant-li que si li u atorgava que ell lo y perdonaria graciosament tantost. E dix que ella lavors li atorgà que avia fet mal ab lo dit hom. Emperò despuys li avia dit ella matexa que no era ver, mas que per paor de la mort o avia atorgat. Lo segon indici que dix que ell avia que sa muller era mala, sí era car ell n'avia fet fer juý a un gran astròlech e avia trobat que lo fet era ver, que ella li era colpable. E per aquests indicis dix lo dit Simer que ell creya fermament que la muller li era colpable e digne d'aytal vida com ell li dava, e encara de la mort.

[767]

Capítol dcclxvii

Com la malícia del dit gelós fo inpugnada e la sua folla credulitat

Lavors lo rey manà que en presència sua dos estròlechs jutjassen ja aquella dona si avia jamés fets mal sos afers. E jutgaren que no. Aprés manà que un saig presés un coltell e de fet faés aparès que volgués degollar a Simer, fins que agués atorgat que àvolment e falsa avia reptada la dona e que's donava per traÿdor a ella. E secretament ordenà que la muller de Simer posàs clam contra son marit, així com contra aquell qui li era fals e traÿdor, segons que aparia per la confessió feta quant lo sag li tenia lo coltell al coll. No-res-menys, proposà libell de fals contra ell, així com contra aquell qui la avia públicament e falsa difamada, segons que aparia per dos juýs astròlechs fets aquí tantost en presència del rey.

Dix lo rey la[305v]vors a Simer: —Digues tu, què respons a ta muller, qui tant fortment te accusa dels dos articles davant tu proposats? Respòs Simer que ell responia al primer qui li era proposat que ell era traÿdor, que jatsia que ell per paor de la mort ho agués dit, emperò no era veritat. Al segon punt, responia que no devia ésser dada fe als juýs astròlechs, car la volentat del bon hom pot empatxar les inclinacions dades a ell per les esteles; no-res-menys, que la sciència aquella és així errable que sobre una matexa conclusió diverses astròlechs fan juýs contraris.

Lavors dix lo rey a Simer: —Donchs, per la paraula tua matexa apar que tu no devies creure ésser ver ço que ta muller te atorgà quant

li tenies lo coltell al col, car tothom comunament à tan gran paor de la mort que pochs són qui duptassen de dir ço que ta muller dix, així com apar en tu matex en ço que has dit contra tu. Apar, encara, que follament e ab poch fonament l'as difamada quant te moguist a dir d'ella tant de mal per juý d'un astròlech. E ultra açò, as-la ací davant mi denunciada que per los dits motius ella és digne de aver tostemps mala vida ab tu, e encara de mort. E saps que qui proposa, davant jutge o senyoria, algun crim contra negun e no u pot provar, que lo accusant així follament deu soferir la pena que la perssona accusada soferira si lo crim fos provat. Per tal yo, de present, do sentència que tu ací davant mi tantost perdes lo cap, e tot quant has sia confiscat a ta muller, així com lo seu fóra a tu confiscat si fos trobada colpable. E així fo fet de present, segons que diu aquí la història.

Vet, donchs, nebot, dix aquí Primicianus, quina justícia féu aquest noble príncep així bella e industriosa contra lo follament gelós. Plagués a Déu, nebot, que d'aquest acte faessen ley los grans prínceps del món per castigar tan mal e tan carnal arlot qui, per sobres de bé que aurà, viurà ociosament e convertex son pensament contra sa muller, sobre la qual se vol mostrar gran [306r] cavaller així com aquell qui exora.

De la ociositat e de gelosia avem largament tractat en lo *Terç libre*, en lo tractat dels peccats mortals, per què ací no u cal replicar altra vegada.

[768]

Capítol dcclxviii

La huytena misèria dels curials és que fan del dia nit e de la nit dia

La huytena misèria dels curials, posa Hugo, en lo segon sermó d'avent, sobre aquella paraula *Qui molibus induuntur in domibus regum sunt*, e és aquesta: que fan de la nit dia e del dia nit, e giren la ordinació que Déus ha instituïda als hòmens quant féu lo món, car lavors los donà lo dia per treballar e la nit per reposar.

Per aquest peccat plagà Déu a Nicanor, rey de Licaònia, qui tenia aytal mala vida, e per aytal li donà Déus aytal vista com a la òliba, que no veya sinó de nits, e li caegué tot lo pèl e cabell del cors així com a rata pinnada, e tornà negre com a corp, segons que recita la història bulgàrica.

Aquesta aytal vida ve de gran entrecuydament e de gran ribalderia amagada en lo cor d'aquell qui la té e de gran ergull; car no vol viure així com los altres, ne n'ha vergonya de gitar per si matex les costumes dels altres e de viure singularment, com enperò tota singularitat sia odiosa, segons que diu sent Bernat. Contra aquests aytals parla Sèneca, *Epistola* lxxxvii, recomptant d'un baró qui menjava e estava en la taula fins a mijanit e dormia fins a migdia. E diu així en altre loch: Quant veuràs aquell qui muda lo temps que sia fortunat? Car lo governador del temps li dóna temps contrari, e quant cuyda avançar pert, e quant cuyda anar avant torna atràs, e quant cuyda en sos afers finar no à res fet, car lo governador de natura li contrasta, qui's té fort per desonrat de la gran presumpció d'aytals hòmens. Per raó d'açò, jamés no han lo temps aytal com lo volen, pus que ells no'l volen reebre aytal ne així

com Déus lo dóna. Sent Gerònim axí matex, *Epistola centesima vicesima quinta,* parla d'aquesta matèria ensenyant que aytal vida és fort bestial. És, encara, [306v] fort nocibla al príncep, car lo poble no pot ab ell espatxar sos afers, com, emperò, gran senyor no sia posat en la senyoria sinó per servir al poble en justícia e en pau, e en termenar lurs conteses.

Diu aquest Ugo, aquí matex, que de les misèries dels curials hy ha infinides, e en especial que són grans jutgadors, difamadors, murmuradors, ergullosos e vans més que altra gent, e fort luny de Déu. Per les quals coses los tramet Déus plagues terribles en mort e en vida.

Recompta la istòria alamànica que lo rey de Colunya, Doroech, qui fo en temps de papa Pelagi, jamés no hoÿa sermó, ne sa muller la regina; o, si n'hoÿssen, feya mester al preÿcant que solament dixés dues paraules dessaboridament. E com alcuns qui amaven lo dit rey e sa muller los ne represesen familiarment, quax per escarn responien que ja sabien ells de cor la preÿcació en què estava, car sumàriament lo preÿcador, per molt que parlàs, no deya sinó que hom faés bé e que no faés mal, e que auria la glòria celestial. E vench a visitar lo dit rey sent Brandà, qui era de Escòcia, e reprès lo dit rey e sa muller com avien axí lexat Déu que no volguessen hoyr la sua paraula, ne doctrina de vida qui està en la santa preÿcació. E dix-los axí: —Per quant vosaltres no oÿts preÿcacions, per tal vivits axí com a cechs e fets infinits mals e avets tota vostra cort feta semblant a vosaltres matexs, e per vostres mals vicis tirarets molts a dampnació. E pronunciu-vos —dix sent Brandà— que si d'aquí avant dats a Déu tant de menyspreu que ab devoció no ojats la sua paraula, que vostres infans vos morran tots enguany. E tu, fill, qui és rey, morràs en batalla, e tos enemichs, aprés que auran a tu vençut, auciuran ta muller a leja mort, e posseyran per ccc anys la tua casa, e tot ço que tu as ajustat en dampnació de la tua ànima.

E diu la istòria que com lo dit rey e sa muller aguessen aquestes paraules per flauges e per fantasies e no's volguessen corre[307r]gir en especial del dit vici, la profecia del sant hom fo enfre dos anys següens complida de punt a punt. E, com lo dit sant oýs la dita perdició del dit rey e de sos infans e de la muller, dix axí: —O Déu, Senyor, e com és en mal punt nat qui les corts dels senyors reguex ne seguex! car aytals se lunyen fort de Déu e Déu d'éls, e axí que finalment los ha a avorrir e a dissipar de la terra per los lurs grans peccats. E en especial, per tal quant obliden a Déu e açò qui toca la sua reverència e obediència, com, emperò, los grans senyors per altre no sien en la terra sinó per honrar Déu e per hobeir-li, faent veritat e misericòrdia a les gens e justícia.

[769]

Capítol dcclxix

Quins deuen ésser los curials de gran senyor

Qüestió fa Lactanus, escrivent al rey de Hirlanda, ja quins curials deu ab si tenir gran senyor. E diu ell matex aquí, responent a sa qüestió, que aytals, ço és, que no sien per res hòmens difamats ne scelerats, ne orats ni ribalts, ne desesperats ne cruels, ne lejament criminats de avarícia ne de embriaguea ne de luxúria, ne sien fugitius d'altres corts, car aytals hòmens que passen de cort en cort possen grans divisions entre los senyors portan paraules d'un a altres. Diu, encara, que deuen esquivar sobiranament hòmens falsaris e legoters e inútils a lur consell, e no amans lo poble ne la cosa pública, axí com damunt és dit.

Deya sent Bernat que lo príncep sobiranament devia esquivar companyia de mals hòmens, en quant per aytals males companyies ell és tot corromput e sullat e mal consellat, e mal servit e molt diffamat, e son poble fort dampnificat. Deya que malícia de mals curials e de males companyies, mal és qui's pren d'un a altre. E un dels grans senyals que avem a provar que l'om sia dolent, sí és que aja ab sí dolens òmens. Diu-se del gran Mello, rey de Capadòcia, que en açò jutgà que Lidaur no era fill seu, ne devia ésser fill de [307v] negun hom generós, mas de qualque vilà, car jamés no li plaÿa companyia de hom de bé ne de honor, sinó dels pus vils e dels pus òrreus e pagesívols hòmens del món. Per açò estech despuys trobat clarament que no era son fill, ans l'avia engenrat un rapaç del majordom del dit rey. Escrit és, *Ecclesiastici* xii: *Quis medetur ei qui comunicatur viro iniquo?,* e demanava axí: Qui és l'om qui sabés donar consell a aquell qui abita ab mal hom, que ell no's torn mal hom? E vol dir que negun no y és bastant sinó Déu.

Per tal dix lo proverbi antich axí: Digues-me ab qui vas e yo dir-t'é què fas. *Ecclesiastici* XIII, avem: *Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea, et qui comunicaverit superbo induet superbiam*, e vol dir que axí com aquell qui toca la pegunta calda tocant-la se'n sulla, axí aquell qui conversa ab mal hom per força à ésser mal hom, seguent lo comun estil del món. Per tal consellava lo Salvador, *Matey* V, que si ton ull o ta mà te escandalitza que la't talls, volent dir que si ton mal conseller o mal servicial te provoca a fer mal e peccat, que te'n lunys e'l foragits de tu matex si no vols ésser semblant a ell, e si no vols venir a la fi a la qual aquell à a venir.

[770]

Capítol dcclxx

Com los savis prínceps passats esquivaven fort raonablament profecies qui's deyen ésser fetes per ells, e juís astròlechs sobre coses esdevenidores e alquímia e visions

Ensenyaren als prínceps del món los pares passats esquivar en especial los següents curials e hòmens qui usaven de regir-se per profecies e qui tota fiança posaven en juýs astròlechs sobre les coses amagades e esdevenidores, e qui entenen en alquímia, e encara d'aquells qui dien que veen grans visions e'n fan offici. Raó era car deyen que aquestes III maneres de gens feyen tornar orats los prínceps, e'ls portaven finalment a gran menyspreu de lurs [308r] gens, e'ls feyen dissipar lus consells per bons que'ls agen.

E primerament aquells qui entenien en profecies; on deus saber que alscuns prínceps són qui, quant desigen lur exalçament, que si alcun truan los denuncia que profecia hy ha que ell deu pujar en aytal grau de onor o en aytal, e que li u sàpia un poch colorar e afaytar, aquell lo gitarà axí de seny que li farà fer e dir e creure tot ço que's vulla. Emperò, si aquell ho altre li deya sos peccats e la mala fi a què ha a venir, no duptaria de damnar-lo axí com volch fer Joachim, rey de Israel, a Geremies propheta, segons que legim en la fi del quart libre dels *Reys*. Emperò vet aquí com li pres per tal quant no crech al dit sant propheta, car lo dit rey fo pres e deseretat per lo rey de Babilònia qui'l tenia asetjat, e aprés fo exorbat per lo dit rey, e ans que'l faés exorbar li féu degollar sis fills davant si matex. Vet axí matex com ne à pres al rey de Israel qui creya a profetes monçone-

guers, e feí e desonrà a Micheas, propheta, qui li deya lo mal qui li devia venir, e a la fi trobà's enganat e confús en les falses profecies dels falsos prophetes, segons que apar *in primo Regum, cap.* XXII. Per raó d'açò à manat la santa mare Esgleya, segons que apar *Extravagantes: De hereticis, in primo volumine, libro* V, *capitulo Cum ex audimento,* que a negun aytal profeta no sia dada fe, si donchs ço que diu no prova per la santa Escriptura, així com féu sent Johan Babtista quant dix que ell era veu del cel cridant en lo desert, així com avia dit Ysaÿes profeta. E si lo dit profeta no aporta per si la Escriptura, deu provar ço que diu per miracle que faça; així com féu Moysès davant Pharaó quant li proposà que nostre Senyor lo trametia a ell, qui féu la verga tornar en serp, així com apar *Exodi* VII. D'aquesta matèria avem parlat longament en lo segon libre, per què bast ací tractar-ne curtament.

Açò, emperò, attenen los grans senyors en aquells qui·ls denuncien aytals prophecies de lur prosperitat, ço és, si són hòmens de bona vida, humils e amans penitència, temprats en lur parlar e [308v] en lur gola, e fugens tota remuneració temporal e vanaglòria, e sciens o espirituals en lur conversació, e qui no facen ofici de lur profetar, ans que u amagen, sinó là on cal e fa mester. Car si aytals són, qualque fe pot ésser dada legudament en lur denunciar o prophetar, e magorment quant ho recompten ab gran temor de Déu e ab secret e ab altres circumstàncies d'om espiritual. Mas, quant les contràries condicions aparen en l'om profetant, no deus presumir que ell sia de Déu, mas que és un gran falsari; car, segons que diu la santa Escriptura, Déus no revela los secrets als ergullosos ne als golafres e pomposos, ne a aquells a qui plau lo bon vi, e la gallina més que la sardina, ne perseverar ab dones, e més ab joves que ab velles, e qui de lurs profecies rebrien volenter sou qui·l los en dava, e qui·s preen de son profetar e de dir aytals flauges. Per què los senyors del món deuen aytals hòmens esquivar així com a grans enganadors, los quals per lur fals profetar cometen crim de blasfèmia divinal apropriant-se ço que és a Déu propri, dient, *Ysaÿes, cap.* XLI: *Dicere nobis futura et dicam quod dii estis vos,* ço és a dir, que qui volrà denunciar les coses esdevenidores qui penjen en la sola volentat de Déu, él se atrebuex e·s procura quant en si és que li sia dit que ell és déu, la qual cosa és gran blasfèmia davant Déu e qui aporta lo dit fals profeta a mala fi, si donchs no·s torna a Déu faent penitència de sa mala prophecia. Per aquest peccat són estats morts molts mesquins a mala mort per lo amagat juý de Déu.

E nostre senyor Déu manà, en la lig, que lo fals propheta morís e fos alapidat. Si, emperò, alcun, exponent los sans prophetes o lo *Apocalipsi* de sent Johan, qui parla del temps en lo qual corre la Esgleya crestiana, segons que posa sent Jerònim en lo pròlech de la dita *Apocalipsi,* qui vol dir revelació, si, donchs, alcun aytal exposidor parla dels temps esdevenidors segons los sans doctors e segons que raó e piadosa opinió pot ensenyar, aytal exposidor no és apellat fals propheta, mas és dit piadors glosador. E majorment si la [309r] sua entenció és dreta, ço és, per ço que diu entena a glorificar Déu, qui sobre los perills esdevenidors ha en lo dit libre instruït lo seu poble. Parla encara ço que diu per endreçar e ajudar e per incautar-ne la cosa pública en los perills possibles, e per créxer-ne mèrit a la sua ànima.

E aquest enteniment se pot endreçar la paraula de la Escriptura que diu que, com defalrrà la prophecia, lavors perirà lo poble; car si los grans teòlechs, que són lum al poble, endreçant-los per esta via e per altres defallen, tot lo poble se perdrà per defalliment de lum spiritual. Per tal dix sent Pau: *Profecias nolite espernere,* ço és, que aytals profecies e doctrines piadoses faent provisió contra los mals esdevenidors negun no les deu menysprear, car quant Déu les tol al poble mal senyal li és, segons la paraula que dien los juheus quant deyen ço que Daviu recita en lo *Psalm* dient: *Jam non est propheta et jam non cognoscet amplius,* e volien dir que pus que Déus los avia tolts aquells qui·ls informaven en les coses profetades, senyal avien que·ls avia així lexats que d'aquí avant no·ls amaria pus.

Per les quals coses apar ja los prínceps a quals profetes deuen avorrir e aÿrar, e a quals deuen creure e prear e amar e honrar.

[771]
CAPÍTOL DCCLXXI

Per què lo príncep no deu posar tota sa fiança en juý astròlech

Deuen encara los grans senyós esquivar tots aquells qui·ls endoexen a posar tota sa fiança en juýs astròlechs sobre les coses amagades esdevenidores; on, jatsia que astrologia puxa molt endreçar e ajudar philosofs e metges en lurs arts e officis, emperò sobre les coses qui han dependència de la nostra volentat e són esdevenidores sens altra causalitat natural, dien los theòlechs que no se·n pot fer cert ne clar juý, com la nostra volentat no sia subjugada a seguir per força la in[309v]fluència celestial, jatsia que los hòmens seguesquen comunament lurs inclinacions naturals. E per tal, aquelles lurs obres qui en especial proceexen de lurs passions e inclinacions, així com són venjances, bregues, batalles e coses qui proceexen de grans cobeejances, en aytals coses poden pus certament jutgar los astròlechs, segons que los grans theòlechs an posat. Emperò que astròlec puxa dir yo què pens o què entén a fer, ne si faré penitència ans de ma fi o que finaré ab aytal om, o què serà de mi e d'él, e yo si·m salvaré o no, o quant viuré, o si vendré a pobrea ans de ma mort, o quant morré: açò solament pot dir certament Déus.

Deus saber que lo rey Robert de Cicília, hom assenyalat e fort entès, sí féu jutgar ell quant viuria; e jutgà·li per astrologia un gran astròlech seu que dins uyt dies devia morir en aytal punt e hora. E lo dit rey, donant fe al juý, féu son testament e tot ço qui·s pertanyia a príncep qui·s deu morir. E la regina Sança de Mallorqua, qui era sa muller, complanyén-se dins si matexa d'aquesta follia que veya fer al rey, sí

estech pregada per un seu servidor, qui era un savi cavaller de Catalunya, que ella que·l mesés al rey quant hy entraria, car ell volia disputar ab lo dit astròlech davant lo rey e li ensenyaria que tot son juý no valia res.

E, com ell fos davant lo rey, pregà·l que·l dexàs disputar ab son astròlech. Dix lo rey: —Com disputarets vós ab ell, qui sóts hom ignorant e no sabets letra? Respòs lo cavaller: —Senyor, yo·n sé tanta que vós veurets que yo·l vençré davant vós tantost. Dix, donchs, lo cavaller a l'estròlech així: —Digats vós com sabets vós que lo senyor rey deja morir aytal dia. Respòs l'estrólech que per aytal via e per aytal de estrologie. E dix lo cavaller: —E vós quant morreu? Respòs l'estròlech que dins deu anys, en aytal punt e ora. A colp, lo cavaller li donà tan gran punyalada per lo pits que l'astròlech caegué tantost mort en terra; e lo cavaller dix així al rey: —Senyor, no ajats paor de morir dins [310r] lo temps que aquest vos deya, car així com à mentit de si matex, així ha mentit de vós. E jatsia que lo rey se ensenyàs fort felló de la mort de l'astròlech, emperò passà·o laugerament despuys per lo goyg que hac confiant que lo juý fet de sa mort no valia. E vench lo jorn en què cuydava morir e no morí, ans visch despuys per molts anys.

Per senblant manera se·n són trobats enganats molts assenyalats prínceps massa posant la esperança en aytals coses, car, jatsia que per aquesta sciència hom se pogués molt ajudar en moltes coses e en grans afers, així com dit és damunt, emperò sàpies per cert que en aquest temps no·s troba un notable astròlech així com antigament se·n trobaven. Raó és car tot hom qui vol ara entendre en sciència, enté en sciències lucratives e qui guanyen diners, així com Dret e Medicina, e per tal basta·los que sien un poc untats de aquesta e de les altres, e no y curen longament estudiar. E aquesta, com sia alta e fort pregona e difícil e gran e longa, requer tota la vida de l'hom, e per esta raó no se·n troba quax negun qui en ella sia pregont. E per esta via se erren leugerament los juýs ara en aquest temps present.

15.

[772]
CAPÍTOL DCCLXXII

Com lo príncep de bé deu esquivar alquimistes

Mas que, axí matex, los grans senyors no·s degen acostar alquimistes per lurs grans vicis e per ignorància de la sciència, largament n'avem parlat en lo *Primer libre*, e queucom en lo *Terç*. E aquesta sola raó deu ésser bastant als grans senyors de lunyar-se aytals hòmens, car deuen pensar que si ells sabien fer aur ni argent que fer-n'ien a ssi matexs prou e no yrien derrere negun per fer-ne, ne·ls calria demanar paga ne diners, ne yrien així com a dolens mal vestits e mal endreçats, ne sembrant totes les orelles dels hòmens de falsies.

Dix I gran doctor tehòlech a mi, una vegada, així: que, jatsia [310v] que ell sabés que art d'alquímia era verdadera, emperò per especial disposició del gran governador del món, nostre senyor Déu, no era sabuda generalment, per los grans mals qui se·n seguirien; així com Déu no vol que infinides virtuts amagades en erbes e en pedres, e en altres coses de natura, sien sabudes per los hòmens per lo mal ús que·ls hòmens ne farien si u sabien. Ans deya aquest doctor que als dimonis és per Déu vedat, per açò qui dit és, que ells no gosen revelar als hòmens nengunes de les dites altes e amagades virtuts les quals ells saben per sciència e per experiència, segons que apar quant soptosament prenen e fan semblances de corses humans e fan coses passans nostre comú saber, així com apar en les encantacions e prestigis e maleficis e aparences foranes, qui tot és obra de natura. Deya encara que així matex és vedat als demonis, per aquella matexa raó, de jamés no revelar als hòmens la art de l'alquímia ne los tresors amagats qui són per lo món, ne de transportar-les de casa en

casa, ne de loch en loch per empobrir-ne la un e per enrequir-ne a l'altre. E per tal són aquells fort enganats qui recorren al diable per aver riquees, car ell no les pot dar, segons que així matex apar, *Ecclesiastici* XI, on avem que pobrea e riquea Déus les dóna a qui li plau. Açò, emperò, no contrastant, nostre senyor Déu, a manifestació e glòria del seu poder, revela tart e a pochs e a perssones de gran pes e virtut la art de alquímia, e encara dels altres secrets amagats de natura. E aquells usen-ne glorificant Déu e amagant-la, per guisa que los convivens ab ells an alscunes conjectures que ells saben, ne éls públicament no u revelen jamés quaix a negun.

És ben ver que lo dit doctor me dix e m'ensenyà coses per les quals yo conegué clarament que ell sabia aquesta art de alquímia, les quals coses yo posara ací en aquest libre volenterosament sinó que·n volch ésser secret [311r] ab gran instància. E així matex no ych o é posat per tal car estatut de mon orde mana ab grans penes espirituals e corporals que negun no·s cur d'aquesta art, ne n'aja libres, ne aüts no·ls tinga; per les quals instàncies e manaments així forts propose de lexar aquesta matèria de tots punts. Emperò, per lunyar de mal los grans senyors e encara a tots los mesquins de alquimistes, te dich ací aquest notable document, ço és, que segons que yo viu d'aquest dit doctor, fer aur e argent no requer treballs ne grans processos així com comunament fan los mesquins d'alquimistes, qui per lur encalcinar e emblanquir e alterar e colorar corrompen lurs perssones e abreugen lur vida, e·s rompen aquelles pobres vestidures que porten, e s'ennegrexen les cares e les mans així con si tostemps usaven de ferreria en la fornal de infern. Per cert sàpies que aquells qui açò fan no saben fer alquímia, car aquell doctor la feya en tant espay com és dir uns psalms penitencials, gitant erbes certes sobre argent viu calfat quant volia fer argent, he gitant-hy pólvora sola d'una bestiola pocca quant volia fer aur. E açò te dic per cert que u creegues així com aquell qui viu e contemplà en esta matèria maravelles. E t'o dich per tal que no perdes tos treballs ne lo teu en la comuna art dels dolens d'alquimistes, qui així com a orats tostemps van cercant en lurs obres lo mercuri e la quinta essència e la pedra del philosof. E fan, ço dien; obra que appellen 'sol e luna', e glosen los libres de Gebre e de Tolomeu e d'Ali e d'aquells qui d'açò an parlat, faent aquí gloses pegues e despenent en estes coses lur miserabla vida sens negun fruyt, desfaent lurs cases e confonent los senyors del món per lur mal consell e per lur mala companyia. E, emperò, a la fi no an res fet, car —com me dix lo dit doctor— totes aquestes lurs obres e libres e processos, tot se apella en caldaych *badabadoch*.

E·m dix lo dit doctor que ell pensava [311v] e sentia que així com per art del diable e per astúcia e malícia sua en la santa religió crestiana han entrades alcunes males arts, així com nigromància e moltes espècies sues, així, per especial astúcia del diable, la dita art comuna de alquímia és entrada en crestianisme, per enclinar e per aportar los hòmens a nigromància e a ses males espècies, per tal que los òmens se lunyen de tots punts de Déu e s'acosten al diable per tal que·ls faça richs aquell qui no·ls pot dar un diner, així com damunt és dit. Ha encara lo diable entrodoÿda aquesta art comuna d'alquímia en lo món per tal que los hòmens hy despenen tota lur vida e·ls tinga aquí així encegats e escalfats que, per una poca aparença forana que los dóna en la obra, a cap de gran temps los faça creure que ja són a la fi e que seran los majors richs òmens del món. E passa·ls així de dia en dia fins a la mort, inplicant-los en grans peccats e tolén-los-lo-hu de poch en poch, faent que u despenen en esta art, per tal que de poch en poch, per pobrea e per esperança mortificada, los aport a desperació e a dampnació e a menyspreu de tota creatura.

[773]
Capítol dcclxxiii

Com ne per què lo príncep deu esquivar hòmens qui diguen que han grans visions

És dit encara damunt que los prínceps, quartament, se deuen lunyar hòmens e totes persones qui diguen que agen visions divinals, car aquests se poden conèxer e inpugnar així com dit és damunt dels bons e dels mals profetes. Per què apar, segons la mia ignorància e pobrea de saber, quins ne quals deuen ésser los officials principals dels grans senyors, ne quals deuen ésser lurs companyies ne curials.

E per consegüent, en açò és acabada la Sisena part de aquest *Dotzèn libre* del *Crestià*, en la qual avíem a tractar dels officials dels grans senyors, segons que ja estech dit en lo començament del libre, e encara en principi de aquesta part. E sàpies que dir de tots lus officials seria cosa longa e infructuosa. Basta tractar [312r] dels principals, car per ço qui dit és d'aquests poden veure los altres, así domèstichs a la casa del príncep com forans, ells com se deuen regir e governar en lurs officis e regiment.

Ara, en la setena part següent, avem a tractar com los prínceps deuen governar lurs súbdits, avent esguart a ells en quant són ajustats per colligació natural, parental e carnal, amical e social, per guisa que lur colligació estiga per lur bon regiment sots los términens per Déu ordenats e per los notables regidors conservats per bon estament de la cosa pública.

Ací és acabada, per gràcia de Déu, la Sisena part d'aquest *Dotzèn libre* de *Regiment de Prínceps*. [312v]

[313r] Ací comença la Setena part d'aquest *Dotzèn libre* de *Regiment de Prínceps.*

[774]
CAPÍTOL DCCLXXIV

Qui tracta de la colligació natural que és en la cosa pública, per quina manera se deu regir per lo príncep, e posa tots los fonaments de la dita colligació natural

Vista damunt, per gràcia de Déu, la manera com les ciutats e comunitats deuen ésser regides per los senyors e regidors del món, e vist de la senyoria dels prínceps e de lurs drets e de la condició de lurs servidors e officials, resta que digam ara de la manera del regiment segons diverses condicions dels súbdits. E deus ací saber que, parlant generalment, tota la comunitat dels súbdits és partida per dues maneres de colligacions e de ajustaments: la primera colligació s'apella natural, e la segona s'apella legal. De la primera d'aquesta serà aquesta setena part, e de la segona serà la uitena.

La primera d'aquestes colligacions, qui s'apella natural, se estén als següents puns o graus o estamens, ço és, a hòmens e a fembres, a marit e a muller, a pare e a mare, a fills e a filles, a frares e a sors, a parens e a parentes, a cosins e a cosines e a pertanyens, e a amichs e a amigues, e a companyons e a companyones, e a diverses naturalitats. E aquests són deu graus o estamens en los quals corre principalment tota la colligació natural del món, segons que ensenya Ciprianus, *in epistola ad Polenium, romanum civem.* E diu ell aquí axí: Com l'om que Déus ha posat sobre lo regiment de son poble contínuament [313v] deja ab paor pensar lo juý divinal al qual ha a venir e'n lo qual ha a respondre a Déu si del regiment ha usat axí com ha pastor o a lop e tiran, o a cech menador e ductor de l'orb, e com a durment patró de la nau,

e sobre sos mèrits o de sos mals mèrits puxa ab confiança creure e esperar que aurà complida paga, per tal, diu, ab gran diligència e temor de Déu, deu fer providència a que res a ell per Déu comanat no pas ne oblit ab necligència, ne ab mal regiment, per tal que lo sobíran jutge no'l condampne per a tostemps ab infernal turment. Certa cosa és, diu aquest aquí matex, que entre les altres coses qui estretament són comanades al príncep sí és que conserve la colligació natural en son estament. Per què, per tal que no'n sia per Déu punit e que la cosa pública a ell comanada no'n sia en esta part dampnificada, per tal deu sobiranament attendre que y reta son deute conservant-la en son bon estament.

[775]

CAPÍTOL DCCLXXV

Com lo príncep se deu ensenyar als seus hòmens avent esguart a la raó

La primera part de la colligació natural qui sosté principalment lo món e la cosa pública és la natural condició d'òmens e de fembres, car així ha Déus partida natura humana. E deus ací notar que sent Agostí, en lo libre *De Trinitat*, sí posa que lo regne de la nostra ànima sí ha en si tres porcions: la primera s'apella la part racional; la segona, la part concupissibla; la terça s'apella la part iracible.

Lo bon príncep, donchs, qui los seus vassalls ha a regir e endreçar a viure civilment e política deu fer son poder que sos hòmens, en les dites porcions de lurs ànimes, sien fort attesos e que n'usen al mills que puxen, car avem que *rex nobilis stabilimentum est populi sui*, e vol dir que noble rey és fortalea e fonament e raó de tot bé a son poble. Raó és car noble rey pensa que Déus per altre [314r] no l'à posat en lo regiment sinó per profitar al poble. E per tal, contínuament tot son estudi posa com porà a ell profitar, pus veu que per aytal estudi ell ne fa ço que fer deu e'n servex e'n complau molt a Déu, e'n profita sobiranament a la sua ànima e al poble qui comanat li és, e'n dóna asenyaladament bon eximpli a totes altres nacions qui u oen dir, e provoca los altres prínceps qui u oen a fer semblant.

E primerament lo bon príncep deu fer son poder que los hòmens sien attesos de regir-se, segons la primera part e porció de la ànima, qui s'apella la porció racional, e que usen en tots lurs fets de raó; e poden-los-hi inclinar laugerament per aquestes vies:

La primera és si los prínceps e los caps viuen raonablament e seguexen la raó en tots lus fets, car diu sent Gregori que ab res lo regidor no pot mills inclinar lo vassall e fer ço que ell mana, com fa si lo dit regidor primerament per obra fa e continua ço que mana a sos súbdits; car diu que lavors la lengua del president à efficàcia en ço que mana e li és obeït abans quant la mà, ço és, la sua obra, li va davant; ço és, que ell o fa de fet ans que u man als altres.

La segona via per la qual lo príncep pot fer que sos hòmens seguesquen raó sí és posant raonables leys, e conservant-los loables e bones costumes e moltes bones ordinacions, així que a tot defalliment sia ja proveït per raonable remey, e lavòs los vassalls no·s poden excusar per ignorància com cascun sia obligat de saber les leys.

La terça via sí és que lo príncep pos bons oficials al poble e tals que facen observar les leys sens tota acceptació de persones, car si los vassalls observen les raonables e justes leys, seguex-se que viuran raonablament; e per tal quant los prínceps viuen oradament e fan leys orades e desraonades en favor de si matex, e posen officials òmens criminosos e de mala vida, per tal tota la cosa [314v] pública viu desraonadament e orada. E açò apparia que volgués dir lo rey Daviu quant dix en lo psalm, complanyent-se de mal regiment de l'hom, així: *Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis*, e vol dir així: que com lo príncep e lo regidor sia per nostre Senyor posat en gran honor, car és regidor d'òmens, qui és ofici pertanyent a Déu, emperò lo mal príncep açò no pensa què és ne què vol dir ne u prea res, per la qual cosa torna jumental e brutal e·s pot comparar a bèsties folles e orades, e és semblant en sos fets a elles, ab tots aquells dolents qui per ells són posats en ofici de regiment. E açò matex volch dir Daniel, *cap.* XIII de son libre, quant dix que tota la iniquitat del poble de Israel era proceïda e avia aüt començament dels mals regidors e dels mals prínceps. E Ysaÿes, *cap. primo* de son libre, en aquel parraf *Omne capud languidum*, vol dir així: que, per tal quant tots los regidós e caps del poble eren dolens e grans peccadós, per tal del major fins al menor en lo poble tots eren corromputs e grans peccadors. E aquesta és la raó per què nostre senyor Déu menaça tan fortment e tan terrible a punir e a confondre los regidós del món, car com ell los agués posats sobre lo regiment dels hòmens per especial disposició, así com sobre la pus alta obra del món, ells han-la tant sullada e feyta vil que fan dels hòmens así com de cans o de àsens o d'altres bèsties, per la qual malvestat són dignes de mort corporal e de espiritual, segons que posa sent Gregori en lo seu *Pastoral*.

La quarta via sí és si los senyors ponexen greument aquells qui trenquen les leys e les bones ordinacions e costumes e són inobediens en aquelles, car lavors qui no usarà de raó per amor farà-o per paor, e pus pauruch vendrà'n a l'ús virtuós. Axí com los infans, als quals primerament ensenya hom ab paor e [315r] ab la vergua bons nodriments, e pus hy són aveats e són grans, observen-los ab gran plaer e se'n preen e'n són loats e honrats.

Vet, donchs, com lo príncep per aquestes III vies deu e pot inclinar sos vassalls a seguir raó natural, la qual cosa pertany ha l'hom qui, segons los philosofs, és appellat animal racional. E més ha hom mascle que a fembra, en quant l'om mascle naturalment ha més raó e seny e li és dat viure pus sàviament que la fembra, qui és comanada a son regiment, segons que apar *Genesis* IV e u posa lo mestre de les sentències, en lo segon libre, largament. Per ço qui dit és apar com los prínceps sobiranament deuen esquivar companyia e asistència e promoció de tot hom horat e difamat de poch seny, e deu encara en sa pròpria perssona ensenyar gran gravitat e seny e madurea en sos gets e paraules, per poch de bé que en ell sia. E açò deu fer per honrar son grau real e de regiment, qui és grau a Déu pertanyent, axí com dit és, e qui per especial dispensació sua és estat comanat als hòmens, segons que ja damunt estech dit largament.

Deya Beda, *Homelia secunda,* que axí com usar de raó e lexar-se vençre per ella era senyal d'om generós, axí ésser enterch e capitós e tenir ferm sa opinió contra raó e consell dells altres és senyal de gran pagesía e de gran nequícia de cor, per la qual sovín los hòmens vénen a grans casos e a grans desastres.

[776]

Capítol. dcclxxvi

Com lo príncep deu ensenyar als seus que visquen com ha hòmens avent esguart a les cobeejances

Segonament, deu fer lo príncep, quant en si és, que los hòmens sien hòmens proceent segons la segona porció e part del regne de la ànima, qui s'apella part concupissibla, ço és, que'ls enseny per sa bona vida e'ls espavent per rigor de sa justícia e'ls endreç per ses bones leys e per los justs mantenidors d'aquelles que los hòmens no seguesquen lurs cobeejances en delits carnals ne en avarícia. Raó per què los hòmens no deuen seguir los delits carnals, segons que posa Domèstenas en la sua *Moralitat,* sí és aquesta: car hom carnal tota sa virtut mortifica e la apaga e la [315v] subjuga a la pus vil part de si matex, qui li tol lo seny e lo cor; per la qual cosa ell se mostra en tots sos fets efeminat e ensenya que no és hom. Car en la Escriptura s'apella vir, ço és, cosa virtuosa e fort e ab vigor, mas l'om carnal se mostra tot moll e sens tota virtut e axí com una mesquina de fembrixola, e encara menys.

Legim en los antichs fets de Galeàs, famós cavaller, que Líbia elegí en rey Nèstor, frare del rey de Nínive, la qual cosa lo dit rey empatxà en tant que jamés son frare no fo rey. E interrogat per què u feya, respòs axí: —Car, dix ell, yo no vull confondre la mia casa per neguna honor del món. Tots sabets que mon frare és hom carnal e efeminat, e més fembra que hom; e sabets que Nínive à ja mort son rey per aquest defalliment, per què yo no vull ne que ells me aucien mon frare, ne que ells sien dampnificats per son mal regiment. E us dich que no soferré jamés en mon regne hom efeminat, car aytal viu en gran confusió de son linatge e en gran destrucció de sa casa.

E diu aquí que aquest matex rey, així com a famós príncep en gran savïea, estech consultat per lo rey de Armènia qual li valia més: o que agués conexença carnal de sa muller solament, la qual amava sens manera, o de moltes fembres altres les quals no amava. E diu aquí que aquest príncep respòs-li sots aquests punts: lo primer sí fo que abhominable desastre era que lo príncep agués moltes fembres carnalment; lo segon punt sí fo que abhominable cosa era que lo príncep amàs sa muller oradament; lo terç punt sí fo que majors mals se seguexen a la cosa pública que lo príncep amàs sa muller oradament que si tingués l'any mil fembres carnalment; e asignà-y aytal raó: —Lo príncep qui ama oradament la muller, oradament d'aquella fa déu, així que per aquella ell se regex e no li poria fer contra sa volentat per res. De què's seguex que ell és així efeminat que tot son regiment e tot son voler posa sots la mà de la muller, així que ella és rey e regina, e gall e gallina, [316r] e li sotsmet son consell e tots sos fets, de què's seguexen infinits mals als vassalls, en tant que tots són sens cap e sens rey e sens tot capdell, e res que facen no val un diner. Mas, si lo rey conex altres fembres carnalment, a qui no don estament sinó solament simpla paga de príncep soptós fornicador, lavòs sàpies que aytantes com més ne conex aytant les prea menys e aytant fa menys per sa muller e per altres. E, jatsia que açò torn a gran menyspreu seu e de son regne e a mal de sa persona, emperò aquest mal nou menys a la comunitat que no fa que ell se regesca per sa muller, segons que ensenyat és.— E així respòs aquest al dit rey de Armènia, la qual resposta fo, ço diu, fort aprovada per son consell.

Diu encara aquí la història que aquest matex rey per tots sos lochs tenia ja espies si aguera negun qui fos públich fornicador o adúlter, o golafre o mal nodrit en la carn; e si alcun fos trobat aytal, tantost lo feya gitar de la ciutat o vila o comunitat e jamés no podia aver fi de regiment en la cosa pública. E singularment volia que aquesta ley se observàs en hòmens vells, així com en aquells qui eren incorregibles, car deya que los jóvens són corregibles e no·ls està tan mal carnalitat com fa als vells; e deya que l'hom qui passàs XL anys, que encara fos vil ne carnal, ja no·n devia la comunitat esperar correcció.

[777]

Capítol dcclxxvii

Qui posa set nodriments dats en esta matèria

D'aquest singularment recompta aquí la història que era lo pus nodrit en sos gests e pus cast en sa vida que príncep que jamés fos vist en Orient. E com de sos nodriments diga aquí la història maravelles, emperò en especial recompta que tants eren que tots los reys d'Orient apreseren de net e de polit viure d'ell e de sos tractats que ell féu sobre nodrimens de prínceps. Dels quals nodriments é posats ací los següents: [316v]

Lo primer sí és que ell deya que príncep se devia ensenyar així nodrit e net que null temps no devia dar de si matex ostech ne abhominació a neguna creatura. Per tal diu aquí que, com son fill, lo primogènit, se mochàs una vegada ab la mà davant tothom, e aprés tantost se mochàs en un caperó d'un son servidor, que davant tothom lo reprès fort, dient que avia fets dos actes fort bestials e fort òrreus, e que més aparia fill de vil pagès que de rey, car mocar-se ab mà és contractar una de les pus abhominables coses qui sia en lo món; la qual cosa de si és fort leja, mas que la legea se doblava quant se feya davant negun; e lavòs se triplava quant ho feya ab caperó d'altre, com tothom naturalment aja en gran abhominació en contractar aytal cosa, e majorment quant era d'altra perssona. Per què ensenyà aquí a son fill que tostemps que·s mochàs se lunyàs, si fer-ho podia, dels altres e giràs la cara de lla e·s mocàs en sa pròpria vestidura, sens esguardar ço que gitat avia. Car deya que lo guardar d'aytal cosa ensenyava que l'hom era sobres-vil e indigne de tota honor.

Lo segon nodriment que aquí trobaràs sí és que l'om, e majorment lo príncep, no menyg com a porch, mas fort nodridament, car deya que més de bé li'n fa, e·ls servidors e aquells qui u veen n'an fort gran eximpli e aprenen d'ell com deuen menjar. Deya que gests de príncep no eren sinó mirall e eximpli d'aquells qui u veen.

Lo terç, que príncep jamés no soferís que en sa presència digués negun horrees ne viltats per res, car fer lo contrari aparia fort mal i li era gran vergonya.

Lo quart, que tot príncep devia guardar que no agués negun gest contemptible, car per aquell confonia fort sos vassalls.

Lo quint, que jamés no devia trufar ne parlar ab vils perssones públicament sinó per justí[317r]cia, així com ab alcavots ne ab vils fembres, ne ab jutglars ne ab perssones semblans.

Lo sisè, que príncep no's devia vestir ne comportar així com ha hom dolent ne bacallar, ne ensenyant ses vergonyes així com fan alscunes nacions.

Lo setè, que jamés príncep no parlàs en fúria ne digués neguna legea per res, car aytals coses deya que·l retien fort contemptible entre aquells qui·l deuen prear e reputar hom de honor e no arlot ne minyó.

[778]

Capítol dcclxxviii

Com lo príncep deu ensenyar als seus ésser hòmens lunyant-los de tota avarícia

Ne basta al príncep fer sos vassalls tenir per hòmens lunyant-los de tota carnalitat, ans encara lunyant-los de tota avarícia. Car deya Plató, lo gran philosof, que avarícia encarnada en lo cor de l'hom li fa perdre nom d'om e·l fa de fet cruel bèstia desconexent a tota res.

Recompta Gorgonius, *in Gestis Unguarie*, que lo duch d'Albana era hom en tant avar que tota res lo apellava bèstia cruel. E, com aprés mort de son pare volgués fer aniversari gran e solempne per ànima de son pare, primerament pensà com lo poria fer a res no cost e ab gran pompa. E tramès per totes viles e lochs que totes aguessen a trametre aquí certs hòmens dels majors, vestits de negre e ab certs ciris, e que li paguassen enfre tots los draps d'aur qui estarien sobre la ossa, e les altres grans despeses qui·s farien aquí. E, com preÿcàs aquí sen Gervasi, bisbe de Buda, dix aytals paraules en lo sermó: —Aquest aniversari no profitarà res al pare del duch quant és de part de son fill, car ell lo fa pagar d'açò qui seu no és, mas de la sanch de sos vassalls, qui no li són tenguts de fer aquest servey e l'i fan per paor e no de grat. Per què sapiats que a[317v]quell ecclesiàstich qui de tan gran roberia pendrà res caurà enguany en gran persecució de sos enemichs. E lo duch, qui per sa avarícia ha costumades de fer semblans obres e ara la ha feta en la perssona del pare, així com a cruel fill, morrà sens fills, e la sua avarícia lo dampnarà, e son tresor posseirà aquell que ell més haÿrà al món. E d'açò prega Déus son pare en porgatori on és, e Déus lo n'à hoÿt ara en aquesta ora. E tot ço que dix se seguí així de fet.

Demanà Zenó, philosof, a Lenoç, gran metge, qui tenia en cura; respòs, lavors, que CL bèsties. Dix Zenó: —E, donchs! Vós, metge sou de bèsties? Respòs ell que ver se deya, car los hòmens ja no devien aver nom d'òmens mas de vils bèsties, en quant per lur gran avarícia no avien neguna humanitat ne pietat là on entrevingués lo diner.

Recompta Lucronius de Gergent, aprés que fo ressucitat per mèrits de santa Lúcia de Cicília, que ell viu en infern turmes de diables exir d'aquí e venien a temptar los hòmens al món. Interrogats per altres diables què·s feyen, responien-los: —Anam a les bèsties a bestiejar ab elles. E interrogats qui eren aquelles bèsties, responien que los hòmens del món, qui tots eren tornats bèsties per lurs carnalitats e avarícies.

Per què consellava aquell gran Titus Sclavus que lo bon príncep, així com a noble patró, devia de son poble lunyar aquest vici de avarícia, perseguent e turmentant totes males arts lucratives e hòmens baraters, e ensenyant per ses obres de pietat e magnificència e no en res avarícia, car lavors podia ésser dit rey d'òmens e no de bèsties. Recompta ell matex, e és en la història oriental, que Laurellus, rey en Berich, qui és en la pus alta Índia, sí fo pregat que dissimulàs que un seu cavaller lexàs sa muller e que·n presés a altra, e seria-li dada gran suma de diners. Respòs aquest rey: —E com poria yo, qui só posat en cap de la justícia, sostenir tan gran desastre que yo trencàs tan gran sagrament de la [318r] santa Esgleya com és matrimoni?— E estech-li dit que lo cavaller provaria que ell primerament avia esposada a aquella altra que demanava. E diu que lo rey aquell pensà que allò era trafegueria, e secretament demanà quin hom e de quina fama eren lo cavaller e la dona que ell demanava, e trobà que la un era dolent e l'altre pus dolent. Dix ell: —Segurament, dix él en son cor, que, pus que cascun és dolent, açò no·s fa per moviment de consciència! Aprés se féu venir lo cavaller e dix-li que prodoís los testimonis; e, açò fet, féu-lo pendre e féu pendre los testimonis e separar-los tots. E, açò fet, féu informar secretament los testimonis que lo rey ab turmens avia aüda la veritat del cavaller e que avia confessat que aquells testimonis devien fer falsa confessió en aquell fet per prechs e per paga sua, e que lo rey l'avia condempnat a mort per aquest fet. E lo rey, attenent a la condició dels testimonis, dix en si matex: —Aquests hòmens tots són escuderaços e gent de mala ventura e sens ànima; sens dupte que tota lur testificació és trafegueria! Per tal féu-los-se presentar d'un en un, e tinent un libre en la mà semblant a procés de cort, quaix qui guarda dins la confessió del cavaller, enterrogà cascuns dels testimonis sots aquesta manera: —Deman-te si és ver ço que aytal cavaller, ans que fos turmentat

ne pres, deya de tu, ço és, que tu volguesses fer testimoni que tu li veïst esposar aytal dona secretament en aytal temps. E cascú d'aquells, aüda informació secreta que lo cavaller havia dita la veritat, cuydaren-se que per turmens agués negat que lo fet fos ver, e avent paor que lur confessió no fos contrària a açò que·s pensaven que ell agués dit per turmens e que no fossen presos en falsia, negaren judicialment [318v] davant lo rey que jamés allò no avien sabut ne vist, ne·s sabien què s'era. E lavors lo rey apellà lo cavaller e dix-li així: —O scelerada bèstia e pigor que negun diable! E tans mals avies proposats de fer per ta malvestat, car tu volies lexar ta muller e fer contra ton matrimoni, e pendre aquella per muller, vivent la primera; e as tots aquests hòmens corrumputs a fer fals testimoni, e aprés avies pensat de corrompre mi, príncep teu, per ta peccúnia perquè yo consentís a tos mals! Ara vet que per ajuda de Déu yo sé la veritat e sé ta mala obra, e sàpies que, per gràcia de nostre Senyor, yo no só bèstia en aquesta part, ans són hom qui no·m lexaria corrompre per diners. Per què, per tots aquests mals yo vull que tu muyres, per tal que sia càstich a tots los altres de no lexar falsament les mullers ne de corrompre testimonis, e de no fer lo rey bèstia corrompent-lo per diners, car açò és sobre avarícia e sobre tota malvestat e nequícia. E féu-li tantost tallar lo cap, e per tal quant los testimonis prodoïts pensà que volien fer fals testimoni si ell, ab aquella manera damunt dita, no·ls agués girats, manà que fossen públicament açotats e exellats per a tostemps de son regne.

[779]
CAPÍTOL DCCLXXIX

Com lo príncep deu ensenyar als seus ésser hòmens ensenyant-los fortalea

Fa encara mester que lo bon príncep faça sos vassalls ésser hòmens avent esguart a la part iracible, qui és la terça porció de la ànima, segons que damunt avem dit; segons la qual part l'om deu ensenyar fortalea de cor contra tota ficció e falsia, car, com dix Jesucrist, *Johanis* VIII, lo diable és pare de monçònega. E per tal, qui monçònega amen no són hòmens mas són diables, los quals [319r] Déus avorrex fort per aquest peccat, segons que diu la santa Escriptura.

Dix lo gran Trimegistus Mercuri, en lo seu *Moral*, que proprietat és de fembra e de minyó dir moltes falsies; per tal deya que hom falsier no devia ésser dit hom mas fembra, car deya que dir falsies partia de cor fembril e mesquí, car hom virtuós e ab cor noble nunqua diria falsia per res. Per raó d'açò, lo príncep qui vol fer sos vassalls hòmens, deu fort favorar la veritat pertot là on puxa e perseguir los monçoneguers, e majorment aprés si matex.

Encén e inclina, encara, los hòmens la part iracible que sien forts defora, defenent justícia e veritat ab armes e per totes vies a ells posibles. Per raó d'açò deya Natzarius, cavaller del rey Philemon de Dàcia, segons la història alamànica, que lo príncep tostemps devia entendre que ses gens totes sabessen d'armes a la millor manera qui se n'usàs al món. D'aquest recompta la història alscunes coses fort assenyalades en aquesta matèria: La primera sí és ja que tostemps de sa vida, no contrastant que visqués en pau, emperò ell ordinàriament feya a les

festes totes ses gens excercitar agudament en armes. La segona, que en cascun carrer de cascun loch seu ell avia un hom exercitat en armes, així que a caval o a peu ell lo podia posar en tot loch, e aquell tot sol ell feya franch de tot trahut. La terça, que ell tenia aquests aytals així endreçats que, al colp que ell los volia, eren ab ell o lla on ell manàs. La quarta, que ell fo lo primer qui trobà guarniment de pots de figura que sos hòmens portaven junctes ab cadenetes de ferre, en loch de peça o de pancera de ferre o de cuyraces; e qui no podia aver cuyraces, [319v] portava d'aytals guarnimens, los quals dien que són pus forts, aptes e leugers que de ferre, si's vol que sien encuyrats, si's vol no. La quinta, ell feya apendre a tots los jóvens, per grat o per força, e·ls feya aver de luytar cautelosament, e de sagetar ab arch, e de jugar a grima, e de saltar ab perxa e sens perxa, e de portar contínuament sobre si armes de offendre e defendre, e de tirar ab mà e ab fona grans pedres e darts e lantes, e de córrer poderosament. E aquells que ell veya pus abtes, aquells feya escriure per especial exercici d'armes; volia que, así populàs elets com cavallers, sabessen combatre e batallar a peu e a cavall, e·ls feya ajuda a mantenír les bèsties quant lo avien necessari. La sisena, que ell tostemps tenia en mar vexells certs aparellats per offendre e per guarda de sa terra, e sabien así ginyar que los que·ls li menaven guanyaven en lo navegar e a ell no costava res.

Aquest matex príncep posà molt bell proverbi moral, así per curials com per altres, e molta bella doctrina, entre les quals hy trobaràs les següens: La primera sí és que gran legea és en lo curial que sia noble acullent de l'altre e que li vaja aprés falsament o tèbeament; aquest apellava él donador de bons jorns. La segona sí és que més val viure en sa terra en perill de mort e reposadament, que ab treball e ab semblant perill servir senyor desconexent. La terça és que príncep qui ab si té hòmens falsos ne vils ne iniqües per consellers, no merex regir hòmens per res, car diu aquí que aytal príncep no és hom mas bèstia. La quarta és que tot mal conseller de príncep s'o tinga per dit que exirà a mala onra de cort, e caurà en yra de Déu en mort e en vida; e aquesta doctrina se acosta ab açò qui diu *Job* XII, e se·n poden dir infinits eximplis en les istòries antigues.

Per ço qui dit és apar com lo príncep se deu aver ab sos vassalls en quant los pensa ésser hòmens.

[780]

CAPÍTOL DCCLXXX

Com lo príncep deu fer que [320r] *les fembres se mostren fembres, e posa cinch defallimens que han les fembres per defalliment de seny*

Deu encara lo príncep fer ço qui en si és que les fembres sien fembres, per tal que la cosa pública sia en bon estament. E endreça'l a fer bé açò si attén a les dites tres parts de la ànima damunt dites. Attena, doncs, lo bon príncep en les fembres la primera part de la ànima qui s'apella la part racional, car aquí la fembra és fort nafrada en quant comunament hy ha fort poch seny, segons que posa sent Ambròs, e per aquesta raó deu portar lo cap cubert tostemps, segons que posa sent Pau, escrivent *ad Corintios*; e l'hom, per lo contrari, lo porta descubert, car més seny hi porta; almenys lo·s deu descobrir quant prega Déus, segons que lo dit apòstol posa aquí matex.

Per aquest defalliment tan gran la fembra encorre tots los següents mals:

Lo primer, que no és bona per a dar consell; raó és car consell és obra d'om savi. És ver que a vegades soptosament lo darà bo e tart e no s'i ferma, e açò ve de natural defalliment que ha, car tot quant fa, fa a urtes e a voltes, axí com les passions la punyen dins lo cor.

Lo segon mal que encorre per poch seny sí és que tantost creu ço que hom diu, segons que apar *in primo Politice, cap.* XVI; raó és car fal-li lo seny, e no dellibera en ço que ou; per tal fa mester, segons que dix Sènecha, que oja a pochs e que aquells la amen, car si ella escolta a tothom no serà gayre bona a la fi. E per aquesta raó los antichs les feyen

estar tostemps quaix en casa. Veges Eva, qui avia més seny que les altres, qui al colp que la serp li dix que si menjava del fruyt que Déus li avia vedat que tantost ella seria axí com a Déu sabent bé e mal, com delliberà poch sobre lo mal consell aquell ne·n consultà son marit, e per tal caegué en tans mals. E diu ací aquell beneÿt Bassili, en lo seu *Rudimentari*: Axí és [320v] de les fembres de huy, que saben que hòmens carnals no lus parlen sinó per a portar-les a vergonya e a escàndel e a peccat, e elles no solament los hoen, hoc encara elles los apellen ab cimbells e ab abellimens, e ab letres e miganceres, e ab arts e ab paraules, ne cessen fins que són caegudes en la legea de viltat e infàmia e peccat que volen.

Lo terç mal que ve a la fembra per poch seny si és que és fort variable en son propòsit; per tal dix Salamó: *Mulierem fortem quis inveniet?*, e demanava: Qui és aquell qui jamés trobàs fembra fort estable e ferma en son propòsit? E vol dir que naturalment no n'i à neguna. E si tu dius que legim en la santa Escriptura que fembres jutjaren antigament lo poble de Israel, axí com Dèlbora, e la regina Sabba, qui vench plena de tanta saviea al rey Salamó —ítem avem aüdes diverses sibilles qui an dites altes coses e profetades de la fe cathòlica; ítem avem haüdes diverses santes fort sàvies e de gran fortalea qui han pres martiri per Jesucrist—, donchs, les fembres no són totes ab poch seny ne sens fortalea axí com dit és, respon que ço que dit és, és dit segons comun córs de natura, e ço qui és allegat és estat fet per especial inspiració e ajuda del sant Esperit, qui sobrepuja tot córs de natura. Per què apar com ço que dit és està en veritat.

Lo quart mal que fembra ha per defalliment de poch seny sí és que és gran parlera, car, com lo seny li falla, dins no à en què pens ne troba en què repòs, e per tal parla mentre pot. E majorment que li ajuda a açò abundància de fleuma que té al cap, qui li fa la lengua axí apta a parlar que jamés no li exuga la lengua per molt que parla; e y ajuda lo natural principi d'on fo feta, segons que dien alscuns, car la primera fembra d'on les altres devallen fo feyta d'osos, qui naturalment fan gran brogit. E per tal dix aquell proverbi axí: que abelles, minyons e fem[321r]bres ensemps, fan brogit tot loch, tostemps. Per raó d'aquest defalliment de seny, mana sent Pau, *ad Corintios*, que fembra jamés ne preÿch ne enseny magistralment, e açò per tal que no diga moltes peguees qui menysprearien molt la preÿcació e la liçó; pot, emperò, familiarment adoctrinar als altres e sens solempnitat.

Lo quint mal qui·s seguex a la fembra per defalliment de seny, segons que diu Aristòtil, sí és que tostemps parla passionada e desraona-

dament, ço és, que o parla per hoy o per amor e no per raó; e si comença per raó, tantost se'n lunya e pren volta.

E d'aquest defalliment e mal quint li ve lo sisè, qui és que tostemps és reversa, en tant que jamés no guarda raó mas pren per lo contrari, qui no la'n torna ab dolces maneres, car per sobreria jamés no seria fet. E per esta reversia li ve que tostemps vol ço que hom li tol o li veda, e allò més aprés que li és vedat que dabans. Per tal dix lo versificador així: *Mulier prona rey que proibetur ei*, e vol dir que la fembra és inclinada a voler fort ço que hom li veda. E ací poria hom posar grans doctrines a ses passions, les quals de present lex estar.

[781]

Capítol dcclxxxi

Com los defalliments fembrils se cobren en elles

Com naturalment tothom tema son mal, per tal la fembra, percebent son defalliment de seny e los altres damunt dits, tem fort ésser menyspreada, e per tal tostemps fa cimbell e mostra ço que ha pus bell, així com la cara e altres parts de son cors que pot ensenyar. E ensenya ço per què pot ésser més amada e requesta, e u afayta e u embelex ab pintures e ab belles vestidures, e ab bells gests e continens, e fa la grossa així com la grua e lo paó. E aquesta és la raó per què tem més [321v] colp de cara qui sia al món, e açò per tal que tostemps la puxa mostrar bella, o per afaytaments o per natura o per cundeschs o per altres vies. E com, segons Ysaÿes, *vexacio dat intellectum*, ço és, que vexació e paor procur al vexat e tribulat seny, per tal la fembra, tement-se de ésser menyspreada o tement que no perda son preu, per tal, vinent en ella aquell moviment de la dita paor, natura ajuda-li soptosament donant alcuna poca de astúcia així aguda que és així apta a enganar l'om e a inclinar-lo a açò que's vol; que diu sent Ambròs que no n'i à tan savi que ella no'l tiràs a terra. E és ver que a aytal tirar no y serà bastant sa astúcia si l'hom no li era inclinat per cordial luxúria, qui li tol lo seny e l'encega volentàriament, car la fembra ab sa astúcia ajusta falagueries, e aprés colorades falsies qui ixen de la dita astúcia, qui ja inclinen més l'om. E majorment que en falsia de fembra l'om no y delibera quax jamés, ans se lexa així caure que tantost la creu, així com a boc qui's lexa pendre per la barba. E puys ajusta-y làgrimes pintades que ja té ella amagades dejús los cubertors dels huylls, ab les quals, ab açò qui

dit és mes, fa a l'hom del cel paella; e l'hom se n'ha gran colpa qui's lexa embacinar per la inclinació que ha a ella, segons que apar de Adam e de Salamó, car aquests no foren enganats per fembres, mas ells matexs se volien ensenyar enganats e fer obres de enganats per amor de les dites fembres.

Dels engans fembrils e de lurs obres infinides, fetes segons cascun dels dits lurs defallimens, poria hom fer un libre aytan gran com cent libres, e per tal o lex tot per no donar prolixitat al present libre.

Per ço qui dit és apar com lo príncep por entrar a saber los defallliments fembrils per la part racional de la ànima, que elles tenen tota quax buyda, axí com dit és. [322r]

[782]

Capítol dcclxxxii

Com lo príncep deu fer que les fembres se mostren fembres reprement lurs cobeejances

Açò matex pot conèxer lo príncep attenent a elles en lur part e porció concupissibla, car segons que posa Mercurus, *De mulieribus statu*, fembra naturalment ha gran cobeejança de aver riquees, e per tal, quant pren dons e seguex sa cobeejança, tantost és perduda; per tal dix l'eximpli: Fembra, quant pren, tantost se ven. Per tal dix Fausonius, philosof de Egipte, que qui vol riquees conquerir no vulla a fembra servir, car dix que no sap dar sinó a aquell que vol amar, del qual encara li plau reebre si l'amant se'n vol apercebre.

Segonament, la cobeejança fembril se estén a carnals desigs, los quals, segons que dix Ermes, són en elles fort enceses quant hy són, car diu que són fredes naturalment; per tal, quant se escalfen, lavors són caldes fort desordenadament. E per tal fa mester que sien fort guardades, majorment en lur jovent, no solament en lur anar, ans encara en lur menjar e beure, e parlar e acompanyar, e ligar e ornar, per tal que per res no cagen en peccat de luxúria ne en mala fama, car dix Salamó que fembra lucxuriosa ne embriaga no és sinó fems pudent que tothom calciga. Posa Fausonius, *in Medastro*, que tota fembra vil és golafre comunament e laminera, almenys amagadament, e tostemps desiga ésser hom per aver senyoria e libertat, e tostemps que lo món ve al baix tantost les fembres perden la vergonya, e volenter pendrien àbit d'om e farien obres d'om si gosaven, la qual cosa és fort leja. Per tal manà Déus en la lig que negun hom no portàs àbit de fembra, ne fembra de l'hom.

Encara pot lo bon príncep attendre als defallimens fembrills considerant-les per la part iracible, e se veurà aquí que fembra és naturalment maliciosa e barallosa, e, segons que diu Salamó, vol aver senyoria especialment sobre [322v] son marit, sots lo qual ella deu ésser. E avem, *Ecclesiastici* IX, que si lo marit li dóna senyoria, a ell serà pus contrària que a negun altre. Manera ha de catiu qui ha la pigor senyoria del món quant aver-la pot, majorment sobre son senyor, segons que posa Suetonius, *in libro suo Moralium*; e *Ecclesiastici* XXV, avem: No y ha malicía sobre malícia de fembra. E diu aquí que més valria abitar ab leó e ab dragó que ab mala fembra.

Recompta Fulgencius, *in Prosayco*, que en Provença un nigromàntich apellà lo diable que avia familiar, e dix-li així: —Tu as a fer per mi; ara prech-te que u faces. E diu que respòs lo diable així: —Totes coses del món faria per tu sinó una. Dix lo nigromàntich: —Qual cosa és aquexa que no faries per mí? Respòs lo diable que aquesta, ço és, que per hom del món no pendria muller, car si li faÿa a sa guisa, pujar-li hya sobre lo cap; si no li faya a ssa guisa, difamar-lo hya per tot lo món e dar-li hya tanta de tempestat que'l portaria a desperació.

[783]

CAPÍTOL DCCLXXXIII

Com lo príncep deu fer bé nodrir les fembres

Vistes, donchs, les misèries fembrils, lo bon príncep roman tot ascientat e clarificat de lus misèries e cauteles, per les quals les pot mils regir e informar e corregir. E posa Trimegistus, en lo seu *...ptori*, que deu lo bon príncep girar son ensenyament per tres vies a les fembres, per guisa que sien bé regides e així per elles no's seguesca negun escàndell en la cosa pública:

La primera, que faça e man e ordén que en cases de lurs pares e mares, e encara per lurs marits, sien dolçament instruïdes en tot ço que bona fembra deu fer tostemps, on que sia; aprés, en ço que fer deu segons l'estament en què la entenen a posar, car la dita instrucció los és fort necessària. E posa Titus Laberius que los romans avien d'açò singular diligència que la fembra qualsevol qui ab ells estigués fos fort ascientada en tot ço que fer devia, [323r] car si no són instruïdes e fan mal quaix són en part excusades; e si repugnen a la correcció, lavors les deu hom ferir segons lur edat per guisa que per paor aprenen ço qui'ls és ensenyat.

La segona via de regir les fembres deu lo príncep ensenyar a lurs regidors que és per graciosa suportació, car si la perssona erra, majorment per defalliment natural, gran raó és que sia graciosament suportada. E aquesta és la raó per la qual nostre senyor Déu suporta a nós, car veu que nostra natura és fort defallent e mesquina en si. E así u diu Daviu, dient en lo *Psalm* así: *Quemadmodum miseretur pater filiorum, miseretur Dominus tementibus se, quoniam ipse cognovit fic-*

mentum nostrum, e vol dir que, així com lo bon pare ha mercè de sos fills, així nostre senyor Déu ha mercè d'aquells qui·l temen, car Ell atén a lur misèria en què són posats, ço és, a la carn e a les grans temptacions en què los hòmens són posats en esta present vida. Ara és així, com deya Crisostomus, que com nostre senyor Déu aja feta la fembra piadosa ella merex que sia suportada, e com la aja Déus feta, a consolació nostra, ésser nostra e participant del regne de glòria e de gràcia, segons que diu sent Pere en la sua canònica, per tal merex ésser suportada e en especial avent esguart als seus defallimens naturals. No-res-menys que, segons la lig divinal, cascun és obligat de suportar l'altre graciosament, segons la ley apostolical qui diu: *Alter alterius onera portate et sic adimplebitis legem Christi*, e vol dir així: La un de vosaltres suport a l'altre sos càrrechs, e així complirets la ley de Jesucrist. Si, donchs, la un és tengut per lig de natura e obligat de suportar l'altre, quant més és tengut l'om de suportar la fembra si ab ell ha qualque grau especial o ajustament parental, e majorment quant veu que la fembra graciosament suporta així matex los defalliments de l'hom e li servex diligentment, o li fa altres [323v] bones obres segons lo grau en què és ab ell.

Deya Tulli, *De amicicia*, que l'hom que no volia suportar aquells qui són sots ell, ans se mostra sobre ells gran cavaller, Déus lo fa humiliar per altre de menor condició fins a la terra, e li aporta prou misèries, fins que conega son peccat e sa malícia e sa crueltat. Deya Sènecha, *De amicicia*, que com cascun sia ab grans defallimens e aja a ésser suportat per aquells qui ab ell són, si aytal no vol ne sap suportar los altres, que Déus lo portarà a misèria molta, en la qual negun no·l suportarà ne li aurà mercè, així com sovín avem vist de molts. Deya Aristòtil que ço qui a natura és no·s deu loar ne vituperar; si, donchs, les fembres per natura an grans misèries, si per això són menyspreades e vituperades e mal tractades, és-los fet contra raó e justícia. Deya Leó, papa, *Sermone primo in* XL, parlant de la dita injustícia, que per la injustícia dóna Déus sovín a molts grans afanys en lo cors e en lo cor, per los quals, per força o per grat, an a venir en mans d'aquells que no volien suportar.

Recompta la istòria gàllica que Robert, duch de Burgunya, ach per muller una filla del rey de França; e com ell fos hom fort soberch, ergullós e dominatiu e volgués subpeditar la dita muller massa, lo rey de França li menaçà terriblament, per les quals menaces ell no la gosava tractar així senyorívolment com ell volguera. E com aquesta muller sua fos morta, cogità que presés muller de qualque loch bax e de luny, per tal que·n pogués fer a ssa guisa així com se volgués. E com presés muller

així com avia pensat e la volgués supeditar com avia pensat, nostre Senyor lo ferí de malatia de leprosia així pudent que hom al món no·l podia [324r] servir. E con la dita segona muller lo volgués lexar e li ach a suplicar per innumerables vies que li plagués romandre en son servey, lavors ell conech e dix que digna cosa és que qui vol ab indústria e ab propòsit subjugar a altre ergullosament soberguejant-lo, que sia per aquell matex o per pigor encara soberguejat e subpeditat.

Ensenyava Cesarius Lucdunensis a son poble, segons que apar en la *Crònica*, que tota fembra deu ésser fort suportada si és casta e ama ço que deu, e guarda ço qui li és comanat. E diu que sàpien los hòmens del món que una de les raons per què Déus los dóna sovín mal contra par e·ls porta a grans cassos e vergonyes sí és lo mal e poch comportament que fan a lurs mullers e a les mares e a lur companya, car ab aytals se mostren leons així com ab cosa vençuda; per tal los fa Déus vençre ab altre qui·ls és soberch, e d'açò dóna molts eximplis clars e evidens. E diu ell: Uges-te de ta muller? Pensar-te pots que sí's fa ella de tu, car major raó n'à com ella sia quax cativa e tu son senyor. Si, donchs, ella ab son cativatge comporta a tu bé, donchs, ést tu dolent e soberch e maliciós, e as poch ab Déu qui no pots comportar a ella. Pensa, diu aquest, lo gran servey que tu e tota la cosa pública e tota natura humana ha per la fembra e veuràs que fort és desconexent e vil e ab poc seny l'om qui no pot comportar la fembra. Pensa, diu aquest, ab quant treball porten en lo ventre e infanten los infans e puys los nodrixen ab tanta misèria; pensa com abtament regexen les cases e quant de solaç són a l'hom. E aprés, diu ell, pensa quantes passions naturals soferen les mesquines que elas amaguen a l'hom, car com sien fredes e fleumàtiques e ab poch esforç, tostemps quaix viuen en penes e en misèries moltes. E que l'om no sàpia portar lurs misèries, [324v] dich-te que gran malvestat és de l'hom e la qual Déus ponex fort agrament!

Faça, donchs, lo bon príncep comportar les fembres, per tal que la cosa pública a ell comanada no sia dampnificada en aquesta part.

[784]
CAPÍTOL DCCLXXXIV

Qui posa altra manera de bé regir les fembres

La terça via per la qual lo príncep pot fer bé regir les fembres sí és per correcció sàvia. No ferir-les així com a una serventa o esclava, mas fer per guisa que ella pens que l'hom qui la regex és bastant de fer això e pigor en son loch e en son cas, segons que deya Nestorius, escrivent a Beupor, rey de Chipre, segons la istòria turquina. E jatsia que a regiment de fembra quax no s'i puxa dar neguna ley general, segons que diu ell matex aquí, ans tothom s'i troba bèstia a la fi qui massa s'i asubtiliy, emperò si l'hom ha seny e attén a les maneres d'ella, de continent veurà en què la pot onrar e com bé corregir e com suportar, car neguna regla no val a tota fembra com lurs maneres sien fort diverses, així com dels hòmens matexs. És ver que Leucipus, famós philosof, en les sues *Moralitats*, ne posa les següents, les quals em partida trasc dels dits de Salamó:

La primera sí és que jamés no dons a fembra senyoria sobre tu matex, car aytal senyoria porta l'om a la mort abans de sos dies, e fa l'om catiu e'l difama molt davant tot lo món.

La segona, que jamés a ta muller no revells tots los secrets, per lo gran perill a què'n pories venir, e per la fe que trencas a ta raó, quit diu que no u faces. E sàpies, diu aquest, que si u fas e mal te'n pren, la raó te fallirà lavors e't lexarà en tal estament que no y poràs dar consell ne negun remey.

La terça, que no t'ensenys a ta muller ésser bacallar ne hom de pocca valor per bé que sies, car si u fas jamés de cor no t'amarà, e dar-li

as occasió de posar sa amor en altre hom de qui oja dir grans laors e y ve[325r]ja gran bé, car naturalment tota res menysprea vil perssona e mala, e ama a la bona.

La quarta és que jamés davant altra no corregesques ta muller, per tal que no la confones e no t'avorrescha en son cor. Dix Ermes que cor de fembre prop de l'hom per ella avorrit, verí és e mort a l'hom aquell per natura.

La quinta, si ta fembra fa's trista, guarda que no la tingues molt en sa tristor ne ab desplaer per los grans inconveniens e mals qui seguir-se'n poden a tu e a ella, e a tota ta casa.

La sisena, no lexar ta fembra ésser massa richa perquè no exor, ne massa pobra perquè no aja a pendre d'altre e vinga a peccat e a desastre son fet.

La setena, no tingues un matex estil a ta fembra tostemps; mas quant la veuràs més emvellir li pots e li deus més dar e mills proveir, e majorment si la conexs per bona, car molt és cruel qui per un matex estil té sa muller en joventut e en vellea.

Per aquestes vies apar com lo príncep faça corregir graciosament les fembres segons diverses graus e condicions lurs per bon estament de la cosa pública. E açò sia dit del primer punt, qui és com lo bon príncep deu attendre en son regiment a la primera part de la colligació natural qui sosté la cosa pública, e aquesta colligació està primerament en hom e en fembra.

[785]

CAPÍTOL DCCLXXXV

Que lo príncep faça tenir los matrimonis en lur peu

Lo segon punt e consideració de la colligació natural s'apella de marit e de muller. E ací lo príncep, per conservació de la cosa pública, deu attendre als següens puns:

Lo primer posa sent Agostí, xv *De civitate Dey, cap.* XVI, dient que una de les raons per què estech per Déu lo matrimoni atrobat, fon per ajustar les gens distans e luny de si posades en concòrdia e en especial amistat per raó del parentesch e ajustament de cosinatge e de afinitat qui seguex al matrimoni. [325v] Per raó d'açò consellava aquell Casiodorus, *in epistola ad Termonem,* duch de Pàrchia, que als faens matrimonis en son ducat manàs tolrre del matrimoni tot ço qui y pot tolrre amistat entre marit e muller, e los amichs e conjuncts de cada part. E diu que les coses qui tolen a la longa la amor matrimonial són aquestes, ço és: dar fembra jove a hom massa vell; o dar hom massa jove a fembra vella; o dar fembra disoluta a hom simple o al gelós; o dar fembra noble a hom miserable; o dar muller a aquell qui no la pot aver de dret per alcun empaxament de matrimoni; o dar fembra a hom inpotent en natura; o a hom de tots punts dolent en ses males costumes; o pobre per excés; o foll per defalliment de seny; o malalt; o pendre muller mala, embriaga, lutxuriosa, parleraça, falsària, làdria, desvergonyada, cridadora, orada, laminera, mal neta, pudent; o vellegaça, bregosa, massa leja, veïnera, putanívol, o molt vil; o difamada, mal nodrida, de mala raïl, o rebujada; massa gran o massa poca; massa magra o massa grassa, o massa pobra. Com, emperò, lo matrimoni deu ésser favorat en la cosa pública, dit és ja longament damunt, en la quarta part d'aquest libre.

Lo segon punt és que posa Ugo, *in Matrimonialibus,* e és que lo bon príncep, per bon estament de la cosa pública, deu attendre als deures de les parts, ço és, què és ço que deu marit a muller e ço que deu muller a marit, per tal que serva a cascun en son loch son dret. E posa aquí que marit deu a muller, per raó de son matrimoni, x coses: fe, comunicació, consentiment carnal, indivisió, amor, honor, especial oració, comport, provisió e, en les necessitats, servey covinent e ajuda.

[786]

CAPÍTOL DCCLXXXVI

Que lo príncep faça servar, quant en si és, la fe qui·s deu en lo matrimoni

Lo primer deure, donchs, que [326r] lo marit deu a la muller és fe. E, jatsia que d'aquesta matèria matrimonial ajam parlat damunt en la quarta part d'aquest libre, segons que dit és, en quant pertanyia a aquella part que tractava de la cosa pública, emperò ací solament ne farem menció en quant avem a instruir lo avisament del príncep que sàpia fer conservar los matrimonis en la cosa pública, per tal que millor se puxa mantenir, com lo matrimoni sia un dels seus principals fonamens.

Diu, donchs, ací primerament lo dit Ugo que lo primer deure del marit a la muller és fe; car diu que per virtut del matrimoni l'om deu servar a la muller fe de no aver afer, jamés, carnalment ab altra fembra. E aquesta fe és així fort e gran que, segons la ley de Déu, lo marit qui la trencava —o la muller— devia pendre mort, car trencava fe sagramental e era traÿdor a la muller e malaÿt per Déu de maledicció especial, segons que apar *Deuteronomii*. És ver que segons la ley de gràcia, e és ley del Salvador, *Mathei* v, l'om pot lexar la muller per adulteri; e segons que avem, XXXII, q. I, "*Si quis*", ella pot lexar a ell per aquella matexa raó, car la fe matremonial obliga egualment la un e l'altre. Per què apar que la pena de l'adulteri és mitigada per la lig de gràcia, e açò ensenya lo Salvador, e és *Johanis* VIII, qui no volch comdempnar a mort la fembra adúltera qui li estech menada davant, ans ab piadosa cautela la deliurà de la pena de la ley. De què·s seguex que gran malvestat fan los prínceps ara qui les fembres adúlteres fan

cremar, com los facen pigor ara sots la lig de gràcia que no feya la lig de rigor dada per nostre senyor Déu al poble rural dels juheus. E com, segons la lig divinal e natural, segons la quantitat del peccat deja ésser la gravitat de la pena e ells facen lo contrari —car aytant ponexen los adulteris com los peccats de eretgia o de sodomia, qui són los pigors—, per raó d'açò pequen lejament davant Déu es[326v]tenent son poder en ço que no l'an ne u poden, e ponint los peccats contra veritat e justícia e exercent mortal crueltat en lur proïsme contra Déu e contra dret divinal e natural, e contra lur consciència; per la qual cosa los tramet Déu plagues e persecucions e dejeccions e terribles confusions en esta vida e en l'altra, segons que ja damunt avem largament tractat. De quanta malícia, emperò, sia lo peccat de adulteri en si e en aquell qui·l fa, açò avem longament tractat en lo *Terç libre*, en lo tractat dels peccats mortals, en la matèria de luxúria.

[787]

CAPÍTOL DCCLXXXVII

Que lo príncep faça servar los altres deutes matrimonials quant en si és

Lo segon deute que lo marit à a la muller és cohabitació, ço és, que abiten ensemps en una casa. E açò requer la amor special qui deu ésser entre endós, e u requer bon estament de la cosa pública, la qual no pot ésser bé servida per neguns qui sien en aytal estament si donchs no abiten ensemps, o marits ab mullers, o mullers ab marits, com la un ajut a l'altre familiarment e domèstica e perssonalment, per què cascun d'ells són dispòsits e pus abtes a servir la comunitat en ço qui toca bon estament seu. E per açò deu proveir que marit no abit sens la muller a continuar, ne la muller sens lo marit.

Lo terç deute que lo marit deu a la muller és consentiment e donar obra en la comixtió carnal, e açò per engenrar infans qui conserven natura humana, e com encara aytal mixtió se faça per dar remey contra la lur carnal cobeejança e contra la malícia de la carn axí que no cagen en fornicació, car lo matrimoni és ordenat per cascuna d'aquestes raons e per altres, axí com largament avem tractat en lo *Deèn libre* parlant del sagrament de matrimoni.

Lo quart és indivisió, car lo sagrament del matrimoni contén ací que jamés lo marit no·s puxa separar de la muller sinó per certs [327r] casos expressats en dret, posats en lo dit *Deèn libre* largament. E per tal, hom qui·s partex de sa muller sens negun dels casos ja retenguts, o que prena altra sens conexença de la Esgleya, deu ésser excomunicat per la Esgleya e puys per la cort setglar, e tornat a ssa muller e ponit del

malifici a conexença de la cort. Recompta Valerius, *libro* II, *cap.* I, que per gran temps aprés que Roma fo edificada negun no·s sabé què·s volia dir separació de muller, fins que u og Espurius Carbirius qui u trobà primer, e·n fo molt blasphemat per la comunitat. Nota ací que alscuns maleficis se fan per alscuns malvats per fer separar los matrimonis e tolre lur coabitació. Contra los quals diu Diascòrides que val arthemisa penjada sobre lo lindar de la casa, e raÿl de bretòniga portada; e si l'hom, ço dien, porta al si lo cor de la cornella mascle e la dona portarà lo cor de la femella; axí matex diu que y val coral portat. D'aquesta matèria, emperò, avem parlat pus largament en lo *Deèn libre*, en la matèria dels maleficis qui·s fan contra los matrimonis; les dites coses dien que han eficàcia contra los maleficis a tota proprietat, mas los teòlechs consellen de recórrer a oracions e a sacrificis e que sovín l'om diga ab devoció lo psalm de *Qui abitat in adjutorio Altissimi*.

Lo quint sí és amor, car l'om deu amor a ssa muller, e gran. Car dix nostre senyor Déu quant ordenà lo sagrament del sant matrimoni que l'om lexaría pare e mare e estaría ab sa muller. E experiència ensenya que los hòmens amen més lurs mullers que pare ne mare ne altres parens; e l'hom qui no ama sa bona muller, lexa Déus caure en desalt gran de qualque persona qui li serà pena e turment de cor, segons que posa Fulibertus en lo tractat *De matrimoni*. Emperò, com diu sent Gerònim, *Contra Jovinianum*: Guart-se l'om que aquesta amor no [327v] sia massa gran e folla e desmesurada, car més pecca, ço diu, massa carnal amador de sa muller que de altra fembra qui muller no sia; e açò car aytal amador pecca contra la onestat del sagrament del matrimoni.

Lo sisè és que li deu honor, aquella qui·s pertany a bona dona e qui és collocada en onest orde e u merex per sa bona vida. Deya Protasius, bisbe de Sena, sant hom, que l'hom sensat devia honrar sa muller, e majorment davant los altres; e no solament a ella, ans encara a tots sos parens, per amor e onor sua. E aquells era tengut de amar e onrar segons lo grau e attenència que avien a la muller, axí com aquell qui és una matexa cosa ab ella, specialment son pare e sa mare e sos frares e sors, e ensenyar-los especial amor e afecció en tota cosa de bé.

E per raó d'açò li deu lo setè, qui és especial oració, car, segons que posa Remigi en un seu sermó, aytant deu hom pregar Déus per l'altre com més és a hom ajustat per alcuna especial via, e majorment per parentesch o per benifici.

Deu-li, encara, lo huytè, qui és comport, car, com dit és damunt en los capítols precedents, l'om deu comport a la fembra per moltes raons, mas especialment a aquella qui és axí com a ànima sua.

Deu-li, encara, lo novè, qui és provisió de menjar, beure, vestir, calçar, ligar e en totes altres coses a ella necessàries, segons l'estament en què és. E si li u tol, deu-ne aver gran consciència, majorment si l'hom és poderós a fer-ho he ha reebut d'ella dot bastant e covinent o gran segons son estament.

Deu-li, encara, lo deè, qui és que en les necessitats li do servey e ajuda, així com en les malalties o en sos parts, o en altres justes o raonables cassos, així que no li defalla per res, ans l'om se enseny amar-la carament en tota part, sana e malalta, en vida e en mort. [328r]

[788]

Capítol dcclxxxviii

Que l'om tostemps lex queucom a la muller en son testament quant se mor

Consellava Lotarius, bisbe Finidorum, sant hom, que l'hom tostemps en son testament devia lexar a ssa muller queucom en especial, en senyal que la ha carament amada, e per tal que prech Déus per ell; car, per bé que prena altre marit, tostemps aurà memòria del benifet que li féu aquell qui és mort; e per açò serà provocada de fer queucom per la ànima del marit, qui li ensenyà benvolença quant morí. Seguex-se encara, segonament, altre bé, ço és, que la muller ne nodrex tostemps los infans del mort ab major affecció. Terçament, que per açò los parens d'ella ne romanen pus pagats c contens e pus passcificats ab los parens del mort. Quartament, que ella per açò no furta a la casa tant com faria, e, per consegüent, és a major bé dels infans, car, si la muller és malcontenta del marit e de son estament, gran perill és que ella no furt o no se'n prenga tant fins que sia bé contenta.

En Ampurdà, un pagès lexà per la sua ànima un bou, e lexà a ssa muller un bell gall que avia en casa, e lexà-la marmesora e executora de son testament; del qual testament e lexa ela fo malcontenta, e dix així en si matex: —E tostemps é treballat en aquesta casa e mon marit à'm lexat solament lo gall? Yo sé què faré! Deus saber que pres lo bou e lo gall e anà-sse'n al mercat, e aforà lo bou que'l donàs per xii diners e lo gall per cent sous, mas no volia vendre la un sens l'altra. Los compradors meravellaven-se d'aquests aytals preus, mas, veent que ella no volia vendre la un sens l'altre, pensaren que per a ells [328v] aytant

los valia dar c sous per lo gall e xii diners per lo bou com fer per lo contrari, pus que la un no·s podia vendre sens l'altre, e donaren-li·n de tot cent e un sous. —Ara, dix ella, sien los c sous del gall meus, e los xii diners del bou sien per anma d'aquell meu desconexent marit a qui tostemps avia servit e lexava·m xii diners per gràcies! Puys deya ella a ses veÿnes: —Entenets-ho, comares, fets-ho vosaltres així com yo he fet: si los marits vos són desconexents quant moren, prenets-vos-hen vosaltres assats, e vagen-se·n ells en mal'ora!

[789]

Capítol dcclxxxix

Què deuen les dones als marits e per què elles los trenquen la fe

En tot ço qui dit és que los marits deuen a lurs mullers, deuen los prínceps ensenyar a fer servar que les mullés sien deutores als marits, sinó en lo novè, qui és provisió, car dix Domesthenas, en sa *Policia*, que per tal noblea de matrimoni no permès que muller proveescha son marit, per raó que la fembra no s'ensenyorís massa de l'hom; així com diu que feya Matoba, muller de Sillo, que, per tal quant lo proveÿa de tot, pres tan gran gosar en ell que, si no feya ço que ella volgués, que·l feya ben abastonejar a sos escuders, ne·l lexava exir de casa sinó ab licència sua.

E diu aquí: Lo deute de fe que la fembra deu a l'hom se trenca sovín per donar-li massa gran senyoria e gran gosar sobre l'om, jatsia que diga que així matex les fembres sovín trenquen la dita fe a l'hom per les següens raons. La segona és, ço diu, per tractar-les massa leg, per fets o per paraules o per tot ensemps, car lavòs desperen-se e van cercar qui·ls faça millor. La terça és per occasió, [329r] així com quant han aprés si què les mou a mal; així com diu que han les dones nobles de Calcedònia, qui tostemps estan en lurs cambres ab hòmens estranys e qui, per la ciutat anant, se fan per los costats sostenir a jòvens qui continuament les palpucen sots lo mantell, e puys quant cavalquen se fan muntar en la bèstia per mans de bregans qui ja y fan pigor; e puys, cavalcant elles en la sella, diu que los dits jóvens los cavalquen en les anques de les bèsties per sostenir-les. E aquí diu que fan les

bones bugades, no contrastant que lo marit serà aquí matex e hyrà primer o derrer, car no és costuma que per camí vagen ab lurs mullers. La quarta és quant los marits se partexen d'elles e van luny, e elles requeren ço de què són veades, e tantost troben qui·ls en fa plaer. O, a vegades, los marits les tenen tan pobres que elles servexen volenter a aquells qui los donen del lur. O, a vegades, an tant que exoren e volen volar pertot; o, sovín, companyia de males velles qui les encenen a mal fer; o, a vegades, són dolentes per tal quant elles ja de si matexes són de bon plech e a mig ull responen que·s faça si veen per què o, si no u veen, elles matexes ab lurs arts s'o procuren tant fins que han ço que volen. A vegades és per desalt que auran de l'hom qui·ls serà massa enugós o massa casolà; a vegades, per natural fragilitat de natura, qui fa que hom se enuja de tot ço qui és massa sovín o volria hom mudar. Per tal, lavors los bons marits les deuen comportar fort o lunyar-se·n a temps, elles romanent en guàrdia, segons que diu aquest matex filosof. [329v]

Emperò, diu aquest filosof, lo savi príncep, si en juý li són per causa alscuns clams fets contra aytals dones, guart les dites circunstàncies e faça d'elles ço qui s'i pertany per juý ab misericòrdies; e faça que les altres coses que fembra deu a l'hom se paguen quant en ell és, per posar la cosa pública en bon estament e per guardar-la de comoció, qui sovín se mou per mala fembra e per mala muller si lo príncep no y proveex per la sua saviea.

[790]

Capítol dcxxc

Que lo príncep faça, si y és mester, que lo pare e la mare se ajen bé envers los fills

La terça consideració de la colligació natural a què lo príncep à a entendre sí és a aquells qui són en grau de pare e de mare, que·ls faça adoctrinar que prudentment se agen envers los infans. E en aquesta matèria escriví Gregorius Emisenus a Morphino, rey de Pàrchia, los següens puns:

Lo primer, que no contrastant que l'om no aje infans e sia en estament de matrimoni, emperò ell los pot justament desigar per tal que servesquen Déu e per aver successió a sa casa. Emperò, diu, que cascun se guart que lo desig no sia axí desordenat que ell o ella tostemps no u posen en la disposició divinal, qui·ls dóna o·ls tol a qui li plau; e sovín los dóna a gran dampnació e dejecció e confusió d'aquells a qui·ls dóna, e açò per lurs peccats, a vegades per lo contrari. E ací nota que innumerables pares legim dampnats per la amor dels fills ajustant-los contra Déu e consciència. Per què deya lo rey Cotila a sos cavallers que massa ab ardor desigar infans és dar-se mala vida e procurar-se la mort e desigar son mal, car los infans aporten grans enugs e grans despeses, e grans [330r] perills e grans paors, e aprés grans dolors a lur pare e mare. Legim del rey Menelau de Macedònia que avorria sa muller, car no avia fills d'ella, e vench-li sent Andrònich, ermità, que li dix axí: —Ta muller sens colpa turmentes perquè no ha infans; fas-te cert que per mèrits seus no n'as aüts fins ara, mas ara n'aurà per peccats teus.— E diu que la muller ach ensems dos fills qui mataren lur pare a leja mort.

Lo segon document que lo dit Gregori escriví al dit príncep sí fo que los infans aguts sien nodrits comunament. Car dix Evandrius que infant nodrit no delicadament mas comunament, gran empaxe li an tolt a morir, car delicament porta és de mort e càrrech terrible a·quell qui l'ha.

Lo terç, que sien nodrits agudament, car, com dix Tullius, *libro secundo De tusculanis questionibus*, açò és pròpriament vera eretat que pare e mare lexen als fills si·ls an nodrits a bé viure. Per tal deya Lopartas, philosof, escrivent als elamites, que per tal los morien tans infans car ells los nodrien mal. Per què natura naturant, qui és Déu, no permetia que tant mal hom visqués al món com faeren si los fills dels elamites visquessen tots sobre la terra, e dix que tota lur regió per temps se perdria per los mals nodriments que los pares e mares daven als fills. E així fo de fet, car diu que així foren tots los hòmens e fembres despuys tots per temps ribaldejats que a res no eren bons sinó a morir, e per tal Liparus, fort poch duch e ab fort poca gent, los cativà tots e·ls subjugà a si matex.

O, de quants recompta Valerius, *libro quinto, cap.* VIII, que mataren lurs fills per tal quant los veyen dolens, dient que més val viure sens fills que no tostemps portar al coll dolens infans e veure sa pròpria dolor e vergonya! E d'açò matex parla lon[330v]gament sent Agostí, v *De civitate Dei, cap.* VIII.

Guarda a quina mort vench Heli, sobiran prevere, per mals fills, e en quina dolor visch quant los se viu morts, e sabia que per lurs peccats avia Déus tolta la dignitat pontifical per a tostemps a la sua casa, segons que legim en lo primer libre dels *Reys*. Semblantment, aquí matex, veges com a Samuel, sant propheta, estech tolta la judycatura del poble aquell, per tal quant sos fills eren dolens; veges, en lo segon libre dels *Reys*, d'aquell sant hom Daviu en quantes dolors e perills se viu per mals fills. E generalment, ages per cert lo proverbi del sant abat Abdon, que dix a Romelen, rey de El Cayre, ço és, que qui los fills mal nodrex a si matex mata e traex.

O, quantes actoritats trobaràs en la santa Escriptura sobre aquesta matèria! Cert, infinides, així com trobaràs en lo *Setèn libre*, tractant lo quart manament de la lig divinal; les quals, totes en la suma, volen dir que, si bé nodrex tos fills e no·ls perdones la verga e la correcció, que te·n veuràs goyg e plaer; mas, si massa los alereys e·ls lexes fer a lur guisa, Déus te farà viure en dolor e en vergonya per ells ans que muyres, e ells te seran occasió de abreujar ta vida. Tullius, *De officiis*, posa quina follia és dels hòmens que veen que los aucells e bèsties an gran

diligència dels fills a guardar de mal —car la àguila en especial posa los seus en lochs alts als quals res no·s pot acostar, e posa precioses pedres en son niu per guardar-los de mossos de serps, e·lls nodrex així moralment que, si lo sol no saben o no poden guardar de dret en dret, tantost los foragita del niu— e los hòmens, infatuats en la carnal amor, dels fills rien-se en totes lurs follies e oradures com, emperò, degen pensar que la primera entenció que l'hom deu aver deu ésser a nodrir [331r] los infans al servey de Déu. Donchs, com nodrexs tu l'infant al servey de Déu lo qual nodrexs a peccats a fer e li consents totes ses misèries, ne·ls firs ne·ls toques ne·ls reprens ab vigor quant és loch e ora? Cert, pensar pots que Déus totpoderós, qui veu que no y guardes sa honor, te·n darà confusió e pena e molta dolor.

Recompta Boeci, libre *De disciplina scolastica*, que Lucrecius Sanguineus ach un mal fill e gran tacany per gran colpa del pare, car no·l corregia quax jamés; lo qual fill, mentre que la cort lo menava penjar, besant a son pare li tallà lo nas ab les dens dient-li: —Si tu m'aguesses castigat quant era ora, no fóra yo ara penjat!

Per tal dix Ciceró que a necligència de pare e de mare en corregir l'infant s'apella mort d'aquells.

[791]
CAPÍTOL DCCXCI

Com se deu nodrir l'infant en sa poquea

Nodriments de infants està en suma en los punts següents, segons que posa Macharius Versselensis, *De doctrina parvulorum*; e diu aquí que infant, primerament, deu ésser nodrit a temor, majorment de pare e de mestre, car les mares tart són temudes, per lur gran colpa. E aprés deuen ésser instruïts a ssaber lo *Paternoster* e *Avemaria* e lo *Credo in Deum*, e beneir la taula, e fer a Déu gràcies al levar. Aprés, en fer reverència especial a pare e a mare, e a lurs avis e àvies, besant les mans e inclinant-los lo cap e·l cos e descubrent-se la testa. Aprés, que sàpien compostament anar e comportar si matexs; aprés, que·ls ensenyen de tots temps callar davant altres majors. Aprés, que sàpien ab reverència e ab seny parlar; aprés, que·s sàpien nodridament péxer e abstenir, e poch beure, e [331v] lo vi bé amerat, e guardar-los de laminejar, e de dir leges paraules, e de jurar, e de tota mala companyia lunyar; e·ls deuen avear que amen molt hoyr informació e preÿcació e liçó, e que amen he onren e facen gràcies a lurs correctors.

E consella aquí matex que les filles sien bé nodrides, e majorment sien grans oradores e dejunadores e abstinens, e nodrides, e amans clausura, e que per res no sien ocioses ne parleres ne enamoradices, e que amen castedat e fusquen a pintures, e amaguen la carn volenter e vajen ab vestidures onestes, e sien simples he umils e callans, reverens e sabens honrar a qui cal. E que sàpien què deuen amar, e als amats de què·ls deuen servir segons lur grau e attinença, e que ab alcuna força vinguen a mans de marit.

Diu sent Jerònim, *Epistola* XCV, que quant és lo mèri
e les mares an de bé nodrir los infans, que açò no·s p
neguna via; car diu que en los fadrins és ver ço que dix
ço és: *Quod nova testa capit, inveterata sapit*, ço és, q
reeb testa nova tostems o retén en casa quant és vella. S
septimo de son *Registre*, amonesta que los infans se nod
obediens, que no diguen falsies per res, e que sien occ
com, e que no perseveren ne aprenen ab viciosos nodri
car los vicis d'aquests passen en los infans sovín. E atter
e la mare, diu aquest, que l'infant, així com crex, que
e més en apendre ço que deu ésser dat e en guardar-se
ment dels mals comuns, ço és, de lutxúria e de gola e d
tat, e d'aquells qui açò amen. Hoc encara, diu aques
mare se veen viciosos en res, deuen-se·n amagar dels i
poden, per tal que d'éls no trasquen per res mal exim
major reverència; hoc encara per tal que lurs peccats n
esta vida, així com fan a vegades, segons que apar, LXI
anglorum, jatsia que diga la Escriptura que jamés fill n
per lo peccat que lo pare ha fet, ans lo pare lo portarà,
q. I: *Si crimen*, et *dist.* V: *Per totum*.

[792]
CAPÍTOL DCCXCII

Que lo príncep sàpia que lo pare e la mare són tenguts de dar vida als infans e de tesaurizar a ells

Ultra açò qui dit és, diu aquest matex sant que són tenguts pare e mare de alimentar e de proveir lurs infants fins que·s·n saben guanyar, segons que ensenya natura en los aucells e bèsties, e los drets divinals e humans qui u posen; hoc encara los són tenguts de thesaurizar e de ajustar de què visquen si donchs los infans no eren ja grans e lo pare e mare no avens res volien entrar en religió, segons que avem *dist.* XXX: *Si quis deliquerit.* De thesaurizar als fills posa sent Pau, *prima ad Corintios* XII, son especial decret, lo qual se deu entendre segons que dit és.

Posa, emperò, en esta matèria Gondisalvus, *De informacione civium*, aytal consell per als pares, e és aquest, ço és, que no dons tant a ton fill en vida que puys li ages a anar detràs o que per ell ages a soferir fortuna ne pobrea ne afany. Gran oràdura, diu aquest, és, per neguna carnal amor, posar-se en perill de desperació, ne gitar-se en terra. Ley fo antiga del noble rey Ligurgus que donació feta de pare a fill en vida podia ésser revo[332v]cada tostemps per lo príncep, vivent lo pare qui la avia feta. Diu l'eximpli antich que tothom qui per son infant se desfaça deu perdre lo cap ab colp de maça.

Legim de Obetero de Bordeu que, com son fill, aprés que l'hac eretat lo pare, no s'agués de ell cura, un hom amich del pare, de consentiment del dit pare matex, tractà que lo fill fos accusat de homey. E aquell matex amich dix al dit fill així: —Renuncia o fé donació de quant as a

ton pare, per tal que la cort no·s carrech sobre tos béns, car ton pare és ja vell e no u pot molt posseir, ne a qui u do sinó a tu.— E lo fill ho féu així, e, açò fet, lo pare pres tots los béns e lo fet de l'homey no·s proseguí, car com fos cosa fenta no fo qui u proseguís. Per què lo fill tornà a sa casa e lo pare lo·n féu exir forcívolment e·l desheretà e·l féu morir a gran dolor, així com lo fill feya viure lo pare a gran dolor.

En Sibília, Ferrando de Malta havia pare que l'avia eretat de gran riquea, e ell feya·l anar mal vestit e ab prou mal recapte. E lo dit Ferrando avia un fill petit, lo qual fill, endoït per l'avi, dix al pare que ell lo pregava que faés al pare una gramalla ab què·s cobrís; e lo pare, per amor del fill, féu-la-li de dolent drap del qual sobraren dues alnes. E quant la gramalla estec tallada, dix lo fill al pare així: —Pare, prech-vos que·m donets aquex drap. Dix lo pare: —E què·n faràs? Dix lo fill: —Estojar-l'é tant fins que vós siats vell així com mon avi, e lavors dar-lo-us he per vós en una curta e dolenta gramalla, e dar-lo-us he ab mal cor e ab mala cara així com vós avets fet ara a mon avi e pare vostre. E lo dit Ferrando regonech lo gran defalliment e dix: —Beneÿt sia nostre Senyor, que per boca d'aquest infant ha volguda tan piadosament corregit ma error. E d'aquí avant tractà son pare noblament [333r] així com se pertanyia a bon fill.

[793]
CAPÍTOL DCCXCIII

Com los infans són obligats al pare e a la mare

Bons fills e filles axí matex deuen carament amar, honrar e ajudar en lurs necessitats lo pare e la mare. E aquests tres guardons los són tenguts per dret de natura e per manament de Déu, qui, per aytals serveys, promet als fills longa vida e larga remuneració en paradís.

E aquests fan la quarta porció e grau de la colligació natural qui en la cosa pública és necessària, segons que damunt és dit. Diu Aristòtil, *in septimo Eticorum*, que a Déu ne a mestres, ne a pare ne a mare, negun no pot jamés satisfer complidament pensat lo benifet que n'à reebut.

Pensar deuen los infans, diu Egesipus, *Omelia Epiphanie*, ço que Tobies dix a son fill quant lo amonestà en sa mort de honrar e de amar sa mare, ço és, que l'infant, aprés Déu, ha son ésser per lo pare e per la mare. E ultra açò deuen pensar quanta és la amor que lo pare e mare han als infans, car si matexs ne darien a la mort. Deuen encara, terçament, pensar quant treball e afany han lo pare, e majorment la mare, per portar e nodrir los infans. Quartament, quant amen lur prosperitat e lur vida, e com los donen finalment tot quant han. Quintament, deuen los fills pensar com Déus per especial manament los à estrets a regonèxer lur gran benifet, e·ls ne promès especial guardó, *Exodi* XI, e la sua benedicció, *Ecclesiastici* III, on trobaràs especials e moltes promissions que Déus promet a aquells qui honraran pare e mare. Sisenament, pensen los fills com los ha Déus subjugats al pare e a la mare, car [333v] per sola accusació lur la cort los avia a·uciure si fossen inreverens a ells,

segons que apar *Deuteronomii*, XXI *capitulo*, en aquell parraf: *Si quis genuerit filium contumacem*. Setènament, veges com, faent lo contrari, són per Déu malaÿts e infortunats en béns e en infans e en tota altra benedicció, axí com apar *Proverbiorum* XIX *et* XXVIII, *et Ecclesiastici* VII, *et Exodi* XXI, *et Levitici* XX, *et Deuteronomii* XVII, *et Proverbiorum* XX. No vol nostre Senyor que, sots excusa de offerir a Ell, negun tolga honor e benifet a pare o a mare, segons que apar *Mathei* XV.

Recompta la història africana que lo sant abat Zàcharies visità lo rey Aradius de Feç, lo qual no avia infans, e pregà al dit sant abat que pregàs Déus que li·n donàs. Dix lo sant abat Zacaries: —Si fills has, en gran dolor te faran viure, car Déus no vol que tu jamés ajes goyg de fills, per tal quant no onrest ton pare ne ta mare quant eren vius; per què més te val que no n'ages que si·ls avies ab dolor de tu matex. Dix lo dit rey axí: —O pare meu, e no·s poria fer que yo esmenàs a mon pare e a ma mare ço en què los fallí en vida? Dix lo sant abat que difícil cosa deya, emperò que ell li·n retria resposta l'endemà. E, com lo dit sant abat se posàs sobre açò en oració, estech-li dit axí: —Digues a aquex malvat rey que son pare e sa mare són en purgatori per gran colpa d'ell, car si n'agués fet pregar Déu ab tota diligència ells ne foren fora gran temps ha, e aguera satisfet a Déu per la pocca honor que·ls féu en esta vida; emperò son pare e sa mare han demanada justícia a Déu contra ell, e nostre Senyor à·los atorgat que lur mal fill aja aquesta pena, ço és, que·s veja fills e filles en còpia e·ls veja tots ans de sa mort catius e deseretats e plagats de incurables malalties, per les quals misèri[334r]es ell nafrat al pregon de son cor muyra e negun de sos infans no eret res del seu. E feta aquesta relació al dit rey, demanà al sant abat axí: —Pare, e si ara feya pregar Déu e dava almoynes per mon pare e per ma mare, no poria esmenar ço que·ls he fallit? Respòs lo sant abat: —Fill, no és ara ora, car uy en aquest dia ton pare e ta mare són deliurats de les penes de purgatori, per què no·ls profitaria res que per ells faesses; ne profitaria aytanpoch a tu, car ço que faries no u faries per amor de Déu ne d'ells, mas per amor de tu matex perquè poguesses reembre les penes que Déus t'à menaçades e yo resitades. E diu la història que tot ço que lo dit sant abat li profetà, tot li esdevench ans de sa mort.

[794]

CAPÍTOL DCCXCIIII

Com no honrar pare ne mare és gran confusió als infans, e com honrar-los fa a ells fortunats, e com lur maladicció és a ells fort dampnosa

Gran confusió és als infans en aquest temps present que en pocca amor e honor aporten a lur pare e a lur mare, majorment com los antichs feyeren maravelles ensenyant amor a lur pare e a lur mare. Legim de Nino, emperador de Nínive, que tanta era la amor que avia ab ell son pare que, aprés la mort del dit pare, féu fer una ýdola semblant a son pare, a la qual ýdola tot dia ell besava los peus e les mans, e la ensenyava així com a déu. E aquesta aytal adoració fo occasió de fer ýdoles en lo món, segons que apar *Sapiencie, cap.* XIV.

Legim de Raymó, rey de Albània, en [334v] la istòria oriental, que era foll, e no-res-menys era lo pus fortunat rey del món. E com los orientals li aguessen gran paor, enterrogaren Abdon Comentarien, hom famós e de gran santedat, què era la raó que l'hom foll aquell jamés no n'erava una, ans en tots sos fets era tostemps fortunat. Respòs lo dit sant: —Pensar podets que la fortuna obra és de Déu, e a dar entendre que així és Déus ho ensenya en especial en açò, car comunament hòmens fortunats són orats; per la qual cosa apar que, com lur seny no sia bastant a fer ço que fan, que lur obra és endreçada per altre seny qui és pus alt que no lo lur, e com no·ls govern en lurs afers altre seny sobre lo lur sinó lo divinal, seguex-se que lur fortuna és regida per lo seny divinal, hoc encara per lo voler seu. E per aquesta raó duptaren tostemps los prínceps savis guerrejar ab príncep fortunat, car deyen que guerrejar

ab aytal era guerrejar ab Déu, e per tal, ans que presesen guerra ab aytal hom, volien aver qualque motiu que la fortuna se giràs. E aytals motius avien a vegades per instruccions de perssones santes o per astrologia, o per qualque pocca experiència que los feyen asajar, así com féu Dalida, que ab maneres tant cercà on era la fortuna de Sampsó fins que la trobà, e lavòs infirmà-lo e así·l féu pendre e auciure.

Responeren los orientals al dit sant así: —Pare, e com se pot fer que Déus favorega més los orats que los savis? Respòs Abdon que per tant quant los savis, confiant de lur seny, e no principalment en Déu, qui és donador de tota saviea e endreçador de tot negoci endreçat, proceÿen a fer ço que feyen, e per tal los donava nostre senyor Déu a conèxer a ull que ells eren enganats, car la hu[335r]mana saviea no és a res bastant si donchs Déus no la governa. E per tal quant d'aytal ultracuydament hix gran presumpció en l'om matex de si matex, la qual presumpció Déus avorrex así com a peccat qui·s leva contra la sua magestat, per tal no vol Déus que confiant de si matexs ne ultracuydats prosperen ne sien fortunats, ans en vituperi lur feya-los fortunar e·ls feya gitar a terra als savis e astuts e ultracuydats. E per esta raó, dix que plaÿa a nostre senyor Déu que lo dit rey Raymó, foll e desastruch, prosperàs en tots sos afers; e sos veÿns, ço és los prínceps ultracuydats, tots cayguessen davant ell.

La segona raó per què Déus l'à fortunat, dix aquest sant hom, sí és car aquest tostemps, en vida e aprés mort de son pare e de sa mare, los féu gran honor e·ls ach tan gran amor que cuydà morir quant sabé lur mort, per sobres de desplaer e de dolor, e per tal meresch la benedicció de cascú d'éls quant se moriren. Aprés, tostemps fa fer grans sacrificis e grans almoynes per lurs ànimes; e és así que tots jorns, así com los sants àngels entren per purgatorí per rellevar-los part de lus penes, e·ls fan relació del gran bé que lo fill los continua de fer en esta vida, per tal tot jorn lo beneexen de novella benedicció e preguen a Déu per ell ab gran instància; e sapiats que lur benedicció e pregària à tanta de eficàcia ab Déu, per la afecció del fill a ells, que Déus accepta que ells li an impetrat ab Déu que ell serà en esta vida tostemps fortunat e prosperat, e aurà en breu gran saviea e serà lo pus assenyalat príncep del món, e puys salvarà la sua ànima.

D'aquesta reverència paternal parla e posa molts e [335v] grans eximplis Valeri Màxim, *libro* V, *cap.* III; e en especial fo cosa maravellosa ço que compta del fill de Cresi, rey de Pèrsia, qui era mut naturalment, e com vis que en la batalla volien auciure lo rey son pare, soptosament reebé tanta vigor sobre sa natura que parlà e cridà gran

crit e dix: —O, no vullats auciure mon pare lo rey Cresi! Pensa, diu
ací Valeri, com se despertà la vigorosa amor que lo fill avia al pare quant
així parlà lo fill mut per compaçió del pare! Posa sent Ambròs, en lo
seu *Exameron, omelia* v, que los fills de la cegonya ab plomes mendi-
cades e procurades cobren lurs pares e mares aprés que han perdudes
les lurs, e·ls porten què menjar del pus delicat que poden, e·ls fan mol
bon lit en què jaguen en lur niu, e ab lurs ales los escalfen per tal
que puxen volar. Vet, diu sent Ambròs, com natura incita los dolens
d'hòmens a bé tractar lurs pares e mares e a fugir la lur maledicció, qui
ha tanta de eficàcia que sovín vol Déus que aja eficàcia jatsia que ischa
de pare o de mare peccadors. E açò posa per eximpli sent Agostí, XCII *De
civitate Dei, cap.* IX, car aquí recompta que com una dona per fellonia
malaýs a deu infans que avia, tantost tornaren tots tremolosos e los durà
molt, fins que per mèrits de sent Agostí foren guarits en la sua esgleya.

Attena, donchs, lo bon príncep que los pares curen de bé nodrir los
fills, e los fills curen de bé honrar lurs progenitors, per tal que per aques-
ta tanta justícia e dretura merescha aver Déu per amich e per especial
ajudador en tots sos fets.

[795]
CAPÍTOL DCCXCV

Com se deuen comportar frare e sor, e frare ab frare, e sor ab sor

Lo quint punt o grau o porció [336r] de la colligació natural qui
és necessària a la cosa pública sí és de frares e de sors que ixen del terç,
ço és, de pare e de mare. Entre aquests deu aver especial amor en quant
són exits d'un matex principi natural. Deya Strabus, *Super Genesim*,
que cosa avia Déus feta en natura fort maravellosa que un hom pogués
dir ab veritat a altre: Aquest és carn de la mia carn e os dels meus
ossos; ço és, que d'aquell principi matex d'on la natura d'aquest és exida
és proceïda la mia. E açò diu que à així ordenat la alta saviea de Déu,
per tal que entre aytals perssones sie tanta amor que aquesta aytal amor
bast a unir e a encendre molts altres en amistat especial qui devallaran
d'aquells així attanyens a si matex per grau de fraternitat, car de frares
devallen cosins germans, e d'aquests ixen fills de cosins germans e d'aquí
cosins prims, e d'aquí encara amichs e pertanyens per la genealogia qui·s
continua per raó del nom e del senyal, e per amor dels passats qui són
devallats d'un matex pare e mare. Per raó d'açò, diu ell, veuràs so-
vín que aquell qui res no atanyerà a l'altre lo amarà e li farà bona obra.
E açò volia dir lo profeta dient així: E no és un matex pare aquell o
una matexa mare aquella d'on som tots exits? Per què, donchs, menys-
prea negun son frare? E vol dir que açò és bastant que negun no deu
menysprear l'altre, quant se pensa que l'altre e ell són exits d'un matex
pare e mare, ço és, de Adam e Eva. Si, donchs, açò deu hom moure a
amor de son frare, quant més, donchs, quant se pensa que l'altre és son
frare carnal e és ab ell en lo primer grau de amistat.

E a aquesta amistat a servar attenien fort los infells. Legim de Tibúrcio, espòs de santa Cecília, que, interrogat per [336v] l'àngel ab qui parlava què volia que li fos dat per gràcia especial, respòs que lo major don que ell demanava de present sí era que son frare veés la veritat de la fe cathòlica així com ell matex; e així estech fet. Per tal deya Daviu: *Ecce quam bonum et quam jocundum abitare fratres in unum*, e vol dir que cascun guart e attena quant de bé és ne com se deu hom alegrar que frares naturals se amen e sien en un matex bon propòsit e volentat, car per raó de lur concòrdia se seguex molt de bé. *Ecclesiastici* xxv avem que una de les coses que Déus cura en especial en esta vida sí és concòrdia de frares. Recompta Theofrastus que Armacharus, noble cavaller de Bogia, de nits, en descuyt volent altre auciure, aucís son frare, e sabut que son frare avia mort, tantost aucís si matex. E diu ell aquí: Yo no prou quant aquest aucís si matex, mas propòs a vosaltres la sua sencera amor, qui tanta fo que no volch viure aprés que l'ach mort! *Luce* xii legim que lo Salvador, pregat per dos frares que los partís la heretat de què contenien, respòs-los que no faria, car no devia caber jutge entre ells ne negun migancer, com fossen frares.

Recompta la istòria germànica de Gedolfo, cavaller famós, que avia gran divís ab son frare; e veent que un altre cavaller lo esvaÿa, ab qui lo dit seu frare s'era barallat, tantost, dissimulant lo divís que ab ell avia, correch-li ajudar dient: —La mia sanch no pot soferir que altre la toch, car la sanch bull e·s sent. E com ja per açò entre aquests dos frares no pogués aver pau, ell matex matà-lo a pochs dies dient: —Yo faré ço que no deig soferir [337r] que altre face. D'aquesta amistat fraternal dix altes coses Valerius Maximus, *libro* v, *cap.* v, e sent Agostí, *secundo De civitate Dei, cap.* xxvi, qui seria longa cosa de recitar.

Per raó d'aquesta amor natural los drets no prenen per testimoni a frare contra altre frare, presument que frare no diria per res contra son frare testimoni qui li nogués. Posa la història meridional que Solericus, noble e famós cavaller en Ethiopia, avia muller de la qual ell avia sospita que no agués fet contra la fe matrimonial ab altre hom; e com ella agués dos frares que ell amava molt, escriví-los així: —Per tal quant sé que amor de frares, e de sor a frares e de frares a sor, és fort cordial, per raó d'açò, no volent ofendre a vosaltres, no he proceït contra vostra sor, ans ho é callat e cubert sabent que la sua vergonya e mal seria nafra mortal dels vostres coratges. E diu aquí matex que Sampronius, fort bell cavaller del rey Odato de Túniç, se enamorà molt d'una donzella qui estava ab lo dit rey; e quant vench al punt que lo dit cavaller la se·n volch menar secretament, la dita donzella dix-li: —Açò no faria per res,

no per paor del rey ne d'altra perssona mortal, mas estich-me·n per la cara amor que port a mos frares e a mes sos, los quals tostemps aurien confusió per mi si feya ab tu la mala obra.

Posa Victorius que, generalment, qui scientment fa mal a son frare natural, qualque gran desastre ha a encórrer. Veges, diu ell, com ne ha pres a Caÿm, qui aucís Abell, car per Déu fo malaÿt e reprovat; Absalon, qui aucís Amon son frare, en un roure morí vençut e penjat; tots los frares de Josep, qui·l volgueren auciure, tots foren sots ell matex cativats; Esaú, qui perseguia son frare Jacob, de la benedicció paternal e del poble de Israel fo separat; Maria, sor de Moysès, qui murmurà contra son [337v] frare, lebrosa tornà. E quax generalment veuràs semblants coses encara, car entre prínceps e tirans veuràs que aquells qui maliciosament maten a lus frares, que així matex moren per altres lejament; e poríem-ne dar diverses eximplis de nostre temps, los quals vull callar per no offendre a negun. Emperò a aytals menaçava nostre senyor Déu dient així per Daviu: *Adversum fratrem tuum loquebaris et adversum filium matris tue ponebas scandalum, et fecisti et tacui; existimasti inique quod ero similis tui: arguam te et statuam contra faciem tuam*, e volia dir així: E tu as malparlat contra ton frare carnal e aquell qui és fill d'una matexa mare tu as escandalizat per ton mal eximpli, e per tal quant Yo he açò callat t'as pensat que a mi plàcia ço que fet has e que Yo aja semblant voler al teu; sàpies que no, he ans te rependré d'aquest peccat en especial e·t poniré terriblament així com tu ho merexs, e ultra açò Yo m'oposaré contra la tua entenció, car jamés no veuràs ne vindràs a fi d'açò per què u has fet.

[796]
CAPÍTOL DCCXCVI

Per amor de frare ne de sor no deu fer res contra Déu

Jatsia que frares e sors se degen amar de amor especial, segons que dit és, emperò ja per aytal amor negun no deu fer res per l'altre qui sia contra Déu; car diu lo Salvador, *Luce* XII: Qui amarà pare e mare, sor o frare més que a mi, no és digne de mi. Yo, diu ell, no són vengut metre pau entre mals frares, mas coltell. Ço és, que abans cascun elegescha la mort que per frare ne per sor faés res contra Déu, car Déus és sobre tot. E diu sent Bernat: *Quod pro caritate introductum est, contra caritatem militare non potest*, e vol dir que la cosa que Déus ha entrodoïda en [338r] lo món per posar-hy caritat, així com és amor de frares, e d'aytal amor no'n deuen usar los frares ne les sors faent-ne res contra Déu ne contra caritat.

Legim en la història lombarda que Lucina, reverent muller del príncep de Romandiola, avia deu frares; e la un li amprà que li consentís que ell pogués aver secretament una donzella sua; e l'altre la amprà que li donàs ajuda per auciure un seu gran enemich; e lo terç la amprà que ab ajuda sua ell pogués aver un gran tresor d'un vassall de la dita dona; e·l quart la amprà que li faés testimoni com ell avia esposada altra muller ans que esposàs aquella que avia; e lo quint la amprà que ella callàs la veritat que sabia sobre una causa que ell menava ab un altre gentilhom, en cas que per sagrament ne fos demandada. E així fo dels altres cinch, que cascun la amprà d'un gran inconvenient, sabens tots que era dona acabada a dar recapte a tot lo món. E com son marit, qui era anat secretament en ultramar a peregrinar, la agués lexada dona e poderosa de

tota sa terra e ella de fet regís lo regne, e viu que sos frares eren tots malvats hòmens e sens tota consciència, pensà que jamés no·ls se poria lunyar si donchs no u feya per força, e que jamés no li farien sinó mal a la sua consciència si prop li estaven; e secretament féu-los tots pendre, e en una galera que ach en Pisa tramès-los en Candia, qui era sua, e manà aquí a son vicari que·ls tingués guardes qui·ls guardassen bé per guisa que jamés d'aquí no exissen, morts ne vius. E tramès-los a tots lurs mullers e, aprés de temps, féu-los aquí eretar e donà lurs heretats que [338v] avien en Lombardia a altres millors que ells. O, diu ací lo historiagrafus, qui pot pensar la valor d'esta nobla dona, qui no preà res la fraternitat ne la gran asistència de deu frares?

Anch Daviu no volch perdonar a Joab que no morís, ans manà en sa mort a Salamó que l'aucís per la mort de Abner, no contrastant que li avia mort son frare a Saell, segons que legim *in secundo Regum*; e raó era car sabia Daviu que l'avia mort ab poca colpa sua. Del qual punt traen los savis cavallers que si an perdut alcun frare per sa colpa en batalla o en baralla, que d'aytal mort no se'n deu fer venjança, car qui fa venjança, ell la deu fer de qualque injúria qui feta li sia, segons que posa Quintillicianus, procònsul romanus, en lo seu *Legal*. Com, doncs, no sia feta injúria a tu neguna si ton frare mor per sa colpa, seguex-se que follia és qui d'aytal mort o ofensa demana venjança.

Attena, donchs, lo bon príncep que los frares e sors se amen carament e que per esguart de lur amor no cometen crim negun contra la cosa pública; e, si·l cometen, que sia ben punit, e Déus conservar-li à los seus e·l farà amar a ell així com a car pare e frare.

[797]
CAPÍTOL DCCXCVII

Com se deuen comportar parens e parentes

Lo sisèn grau de la colligació natural està en parens e parentes. E lo setèn en cosins e cosines qui's pertanyen per raó de muller, e per tal quant són ajustats ab parens e ab cosins, e per tal quant són d'una terra matexa naturalls e's troben en estranya. E jatsia que entre lo sisèn grau e setèn aja diferència, emperò de tots podem parlar ensemps.

D'aquells qui són parens deu ésser regla general aytal, la qual posa Donatus espiscopus, en la sua [339r] *Civylitat*, e és aquesta: que tots parens se deuen ensenyar bona e especial afecció més que ab altres, car dit és que Déus per tal ordenà axí natura humana que uns exissen d'altres, car en aytal multiplicació de eximent aquells qui n'exien se aurien major amor, axí com aquells qui s'aparenten per la raÿl d'on són exits.

La segona regla que dóna sí és que per parent del món negun no faça contra Déu ne sa raó natural; raó és car la parentela, segons que damunt és dit, no sia per Déu atrobada sinó per bé e per encendre amor entre les gens; per tal, si's gira a mal, ja no és parentela mas colligació diabolical. E açò tracta altament sent Agostí, XV *De civitate Dei, cap.* X, e de açò donen molts eximplis les santes Escriptures, axí com de Abraam e de Lot, son nebot, qui tan carament se amaven, e bé lo y ensenyà Abraam quant lo deliurà de sos enemics batallant, axí com apar *Genesis* XIIII; e Laban e Jacob quant fo vengut a ell novellament, *Genesis* XXIIII; e Raguell e Tobies, son cosí; e axí de molt altres. Diu aquest sant matex que natura ensenya que l'om aja especial inclinació a son parent.

La terça regla sí és que a negun qui propòs a hom son parentesch no'l deu hom negar si donchs no és hom scelerat del qual no esper hom correcció; a aquel aytal deu ésser negat tot parentesch cert o duptós. Diu lo fabulari que lo llop se féu parent de l'orifant pregant-lo que'l lexàs estar ab ell e servir-l'ia; e respòs l'orifant que no'l confessava per parent ne'l volia per servidor com lo llop fos ladre e raptor incorregible e tot mal nodrit e qui tostemps portava lo morro sangonós, e fos enemich dels ignocens axí com de les ovelles e dels ignocens. E diu aquí lo fabulari que lo lop, qui viu que axí li [339v] responia, dix-li que li plagués almenys dar queucom, car axí's pertanyia a ell. Respòs l'orifant que bé sabia que a ell se pertanyia de dar-li la mort o moltes bastonades, emperò que, pus que les li perdonava, que se n'anàs per sson prou e que tantost li buydàs la terra. E aquell viu que lo orifant ho deya de cor e fugí. Diu aquí lo actor axí: Gran vergonya és a tothom, majorment a gran senyor, confessar ne favorar a negun ribalt ne a mal hom per raó de parentela, ne de aver-lo ab si, car lo senyor, o quisvol altre, n'és menyspreat que tan vil hom sia ab ell per sanch ligat.

[798]
CAPÍTOL DCCXCVIII

Com se deu hom comportar ab los cosins

Tot ço qui dit és dels parents, diu lo dit sant, se pot dir dels cosins, qui són lo setèn grau de la colligació natural de la cosa pública; e ajusta'n los següens punts: Diu que cosinatge se apella pròpriament attanyença mutable, qui pot fallir, així com és aquella conjuncció qui ve per muller, així com lo frare de ma mullier és mon cunyat, e tots sos attanyens són ab mi en afinitat e en alcuna propinqüitat; e per tal, per amor de ma muller e per ma honor, diu aquest, deg a tots son attanyens ensenyar especial senyal de amor en paraula e en fet qui no nogua.

Lo segon punt és que d'aytal cosinatge no'n cal ha hom fer excés de convidar o de donar, car així perdria l'om lo seu tost si donchs no era gran senyor e fort poderós, mas basta ensenyar-s'i familiar e suportar-los graciosament lurs defallimens e consellar-los especialment e servir-los de coses poques e no agreujans a l'om qui les servex.

Lo terç sí és que per mort natural de la muller, si infans hi ha, no deu hom mortificar la primera amistat e, si no n'hi ha, no deu hom lexar tot en estrux per honor de si matex, car lo càrrech o fredor de natura [340r] humana és bastant de fer-ho tost refredar de poch en poch. Per tal, hom qui ha consciència e vergonya deu sostenir aytal colligació e colorar-la graciosament e ab seny mentre pusqua.

Lo quart, que si per mort criminosa o vergonyosa la muller mor o fug, lavòs encara no devets mostrar hoy ne rancor als seus qui colpa no han en son peccat; mas, si alscuns te ensenyen rancor, si placar no'ls pots, lunya-te'n e posa tostemps davant tu matex la veritat e ta ignocència e ta clara excusació, car lavors tots callen quant veen la veritat ésser per tu.

Lo quint sí és que, jatsia que deges aver plaer que sies fill de notable pare e mare e de bones gens devallat, emperò sàpies que no és bo ne profitós al cors ne a la ànima gloriejar-se en grans ne en molts parents ne cosins, ans sent Pau ensenya, *ad Titum* III, que aytals gloriacions en genealogies deu hom esquivar així com a matèria de gran vanitat e ab poch fruyt. Deya un sant ermità que los àngels e los demonis se trufen de nós là on són quant veen que nós nos gloriejam de la parentela de la carn, qui no és sinó trufa e viltat e misèria, pensat son principi e son córs e la fi e son frut. Per tal no à volgut Déus, segons que diu sent Bernat, que la jerarchia ecclesiàstica córrega per linya carnal ne per genealogia parental, per raó que lo món veja que en les coses pus altes e més acostades no y deu ésser ennomenada parentela carnal mas elecció e provisió espiritual, així com és en les dignitats ecclesiàstiques qui són contentes en la jerarchia ecclesiàstica, qui és lo pus alt estament d'aquesta vida, sots lo qual ha Déus posada tota la altra ordinació de la jerarchia seglar.

E aquesta aytal multitut de parens [340v] e cosins nos ensenyava de menysprear Daviu quant deya en un loch del *Salm*: *Quid mihi in sanguine meo dum descendo in corruptionem?*; e en altre loch deya: *Quid enim est in celo et a te, quid volui super terram?*; e en altre loch: *Deus, Deus meus, pone illos ut rotam et stipulam venti, qui dixerunt: Hereditatis possideamus sanctuarium Dei*, e volia dir en suma així: Què'm val a mi allegar que aquell e aquell és de ma sanch, car tota parentela no és sinó corrupció faent l'om caure en peccat e jamés no attenent que faça a l'hom negun bé? Quant, donchs, pens què m'ha Déus promès en lo cel —ço és, que Ell serà mon pare, mon senyor, mon amat e mon frare—, què deg yo prear tot lo temporal parentiu ne cosinatge, qui no servex ne val sinó a les coses carnals e terrenals qui empatxen l'om de aver la gràcia e amor de Déu e la sua glòria? O Déus, donchs, plàcia't que aquells qui los parentius carnals volen regir los graus ecclesiàstichs confon-los e porta-ls a no-res soptosament e fér-los així com a roda qui's gira, així que aquell qui és damunt se tròpia tantost en terra defraudat de sa entenció e foragitat de la santa gerarchia ecclesiàstica que volia fedar per posar-hy sa carnal parentela. Deya lo sant abat Pannoni que papa qui los graus ecclesiàstichs vulla ab art e manera ésser occupats per manera de eretatge o de longa successió per sos parens o per sos connaturals, no pot longament viure; e puys, de là, portarà lo càrrech que merex fort gran.

[799]
CAPÍTOL DCCXCIX

Com se deuen comportar aquells qui's pertanyen queucom

Pertanyens-se per terra natural quant són en terra estranya, aquests se deuen ensenyar especial amor e benevolença per amor de la terra una matexa d'on són naturals, car en açò seguexen la bona e [341r] profitosa inclinació de natura, e fan bé a ssi matex e'n donen bon eximpli als altres estranys qui u veen. D'açò s'an seguits grans béns en diverses parts del món e no és cosa qui sia de pes; e fer lo contrari és gran pagesia, e fan-ho aquells qui u fan per avarícia, car fa-los paor que a la fi no'ls costàs queucom, o u fan per gran rusticalitat e pagesia.

Per què deya aquell sant abat Pambo que qui scientment ... eria sos compatriotats en terra estranya quant ... les podia fer bé, e graciosament tractar, que Déus lo faria entre estranys, e sens ajuda, dolorosament perir. Car deya que hom qui per amor de Déu acompanya o's demostra pertanyent e queucom benvolent a l'om estrany, obra de misericòrdia e fort meritòria pot complir en aquell aytal. Deya aquell gran philosof Zenó: Si tots los estranys en terra estranya se acompanyen axí com si eren de una terra, quant més se deuen acompanyar ensemps e consolar aquells qui són d'una matexa terra. E guarda, diu aquest philosof, quant és dolent qui, veent son compatriota, fuig e no l'acompanya tement que no li cost queucom; car sàpies que Déus, qui ama e vol en los hòmens caritat e amor, te en regardona aytals caritatius acompanyaments per excés axí en béns temporals com en espirituals, e majorment quant són fets per amor sua.

Nota ací, emperó, lo dit Zenó, en lo seu tractat que ja per aytals acompanyaments no deu hom metre hom massa soptosament en sa casa, e majorment si és hom occasionat públicament. Car diu que, ell estant en Atenes, un seu amich, acompanyant un hom estrany aquí qui era de sa terra, qui era hom occasionat en l'ull, lo convidà tantost a sa casa. E l'hom convidat, estant en lo dinar, gità l'ull a la roba de casa, pensant com [341v] la poria furtar; e aprés attès sovín a la dona, muller del convidant, qui li aparia bella, e féu-li aquí hullades falagueres. E lo marit, qui'l véu, gità-lo de casa ab grans bastonades. Diu Zenó aquí: Més aguera valgut que no l'agués convidat ne tantost mes en sa casa l'om estrany, jatsia que ell fos de sa terra.

Per què apar que en totes coses és bo servar manera e seny especial en reebre e acompanyar l'om qui ... matex compatriotes pertanyent a hom matex per raó de sa terra ... Dit és ... hom que hom no ... privadea especial ... solament que'l cové ... general e ésser de sa pròpria terra, car de l'amich vist en terra estranya tantost se'n deu cascun emparar lavors mills que no faria si l'agués encontrat en sa terra e'n casa sua pròpria.

[800]
CAPÍTOL DCCC

Com amistat és cosa notable

Lo huytèn grau de la colligació natural sí és amistat; de la qual diu Tullius, *De amicicia,* que és tan necessària al món que així estolrien-la-li com qui tolia lo sol de la terra. E Boeci, *De consolació,* posa que amichs aver és la pus bella riquea qui al món sia; raó és car, com diu Crisòstom, *Super Johanem, omelia* LXXVIII, hom amigat aytans hòmens és com ell ha amichs; car, com dix Sèneca, lo meu amich altre yo matex és. Car dix Solinus, *De amicicia,* com sovín lo amant demana ... amat, e l'amat altretant; seguex-se que l'amat e l'amant sien en tot una matexa cosa. De què's seguex, segons que posa Casiodorus, *Super Psalmum* XXXVII, que entre bons e vers amichs no ha major ne menor, car tot és un quant és en ells e d'elles. Si vols saber què vol dir vera amistat, ensenya-ho sent Jerònim, *Epistola* LXXXV, dient que amistat és voler bé a l'altre e consentir-li de cor e d'obra en coses legudes he onestes; e sent Agostí [342r] diu semblant, *Epistola* LXXXV; de què's seguex que tot ver amich és just amant e és a l'amat bé obrant e d'él bé parlant, si attens a açò que los dits doctós dien.

D'aquesta vera amistat parlant Orosius, *ad Sabinum, romanum pròconsulem,* ensenya-li d'ella tres conclusions:

La primera sí és que attena com la bona amistat és en si cosa fort alta e notabla e ..., car diu que Déus la mana per manament especial, així com apar *Johanis* XII, dient que aquest era lo seu manament: Que hom amàs a l'altre així com Ell avia amats a nós, que·ns amà sens ficció volent-nos dar los majors béns qui sien. Per tal deya sent Pau que en

amar son proïsme complia hom la lig de Déu; e açò expressament donà a entendre que li plaÿa molt quant dix que en aquestes coses trobava gran plaer lo seu esperit, ço és, en concòrdia de frares e en amor de proïsmes. E en tant s'i adelitava que dix lo Salvador, e és *Mathei* XVIII, que si dos amichs verdaders seran sobre la terra e demanen a Déu res justament per lur vera amistat seran exoïts per Ell.

Prova, encara, lo dit doctor, segonament, que la vera amistat sia cosa notable, car en ella se complex la lig natural qui diu: Faràs a l'altre ço que vols que sia fet a tu matex, e no faràs a l'altre ço que no vols que't sia fet a tu. En aquests dos punts està vera amistat, segons que apar per ço qui damunt és dit.

Terçament ensenya allò matex quant ... la amistat ... la cosa ... stament ... e divisis la ... són tantost ... ensenya Jesucrist, *Luce* XI: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur.* Per tal avem, *Proverbiorum* XVIII, que, com frare ajuda a frare, lavors la ciutat és entera, e aquesta ajuda de frares ve de amistat entre ells; d'on pots veure la amistat de quant de mal preserva a l'hom en cors e en ànima, car lo cors lunya de bregues [342v] e de baralles e la ànima de rancors e de malvolences, segons que ensenya sent Johan en la sua canònica. Per les quals coses dites apar com la amistat és cosa fort notable.

[801]
CAPÍTOL DCCCI

Com amistat és conservable

Ensenya encara, segonament, lo dit doctor de la amistat vera que és conservable, e diu que la conserven quatre coses:

La primera sí és que l'om orat ... no és bo per amistat ... gita ... la oradura ... fa durar la amistat ... ensenya a l'hom que sàpia son amich honrar nel vulla per sa gran familiaritat menysprear axí com fan los orats, e que li sàpia bé en sos defalliments suportar e graciosament corregir, attès loch e temps e manera e perssona.

La segona cosa qui conserva amistat, segons que diu Orosius en la dita epístola, sí és dolçor de paraules, car avem *Ecclesiastici* XX: *Sapiens in verbis amabilem se faciet,* e vol dir que l'om savi se fa fort amable en ses paraules, e açò quant les ha benignes e ab veritat. Per tal diu que jamés no deu hom elegir per amich hom altiu ne furiós, car aquests jamés no saben parlar dolçament. Senyal és de gran pagesia e rusticalitat natural que hom no sàpia parlar dolçament a son enemich, com diu la Escriptura: *Verbum dulce multiplicat amicos,* e vol dir que paraula dolça multiplica amichs, e paraula àspera los lunya. Diu l'eximpli que qui aja or en borsa que aja mel en bocca! *Ecclesiastici* III avem aytal document: Fill, fé tos afers ab dolçor, e no robustament ne ab brogit, si vols ésser amat per aquells ab què as res a tractar. E en especial se deu ensenyar la lengua en la amistat; tostemps ben parlar de l'amat e no poder hoir d'ell absent res qui sia a infàmia sua, ans al colp lo deu lo ver amich escusar! Car deya Sènecha: Qui paraula mala hou [343r] volenter de l'altre, o quant la ou no y respon excusant-lo, no és amich verdader.

La terça sí és fer-li bones obres, car, com diu Orosius aquí matex, paraules són paraules; car, jatsia que ab bona amistat se requiren paraules, segons que dit és tantost damunt, emperò soles paraules no y basten, ans s'i requeren principalment bones obres. Per tal deya sent Johan, *prima Johanis* I: *Filioli, non diligamus verbo, sed opere et veritate,* e volia dir axí: Fills meus, no ... e veritat. Car, com diu sent Gregori, *comprobacio dileccionis executio est operis,* e vol dir que la obra prova la amor e no sola paraula. Diu Sènecha que ell avia un familiar qui tostemps li deya si li plaÿa res, car ell faria e diria per ell maravelles; e com un jorn lo empràs que li prestàs un march d'or, fugí-li, que jamés no'l viu d'aquí avant. Diu Sèneca: Aquet era amich de taula qui no està ferm en temps de necessitat. Aquest avia paraules moltes les quals no ha aquell qui és amich per obra, car obres e faenes no concorden.

La quarta sí és feeltat per a tota vida, la qual requer les següens circunstàncies: La primera, que, si vols ésser amat, que tu ams. Car sàpies, diu Orosi, que no ponex Déu res pus agrament que fa amat desconexent, car a l'amant dóna la pus alta pena que ha donant son cor e sa amor, e que no sia retribuït per amor; cert, l'amat roman desconexent a l'amant. E, com aquesta desconexença sia contrària a la lig e a la voluntat divinal així com aquella cosa qui ... tota la colligació natural e nafra tota ley e tota bona costuma, hoc encara tota la cosa pública, per què la ponex Déu fort en esta vida e en l'altra. Diu Orosi que amats qui no volen amar a qui deuen són destimats cruelment e desemparats per qui no de[343v]uen, o en amor enganats o en amor atterrats per aquells qui la'ls deuen. La segona cosa que requer feeltat de amor, segons aquest doctor, sí és servar secret entregament en paraules o en obres, e açò avem *Proverbiorum* XXVII: *Qui denudat secreta amici fidem perdit,* e vol dir que qui revela los secrets de l'amich la fe ha perduda. La terça, que li vaja clar en la obscuritat e li revel sos secrets; car, com dix ariensis: *moris est amancium invicem sitire ut amantium cordium possint imitare,* e volia dir que costuma es de amans que la un desig l'altre per tal que mills puxen manifestar los secrets del cor. Cert, diu Sènecha, bé pot ésser apellat traÿdor, e més que traÿdor, aquell qui lo secret de l'amich revela; pensa de la fe que l'amich li dava quant lo li deya, e la fe que ell li devia quant lo reebia, e la fe que ell trenquà quant lo revellà! Dien los grans teòlechs que, despuys que Déus creà lo món, lo secret se obligà a l'hom de tenir-lo sots gran pena. Dix Tullius que no és menys traÿdor aquell que de amich torna a enemich si secret revela d'aquell qui dabans fo son amich. Per aytal deslealtat féu fer ley lo gran Júpiter regnant en Pàrchia, segons la història oriental, que deya

que tot revelador de perillós secret de amich serà ponit així com ha homeyer de la colligació natural. No-res-menys, que si escapàs a la mort, tostemps romania infamis.

Per aquesta altea del secret féu Enaximander, gran philosof, una fort inpugnació metrificada contra Seleucom, rey de Pèrsia, per tal quant era difamat que revelava a ssa muller los secrets de son regne, en la qual inpugna posà tres cominacions al dit príncep, qui totes li vengueren damunt ans que morís: la primera, que [344r] seria per tot lo món difamat així com a efeminat; la segona, que seria per los seus finalment fort menyspreat e desemparat; la terça, que morria del regne privat. E així fo de fet.

[802]
Capítol dcccii

Què requer encara amistat, ultra ço qui dit és

Ensenya encara aquí matex Orosius que requer, quartament, feeltat de amistat que l'amich corregesca a l'amat de sos defalliments. E aquest document avem *Ecclesiastici* xix, car diu la Escriptura que més valen los batimens de l'amich que los falsos untamens de l'enemich. E per tal deya Sèneca que amich qui·s veu prudentment corregit per amich, la cara deu esclarir e lo cor li deu dilatar e ab la bocca deu fer grans gràcies, car gran do reeb de Déu aquell qui troba que per amor lo corregesca. Diu Juvenalis, *in sua Metroida,* que los barons de Archaya se tenien quaix per benauyrats per tal car comunament avien tan sàvies mullers que, servada tota humilitat e reverència e subjugació als marits, corregien los dits marits fort graciosament de lurs vicis; e los marits o reebien d'elles ab molt major plaer e delit que de negunes altres perssones del món. Posa Titus Livius que los romans, en temps que floria lur ciutat, cascun qui res se preàs elegia lo pus car amich que agués, qui sovín, en dies e en lochs certs, li avia a dir sos defalliments, e lo corregit per gràcies besava la mà a son corrector faent-li gràcies moltes. Dix Ermes Mercurius, en lo seu *Moral,* que negun gran hom qui no pogués portar ne soferir correcció jamés no seria hom virtuós, ne fortuna no li poria continuar en bé ne prosperaria en sos desigs ne [344v] en sa entenció.

La quinta cosa que requer nobla amistat e que la conserva molt sí és que l'hom visque bé, car diu lo dit Orosius: Al mal hom res no l'ama de bon cor, mas la bonea així fa l'om amable que l'amich fa inpo-

tent e mut a fer mal e a dir mal d'aquell qui és bo e viu bé e virtuosament. Per tal deya Tulli: Com te pots pensar que yo am ne don mon cor a aquell que yo no preu res ne li comanaria un diner, e del qual pens que no aja amor a si matex, ne aja fe ne lig, ne veritat, ne's sap què s'és Déu ne virtut, ne vergonya ne res de bé? Per tal diu Crisostomus, en una omelia: No faràs amistat ab hom qui port la ànima venal, car si la sua ànima no ha cara ne s'ha res qui de bé sia, e per conseqüent, no duptaria de fer-te tota viltat e malvestat quant loch n'agués e temps. Seguex-se: Guarda't jamés no ages amistat qui t'oblich a voler o a fer peccat; car si u as, Déus te aportarà en cas que auràs mester gran ajuda, e ta mala amistat no't porà ajudar; e dir-t'à lavors nostre Senyor la paraula qui és *Deuteronomii* xxxiii: *Ubi sunt dii in quibus habuistis fiduciam? Surgant et opitulentur vobis et in necessitate vos protegant*, e vol dir que, lavors quant seràs en la necessitat e veuràs que la falsa amistat te defall e no't pot e no't vol ajudar e cridaràs a nostre senyor Déus que t'ajut, lavors Ell te respondrà: E on són los grans amichs teus en los quals confiaves e dels quals avies fets déus? Prega'ls ara que vingen e que t'ajuden en aquesta necessitat tan gran! E tu romandràs confús de dues parts, ço és, de l'hom en què't fiaves qui t'à desemparat, e de Déu, qui't lexa caure en ta folla esperança que t'avies feta e en què confiaves per ta gran malvestat.

Legim en la història greca que Celidon, rey de Macedònia, féu aytal amistat ab lo rey de Archàdia que li valgués e li nogués contra tothom ab qui agués guerra. E dix al dit Celidon lo sant bisbe Saturninus que los patis aquells no aportaven ab si pau ne concòrdia, mas procuraven a ell la yra de Déu e vençó [345r] e vergonya, en quant avia promès de noure e de ajudar a tothom ab qui l'altre rey agués guerra, sens que no n'havia exceptada veritat ne justícia; car, com ell se fos així obligat a noure e a valer a tot altre qui a aquell rey valgués e nogués, segurat que si l'altre avia per si justícia que ell scientment guerrejaria contra justícia, de la qual cosa a la fi cauria lejament en cos e en ànima. Per què li dix que aytals patis fets contra justícia e caritat no valen res, e féu-los-li desfer.

[803]
Capítol dcccciii

Bones obres e serveys continuen amistat, e què farà l'om pobre amich qui res no ha, e què farà l'amich si l'amat se muda

Sisenament, conserva amistat, segons que diu aquest matex doctor, continuació de serveys, de plaers o de senyals de benvolença; raó és car amistat, si no's mostra així, és com a foch sots la terra, que poch a poch se apaga. Per tal deya Tullius, *De amicicia*, que conserves amistat per continuació de bones obres de cascuna part, car benifets solament d'una part no poden durar. Per tal dix lo exímpli que la una mà lava l'altra e endues la cara. Deya Sènecha que així com lo foch se nodrex en la bona lenya, així amistats en bons serveys e en bones obres que's facen d'un a altre. Mas diu Tulli: Què farem si la un amich és pobre, car aquell no pot fer bona obra a l'altre? Respon ell matex e diu que gran vergonya és a l'amich que son amich sia pobre pus que ell aja prou, car los béns dels amichs comuns deuen ésser. Diu encara que bon amich no requer lucratiu servey del pobre qui no u ha, ans no'l ne deu reebre per res, e l'altre deu fer per guisa que lo pobre aja d'él sosteniment; e diu que en moltes altres guises pot l'om fer bona obra a l'altre, e li pot dar [345v] senyal de amor sens que no li servescha neguna cosa corporal, car l'amich que no u à, basta que faça ço qui en si és, e que s'ofira e mostre volentari de fer ço que pot per l'altre e que jamés no li vinga a menys, car, com diu la Escriptura, *omni tempore diligit qui amicus est*, e vol dir que aquell qui és ver amich tostemps ama l'om, ço és, así en temps de fortuna e en temps de prosperitat, car no attén a la fortuna mas a la bona perssona.

Emperò ací nota Orosius alscuns duptes: Lo primer sí és sobre açò qui dit és que bon amic tostems ama, car diu ell que açò és ver si troba que l'amat vaja lealment, car si·l trobava mudat en males costumes o·l trobava menys-avent, lavors se deu.lunyar d'ell. Car, com dit és, en l'amich deu ésser amada principalment la perssona en quant és bona, car, si la perssona amada pert sa bonea, aytantost la deu hom lexar de amar si donchs no se n'espera correcció. Per tal dix aquell gran philosof Plató: *Honores mutant mores et vicia mutant consortia*, e vol dir que honors muden costumes, ço és, que aytant com l'om se veu en major honor, aytant se deu ensenyar aver pus nobles costumes, e si l'hom veu son amich mudar en mals vicis, aytantost li deu hom negar la companyia, car la companyia no y era sinó per la bonea. Diu sent Agostí, *in libro De natura boni*, que cascuna cosa aytant és digna de ésser amada com és bona e no més.

Lo segon dupte és si totes les amors deuen ésser eguals, la veritat del qual veuràs en lo capítol qui's seguès tantost.

[804]

Capítol dcccliii

Si totes les amistats requeren uns matex serveys

Mou encara aquí Orosius dupte si totes amistats requeren uns matexs serveys e unes matexes obres, e posa ací los següens punts. E lo primer sí és que alscuns naturalment quax són enemichs, e així se aÿren que jamés no's poden veure ne hoyr. E a·çò diu [346r] que ajuda molt la constitució de la nativitat perssonal e la complexió diversa. A ull veem que los colèrichs són així ardens e bastosos e soptosos, e los fleumàtichs així fexuchs e pereosos, que tothom jutga que aytals perssones així contràries en maneres per força se an a ajuntar. Veem així matex los sanguinis tots cantans e alegrans, e los malencòlichs trists e marrits sens ... ranent; per què no és dupte que aytals, si estaven ensemps, que pùxen longament viure en pau. Encara veuràs sovín, així com damunt estech dit, que alscunes viles o ciutats així se aÿren que jamés la una no's ligaria ab l'altra, ne un hom de la una no guarda comunament ab bon ull negun de l'altre. E açò dien los astròlechs que és per contraris esguarts celestials que an en lur fundació.

Semblant és de la amistat dels hòmens, car tu amaràs soptósament més un hom que altre, e si juguen dos tantost volries més que guanyàs la un que l'altre, e açò per natural inclinació que auràs major a l'un e més que a l'altre; e com les naturals inclinacions, donchs, no sien eguals, apar que ne les amors no són eguals, ne les coses amades no són egualment bones, ne són per hom egualment acceptades, ne negun no s'asalta tant d'una cosa amada com d'altra; per tal cové que les amors no sien eguals. Mas diràs tu, diu aquest, si ofèn a vera amor aquell qui

no fa per l'altre tot ço que poria. E respon que no, car, si l'hom fa a l'altre segons la amor que li ha e aver-li deu, bastantment li fa. E ab tot axò està ensemps que no li faça tot ço que poria, car segons ley de pus cara amor deu fer més a altra que més ama. Eximpli: yo, sirvent a mon amich en son cas de cent sous que ha mester, yo li fas bona obra; e posem que ell n'agués mester mil e no·ls hy vull prestar: pot ésser que no li fas mala obra, car pot ésser que la amistat [346v] que ell à ab mi no requer tan gran servey; mas si amava a altre per x o per xx vegades més, a aquell no satisfaria en sa egual necessitat ab lo primer prestant-li cinch-cents sous, car myl li·n deg prestar, pus la amor és major en doble.

D'aquestes excessives amistats parla sent Agostí, allegant un seu amich que diu que tenia dins son cors la meytat de la sua ànima e li era vigares que la sua ànima fos ànima d'aquell, axí que una matexa ànima era en dos corsos. Axí matex Valerius, *libro* III, *cap.* VI, recompta de dos amichs que la un demanà que la senyoria lo aucís pus que lo seu amich li avia mort. E de dos altres recompta que la un se oposà als enemichs per l'altre. E de Hamon e Fiata diu que, com Dionís, tiran de Cicília, volgués auciure la un d'aquells, e li donàs licència que se n'anàs primerament a ordenar sa casa e l'altra entràs fermança per ell, e aquell qui se n'era anat tornàs a pendre mort, per tal que l'amich qui era entrat fermança no agués mal, per tal lo dit tiran, maravellant-se de la vera amistat e feeltat de andós, perdonà la mort a·quell qui la devia pendre e·ls pregà andós que·l reebessen axí com al terç companyó en lur amistat.

Axí matex se diu de Ariste et Phiastre, amichs, que la un volia morir per l'altre. De la cara amor que Jonatàs avia a Daviu pots legir maravelles en lo primer libre dels *Reys*, mas en lo segon pots veure que no la li ach aytal Daviu, a ell ne a sos fills. Mas diu ací Orosius que apar que sia gran plaga en los grans hòmens que quax res no amen sinó si matex. Per tal dix ell matex, en lo *Psalm*: *Nolite confidere in principibus*, e vol dir a tots que negun no vulla confiar en los prínceps; raó és car res no amen sinó si matex, e si u fan solament amen la presència.

Per tot ço qui dit és apar la segona conclusió principal de Orosi, qui era com amistat és conservable. [347r]

[805]
Capítol dcccv

Qui ensenya quals coses dissipen les amistats

La sua terça conclusió principal sí és com la amistat és inpugnable. E prova lo dit Orosi aquí matex que de tots punts dissolven tota amistat les coses següens:

La primera sí és tost creure, car la perssona qui tost creu tantost és mudada d'un propòsit en altre e de amistat en hoy. E per tal estech dit damunt que la amor se conservava per seny, car en perssona folla no y ... pot bé estar amistat, ans és axí que creure tost ve de poch seny. Per tal dix la Escriptura: *Qui cito credit levis est corde*, e vol dir que aquell qui tost creu és leuger de cor e digne de vergonya. E per tal, amor de fembra e de minyó e d'om gelós e sospitós no és molt durable, segons que posa Tulli, *De amicicia*; raó és car la fembra e lo minyó tantost creen, e l'om gelós e sospitós axí matex se creen tost; ans aytals hòmens, sens que res los sia dit, an tantes de sospites dins lur cor que en mil propòsits muden soptosament. Deya Tulli que de gelós e de sospitós te guarda, ne jamés ab aytals fasses amistats ne matrimonis, si no vols tu matex donar tostemps a martiri e a penes sens fi; car diu que lo cor de l'hom gelós e sospitós no és sinó fornal infernal qui tostemps crema lo mesquí de gelós e de sospitós. E per tal volen dar del fum a aquells qui·ls estan engir e qui han res a espatxar ab ells.

La segona cosa qui enpatxa o dissol tost amistat, segons Orosi, sí és ergull. Car, com diu Salamó, *Proverbiorum* XI, là on ha ergull aquí ha tantost menyspreu e desonries apparellades, les quals coses trenquen les amistats més que res.

La terça és gran avarícia; car diu que l'om avar de res no és amich pus que lo diner hy sia al mig, ne conex amich ne enemich. Legim de Oriste, noble cavaller, que, quant se partí de Leoldo, rey de Ethiòpia, lo dit rey li dix per què·s partia [347v] d'ell, e Oristes respòs que per tal quant no s'assaltava d'ell; e lo dit rey dix: —Per què no? Respòs Oristes: —Car no sóts noble rey ne bon príncep, com siats avar sens negun remey e així lejament que vós no avets poder de fer bé a negun vostre servidor. Tenits-me així com a logater, per la vida dolenta que·m donats, e cuydats-me fer gran gràcia, e yo faç-la a vós massa gran que yo us servescha així com un cavador logat a cavar en l'ort. Yo trobaré prínceps e senyors prou en lo món qui són franchs e liberals e qui poden fer bé a qui·s volen, mas vós no n'avets poder; així us té ligat la vostra avarícia! E diu que lexà·l ell e tots quants eren ab ell, e passà·se·n en Aràbia; e aquí lo rey de Aràbia féu-lo duch sobre tot Arnon e Aroer. E dix lavors als seus: —Ara, servits lo rey de Ethiopia e fer-vos ha com a lauradors, e lexats lo rey de Aràbia, qui·ns ha fets tots grans senyors! Per tal lavors avien proverbi comú los cavallers e gentils hòmens que tantost com veuràs ton senyor avar, tantost lo vulles desemparar, e·n vages altre cercar qui aja poder e cor a dar. Deya Julius, consellant l'emperador de Roma, que jamés senyor avar no trobà qui·l volgués de cor amar, ne qui·l volgués de cor servir si se·n podia escondir.

La quarta cosa qui torba molt amistat sí és enveja. Deya Policarpus, en lo segon *Rudimentari* seu, que hom envejós a res no pot voler bé, car a res no desiga bé, ans li desplau tot bé de l'altre; donchs, com poria amar a l'altre, com amar, segons Tulli, no sia sinó voler bé a l'amat?

La quinta cosa qui torba amistat, segons aquest, sí és ira e fúria. Jamés no ajes per amich lo furiós, diu Sènecha, car aytal de tota amistat dóna a la paret quant li ve la fúria e la yra. Per tal dix la Escriptura així: No sies amich de l'yrós, per tal que no·t faça vergonya e escàndel là hon desiges aver honor, car aquesta és la sua manera, [348r] e quant t'aja ben sullat no cuydarà aver res fet.

La sisena cosa que torba amistat és perea, fredor e tebeetat de cor dolent, car són alscuns així frets e miserables e indispòssits a tot bé per neguns benifets ne serveys, ne per amor de Déu ne del món no·s poden encendre a aver ne a fer amistat ab negun. De cascuns d'aquests diu l'eximpli: ... ne put ne fa virtut. D'aytals hòmens negun no·s deu curar mes que·ls lex anar cascun son pas, car no són bons a res sinó a morir, car tostemps empesteen la terra on viuen, així com dix Jesucrist de la figuera qui era sens fruyt.

[806]
Capítol dcccvi

Com mala lengua dissipa les amistats

Posa Fulibertus, en la omelia sobre lo terç evangeli de coaresma, que mala lengua empatxa molt amistat e concòrdia. Per tal avem, *Proverbiorum* vi, que avorrex nostre senyor Déu la lengua d'aquell qui sembra discòrdies entre frares, car, com diu l'*Ecclesiàstic*, molt de mal ha fet la terça lengua. Per tal diu Sènecha, *Epistola* lxxxii, que era antiga ley imperial que tot malparler fos gitat de tota comunitat, e que si per colpa sua la comunitat encorria discòrdia ne torbació, que presés mort sens tota misericòrdia. Consellava lo noble cavaller Melis que jamés hom savi no devia creure res de son bon amich, sinó que tingués per ley açò, ço és, veure e creure, e que de continent digués a la mala lengua: —Diràs tu ço que·m dius davant mon amich?— E lavors encara no·s deu ben creure quant lo referent és dolent, car sovín hom scelerat sens paor dirà mil falsies e enugs en la cara a l'altre; mas si lo referent és hom de bé e u vol dir cara per cara, lavors l'om ha raó de [348v] sospitar en l'amich accusat, car presumir pot que aquell qui u diu ho diu per bé. És ver que, segons que diu Tulli, antigament era manera aytal que si algun amich en coses simples fos informat en contrari de son amat, deya-li així: —Dit m'és estat açò contra tu; si és ver corregex-ho, si és fals callem-ho.

Posa encara, segonament, aquell matex doctor que paor fa que l'hom pauruch jamés no és fel amich de negun; raó és car l'om pauruch tement ésser dampnificat en queucom jamés no yrà dret a negun en coses àrdues ne perilloses; e, volent conplaure a cascun, tostemps faent a tu

servey attendrà que per fer a tu plaer no desplàcia a altre. De què's seguex que jamés no irà dret a negun ne ab vera amistat, car, com diu Tullius, al ver amich basta-li que justament e leguda faça plaer a son amat, e puys que plàcia o desplàcia a quisvulla. Amor, diu ací Tulli, fort és així com la mort, segons que dix Salamó, e per tal amor foragita tota vil temor, segons que deya sent Johan. E diu que vera amor ab si porta calor en lo cor e lum en l'enteniment d'aquell en qui és, així que ell veu què deu fer a son amat, e gosa per ell fer ço que no gosarien fer cent mília altres qui no amen.

E açò matex posa la istòria grega, que de fer amistat contra pauruchs recompta aytal història: Diu aquí que Julius, rey en Turquia, estant en la ciutat de Nacra, a instigació de alscuns seus consellés proposà deseretar son fill primogènit; e lo fill vench al pare, e lo pare no permès que entràs en la ciutat, ne aquells qui ab ell eren li gosaven consellar-lo ... ant la ira del pare e no confiant en la defensió del fill, lo qual tots reputaven per modorro e per hom de poch recapte. E com fos en la cort del fill un troter seu qui li pensava de son cavall e veés son senyor perdut per defalliment de amichs, dix-li així, a part: —Senyor, vós sóts perdut, car hom del món no us ama per vostre poch seny e mal recapte, així com podets veure clarament. Si vós me volets creure, yo us posaré vostres [349r] enemichs a terra e us faré tornar en la primera amor en què jamés fos ab vostre pare. Dix lo fill del rey: —Si tu fas axò, yo't faré tal obra que tu seràs de mi bé content. —Senyor —dix lo troter— vós primerament digats a aquells qui són missatgers entre vós e vostre pare que vós farets tot ço que ell vos deman; segonament, fets que ells en lur fe, ab lur pròpria força vos amparen e us menen a vostre pare; e quant serets davant ell, fets-li reverència de bon fill e humiliats-vos-hy, e davant endós vosaltres los dits missatgés diguen así a vostre pare: —Senyor, veu ací vostre fill, qui és vengut a vós per complir vostres manaments, e nós volem que u faça si són bons e justs e no repugnans a vostra fe. Requerem-vos, donchs, que vinguen tots aquells qui posen divisió entre endós e proposen lurs raons, o d'aquí avant no sien pus escoltats. Vós, emperò, ensenyarets a tots gran amor e benvolença así com si no era res estat; guardats-vos no reebats convit de vostre pare ne d'altre aquí, perquè no siats metzinat. Diu aquí la història que lo dit fill de rey conech lo consell del troter, e lo rey, veent son fill, tantost mudà son propòsit e tornà'l al primer estament.

E seguex-se aquí matex que, partent-se lo fill del pare, aquells matexs consellers tornaren lo rey en aquell matex propòsit que deseretàs son fill primogènit e'll donàs a l'altre fill que avia. E, com lo fill del rey

hoý açò, secretament dix al troter que li donàs consell, e lo troter dix-li así: —Sapiats secretament la ciutat on és vostre pare si és divisa, e, si no u és, tracten-hy soptosament alscuns amichs vostres alguna divisió e vós prenets la pus poderosa part o, almenys, l'altra, e tractats que aytal die de festa emvers aytal portal de la ciutat se moga gran brega, e aquí [349v] vinga tota la part del bando qui és vostra ab ses armes e facen gran remor, en guisa que tots los curials e consellers del vostre pare hy vinguen. E, açò bastit, facen amagadament en aytal loch gran fum, e vós ab vostres gens, qui estarets amagat en aytal barranch, exirets e vendrets per aytal portal que afronta ab la carrera qui talla lo camí qui és de casa de vostre pare fins al portal on serà la brega, per tal que, si negun dels curials de vostre pare volia fogir al palau real, que caja en vostres mans. E lavòs soptosament mesclar-vos ets ab tots aquells qui seran en la brega e auciurets tots quants curials hi aja de vostre pare. E a colp yrets-vos-hen a son palau e, gitades totes les portes a terra si són tancades, matats tots aquells malvats qui así consellen a vostre pare. E, feyta a vostre pare deguda reverència, ensenyorits-vos de la ciutat e de tot lo regne. E diu la història que lo dit fill del rey féu segons lo consell del dit troter e aprés remunerà'l fort altament.

E diu aquí puys la història: Vet què és amor verdadera, car ella féu bastant aquest troter de preservar lo fill del rey que no fos deseretat e donà cor a tots los altres qui l'avien perdut e qui no's gosaven fiar en si matexs; lavòs assajaren ço que jamés no gosarien aver pensat. O, diu la història, feeltat e vera amor! Tan gran cosa ést e tan meravelloses obres fas que un troter proposàs damunt tots quants amichs avia lo fill del rey ereter del regne, en quant en ell sol ach esforç per tu, e fortalea en tu e asayg ab tu, qui ést amor secreta, amable sobre totes les coses del món! Emperò, per tal quant lo món no n'ha molts d'aytals amichs, qui tot és ple de falsia, per tal consella Salamó que lo teu car amich sia un e aquell sia elet de mil. Diu, encara, que dels hòmens trobà que un o altre valia [350r] queucom, mas de fembres no'n viu neguna en la qual l'om puxa sens temor reclinar son cor, per lo gran defalliment que han de seny.

[807]
CAPÍTOL DCCCVII

Qui figura vera amistat en semblança d'una ymatge

Rabanus, *De naturis rerum*, sí posa aytal ymatge a amistat, ço és, un jove vestit de vert qui havia lo cor ubert e nafrat, qui tenia en son libell escrit així: "Vida e mort, luny e prop, en estiu e hivern". E expòs ací Lucius Lucanus, poeta, així: Diu que l'amich se deu ensenyar jove a l'amat, ço és, fort a estar per ell e alegrament soferir-ne mal, e deu ensenyar gran alegria de sa presència, segons que tracta Aristòtil, VIII *Ethicorum, cap.* VI *et nono.*

Aprés diu que vestía vert, qui és color cencera e confortant lo vis, e troba's en pedres, e à ver raïl de mixtures fermes, e significa lealtat, la qual sobre totes coses deu aparer en l'amich; mas ara és ver ço que dix Jeremies: *Omnis amicos fraudulenter incedit;* per tal diu: *Maledictus qui confidit in homine quia omnis amicus subplantavit me,* e vol dir que tota amistat és ara falsa; e per tal diu que malaÿt sia aquell qui confia en hom e posa en carn sa esperança, car tot amich va falsament a l'altre. D'aquests diu Job que no han pietat de lur amich qui carament los ama, e ells no a ell, com emperò diga *Job* VI: *Qui tollit ab amico misericordiam timorem Domini dereliquit,* e vol dir que aquell qui no fa pietat a l'amich ajudant-li lealment, la un pot dir que aquell ha desemparada la temor de Déu e és fort cruel a aquell qui l'ama negant-li la amor que li deu. D'açò recompta maravelles Valerius Maximus, *libro quarto, capitulo De amicicia,* e recompta aquí que, com Marcus Antonius agués escapçat Lucillum, qui avia consentit en la mort de Juli Cèsar, Nolinus, companyó del dit mort, requès que aprés tan car amich ell no

visqués e requès lo [350v] dit Anthoni que'l faés auciure aprés ell; e diu que pres lo cap de Lucillo besant-lo e abraçant-lo, dient: —Grans gràcies faç a Déu que, pus que en vida fom tots ajustats per cara amor, que aprés la mort siam tostemps soterrats en un loch!— E aquí escapçaren-lo.

Diu encara, terçament, que avia lo cor ubert e nafrat, car a l'amich car res no li deus tenir tancat, segons que diu Sènecha, *ad Lucillum, libro secundo.* Deu encara aparer nafrat, car deu-se sentir mortalment de tot afany de l'amich e'l deu remediar aytant com pot per bona ajuda, e que no li u caja dir: bastar-li deu que u sàpia!

Quartament, avia en son libell "Vita et mors", car lo car amich és a hom vida, *Ecclesiastici* XXII: *In bonis amici anima decorabitur,* e vol dir que la ànima de l'hom sa endolcex e reeb novella vida veent les noblees e bonees de son amat. És-li, encara, mort la sua mort, car, com sien una cosa, mort de amich és quax mort de l'amat, así com diu de si matex sent Agostí en les sues *Confessions.*

Lo quint punt era aquí exponedor lo "Lluny e prop" qui era escrit en lo dit libell, car así deu hom ésser car amich luny com prop. E malaÿt sia aquell amich en qui és ver que, mort ne absent, no ha amich ne parent. Diu Carpoforus, *in Dietario,* que les dones de Líbia totes avien quatre enamorats, sens los marits, car dien que la amor los era la vida e per tal tostemps la volien veure present en quelcom; e com los marits fossen sovín absents, per tal la volien veure en altre present, así que tostemps un de lurs enamorats avia a ésser en la ciutat present. E deyen que elles no amaven negun hom, mas amaven la amor en presència, así com aquell qui vol menjar carn no's cura del tallador; emperò, per tal quant la carn [351r] tostemps ha a venir en tallador, per tal ha a aver tallador. Así deyen elles que no amaven los hòmens, mas la amor present, e per tal quant aytal amor avien a veure en qualque hom, per tal covenia que aguessen los hòmens avent la presència de la amor. Les quals paraules, diu Carpoforus, eren fort tacanyes; emperò, pus que los marits ho soferien, diu ell, més nos deuríem girar a parlar contra ells que no contra elles.

Lo sisèn punt, qui era "Yvern e estiu", volia dir que bon amich así ama en pobrea com en riquea. Per tal diu la Escriptura que l'amich no conex hom quant hom ha prosperitat, mas en la adversitat; car diu que lo fals amich és aquell qui seguex la bona taula e lo bon temps de l'amat, mas en temps de pobrea e de adversitat fuig e no està, car no amava l'om, mas la prosperitat que avia. *Proverbiorum* XIII, avem: *Qui necligit dampnum propter amicum justus est,* e vol dir que aquell

qui menysprea son propri profit o dampnatge per amor de son amat, aquell és leal amich, car l'amich ama e no sa prosperitat.

Diu ací aquell gran Rabanus: O Déu, e quant és notable cosa la amistat, car lla on ella és no y cal curar de ponir malsfaytors ne de fer justícia, car negun no demana res a l'altre ne fa mal a negun! Aquesta liga e honex e trasforma los uns en los altres; aquesta conserva les senyories e les comunitats, fa les gens alegres e les lunya de peccat e les fa plaens a Déu e als hòmens. Donchs, diu ell, tots vullam aquesta pus que ella nos vol e tant és nobla e a nós profitosa!

Per què lo bon príncep attena de fer conservar en sa senyoria veres e netes e senceres amistats, así com aquelles qui són conservació de tota prosperitat de la cosa pública. E açò sia dit del huytèn grau de la colligació natu[351v]ral, qui era amistat.

[808]

Capítol dccclviii

Qui posa que companyia és lo novèn grau de la colligació legal, e ensenya què és companyia

Lo novèn grau de la colligació natural se appella companyia. E en aquesta matèria posa Sènecha, escrivent *ad Theodolum socium*, los següents punts:

Lo primer sí és que l'om sia amigable, car, si l'om posat en companyia de molts és aspre e exut e dessugat, aytal hom més deu ésser appellat flagell e càrrech dels altres que no companyó. Diu Aristòtil, *in primo De animalibus*, que l'hom és naturalment animal social, ço és, amant de companyia, e si no u fa ja passa natura d'om e s'és desexit de humana natura. D'aquesta companyia humana parla Sènecha, *quarto De beneficiis, cap.* xiii, dient que nostre senyor Déu, faent l'om social e amant companyia, lo féu senyor de totes altres coses corporals, car dolçor de bona e amigable companyia fa digne a l'hom de aver senyoria sobre aquelles coses qui no la han o qui han feretat per natura. Per esta raó les abelles an per rey aquella qui no ha fibló, segons ordinació de lur natura.

Lo segon sí és que cascun deu esquivar sobiranament mala companyia; raó és car, com diu Ciprianus, *Epistola nona*, mala companyia corromp als altres per les següents vies: la primera sí és car de la mala companyia ix tostemps mal qui, continuat davant altre, inclina e tira molt lo cor d'aquell qui·l veu; la segona, car naturalment la nostra natura és fort inclinada a reebre tota corrupció quant és loch e temps e avinentea; la terça, car de mala companyia ixen males paraules qui

corrompen bones costumes, segons que diu sent Pau, 1 *Corintiorum* xv; la quarta, car cascú vol [352r] comunament complaure a l'altre e, per consegüent, si veu que mal faent li puxa complaure tantost li farà a volentat. Per tal deya Sènecha: No t'acosts a mal hom si no vols ésser mal, car així com cors lebrós corromp los altres, així hom malvat corromp aquells qui li estan ab plaer de prop. Deya Sènecha que, si per altra raó no devies fogir a mala companyia sinó per tal quant t'és ab ell en perill de ésser mal, e per tal quant te procures infàmies e menyspreu dels altres, sol per açò li deus fogir fins a la mort. Deya lo rey Daviu: *Cum sancto sanctus eris et cum perverso perverteris*, e vol dir que perseverant ab l'om sant seràs sant, e ab l'om pervers e malvat seràs pervers e malvat. Diu lo proverbi comú: Digues-me ab qui vas e yo dir-t'é què faràs. Posa sent Gregori que, així com dels grans mèrits e bones obres del món és informar les gens a bé, així corrompre-les per mals eximplis o per males instruccions és dels grans peccats del món e qui merexen ésser ponits sens fi.

Recompta la història africana que Aser, mestre de Pompia, duch del Garb, sí corrompé per ses males informacions e per sa mala companyia un infant a fer e a dir tot mal. E diu aquí que entre les altres coses que li ensenyà sí féu que lo fadrí fos gran laminer e que tostemps volenter estigués en cuyna, e que·s lepàs los dits menjant, e que entrant davant qualsevol perssona qui menjàs, que li cridàs alta veu davant tothom e li digués: —O, mal prou vos faça!, e si algun esternudàs, que li cridàs alt dient: —Febra aguda!, e si negun encepegàs, que li digués: —Lo coll e la cama!, e així de altres malvestats sens fi. E, com lo dit fadrí agués de sos mals nodrimens informats molts d'altres, e lo dit fadrí fos davant lo [352v] pare del dit duch e lo dit pare menjàs, e alscuns dels dits fadrins entrassen en lo tinell on ell menjava e li cridassen que mal prou li fes e que ja sse n'escanyàs ell, e com ell esternudàs li cridassen alta veu: —Febra aguda!, e així les altres viltats, e lo dit príncep sabés que tots aquells infants eren corromputs per mala companyia que avien aüda ab aquell que lo dit Aser avia corromput per sa mala doctrina, lavòs manà exellar per a tostemps lo dit Aser de tota Àfrica, e tots los infans així corromputs manà tan longament estar en la illa de Malta fins que fossen corregits de lurs vicis. E lavors posà fort ley a tot pare e mare que cascun guardàs son infant de mala companyia.

Lo terç punt és que tostemps que fosses en companyia ab negun per camí parlasses poch e hoÿsses volenter e interrogasses; raó és car lo poch parlar no pot noure, e lo hoyr profita per moltes maneres.

[809]
Capítol dcccix

En què està vera companyia

En aquesta matèria posa encara Alanus, *ad Euperium, discipulum suum*, los següens documens: Lo primer sí fo que li calia que posàs en ton cor que·t faces de negun complaure de ton poder de fer companyia ab bons, car la companyia dels bons te farà bé e tota altra t'és a la mort nociva. Lo segon, que a tot companyó serves fe e lealtat e amistat, segons que serà companyia, així emperò que jamés a companyia no sies fals ne enemich mentre que mal no·t faça. Lo terç és que jamés, si fer-ho pots, no faces parages tot sol, car diu Salamó, *Ecclesiastici, quarto*, que més val ésser dos que un, o que mal va al sol, car si cau no ha qui li ajut.

És ver que consellava lo sant abat Lotari que l'om qui anant per camí e qui no·s tem de res e és en sa terra e sap on va ne on [353r] és, aytal, que·s separ queucom dels altres e que diga alcunes oracions e pens en altes e profitoses cogitacions, fa santa obra e més li val que perdent lo temps parlant ab altres. E donava ací aquest sant abat aytal document e deya que l'hom savi tostemps deu tenir apparellats alscuns alts pensaments en què pens en temps que res no faça o que vaja per camí o que no vaja. E deya que los pensaments generals en los quals l'om deu girar son enteniment en temps que no és occupat en especial en altres coses són aquests, ço és, que pens com Déus l'à fet e com l'à format a la sua semblança, e què és ço que porta dins sa carn, e com aquí porta aquella maravellosa obra de les mans de Déu, la pus alta qui és en natura, ço és, la ànima intellectiva així bella que és feta a semblança de la pus bella cosa que puxa ésser, ço és, Déu totpoderós.

Lo segon pensament, que l'hom cogitàs com la dita ànima li era per Déu dada per aver ab Ell benauyrança en lo cel imperi e per aver sa companyia e amistat per a tostemps.

Lo terç pensament sí era que cogitàs com nostre senyor Déu, per dar a l'hom via per anar dret a paradís, avia aquella ànima dotada dins de moltes gràcies naturals, ornada en lo baptisme de virtuts theologicals e gràcies bastans a salvació; e com la avia appellada al lum de la santa fe cathòlica e informada e ajudada per grans benifets que l'hom ignorava per sa gran misèria.

Lo quart, com la avia honrada per la companyia e incarnació del seu gloriós fill, per amor de les ànimes incarnat e ab nós conversat trenta-e-tres anys e mig, e mort lejament a la fi.

Lo quint, com per virtut d'aquella matexa perssona divina la avia deliurada del poder del diable e li donava remessió de peccats e la es[353v]perava largament en esta vida perdonant e dissimulant los peccats.

Lo sisè, cové a l'hom que muyra e que lex totes les coses presens e que vinga al destret juý de Déu e reta aquí compte de tota sa vida precedent e oja difinitiva sentència de tot ço que fet ha, ne dit, ne pensat.

Lo setèn, que pens què serà de l'om e de sa ànima aprés sa mort, car, si és dampnat, mals aurà eternalment inestimables; si és salvat, béns lo esperen qui no's poden dir per lengua.

E aquestes són les cogitacions que aquest sant abat ensenyava de pensar tostemps quant l'om anava per camí, per tal que no occupàs lo cor en neguna cosa qui fos peccat.

Lo sant abat Efrem deya que l'hom qui vol anar sol per camí, deu en lo començament dir axí e proposar fermament: En tot aquest camí te cové que't guarts, ab la ajuda de Déu, de tota cogitació mala e ociosa. Segonament, deu dir ara negun: Què has de present a fer, e en què as a entendre de necessitat, per tal que a la fi del camí m'i sia bé pensat? E deya que en aquelles coses aytals devia l'om girar tot son enteniment; e axí passava lo camí sens peccat e ab alcun mèrit.

[810]

Capítol dcccx

Qui posa altres documents sobre saber servar bona companyia

Aquest matex Alanus donava lo quart document en esta matèria aytal, ço és: que jamés per camí, ab companyia estranya, no't vulles loar ne ensenyar-te gran ne rich. Car diu sen Gregori que desig ha de ésser robat aquell qui son tresor ha a l'altre per camí ensenyat. Antigament los grans hòmens, quant anaven per lo món, tots se [354r] desfreçaven per tal que no fossen coneguts, e per esta via sabien de si matex e d'altres en quina reputació e fama e ... eren entre les altres nacions.

Lo quint document era honrar e egualar-se la companyia per especial amor, no volent ensenyar-se major per tot loch. Recompta Valerius Maximus, *libro* III, *cap.* VI, que com Alexandre ach presa la mare de Darí e la anàs veure ab un seu car companyó apellat Episció qui era fort bell e gran, e la mare de Darí, creent que Episció fos Alexandre, faés a él reverència com ha senyor, diu que Episció dix-li que no faés a ell aytal reverència com ell no era Alexandre, mas aquell altre. E lavòs diu que Alexandre respòs a la bona dona, volent-li donar a entendre que Episció, car companyó seu, era Alexandre e ell lo amava axí com a si matex: —No't penides, bona mare, d'açò que fet has, car sàpies que aquest és altre Alexandre, e ço que a ell as dit a mi ho has dit. Vet, diu aquest, com amava e honrava aquest gran príncep sa companyia. Deya Sèneca que l'hom qui vol tenir bona companyia, per gran que sia deu pensar que sia egual, car pressumpció e supèrbia destroexen tota bona companyia.

Lo sisèn sí és que jamés no faces companyia ab major de tu matex; raó és car lavors te fas son catiu e si·t fa injúria axí la t'auràs a soferir. Diu la faula de l'Ysop que lo leó, qui féu companyia ab lo moltó e la cabra e ab lo cervo e ab lo cha, tot se menjà. E com pregàs a la guineu que entràs en sa companyia, respòs-li que no era sana e que per força se avia a exir de la terra, e axí, si volia sa conpanyia de luny, que li plaÿa, car de prop no podia. Per què consella lo vers proverbial aquí lo present propòsit, ço és, que ab hom major de tu matex no t'aconpanyes; ne ab bacallar, car diu lo proverbi: [354v] Més val sol estar que viure ab mal par. Per raó d'açò consellà Vulpianus, cònsul de Roma, a son fill que jamés no faés companyia ab hom foll ne furiós, ne ab gran parler ne molt viciós, ne ab fexuch ne ab pauruch, ne ab avar ne ab exut, ne ab fals ne ab pereós, ne ab aquell qui no és gens vergonyós.

Lo setè sí fo: la companyia que as elegida te cové suportar si no·t vols difamar e de tota res lunyar. Pren, diu ell, eximpli de les bèsties, car los cervos, quant passen les grans aygües, lo primer suporta en les anques lo cap del segon, e lo segon del terç, e axí·s sostenen tots fins al darrer. Axí matex les grues van per orde, e la primera canta donant via a les següens, e quant la primera és hujada de cantar ve la derrera e posa·s primera; e axí u fan totes d'una en una fins que són a la fi de lur camí. *Ecclesiastici* XII avem: *A socio et amico et injusticia erubesce*, e vol dir que ages vergonya que ages feta descortesia e injustícia a ton amich e a ton companyó, car fort te deus servar dret ab aytals perssones, e si no u fas gran malvestat comets, car companyia açò contén e importa: que tu sies al companyó ajuda e benfaytor e suportant ses passions. Per tal, esguarda que no t'acosts a l'hom tan passionat ne tan viciós que no·l puxes bé suportar. E fa ací qüestió aquest per què aucells predals qui viuen de carn no van ab companyia, e respon que per tal quant són cruels; e vol concloure per açò que ab perssones cruels negun no deu fer companyia, ne ab avares ne ab neguna qui massa am son propri bé, car tota aytal perssona és cruel.

Lo huytèn sí és que l'om qui fuig a companyia, o és ce[355r]lestial, així com són los ermitans e contemplatius, o són hòmens agrets qui més són bèsties que hòmens. Donchs, diu ell, com ací parlem solament de l'hom civil e polític, d'aquell te dic que en quina que companyia sia deu pensar ab qui és e fer a cascun segons sa condició. Si ést companyó de vell, da-li honor, servey e reverència; si de jove, ensenya-li tostemps l'infern; si de gran o de poch o de sant o de pobre o de rich, pensa què li deus fer segons ley de caritat, per tal que per ta companyia guays Déu e la persona a què serveys; e ages per ley general que jamés

per neguna companyia cometes res contra Déu. Per tal diu Leó, papa, en un seu sermó que féu *De discipulatu vero*, que hom savi no mullerat jamés no deu fer companyia ab fembra, per tal que tostemps no visqua en peccat ne li faça fer infinites oradures, a les quals liga e obliga la companyia de la mala fembra.

Donchs, lo príncep faça que sien entre sos vassalls bones e justes companyies per tal que la cosa pública sia mils ligada e amada e pus justa e pus fort en tota part.

[811]

CAPÍTOL DCCCXI

Qui posa lo deèn punt de la colligació natural, que està en saber conèxer los hòmens e lurs condicions

Deenament avem a veure del derrer punt, condició o grau de la colligació natural sostenint la cosa pública, e aquesta s'apella les naturalitats, ço és, que vegam quines costumes e condicions e maneres e proprietats naturals an comunament diverses estaments de gens en los quals està tota la cosa pública, per tal que lo príncep, sa[355v]bent de tots lurs naturals condicions, puxen mills conèxer lurs coratges e lurs paraules e lurs obres, e així·ls puxen mils jutjar e regir.

Primerament, donchs, deus ací notar que lo gran Ermes Trimegistus, en lo libre seu appellat *De regimine orbis*, sí posa que los prínceps, volens ben regir e jutgar agudament e prompta, devien saber e attendre als següents punts, ço és: a les nativitats dels hòmens, a lurs complexions, a lur fisonomia, a lus inclinacions, a lurs passions, a lurs regions, a lurs edats, a lurs estaments, a lurs costumes, a lur fama, a lurs fortunes, e a clares experiències e obres. Les quals coses sabent, sens ley e testimoni deya que podien clarament e leugera jutgar de cascun negoci a ell proposat.

Primerament, a lurs nativitats, car alscuns són nats, ço diu, en constillació així marcial e malencònica que tostemps són bregosos, e si són accusats de omey o de nafres o de bregues lur nativitat los és quax per un gran testimoni. E jatsia que, segons ell diu, la constillació celestial no faça força al nostre franch arbitre, emperò, per tal quant la gent del món comunament seguex la inclinació natural e no seguex la raó, per

tal comunament entre los egipcians jutga hom l'altre per sa nativitat; e diu que lo dit juý ha pus clara veritat quant la vida de l'hom e la sua fama e ses passions e maneres e indicis de sa excusació confermen ço que diu lo juhý de la nativitat.

Lo segon punt en què deu attendre lo príncep en son regiment sí és a ses gens quals a[356r]bunden en una complexió e quals en altra, e que per les complexions jutje de lurs inclinacions e passions e que cascun suport més o menys segons que percebrà que la complexió lo tira e l'inclina.

Per què deu ací notar que, segons que posa lo dit Ermes aquí matex, les complexions famoses e principals e radicals sobre les quals roda e corre tota natura animal així com sobre un carro, són quatre:

La primera s'apella malencònica, e és freda e seca, e respon a l'elament de la terra, qui és secca e freda, e ha son temps en l'autumpne, qui és fret e sech, e fa l'om tot mortificat en la cara. Terra, donchs, qui nodrex los hòmens malencònichs ha mester príncep alegre e entenent a coses plaents, e deu estudiar que gir son poble a costumes e a maneres lunyant-los de bregues e de guerres, e deu nodrir jutglars plaens per les comunitats, e deu fer provisió ab los metges de fer porgar les gens en l'autumpna de malenconia, e deu-los fer usar viandes qui nodresquen sanch e fleuma per mitigar la malenconia. Diu Ermes que per defallIment de bon príncep se perdé, per excés de malenconia, tota Ethiopia en temps del rey AfaHu, car, com tot aquell regne abunda en gent malencònica, lo dit rey lexà-los guerrejar entre si matexs per alcun temps; e la dita mala humor cresqué tant en ells que vench aquí poderosa mortaldat, car per sobres de malenconia les gens encorregueren diverses espècies de malalties malencòniques tan forts que quax moriren tots.

La segona complexió se appella sanguínea, qui és calda e humida, e respon [356v] a la sanch, e és complexió aèrea, car l'àer és calt e humit, e ha son temps en la primavera. E aquesta fa les gens en què abunda alegres, cantans, riens e inclinades a dissolucions e a amors carnals e a dar-se bon temps. Per què diu Hermes que en terra on aytal complexió abunda deu lo príncep endoir leys de terror qui reprema la gent de viure dissolutament. Per aquest defalliment, e per mal príncep qui no y attès, se perdé Grècia sots Butentor, son rey, car, com ell fos tot sanguí, lexà si matex e son poble encendre a ben beure e a cantar tostemps e a poc treballar, e sostench enamoramens e vicis carnals grans e molts en son poble; e féu-los tots així efeminats que, vinent Nicomor, duch de Macedònia, ab fort pocca gent contra lo dit regne, que diu que lo dit regne pres sens neguna contradicció.

La terça complexió principal diu que és fleumàtica, qui és freda e humida, e respon a l'element de l'ayre, e à son temps en l'ivern, e fa la gent pereosa e fexuga, brutal e bestial. Aquesta, diu que abunda molt en la part de tramuntana, la qual, si à bon príncep qui la dita gent faça exercitar e apendre, així la gent vençrà la natura que la gent tornarà altra per art e per costuma. E per esta via diu que Eliart, príncep de Suèvia, exalçà tant tota Teutònia fins en Frígia que, com dabans fossen quax tots bèsties, ell los féu los millós clergues e cavallers del món, en tant que d'aquí exiren los gots e los vuandàlichs, qui gran part del món conqueriren.

La quarta complexió és colèrica, qui és calda e secca, e respon a l'element del foch, e ha son temps en l'estiu. Aquests són los pus abtes hòmens del món a saber e en armes e a tota res, emperò perden-se per defalliment de bon regiment, car la dita complexió los dóna [357r] que són bastosos e sospitosos e tost fellons; emperò no·ls dura així com fa en los malencònichs. Per raó d'açò lur príncep deu fer estatut que en primavera se porguen per ruibàrber, qui porga la còlera, e que d'estiu usen coses fresques qui·ls tinga sans. E així u féu Marc Scipió, segons la història ytàlica, qui manà e féu ley a tots los abitans en Espanya que en lo dit temps faessen la dita medicina, e que no portassen armes per tal que no·s matassen, ne beguessen vi de juny ne de juliol ne d'agust per tal que no·ls encesés massa, ne menjassen coses caldes, mas que usassen de les fruytes que han en còpia.

Segons ço que dit és de les complexions en general, pot arbitrar lo príncep de cascun qui li sia presentat a son juý e regiment de ses condicions e inclinacions e maneres.

[812]

Capítol dcccxii

Com per fisonomia se pot l'om conèxer per via de natura

Terçament ensenya lo dit Ermes aquí matex com lo príncep en son regiment deu attendre a la fisomia de sos súbdits. E diu que los reys de Africa, en son temps, quant reebien negun de sa casa conseller o secretari o familiar, principalment attenien a la fisonomia, en quant per la fisonomia venien a conexença de lur nativitat e de lurs inclinacions e passions. E diu que servaven les següens regles:

La primera era que lo principal juý de l'hom està en l'ull, en quant aquell és ver missatger del cor. Per raó d'açò avien per bon senyal de l'hull en lo qual aparen algunes gotes negres e qui està segur, car si altres gotes hy aparen e varietats e l'ull és fort moble, l'om [357v] ha fort mal senyal de aver males inclinacions. E ab açò se acorda Salamó, *Proverbiorum* xvii, e l'*Ecclesiàstich* xix.

La segona regla general era aquesta: que los menbres bé situats en lo cors de l'hom quant a la quantitat e al siti e al moviment e a la calor e a la figura, e en natural proporció e coresponència, donen gran senyal de bonea e aptea de la perssona en què són. E per tal los hòmens aminvats en la dita disposició han gran senyal de indisposició o de vici de lur pensa, així com són aquells qui per natura són torts o ab nas fonyat, o ab lo braç poch e ab l'altre gran, e contrets, o ab defalliment o ab excés de dits. Sàpies que aytals perssones són naturalment inclinats a mals vicis.

La terça regla general és aquesta: les perssones qui han semblança en si matex d'alscuns animals, les costumes d'aquells retenen. E per tal,

aver lo cap massa gran, axí com ha l'ase, natural senyal han de aver poch seny; e que l'an agut, axí com l'esquirol, no són sinó tirivella e tots mobles, e van-ne ab lo cap alt, car no·ls pesa gens; no y ha cervell sinó fort poch, axí com en l'esquirol. E qui ha lo front estret axí com lo bugiot, tot és maliciós axí com lo dit animal. E qui ha les orelles molt peloses e molt esteses envers los polsos, axí com han les bèsties, comunament à ferea bestial, car aver-les beles e bé archades —no per art, axí com les dones pintades, mas per natura— si s'ajunyen ab la pel del nas donen senyal d'om suptil e agut en sos afers. Aver, axí matex, grans orelles és senyal de poch seny axí com les bèsties, e aver-les massa petites és senyal d'om maliciós. Nas ben feyt dóna senyal de aptea de pensa, e si és massa gros ensenya que l'hom à terribles cogitacions e ferals; si és fonyat alt dóna senyal d'om [358r] maliciós e fembril. Gran boca és senyal d'om presumptuós e entrecuydat e de gran vorador; aver labis grossos és senyal d'om pagesívol e descurat. Barba roja ab fas de guineu significa l'om ab pocca pietat, tot maliciós, odiós e fals. Veu clara ensenyen l'om ab pocca fermetat e ab pocca lealtat, mas és de longua vida e prea massa si matex. Veu escura, axí com a llop, significa hom cruel e vorant e maliciós; veu asinal e grossera significa hom grosser e pereós.

Dels altres senyals de fisonomia avem dit longament en lo *Huytèn libre* quant parlam del cors de l'hom, per què basta ací dir solament ço que lo dit doctor Ermes ne posa en les dites regles posades ací.

[813]

CAPÍTOL DCCCXIII

Per quins senyals naturals pot hom conèxer naturalment a l'altre

Quartament, posa aquest Ermes que deu attendre lo bon príncep en son poble a lurs inclinacions, car aquelles pot conèxer attenent a açò qui dit és, e gran part de lurs desigs porà conèxer encara per ço que davall avem a posar. Emperò posa aquell Casiodorus, *Super Ruth*, que Salamó ensenya als prínceps per quines portes poden entrar en les vanes inclinacions dels hòmens qui són males, si attens a açò que posa, *Proverbiorum, sexto*, dient axí: *Vir inutilis graditur perverso ore, annuit occulis, terit pede, digito loquitur, pravo corde malum machinatur et omni tempore jurgia seminat: huich extimplo veniet perdicio, nech abebit ultra medicinam*, e vol dir que l'om qui res no val ha aquests senyals: lo primer, que és mal endressat e mal nodrit [358v] en sa lengua e parla axí com a hom destemprat e furiós; aprés, que tots los ulls li salten e li luen per rojor, axí com a toro, e·ls mou quax contínuament; aprés, tostemps mou lo peu e jamés no està segur; parla entre si matex, tostemps pensa mal e n'ensenya, sembrant discòrdies tostemps: a aytal hom tramet Déus perdició de si matex e ve-li tost e sens tot remey. Vet Salamó com ensenya per quins senyals forans pots conèxer que les passions dins l'om dolent són males, e com aytals inclinacions lo aporten a mala fi, per tal quant los posa en obra.

Jesús, fill de Sirach, *Ecclesiastici* XIX, diu aquest Casiodorus, dóna altres senyals de les males inclinacions de l'hom e diu axí aquí: *Ex visu cognoscitur vir et ab occursu faciey cognoscitur sensatus; amictus corpo-*

ris et risus dencium et ingressus hominis anunciant de eo, e expon-ho
axí: diu que si vols conèxer de l'hom qui és ne a què és inclinat dins si
matex, ne quins són sos desigs, sàpies que lo primer senyal és lo seu
esguart, car qui guarda madurament e umil he onesta, gran testimoni
dóna de si matex, com diga lo Salvador, *Mathei* v, que si lo teu ull és
simple, senyal és que lo teu cor és simple, mas si l'esguart de l'hom és
leyg, senyal és que és cruel; si carnal, e ell és carnal; si dissolut e muta-
ble massa, e aytal matex serà ell.

Lo segon senyal, diu que és l'esguart de la cara; car, segons los phi-
losofs, la cara és mirall del cor, e qui sap bé jutjar la cara, per via de
natura sap bé conèxer l'om aquell a què és naturalment inclinat.

Lo terç senyal és los gets naturals del cors de l'om; car, per savi que
l'om sia, [359r] si dolent és a la longa darà a conèxer defora per sos
gests e per sos desigs e per ses maneres ell qui és, e quines inclinacions
ha, car Déu ho vol e natura los hy tira. Per tal los ypòcrits volen estar
tots sols, car lavors negun no conex lus defalliments; per tal diu l'exim-
pli: En lonch camí e en secreta maysó conex hom son companyó.

Lo quart senyal és *risus dencium*, ço és, ris dissolut e soptat e qui
fa badar la bocca e cridar a l'hom dolent així com ha hom orat; car l'om
savi no és rioler, ans se mou fort ponderosament e ab gran seny e·s riu
tart, e lavors fort temprat. Deya Salustius que tot moviment d'om savi
era pesat; hoc deya que hom de valor la mà avia pesada: movent-se con-
tra enemichs no·s movia soptosament, car qui·s mou soptós, deya que
no estava ferm en los colps.

Lo quint senyal sí és la conversació de l'om, la qual dóna clar tes-
timoni a l'hom, car conversació de bon hom o de mal per les obres e
per molts testimonis qui les veen és clara, e, per conseqüent, aquí aparen
les inclinacions e·ls desigs de l'hom quins són ne quals.

[814]

Capítol dcccxiiii

Com per XII passions naturals pot hom conèxer a l'altre

Quintament, deu lo bon príncep attendre, segons aquest matex, a
les passions de ses gens quines e quals són, e les deu endreçar e saber-se
bé aver ab elles. E aquest (així com Aristòtil *in quarto Ethicorum*) posa
que són dotze espècies de humanes passions, les quals ensenyen aquells
en qui regnen qui són ne què valen, e com totes no puxen ésser en un
matex, car à-n'i de contràries. Emperò aquells qui mills se saben ab
elles [359v] comportar, millors són e pus dispòsits a regiment. Les dites
dotze passions són aquestes, ço és: amor, rancor o hoy, desig, avorriment
o abhominació, delit, tristor, sperança, desperació, temor, audàcia, yra,
benignitat. De les quals tractar de cascuna seria cosa longa; basta que,
per ço qui dit és e avem a dir davall, pot aparer com de cascuna de les
dites passions avem dit queucom deçà e dellà segons que la matèria
requeria.

Sisenament, diu aquest matex, deu lo príncep attendre a les regions
on són poblats sos súbdits, car, com posa aquell gran astròlech Alfagra-
nus, segons diverses esguarts que les regions an als corsos celestials sí an
los hòmens diverses passions e inclinacions e defalliments naturals; e açò
pot lo príncep conèxer per experiència, car alscuns trobarà que són quax
per la major part hòmens reposats, e en altra part seran tots quax mo-
guts, alscuns hòmens de veritat e altres hòmens monçoneguers, en altra
part de sa senyoria seran avars e en altra liberals, e així dels altres diver-
sitats de condicions; les quals sabudes, lo senyor és molt endressat a
regir-los e a jutgar mills.

Setenament, deu lo príncep considerar en son juý e regiment les

edats dels súbdits, car en altres passions o moviments o naturalitats són més dats los jóvens e en altres los vells, car, segons que aquest diu (e pose-u així matex Aristòtil, *in secundo Retoricorum*), los jóvens han sis costumes loables. Car primerament són liberals, e açò fa car éls sens lur astúcia e treball an ço que an. Segonament an gran esperança de optenir ço que desigen, e fa-o car són tots ardens e calts e no·ls és vigares que res los puxa contrastar; fa-o encara car jamés no·s són vists en grans contrasts e no saben quin [360r] affany és optenir ço que hom no ha. Deliten-se encara solament en ço que veen e esperen e no en res passat, car han poc vist ne fet en temps passat, e per tal an gran sperança en l'esdevenidor. Terçament, són animosos e de gran cor, car fa-o la calor gran qui és en ells, qui·ls inclina a volar sobre tots altres e a optenir glòria e honor. Quartament, no pensen tant de mal en res com hy à, car pensen-se —com no sàpien molt ne agen molt vist— que tot sia pla e dret en los altres. Quintament, són misericordiosos, car no saben ponderar lo mal fet per negun e avorrexen tota pena e amen delits, e per tal quant veen que los altres són en perill de soferir o soferen penes de fet, tantost se mouen a misericòrdia. Per aquesta raó ordenà Philadelfus, emperador dels turchs, que jamés en consell criminal no fos appellat negun jove, car tostemps pensen com poran relevar la pena de l'accusat e jamés no attenen a la colpa comesa. Sisenament, són vergonyosos, car, com desigen per lur calor que sien honrats e preats, per tal si caen en desonor an-ne gran desplaer, e aquell desplaer se liga ab vergunya.

Per què diu aquest Ermes: Cascun príncep faça son poder en sa perssona aver aytals loables proprietats quant és jove; e sàpia los jóvens com són dignes de ésser regits, pensades en ells les dites sis bones naturalitats.

Han, emperò, los jóvens, segons aquells matexs, VI o VII altres defallimens vituperables.

E lo primer sí és que seguexen fort lurs passions e inclinacions, e açò per tal quant són molt calts e ab pocca raó, e per tal la calor los empeny a seguir lurs passions e la pocca raó no·ls reté. E per tal [360v] són fort luxuriosos e moguts tost a yra.

Lo segun és que són fort mutables; raó és, segons lo philosof, *in secundo Rethoricorum*, car com sien ardents lurs humós són en gran moviment, e com la ànima seguescha les passions del cors seguex-se que així matex tantost se mogue lur volentat e apetit; per tal diu aquí Aristòtil que los jóvens agudament cobeegen, mas tantost són sadolls e girats en altre propòsit.

Lo terç, que massa tost creen, e açò car, com no sien molt experts en diverses malícies dels hòmens, pensen-se que tothom los diga veritat.

Lo quart, que tost són moguts a desonrar als altres; raó és car, com dit és, ells per la calor natural volen sobrepujar als altres, e com negun no onra molt als jóvens per lurs defallimens e per lur juventut, per tal tantost se tenen per menyspreats e tantost vituperen als altres. Recompta Lellius, filosofus, que com los jóvens sobiranament desigen apparer molt gloriosos davant dones, e majorment davant aquelles que amen, per tal la major offensa e lo major greuge que jove pot reebre és que ell sia desonrat e vituperat davant dona e dones que am.

Lo quint, són fort cóbeus de ésser preats, e per lur calor e ardor parlen e dien coses excessives e àrdues; e com no·s coneguen, car no an gran saber, per tal cuyden saber moltes coses que no saben; e per raó d'açò afermen tot ço qui·ls ve a la pensa, e cuydant dir ver confermen-ho ab tanta pertinàcia que per força an a dir moltes falsies. E, pus que dites les agen, an vergonya que sien tenguts per monçoneguers; per tal confermen-les ab aytanta pertinàcia com poden. Diu lo dit philosof que un jove de son temps fo molt reprès [361r] perquè així afirmava e·s fermava sobre la falsia que avia dita e perquè no la deya ab dupte per tal que no fos tengut per monçoneguer; e diu que respòs que per la sua fe, pus que avia dita la falsia, així·s fermava son cor en ella e ab tanta ardor que a ell aparia que segurament podia jurar que així era com ell deya. Vet, diu lo dit philosof, quant perill és en jove avear-se a dir falsies, car així s'i enpremten que jamés no les poden lexar, ans les defensen a la mort.

Lo sisèn, que són fort monçonegués, segons que prova lo quint punt tantost recitat; e asigna-y altra raó lo dit philosof, e és aquesta, car diu que los jóvens per lur ardor són fort vius e·s giren a molt parlar e a molt obrar, e com sàpien poch seguex-se que molt parlant e obrant ab molt ardor an a dir moltes falsies colorant-ne lurs obres e paraules. Per tal Ciceró, lo gran philosof, ascientà sos fills que jamés no creeguessen a res que hòmens jóvens los dixessen, car ells per no res havien de prometre cel e terra per aver lur entenció e de dir mil falsies a dar color a lus paraules. E recompta aquí de Olibama, muller del rey Ciroch de Saphira oriental, que tostemps que son marit li parlava e ella bufava, car percebia que ell parlant tostemps se loava a ella e·s magnificava de infinides coses que anch no dix ne féu; e com lo marit percebés son bufar e li digués per què bufava quant ell li parlava, respòs-li ella que aprés que ha fet levant no·s levava per lo contrari ponent, que lo cel rodaria massa tost e així·s perdria tot lo món en un buf; e exponent ço

que dit li havia, dix-li així: —Senyor, [361v] tostemps vós me dats gran vent per la cara, lo qual, si yo·l creya, de seny me faríets exir, e per esta via faríem entre vós e yo tantes de oradures que lo regiment del regne ne valrria menys e puys tornaria a gran destrucció nostra. E lo rey aquell, qui percebé que ella conexia que ell no li deya sinó falsies, dix-li: —Beneÿta sies de Déu, muller, qui tan graciosament m'as corregit de mon vici. E d'aquí avant guardà·s de fer semblant.

Lo setèn defalliment sí és que no fan res ab manera, mas tot quant fan ab ardor o fan, així que ço que amen ab gran ardor ho amen e açò que haÿren terriblament o aÿren. Semblantment, si res loen o vituperen, o u onren o u desonren, tot ho fan ab gran excés, e açò és per lur gran calor e ardor natural e per lo poch fre que han de poch seny o de pocca raó.

Per què los prínceps attenen a aquests defalliments e veuran que ells se·n deuen en lur jovent més guardar que altra gent del món; e per açò poden ésser instruïts en lurs juýs e regiment a ssaber com deuen regir e jutjar e attendre a les passions e condicions bones e males dels jóvens.

[815]
Capítol dcccxv

Quines són les males condicions dels vells

És encara necessari als prínceps, per lur bon regiment, que ells sàpien les condicions dels vells. E deus saber que posa Aristòtil, *in secundo Rethorice*, que los vells an les males condicions següents:

La primera sí és que són durs de creure res que ogen, en tant que·n fan vici. E és la raó aquesta, car han tan longa experiència de les falsies dels hòmens que a res que ogen no [362r] donen fe. E jatsia que creure tart sia bo en son loch, emperò aver lo cap així fort e dur que l'om no vulla creure a açò que à per ver per raó e per testimonis bastans, açò és follia e oradura, segons que lo Salvador dix als dos dexebles qui duptaven d'Él aprés tantes maravelles e tants testimonis de la sua santa mort e resurrecció, segons que apar *Luce* xxiiii. Per aquest vici reprèn lo profeta Ezechiel de part de Déu lo poble de Israel, dient-li que ha lo cor de pedra e de ferre, per tal quant jamés no volch inclinar lo cap a obeir a nostre sènyer Déu, no contrastant tants benifets e gràcies que fets li avia.

La segona sí és que los vells són fort sospitosos, en tant que tot quant veen tot ho giren a la pigor part, car menbren los lurs mals que fets han e pensen que los altres facen pigor encara que ells no farien, segons que posa Aristòtil, *in secundo Rethoricorum*. Per raó d'açò conssellà Macrobius Apollo als africans que jamés no donassen lurs filles per mullers a hòmens vells, car, com ells sien així sospitosos com dit és, per tal són tostemps gelosos e reganyats e ganyitosos sens tot remey e porten les mullers a desperació, en tant que sovín los fan fer males obres, segons que ensenya la història africana.

La terça és que són pauruchs, car, com diu Aristòtil, *secundo Rethoricorum*, en los vells defall la calor natural, la qual és raó de fortalea, e y crex fredor qui'ls refreda los menbres e la sanch e lo cor, axí com veem que los pauruchs són frets comunament. Per tal dix Nestorius que les fembres són naturalment paurugues, car són naturalment fredes; o si per desastre són caldes e fellones són pigors e pus rabioses que los [362v] hòmens per mals que sien, axí com apar a hull, ço diu, de les fembres barbudes, que axí són rabioses que apar que sien demonis quant se enfellonexen. Per tal diu lo proverbi que a fembra barbuda, de luny la saluda; de luny o de prop, lo bastó té a prop. Diu sent Gregori, en lo seu *Dialagorum*, que a cinquanta anys la calor natural refreda en l'om e per conseqüent ja lavors l'om comença a perdre l'ardiment e la fortalea. Per aquesta raó se féu tota Grècia esquam de Pindari, que en sa vellea se féu cavaller, segons la història grega, dient que pendre art qui requer sobirana força quant l'om la comença a perdre, obra apar que sia de fadrí, e per tal no li estech feta festa axí com era acostumat als altres. E diu aquí que qui vell pren la muller, e qui vell aprèn mester, e qui vell no ha diner, tostemps aurà què fer, ne aurà may repòs de ànima ne de cors.

La quarta, que són avars; e açò, primerament, per tal car, com la ànima seguescha les disposicions dels cosos e los cosos dels vells comunament sien en defallir en humors e en vida, per tal los és vigares que contínuament los defallen totes les coses, e no confien de lur virtut natural e confien d'açò que han, e per tal ho guarden e u tenen a prou massa e no u despenen sinó ab desplaer. Segonament, són avars per tal quant membra-los les indigències que han soferides en temps passat, per què, per tal que no tornen en aquex matex estament, per tal no volen per res despendre d'açò que han. Terçament, car los vells no esperen de ajustar jamés com tostemps esperen mort o malaltia, e per tal confien solament d'açò que han ajustat en temps passat, e per açò [363r] retenen-ho avarament mentre poden.

La quinta sí és que ací de res no han esperança ferma, e açò car veen-se la mort a la gola; e aquesta és la raó que lurs paraules e alegries totes van a les coses passades e no a les esdevenidores.

La sisena, que són desvergonyats, car, segons que diu Aristòtil, *in secundo Rethorice*, los vells, com sien avars, més curen de bé profitós que de bé de honor; e com vergonya sia temor de ésser desonrat, seguex-se que qui no's cura de honor no's cura si encara és desonrat, e açò fa l'om desvergonyat. Axí matex con se vegen defallir en humors e en vida e en la calor natural, axí defallen dins en sa pròpria reputació e

no's curen ésser reputats o no. E per açò de res no han vergonya, axí com a desperats de lur vida. Açò, emperò, diu Allodius, *Super Thimoteum*, ha instància en les fembres comunament, car, per bé que sien velles, per lo poc seny que han desigen tostemps ésser preades, e amaguen lur vellea aytant com poden e fan son poder de aparer belles, e per tal an gran desplaer e vergonya si negun les apella velles, trufant ne a de veres. E per açò dix lo poeta Caladius que fembra parlant de sos anys tostemps ment, car tostemps se'n tol una gran quantitat; e lo dit poeta ajusta a les dites males condicions dels vells aquesta, ço és, que comunament per la malenconia que en ells regna són malencònichs e desficiosos e reganyats e de mal servir, e majorment o an les fembres velles quant veen que ja no poden amagar lurs anys.

[816]
CAPÍTOL DCCCXVI

Quines són les bones condicions dels vells

Les bones condicions dels vells són comunament aquestes:

La primera sí és que [363v] comunament los vells són temprats en lus cobeejances, car no són tan carnals ne tan golosos de menjar com los jóvens. És ver que, segons que avem *in libro Saturnaliumi*, en los vells crex gran appetit de beure, per tal quant en ells se pert la humor radical e sí crex la sequetat a ella contrària, per què los vells dcuen fort guardar si matexs de massa beure, car abans se embriaguen que los jóvens si massa beuen; car per defalliment de natura lo fum del vi qui és en l'estómach los puja al cap tantost e d'aquí caen en embriaguea, qui és cosa abhominable, majorment en hom vell; e d'aquí caen en les passions dels beverres, qui són: tremolament de menbres, perdició de seny e de memòria, pudor de l'alende, scispitat en la lengua quant parlen, massa parlar e ab enug de tothom, irèxer, tantost lagramegar en los ulls, e molts d'altres defalliments qui són ha gran confusió en los vells.

Gran desastre apar que és, encara e segonament, en l'om vell, que sia golós, en quant no pot digerir ço que menja per defalliment de la calor natural, e puys per açò multiplica en posterma e en fleuma indigesta qui li hix per lo nas e per la boca e per los ulls e per les altres parts de son cos, per què ha sovín a escopir e a mocar-se lejament e a tossir, e de nits a roncar així com un porcaç.

Per tal dix Elena a son pare Farlí quant li volch donar per marit Arayt, rey de Achana, vell de LX anys: —Senyor —dix ella—, aquex

marit dats-lo a la somera e ella portar-l'à en l'esquena, car yo no vull ésser somera d'un sach de fems. Per què, pare, me volets fer vil, perquè pux ésser bona, e per què esclava, pus que pux ésser franca? E per què tostemps trista, pus pux viure alegra? Cert siats que no·m [364r] darets la mort ab aquexa mort, pus que pux viure alegrament e ab honor vostra e mia. No sabets vós, pare, que dix Salamó que no y à al món riquea tan gran com és plaer al cor, ne al món tanta misèria com viure ab desplaer? Per què, donchs, me volets vós a mi tolre esta riquea per fer-me cativa d'un vell podrit, pus que la pux aver ab un polit jove marit? E lo pare viu que deya veritat e féu-li·n a ssa guisa, segons que posa la istòria grega.

Mas, si gran desastre és en lo vel que sia golós, ja major és que sia lutxuriós, segons que diu Lleó, papa, escrivent *ad Marchum patricium*, segons que apar en la istòria latina; car aquí la lutxúria no li ve per calor natural com sia en ell quax mortificada, donchs ve-li per malícia dins ell matex radicada per lo gran ús e costuma rèproba que ha d'aquest peccat de sa joventut ençà, de la qual parlava la santa Escriptura, *Ecclesiastici* XXV, dient així: *Que in juventute non congregasti, in senectute quomodo reperies?*, e vol dir que com trobaràs en tu matex lo bé en la vellea lo qual jamés no ajustest en ta juventut? E vol dir que no jamés. Car, com diu Aristòtil, com costuma sia altra natura, força és que ço que as acostumat se convertesqua en natura pus que u vols continuar. E aquest peccat en hom vell és sobiranament leyg si penses les següents malícies que recita Beda, en lo sermó *De filio prodigo*, in fine, on diu així: Lutxúria en l'om vell tol lo seny e·l gasta en natura procurant-li defalliment e disseteris e pèrdua de la vista, fa·l pudent sensiblament a tota res, posa·l en mala fama e en gran escàndel dels jóvens e dels altres, fa·l confusió de son linatge, jamés no·l lexa reposar, priva·l de tota virtut, inclina·l a tot vici, fa·l a tot bé inapte, acurta-li la vida e procura-li la maledicció divinal; car diu l'eximpli vulgar que tres coses aÿra Déus molt, [364v] ço és: pobre ergullós, e vell luxuriós, e rich monçoneguer. Fa·l, encara, efeminat e ple de tots mals e abhominable a Déu e als àngels, hoc encara a molts diables qui an la natura pus alta que los menós qui d'aquest peccat tenten los hòmens.

Per raó d'açò consellava lo gran philosof Teodoricus Theutonicus, *De regymine senectutis*, que l'om, pus ha passats XLV anys, si pert muller que jamés no·n prena si sens ella pot passar en lo regiment de sa casa, o si u ha que do temprament a sa carn perquè no caja en los dits mals, e puxa fer millor disposició a la sua mort, e que puxa ésser dit: —O bon vell!, e fusca a la maledicció dada a l'infant de cent anys, ço és,

al vell orat qui fa infantees en sa juventut. E açò, diu que pot aconseguir cascun vell laugerament suplicant-ne a Déu e a la sua pura Mare, e aconsellant-se ab perssones castes e temprant sa gola e fugent a tota ocasió mala aytant com en si és.

[817]

Capítol dcccxvii

Que los vells són piadosos

An, encara, los vells la segona bona condició, e és que són piadosos, car per les passions que ells soferen saben què és mal e an-ne als altres major compassió. E per tal deya Lotarius, escrivent a Tripoldio, regi Armenorum, que a tots los reys faria mester que ans que regissen que aguessen sentides totes dolors e vistes totes misèries, e guardades e vistes a ull totes malvestats e falsíes, per tal que sabés aver compassió d'aquells qui aytals coses soferen e n'encorren a lur juý. Per aquesta raó diu sent Pau, *ad Ebreos*: Volc nostre senyor Déus, lo pare, que lo seu fill gloriós sostingués en la carn tantes dolors e misèries com féu, per tal que agués major compassió de nostres mi[365r]sèries e afanys. Diu Cassianus, *in epistola ad Faventinum*, que vell cruel e jove rebell e hom infel cascun porta ja clar senyal que serà per Déu condempnat en la mort, e ací en vida aïrat e perseguit per l'àngel sent Miquel, qui, per son offici, tol a aytalls ço que desigen, e puys los tol lo cel.

La terça bona condició de l'hom vell sí és, segons que posa Aristòtil, *in secundo Rethorice*, que res duptós no afermen ab eficàcia. Raó és car són-se vists en tantes coses enganats que res no creen fermament ni no u veen. Per tal dóna de consell lo savi en les credulitats dient així: Veuré e creuré. E aquesta cautela tenen los diables quant donen respostes als encantadors qui·ls demanen de les coses esdevenidores, e fan-ho per tal que no·n sien tenguts per monçoneguers; o, si an a respondre sens dupte, posen-hy tal addició que així's pot entendre la resposta d'una cosa com del contrari. Del rey Robert de Nàpols se diu que féu dema-

nar a un encantador si pendria Cicília si y passava; e lo dit encantador ach del diable aquesta paraula: —Cicília pendrà. E com lo dit rey, confiant de la dita resposta, armàs e fos al mig del golf, pres una barca en la qual avia una fembra appellada Cecília; e interrogant a la fembra com avia nom, respòs que Cicília. —O, dix lo dit rey, lo cor me diu que aquesta és la Cecília de què lo diable dix que yo pendria. E així fo, car en tota Cecília ell no pres res pus.

La quarta bona condició dels vells sí és que fan tempradament lurs afers, car les passions e la ardor natural és en ells temprada e refredada; e puys, que han més seny que los jóvens, qui totes coses fan ab ardor.

Per ço qui dit és conclou Aristòtil, *in secundo Retoricorum*, que aquells qui són en la [365v] migana edat, entre vellea e joventut, aquells aytals són en estament fort apte a virtut e a ésser virtuós, car ne an los vicis dels jóvens ne los vicis dels vells e ab pocca ajuda poden retenir e conquerir les bonees de cascun, així com feyen los philosofs en Grècia sots lo gran Alexandre, segons que apar *in Alexandride*.

Tullius, *De senectute*, instruex los vells a les coses següens: Primerament, que posen terme a lurs passions e vicis si no volen morir dolens; e·l terme és almenys l'any quarantèn, car sent Pau apòstol, a ells instruent a açò matex, deya: Quant yo era poch feya com a poch, pensava com a poch, parlava com a poch; mas ara, despuys que só vengut a estament d'om gran, de tots punts he renunciat a totes fadrinees. Hoc, diu així Severus, glosant aquest pas, per tal que no't trobasses confús davant la cara d'aquell eternal Déu qui de cascun requer si segons que crex en anys profita en bé viure, e si són en nós morts los vicis ans que sia mort lo cos. Donchs, diu aquest, mentre ést jove punya que sies bon vassall, e mentre ést vell punya que bé muyres, car, com diu sent Gregori, xvii *Moralium*, per tal lexa Déu l'om exir de la edat infantil que corregescha los vicis infantils e juvenils; mas, si l'om no vol sos jovenils vicis corregir, jatsia que Déus per sa pietat li prolonch la vida, lavòs viu en creximent de sa dampnació, car res pigor no's pot trobar que vell qui no sàpia bé viure. E açò en especial li ajuda a ben viure si ell, ab ordenat estudi, pensa en sos defalliments passats e en la sua mort e en lo juý final; e si porà dir a Déu que sol un dia aja de tot lo temps passat perdut, [366r] o si l'à tot perdut per sa gran malícia.

E d'açò matex parla Bellius, dient que benauyrat és aquell qui tot lo càrrech de sa vida no ha posada sobre la coa de l'ase, qui és la vellea e la pus flaqua part de tota sa vida, quant l'om ja no pot. O, diu aquest, e com se pot tenir per escarnit aquell que lo demoni à així enganat que per confiança de esmenar sa vida en sa vellea à empès a mal viure tos-

temps. Pens, donchs, lo bon vell, així com diu Crisòstom, *in quadam omelia*, que ús de seny, car açò és la sua corona, així com apar *Ecclesiastici* xxv, e que estudiy que faça vida d'om vell en son cogitar e parlar e obrar e en ses costumes e bones companyies, e que sia eximpli als altres de ben viure, e que lex anar tota carnal turpitut e legea, e sia de bons e de sans consells; lex anar totes ses primeres passions, sia recorriment de consolació als tribulats, car aquesta és vida d'om vell. E totes aquestes coses posa sent Ambròs, en lo seu *Exameron*. Enterrogat lo dit sant en què més deu aparer que l'om vell sia bo, respòs que en donar-se tot a Déu e en lunyar-se de peccat e en parlar veritat, car l'om vell qui ha poch a viure no deu tembre la mort e deu-la desigar gloriosa, així com és d'aquell qui mor per veritat.

Sòcrates, gran philosof en Grècia, sentenciat a mort per defendre veritat, no volch ésser reemut per sos parens qui'l remien ab peccúnia, allegant que vell era e no avia infans, per les quals coses devia parlar e morir alegrament per veritat, car no podia morir a mort pus onorable ne pus gloriosa a si matex ne als seus. D'aquesta matèria parla Sèneca, *Epistola* cx, *et* Valerius Maximus, *libro* [366v] *septimo*, los dits dels quals lex per esquivar paraules.

Attena, donchs, lo bon príncep a les dites condicions bones e males dels vells e dels jóvens, car así veurà com merexen ésser tractats en son regiment. E en açò està lo setèn punt e grau de la colligació natural de la cosa pública.

[818]
CAPÍTOL DCCCXVIII

Com hom generós deu ésser pus verdader que altre

Huytenament, deu lo príncep per son bon regiment attendre als estaments de sos vassalls e a lurs condicions segons que han fonament de lur natura, e en especial deu attendre a les condicions naturals dels hòmens nobles e generosos; les quals condicions són les següents, segons que posa Aristòtil *in secundo Rethoricorum*: La primera sí és que l'hom generós per natura deu ésser hom de veritat; raó és car generositat fo elegida per los passats per fer deferència entre hòmens comuns qui menten a vegades, e hòmens especials e elets qui no mentrien per res, que aquests foren apellats generosos, segons que posa Abatillus en la istòria oriental. Attenent ells, donchs, al lur principi original, deuen-se esforçar sobre tots altres hòmens a amar e a mantenir veritat.

Diu aquí matex que Oxellach, rey de Utrestria, en les altes Indies, apellà de les Indies jusanes grans companyes a ssa ajuda contra los reys de la Marítima qui li eren contraris; e com les dites companyes entrassen ja per son regne, un gran hom del dit regne matex exí-los a camí e dix-los així: —Per què volets treballar en va e servir a aquest malvat hom, rey nostre, qui no ha fe ne veritat? Ne com pagarà bé a vosaltres si a sos curials e a sos servidors fa tanta falsia que no'ls paga les gràcies que los promet, ne à vergonya negar-los-ho en la cara? E diu aquí que Remot, príncep de les dites companyes, certificat de la malvestat del dit rey, entrà poderosament en lo seu regne e pres-lo e tolc-li tots sos tresors e féu fer crida general que tothom a qui lo dit rey degués res que de present se vingués pagar. E, aprés que ac a tots pagat, e represés

lo dit rey com podia fer tanta malvestat que a sos servidors promesés e no'ls ho donàs e que no agués vergonya de mentir-los, respòs lo dit rey així: —Sàpies que creu que per defalliment de veritat me sia així pres que tu, que yo apellava a ma ajuda, me ages així aterrat e aminvat, e creu que Déus, qui veya que yo anava falsament als meus per amor del diner e'ls feya com a estrany, m'à per hom estrany tolts tots mos diners; e veg que gran juý de Déu és que qui falsament va als altres per altres sia falsament confús e dissipat així com yo són ara. E recompta aquí la història que ley fo índica e general entre los prínceps indicans que tot príncep o noble baró o cavaller que fos pres en clara falsia e manifesta fos confiscat en perssona e en béns a la cosa pública a qui principava; e, si's gosàs defendre, en aytal cas que fos esvaït per tota la comunitat com a públich enemich.

[819]

CAPÍTOL DCCCXIX

Com los passats defensaven veritat vigorosament

Ab tanta eficàcia e virtut los antichs nobles hòmens estaven per veritat que ells, defenent aquella, se tenien per victoriosos, e per inpugnar aquella se tenien per perduts de tots punts. Recompta la història alamànica que la duquessa [367v] de Barbant sí fo difamada que avia fet adulteri, e d'açò l'acusà Oroda, gran baró del dit ducat; e com Polo, noble cavaller de Alamanya, la volgués excusar per camp de batalla, vench-se'n a ella e dix-li així: —Senyora, ja veets lo perill en què vós sóts e sabets que hom al món no us ha volguda emparar de defendre sinó yo; yo us prech que vós me digats la veritat del fet, car, posat que vós me digats que avets fet lo mal, jà per això no m'estaré de batallar per vós. E diu que la dita duquesa estech tostemps en la negativa dient-li que ell podia segurament batallar per ella, car ella no era colpable en lo dit peccat. E, com vengués lo dia del camp e ella fos aquí en son cadafalc alt, lo cavaller pujà a ella e dix-li així secretament: —Senyora, ja veets que d'aquí avant yo no'm pux defoir d'aquesta batalla, emperò per quant la veritat fa l'om vencedor, prech a vós carament, així com aquell qui's posa a mort per salvar la vostra honor e vida, que'm digats la veritat, ço és, si vós sóts colpable en aquesta cosa, car si u sóts la cosa vos serà celada e yo mudaré la manera del batallar per guisa que ab Déu yo auré victòria per vós e per mi, e us prech per mercè que no vullats posar en risch mi ne vós matexa celant-me la veritat. E diu que lavòs ella li dix la veritat, ço és, que ella avia fet lo peccat aquell. —Ara, dix lo cavaller, ajats-me bona contricció e

pregats a nostre Senyor que'l vos perdó e pregats-lo per mi que m'ajut en aquest cas. E, açò dit, aquest reptat se mes al camp e, com veés que lo reptador venia contra ell poderosament, aquest reptat li fugí contínuament e així subtil que jamés no fo ferit per l'altre. E, com lo reptador fos cansat e ujat de encalçar lo reptat, e veés que ja era vespre e que li [368r] passava lo temps, diu que així com hom tot inpacient, volent provocar lo reptat a girar-se e a estar segur, dix-li així: —O traÿdor, renegat, desvergonyat, atura e no fusques així òrreament huí tot dia! E lavòs lo reptat girà's e dix-li: —Sí Déus me sal, tu mens per la gola, que yo no só traÿdor; emperò yo t'ensenyaré que yo no só aytal. E lavors mudà la causa de la batalla; girà's contra lo reptat e esvaí'l tan poderosament que aucís-lo. Vet, diu aquí la història, quant confiava aquest de la veritat, e com Déus li ajudà, él confiant d'ela. E lavors la dita dona fo deliurada.

[820]

Capítol dcccxx

Que hom generós se deu dolre del mal de la comunitat

La segona condició d'om noble e generós sí és que·s dolga del mal de la comunitat. Legim del rey Afarat de Suècia, en la història alamànica, que, quant viu que les gens de son regne tenien lo cor girat a mal ne y avia remey, que per dolor morí.

Recompta la història lombarda que, estant Teodosi, emperador en Roma, en son estudi, entrà a ell un seu especial cambrer, apellat Porfiri, e viu-lo fort torbat; e com Porfiri li demanàs per què era així torbat, respòs lo dit emperador que quant ell pensava que anch no trobà en lo món jamés un hom son familiar que li plagués ne en qui agués conplida bonea, que allò li girava lo cervell al cap. E dix més, així: —O món mesquí, e com t'à Déus així tot malaÿt, que en la tua comunitat qui és tan gran no aja un bon hom! E diu aquí la història que lo dit cambrer dix-li: —O senyor, e no era hom fort excellent aytal cavaller qui us servia en Constantinoble? Respòs l'emperador que no valia res, ne era sinó box pintat o estàtua enblanquida. Dix lo dit cambrer: —O senyor, e com ho podets dir? Car per cert ell aparia hom devot e de Déu! Respòs l'emperador: —Tota aquexa devoció que aquex ensenyava defora yo sé que no era sinó perquè yo e los altres li donàssem [368v] fe e que així ell ajustàs e·n faés sos afers. Dix Porfiri: —O Déu, e com era hom de veritat e tostemps vos attenia tot ço que us prometia! Respòs l'emperador: —Yo sé de cert que ell era hom de pocca fe e ab pocca veritat, e res que promesés a les gens sinples que no temia que no u atenia, ans sens vergonya feya lo contrari d'açò que·ls prometia de

fer; mas a mi attenia ço que prometia, no per amor de veritat, mas per paor que avia de mi e per tal que yo·l tingués per hom leal e que m'i fiàs, e ell ne faés de son prou. Dix Porfiri: —Fort avia gran zel contra tot vici, car no avia paor de negun de dir ço que li era vigares. Respòs l'emperador així: —Corregir son proïsme de sos vicis a part, així com lo Salvador o ha ordenat, és cosa bona e justa; mas voler sens fruyt ofendre aquell e l'altre dient-li son enug en la cara, açò no és zel ne obra qui vinga de bona part, mas és presumpció e gran ultracuydament e és ram de oradura, e aytals òmens troben finalment qui·ls paga per tots així com féu aquex: car, com fos convidat per altre cavaller en un bell verger e, aprés del convit, ell li blasfemàs lo verger e lo regiment de sa casa ab gran ergull per fer-li bones gràcies, tantost aquell dia matex vassalls del cavaller que avia offès lo carregaren de bastonades e de bufets, e l'agueren mort si no fos per un fill del cavaller qui l'avia convidat que o vedà. Dix Porfiri: —Per cert, senyor, fort era hom franch, e liberal. Dix l'emperador: —Ell despenia excessivament per tenir gran estament e moltes companyes, mas açò no ve de liberalitat ne de franquea, ans de cobea de honor; emperò, dix ell, si ell donàs res per amor de Déu o donàs a tals de qui no esperàs que lo y servissen, lavòs fóra liberal, mas jamés no donà res a aytal, per què·t dich que jamés no fo franch ne liberal. Dix Porfiri: —Per cert, ell aparia bon hom. Respòs l'emperador: —Aquell apar [369r] bo qui fa bonees e les continua, car dix Jesucrist, *Mathei* VII, que les obres ensenyen l'om quin és, mas aquex no feya sinó obres pintades e de poch profit, sinó a si matex, segons que yo attesí longament. E dich-te que jamés no féu obra qui·m plagués, pensada la sua corrupta entenció, la qual pux ensenyava clarament per ser males obres defora. Dix Porfiri: —Per ma fe, senyor, açò avia: que ell vos amava fort carament. Dix l'emperador: —Dix sent Gregori que la bona obra prova la vera amor; mas aquex a mi per obra me ensenyà diverses vegades que no m'amava molt, car tostemps que yo devia entrar en batalla o devia venir a punt estret, tostemps cercava maneres, e ya ab temps, que·s lunyàs de mi. Per què, concloent lo dit emperador a la matèria, de present dix a Porfiri: —No·t maravells si só torbat e regirat, car dich-te que lo cor me trenca quant pens que en temps que yo he a regir tot lo món per mon ofici yo no puxa trobar un hom excellent en qui·s repòs la mia ànima, ne ab qui·m puxa secretejar ne consellar!

Vet ací, diu la dita istòria, aquest emperador com avia gran noblea e la ensenyava, com així·s dolia del mal estament del món.

[821]

CAPÍTOL DCCCXXI

Que hom generós és naturalment subtil e industriós

La terça condició dels nobles e grans hòmens sí és que són quax naturalment subtils e industriosos; raó és car lur cors és nodrit delicadament e ab bones viandes, per tal és complexionat a reebre los moviments e operacions de la ànima. Per tal diu Aristòtil, *in secundo De anima,* que aquells qui an la carn moll'e delicada han la pensa pus suptil e pus apta. Segonament, car conversen ab gens agudes e sabens e entenen [369v] en grans afers tostemps.

Diu la istòria grega que Simetrus, rey de Albània, com primerament fos grosser estant hom simple, emperò, fet rey, a tanta subtilitat de pensa vench que, com tingués assetjada Ocalaf, ciutat poderosa la qual ciny Eufratres, un gran flum qui ix de paradís terrenal, així que de neguna part no's pot combatre, emperò aquest, ab son enginy, dins un any fén sots lo dit flum una fòvea tan pregont que ell ab tot son estol passà per la dita fòvea sots lo dit flum fins a la ciutat e la pres de nits fort industriosament. Diu encara aquí matex que, com tingués asetjat un castell fort famós e los del castell exissen a palatiç, aquest ordenà que los seus ab aquells del castell mesclats entrassen ensemps per lo loch així industriosament que aquells del loch no'n perceberen res ne pogueren tancar les portes, ne se n'aperceberen fins que los enemichs foren dins en tanta còpia que los tolgueren lo loch.

La quarta condició dels nobles generosos sí és que són fort bé acullens e aparians; raó és car són veats de viure entre moltes gens e ab

grans companyies on cascun fa lo millor que sap acompanyant e acullent los altres al millor que poden.

Per tal, interrogat Erculanus, philosof, d'on venia, dix que de cort de l'emperador, on res no avia vist així defora plasent com bells aculliments, qui no eren sinó falses abelliments per enganar los ignocens. Dix, emperò, Agellius, *in Augustano,* que no bastava a l'hom generós bé acullir si no y mesclava qualque ben fer o dir, si loch e temps era. Per raó d'açò diu Erculanus, *in suo Rudimentario,* que fo rebugat de ésser rey Fermellus en Bulgària, car no sabia ésser accullent ne afable a les gens així com sos vassalls ho requerien, e fo proveït son frare lo menor del dit regne, al qual digueren així sos vassalls quant lo feren rey: —Aquest regne à mester rey bé acullent, car, com sia tostemps [370r] en guerra, si no sap retenir les companyes soldejades ab bells acollimens, lexar-nos han tots en mans de nostres enemichs; per què volem que ton frare, que no sab a negun ben acullir, estiga en sa casa e tu sies rey en loch seu, per tal quant ést bé acullent e molt prometent, e gracións en ton parlar e cortès en ton acompanyar, e saps a cascun honrar e'ns ést familiar. Los pagesos són sens aytals acompanyamens, car són grossers e brutals perquè estan comunament solitaris e participen ab gens grosseres e brutals.

La quinta condició dels nobles e generosos, segons los philosofs, és no ésser mesquiners ne croys, ne fembrils ne curans de mesquinees, mas ésser valerosos més en fets que en paraules. Posa Frontonius, en sa *Crònica,* que Alabar, rey de Elicell *in meridie,* se ensenyava fort valerós e liberal e noble en ses paraules; e com fos ab ell Remel, savi baró de Ethiopia, conec que son fet era vent: volch-lo pendre en contradicció e donar-li a entendre que ell era mesquiner e monçoneguer, e tot son fet anava per vent; e per tal primerament ell lo vanà e l'exalçà magnificant sos tresors e ses obres e sa fama fins al cel. E aprés d'alscuns jorns ell lo pregà que li prestars aytans quintars d'aur per sa noblea, e que ell los li aseguraria així com ell se volgués; e lo dit rey li respòs no bé afirmant ne bé negant lo préstech. E aquell Remel, continuant son fet, lo suplicà de fer lo préstech e lo dit rey li n'atorgà la meytat, e aprés la terça part e aprés no res. —Ara —dix Remell al dit rey—, senyor, podets conèxer què vol dir valor e mesquinea, car la valor avets en los continens e en la lengua, e la mesquinea en les vostres obres. No plàcia a Déu que yo vulla res del vostre, mas he fet ço que he fet perquè [370v] conegats que no sóts valerós ne generós ne noble príncep així com vós pensats, ans sóts ventós, monçoneguer e mesquiner e qui poc sabets de honor ne de valor pertanyent a gran príncep, segons que avets

ensenyat en aquest préstech de què us avia pregat. Vós sabets què m'aviets profert de boca e sabets la vostra obra a què és estada bastant, e veets com la paraula concorda ab la obra; per què us prech que per vostra onor d'aquí avant no us vullats altificar, pus que clarament veets que vostra lengua no's concorda ab la obra!

[822]
CAPÍTOL DCCCXXII

Que hom generós attén molt a sa honor tostemps

La sisena condició dels nobles e generosos sí és que attenen molt a lur honor, ço és, que no facen res per què puxen ésser vituperats e desonrats. Ara deus ací saber que aquesta condició estech loablament trobada, mas és-se girada e corrompuda tota per la malícia dels hòmens; car deus saber que ella estec trobada per los antichs generosos a aquesta fi: que ells sobre tota gent del món se guardassen de legees e de grans mals, com açò sobiranament perjudicàs a lur honor e a lur estament, qui era appellat estamén d'òmens de virtut. E aytant com duraren aquells qui açò trobaren, jamés no trobaràs hom generós ladre ne falsari ne monçoneguer ne tiran, ne adúlter ne fornicador, ne golafre ne injust, ne furiós ne malvat, car deyen que lur glòria era que en ells no fos trobat negun vici ne cosa per què meresquessen desonor, com diga Aristòtil, en la sua *Etica*, que honor és guardó de virtut e desonor és guardó de mal vici.

Mas ara és lo món axí reversegat que negun generós no's té a desonor mal que faça, mas té's a desonor mal qui fet li si[371r]a per alcun. Com, emperò, lo mal o desplaer qui fet és a tu per altre en tu no sia vici ne desonor, mas és vici o desonor en aquell qui'l fa, e en tu qui'l sofers pacientment és gran virtut e glòria, per la qual virtut merexs gran guardó emvers Déu he honor per los hòmens. Emperò, per tal quant los hòmens an més volgut seguir l'estil del món que aquell qui dit és de virtut e de Déu, per tal Déus los lexa caure en grans desonors, les quals jamés no poden ne saben venjar. Com, emperò, si seguien l'estil virtuós damunt dit de aver bona pasciència e de lexar-ho a Déu, Déus los venjaria altament, mills que ells no sabríen cogitar.

Recompta la istòria itàlica que Ubalech, cavaller e official de Archadi, emperador, donà un gran bufet a Lauro, qui era baró assenyalat en regne de Nàpols, e com les companyes de Lauro soptosament volguessen auciure al dit Ubalech per lo bufet que avia donat a lur senyor, diu que Lauro cridà: —No sia; per res no façats mal a'quest; basta que tot lo món veja que yo'm pux venjar e no u vull. E açò sia per satisfer al món e l'altra venjança sia lexada a aquell Déu gloriós que la s'à retenguda per sa ley especial, e veurets Ell què farà. E amvides ach les paraules acabades, lo juý de Déu fo aquí contra Ubalech, car lo puny ab què avia dat lo bufet a Lauro li caegué, per què tornà rabiós e exí de seny e morí dins tres jorns lejament sens negun orde de crestià. E diu la istòria que lavors dix Lauro a sos cavallers e servidors: —Veus nostre senyor Déus com m'à venjat perquè he fet d'aquest fet segons que Ell ha manat! Dich-vos que leja cosa és a l'hom generós que ell, quant és offès per altre, vulla públicament confessar e ensenyar que ell és vassall e cavaller del diable venjant-se personalment de [371v] son enemich, contra la ley divinal, que no volent obeir a Déu que ell lex la venjança en les sues mans. E per tal, dix aquest, quant los hòmens generosos comunament seguexen lo món e lexen Déu en aquesta part e així u tenen fermat en lur cor, per tal los aporta Déu a moltes confusions e vergonyes e dolós dins lur casa e fora casa qui'lls duren fins que són morts. E merexen-ho bé, pus que acordadament volen seguir la via del món en lurs venjances que no aquella de Déu!

Machari, abat reverent en Egipte, escriví a un gran baró de Síria aytal letra, en suma: —Entès he que entens fort a ta honor; emperò saps què vol dir que lo gran hom attena a ssa honor? Car attendre a sa honor no és tenir gran estament ne viure vanament ne fer follies ne ribalderies, ne anar ab molts disoluts e malvats hòmens; mas attendre a ssa honor, en lo gran hom, és que tostemps diga veritat, que tostemps sia occupat e entès en son bon regiment, que tema Déu e am he onre sos servidors, e que no seguescha consell de fembres ne de gent de pocca valor e que no sia entre elles sinó ab vergonya tostemps, ne parle d'elles davant negú sinó ab elles ensemps, que no sia depredador ne tiran ne cruel exactor de peccúnies, ne lex encórrer aquells qui són seus ne que ha emparats a defendre, e que aja vergonya de què deu açò a fer. So deu l'om generós tenir a honor, e lo contrari a vergonya, si seny ha gens ne si res se prea: e açò se apella entendre en honor.

[823]

CAPÍTOL DCCCXXIII

Com hom generós és fort e sens esmayament

La setena condició de noblea sí és tenir lo cor fo[372r]rt e no lexar-se caure tantost ne esmayar-se soptosament per res, car aquell qui és esmayat ja és mig vençut. Legim de Godoffré de Buyllon que, com contesés ab Xilaber sobre lo ducat de Lorrenga e fos ab l'altre dins lo camp sobre lo dret del dit ducat, e Godofré agués perdudes totes les armes ofensives e solament li fos romàs un palm de la espasa en la mà, los fells levaren-se volent dar fi a la batalla, e faeren-los reposar tractant entre si, e en quant veyen Xilaber aver encara totes ses armes e que Godofré les avia perdudes, per tal favorejaren la part de Xilaber en tant que ell n'exia a gran honor e Godofré en gran desonor; e publicat aquí lo aveniment plach a Xilaber, mas Godofré per res no ych volch consentir, dient que no s'esmayava si bé s'avia perdudes les armes; car sens armes, solament ab son puny nuu, cuydava vençre a Xilaber fiant de Déu e de son dret e de la veritat. Per què, com fossen tornats al camp e's combatessen, Godofré ab lo pom de sa espasa a mantinent donà tan gran colp sobre la capellina de l'altre que aterrà'l en terra e li posà lo peu sobre lo coll; e lavors cridà als fels e dix-los: —Ara fets altres patis qui'm plàcien, car los primers no'm plaïen punt.

Deya Basius, *in Elementario,* que espaordir-se tantost e perdre lo cor senyal és de poch seny e de pocca fortalea. A poch de bé ne és apte aquell qui no ha cor ne sustiniment en temps de adversitat; per què diu aquest: A confusió d'aquests aytals aparran en lo juý final les infantes donzelles qui han pres martiri alegrament per amor de Déu, e

los infants e fadrins qui per Jesucrist són volenterosament morts. L'om pauruch a res no és bo, ço diu, car lo cor li falseja e la lengua no li diu ver e la obra és nulla; e per tal quant hom pauruch no és a res bo, per [372v] tal te consella que'll te lunys així com ço que res no val, la qual cosa deu sobiranament tota perssona noble, generosa e de valor.

La huytena condició d'om noble sí és que no exora si li és feta honor ne si à riquea ne bé; raó és car ja ha en costuma de aver totes aytals coses. Mas aquell qui novellament ha riquees ne honors tantost exora e hix de seny, segons que ensenya Aristòtil, en la sua *Rethorica*, si donchs seny o temor de Déu no'ls governa, així com ensenya la Escriptura. Per tal dix Bellius, philosof, que si veus pagès orat, guarda'l si és fortunat; car, si la fortuna lo favora, tantost pert lo seny e exora. Deya Sèneca que tothom no és bastant a portar honós ne riquees, car deya que gran seny s'i requeria a conportar-ho; així que l'hom ne usàs bé e no se'n mudàs, ne se'n levàs en alt ne'n faés oradures.

[824]

Capítol dccclxxiv

Hom generós no pot soferir que negun, en presència sua, sia desonrat

La novena condició dels nobles e grans hòmens és no saber portar que negun aja gran minva sens causa, e en açò ensenyen gran probitat que no soferen que negun, sens colpa, sia vituperat. Recompta la història alamànica que Arabu, rey de Polònia, avia frare que en sa presència vituperà Arael, gran baró de son regne; per la qual cosa lo dit rey manà que lo dit frare fos exellat per a tostemps de tota sa terra, e'l volia fer gitar d'alt per la finestra, sinó que se n'estech per prechs d'aquells grans hòmens qui eren aquí presents.

En temps de papa Celestí sí estech tramès un abat, asenyalat monge negre, en la ciutat de Ravenna per enquerir aquí contra alscuns eretges qui eren novellament levats. E, com per instigació del dimoni lo dit abat fos inclinat a mal, usà així de l'ofici de la in[373r]quisició que ell, primerament, per diners absolia los criminosos, e, per aver diners, citava los richs hòmens ab fort poca causa e'ls condempnava així com se volia; aprés, si sabés que alcun hom scient agués alcun bell libre o bo, o novell o curiós, tantost lo volia aver per títol de la fe e, pus que l'agués, prenia excusació que ell lo volia corregir o examinar e feya que y avia qualque error, e així'l se retenia. Aprés, si's volgués venjar de negun, tantost ab lo bastó de la inquisició trobant qualque color de la fe lo feya pendre e'l confonia e'l turmentava e'l condempnava així com se volia. Aprés, si li luýs en l'ull alcuna bella dona de la ciutat, tantost ab color de la inquisició la feya pendre e la comanava a qualque sa comare e aquí ell

la requeria de amors, e si·l consentissen ell les dava per bones crestianes, e si contrastassen ell les condempnava per eretges o per sospitoses de la fe.

E com aquesta fama pervingués als regidors de la ciutat e trobassen lo fet en veritat, preseren-lo e pres faeren-lo·s presentar davant. E, presentat ab les mans ligades detràs, parlà lo principal entre ells e dix-li així: —O fill del diable, enemich de tota veritat, confusió e escarn de la santa fe cathòlica e escàndel de tota ta religió, criminador, scelerat, font de peccat, e com as pogut fer tants desastres sots color e palli de la santa fe cathòlica? O sobresmalvat, lo papa confià de tu així com d'om savi e molt conscienciat, e tu fas obres de diable, segons que clara relació ensenya a tots quants som! Per què nós, a glòria de Déu, no volent dissimular ta pravitat, mas volent aquella subjugar a justícia per salut de la cosa pública, te denunciam privat de tot privilegi clerical per les tues grans legees e malvestats; e, per actoritat de Déu, et sentenciam així: que tu primerament, per tal quant [373v] la altea del sant ofici de la inquisició de la fe as girat a corrupcions peccuniàries e a fraus e a roberies, volem que sens tota misericòrdia sies uy penjat per la gola. E per tal quant aquest mateix sant ofici as gitat a carnalitats fembrils, volem que anant a la forcha sies rocegat. E per tal quant as la santa fe cathòlica així enlegida e ta religió així maculada, volem que, aprés que sies en la forcha mort, que sies cremat, per tal que tot lo món prenga eximpli d'aquesta justícia feta contra tan malvat hom com tu és.

E, com lavòs fos aquí lo duch de Duraç, noble príncep e valerós, pregà-los que revocassen la sentència, allegant que ell no poria per res soferir tanta minva de clerecia ne de la religió dels monges que la dita sentència agués loch. E com sobre açò fos longa contesa, a la fi consentíren al dit duch que la sentència aquella fos revocada ab condició que ell, qui avia lavors anar al papa, li presentàs lo dit monge ab lo procés fet contra sos mals e·l faés jutgar tantost, e així u promès de fer e u féu fer de fet; e lo papa condempnà lo dit monge per los dits crims a càrcer perpetual, en la qual visch per cinc jorns, e així morí.

Vet aquest noble baró com per sa valor e noblea no poch soferir, quant en si fo, minva del dit hom en quant en ell veya aminvada clerecia e·l sant estament ecclesiàstich e la religió santa de sent Benet

[825]

CAPÍTOL DCCCXXV

Qui prova per istòria ço qui dit és

Trobaràs que lo rey Climacus de Arbea, qui és en la jusana part meridional, sots Preste Johan, avia un frare gran vituperador e menyspreador de tota res, e com [374r] aquí vinguessen alscuns notables hòmens de la terra, e vinguessen encara diverses cavallers e mercaders de diverses parts del món qui volien passar fins a Pestre Johan, e lo dit jermà del dit rey veés les dites gens aquí cascuna ab ses maneres e ab ses diversitats de cascú, ell se féu escarn, e a cascuna donà son lax e·ls guardà ab menyspreu. E tots los cavallers del rey qui eren aquí presents, e les companyes de son frare, volèn complaure al frare del rey, rieren-se aquí poderosament ajudant les trufes del dit frare del rey; per la qual cosa tots aquells estranys e privats qui aquí eren venguts foren fort envergonyits e fort escandalizats.

E lo rey, qui era prom e hom fort civil e polític e ab gran seny, viu los dits estranys e privats venguts a ell novellament així confusos, e dix aytals paraules: —Jamés hom de bé ne qui res valgués no soferí en presència sua que altre fos aminvat ne agreujat si donchs no u era per crim que agués comès, ans nos an ensenyat los pares e grans prínceps passats de guardar-nos de offendre a negun sens criminal causa; ans nos an amonestats de preservar a tots, e majorment als estranys, de tota ofensa quant en nós serà, e de ensenyar desplaer assenyalat quant aytals perssones són offeses si consell no y podem donar, e açò per nostra honor e per ensenyar virtut e cortesia e bonea als altres, les quals coses ordenen sovín en gran profit e honor de la cosa pública. E tu, mon fra-

re, en presència mia, sots semblança de jugar o de trufes as vituperats e escarnits aquests qui són venguts a fer-me reverència e honor! E [374v] vosaltres, mos curials domèstichs e seus, qui devíets ensenyar en cara e en gets que us desplaÿa, tots ab vostres rialles li avets loada sa follia, e en presència mia; la qual cosa mostra que tots sóts consens en sa follia e oradura així com a traÿdors lagoters. Per què —dix ell lavors a aquells que son frare avia trufats— sapiats que aquest meu frare és un gran ribalt orat e ple de tots mals e digne de mort cent vegades, e man que, per tal que ses oradures no s'escampen més, que ell sia pres tantost e tan longament fins que aja seny e sàpia honrar perssones privades e estranyes e sàpia esquivar tota minva feta a perssona de bé e sàpia què diu ne què parla en presència mia. A vosaltres, meus e seus, qui li avets risa e consentida sa oradura, exil de present e per a tostemps de tota ma senyoria així com a falsos servidors meus e seus. E lo primer dia que'm farets pregar que us perdó, a ell ne a vosaltres, vos doblaré la pena fins a la mort.

Vet, diu ací la història africana, com aquest noble príncep esquivava així com a prom jamés no soferir ne consentir que negun sens colpa sia aminvat ne desonrat en presència sua. Cert, diu ací la història, que encara açò no basta a hom prom e de bé, ans encara requer promenia que si l'hom ou dir que aytals minves e dolenties sien fetes a negun, que ell no enseny per negun indici que li plàcia, ans deu ensenyar per paraules e per gests, de cara e de sa perssona, que li desplau fort e que és estat mal fet e que's deu corregir de tots punts; e si n'és demanat, que y faça e y diga així com se pertany a aquell qui ama promenia.

[826]

CAPÍTOL DCCCXXVI

Qui prova allò mateix per altra via e per història [375r]

Proverbi solia ésser comú en tota Àsia, segons les istòries orientals, que negun no podia ésser desonrat ne maltractat hen loch on havia hom generós ne noble ne poderós. E, com en Tiatira la cort seglar trobàs un capellà qui feya mal secretament ab una dona, e'l presés e'l se'n menàs a la presó setglar, e fos aquí lo gran lipot de Grècia per manament de l'emperador de Contastinoble, per tal los parens del capellà recorregueren al dit lipot suplicant-lo que degués ajudar al dit capellà que fos gitat de la presó. E com lo lipot ne pregàs a la cort setglar que'l lexàs, al·legant que ell per res no podia soferir minva de negun en presència sua, estech-li respost que la minva feta al capellà no s'era feta per injuriar-lo, mas per empatxar-lo que no faés los mals que fer volia, e açò que justícia o requeria e sos peccats los forçaven de pendre-lo e de tenir-lo així. E per aquesta raó era legut a la cort setglar de pendre clergue qualsevol sens perill de excomunicació, e per consegüent que devia plaure a ell que així's fos fet, com ell amàs justícia, e així's fos acostumat de fer en son lipotat e en tota sa senyoria.

E lavòs respòs lo lipot que, salva honor lur, ço que ells avien fet no era segons justícia. Primerament, per tal quant ells l'avien pres aprés lo mal fet e, per consegüent, prenent-lo no entenien a empatxar que ell no faés lo dit mal. Segonament, car aprés que l'agueren pres no'l menaren a la presó de son jutge, mas a la cort setglar. Terçament, car volien-lo deliurar si donàs peccúnia e, per consegüent, no u feyen per bon zel. Quartament, car ells lo avien retengut en lur poder pres ultra

xx ores e, per consegüent, eren tots vedats de dret. E així concloí lo [375v] dit lipot pregant-los que, pus tant l'avien enjuriat, que ell lo volgués deliurar, car, pensant la injúria que ell avia aüda e la pena que esperava aver de son bisbe e l'escàndel que avia reebut davant tot lo poble, suficientment era punit de son peccat.

E lavors diu la dita istòria que dixeren-li així: —Senyor, per vostra reverència nós lo lexam, e pregam-vos que no siats escandalizat si aquest clergue avem així vexat, car diem-vos que si als ecclesiàstichs faens aytals obres nós no donàvem grans càstichs, que totes nostres cases nos esvaÿrien e·ns sullarien ab lur mala luxúria. Ells, senyor, digueren aquests, an més diners que altres gens, e són pus grassos que altres, e no an mullers, e per tal là on giren l'ull tot ne va a frau ne y poden tenir quax negunes fembres. Per què fa mester que quant se trobe que·n faça gran càstich. E diu aquí que girà's lo lipot a aquells qui açò li deyen e dix-los així: —Per cert, vós deÿts ver, emperò és així que naturalment é açò que no pux soferir minva d'om del món, e majorment de estrany, qui aprés mi sia. Vet, donchs, com los nobles hòmens deuen sobiranament esquivar que negun sens colpa en lur presència, ne per occassió en lur absència, no sia vituperat ne aminvat per res.

[827]

CAPÍTOL DCCCXXVII

Qui posa com los generosos deuen ésser virtuosos e de quines virtuts en especial, e quins són lurs comuns vicis

La deena condició dels hòmens nobles, segons los philosofs, és que sien fort inclinats a grans obres e a grans virtuts, especialment a governar-se per raó e a lexar-se vençre per ella e avorrir tot hom maestrívol e fals e a guardar-se de excessiu e cordial ergull, e majorment de crueltat, qui és lur mort e lur deseretament; e deuen naturalment ésser attesos [376r] a civilitat e policia e a cortesia més que altres gens, e guardar-se de fúria e de esperit irós.

E deuen esquivar en especial molt peccat de gola o de massa beure e de massa parlar, car dix Ciceró que massa parlar és una de les set plagues que fan testimoni a l'hom generós que ell no à perssonal generositat, jatsia la aja de pare e de mare. E aprés deu esquivar avarícia, car aquesta és la segona plaga qui tol generositat, així com dix lo dit Ciceró en aquell matex tractat qui és *De les plagues matans la generositat dels nobles hòmens*. E diu aquí que, com hom generós dega aver virtut més que altra perssona, emperò naturalment, ço és, segons natura corrompuda, los generosos an los vicis següens:

Lo primer, que amen massa honor; raó és car la honor és lur riquea, e com cascun, segons aytal natura, desig créxer ses riquees, seguex-se que ells així matex desigen tostemps aver major honor que no han aüda lurs pares ne lurs predecessors.

Lo segon, que jamés no s'amen carament, ans comunament los fills desigen més que altres fills del món la mort de lurs pares e mares, e no's dolen de la mort de lurs parents quax jamés.

Lo terç, que tostemps los fills reputen si matex per pus nobles que no fan lurs pares, en quant en ells és la linya del linatge pus antiga, e cascú prea si matex més que son pare, e cascun murmura de son pare e prea si matex e ses obres per dolent que ell sia.

Legim de Orma, fill del rey Colat de Ormisen, qui és en les altes Indies, segons la història oriental, que quant negun li recomptava davant les nobles e grans obres de son pare, tantost responia: —Si mon pare féu això, ell ho féu per tal quant yo li u consellí, així que de to[376v]tes les bones obres de son pare dava la honor a si matex e la tolia a son pare. Per la qual cosa li dix lo sant pare Simetrius així, quant deya semblants coses: —Per tal quant la glòria de ton pare transportes a menyspreu seu en tu matex, qui ést no-negun, Déus en breu ensenyarà a tu en tot lo món que no ést res ne ést abte a regir dues cabres. E aprés te tolrrà glòria de rey, car no morràs rey, pus vols ésser preat sobre tots altres reys, e a la fi't tolrrà alegria de fills, car sens fills morràs, pus que ést tan desconexent fill a ton noble pare con Déus t'à donat en esta vida. E diu la història que així's seguí, de punt a punt.

Lo quart vici dels grans hòmens sí és que volen ésser loats e honrats tant que és excés e pudor a Déu; raó és car no conexen lurs defalliments ne és qui·ls los diga, e tenen legoters qui volen-ne ajustar complaén-los en aquesta part aytant com poden. Per aquesta raó an perdut lo seny e·s són vists deseretats innumerables prínceps, segons que posa Climacus, *ad reges Moncium Caspie,* car aquest peccat put tant a Déu que negun no u pot estimar, en quant los grans hòmens per esta via se volen levar a la egualtat divinal.

Pens, donchs, lo bon príncep les bones e males condicions dels nobles e generosos perquè sàpies aquells mills regir, governar e jutgar.

[828]

Capítol dccclxxviii

Com alscuns qui no són generosos tiren a generositat, segons més o menys

Atena encara lo bon príncep a la condició d'aquells qui no són nobles ne generosos per natura, car, jatsia que aquells sien en diversos estaments e condicions, així com ciu[377r]tadans, menestrals e pagesos, emperò aquests aytals, segons més o menys, se acosten a generositat de costumes o se'n lunyen. E segons açò deu lo príncep attendre molt en tractar-los bé o mills en son regiment, segons que posa Victorinus, escriven *ad Almachium, regem Turingorum.* E posa aquí los següens puns:

Lo primer sí és que lo bon príncep, en regir los hòmens sens noblea de sanch, deu pensar que tots los generosos són exits de aytals hòmens, e per consegüent de així bons e de millors n'y a d'aquests que d'aquells, emperò la comunitat dels hòmens los honra més que los simples per tal quant són especialment deputats a defendre la cosa pública per lurs predecessós e grau, e lo poble tira a conseqüència de fer-los major honor que als altres.

Deu encara, segonament, pensar lo bon príncep que los simples sens generositat foren elegits per Jesucrist en son dissipulat apostolical, segons que sent Pau, *prima ad Corintios,* diu, dient que no los savis ne los poderosos òmens d'aquest món à Déus helegits per fer-los hereters del seu regne, mas aquells que lo món ach per ignobles e per no-res. E sent Jacme, en lo segon capítol de sa canònica, diu açò matex.

Deu encara pensar, terçament, que nostre senyor Déu ha volgut que d'aquests sien elegits los principals hòmens del món, així com papa, car-

denals, patriarques, bisbes e arquebisbes, e no dels generosos, principalment; e en aquesta part elecció va davant generositat, e tota generositat és subjugada als ignobles e petits hòmens del món posats e elegits en les dites dignitats; e los à així exalçats que fan lo pri[377v]mer e lo principal braç de la cosa pública e de la santa religió crestiana en lo món. E hoc encara en paradís, segons que aquest diu, són los majors aquells qui en esta vida són estats menors, segons que lo Salvador nos donà a entendre quant dix, *Matthei* xx, que *fiunt novissimi primi et primi novissimi*, ço és, lasús se fa així que aquí són los primers qui ací foren darrés, e aquí foren darrés que ací foren primers.

Pens encara lo bon príncep, quartament, que los ignobles són les ovelles especials de Déu, per les quals a governar e defensar Déus ha dat estament als generosos, e per bon regiment o mal d'aquelles ells an a venir a estret juý de Déu.

Lo segon punt que lo dit sant doctor posa aquí matex sí és que pens lo bon príncep que, com ell dega amar sobre totes coses del món noblea de virtuts, que uy en los simples trobarà de fet més de aptea a saviea e a virtuts que en los hòmens generosos, car veurà que tota generositat e noblea s'és així viciada e corrompuda e dada a grans mals que ja no trobarà un hom generós al món que res valla. E d'açò dóna eximpli així matex Valerius Maximus, *libro tercio, cap.* viii, ensenyant com de pastors e de ovellers n'i à aguts de gloriosos reys e imperadós qui han fetes majós obres e pus altes que los generosos. E los grans philosofs en qui és estada la major saviea e sciència del món, tots quax són estats hòmens simples sens generositat. E per açò dix Juvenal que més valia ésser bo e virtuós fill de pagès que ésser vil fill de cavaller. Deya lo rey Artús, segons la història [378r] escòtica, que més valia a príncep aver consell de hòmens mesclats de generosos e de no generosos que no solament de generosos. E açò per tal que los consells reals profitassen a tota la comunitat e no noguessen a negun, de la qual cosa seria lo contrari si solament generosos aconsellaven lo príncep.

En quina manera, emperò, lo príncep deja los simples considerar e attendre en lurs graus e estaments a promoure-los e a punir-los o a regir-los, ja és dit longament damunt en la segona part principal d'aquest libre. E açò sia dit del huytèn grau principal qui constituex la cosa pública, al qual lo príncep deu attendre en son regiment; lo qual grau és dels estamens principals qui són aquí per via de natura, así com són noblea e generositat e ignobilitat natural o simplicitat de linatge, segons que tantost és dit damunt.

[829]

Capítol dcccxxix

Que lo príncep attena a les costumes de sos pobles

Novenament, deu attendre lo bon príncep en son bon regiment, segons que dit és damunt, a les costumes de sos pobles, car com, segons que posa Aristòtil, *De sensu et sensato*, costuma sia altra natura, per tal los pobles fort porten lo regiment d'aquell príncep ab gran molèstia qui·ls regex contra lurs antigues costumes e fort amen aquell qui·ls regex segons lurs costumes antigues. E majorment és lo príncep odiós a sos vassalls quant per novelles costumes los agreuja e novells càrrechs.

Deya lo gran príncep Belisarius Fontini, segons la història latina, que príncep que contra costumes dels antichs regex sos pobles guart-se de occasió, car si occasió hy ve, lo poble així per ell piccat lo auciurà, si pot. E recompta aquí de Orestene, rey de Lístria, que [378v] com fos exit de catiu demanà a son poble tot son rescat, qui era gran quantitat d'aur. Respòs son poble que ells li ajudarien segons que·ls fos vigares, mas no li darien tant com ell demanava, e açò per tal car en negun cas ell no·ls podia tant demanar, segons costumes antigues, ne ell no era estat catiu per defensió lur, mas per créxer son patremoni; e per tal li responien que s'i paràs son patremoni, car ells no li n'eren tenguts. E, com lo dit príncep los faés força a pagar la dita quantitat e lo dit poble secretament tractàs mort o deseretament al dit príncep o que mudàs de senyoria, fo aquí lo sant pare Liscinius, qui·ls dix així: —No us mogats contra aquest hom qui us demana contra les costumes antigues de sos predecessors, car Déus de present ponex vostres peccats per ell, e pux punirà per si matex les crueltats que ell vos demana, car sapiats que

ans de sa mort perdrà tota quanta peccúnia ha, e aprés tots sos infans, e puys, desert de béns e de fills, morrà miserablament entre aquells qui l'aïren. E jatsia que lo dit poble donàs fe a les paraules del sant hom, e ço que ell dix se esdevengués segons que ell profetà, emperó diu la història que ab gran dificultat poch revocar lo poble que no proceïssen contra lur senyor en les maneres dites, volèn per açò la dita història concloir que perillosa cosa és al príncep regir son poble contra costumes antigues, e majorment si les novelles costumes los agreugen.

Dix Laodici, philosof, en temps de Anastari, emperador, que tot bon poble devia estar e pugnar fins a la mort per les bones costumes antigues, e si no u feya en cas que pogués, era digne que hom lo catívàs tot. [379r]

[830]

Capítol dcccxxx

Que lo príncep attena a la fama de sos pobles

Deenament, deu attendre lo bon príncep, segons que damunt és dit, a la fama del poble que ha a governar. E a ço assigna Titus Lívius, *ad Nebreydem*, príncep de Acaya, les següens raons: La primera sí és car alscuns pobles an fama que són grans ladres; si donchs són accusats de ladronicis o de roberies, abans deuen ésser creeguts los accusans.

Davant Tiberi Cèsar fo amenat un hom vell e qui aparia gran profeta, e estech accusat que avia furtat un moltó e mig odre de vi a una tavernera e un gipó de son marit. E com la dona lo accusàs e negun no u pogués creure que aquell hom o agués fet, l'emperador li demanà d'on era, e l'om respòs que d'un castell prop de Roma apellat Carmynyano, qui ha fama que tots quants hi ha són ladres. —Cert, dix l'emperador, ara creu que aquest hom aja fet lo furt, car lo loch d'on és és difamat de ladres. Emperò menaçats-li que·l posarets a turmens e veurets que ell ho atorgarà.— E axí fo de fet, car de continent, per paor dels turments, atorgà que ell, per tal que la fembra no·l conegués, entrà en sa casa ab la un ull tancat ensenyant-se que fos cech de la un ull, e renquejà de la un peu e s'ensenyà contret, e sots aytal aparença jach en casa quant li furtà lo moltó, e ab un odre mig d'aygua entrà per la taverna quant demanà que li fos umplit l'odre de vi. E quant l'odre fo ple de vi e ja lo vi fo bé mesclat ab l'aygua féu aparès que·s barallàs ab la tavernera sobre la paga del vi e féu aparès que per onta li [379v] tornàs son vi e tornà·l-li mig mesclat ab aigua, e ell portà-sse·n l'altra meytat del vi ab l'altra meytat d'aigua qui era romasa en l'odre, e vestí·s

al revés lo gipó del marit quant lo li trasch de casa. E, com tot açò son companyó agués dit a la tavernera, per tal ella sabia tot açò de què l'accusava; e com de tot açò fos feta plena relació a l'emperador, dix que l'açotassen bé, ab protestació de aver pigor si altra vegada hy tornava; e que així u agués a denunciar en son loch públicament, per tal que tots los altres s'i guardassen. E lavors lo dit emperador dix així als seus: —Açò ajats per cert, que si l'hom qui ha a fer juýs ne ha a regir altres no attén a la fama de l'accusat o d'aquells que ha a regir là on l'altre certa probació no aja, que ell no porà son juý fer dret ne espatxat ne clar ne segur, ne son regiment no serà tan bo.

[831]

Capítol dcccxxxi

Que lo príncep attena a sa fortuna e a la dels altres seus

Onzenament, deu attendre lo bon príncep en son bon regiment, segons que ja damunt és dit, a la fortuna, així sua com d'aquells que ha a regir e a jutjar; car, si veu que la fortuna sia per ell, lavòs la deu metre avant faent si matex e son poble valerós e noble e prosperat e·s deu guardar de perdre temps.

Informat Demetrius, rey de Grècia, que per xx anys seria fortunat, tan poderosament mes avant la sua bona fortuna que jamés en sos dies no poch caure en terra. E, jatsia que la bona fortuna no sia sinó la volentat de Déu volent hom prosperat per aytant temps com li plau, emperò [380r] hom matex se pot tan bé ajudar a bé usar d'ela que lo bon ús profita a l'hom fort, e Déus per lo bon ús li n'és pus favorable.

Consellà lo gran philosof Patroclus al gran rey de Asíria Cambisses que tostemps durant sa bona fortuna, quant sentiria en si moviment alcun a fer qualque altra cosa lo qual moviment no vingués per raó pròpia sua, que aquell moviment sabés que era en ell per influència divinal, e per tal, si bo era e no contra raó, que tantost lo posàs en execució, car l'om lavors és mogut per pus alt governador que no és la raó creada, ço és, per nostre Senyor. E deya que a vegades sobre aytal moviment en los hòmens fortunats nou consellar, car consellant l'om pert lo temps e no pot lo dit celestial moviment posar en execució segons que lo dit moviment dictava e consellava a l'hom de fer. Notava lo dit philosof aquí matex, ço és, en l'informatori seu tramès al dit príncep, e

li dix que alscuns són fortunats en fer bé, e aytal fortuna és lo voler de Déu, del qual devalla tot bé. Altres són fortunats en fer mal, e així que aytant ne fan com se volen, e aytal fortuna no és per la volentat de Déu, com aquella jamés no puxa consentir en mal, emperò permet Déus aytal fortuna prosperar e créxer a l'hom en aquella per qualque fi certa a la sua alta providència e la lexa exeguir a les causes segones, qual que aquelles sien. E consellava encara a tothom qui's veja així fortunat de fugir a la fortuna e a tota excusació sua així com a la mort, car deya que aytal fortuna és a manera de escurpí, qui davant fa ablaniments mas ab la coa fér; así aytal fortuna, quant ha fet l'om viure a sa guisa e l'à endreçat a fer tot quant mal se vulla, a la fi gira's contra ell e [380v] fir-lo cruelment en ànima e en cos.

E posa a açò eximpli Sinsinius, episcopus sabemitanus, *in epistola ad Gervasium, regem Terre Laboris*, on diu así: Si't veus en mal fortunat, fug d'aytal fortuna, car si la segueys, aprés que t'aurà molt dilatat, turmentar-t'à per a tostemps, e encara en esta vida. Attén a tots aquells prínceps que la han seguida com són estats plagats en vida e en mort, car pensa en Nabuchadonosor prosperat per excés fins a la destrucció del temple de Déu e de tota la santa ciutat de Jherusalem e de tot lo poble de Israel; veges que ans que morís com tornà así com a bèstia, e puys morí así com te saps! Así matex Anthioch, rey de Grècia, prosperat en semblants coses males e en moltes altres no bones, e vejes com morí òrreament en l'estol seu en tanta pudor que exia de son cos que negun no'l podia soferir, segons que apar en los *Actes dels Apòstols*. Veges semblantment Herodes, e encara Salamó e Acapieu Julià, apòstata, ab diversos emperadós de Roma, e d'altres infinits qui tots són morts miserablament per lurs obres, qui eren aytals com dit és. E así serà de l'Anticrist final e de tots aquells qui són estats figura sua, segons que dien alcuns sans. Posava Gregorius Nisenus que poble fortunat e prosperat à mester rey savi qui'l sàpia conservar en sa prosperitat quant en si és, e'll sàpia preservar de exorar sens que no li faça neguna injúria.

Deya Simplicius, sant bisbe de Triveri, al duch de Àustria, así com diu la història teutònica, que una de les majors confusions e càrrechs perillosos que príncep ha davant Déu e hòmens sí és que, per ell e per son mal regiment, poble ple e rich e fortunat sia despullat, empobreït e puys infortunat. E diu aquí que per açò Octó, qui fo primer emperador, aquí de[381r]posà tres grans prínceps en Alamanya, car tostemps estudiaven de enpobreir les ciutats plenes e riques e de fer-les infortunades, quant en ells era, e attenien quals eren los majors richs hòmens

per tal que ab qualque occasió los desfaessen e'ls dissipassen; e deya que hom que así tolia la fortuna bona a qualque comunitat a la fi caÿa en infortuni fort gran.

Deya Alanus, *De regimine orbis*, que glòria de rey era aver fortunats pobles, e confusió aver-los miserables e pobres e deserts, e majorment quant ell matex era estat raó de lur misèria; car deya que aytal senyor és así com lo mal pastor qui totes ses ovelles à devorades así com a enemich e a lop mortal. Deu, donchs, guardar lo bon príncep a la fortuna sua e aquella de son poble per tal que, si ell la ha bona, que la meta avant así com dit és; si mala, que torn atràs e s'acost ab Déu suplicant-lo que no'l lex caure de tots punts per la fortuna mala. Si lo poble la ha bona, estudïy en son profit segons que dit és; si no la à bona, que'l comport así com a aquells qui són la sua ànima.

[832]
CAPÍTOL DCCCXXXII

Que lo príncep atena a les obres de cascú

Dotzenament, deu attendre lo bon príncep en son regiment, segons que dit és damunt, a les obres de cascú, car, com dix lo Salvador, *Mathei septimo, A fructibus eorum cognoscetis eos,* e vol dir que los hòmens conex hom per lurs obres.

La manera com lo príncep attena a les obres de sos vassalls ensenya Eusebius Cesariensis, en la *Epistola ad Radulfum,* rey de Calàbria, escrivent-li los següents punts en suma:

Lo primer, que lo príncep attena a açò, ço és, que ell no permeta viure negun en son regne [381v] qui sia ociós e no sia amic de la obra, en qualque estament que sia, car açò aportarà lo regne a gran prosperitat.

Lo segon sí és que attena quals vassalls són bons naturalment a aytals obres, e aytals a aytals e no a aytals, e que cascun ordén a la obra a què és inclinat per natura, ne y guart linatge ne altres coses, car diu Crescencius, savi e gran poeta, que per esta via preseren los romans tot lo món ab pocca gent, car cascun aquí tenia per art ço a què era inclinat per natura.

Lo terç, que cascun sia remunerat segons la obra que farà, car açò,

diu que empeny e inclina fort lo coratge dels bons hòmens a fer bé e espaventa los mals que no facen mal.

Lo quart, attena bé, ço diu aquest, lo bon príncep quines obres li fa, ço és, si de cas fills o de enemichs. E si la·ls fa de bons fills o de vers amichs guart-se que no·ls se tolga per res, car la amistat del vassall és la major riquea que pot aver lo senyor. E dóna·n eximpli de Barduan, duch de Erbenech, en Aràbia la pus alta, que, segons la història africana, ab amor de sos vassalls conquerí tota Aràbia e part de Egipte e ajustà sens fi de tresor, qui, aprés, vençut de leja avarícia, girà·s contra sos vassalls a tractar-los durament faent-los cruels obres; per les quals los dits vassalls, moguts per ponir la sua desconexença, mataren-lo, ell e tota sa casa, e·s partiren lo tresor entre si matexs.

Lo quint és que attena lo príncep quines obres fa ell a son poble, ne si són plenament de bon príncep o de pereós o de tiran o de soberch enemich; e lavors veja ab diligència ell si merex ésser senyor ne reebre dels vassalls ço que·n reeb per governar e per regir e per jutjar-los entregament, o si gira més son seny a ajustar o a fer viltats e malícies que a regir lo poble; e que lavors, si·s troba aytal, que [382r] pens de què és digne ne què pot segurament esperar de Déu. E recompta ell matex aquí que lo rey Alabor de Frígia, que pensant a què era obligat de fer envers lo poble a ell comanat per Déu, e què li feya de fet, diu que cuydà·s desperar veent lo gran juý de Déu qui l'esperava. E dix alta veu a Déu: —O Senyor, ja no fos jo nat o fos mort dins lo ventre de la mia mare abans que no vingués a aytal estament de regir los hòmens qui tan poch convé ab les obres que de fet yo fas envers ells! O Senyor, ja fos yo estat un pobre pagès perquè no fos en lo gran perill en què visch segons la mia ànima e segons lo meu cors! O Senyor, muda les mies obres en obres de ver e de bon príncep e fé-les profitar e créxer en millors, a glòria tua e a salut lur e a salvació de la mia ànima!

Per totes aquestes coses damunt dites apar com lo bon príncep deu aver l'ull obert a bé regir la colligació natural de les gens, partides segons diverses punts e graus naturals en la cosa pública. E en açò és, per gràcia de Jesucrist, acabada la Setena part principal d'aquest *Dotzèn libre* del *Regiment dels Princeps* e de la cosa pública de la obra del *Crestià,* axí com estech ja promès que devíem tractar en lo començament d'aquest present libre; seguex-se, donchs, aprés, la huytena part e la final d'aquest matex libre, en la qual avem a tractar de la colligació legal, la qual és necessària a edificar e a posar en estament la cosa pública.

Ací és acabada, per gràcia de Déu, la Setena part d'aquest *Dotzèn libre* del *Crestià*. [384r]

Ací comença la Huytena e darrera part d'aquest *Dotzèn libre* del *Crestià*.

[833]

Capítol dcccxxxiii

Qui tracta de la colligació legal e, primerament, ací posa què és aytal colligació legal

Sobiranament és necessarí al príncep que aprés que à attès al regiment damunt dit de la colligació natural, qui és un dels fonaments de la cosa pública, que aprés attena al bon regiment del segon fonament de la dita cosa pública, lo qual fonament se apella colligació legal.

Pus que, donchs, per la gràcia de Déu, avem tractat damunt en la Setena part de la colligació natural, ara avem a dir en aquesta part Huytena e darrera d'aquest libre de la dita colligació legal. E deus saber ací, primerament, que legal colligació no és sinó ajustament de diverses perssones faens una comunitat, volens viure sots unes matexes leys, furs e regidors, jatsia que les dites perssones sien partides segons diverses estamens e graus e punts e maneres e arts pertanyents a la dita comunitat. E com aquests no agen, per contemplació d'aytals estaments e graus lurs, neguna atanyença natural, per tal no són appellats ésser colligació natural axí com aquella qui damunt [384v] és tractada en la Setena part d'aquest libre, mas per raó quant tots són units en voler viure principalment sots unes matexes leys, per tal són dits en unitat e ligament legal, axí com dit és. E com aquesta unitat e colligació sia necessària, dit és damunt, e apar encara, car com multitut de gens agen mester diverses coses per lurs necessitats naturals e casuals e fortunals, a les quals necessitats no puxa proveir ensemps una art ne un tot sol, per tal cové que en la comunitat notable sien diverses hòmens e diverses arts e diverses maneres de treballs, tots attesos e ajustats a ajudar-se tots ensemps

la un a l'altre per diverses maneres de ajudes; car la un ajuda a l'altre de drap, e l'altre ajuda a aquest de calçar, e l'altre de texir e l'altre de armar e l'altre de açò e l'altre de allò, així que, ajudant-se tots ensemps la un a l'altre, la comunitat no sofira fretura de res del món, segons que humanal astúcia pot conplir ne bastar.

E nota ací que, segons que significa Primicianus, doctor maravellós, a Leodoci, rey de Palestina, segons la història oriental, la colligació legal està fundada principalment en los fonaments següens; als quals lo príncep, si bé vol regir, deu molt attendre: ço és, en religiositat de fe, en aprovada ordinació de estaments, en justícia de vida, en defensió de la comunitat, en disposició de costumes, en temprament de fortunes, en varietat de facultats e de possesions, en treballans, ociosos e reposats, en savis e en orats, e en vius e en morts; dels quals direm per orde davall, si a Déu plau.

[834]

Capítol dcccxxxiiii

Que religiositat de fe és lo primer fonament de la col[385r]*ligació legal en la cosa pública*

Lo primer fonament, donchs, de la colligació legal és religiositat de fe, car tota crestiandat és una bella religió, segons que escriví Agaton, papa, a Lop, rey de Gallícia, significant-li en esta matèria los següents documents:

Lo primer sí fo que, com la fe cathòlica sie lo fonament primer de la santa religió crestiana, e porta per la qual l'om entre dins ella, e senyal especial d'aquella sens lo qual negun no pot plaure a Déu, segons que diu sent Pau, *ad Ebreos* xi, per tal lo bon príncep, qui és membre principal d'aquesta, deu així tenir lo cor encès e ardent, unit e fermat ab ella, que per aquella desig morir; tot lo seu desig sia tostemps per ella guerrejar ab los infels, per amor d'ella avorrir tota cosa de la fe sospitosa, tota companyia de fetilers abhominar així com a diables. E diu aquí lo dit sant papa: Per tal quant la vostra Espanya habunda en infels, e·ls sostenits volenter com sia en vostra mà gitar-los d'aquí, e·ls favorejats més que als crestians, e abans fets guerres entre vosaltres que ab ells, per tal null temps vostra terra no aurà plena pau, ne los prínceps qui aquí són trobaran jamés fe en luns súbdits. E per tal quant a gran minva de la santa fe cathòlica seguits e confiats en fetilleries més que altres crestians, e tolets així a Déu la sua honor donant-la al diable falsament, per tal vos lexarà Déus així soberguejar a l'esperit, qui és pare de monçònegua, que en vostra terra abundarà roberia e falsia tostemps mentre perseverarets en aytal desastre més que en altra terra qui sia subjugada a la fe.

Lo segon document d'aquest sant papa fo aquest: que com l'estudi de Salamanqua, qui és en Espanya, sie atorgat a la dita terra a illuminació dels fels qui aquí són, e sia estat difamat que aquí s'ensenyen [385v] alscunes males arts vedades per los sants pares en quant prejudiquen a la santa fe cathòlica, per tal lo dit sant papa de present en sa bulla donà la maledicció apostolical sobre tots aquells qui aytals arts ensenyarien ne apendrien, e als prínceps e als cancellers d'aquí si les sostenien e no ponien greument los colpables en esta part per guisa que a tot lo món passàs en eximpli.

Lo terç document sí fo que per res lo dit príncep no permesés los fels crestians abitar ab los infels, car, com diu sent Pau, *modicum fermentum totam massam corrumpit*, ço és, que una pocca de corrupció és bastant a corrompre tot lo món. E qual és major corrupció que és infeeltat? Per què fa mester que no sia sostenguda ésser prop dels fels, per tal que no'ls corrompa, car estar ensemps ab altres fa que endós són d'unes matexes costumes; e açò dix Daviu, parlant de aquesta matèria, quant dix en lo *Psalm*: *Steterunt inter gentes et didisserunt opera eorum et servierunt sculptilibus eorum et factum est illis in scandalum*, e vol dir que los juheus estigueren entre los gentils e apreseren de lurs males obres a fer e de servir a lurs ýdoles, les quals coses los tornaren a gran dampnatge. Per tal mana nostre Senyor, e és *Deuteronomii* VII: *Non inibis cum eis fedus, nec misereberis eorum, nech sociabis cum eis connubia*, e vol dir que ab los infels no deus aver amistat, ne'ls deus fer pietat contra la ley divinal faent, ne faràs ab ells matrimonis. E la glosa sobre aquella paraula qui és *Levitici* XX: *Mulier que redeunte niense, et cetera*, diu que per res ab infels no abitem ne conversem. E per raó d'açò ordenaren los antichs que en tot loch de crestians estiguen los [386r] infels a part per si matexs fora los crestians. Per tal diu aquest dit doctor: Què dirà, donchs, a Déu lo malvat de príncep qui sosté que los fels e infaels estiguen ensemps e que los fels vagen a les solempnitats dels infels?

Recompta la història ytàliqua que a papa Calixtus estech dit que lo compte de Bona era anat a solempnizar en Túniç la circuncisió de Azmet, fill del rey de Túniç, axí com si fos son compare; e estech-li dit encara que ell menjà aquí ab ell, convidat per ell. E de present lo dit papa, certificat de açò, denuncià lo dit compte per excomunicat e'l privà de la senyoria, allegant-li que, com per lo dit acte agués ensenyat que avia apostatat la santa fe cathòlica, e per aytal apostasia cascun hom sia privat d'açò que posseex, segons que posa Gregorius Septimus en lo Decret, aquí, *Nos sanctorum*. Ne és contra açò dir que legut és de aver

catius infels en sa casa, car, jatsia que així sia, emperò més apar que lo senyor dega tirar lo catiu que no per lo contrari. Emperò, quant se sabés que és peryll que lo catiu fos en casa, lavors sens tota dilació lo deu gitar de casa aquell de qui és.

Lo quart doccument sí fo que per res infel no sia permès per príncep crestià de senyorejar a crestià, per tal que no'l puxa forçar de renegar Jesucrist o de fer res contra la ley. E açò posa sent Pau, *prima ad Corintios, sexto*, on diu així: Si alcun de vosaltres ha contesa ab l'altre, recorrets a jutges crestians e fels, e no a altres per res.

Lo quint sí fo que jamés ell no disputàs de la fe ab los infels, com açò pertança als sciens tehologia e no a lechs. E li dix encara que no deu hom dir a l'infel los secrets divinals ne de la fe per tal que no facen escarn de nosaltres. Per raó d'açò dix que era digne de gran pena aquell qui coses [386v] subtils de la fe preÿca o diu a lechs o a perssones qui no u entenen. E per tal que així matex que errós no puxen ésser sembrades en crestianisme és vedat a cascun lech, de qualque orde que sia, que no preÿch (*Extra De hereticis: Sicut in uno*).

[835]

CAPÍTOL DCCCXXXV

Com se deu hom guardar de tot eretge

Ajustà encara lo dit sant pare als dits documents los següents, especificant de quins infels parlava.

Lo primer sí fo que negun no deu cohabitar ne contractar ab públich cretge, car cascun eretge és vedat (dist. XLIII: *In mandatis*).

Lo segon, que tot defensor o fautor de eretges és vedat, ne negun no pot ésser elegit a ofici de la comunitat, ne és pres en testimoni ne pot fer testament ne negun no li és tengut de respondre de res e ell és tengut als altres així com dabans; ne —si és jutge— val sa sentència, ne si és notari valen res ses cartes que fa, e ultra això, que los avocats e notaris aytals són infamis *Extra de sententiis De hereticis: Si adversus*). Item, la santa Esgleya atorga a tots aquells qui eretges perseguexen aytal privilegi com a aquells qui van en ajuda de la Terra Santa (XXIII, *q.* V: *Si vos*; *Extra De hereticis: Excommunicamus, parafo Catholici vero*). Emperò deu satisfer ab actoritat de la Esgleya per tal que lo fet aparega pus just (XXIII, *q.* I: *Quid culpatur*). Item, jutge o potestat setglar necligent en estirpar eretges pot ésser justament deposat de son offici (XVII, *q.* IV: *Si quis deinceps. Ex* et VI, *q.* I: *Nullus*; et XXXVII, *q.* V: *Precepta*). Item, senyor qui no vol obeir a bisbe o a l'inquisidor dels eretges a enquerir o a guardar los eretges són vedats, e si per un any estaran en lo vet així com [387r] a rebelles, lavors són condempnats així com a heretges (*Extra De hereticis: ut inquisicionis, libro* VI).

Lo terç és que legut és a crestià parlar ab pagans, sarraïns e ab eretges e ab juheus e ab tots altres infels per intenció de convertir-los e de

tirar-los a veritat, car avem XXIII, *q.* I: *Infideles*, que los infels no'ls podem tirar a Déu si donchs no'ls parlam. E del Salvador avem que menjà ab los publicans e parlà ab la fembra cananea e ab d'altres gentils, e u legim en especial d'aquells a qui guarí lurs infants e servidors; e per aquesta entenció poríem ab ells menjar e encara ab ydòladres, emperò no que hom meng res del lur en honor de lurs ýdoles; e en cas de necessitat corporal nostra, així com si no avíem qui'ns donàs a menjar ne per altra via no y podíem proveir, lavors seria leguda cosa de menjar ab tots e tostemps ab deguda entenció, ço és, per necessitat de sustentar la vida corporal.

Lo quart sí fo que crestians si són malalts no deuen appellar juheus metges ne d'ells reebre medicines. Item crestians no's deuen ab juheus banyar en uns banys matexs ensemps (XXVIII, *q.* I: *Nullus, et cap. Omnes*). Item, negun crestià no pot lexar res en son testament a juheu ne a altre infel, e si u fa serà jutjat per vedat aprés sa mort (*Extra De heretiticis: Si quis episcopus*; XXVIII, *q.* II: *Sane*). E diu Ostient que així matex no pot lo crestià res lexar a la universitat dels dits infels (*c. Eodem, titulo Set si enim forte*), mas a clergue és encara ja més vedat fer açò, encara que son frare fos aquell infel a qui lexa, jatsia que sia legut dar-los a menjar e de ajudar-los en estreta necessitat, e majorment a sos parens fort acostats.

Lo quint, que los senyós no deuen lexar los jueus edificar novelles sinagogues, jatsia que [387v] los puxen lexar esmenar e adobar aquelles que ja han de fet edificades, solament no les facen pus amples ne pus precioses.

Lo sisè és que los senyós deuen lexar als juheus fer lurs solempnitats acostumades (*Extra Judei, et cap. Consuluit; et dist.* XL: *Qui sincera*), car la Esgleya o permet solament, e no'n dóna actoritat per res qui dit sia.

Lo setèn, que si crestiandat, o lo loch on los juheus són poblat, fa dol ne plor per qualque desastre qui'ls sia esdevengut, o si és lo divendres sant, no'ls deu permetre que vajen en públich ne que obren les finestres (*Extra et q. Super hiis, et capitulo In nonnullis*).

Lo huytèn sí és que ells deuen ésser forçats de pagar dècimes si an camps ne vinyes ne orts (*Extra De decimis terris*). Item, deu-los hom forçar de pendre crestians en testimonis contra ells (*Extra De testibus: Judei*). Diu Ostient que ab crestians jutges han a tractar lurs causes e no ab los lurs; e és ver que diu que poden elegir juheu per àrbitre, la sentència del qual crestià ordinari ha exeguir (ut *c. eodem Judei Romani*).

Lo novè, que no·ls deu hom forçar de venir en juý als dissaptes ne éls no y poden tirar als altres, ne·ls deu negun torbar en lurs festes, ne ubrir lurs sepulcres per esguart d'alcuna peccúnia (*ut c. eodem Die Sabbato; Extra eodem, c. Judei, par.* 1 *et* v). Diu Ostient que, jatsia que los juheus no puxen ésser posats en públichs officis, emperò pot aquell qui ven sa renda a juheu dar-la o respondre·n a crestià qui la do despuys a juheu, axí que per açò los crestians no sien agreujats per juheus (*Extra eodem, Ex speciali*).

Lo deè sí és que juheu no pot fer testimoni contra crestià (*Extra De testibus: Judei*).

[836]

Capítol dcccxxxvi

Qui posa què no deu fer lo crestià a l'infel

Expressament dien alscuns doctors que són vedades a crestià de fer les coses següens als infels:

La primera és, segons ells, que·ls facen batejar per força (*dist.* [388r] xlv: *Qui sincera, et c. De Judeis*). Nota ací, emperò, que l'Escot, qui fo gran e famós doctor en teologia de l'orde dels frares menors, diu lo contrari *in V Sententiarum, d.* v, on d'açò fa especial article, segons que davall avem a dir. E prova que ab terrós e ab menaces los deuen los prínceps fer batejar; e allegà·y lo consell toletà (qui és *in Decretis, dist.* xlv: *De Judeis, sequitur Qui pridem ad cristianitatem cogendi sunt*), axí com diu lo dit decret, que fo fet en temps del religiós príncep Sissebut, per la qual cosa lo dit consell lo aprovà molt; e del religiós e molt honorable rey Robert de Cicília se diu que féu fer semblantment. És ver que si alscuns infels an reebut babtisme per menaces o per batimens o per altra força e puys tornen en lur infeeltat, aquests aytals deu hom forçar de tornar a la fe per tal que lo nom de Déu no sia blasfemat e la fe reebuda per ells no sia menyspreada (xlv: *De Judeis*). Diu ací Guillem que no és legut dar res a negun infel per tal que reeba la fe. Emperò, si l'infel se dupta de fer crestià per tal que li fa paor que no vingués a gran pobrea, en aytal cas no li sia res tolt, o li sia proveït per altra via, segons que fer-se deu (xxiii, *q.* iii: *Debet homo; q.* vi: *Jam vero*).

La segona cosa vedada a crestià en aquesta part sí és que no do ajuda als infels portant-los jamés armes ne ferre ne fusta adobada per

galeres ne governar-los lurs vexells. Aquests qui fan lo contrari són excomunicats e la senyoria los deu pendre lurs béns e·ls deu fer esclaus; e per les esgleyes qui estan en les marítimes deu sovín ésser publicada aquesta aytal sentència e decretal, la qual és *Extra De Judeis*, e comença així: *Ita quorumdam*. Sobre açò escriví Liberius, papa, a la ciutat de Gènova un notable rescrit [388v] en què posa que a vegades comunitats o prínceps qui subsidi d'armes donen als infels són de Déu malaÿts e de la sua santa Esgleya, e sobre ells ha a venir cruel infortuni qui testificarà la yra de Déu ésser inseparablament sobre ells.

La terça cosa és que negun crestià no edefich mesquita a moros, ne sinagoga a juheus, ne temple a ydòlatres, ne permeta en alt loch pujar lurs alfaquins o altres per loar o exalçar lo nom de lurs déus estranys o de lurs querimònies, e en especial d'aquell traÿdor scelerat, fill del diable e enganador del món, apellat Mafumet de Mecha. E fent lo contrari o permetent, si crestià és, sàpia que la sua casa no durarà longament ne aurà successió longa, e la sua ànima serà condempnada per Déu a grans turmens, per la asenyalada irreverència que li és feta per aquells crestians qui açò permeten.

[837]

Capítol dcccxxxvii

Si los prínceps de dret e de bona consciència poden tolre los infans petits als infels per fer-los batejar

Gran dupte és estat, emperò, antigament si los prínceps de dret e ab bona consciència poden tolre los infans petits als infels a ells súbdits per batejar-los. Entenen alsguns grans doctors que hoc, e funden-se en los motius següents:

Lo primer sí és en lo decret xxviii, *q.* 1, *c. Judeorum*, qui expressament posa que los prínceps poden açò fer he u deuen fer. E, jatsia que la glosa aquí vulla tirar lo test exponent-lo que ell se deu entendre d'aquells infans qui ja de fet són batejats, car aquells los deuen ésser tolts per tal que no·ls giren a lur secta, emperò la dita glosa aquí erra molt parlant e devinant contra açò qui diu lo test. E així matex que los fills batejats jamés no foren per[389r]meses estar ab lurs progenitors, e per consegüent d'aquells no pot parlar lo test.

Lo segon sí és aquest, car dien aquests que certa cosa és que los juheus són sots servitut dels crestians (*Extra De Judeis: Etsi*), en la qual servitut los posà primerament Contastí, emperador, segons que·s nota *eodem titulo Consuluit*. Donchs, seguex-se que legut és als senyors prínceps de qui són los juheus fer d'ells segons lur volentat (*eodem titulo sicut circa primum ibi tum dicitur: Sine judicio terre ne potestates*, etcètera).

Lo terç sí és car d'aquesta opinió són Archidiachonus, en lo seu *Rosari* (xlv *dist.: Qui sincera, super verbo Asperitatibus*), e Johan Andreu (*in nota in altero capitulo sicut super verbo Patefacta*), diens així: que

los senyors temporals dels juheus poden lurs infants petits, sens tota injúria que no·ls fan, tolre·ls-lurs per força e vendre·los o donar-los a altre, com agen poder en ells així com senyors en servens; donchs, molt més los los poden tolre per fer-los crestians. Per què dien que, açò faén per aytal fi, que merexen envers Déu.

Lo quart sí és car açò fer és dilatar e favorar la santa fe cathòlica, la qual cosa és justa e meritòria; car posem que aquells infans qui primerament serién batejats no fossen bons crestians: almenys serien-ho aquells qui vendrien en la segona o terça generació e puys los següens. Per tal avem *Digesto, De religione* (*et super fu.* I, *Digesto Perssone, in fine*), on avem que la raó aquella sia estimada sobirana qui fa en favor de la religió (*et De consilio in fide, c. fin. Judei in fidei favorem; et De hereticis, libro* VI).

Lo quint, car açò és en favor de la salvació dels dits petits infants, car (segons que apar *Extra De baptismo: Majores*) pus que en lo baptisme Déus no tròpia la volentat [389v] de l'infant repugnant, tantost hy crea lo caràcter babtismal ab les altres virtuts e gràcies necessàries a salvació del batejat.

Lo sisè, car, posat que molts d'aquells així batejats no sien vers cathòlichs, emperò menys mal los és e més los val que ells no gosen servar la lur ley, qui res no val, sens paor que no que la puxen servar a lur guisa, car la paor retrau molt lo cor e la obra a fer mal; e retraure a l'altre que no faça mal, o que no·n faça tant com fer poria, per via justa e leguda, açò és bo e plaent a Déu. Per aquestes raons tenen huy alscuns grans doctors que los prínceps e·ls senyors dels jueus los deuen tolre lurs infants petits e·ls deuen batejar per força.

[838]

Capítol dcccxxxviii

Qui argoex contra ço qui dit és e sol a les rahons

Emperò contra aquesta sentència se fan les següens rahons al contrari:

La primera sí és que lo fill, ans que aja discreció, és sots poder e cura del pare e de la mare, segons justícia natural per Déu ordenada; donchs, negun no·ls pot tolre. Responen ací los dits doctors que ço qui dit és, ço que los infans, ans que agen anys de discreció, són sots poder e cura del pare e de la mare, dien aquests que açò és ver dels infans catòlichs, mas no és ver dels infants no catòlichs, segons que damunt és ja allegat (*De conversione infidelium, c. fin., cap. Judeorum*). Dien així matex que la dita raó, jatsia que aja alcuna aparença de cascuna persona privada, car neguna aytal no deu ne pot tolre de dret los infants petits als infels ne lo·ls pot batejar contra [390r] lur volentat, emperò no conclou res del príncep al qual los infels són subjugats així com a regidor de la cosa pública: car en l'infant petit ha Déus major dret que no han pare e mare, e jamés en les potestats no és així que la jusana oblich a res que sia contra la sobirana, segons que ensenya sent Agostí, *De verbis Domini, Omelia* VI. Com, donchs, los infants petits sien sots lo pare e la mare e sots Déu, ell, qui és posat entre Déu e lo pare e la mare dels petits infants, més deu zelar que los petits serven lo manament de Déu que per aquell qui és del pare e de la mare, pus que aquell qui és de Déu és contrari al manament del pare e de la mare; e per açò apar que lo príncep deu tolre los fills petits als infels per força, pus que ells los volen nodrir contra la ley divinal, e·ls deu subjugar al servey de la ley del dit sobiran Senyor.

Diu, doncs, l'Escot, qui fo gran doctor de l'orde dels frares menors,

in quarto Sentenciarum, dist. v, tractant aquesta matèria, e donant la dita resposta, diu axí a la fi: que si lo príncep cautelosament, per tal que lo pare e la mare dels dits infans petits no·ls auciessen, los los tolien e·ls feyen puys nodrir religiosament axí com se pertany a crestians, que açò faent farien bona obra. E diu contra açò que damunt avem posat, ço és, que ell creu que los dits princeps farien bé si forçaven los pares e les mares ab menaces e ab paor a pendre babtisme e puys a viure segons que pertany a crestià, car, jatsia que ells no fossen bons ne vers crestians dins lur cor, emperò menys mal los seria que no poguessen servar la ley qui no·ls és leguda que no poder-la servar a lur guisa, segons que damunt és dit; e lurs fills, si bé eren nodrits, serien bons crestians en la terça o quarta generació, axí com dit és damunt.

La segona raó feta en con[390v]trari contra ço qui dit és damunt sí és aquesta, car qui forçava los juheus de batejar o los infans lurs petits, seguex-se que no romandria juheu al món. Com, donchs, auria veritat la profecia de Ysaÿas que recompta sent Pau, *ad Romanos*, qui, parlant del darrer temps de la santa Esgleya crestiana, diu que en la fi del dit temps les relíquies del poble de Israel se salvaran? Com, doncs, se salvaran si no n'hy aurà negun? Respon ací lo dit doctor Escot; diu que la profecia que recompta lo Salvador, *Johannis* v, serà vera, ço és, quant dix als jueus: Yo só vengut en nom del meu Pare e no m'avets reebut, mas si altre ve en nom seu, aquell reebrets! —e dix açò profetant de Antecrist, lo qual los juheus reebran per ver messies—. Per la qual paraula apar que ells se deuen lavors pervertir lejament, e sol per açò los deuria hom forçar de pendre la fe crestiana per tal que lavors fossen pochs e poguessen poch noure a crestianisme. E si dius que, vista la mort de Antecrist, se convertiran a Jesucrist aquells qui auran seguit Antecrist e per aquest bé los serà bon soferir, diu aquí matex l'Escot responent a açò que tan pochs seran aquells e tan derrés que poch de fruyt serà a crestianisme lur conversió feyta lavors, ne d'aquells cal esperar fills d'aquí avant qui sien crestians, com la fi del món sia aprés açò tantost, segons lo dit de la profecia allegada. Per què per esperança d'aytal conversió en la fi del món no calria tants juheus sostenir en tantes parts del món ne lexar-los viure en lur mala ley. E diu que bastaria reservar-ne alscuns pochs separats en alcuna illa e que aquí servassen lur ley, e que d'aquells se verificàs la dita profecia, e que axí·ls conservàs hom. E, quant serien multiplicats ultra nombre cert, que hom forçàs lo sobrepús de ba[391r]tejar. E a veritat de la profecia bastaria que solament en aquell temps ne fos un casat al món (*Digesto, Quia cuiuscunque universi*, I, *sicut in fine, et glosa ibidem*).

E majorment deurien pensar ací aquells qui·ls favoregen que lur multiplicació és occasió de grans mals en crestianisme per tot loch on són, on corrompen quant en si és molt mesquí, e fan grans fetilleries, e malaexen tostemps a crestians; qui, jatsia que poch nos noga lur maledicció, encara és gran mal que los prínceps, qui són vicaris de Déu, sofiren que la ley de lur sobiran príncep e sos servidors sia maleÿta per negun hom mortal en lur senyoria, com açò sia sostenir scientment blasfèmies de Déu. A la qual cosa deu hom sobiranament contrastar, segons que parlant dels juheus en esta matèria avem XLV *dist.*, *Judeis*. No-res-menys, corrompen los crestians faens usures en nom lur e afligens aquells a qui presten axí com a enemichs lurs, no solament per raó del deure, ans encara per raó del sant nom crestià a qui són mortals enemichs. No-res-menys, que sostenir-los en tan gran nombre és apparellar major e quaix importable persecució als sants crestians qui han a contrastar a Antecrist, com en aquell temps los juheus qui a ell seguiran seran sobirans enemichs dels crestians. E, jatsia que per ajuda del Salvador los dits sans vençran los martiris e penes qui·ls seran dades, emperò nosaltres no·ls devem lexar sement de cruels enemichs qui·ls perseguesquen pus cruelment que tots altres qui al món sien.

Altres responen a aquesta raó e dien que ja per verificar la dita prophecia no cal a nós estar de forçar los juheus a batejar-se, car sabem que ultra los mons de Càspia, qui són en les Índies entre Gog e Magog, aquí ha juheus infinits qui foren aquí tancats per nostre senyor Déu ad instància de l'emperador [391v] Alexandre, segons les istòries antigues, los quals, segons que apar que diga sent Methodi, en temps de Antechrist exiran d'aquí ab gran ferea e vigor e seguiran Antecrist fins en Jherusalem. Per què d'aquests se pot verificar la profecia! Diu ací, emperò, altre doctor theòlech que la dita raó no val res, car, jatsia que la dita profecia sia feta de lur confusió a la fi del món faedora de tots, emperò ja per això no cal a nós estar que no façam ço que en nós és, que·ls forcem de servir a Déu en la lig santa crestiana; car nostre senyor Déu, qui totes coses veu e sap e al qual se pertany de governar lo món, Ell sap com la dita profecia aurà veritat, e nós no devem estudiar de dar veritat a les profecies qui són fetes sobre mals e peccats; en altra manera dirien los juheus qui crucificaren Jesucrist, que ells crucificant faeren santa obra, car crucificant-lo compliren les profecies feytes de Ell. E dirà axí matex Mafumet de Mecha que ell féu bé faent tal mal com féu, car axí faent féu verificar les prophecies fetes d'ell en la *Apochalipsi*; com, emperò, sia vera sentència dels tehòlechs que si nostre Senyor de fet revelava e feya profetar la dampnació d'alcun, que aquell,

no contrastant que sabés aytal profecia ésser feta d'él, deu bé viure e fer santes obres per tal que la dita profecia no aja loch en ell, ne ja per axò podem dir que en Déu sia falsia, segons que bé saben aquells teòlechs qui són pràtichs e sabens la matèria de les divinals revelacions, tractada per los doctors theòlechs sobre lo primer Libre de les Sentències.

[839]

Capítol dcccxxxix

Qui sol a la terça raó, e posa que poch de bé nos fa veure los juheus

La terça raó qui's fa al contrari sí és aquesta: Car la presència dels [392r] juheus fa molt a confermació de nostra fe, car veent nós a ells veem aquells de qui'ns parlà lo sant Evangeli, e veent-los confessar part d'açò que nós diem apar que queucom és estat ço que los Evangelis an dit, e açò conferma molt nostra fe. Responen ací alscuns doctós dient que, pensats los grans fonaments de la santa fe cathòlica (posats en lo *Primer libre* del *Crestià*), no y cal altra aprovació ne confirmació. E axí matex dien que fort és flaqua aquesta confirmació que nós vejam aquells qui són devallats dels juheus, car lur vista no prova a nós altra cosa sinó que juheus hy ha aguts. Encara, si los juheus aquests atorgassen res qui confirmàs nostra fe, fóra queucom, mas aquests dien que tota nostra fe és casa e vana, e per consegüent lur presència no val res a confirmació de nostra fe. E axí com creem a l'Evangeli de moltes coses que jamés no veem, creeguérem a ell matex encara que jamés no aguéssem vists juheus. Per què lur presència és de tan poc profit e nou tant, segons que dit és, que molt més valria que jamés no'n veéssem negú ne l'aguéssem prop nós que veure-los ne aver-los prop si.

[840]

CAPÍTOL DCCCXL

Qui sol a la quarta e quinta raó feta contra ço qui dit és

La quarta raó d'aquests és aquesta, car l'infant axí batejat petit laugerament seria pervertit per informació del pare e de la mare, e per consegüent aguera més valgut que no fos batejat que no que, aprés que u és, que torn en la primera secta. Responen ací los altres dient, primerament, que los infans batejats no estarien aprés lo babtisme ab lo pare ne ab la mare, e axí cessa la instància feta.

La quinta raó d'aquests contraris sí és que la costuma de la Esgleya és de gran actori[392v]tat, e emperò la Esgleya jamés no acostuma de batejar los infants petits fills dels juheus contra lur volentat. E, com aquell gloriós papa Silvestre fos especial pare de Contastí, emperador e sant hom —e sent Ambròs de Theodosi, emperador—, si la cosa aquesta fos leguda bé u agueren ells inpetrat que açò se fos fet en lur temps, e emperò no u faeren. Per què apar que açò no sia cosa leguda. A aquesta raó responen aquests e dien que, jatsia que los prínceps crestians jamés no agen usat d'aquest lur dret, ço és, que ells facen per força batejar los dits infans, emperò ja per axò no han perdut lur dret que no u puxen fer, si's volen. Si, emperò, los prínceps ho aguessen assajat de fer e la Esgleya o agués vedat, lavòs aytal vedar, ab entreposició de lonch temps, faera lo fet no legut als prínceps, segons que prova *Chi. c. De servitutibus, l.* I, *in* VI *questione*. E semblant diu del senyor que no ha acostumat de fer questes a sos vassalls (*c. Que sit longa consuetudo, l.* II, *in tercia questione prime q. prin. circa finem, Secundum nos*

quia dicemus). Item, jamés no's troba que la Esgleya vedàs a negun príncep de fer aytal cosa, e per consegüent neguna costuma és en contrari. E axí com avem *Extra De prebendis, cap. Cum iam dudum, in fine*, moltes coses sosté la Esgleya per paciència que si vénen al juý no's deuen tolerar ne soferir. Item, dret públich no's pert si bé no és en ús, *Digesto* (*De via publica, lege* II); com, donchs, açò toch dret públich, ço és lo babtisme, qui és cosa sacra e per consegüent pertany al dret públich, *Digesto* (*De iustitia et iure, lege* I, *par.* I, *versu Publicum ius*), no és bona raó que, si Silvestre o sent Ambròs no u demanaren, que per tal los prínceps crestians no u puxen fer, car los [393r] dits sants no faeren tot ço que pogueren ne veeren tant com lurs successors, qui molts drets an fets novells e corregits dels antichs que ells no veeren. Més eren lavòs entesos en altres coses pus necessàries e pus clares a tots que no en aquestes; ne és cosa novella que segons diverses temps s'i facen diverses coses e leys repugnans a costumes, car en lo novell Testament Déus ha volgudes fer coses dabans no legudes e à fetes cessar coses dabans legudes.

Al propòsit: Certa cosa és que, los juheus escampats per lo món, a ells foren asignats lochs certs e términs dins los quals estiguessen en los poblats —e açò fo ordenat e confermat en lo consell general de Vienna, axí com apar *in Clementinis, cap. De Judeis*— e ells són tant crescuts despús que cové que estiguen ab los crestians mesclats; per què ara és aquesta causa qui no era en temps de Costantí ne de Theodosi, ço és, que per açò cové que lur nombre sia aminvat e sien forçats de fer-se crestians. Avem *c. De sacrosanctis ecclesiis, l. Jubemus*, que antigament quant crexien los cavallés, que per tal que no agreujassen la cosa pública covenia que hom ne tramesés en gran multitut en la Terra Santa a arbitre de l'emperador; axí és mester que's faça en lo propòsit, ço és, que, pus que la multitut dels juheus agreuja crestiandat, que'ls aminvem per la dita via; e, si los prínceps los feyen privilegi del contrari, no'ls deuen ésser servats, car serien contra la cosa pública, segons que apar *De decimis, cap. Suggestum*.

Per tot açò apar com és just e legut forçar los infels a convertir-se e batejar los infans contra lur volentat. Per ço qui dit és apar encara que si les nodrices o altres perssones secretament los bategen los infans per tal que no's perden, que bé fan, jatsia [393v] que crestiana no deja de dret nodrir infans de juheu ne de sarraý (*Extra De Judeis: Judei*). Emperò crestià sens perill de sa consciència pot servir al juheu cavant-li son camp o sa vinya, solament que no estiga ab ell.

[841]
CAPÍTOL DCCCXLI

Com se deuen regir los prínceps e altres ab los infels

Alsguns grans doctors per direcció dels fels han posades en esta matèria les següens doctrines:

La primera sí és que los prínceps no deuen agreujar los infels lurs súbdits per negun càrrech novell, sinó segons que és acostumat, car, com diu sent Pau, cové que ab aquells qui fora la Esgleya són anem pascíficament, per tal que lo nom de Déu no sia per occasió de nós blasfemat ne lo proïsme escandalizat. Per tal nos amonesta que ab juheus e gentils estigam e anem sens offensa.

La segona és que, jatsia que tot quant han los juheus o altres infels sia vengut de usura, emperò nós no·ls ho podem tolre sinó ço que de nós an agut o d'aquells los béns dels quals pertanyien a nós. E, si per ventura se troben perssones a les quals per usures agen res tolt o d'ells res agut, per esta via deu-los ésser restituït; en altra manera lurs béns axí mal guanyats deuen ésser dats en piadoses uses, segons consell del bisbe o d'altres perssones de bé, o deu ésser asignat en servey de la comunitat, si y és necessari.

La terça, que si lo juheu comet crim, no-res-menys pot ésser punit en peccúnia, jatsia que tot quant ha sia vengut de usura; en altra manera auria guany e profit de son malefici.

Dien encara ací aquests que tot usurari, si·s vol fel o infel, deu ésser punit en altra pena qui no sia peccúnia més que altra perssona qui agués co[394r]mès semblant crim e no fos usurer, car la peccúnia que ha no li deu de tots punts ajudar pus que no és sua, e qui la li tol no

li tol res del seu. E noten ací aquests que la peccúnia, ajuda dels usuraris, sots nom de pena no deu ésser retenguda, mas deu-se despendre en los dits uses, si altra cosa no ha sinó les peccúnies o altres coses aüdes per usura; e, com açò torn en dampnatge dels prínceps, emperò ells ho merexen, qui per lur necligència no fan cessar les usures. E més los valria forçassen los juheus a treballar corporalment per la vida que no quant los sostenen viure ociosament, car si u feyen porien de lus justs guanys collir rendes, mas ara no u fan; e pren-los enaxí com fa aquell qui lexa sos súbdits furtar, car no·ls pot res del furt demanar ab bona consciència.

La quarta, que juheu convertit a la fe no perda res del seu (*Extra De Judeis: Judei, glosa*). Los béns dels infels no·s perden a ells si·s convertexen, si donchs no són mal guanyats, car lavòs deuen ésser restituïts a aquells de qui foren presos o a lur hereu, e si no·s troben aquells de qui los dits béns foren ne hereus lurs, lo bisbe los pot dar axí com a pobres als dits convertits.

La quinta: jatsia que los infels sien estrets de pagar dècimes e promícies per lurs possesions, emperò no per lurs perssones, segons que posa Ignoscent, e Bernat, e açò per honestat de la Esgleya, qui d'éls no deu pendre dècimes, promícies ne oblacions —segons que diu Ramon, e Guillem— si donchs ço que poseexen no y era obligat ans que fos lur. De açò veges *Extra De usuris, quarto, et Extra De decimis: De terris, etsi Judeos.*

La sisena, que crestià no [394v] deu logar son alberch a infel per usar de usures, e si y abiten deuen ésser forçats los dits infels de restituir-los, e fins que fet ho agen sien forçats los crestians que no contracten ab ells en res (*Extra De usuris: Post miseras, et capitulo sequenti*).

La setena, que los infels no sien forçats de seguir les constitucions ecclesiàstiques en açò que no puxen fer matrimoni en lo terç e en lo quart grau, si·s volen (*Extra De divorciis: Gaudemus*).

La huytena, que los prínceps no lexen los infels lurs súbdits ferir, nafrar ne auciure sens juhý civil, ne negun no·ls deu tolre lurs béns, ne·ls deuen ésser demanats serveis forçats sinó los acostumats, ne negun no deu tocar a lur cimintiri, e qui contra farà sia sospès de tot ofici e honor en què sia (*Extra De Judeis Sion*). *Et c. De sanc pa.*, I *Christianis*, avem que qui·ls dampnificarà en lurs béns, que pach lo doble. Poden, emperò, perseguir los sarrahins, qui han gitats los crestians de lurs terres (XXIII, *q.* III: *Dispar*).

La novena, que com crestianisme sofira juheus e altres infels entre

si matex per tal que·s convertesquen, per raó d'açò poden ésser agreujats de forts pensions a pagar, si per açò apar que·s degen abans convertir (xxiii, *q.* vi: *Sicut vero; hoc Johanes*, xxiii *q., cap. ultimo*). Nota ací que, si lo príncep o prelat feny que vol forçar los infels de convertir, no per amor de Déu ne en favor de la fe, mas per tal que·ls faça restaurar e n'aja diners, aja per cert que aquest tan gran peccat és axí a Déu abhominable que, segons que per molts eximplis avem vists dels passats, o Déus tol a aquests aytals la vida o·ls tramet qualque assenyalada plaga en lurs cases e en lurs perssones.

La deena: negun no menyg de [395r] lur àzima ne de lurs menjars ne abit ab ells. E, si clergue fa lo contrari, sia deposat; e, si lech, sia excomunicat (xxviii, *q.* v: *Nullus et cap. sequenti*). E attenen bé los prínceps que los infels qui són sots lur potestat no gosen blasfemar a Jesucrist, per tal que aquest peccat no torn sobre ells (xvii, *q.* iii: *Constituit*). E açò sia dit quant al primer fundament de la colligació legal, qui és religiositat de fe e de vera creença.

[842]
Capítol dccccxlii

Com se deu aver lo príncep ab religiosos

Lo segon fonament de la collegació legal en la cosa pública s'apella aprovada ordinació de estamens, qui està en açò: que los quatre estaments principals sots los quals se tanca la cosa pública que·s tinguen bé quant en lo príncep serà, ço és religió, matrimoni, viduïtat e virginitat.

Del primer parla Ancelm, en una epístola que tramès al rey de Anglaterra, on dix axí: A tu, qui és posat cap en la universitat, se pertany no favorar religiosos contra lurs prelats, ans deus ajudar lurs prelats si n'és amprat, e subjugar-los sos rebels, si no vols que Déus permeta que per tos vassalls sies vituperat e mal obeït. Attén axí matex que aquells religiosos qui tos servidós són no sien tals que ab lus majors no agen contesa per esperança de ta ajuda, ans sien tals que lurs prelats los agen a forçar de seguir e de servir a tu; e conegues en ells clarament que·ls desplau cordialment que agen per ton servir a lexar la gloriosa e religiosa vida claustral. Senyals de religiós que deus de tu lunyar són aquests: ço és, si·s procura de fugir a son estament [395v] e de exir de la claustra; aprés, si entén ajustar les coses del món, e majorment diners; aprés, si viu carnalment, e·n son cors e en sa gola e en son vestir e·n sa conversació e en sa paraula e en sos esguarts dóna senyal de gran carnalitat. Aytal hom, donchs, príncep, te lunyaràs axí com ha apòstata de sa religió que a Déu ha votada e promesa, car sàpies que les vies d'aquest són vies de perdició e de la mort spiritual. Com, donchs, pots d'aytal hom demanar consell ne li pots comanar la tua ànima, qui la sua pert ne y vol donar consell? Si, donchs, aytals favores, vet que és participant en lur crim e peccat!

Lo rey Etmon de Anglaterra avia un confessor, hom fort disolut en sos fets. E, com lo provencial de son orde lo volgués pendre per los mals que feya, lo dit confessor, fiant de la favor del rey, rebellà a son mayor fortment. E, com lo dit provencial agués ja sobre açò parlat ab lo dit rey, e'l faés pendre e posar en bon càrcer e fort, e lo dit confessor agués qui recorregués al rey per ajuda en nom seu, lo rey respòs així: —A mi plau que la religió de la qual és mon confessor estigua en sos peus, e vull que, si's fa lo contrari, primerament ho compren aquells qui ab mi són acostats; e no vull que negun, sots confiança de mi, faça mal sos afers, e si u fa vull que sia punit al doble, car yo deyg ésser principal ajudador dels prelats de les religions e d'aquells qui les posen en bon estament. Per què digats a mon confessor que, pus que yo só vituperat en ell creent que fos bon hom e no és [396r] així, que ell sia per mi desemparat per a tostemps, e de present lo lex en mans de son major, lo qual vull que m'asigne altre notable hom qui sia per a mi bon confessor e bon regidor de la mia ànima. Vet aquest com dóna eximpli als prínceps de conservar e de defendre e de exalçar les religions ajudant los prelats d'aquelles contra los súbdits rebellans, e sien los súbdits qui's vullen.

Legim encara del rey Lodegari d'Ongria que, com fos scisma en la Esgleya de dos elets en papa, e los ecclesiàstichs en lurs causes recorreguessen al dit rey per termenar-les, respòs-los en suma així, com aquell qui era tement Déu e hom molt entenent en dret, e dix-los així: —No recorregats a mi per aytals coses, car sapiats que emperador ne rey ne altre príncep o senyor temporal, vacant la Esgleya o no vacant, estant scisma entre crestians així com ara sobre aquests dos elets o no estant, no pot ne deu fer negun estatut ne ordinació sobre clergues e sobre la Esgleya ne sobre lurs béns (així com apar XCVI *dist. Bene quidem*), ans si no'ls revoquen dins dos meses són vedats (*c. Noverint de Sententia excomunicationis*); e açò per tal quant jamés la negligència de la Esgleya deu ésser suplicada per la potestat setglar, mas per lo contrari se deu fer (*Extra De Foro competenti: Licet ex sucepto, et cap. Verum cum ibi notatis, articulo* IX, *q.* III: *Aliorum, et ibi per totam illam questionem*). Dix encara lo dit príncep que jamés negun dels damunt dits senyors pot reebre les peccúnies de la Esgleya, segons que apar en lo dit capítol *Bene quidem*: *Cum multis filibus.*

E per açò apar que així poch se pertany al príncep setglar termenar causes de religioses o de ecclesiàstichs que sien causes spirituals, e si u fan, ensenya-y Déus especials miracles, segons que desús és ja dit expressament. [396v]

[843]

CAPÍTOL DCCCXLIII

Com lo príncep ne en què deu favorar matrimonis

Deu encara attendre lo bon príncep al segon estament, qui és matrimoni, del qual és ja dit damunt que és instituït per tres coses:

Lo primer sí és per procrear infans al servey de Déu. E d'aquesta fi són frustrats molts, o per tal quant a molts són estats raó de aver desplaer en lurs infants, los quals han mal eretats per les appressions fetes a ells, o'ls an vists perduts o morts per lurs crueltats; e en aquest enteniment parlà Samuel quant féu auciure lo rey Agag dient-li: —A moltes mesquines de dones as fet aver dol de lurs infants, e açò matex serà uy fet de tu a la tua mare, segons que apar *in primo Regum*. A vegades tol Déus goyg de fills a alscuns per tal quant injustament los ajusten, així com legim de Torquat, rey de Ebetanis, en la història oriental, al qual estech dit així: —Per tal quant de substància criminosament ajustada e cruelment conservada vols tos fills eretar, jamàs no'n veuràs negú heretat, ans morràs sens infans, e ço que'ls as ajustat posseirà enemich teu qui n'heretarà los seus. A vegades tol Déus goyg de fills a alcuns per tal que no y posen massa sa amor e que, avent paciència en no aver-ne, salven lurs ànimes; e així'ls tolc Déus al rey Ethna de Cracòvia, al qual fo així dit per sent Primiceri, segons la història alamànica: —Per tal que sies elet t'à Déus privat de fills, car, si n'aguesses, la amor carnal a ells e la cura de ajustar-los te dampnara.

La segona raó per què fo ordenat lo matrimoni sí fo per dar remey que l'om no fornicàs o que no peccàs cometent peccat ab altra fembra, mas usant de la sua se preservàs de adulteri. E per tal, hom mullerat

usant ab altra fembra, majorment si·n fa ofici, és assenyalat peccador e digne de mort segons la [397r] lig divinal, e la muller lo pot lexar si pot provar a son marit lo adulteri; e al qual peccat se seguexen infinits mals, segons que avem, *Ecclesiastici,* en aquell parraf *Duo sunt genera que abundant in peccatis, et cetera.* Dix lo sant abat Zenó que tart aytal hom prospera en sos desigs.

La terça sí és per solaç a dar a la humana natura, car gran solaç e servey à l'om per bona muller e bona muller per bon marit, e per tal dix Lotarius, escrivent d'açò a Oroli, duch de Suèvia, que qui privava d'aquest solaç maliciosament sa companyia, ladre és a·quella e colpable molt, e a Déu fort criminós en quant fa contra ço per què matrimoni és per Ell instituït. Alovius, rey de OtHàndia, volent favorar lo matrimoni en aquesta part, féu ley que en tot matrimoni la part qui no era bastant a dar solaç a l'altre o recompensàs segons son poder en vida e en mort. E per tal ordenà que mut qui presés muller li agués a triplar lo exovar, e açò per tal quant no podia dar a muller solaç de paraules, lo qual és degut al matrimoni. Ordenà, encara, que hom orat, reganyat, granyitós, molt gelós e de mal ayre jamés no poguessen pendre muller, e açò per tal quant defraudarien la muller en lo solaç degut al matrimoni. Semblantment proveí a les fembres si eren de mal ayre. Ordenà, encara, que molt puagrós ne malaltiç ne lebrós no poguessen pendre muller, car no eren aptes per a retre solaç degut al matrimoni. Deya aquest príncep que hu dels grans solaços de natura humana e dels grans refrigeris del món a l'hom o a la fembra era quant podia en matrimoni trobar bona companyia. E per tal deya que ermitans e clergues e religiosos, qui aquest solaç han perdut per amor de Déu, són dignes de gran reverència. D'aquest solaç parlava nostre senyor Déu quant dix, aprés que ach fet l'om, que l'om lexaria pare e mare e hiria a sa muller així com al seu solaç e a les sues riquees.

Mas dix aquest: —Què farem si a la un d'aquests [397v] posats en matrimoni ve desalt de l'altre, sens colpa sua? Respòs que l'hom a qui és comanat lo regiment de la fembra, deu açò cobrir o dissimular o remediar al mills que sàpia cogitar, o aver consell secret d'altre; en altra manera, si no u fa e usa de ses passions e misèries, tinga·s per dit que Déus li darà tribulacions e afanys e tristors per altres vies e sens fi. E açò dix lo sant abat Celidonius al rey Odobart de Lombardia, qui jamés no vivia alegre, no contrastant que li fossen fets tots aquells solaços e plaers qui·s podien cogitar. Qui demanant al dit sant raó de sa contínua tristor, respòs-li així: —Per tal quant injustament has feta tostemps viure en tristor ta muller, nobla sirventa de Déu, a la qual per

raó de ton matrimoni devies alegria e solaç, vol Déu totpoderós que tostemps visques en dolor e en paor e en misèria en esta vida, tostemps mentre sies viu. E jatsia, dix aquest sant, que legut e degut sia a l'hom corregir ab manera sa muller si folleja, emperò tribular-la a ella per vivent és cometre crim en la ley divinal, qui mana fer al pròsime ço que hom vol ésser fet a si matex. És, encara, offendre la fe matrimonial, e és posar la muller a perill de fer un gran mal, o almenys de voler-lo; per los quals peccats ponex nostre senyor Déu molt, en esta vida e en l'altra, molts qui són posats en matrimoni qui·s neguen aquest solaç matrimonial, lo qual és a ells gran sustentació de lurs treballs e dilatació de vida, e complir lo manament de Déu e fer ço per què lo matrimoni és instituït! E aquests tres béns principals del matrimoni qui dits són, són trobats XXVII, *q.* II, *Nupciarum.*

[844]

Capítol dcccxliiii

Com estans en matrimoni deuen aver solaç e consolació

Xerses, rey de Pèrsia e de Cal[398r]dea, estant en Babilònia, sí fo informat que en Orafa, província de son regne, les dones açotaven e ferien lejament lurs marits, e, puys, que·ls embacinaven en tant que·ls feyen tornar orats, e puys feyen-ne catius e esclaus. Dix lo rey: —Aquí no y ha solaç de matrimoni, ans los hòmens hy són molt dampnificats. Per què yo vull saber què és la raó d'aquesta tanta misèria dels hòmens que aquí axí són subjugats a les fembres. — E dixeren-li que per tal quant aquí les fembres hy són pus sabens e pus forts que los hòmens. Dix lo rey: —Aquexa terra, donchs, pervertex tot lo cos de natura e confon los béns del matrimoni, per què no vull que jamés d'aquí avant estiguen hòmens aquí, mas romanguen-hy solament les fembres, les quals, si volen hòmens, vinguen a ells en la terra on abiten, e si res volen d'éls, humilien-s'i e facen-los solaç axí com dones deuen fer a lus marits.— E axí dien que·s serva encara de fet en tota aquella terra e en tot lo regne de les amazones, qui són vers Orient.

Consellava Apollonius, aquel gran philosof, que si la un dels ajustats en matrimoni avia càrrech perssonal de qualque misèria sua, que no·s devia clamar de l'altre si y veya altre càrrech, mas que la hun suportàs a l'altre. Per tal, com li fos presentat Abdon, cavaller, qui·s clamava de sa muller per tal quant avia mal alende e era sutze e mal recaptosa e orinava·s al lit, respòs la muller que ell era homenàs dessugat, fexuch e sovín embriach, jugador e orat. Per què sentencià axí lo dit Apollonius: —La balança veg egual, car dolent deçà e dolent dellà no·m sé

qual s'és pigor: estau-vos endós en aytal pati que qui primer muyra faça emperador a l'altre si l'imperi y consent.

Zoillus, doctor reverent, ascientant lo duch de Therento, apellat Lodeguari, qui era hom dessaborit, que es[398v]tudiàs de donar solaç fraternal e amicable a sa muller, a qui era de mal ayre, dix-li axí: —Natural cosa és que negun no pot viure sens solaç e sens alegria; per què, si tu negues solaç e alegria marital a ta muller, ella ne cercarà en altra part, e serà gran escàndel seu e teu e de tota ta casa. Fé, donchs, ço a que és obligat, e no seguesques ton cor ne tes passions ne ta aspretat, mas fé segons l'estament al qual t'à Déus appellat, e deliura de mal ta companyia, e ret-li lo deute que li deus. Car sàpies que sovín confon los matrimonis defalliment de solaç en l'om o en la dona, car, si l'hom no ha solaç, dóna occasió a la fembra de fer mal o de aver molta tristor tostemps; si la fembra no n'ha, dóna occasió a l'hom de errar ab altres fembres, o de acurtar sa vida per tristor.

Per la amistat e solaç e bona companyia matrimonial a conservar zelaren axí fortment los emperadós romans, que faeren estatut aytal que qualsevol hom qui a crestià o a jueu o a moro o a qualsevol infel tocàs sa muller o y posàs criminosament scisma, divorci o divisió, que perdés lo cors per adulteri comès e per altre criminós scisma fos punit, a conexença dels regens la comunitat aquella on seria lo crim aquest comès, e·s poguessen estendre a béns e a membres en ponir aquell. Demanava Neemesius, cavaller de Roma e famós, en què estava solaç matrimonial. E respòs-li Eustaxius, sabinensis episcopus, que en los puns següens, ço és, en suportar los defalliments la hun de l'altre e no perseverar en ontes ne estar ab engronyament, e·n mostrar bona cara e alegre e lexar tost fellonia, e·n obrar plasents obres e en donar bons consells.

E dels bons consells en especial recompta la història africana que lo rey Doroteus del Garb sí avia muller fort leja e amvides podia forçar son cor de fer-li bella cara. E, com un jorn ell estigués tot pensat e trist per tal quant li avien dit que ell dava mal recapte al regiment del regne, la dita muller li dix per què estava axí trist. E com ell li dixés que un seu especial conseller li avia dit que tot lo regne cridava contra ell que donava mal recapte al regiment del regne, respòs la muller: [399r] —Per ma fe, yo us diré, donchs, bon novell de què us devets molt alegrar. Dix lo rey: —E quín novell és aquex? Dix ella: —Lo novell és aquest, ço és, que Déus vos ha dada muller qui és bastant a dar-vos remey e consell a tot vostre regne a governar. E con ell li dixés que li dixés lo remey e consell aquell, dix ella: —Sí faré, si·m jurats que u servarets de tot vostre cor, si conexets que yo us digua ver. E

com lo rey lo y agués jurat, ella li dix així: —Senyor, cascun deu fer segons l'estament a què Déus l'à apellat. E vós sóts apellat a estament de rey e tenits estament de bisbe o de capellà, per què us cové que vós entenats ab tot aquell estudi que vós porets al bon estament de la cosa pública e y donets tot aquell temps que bonament puxats. Per què us prech que vós no us posets en dir offici ecclesiàstich, car basten-vos algunes poques oracions e devotes. No ojats tantes misses; basta que n'ojats una tota sola, car més plaurà a Déu que l'altre temps donets a espatxar la gent qui us espera que no si oràvets e la fèyets esperar e estar mal pagada ab grans enutgs e despeses, car açò passa en gran dampnatge de la cosa pública. Attenets així matex e vedats que negun en tot nostre regne no gos guerrejar sinó ab vostra licència e per servei de la cosa pública. E estudiats de exir a camí a tots perills qui li puxen venir, e de aver bons consellers qui contínuament entenen en son regiment e en lo vostre; car sapiats que així regirets bé lo regne e no en altra manera, e si fets lo contrari posats a risch vós matex e vostres infants. Attenets a l'eximpli, dix ella, que a ull avem ara vist en Espanya, car, com lo rey lexàs fills, envides los espanyols an volgut consentir que negun d'ells fossen rey, per tal quant la comunitat d'Espanya conexia que no eren bons per la comunitat; aprés dels fills la dita comunitat à vists tots aquells de la linya real que no eren a profit de la comunitat, ans la un era quax tiran per sa gran avarícia, l'altre era ribalt e fembrer, l'altre era entrecuydat e foll en son saber e ergul, l'altre era gastador que dissipa[399v]ra lo regne en un jorn. E per raó d'açò tota Espanya ha difinit que negun d'éls no sia rey, mas an-ne fet altre, ço és, un cavaller simple, savi hom e amant la comunitat, diens tots que los regidós foren elegits per bé de la comunitat e la comunitat no fo feyta per exalçar regidors, e que los regidors no han negun dret en les senyories sinó tostemps salva lo bon regiment e estament de la comunitat. Per què concloen que aquell qui no sab o no vol o no pot bé regir la senyoria qui comanada li és per dret de natura ja no ha dret negun de senyorejar, ans la comunitat n'i pot posar a altre. Per què, senyor, vos prech que attenats sobretot al bé de la comunitat e servir-n'ets a Déu e al proïsme e a la vostra ànima e a la vostra casa. E aquest és mon consell.

E diu la història que lavors lo rey se agenollà en terra e dix así a Déu: —Senyor, moltes gràcies te fas, qui tan nobla muller m'as dada e tan bé aconsellant en lo regiment de mon regne! E a vós, muller, promet que, jatsia que yo de vós no agués gran asalt natural, emperò vostre bon consell merex que yo us aja tostemps en gran honor; e auré de fet! E us promet a empertostemps d'aquí avant conservar solaç matrimonial;

e us deman perdó humilment quant lo us he tolt dabans, e m'ofir a vós a tota satisfacció raonable e a vós plaent.

Recompta Valerius, *libro* II, que los romans, per conservar solaç e pau entre aquells qui eren en matrimoni, avien una deessa apellada Heriplica, a la qual anaven la muller e'l marit aprés que avien aüda contesa, e d'aquí tostemps se partien pascificats.

Vet, donchs, com per ço qui dit és apar com en lo matrimoni se deu servar solaç matrimonial así com una de les tres coses principals qui deuen ésser en matrimoni, segons que damunt és ja allegat.

[845]

CAPÍTOL DCCCXLV

Com lo príncep se deu aver ab viduatge

Attena, encara, lo bon príncep al terç estament, qui és viduatge, que's tinga en sos términs, [400r] car Jesucrist posà aquest estament entre matrimoni e virginitat, segons que dien los sants, sobre aquella paraula dels tres fruyts, ço és, del trentèn e sexantèn e centèn, qui és *Luce* VIII; les quals tres maneres de fruyts responen als dits tres estamens. Per què sobre açò diu Casianus, *Omelia decima*, que dona viuda, en sos gests e contínens e vida, eximpli deu ésser e mare de les maridades en tota onestat; e fa gran testimoni de sa puritat si jamés no vol altre marit.

E d'açò diu Valerius Maximus, *libro* II, *capitulo primo*, que les romanes viudes feyen maravelles en esta matèria, car jamés no volien pendre altre marit pus que lo primer era mort. E sent Gerònim, *libro primo Contra Jovinianum*, diu que, interrogada Màrcia, filla de Cató, si duraria molt lo plor que feya de son marit, respòs que aytant com ella visqués. E d'altra diu que, quant li deyen que presés marit, respòs: —Si aquell que pendria era bo, tostemps viuria ab paor que no morís; si era mal hom, tostemps viuria ab dolor.— Item, *Epistola* XCIIII, parla d'estament vidual altament, allegant les sanctes viudes passades, així com Reptana, pobreleta qui solament attenia al servey de Déu, acullent lo sant propheta Elies en sa casa e treballant per ajudar sos fills. E, jatsia que aquella faés bé acullent l'om sant, emperò no aprova sent Gerònim a les dones viudes acullir neguns hòmens en ses cases —per bé que vagen ab sant àbit— si elles an la coa de l'ull vert e ells són semblants a elles.

Recompta Colibardus que per Alexandria anava un beguí qui de

nits demanava casa per amor de Jesucrist, e que dona viuda qui era fina conech-li que ell era un gran bargant, acullí'l volenter e gità's ab ell. E com lo batle o sabés e vingués ab sos sags de nits a la dita casa, e la dita dona soptosament se faés alt a la finestra e demanàs als sags què volien, los sags respongueren que a Jesucrist, e que ells la pregaven que li digués que devallàs a ells, car ells eren los seus apòstols qui volien parlar ab ell; si no, que ells pujarien a ell e aydar-li hyen [400v] a devallar! E com la dona entesés que volien al beguí, féu-lo levar e dix-li que devallàs als sags per tal que ells no y pujassen e no percebesen lo mal qui era entre andós. E com lo beguí fos devallat, dixeren-li los sags: —O rabí, e altra vegada avets presa ací anit carn humana! No bastava prou que n'aguéssets presa una vegada en lo ventre virginal, e volets-ne pendre tantes? Cert, massa tornarets gros! Per què valrà més que us asaonem e us aprimem la primera per tal que no us pes tant la segona. E diu que aquí matex despullaren-lo tot nuu e bateren-lo fins a la sanch, e gitaren-lo de la vila. E faeren estatut que jamés dona viuda jove no gosàs albergar hom estrany de quin estament se vol, encara que ell fos Elies, profeta, si donchs no y era present pare o germà o fill o altre parent qui fos mascle.

Tenir, donchs, espitaleria, diu aquest, no u aprou a dona viuda, si donchs no és d'aquelles de qui avem *prima ad Timotheum* V, on diu sent Pau que viuda no sia eleta a aytals coses fins que ha LX anys e aüt un sol marit, car jatsia, diu ell, que aver segon marit, e terç, se puxa fer sens peccat, emperò no aver-ne aüt ne voler-ne aver altre, senyal és de gran amor de puritat en la viuda qui n'a pogut aver e n'és estada moguda e inclinada.

[846]

CAPÍTOL DCCCXLVI

A què deu attendre bona viuda

Attena, encara, la bona viuda, diu aquí matex sent Gerònim, a Anna, prophetissa, de la qual diu sent Luch que avia estat ab son marit set anys e fo viuda fins que hac LXXXIII anys, e jamés no·s partia del temple de Déu, orant aquí tostemps, de dia e de nit. Cert, diu ací lo poeta Onofrius e famós florentí, en son *Tractat de dones*: Aprovar devem que la viuda tostemps tingua viduïtat axí com Anna féu, si, emperò, no és laciva e disoluta e repennant, e qui volenter se affayta e trufa e és gran parlera e escarnidora de tots los hòmens, [401r] e va als convits e a les bales e a les places, e té los ulls alçats e les orelles ubertes a tota part, e fa garips de sos gests e cimbel de ses joyes e d'açò que Déus li à dat, e fa hullades per los cantons e·s posa comunament a les finestres, e·s trau venal a tot hom, e mostra sa bandera, e la punta del peu polida, e ela la mostra volenter, e lo cos ben estret e delgat, e parla ab sofismes e lenguatges de amós, e·l coll que li volteja com a serp menejant, e ol tota a mosquet e a elgalia, a spècies e a flos e a pomes e a fina aygua-ros, e té tota sa cambra ornada de perfums, e tostemps fa rialletes e mou la boca a compàs, e té el mirall a prop, e de colors gran còpia, e va sovín al bany. A aquesta, diu Onofri, no aprou yo que estiga molt en les esgleyes ne de nits faça aquí vigílies ne sovín vaja a peregrinar, mas que estiga en casa tancada, e bast-li al dicmenge hoyr missa e d'aquí tost exir, e consell als parens de tenir-li bona guarda e de dar-li marit tantost, e que ell sia barba e no pech ne badoch, e de posar-la en regla, e de tembre aquells ab qui està; si no, fer-los ha tal escàndel que jamés no·l veuran venjat. E si tost no la marides, no·pràs quant ho volràs, car

farà ella perquè negun no la volrà. E açò matex exposa sent Gerònim, *in epistola ad Euschoxiam*.

Attena, donchs, diu sent Gerònim aquí matex, la dona viuda a la santa viuda Judich, de la qual avem, *Judich, octavo*, que estava amagada en la cambra de la sua casa e aquí vestia celici, e dejunava sinó a les festes, e temia molt a Déu. E, com lo marit li agués lexades grans riquees, jamés no féu perquè fos difamada per negun; e seguex-se d'ella, en lo quinzèn capítol, que donà-li Déus lo cort fort e meresch ésser corona he honor de tot son poble, per tal quant tant amà castedat e no avia volgut altre marit aprés lo primer, segons que [401v] li dix Joachim, sobiran bisbe, quant la beneý e li dix que seria beneÿta empertostemps. En les quals paraules e laors donà grans eximplis a les dones viudes, car, què està mills en dona que estar tancada en cambra, si son estament de viure ho sofer? Car aytal tancadura la preserva en la ànima de infinits mals, diu sent Gerònim, e, defora, de mala fama. O Déu! E què fas tu ab muller d'om mortal ne ab dona del món qui de tots punts és feta filla e sirventa de Déu? E prech-te que en aquesta part te plàcia la santa supèrbia, si axí avem a parlar, ço és, que negun no·t veja sinó ab gran força, car lo secret occasió és que la tua ànima torn tal que res no la deu contractar sinó solament Déu. E d'açò diu sent Gerònim, *ad Furiam* escrivent e a la dita *Eustochiam*, maravelles.

Diu encara de Judich que dejunava e portava celici; car dich-te, diu sent Gerònim, que la regla dels apòstols és vera e no pot fallir, que viuda qui·s dóna a delits ja és a Déu morta. Donchs, ama la penitència qui·t faça ab Déu gran! Pensa que dones comunament fredes són, e no són grans menjadores ne bevedores. Donchs, tu conserva en tu matex per amor d'aquell rey eternal qui t'à esposada ço almenys que natura te aportà, e de les naturals inclinacions bé conservades fé sacrifici a Déu, si alre no li ofers ne li sacrifiques, e tot açò portaràs laugerament. Diu sent Gerònim: Si a·ximpli de Judich tems a Déu, car sens lo temor de Déu tot lo procés de ta vida no és sinó vent e fum; mas, diu ell, nota què·s seguès: car diu que, com lo marit li agués lexades grans riquees, tostemps conservava si matexa en bona fama; cert, apar que no exorà per riquees ne per delits que·s donàs, com tostemps diu que portàs celici. O!, diu aquest, gran perfecció de dona viuda està ací posada, ço és, que ab grans riquees se conservàs amiga de Déu, com emperò los savis hòmens acostumen de caure en aquesta part sovín. E at[402r]tén que, com se conservàs casta, meresch aver lo cor fort a fer tota obra de virtut, axí com ensenyà quant se posà a risch de mort tolent lo cap a Holofernes, enemich del poble de Déu.

[847]

CAPÍTOL DCCCXLVII

Com apar bé a dona viuda no voler altre marit

Fa qüestió sent Gerònim en aquella matexa epístola tramesa *ad Furiam* per què dona viuda vol marit. E diu: Ho bona dona viuda, attén a la tortra, qui aprés qui à perduda la sua companyia jamés no'n vol altra, ne's vol alegrar ne cantar ne posar en arbre vert! O, gran eximpli te donà Déus e gran senyal de son bon consell per la dita obra de natura! (E de Ambrosius, *prima Exameron, omelia* v.) Si dius que fas-ho per aver infans: O, diu sent Gerònim, e com no penses que Déu ha beneÿts los ventres qui jamés no conceberen ne aletaren? No-res-menys, que d'infans no n'ha qui'n vol, e tal n'à qui'ls ha per mal de si matex en cors e en ànima. O Déu, diu ell, e no valria més servir a un noble senyor e Déu que a fanch e a terra e a fems, si u fas per asegurar-te de perill que no faces mal ne sies malparlada? Dich-te que no fas mal prenent-ne, mas mills faries conservant tu matexa per pus alta via per amor de Déu, e aquell per amor de qui u faries ajudar-t'ia, car així u ha acostumat.

Recompta Eugubius Salernitanus, *in epistola ad Saxones,* que Lucia, benuirada viuda romana, sí fo per ssos parens molt comoguda a pendre marit; e com per res no'ls volgués obeir menaçaren-li a mort, en tant que inclinaren-la a sa volentat, e pres marit; e quant lo dech pendre apellà sos parens e dix-los: —Així vosaltres me forçats de pendre marit e negú no y ha dreta entenció. E per tal sapiats que tots aquells qui m'avets a açò in[402v]clinada per amor carnal, me veurets morta dins aquest any sens altre profit del món; e vosaltres qui m'i avets inclinada per vostre prou perquè n'ajats més amichs e'n façats mills vostres afers,

perdrets per aquest peccat gran part de vostres béns per occasió de mon maridatge e us en veurets en gran persecució de vostres perssones. E diu aquí lo dit sant que així's seguí de fet.

Per res qui sia dit no vull inpugnar que, si la viuda és fadrina jove, que no prena marit, car diu sent Pau, *prima ad Timoteum* v: *Volo adolescentulas nubere, fillios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gracia, jam enim quedam converse sunt, retro post Sathanam.* E açò exponent sent Gerònim, *Epistola* XCV, diu així fort belles coses, dient així: Attén, donchs, com consella l'apòstol a les jóvens viudes pendre marits perquè agen fills e governen les cases, e que no cagen en fornicació, així com moltes han fet. E, jatsia que no pendre'n per amor de Déu sia cosa pus alta, emperò, avent esguart a la condició de la perssona, més val pendre'n que no si la viuda no apar que sia bastant per a tant, ans apar que fos gran perill lexar-la així e tantost apar ella on ne va, per bé que's vulla amagar, car los senyals ne dóna defora. Per què, si delits ne abelliments ama, dóna-li marit!

[848]

CAPÍTOL DCCCXLVIII

Quins senyals ha bona viuda

Sent Pau, *prima ad Timotheum*, diu així: *Honora viduas que vere vidue sunt*, e vol dir que honres a les viudes les quals són veres viudes. E seguex-se aquí matex: La vera viuda ha aquests senyals, ço és, diu ell, si bé regex sa casa e honra son pare e sa mare e·ls obeex volenter, qui entén en oracions nit e dia e esquiva tots delits, si sos infans nodrex bé, si és almoynera humil e pacient; d'aquesta ay[403r]tal viuda és dit per Daviu així: *Viduam ejus benedicens benedicam*, car aquestes aytals beneex nostre senyor Déu de especial benedicció. D'aquestes és dit, *Exodi* XXII, que no nouràs a la viuda ne pobil, car lur crit ou nostre senyor Déu del cel. *Ecclesiastici* XXXV és dit que la làgrema d'aquesta aytal puja fins al cel.

De la excellència de les viudes antigues parla Valerius Maximus, *libro quarto, cap.* III, e·n diu maravelles. Algunes viudes, diu Trogus Vicenus, hy ha que per tal volen ésser viudes que facen a lur guisa. E d'aquestes mana sent Pau que·s luny lo servidor de Déu, car a aquestes més valria aver marit que així viure sens fre e capdell. E d'aquestes diu l'eximpli que a fembra, o mur o marit. Altres no·n volen, car veen que leja cosa és a la dona ésser tostemps cativa d'un hom qui serà a vegades dolent e malastruch, inportable e dolorós, e amen més viure franques, e cobren-se que u fan per servir mills a Déu; si así u fan, bé fan, e Déu los serà car amich e pare e ajudador; si açò és cuberta de qualque mal amagatall del cor, Déu les descobrirà a gran lur confusió e vergonya. D'aquesta matèria parla longament Jerònim, *Contra Jovinianum*, ensenyant com a les viudes és promès guardó doble a aquells qui són en matrimoni. Per tal diu sent Pau, *prima ad Timotheum* V, que la bona viuda esper en lo loguer gran que Déus li vol dar, car gran és, e molt major que si en matrimoni visqués ab semblants obres matexes.

Deya así lo sant abat Aymó que la viuda no jur laugerament quant és maridada, ne aprés la mort de son marit, que jamés no pendrà marit, car aytal jurament se deu fer ab gran pes e consell per tal que no u aja puys a trencar; car diu: Qui aytal jurament trench tart la avem vista alegra ab lo marit que aprés pren, e tart n'avem vists infans ne pros-[403v]peritat neguna, e sovín avem vists ponits per nostre senyor Déu aquells qui a aytals daven consell de pendre marit, majorment si eren d'estament e condició en què·ls pogués bé confiar de lur promenia.

Sàpia, donchs, lo bon príncep quin ne qual deu ésser aquest estament vidual perquè·l sàpia conservar e tenir-lo en regla.

[849]
CAPÍTOL DCCCXLIX

Com lo príncep deu attendre a l'estament virginal

Attena, encara, lo bon príncep al quart estament de la cosa pública, qui és apellat virginal. E prenent-lo largament ell se estén a les donzelles qui entenen a pendre marit e a aquelles qui'n fan promissió de perpetual continència, car aquestes, parlant pròpiament, fan per si matexes estament virginal, si's vol sien sots vida regular en orde, si's vol sien defora. Qui que elles sien, emperò, a totes convenen algunes coses, e altres ne convenen en especial a aquelles qui's són a Déu dades en virginitat.

A totes cové honestat de lurs gets e perssones per tal que no cagen en mala fama, car diu sent Gerònim que leugerament pert fembra la fama si no la guarda bé, jatsia que als pare e mare o a aquells qui les governen és dat lo càrrech de bé guardar-les, car, *Ecclesiastici* VII, avem axí: *Filie tibi sunt, serva corpus earum et non ostendas ylarem faciem tuam ad illas,* e vol dir que si as filles guarda lurs corsos de mal e no'ls ensenys jamés la cara alegra, per tal que tostemps agen temor de tu, car temor guarda molt les infantes jóvens. Diu aquell sant Johan de Boca d'or en un sermó: A tota donzella pertany que no vaja molt fora casa, car la filla de Jacob, dita Dina, hyxent del tabernacle de son pare, no per hòmens a veure mas per mirar les dones d'aquella terra, fo corrompuda per Sithem, segons que legim *Genesis* XXXIV. Deu enca[404r]ra, diu aquest sant, tota donzella ésser vergonyosa sens manera, e per açò és temerosa de veure a negun, les quals coses la fan fort preciosa e cara a tota res. Diu sent Gerònim: Si la donzella va tostemps là hon diu que ha mester, jamés no serà temps en què no aja mester de anar en

diverses lochs; per què cové que no vaja là on ha mester tostemps, perquè's tinga cara per amor de si matexa, e no perdrà la vergonya per massa exir defora ne la mundícia del cor, qui no pot ésser en aquella qui tostemps vol anar per lo món.

Què farem, donchs, deya lo rey Carles de França a sos cavallers, de les donzelles de nostra cort qui han per força a cercar la terra e lo regne ab la regina? Com poran aquestes conservar honestat ne vergonya ne amar l'estar en secret? E responia-y ell axí matex: —No y és bastant natura que elles tostemps sien en moviment e que elles sien pures ne visquen netament. *Thobie, tercio,* legim que dix aquella beneÿta Sarra, verge, que tostemps s'era guardada de tota vil cobeejança, e asigna-y raó, car diu que jamés no s'acostà ab aquells qui cercaven jochs ne laugeries ne arloteries. E per tal quant totes les donzelles no són d'aquesta ley, per tal consella la Escriptura, *Ecclesiastici* XXVI, que sobre les filles agués gran guarda per tal que la ocasió no la faça errar; *et cap.* XLII, diu: Occupa tostemps ta filla, car vellar e ànsia la tolran de molt de mal; e diu aquí matex: Axí guarda la tua filla de mal per tal que no't port a vergonya, car, com diu ell matex, una de les coses qui confonen l'om és filla luxuriosa e errada e carnal.

Deya aquell famós Neronià Faustinus: —Qui pot tenir sa filla casta en les corts, on estan ocioses, enteses tostemps en ornar-se e en pintar-se, e estan enrevironades d'òmens qui tostemps les guarden e les menen, e les palpucen e les cortegen? E si més hy ha sia per la lur ànima, car ab elles estan nit e dia: ells les servexen de moltes coses qui permeten moltes carnalitats e vilanies. [404v] A aquestes, per esquivar lus mals en tot o en part, consellava sent Jerònim que s'ocupassen tostemps en legir libre de oracions o de bones instruccions, e'ls consellava molt honrar e molt obrar, axí com cosir o texir coses precioses, e d'aquelles primerament faent-ne servey a Déu, axí com a altars o a vestimens e a arreus de esgleya. Legim en lo libre apellat *De duodecim cesaribus* que Cèsar Agost a ses filles e a ses nétes feya usar de filar e de texir e de saber obrar de lana per tal que tostemps fossen occupades, e açò matex consellà sent Gerònim escrivent *ad Letam* per a la sua filla.

[850]
CAPÍTOL DCCCL

Qui posa què conserva virginitat

Posa sent Ambròs, *libro De virginitate*, que la primera cosa qui conserva virginitat sí és humilitat en lo cor, car per defalliment d'aquesta lexa sovín Déus perdre a moltes e a molts la virginitat, segons que posa sent Gerònim *ad Furiam*. E sent Agostí diu així: que *sepe punit Deus ocultam superbiam per manifestam luxuriam*, e vol dir que sovín ponex nostre senyor Déus la amagada supèrbia del cor per manifesta luxúria en què lexa caure palesament a aquella perssona que veu que és ergullosa. E per açò dix lo sant abat Pambo que en cort de Manàsar, rey de Arat, nenguna donzella no y conservava virginitat, car tant avien d'ergull que Déus les lexava caure en luxúria a totes.

Alletan, escrivent ell matex, consella que la donzella qui vol viure casta que sia així matex abstinent e nodrida en menjar e en beure, car diu que menjàs delicats e calts, e vi preciós e fort, ben jaure e estar en ociositat, molt dormir, e anar sens necessitat a banys e aver companyia [405r] de males perssones, fan perdre la castedat a qualsevol donzella, he ha hom encara, per bo que sia! Per què en especial, parlant ell de la companyia, diu així: Tu, donzella, qui vols ésser tenguda per casta, no ajes més de familiar una sirventa que altra ne li parles jamés a part, car si u fas gran sospita dónes de tu matexa; no't plàcia jamés parlar de amós ab perssona del món, ne dir cançons dissolutes, car dirles gran testimoni dóna de poca puritat en lo cor. Demanava Esiodus, *in sua Poecia*, per què tot l'estudi de les dones se gira a fer-se belles, com tart fembra bella sia bona; ans li diu nostre Senyor a la fembra bella

comunament la paraula qui és *Ezechiel*, XVI *capitulo*, qui diu així: *Abhominabilem fecisti decorem tuum*, e vol dir així: que la tua bellea és feta a Déu abhominable, e açò pus tota la gires a mal. E avem *Proverbiorum* XI: *Circulus aureus in naribus suis mulier pulcra et fatua*, e vol dir que bellea en fembra folla és així com qui posava un anell d'aur al morro d'una truja, car la truja no fa major honor a l'anell d'aur que ha son morro, car tot lo emfanga per lo fems. Per tal dix nostre Senyor per Job, V *capitulo*: *Maledixi pulcritudinem eius*, e vol dir que Ell ha malaÿta aytal bellea; e bé u apar, car més valria a la fembra bella qui mal usa de la bellea que fos estada lebrosa o així negra com un sarrahý o que agués perdut nas ho ull o fos bé senyalada en la cara o fos enlegida per altra via, que quant pert la sua ànima per aytal bellea e la'n fa perdre a molts. Per tal dix Juvenali, en la sua poecia, que la mort se procura qui muller vol bella, car en aquella tot hom hi ferma l'ull, e tart és que bé sia guardat ço que tot [405v] hom desija.

E en açò en especial, diu Beda, apar la malvestat de les fembres, car lavors se mostren pus belles quant se deurien més cobrir e anar pus honestes, ço és, quant van a la esgleya, e majorment a les festes; car lavòs se volen més ensenyar belles e gallardes, e lavors fan caure molt mesquí en peccat mortal, de la qual cosa los cové a retre compte a Déu estret e perillós per a elles. O Déus, diu lo dit Beda, e quant los valria més que ixent de casa caeguessen per la escala avall o que's trenquassen la cama dins casa o que no anassen a missa, que no fer tant de mal a ssi matexes e als altres! Mas an-ne d'açò gran colpa los marits o los pares e mares qui les governen, qui u deurien esquivar fins a la mort, e ells són bons a fer aquest mal, e'ls plau que's faça, segons que ensenyen permetent-ho fer a elles. E trobar-n'i as d'altres qui per fer-se primes o delgades beuen aygua e mengen fenol en còpia, e abstenen molt de dormir e's fan moltes afliccions, e no'n farien una poca per amor de Déu ne en remissió de lurs peccats! Altres se procuren que sien grasses e grosses, creent que així seran pus belles, e per açò optenir procuren-se tants de delits com poden. E lo juý de Déu és ab elles finalment així rigurós que elles no optenen ço que volen, ne'ls dóna Déus marit aytal com elles volen, ans se fa per lo contrari, que'ls an tals que no'ls val res magrea ne grex. E, ultra açò, les magres tornen tísigues, e les grasses moren sovín soptosament ofegades per grex, así que fa lo juý de Déu que passen tostemps la vida ab dolor e vénen a mort leja per la folla bellea que an tant amada.

[851]
CAPÍTOL DCCCLI

Com deu anar vestida e ornada la donzella bona

Deuen, encara, molt attendre aquells qui les donzelles e filles de grans senyors nodrexen que no lus facen portar vestidures ab tall desonest, així que ensenyen los pits ne los braços nuus ne los peus ne los costats, e així de les altres parts [406r] del cos. E açò posa sent Pau, *prima ad Timotheum*, dient així: *Volo mulieres orare in abitu ornato et honesto cum verecundia et sobrietate, ornantes se non in tortis crinibus aut auro aut margaritis vel veste preciosa*, e vol dir que ell consella a les dones que en especial quant fan oració vagen ab vestidura honesta, e tostemps estiguen ab molta vergonya per tot loch e ab nodriment de abstinència de lur bocha, aparellans-se així que no's facen guarlanda de lurs cabells engir lo cap, ne porten draps preciosos així com draps d'aur e velut o perles o pedres precioses, car açò és massa e empatxa molt la oració de la dona que no sia hoÿda per nostre senyor Déu; així com no merex per negun príncep sia exoït de sos prechs aquell qui li ve davant ab ço qui al dit príncep desplau notablament.

Deya sent Ambròs: O maravella de la oradura dels hòmens del món! Car ells veen que los mercaders lurs precioses mercaderies cobren ab vils draps, e veen que natura dóna leja cuberta als preciosos metalls que posa en lo pregon de la terra e als arbres dóna les escorces fort leges, e Déus a la nostra ànima e a la perssona del seu Fill à dat fort simple vestiment, ço és, la nostra humanitat, e als hòmens los corsos; e açò veen los hòmens e encara desigen vestir coses precioses qui finalment los porten a gran vergonya e confusió davant lo juý de Déu, qui'ls veu

dins tots leigs e pudents e'ls ensenya lavors totes lurs vergonyes! Diu encara aquí matex lo sant apòstol que l'ornament de les dones sia tal que aparega que ella ha vergonya e temprança en si matexa e no és vil fembre, ne vol anar així com a putana mostrant sa carn ne pintant aquella, ne ornant son cap ab orada composició ne ab galip de sos cabells [406v] o de manlevats d'altre, ne canejant-se d'aur e de perles o de pedres precioses. E açò matex posa sent Pere, *prima Petri* III.

E diu aquell Ciprianus que deu moure a les dones així anar per tal que en lur cor no s'engenre supèrbia per raó de lur foll e va ornament, e per tal que Déus no'n sia offès, e que Ell no les despull del cos per mort ans de lur temps; e per raó d'açò que no n'agen mala fama, car gran occasió dóna de parlar mal de si la dona qui va vanament vestida e ab ornament carnal e mundanal. E així matex per tal quant aytal ornament senyal és del diable, en lo qual dóna a entendre que ell posseex la dona qui així va ornada; car, així com Jesucrist en lo babtisme reeb la perssona senyada en lo front del senyal de la creu, e al començament de quaresma vol que aquells qui a Ell se acosten porten senyal de cendra, així lo diable per propi senyal seu posa e fa posar a les dones pintures en les cares e perles e ornaments desonets a donar a entendre que aquelles qui aytal ornament porten són sues e de la sua part, ne vol que agen vergonya de portar son senyal.

Crisostomus, exponent aquella paraula qui és *Mathei* v, qui diu: *Si quis viderit mulierem ad concupiscendum, etcetera*, diu així: La fembra qui son ornament e son cors ornat presenta als hòmens, aquella fa ço qui en si és que'ls encena a cobejar si matexa. Així, donchs, com si los hòmens de fet agués inclinats a fer mal fóra culpable davant Déu de la perdició de les ànimes d'aquells aytals, així n'és colpable si de fet negun no n'enclina, car fet à ço qui en si és. Aquestes, encara, qui així s'ornen, no solament diu Crisòstom que són occasió de mort de les ànimes d'aquells qui les veen, hoc encara maten, quant en si és, les ànimes de moltes altres dones qui de continent volen fer semblant, e si lurs marits no'ls en volen comprar elles se'n procuren [407r] per guisa que an-ne d'altra part, e a vegades paren-s'i elles, car sovín per aver-ne fan adulteris e furts en casa o d'altres grans mals.

Diu encara la glosa de sent Ambròs sobre aquella paraula, *prima ad Thimoteum*: *Non in tortis crinibus*, que com dona ab cap cubert dega orar, segons que diu sent Pau, donchs, diu la glosa, la dona qui'l porta descubert o cubert d'aquelles coses qui ofenen Déu greument, con se pensa que Déus la oja en sa oració, majorment com una de les principals circunstàncies de bona oració sia humilitat? E sens dupte deu viure

ab gran dolor la dona qui per aytal cosa pert sa oració, com gran part dels béns que fa en esta vida sia oració. E, si cas és que la dona per força de marit o de parens aja aytal ornament a portar, deu-lo portar ab desplaer de cor, axí com feya aquella beneÿta regina Ester, quí en sa oració deya axí: Tu, Senyor, qui totes coses veus, saps que yo he en gran abhominació tot senyal de supèrbia, e encara a l'ornament que he a portar sobre mon cap al dia que m'é a afaytar e a apparellada venir davant lo rey, mon marit.

[852]
Capítol dcclii

Com és peccat o no a les dones pintar o afaytar-se ne com és legut a elles e als hòmens usar de vestir

Sobre ço qui dit és tantost damunt mouen alscuns los següens duptes: Lo primer sí és, lo afaytar de la cara de les dones ja si és peccat. E ací han respost los doctors que, si la dona se pinta e·s posa colors perquè sia pus bella, que açò és gran peccat. Si, emperò, la dona avia qualque màcula o legea en la cara o en altre loch per la qual poria ésser avorrida o menyspreada per son marit, en aytal cas dien que sens peccat [407v] pot la dona la dita màcula o legea cobrir e celar, axí com si la dona és descolorida o groga per malaltia o per altra raó, o avia qualque màcula o màcules en lo front o en la cara qui la diformassen notablement; en aytal cas, si ella per tal que no desplagués a son marit hy proveÿa que les ne levàs o les cobrís o les amagàs, dien aquests que no peccaria mortalment; e alleguen-hi aquests la actoritat de sent Pau, qui és *prima ad Corintios* xii, qui diu axí: *Que putamus ignobiliora esse membra corporis, hiis honorem abundanciorem circundamus*, e dien que vol dir que raonablament podem ab qualque ornament bastant proveir que los membres nostres qui són leygs per qualque màcula sien honrats per aytal provisió e tenguts en lur deguda bellea.

Les dones, axí matex, qui ab aygües comunes se tenen la cara bella, sens art de aygües qui fan la cara luir o colorar, no pequen; ne encara si·s tenen gallart per contemplació de lurs marits, axí que·ls entenen a lunyar de adulteri per aytals sutils afaytaments, no y pequen; ne encara si·s liguen gallart e s'afayten covinentment per lo dit esguart de lurs

marits. D'aquesta intenció apar que fo sent Thomàs *in secunda, secunde, q.* CLXIX, *articulo secundo*, on posa sumàriament ço qui dit és; e diu encara més, que les dones que marit no han ne'n volen aver o són en estament de no aver, no poden desigar sens peccat de plaure als ulls dels hòmens; per què aytals fembres, si s'ornen ne s'afayten, no u poden fer sens peccat, car faent-ho donen occasió de peccar als hòmens, com ornament fembril desonest faça aytal mal, segons que dóna a entendre la Escriptura, *Proverbiorum* VII, en aquell parraf: *Ecce mullier occurrit illi ornatu meretricio preparata ad decipiendum animas.* E diu aquí matex aquest sant doctor que aquelles que ab aytal entenció se ornen, ço és, per tal que [408r] los altres provoquen a lur cobeejança, aytals pequen mortalment. Diu encara que aquelles qui s'ornen per alcuna laugeria o per vanitat o per alcuna jactància no és tostemps peccat mortal, ans sovín és venial. E diu que semblant raó de peccar és en los hòmens qui s'ornen, e prove-u aquí per lo dit de sent Agostí, *ad Posidium*, e diu que cascuna pot aleujar lo peccat dels hòmens e de les fembres en aquesta part. E diu aquí en la solució del primer argument que sent Pau no vedà jamés là on és allegat —ne encara sent Pere on damunt és allegat— que les dones no s'ornassen, mas vedà los ornaments superfluus e desvergonyats e desonests, e ornar-se en temps de plor, e per esguart d'altres hòmens qui no eren lurs marits; e així Ciprianus en la glosa sobre la dita paraula. Diu encara aquí matex lo dit sant doctor que colorar-se la cara per ensenyar major bellea que la perssona no ha és gran peccat, mas colorar-la per amagar-se sa legea no és peccat. Diu així matex que lo manament de Déu, qui és *Deuteronomii* XXII, que fembra no port vestidura d'om ne hom no'n port de fembra, fo fet per tal quant aytal mudar de vestidures se feya per carnal lascívia e viltat, e sovín se feya per tal que aquells qui anaven ydolatrar, qui eren dels fills de Israel, se cobrien per aytal mutació de vestiments que no fossen coneguts. Emperò ara se pot fer sens peccat en cas de necessitat, així com si alcun se vol amagar a sos enemichs, o per defalliment de vestidures o per altra raonable causa, car lo dit manament de Déu ara en la lig de gràcia no obliga a negun.

Posa així matex aquí lo dit sant doctor (com Crisòstom, sobre sent Matheu, posà) que los prínceps deuen estirpar de la comunitat aquells menestrals qui no fan altres obres sinó aquelles de les quals [408v] negun no pot sinó mal usar, així com són aquells qui fan les colós a les dones. E deuen ponir los sastres qui en les vestidures d'òmens e de dones fan alscunes curiositats e vanes novitats contra onestat. Si, emperò, alscuns n'i ha qui facen alscunes coses de les quals pot hom bé o

mal usar, aytals ja per això no deuen ésser ponits, car aytals apar que u facen per servir-ne la comunitat en bé e no en mal, car de cascun deu hom bé presumir si donchs no és estat ja provat ésser mal hom, segons que diu la regla de dret antiga. Diu així matex lo dit doctor, *questione eadem, articulo primo*, que hom e fembra poden defallir en lurs vestiments faent-ne excés, no tenent la costuma dels altres, o multiplicant sos vestits ab massa gran ardor e ab massa gran delit o ab massa gran diligència. A vegades hy pot la perssona defallir per defalliment, així com aquella perssona qui's lexa rosegar la vestidura per terra per perea, per tal que no li sia treball de levar-la de terra, o si en aytal necligència consent per alguna jactància, o no's vol l'om bé vestir per ypocrisia per tal que sia tengut per sant. Guart-se, donchs, l'om d'aquest defalliment e de la dita superfluïtat e vaja pel mig per tal que visca virtuosament en son ornament de vestir.

[853]
CAPÍTOL DCCCLIII

Que no és legut a les donzelles onorables leugerament besar ne abraçar qualsevol hòmens

Encara dupten alscuns sobre una gran abusió que acostumen les donzelles de paratge, majorment en les corts dels senyors, e, encara, que fan semblant les dones maridades generoses, e és que sens vergonya besen e abracen los hòmens e ells a elles, e dien que no és peccat, car fer-se pot per parentesch o per [409r] bona costuma o per bona amor. E, jatsia que aytals acculliments se puxen fer a vegades entre aquells qui han estret parentesch qui no y an mala intenció e u fan solament quant vénen de novell, emperò que aytals coses se sovinegen entre quals hòmens e fenbres se vol qui no sien marits e mullers o pares e mares ab infans pochs, açò no ha bona espècia, ans és aytant pijor com lo peccat pot ésser pus greu qui en aytals hobres se pot cometre per aytals axí acostats. Car, com dix Crisòstom, aytals hobres sovinejades entre parents altres sinó entre aquells qui dits són, no són indici de amor parental mas de amor leja e carnal. E açò apar majorment en aquells qui axí n'usen al temps de present, que ultra lo dit besar e abraçar fan altres tocaments a aquelles que apellen parents, qui són pus sutzes e fets ab pus leges maneres que no lo besar e l'abraçar, segons que ells senten dins lur cor quant fan aytals coses, e u ensenyen les maneres que y tenen parlant e tocant a elles.

Per què deus ací saber que, segons que posa sent Agostí, en lo libre apellat *De* LXXXIII *questionibus* (e u posa la glosa *Extra De hereticis in Clementinis*, sobre aquell parraf *septimo*), lo peccat mortal se pren

en dues maneres, car a vegades és dit peccat mortal aquella obra qui per sa pròpia natura és mala —axí com furt, adulteri, blasfemar Déu— e en aquesta manera besar ne abraçar fembra no és peccat mortal, car pot-se fer sens peccat, axí com si l'om besa la dona per parentesch o quant és costuma de la terra, axí com en França e en Englaterra: lavòs no és peccat si en los dits casos e en semblants se fa sens neguna corrupta entenció. Segonament, se pren peccat mortal per aquella obra qui solament és mala per la mala entenció d'aquell qui la fa —axí com dar [409v] almoyna per vanaglòria o anar a la esgleya per indoir los altres a errós— e en aquesta manera besar e abraçar o per altra via tocar a fembra per delitar-se carnalment en ella és peccat mortal, com, segons los sants doctors, no solament consentir en obra carnal, ans encara consentir deliberadament en los delits sens consentir en la obra, sie peccat mortal, segons que prova sent Thomàs *in secunda, secunde, q.* CLIIII, *art.* III. E semblant diu de sol esguart carnal lo decret XXXII, *q.* VI: *Nec solo, et capitulo Qui viderit.* Item, *Extra De ereticis, in Clementinis: Ad nostram,* lo consell general dampna la error d'aquells eretges qui posaren que besar fembra no era pecat. Presumir pots que ja més aguera dampnats altres tocaments vils e sutzes si negun los agués posats ésser leguts (ítem, XXX *dist. Hociosi*).

Diu sent Gerònim que, pus no tocar fembra és bona cosa, apar que tocar-la és mala cosa: E yo't deman a tu, qui escuses de peccat aytals obres, per què tu les fas? Si'm dius que per bona amistat: com, donchs, bona amistat e verdadera no s'acost a peccat ans ne sia luny, no la deus ensenyar en ço qui los casts sulla, qui lo cor inclina a mal si és sovinejat e qui dóna què parlar als altres e't difama a tu e a la dona notablament, axí com és fer aytals vils tocaments. Per què apar que, si bona amistat t'i mou, que deus-la ensenyar per altres vies que y ha millors, e per obres bones e virtuoses qui no requeren aytals tocamens ne aytals viltats.

D'aquesta matèria avem ja tractat queucom en lo *Terç libre*, a la fi, per què bast ací ço qui dit n'avem.

[854]

CAPÍTOL DCCCLIIII

Qui posa documents e nodriments especials per bona donzella

Exuperius, rey de Mauritània, posà sobre ses donzelles los següents documents:

Lo primer sí és que jamés neguna de ses donzelles no gosàs aver enamorat ne ensenyar-ne senyal, e si u feya que fos privada de marit e tra[410r]mesa en exil en una illa appellada Roet, a la qual se trametien totes les fembres errades de qualque part de son regne.

Lo segon, que cascuna donzella ensenyàs aytanta onestat com pogués al món, majorment en guardar honestament e en vestir-se castament e en comportar-se purament.

Lo terç, que fossen nodrides en lur parlar e menjar e beure fort altament, e que's guardassen sobiranament de tota viltat hoir e fer e dir. Diu la història oriental que una vegada li foren accusades les donzelles de sa cort que estant en l'ort del rey orinaven totes sobre rajoles fresques e que aquí se escometien qui les traversaria de part en part orinant; e ell, qui u sabé, manà que nues fossen açotades totes per l'ort seu, e puys manà que fossen gitades de sa casa tantost per a tostemps.

Lo quart, manà que fossen nodrides a pietat, e açò per tal que per aquella pietat elles se salvassen e soplissen lo poch bé que lurs marits farien. Per tal amonestava los hòmens que negun qui agués muller ab seny no li vedàs de fer almoyna quant li u fos vijares.

Lo quint, les feya informar e nodrir que fossen fort benignes e dolces, car axí's pertany, més que més a perssones generoses, e fa a la dona

fort amable, e Déus les ne ou abans en lurs necessitats, e axí tempren la crueltat de lurs marits.

Lo sisè, que parlen poch, per tal que no diguen moltes peguees e que'n celen millor lurs secrets e'n sien tengudes per sàvies e's guarden de murmurar e que no perden la vergonya, e que callant aprenen molt de bé e s'occupen mills en oració, e's guarden mills de jurar o de peccar per lengua, per lo qual peccat les dones solen molt peccar.

Lo setèn, les feya molt ascientar que fossen netes e no çafaroses ne pereoses ne mal endreçades, per tal que lo marit e la casa ne sia mills servida.

Lo huytèn era que amassen caramen lo marit e'l servissen ab diligència, e ab bones maneres lo redoïssen a bé e pregassen Déu per ell, e amassen lurs [410v] sogres e parents del marit e tothom qui ab ell pertancés.

Lo novè, que jamés no fossen al marit engronyades si ell era ab seny, mas aprés la offensa tantost fer la reconsiliació, car deya que grans mals se seguien en la casa on lo senyor e la dona són en divís.

Lo deè, que sabessen governar bé la companya e la casa créxer en bé, e tenir a prop ço del marit e guardar-lo de orades despeses, e de governar si matexa e sos infans segons lur estament, e de nodrir aquells bé e guardar-se que per la carnal amor no perden los infans a Déu e al món, axí com molts mesquins fan.

L'onzè, que jamés pare ne mare no donen marit a filla negun sinó ab son consentiment, car gran perill és d'ella fer lo contrari. Avem, *Genesis* XXIII, que Helietzer, hom de Abraam, ja avia lo consentiment de Laban, pare de Rabeca, e de la mare d'ella matexa, emperò encara volgueren los dits pare e mare saber si plauria a la donzella. E deya aquest príncep en esta matèria, segons que apar aquí matex, que qui força neguna donzella a pendre marit a negun entenent-ne a fer sos afers, e no guardant lo profit de la donzella, que Déus hy ensenya especial miracle en la casa o en la perssona d'aquell o d'aquella qui açò fa, o almenys en sos propris infans, dels quals li dóna Déus mal goyg en sa vida o se'n veu en molta dolor.

Lo dotzè, que tothom qui vulla donzella maridar deu seguir lo consell de la santa Escriptura, posat *Ecclesiastici* VII, qui diu que, si marides donzella, que la dónes ha hom qui aja seny; emperò, per tal quant ara no guarden sinó diners, per tal se'n veen les gens fort enganades e'n viuen puys en molta dolor quant veen lur filla en mà d'om orat e ple de tots mals recaptes e condicions, del qual jamés no han sinó vergonya e desplaer.

[855]

Capítol dccclv

Qui posa altres documents notables per bona donzella, e per què sogra no ama comunament sa nora [411r]

Luceolus Gallicanus, rey de Archàdia, amonestant per letra a sa filla qui devia pendre marit, sí li posà en escrit los següents documents: Lo primer, que attesés a la amonestació qui fo feyta a Sara quant se n'anà ab son marit, segons que apar *Tobie* x, e diu que primerament fo aquí ascientada de honrar los sogres. E ací nota que, com dix Tenacius e sent Gerònim, comunament les sogres han hoy a lurs nores. Per tal avem, *Ecclesiastici* xxxvii, consell per a la nora, qui diu que jamés no prena consell de sa sogra.

Raó d'aquest hoy, diu lo dit Tenacius en la sua Poecia, sí és, primerament, car a les sogres mou gran gelosia al cor que ella aja perdut son fill en què ha tant treballat, e que l'aja guanyat la nora, qui jamés no y treballà, e quant la sogra pensa que lo fill seu és perdut axí a ella, car pensa que d'aquí avant lo fill no la amarà, ans axí amarà sa muller que no s'aurà cura d'ella; aquesta és la primera raó per què comunament les sogres volen mal a les nores. E per esta raó jamés negú no deu creure a sa mare de res que li diga contra sa muller, car la mare tostemps parla passionada e fa son poder de retraure lo fill de la amor de sa muller. Emperò conselliaven los antichs philosofs e savis que, jatsia que lo fill no deja creure a la mare de la mala informació que li fa contra sa muller, emperò lo fill, per reverència de la mare, deu fer aparès que u creega, e deu la muller ascientar que, per bé que ell se enseny torbat contra ella davant sa mare, que ella no se'n don desplaer, car

ell ho fa per satisfer a la mare; e deu-la pregar que, si la reprèn de res en aytal cas, que ella que y aja bona paciència e's guart de tota irreverència a fer a sa mare, majorment en presència sua.

La segona raó, ço diu aquest, per què la sogra comunament vol mal a la nora sí és perquè la sogra veu senyorejar novellament no solament a son fill, ans encara als béns seus en què [441v] ella ha treballat, e pensa així: —O Déu, e què és que aquesta mia nora se dóna bon temps d'açò en què yo he tant treballat e sol no me n'ha gràcies! Per raó d'açò, diu aquest, deu cascun hom manar a ssa muller que, si sa sogra ve en sa casa, que li ofira si matexa e tot quant ha, car axí's pot mitigar queucom la sogra.

La terça raó sí és car la sogra volria que la nora la confessàs per mare e per dona sua així com son fill deu fer, e li faés honor de filla, e les nores són comunament jóvens e menyspreen les velles, e majorment aquelles qui's donen senyoria sobre elles, e per tal jamés no fan a lurs sogres tanta de reverència com les sogres velles volrien. E per açò les velles sogres tostemps los van a travers e no jamés dret.

La quarta raó sí és car les velles són fort avares, e quant veen que lurs nores van bé en cunç ligades e vestides e an moltes vestidures e vels superfluus e la fan bolir e's donen de bon temps d'açò que la sogra ha guanyat, e veen que açò plau al fill, qui volria que encara les nores, mullers lurs, ne faessen més, e veen que de tot aquell bé que lo fill poseex e la nora no li'n volrien aver dat un diner, ans tots dies desigen endós la sua mort, açò en especial comou lo cor de les sogres tant contra les nores que jamés no les guarden ab bon ull, dient entre si matexa: —O mesquina, mala fuy nada que aquesta mia nora, qui és encara arlota minyona, a mi estranya, así m'aja tolt mon fill e así's sia ensenyorida d'açò del meu! Per raó d'açò ordenaren los polítichs romans que les nores apellassen a les sogres lurs mares e les sogres a elles lurs filles, e que les nores los besassen les mans e les tinguessen en totes coses así com a mares.

La quinta és car les sogres pensen que lurs fills se donen a lurs nores jaent ab elles carnalment e tement-se que los fills no encorren gran perill en aquella obra, e cuyden [412r] que les nores n'an d'allò lo plaer e sol no's donen desplaer de res qui se'n puxa seguir, car, com sien jóvens, no y pensen, o si y pensen no y donen res, pensant que si lur marit mor que puys n'auran altre; mas diu la sogra: —Si yo pert mon fill no'n puc aver yo altre e así eretat e alogat com he aquest.— E per raó d'açò avorrexen les sogres fort a les nores. És ver que y à algunes nores así virtuoses e ab seny que así tracten lurs sogres com

si eren lurs mares. E diu aquest: Què és la raó que les sogres amen molt lurs genres e no u fan lurs nores? E diu que aquelles raons qui la mouen a avorrir la nora la provoquen a amar lo genre, car per lo genre veen que lur filla aconseguex tot ço de què·ls desplau que agen les nores. E ultra açò, car més és enclinada la sogra a amar l'om a ella acostat que no fa la fembra a ella axí matex acostada, com la amor d'om a fembra sia quaix natural e major que de fembra a fembra ne de hom a hom.

La sisena raó per què la sogra no guarda bé la nora sí és car les fembres, aytant com han més seny, són pus inigues e pus ranyinoses, e les jóvens alegres quaix tostemps. Per què la vella que pensa que la jove li és contrària en ses maneres, e que lo bé del món e de sa casa ve a la jove e a ella se pert quaix tot e que no s'i pot dar altre consell, açò la fa fort torbada contra la nora. E majorment si veu que son fill de tots punts creu a la nora e seguex son voler e menyspreu a ella.

La setena si és car comunament la nora, veent-se muller del senyor de casa, vol manar en casa, e per consegüent ha a cessar la sogra qui u ha veat. Ara és axí que perdre senyoria e libertat són coses qui naturalment comouen molt lo cor d'aquell qui u pert contra aquell qui lo y tol. E per estes raons dien aquests que [412v] la sogra tart vol bé a la nora. És ver que seny e consciència fan sobrar totes les dites misèries a aquelles qui n'an.

[856]

Capítol dcccclvi

En què les dones deuen ensenyar amor a sos marits

Estech encara, segonament, ascientada la dita Sarra que amàs lo marit. E aquí lo dit príncep declara en què està amor de muller a marit, e diu que en les coses següents:

La primera sí és que sien subjugades al voler del marit, car nostre senyor Déu axí u ordenà, segons que apar *Genesis, tercio*, quant dix a la dona axí: Sots poder del marit seràs, e ell senyorejarà a tu. Açò, emperò, se deu entendre quant lo marit no força ne consella a la dona res qui sia contra Déu, car en aytal cas la dona no li deu per res obeir; ans si lo marit la forçava de fer res contra Déu, ella legudament pot lexar lo marit e separar-se d'ell, segons que és ja sentenciat expressament per los doctors theòlechs.

La segona cosa en què la muller deu ensenyar amor a son marit sí és sirvent-li a ses necessitats, no axí com a sirventa mas axí com a companyona amigable, segons que comunament se usa.

La terça és que'l tema e l'honre axí com a amable senyor seu, car Sarra apellava a Abraam, son marit, senyor seu. E axí apellar-lo nou poch a la dona e ret-la molt amabla a son marit.

La quarta és que sia curosa com porà plaure a son marit sens fer peccat, e que açò faça per tal que sia per ell amada, e'l retrasca de fer adulteri; e aquesta cosa posa sent Pere, *prima Petri* III.

La quinta, que sàpia suportar e cobrir sos defalliments, si emperò los defalliments són portables e no són contra los estatuts ecclesiàstichs, qui són dotze, [413r] en los quals cassos lo matrimoni se pot separar,

segons que dit és en lo *Deèn libre* quant estech tractat del sagrament del matrimoni.

La sisena, que la muller reta lo deute carnal al marit quant per ell ne serà requesta, bé que, si ell és apte de hoir sos consells, ella lo pot e·l deu, quant en si és, ascientar de abstenir del dit acte per reverència de Déu en temps de festes grans o de quaresma o quant la dona ha de sa passió natural, car en aquest cas derrer cometre la obra carnal és gran peccat al marit, pus ne sia encautat per la muller.

La setena, que li serve feeltat en son cos e·l guart de tota occasió de gelosia per tal que visqua en pau ab ell. E gran part de totes aquestes coses posa sent Pau, *prima Corintiorum, septimo, et ad Ephesios, quinto, et ad Titum, secundo*. Concloent tot ço qui dit és diu així: Tu amonesta a les jóvens que amen lurs marits, ço és, en la manera dita, e que sien castes!

[857]

Capítol dccclvii

Com la dona deu regir sa companya e sa casa, e ab què embacinen tan poderosament a lurs marits

Fo encara ascientada, terçament, la dita Sarra, a eximpli de les donzelles següens qui devien pendre marit, que ella sabés bé regir sa companya, ço és, que sos infans nodrís no carnalment, mas a Déu e a bones costumes, no perdonant a la vergonya, segons lo consell de Salamó. E, aprés, que sa companya regís així com cascun merex segons son estament, satisfaent a lurs necessitats, segons que la consciència hi enclina e la bona raó o dicta, no sofrent a ells res contra Déu e males costumes, e sabent reebre los qui a casa sua vénen així com se pertany a dona sàvia e honesta. E tot açò, segons que deya lo dit príncep, deuen saber les donzelles qui volen [413v] pendre marit, per tal que u observen en si matexes e·n lurs cases.

Quartament, la ascientaren a saber governar sa casa, ço és, que res no s'i perda per sa colpa, e que tostemps entena en tot ço qui's pertany a dona per què la casa se pot reparar e enrequir e millorar. Per tal dix Volusianus, gran savi, que hom qui pren fembra pereosa per muller, o massa delicada, ab giny percut la sua casa a quatre parts. Per tal manà sent Pau, *ad Titum, secundo*, que en especial amonestàs les dones de ésser sàvies en bon regiment de ses cases, ço és, que no sien massa delicades, mas exercitades a pensar e a exeguir e en demanar com poran regir sa casa. E açò vol e requer que ella no vaja molt sovín a deportar ne a visitar fora sa casa, ne que dins sa casa faça sovín festes mendicades, ne que no sia massa gran parleraça ne golosa, ne jaga volenter,

car tota fembra qui açò à és finalment vil e dóna mal recapte a sa casa, e ja pigor si lo marit no y veu.

Mas ací mou lo dit Volusianus un dupte aytal: Què pot ésser que alscuns hòmens són fort avisats e discrets e bons e esperts en tota part, e en veure sobre ses mullers són així tapats e embacinats que no·s gosen moure a fer contra lur volentat, no contrastant que elles los saltaran en la cara e·ls desonraran e·ls dampnificaran en lurs béns? Hoc encara, a·quells faran pigor a vegades, car satisfaran a altres de lurs perssones, e los marits sabran-ho e no·ls en gosaran res dir, ans s'o soferen així com si eren tornats estàtues mortes e sens negun sentiment. A aquest dupte diu que respòs Valencius Romanus dient que embacinament de fembra a l'hom se fa en les maneres següents:

La primera manera de embacinar a l'hom sí és per tirar-lo poderosa[414r]ment a sa carnal amor, e com carnal amor de dret en dret fira l'om per lo cap, ço és, al seny, seguex-se que fembra que ab grans abeliments e serveys e maneres sap tirar a l'hom, que aytal dona, així tirant-lo, ella lo embacina e·l gira e·l mena així com se vol. E així fo embacinat Samsó per Dalida, e Salamó per les fembres que amava, e diverses altres prínceps e grans hòmens e pochs. Aquest embacinament, dix aquest que no ha altres remeys sinó los següents, ço és, fugir a la fembra aytal, o ensenyar-li que no plaen a l'hom sos afalagaments, o tantost com açò fa girar son cor a moltes d'altres fembres e continuar-les (ara, aquest darrer remey no és d'om honest ne de bon crestià!), o fènyer que hom creu que tot afalagament que ella faça fa per enganar a hom e per provocar a hom qualque mal.

La segona manera de embacinar sí és ab metzines, car alscunes fembres hy ha qui prenen alscunes coses leges de dir del cos de l'hom matex que volen embacinar e fan-ne mixtió, ab paraules o sens males paraules o ab alscunes supersticions del diable, e lo demoni troba lo cor de l'hom buyt de bé e à-y tanta de eficàcia que gire·l a la amor de la fembra així com se vol; jatsia que, si l'hom així temptat se volia, ell hi contrastaria vigorosament, majorment si a Déu recorria, car lavòs seria ajudat per la sua gràcia. E així se embacinen uy en lo món innumerables hòmens, majorment aquells qui són de estament e de honor, car més faenes se poden fer per embacinar aytals que no los altres. A aquest embacinar se dóna remey per totes aquelles vies damunt allegades per les quals avem dit que·s pot proveir contra maleficis fets a aquells qui [414v] són en matrimoni. Dix lo dit doctor que qui percep ésser si matex embacinat per quina que via e no y pren remey cau en grans mals davant Déu e hòmens, e pot dir que no és hom, mas bèstia.

[858]

Capítol dcccclviii

Que les dones sien gracioses a aquells de sa casa, e si devem loar a la verge que prena marit

Ascientaven encara la dita Sarra, quintament, que·s mostràs tota irreprehensible, ço és, que fos graciosa e benigna a tots aquells ab qui auria a conversar, e no bregosa per res. Mas, com diu sent Agostí, *libro de bono conjugali*, si alcuna verge proposarà de viure virginalmente, aprovar-lo-y èm? Dich-te, diu ell, que hoc, car lo millor ha elegit, com diga sent Pau que la dona maridada entén com plàcia al marit e per conseqüent no entén tant a Déu, mas la verge solament ha entendre que plàcia a Déu. Hoc, mas què farem ací? Car si totes volien ésser semblants lo món no auria succehydors! Resposta és ací aytal: que ja·n fossen en aytal pas! Car, si totes les dones volien tenir virginitat e viure en caritat, abans seria ple lo cel de elets que no serà; mas no·ls cal tembre d'aquex cas, car, si aquesta o aquella vol contenir per amor de Déu, poques són les altres qui u vullen; per tal dix Jesucrist, *Mathei* xix, que aytal estament elegís aquell qui·l pogués mantenir, car pochs són a qui plàcia. Per què deya aquí sent Agostí: Seguesca almenys la donzella l'enssenyament dat a Sarra, ço és, que no sia repreensible en sa conversació e no sia inportable a marit ne a companyes, mas benigne, per tal que ab Déu merescha aconseguír lo guardó promès als benignes, *Mathei* v, lo qual guardó és que Déus los farà posseir la terra celestial.

Ecclesiastici xxiii [415r] avem així: Gràcia e sobregràcia fa Déus a la casa on Déus posa dona santa e qui tem a Déu e qui ha vergonya de fer oradures e malignitats a aquells ab qui conversa, car tol-los pau, qui

és vida de tota casa on sia. Diu Salamó, *Proverbiorum* XXVII, que així com negun no pot segurament reposar en casa qui's ploga en temps de fret, així negun no pot aver pau là on ha fembra bregosa. E açò sia dit quant a la verge qui s'entén a maridar, car a aytals fer provisió lo príncep que sien instruÿdes per la manera dita, ha gran mèrit davant Déu.

[859]

CAPÍTOL DCCCLIX

Com se deu hom regir ab dones de orde o dades a Déu per vot de virginitat

Quant és de les altres vèrgens qui fan a Déu vot de lur virginitat o són en orde avem ja dit largament en l'*Onzèn libre*, parlant dels estamens religiosos, e damunt n'avem queucom dit quant a açò qui toca los hòmens generosos, e de present no'l cal pus dir sinó solament ço que sent Agostí e sent Ambròs an tocat en los libres de virginitat lurs, e sent Gerònim en alscunes epístoles que tramès a alscunes vèrgens, qui són alscuns documents que he elegits de molts d'altres en poca sentència, per endreçament dels prínceps en aquesta part, e són los següents:

Lo primer sí és que lo príncep aja aytals vèrgens en gran reverència e en especial guàrdia sua per amor d'Aquell que han elegit per espòs, qui attén ab gran zell qui serà qui les guardarà o qui les tocarà, e, sàpies que a cascun aytal dóna son guardó copiós.

Legim del rey Philip lo Bell de França que, com faés una gran professó en París per pluja, a la qual professó anaven hòmens e dones religioses, qui com fossen tots ensemps ordenats [415v] davant la seu e veés que un monge negre antich e fort vell se fos posat en la professó al mig de dues monges blanques qui eren fadrines fort belles, ell matex, lo dit rey, dix-li: —Per ma fe, en monge, vós donats mal eximpli de vós matex, que vós, qui sóts tan antich, vos posets ací davant tothom al mig d'aquestes dues fadrines! E·l monge respòs així al rey —Per ma fe, mon senyor, tostemps en tot bon tallador al mig de dues polles estech bé un os de carn salada, e jur-vos per Déu que, si elles me to-

quen a la mia carn salada, que yo menjaré de la lur dolça. E lavors lo rey respòs: —O, en monge, e donchs, vós no us ne estaríets per amor de Jesucrist ne per lo vot que vós ne elles avets fet a Déu? Per ma fe, si vós fóssets setglar, que yo us faera de present penjar per la gola. Empero, per reverència de l'orde de què sóts, perdon-vos la mort e vull que per a tostemps siats exiHat de tot lo regne de França. Vet aquest príncep quin zel avia de guardar les esposes de Déu de mal a fer.

Lo segon document sí és que los prínceps deuen obligar a si matexs aytals perssones per lurs benifets, e açò per tal que tostemps preguen a Jesucrist per ells, car lurs oracions són a Déu fort acceptables, en quant elles volen per amor d'Ell pendre aytal estament, qui és de tanta excellència, segons que posa Ciprianus, *De virginitate*, que en esta vida porta ab si imatge de l'estament del regne de Déu, ço és, de vida angelical, en quant és en la carn e sobre la carn viu e fa la perssona qui la ha esposa del Rey celestial qui en paradís à guardó e aurèola gloriosa. Aquest tresor guardà ab si sent Johan Evangeliste per cent anys. Per aquesta a conservar en Ephigènia, santa verge, [416r] morí lo gloriós apòstol e evangelista sent Mateu, car no permès que trencàs lo vot que avia fer de virginitat per res, ne que fos muller d'un rey qui la volia. E açò bast quant a aquest estament virginal. Açò, encara, qui dit és en esta matèria sia dit quant al segon fonament principal de la colligació legal, qui s'apella aprovada ordinació de estamens.

[860]
CAPÍTOL DCCCLX

Que lo príncep esquiu sobiranament peccats e peccadors

Seguex-se lo terç fonament de la colligació legal, qui s'apella justícia de vida. E ací posa Quadracianus per a tots los prínceps los següents documents, los quals escriu al rey Maurello de Tràcia, segons que apar en la *Historia Saxonum Teutonie*:

Lo primer sí és que tot príncep deu tenir fermat en son cor que ell no és per alre elegit per Déu a senyorejar poble sinó per tenir justícia al dit poble qui li és comanat, e per aquell a conservar en pau, per tal que sens contrast puxa lo dit poble servir a Déu reposadament. E, com aquest aytal servey sia sobiranament empatxat per peccat, per raó d'açò nostre senyor Déu ha posats los senyors sobre lo regiment del dit poble per tal que ells guarden lo poble que no caja en peccats grans e manifests corruptius de la cosa pública, així com són adulteri, homey, furt, injúria notòria e peccats semblants notoris, car sobre los amagats en for de ànima ha posats los prelats ecclesiàstichs e lurs vicaris.

Lo segon és que tot príncep, perquè sia apte regidor e sos mals no l'enceguen, deu sobiranament esquivar peccat amagat. E per tal que sia mills obeït deu esquivar tot peccat notable fet en públic, e majorment aquells qui de dret són contra son offici [416v] al regiment a ell comanat per Déu, així com és fer injustícia a sos súbdits o oppressions, o negar-los o vendre-los la justícia o lexar-la perir; e açò deu fer en especial per amor d'Aquell qui en aquel regiment l'à elegit, e per tal que Déus no'l destrouescha, ell e la sua casa, com per aytals peccats aja Déus dissipades les cases dels grans hòmens passats, segons que apar *Ecclesiastici* v *cap.*

Lo terç és que per esquivar multiplicació de peccats en les senyories deuen los prínceps greument ponir los malfeytors, e majorment com diga la ley divinal posada: *Non pacieris maleficos vivere*, ço és, que no lexaràs viure los malfaytors, e majorment aquells qui de mal fer fan offici, així com són ladres, malendrins, homeyers, adulterans e bregosos, usurés, públichs difamadós e corruptors de justícia; com en los libres dels *Reys* ajam que ajudar als malvats e deliurar los dignes de mort sia cosa criminosa, en tant que sovín les penes que aquells que deliures deurien sofferir, aytals tramet Déus sobre ton cap, així com damunt és ja allegat. Per tal dix lo rey Aledrach de Mèdia quant fo pregat de no fer justícia sobre un gran criminós que tenía pres: —Més, dix ell, am mi matex e mos infans e la mia casa que no fas aquex. E són cert que, si yo lexava justícia en aquex, que Déu la tornaria e la posaria sobre mi e mos infans e ma casa. Per què més am que ell se par a son peccat que no yo ne mos infans ne ma casa! E féu auciure de present lo criminós.

Lo quart, que sobretot se guart de no tenir al cor de fer venjança de negun qui l'aja ofès perssonalment, mes que u lex a Déu, si donchs sa offensa no era notable prejudici de sa senyoria, així que a la venjança a fer lo y moga raonablament temor de Déu e zel de justícia e de consciència. Raó és per què deu lexar així la venjança a Déu car, com la venjança pertança a Déu, per tal, si tu la lexes a Ell, Ell te venjarà; si tu la fas, Ell te descm[417r]pararà e defendrà la part que tu inpugnes contra son manament. E diu aquest matex doctor Quadracianus que cinch coses són que Déus s'à reservades per a si, a les quals negú no deu tocar sinó qui vol ésser a Ell traÿdor: la primera és saber lo cor de l'hom; la segona és què serà en lo temps esdevenidor de les coses qui solament penjen en la volentat de Déu e dels hòmens; la terça és la honor divinal a ell tot sol deguda; la quarta és saber lo jorn del juý final; e la quinta és fer venjança de son enemich.

Lo quint doccument és que si per desastre lo príncep o son poble cau en qualque gran peccat, que tantost sens tota dilació lo príncep ne faça fer esmena e fer reconsiliació ab Déu, car, diu aquest, per aquesta via Aaron reparà si matex aprés que lo vedell d'aur estech fet al poble d'Israel. Así Daviu, rey, escapà a la yra de Déu aprés que hac fet adulteri he omey, car per set jorns se turmentà ab fam e·s gità en terra e plorà. Así Acap, rey, aprés l'omey e la rapina de Nabot, impetrà gràcia que les menaces de Déu no vengueren sobre sa casa en sos dies, mas aprés sa mort. Así lo rey de Nínive trobà misericòrdia, segons que legim *Jone, secundo*; e así lo rey de Israel apellat Manassès, pres en

Babilònia e ben ferrat, meresch tornar a sa casa e cobrar lo regne de Israel. Así lo rey Nabuchadonosor impetrà gràcia ab Déu aprés que lo juý de Déu fo fet en ell, segons que totes aquestes coses recompten largament los libres dels *Reys*. Per què no és dupte que así matex lo príncep peccador, si a penitència se volia dar, ell e son poble, aprés lur peccat, que optinguessen grans gràcies ab aquell qui és font de misericòrdia, nostre senyor Déu.

[861]

CAPÍTOL DCCCLXI

Com se conserva la misericòrdia de Déu sobre les comunitats

Per conservar la misericòrdia de Déu en les comunitats acos[417v]tumaven antigament los grans prínceps e senyors de tenir en peus los sacraris e les cases de pietat, axí com són esgleyes, espitals e cases de religioses, e·n feyen là on no n'hy avia e y conservaven almoynes públiques e sovín, e feyen observar les leys ecclesiàstiques, axí com a tenir les festes e a dejunar los dejunis manats e a esquivar leygs juraments e a guardar-se de offendre los servidors de Déu.

Recompta Leoncius en la *Història de Anna Alexandrina* que Leucanus, caldeu rey, en Reblata Caldaica, quant viu que no podia per neguna art corregir son poble dels grans peccats e legs qui en ell regnaven, apellà corts generals e dix-los axí: —Tants són los peccats qui en vosaltres regnen e tan legs que no és dupte que sobre tota aquesta terra no vinga en breu la ira de Déu. Sabets quantes maneres vos é tengudes a corregir-vos e no m'avets volgut creure. Per què d'aquí avant yo us coman tots al diable e vayg-me·n luny de vosaltres ab tota ma casa! E diu que, com aguessen fet altre rey qui·ls consentia lurs malvestats, e l'any següent lo dit rey exís a camp contra un altre rey son enemich, e fos exit contra aquell ab tot son poble, soptosament vingueren tants de trons e de lamps del cel sobre aquests del dit regne qui era estat de Leutaro, que tots foren aquí cremats e perduts. Semblant féu sent Benet, segons que apar *in secundo Dialogorum*, qui, com se veés abat en monestir de mals frares, lexà-los estar e tornà-sse·n a la sua cella a servir

Déu; car diu lo proverbi: Més val sol estar que no viure ab mal par. Gran onor, corona e profit és del príncep del qual se diu ab veritat que és enemich de tota malvestat e de tots grans peccadors. Per tal deya Daviu a nostre senyor Déu de si matex parlant: *Iniquitatem odio abui et abhominatus sum, legem autem tuam dilexi*, e volia dir axí parlant a Déu: Senyor, tu saps que yo he fort aüda [418r] en hoy tostemps tota iniquitat e he amada la tua ley axí com se pertany de bon rey.

E açò sia dit del terç fonament de la colligació legal, qui s'apella justícia de vida.

[862]
CAPÍTOL DCCCLXII

Què és cavalleria ne a què és tenguda ne qual deu ésser

Lo quart fonament de la colligació legal en la cosa pública se apella defensió de la comunitat. E, jatsia que d'aquesta matèria ajam parlat damunt, emperò resten encara los punts següents en quant toquen la dita colligació, los quals posà Lambertus Cornelius, paduanus, segons que recompta la història lombarda:

Lo primer sí és que la defensió de la comunitat, jatsia pertanga a tots, emperò especialment pertany als generosos, car per açò diu que·ls estech dada generositat e la franquea present e·ls altres emoluments e onors acostumades.

Lo segon punt és que diu que és legut a tot cavaller per guanyar sa vida o per apendre d'armes a servir qualsevol senyor guerrejant que no guerreg ab manifesta injustícia, així com fan tirans o heretges contra los fels, mas diu que basta-li actoritat del príncep sots qui exeguex sa cavalleria e que no li sia clara sa injustícia, car si és amagada ell no és tengut de fer inquisició si és bona o no. E per confirmar açò diu que sent Johan Babtista deya als cavallers, *Luce, tercio*, ço és, que no robassen ne dampnificassen a negú e que fossen contens de lur sou; e no·ls manà que no guerrejassen, emperò damunt és ja dit largament que·s requer e que basta a açò que alcun faça bona guerra a l'altre, o que súbdit guerreg ab altre qui no és son senyor. Ço qui dit és confirma encara sent Agostí, *Epistola* v, e Policratus, *libro* VI, *cap.* III. E és estada fort favorejada cavalleria per la Esgleya e per lo braç [418v] setglar, car ella

deu tenir en peus tota la cosa pública, així com avem XXIII, *q.* V, *et* XXIII, I, II. I, e aquí trobaràs qual és lo cavaller digne de laor (*Suam*).

Policratus, encara, *libro* VI, *cap. ultimo*, posa que a ofici de cavaller se pertany defendre la Esgleya, honrar los preveres e tots los ecclesiàstichs, defendre los pobres, estar fins a la mort per la comunitat, esquivar avarícia, ésser content de ses rendes o de son sou. E diu que, per mills guardar-se de mala fama de avarícia, antigament los cavallers tot ço que prenien en les batalles sacrificaven als déus. Posa Valerius, *libro tercio, cap.* II, que Juli Cèsar féu ley que negun en les victòries o guerres gosàs despullar ne desonrar los temples dels déus, e diu que cosa era provada que tots aquells qui açò servaven no eren jamés vençuts e qui feyen lo contrari eren tantost vençuts, así com apar de Apollià e Delfine e de Ponpeu e d'altres, segons que recita lo Policrat, *libro* VI, *cap.* XV. Per tal se'n guardà tostemps Alexandri lo Gran, qui fo tan victoriós. Observaven encara, ço dien los damunt dits, açò: que si algun cavaller faés obres de vil hom o cosa que no pertancés a cavaller, que li tolien la cavalleria e li feyen d'altres desonors moltes, así com diu Valerius, v *supra, de Aureliano*, qui son fill cavaller féu batre ab vergues e·l privà de cavalleria e·l féu comptar ab los peons per tal quant per sa colpa era estat esvaït son estol. Hoc, e sovín los daven mort, así com apar de Manilio Torquato, qui son fill aucís per tal quant era devallat a combatre los enemichs contra manament del mestre de la cavalleria. E dix que més valia que ell romasés sens fill que si la ley notable romania lesa per servar la vida de son fill. Diu encara así Sulspicius que los fels poden usar de cavalleria le[419r]gudament sots infels, salva la fe e justícia, así com sent Martí sots Julià, e Maurici sots mals emperadors.

Lo terç punt és que cascun cavaller deu saber ço qui·s pertany primerament a saber a ell, per raó que·s conega, ço és, que com en lo món en temps de Ròmulo, primer rey de Roma, fos de tots punts fallida veritat e lealtat e esforç de cor, amistat e justícia, per raó d'açò lo dit rey proposà de renovellar la art de cavalleria, e renovellant-la proposà de elegir un hom de mil, segons que avia consellat Salamó, en lo qual fossen les dites virtuts, e que a aytals hòmens así elets fos comanat lo regiment del món perquè lo món tornàs e·s reparàs al primer estament e recobràs les dites virtuts, segons que legim en la història dels romans. E, com aytals hòmens fossen fonamens de tota la bonea e de tot bon estament del món, per tal lavors estech ordenat que aytals hòmens, apellats cascun *milles*, ço és, cavallers elets de mil, fossen onrats e exalçats e dotats de gràcies e de privilegis sobre tots altres, aprés lo príncep.

Lo quart punt és que, com ley crestiana, segons la doctrina del Salvador, principalment estiga en amar Déu e son proïsme, per raó d'açò plach a nostre senyor Déu posar dos grans estaments en crestianisme que en lo dit fonament fermassen los hòmens: car en la amor de Déu han a posar la gent los ecclesiàstichs per lur vida e doctrina; en la amor del proïsme, a offici de arreglar lo món, ofici de cavalleria, en quant aquell és ordenat a pugnar fins a la mort per veritat e per justícia e per conservar lo món així que a negun no sia feta injúria, ans sia pau entre tots. E per raó d'açò deu ésser sobirana amistat entre ecclesiàstichs e cavallers en quant a aquests dos estaments principalment ha [419v] Déus comanat crestianisme. Posa Vegecius Renatus que a cavaller qui tinga son orde e estament, si pogués entendre en sciència, pertanguera ofici de jutge mills que ha altre gent del món, així que un matex fos jutge e executor de justícia. Per què conclou que força de bon cavaller més deu ésser attesa a la força de cor virtuós e vigorós que a força de braços e de cos, de què's seguex que cavalleria més està en noblea virtual en la ànima que en noblea de la carn ne de la sanch ne en noblea corporal. Per raó d'açò, interrogat Torquatus Lucius què era cavalleria, respòs que refugi dels mesquins, car cavaller és dit fort dels forts, a dar a entendre que deu ésser escut de tots aquells qui caen per defalliment, així com pobres vídues, infans pubils, hòmens devots e religiosos sens rendes e sens ajudes temporals. Legim en la istòria ytàlica que Gayus Publius, vicari imperial en Lombardia, com hoýs dir que alscuns cavallés s'eren fets ribalts, ladres, oppressós de gens e hòmens de neguna valor, ab grans maneres féu-los tots pendre e gità-los de l'orde de cavalleria; e, açò fet, féu-los tots penjar, dient que no prejudicaria ha la honor del cavaller penjar aquells qui són gitats de l'orde lur, e deya que sens tota dilació deu ésser gitat de l'orde de cavalleria aquell qui era trobat contrari a les virtuts pertanyens a cavalleria.

Lo quint punt és que cavalleria és dit orde en especial per les següents raons, segons que posa Policratus, *libro* v, *cap.* vii: La primera sí és car lo cavaller entrant en cavalleria, així com a religiós qui entra en orde, deu fer ses provisions e juraments sobre los punts següents: lo primer, car lo cavaller entrant en sa cavalleria jura per Déu e per lo seu fill Jesucrist e per lo sant Esperit e per la magestat del príncep que ells faran tot ço que lo príncep manarà vigorosament, e que jamés no desempararan cavalleria ne rebujaran la mort per defensió de la cosa pública aquella de la qual són fets cavallers; segona[420r]ment, segons la forma antiga, solen jurar e fer sagrament de feeltat a la santa Esgleya. La segona raó per què ha nom orde, car segons la antiga institució lo cavaller, la nit ans que sia cavaller, deu jaure en la esgleya, o y deu anar per lo matí ab gran solempnitat, e deu posar la espasa sobre l'altar en senyal de oblació que fa de si matex a Déu, que ell se offer, e sses armes, al seu servey. E aquests actes, diu Policrat que són en los lechs així com en los letrats provisió a la religió a què's donen. La terça és car, segons costumes aprovades e leys dels prínceps passats, los cavallers són estrets a certes querimònies e observàncies virtuoses, a les quals no són obligats los altres qui no sóu cavallers, per les quals observàncies e querimònics poden ésser dits ésser en orde, ço és, en vida e en estament ordenat.

[863]
CAPÍTOL DCCCLXIII

Què pertany a bon cavaller

Celius Revenensis, *in Libello militari*, posa de cavalleria los següents notables: Lo primer sí és que lo cavaller és així com a mà en la cosa pública. Offici de mà és tocar, palpar, contractar, tirar empènyer; així, cavaller deu a tots tocar, ço és, ésser a tots sensible e profitós a tota la comunitat. Per tal manà Torquatus Nero per ley especial que cavaller qui en la comunitat faés parcialitat ne guerra e qui no fos profitós a tots en general, que perdés la cavalleria e·l pogués d'aquella despullar la comunitat sots la qual serà fet cavaller. Segonament, deu palpar e no estret posar la mà sobre res qui li torn a vergonya, com diga aquest que cavaller, antigament, sobiranament avia a tembre mala fama, e per tal aquells qui·s daven a companyies vils o a luxúries o a roberies ja d'aquí avant lo racional imperial no·ls gosava nomenar per cavallers, mas per bacallàs corruptors de cavalleria. Lo terç ofici de la mà és contractar, ço és, usar d'açò qui és necessari a son profit. E dix lo Policrat, là on [420v] avem damont allegat, que los passats cavallers açò solament reputaven profit que servissen vigorosament a la cosa pública e no·s curaven de guanys temporals. Lo quart ofici de la mà és tirar, car lo cavaller deu tirar a ssi legudament sens tota perea tot ço qui pertany a sa art a bé exeguir aquella, així com és a ssaber a què és tengut, a fer-ho sens defalliment, a estudiar-se, e a consellar sobre ço qui li és duptós en ferir, e en calçar e·n fugir.

Recompta Lecardus, historiagrafus Saxonum, que Strigonius, rey de Teutònia, dix que de simple escuder era pujat en estament de rey,

per esta via: Primerament, car ans que entràs en fet d'armes ja avia proveït a tot ço qui li podia esdevenir. Segonament, aprés que fo mestre de cavalleria, tostemps feya compte que la primera as e part de la batalla sua fos vençuda, e per raó d'açò feya tantost la segona part, e reguarda així fort e pus fort que la primera, e la terça pus fort que totes, per tal que quant los enemichs fossen lassos la sua ost començàs frescament a batallar. Terçament, deya que jamés no hac ab si hom que no servís poderosament a fet d'armes, així com escuder, troter, patge e pillart; així·ls menava tots bons que tots valien per un hom d'armes. Quartament, que totstemps sobre les armes ach tant de estudi que no solament ab cavallers, ans ab philosofs dissputava de l'orde e de la figura e de totes aquelles coses qui podien ajudar a vençre les batalles.

Lo quint offici de la mà és empènyer e lunyar-se la cosa, e açò pertany a cavaller, ço és, que·s luny de bacallars e de mals vicis e en especial de opressió e de roberia, com ell sia elegit per mantenir justícia; e aprés car robar és offici de dret en dret contrari a cavaller, si attens a açò qui dit és. Deu-se així matex lunyar de luxúria, qui és peccat més sullant e desonrant hom de honor que [421r] peccat del món, hoc encara lo dampnifica en sa força e en sos béns e en sa fama fort lejament. Diu Policratus, *libro* VI, *cap.* XII, que la gent de Pàrchia tantost és vençuda per tal quant és luxuriosa; e los regnes dels asians per tal vingueren a menys, e l'imperi de Roma en temps que regnà Neró, car ell fedà d'aquest peccat los seus. E generalment tot cavaller luxuriós e golós ans de sa mort és infortunat legament e vergonyosa, e majorment aquell qui ab monges e ab dones maridades se acosta.

[864]
CAPÍTOL DCCCLXIIII

Qui posa com se sol fer lo cavaller

Recompta la istòria teutònica que l'emperador Octó primer sí ordenà que cavaller se faés axí: Car primerament ell devia saber los deu manaments e·ls articles de la fe e les set virtuts, ço és, tres teologals e quatre cardenals, e·ls set peccats mortals, e les set obres de misericòrdia, e los set sagraments de la santa mare Esgleya. E, axí instruït, deu ab gran solempnitat anar al vespre a la esgleya e posar sa espasa sobre l'altar, e la nit aquí vetlar e pregar a nostre Senyor que·l faça en cavalleria son noble servidor; e l'endemà oja sa missa, e dita la missa deu seure aprés l'altar aquell qui·l faça cavaller, e aquell qui deu pendre la cavalleria deu·se agenollar davant ell, estant axí matex agenollat davant l'altar e tenent los ulls girats alt a Déu e ses mans junctes. E lavors lo senyor aquell qui·l fa cavaller deu·li cenyir la espasa, e aprés lo deu besar, e aprés li deu dar una caxada. E aprés deu lo cavaller novell cavalcar aquell dia davant tothom e fer gran festa donant als altres cavallés. E lo senyor qui l'ha fet cavaller deu dar a ell. La espasa qui ha forma de creu li és dada per tal que tostemps sia [421v] apparellat de perseguir los infels enemichs de la Creu; e li és senyida en senyal que sia cast en memòria del senyal que pres ha e per fer honor a la creu de Jesucrist. Lo besar significa lealtat promesa e amistat sancera, qui en lo cavaller deuen sobiranament aparer. La caxada significa probació de paciència, qui en lo cavaller deu aparer axí com en aquell qui és presumit ésser tot pacient e humil e virtuós, e qui no·s mou a pugnar per venjança, sinó per justícia qui u requer. E axí com tot ço que lo prevere porta dient

missa significa alcuna cosa espiritual qui deu ésser en ell, axí és de les coses que porta lo cavaller guarnit. Alscuns prínceps an ajustat al fer dels cavallers dir oracions e calçar·los los esperons e altres coses qui totes són bones e fetes per significar qualque bé que fer deuen.

[865]

CAPÍTOL DCCCLXV

Qui posa quins són los drets dels cavallers e com ab ells deu lo príncep aver sos consells en fet d'armes

Quins són los drets dels cavallers apar-ho *dist. prima Decretorum: Ius militare,* he u diu Ysidorus, *libro quarto Ethimologiarum.* Són francs *ab angariis* e *per angariis* e *a sordidis muneribus,* e poden testar *de castrensi peculio,* jatsia que sien en poder de lur pare. E per tal que no sofiren pobrea sol ésser antiga costuma que visquen de la comunitat, segons que posa *libro* VI, *cap.* III, e açò se entén d'aquells qui's mostren cavallers e no bacallars. Ordenà Salemius, emperador dels grechs, que per tal que cavalleria no vingués a ribalts ne a bacallars, que negun no fos fet cavaller ne fos hom de paratge per natura, mas solament per elecció de mil, axí com Romulus, primer rey de Roma, ho trobà he u ordenà primerament, car dix que al punt que [422r] cavalleria vendria a ribalts seria perduda tota la noblea del món. Sent Bernat, en la amonestació que féu als cavallers del Temple, los amonestà que lur batalla, si fer-se pot, sia tostemps contra los enemichs de la fe, car diu que aquí la mort e la vida hy és gloriosa, pus tot se fa a honor de Déu.

Deya aquell beneÿt Felicianus, *ad Trotum,* rey de Palestina, que rey qui ab enemichs de la fe puxa fer guerra e no la faça, ans la convertescha contra crestians, aquest no ensenya que aja res ab Jesucrist, príncep de crestians, ans és fort sospitós de la fe o que no sia de tots punts buyt de tot bé o de tota virtut, ne la sua fi no pot ésser prosperada. Deya encara que no aprovava massa gran multitut de cavallers en negun regne, car convertexen-se en roberia. E deya que lo regidor de

cascuna terra, si veu multitut massa gran de cavallers, que'ls deu trobar qualque novell exercici d'armes ab lo qual la buyden. Deya així matex que cascuna terra deu aver ja certa multitut de cases de cavallers, les quals per la terra deuen ésser així mantengudes que jamés no puxen caure per res. E si los cavallers crexen, ells matexs se deuen procurar viatges a ells honrables, així com passar en Ultramar o en Rodes o en Peroso, o altres honests, en los quals se puxen exercitar en armes e puxen la arma salvar e la vida guanyar. E deya que leja cosa és que cavaller torn mercader, ne s'occup en altra cosa sinó en ço a què son offici és dat.

E diu aquest que ab aquests elets deuen los reys molt contractar, e no ab los massa simples qui consell ne recapte no han. Car diu que lo rey Litop de Lícia, que tenia per major conseller seu un pelicer, quant hac guerra gran, e agués son consell tostemps ab lo dit pellicer, e lo dit pellicer a la fi no's sabés què li consellars ne què li faés ne què li digués, dix-li així: —Senyor, dix ell, de mon jovent ençà fuy acostumat de tenir didal e agulla, e ara vós me estreyets de consell contra vostres enemichs! [422v] Dich-vos que yo no us don altra ajuda ne altre consell sinó que prenats aquest mateix didal e si negun vos vol noure que'us defenats ab aquesta agulla. Vet, diu aquest, què val l'om simple al príncep si ell no n'ha d'altres ab si, e majorment aquells qui saben d'açò que ell demana. E, com no sia gent que mills deja saber què és batalla que lo cavaller, seguex-se que d'aytals fets ab los cavallers deu lo príncep consellar si matex, e no ab menestrals ne ab clergues ne ab altres impertinens.

E açò sia dit del terç fonament principal de la colligació legal, qui s'apella defensió de la comunitat, car damunt n'avem ja parlat asats covinentment e per altres vies, segons que requeria la matèria aquí tocada, jatsia que diga lo dit actor que a defensar la comunitat quant és loch e temps tothom hi dega entendre, e grans e pochs. E dóna aquest un doccument a tots pugnans generalment, qui és aquest: ço és, que lo combatent, ans que combata, principalment attena qui és aquell poble o príncep ho hom ab qui s'ha a combatre, ço és, que attena a ssa indústria, a sa força, a sa fama, a sa virtut, a sa noblea, a sa matèria de combatre; e, açò sabut, deu-li venir ab maneres a ell amagades e inusitades, car aytals maneres són la sua vençó. E diu que Porus, emperador, així guanyà les Indies, car los indians al començament de lurs batalles vénen així ajonsas e coratjosos que aquí perden tot lur esperit. E per tal diu que Porus los aparellava tostemps la segona batalla pus fort que la primera, e la terça pus fort que la segona, e assientava los

seus a no tembre lurs crits ne lur primera invasió, mas a tenir fort fins que·ls sia passada la fúria, e lavors moure·s contra ells vigorosament, e així conquès tota India.

[866]

Capítol dcccclxvi

Que lo príncep sàpia si en los casos e en los contractes de les gens se serven les bones leys de la terra [423r]

Lo quint fonament de la colligació legal o artificial en la cosa pública se apella composició de costumes. E aquesta, jatsia que faça mester a tots, emperò en especial fa mester als grans lochs qui són regla e eximpli als pochs. E posa ací Natzarius Cesariensis, en lo tractat que féu de pau, que príncep qui vol conservar la colligació legal en son principat en bon estament, ell deu fer son poder que los grans lochs sien bé conservats e guardats e adoctrinats a conservació de bones costumes, attenent a tres parts: ço és, a ordinació de cases a conviure, e a contractació entre si matexs, e a bona coabitació ab lurs veïns.

Quant al primer punt, deuen attendre los fiscals e les cases, ço és: si en cascuna casa se serven les leys dades per la senyoria per bon estament de les cases, així com és ço qui guarda lurs vestits, lurs convits, lurs estats e lurs onestats, sy i a negun qui en açò o en altra cosa faça contra les leys posades per a tots.

Segonament, deu attendre lo príncep, segons que aquest matex posa, a la contractació qui és entre ells, e als contractes qui·s fan en los grans lochs d'uns hòmens ab altres, si són bons e leguts o si y ha frau en comprar o en vendre, o si y corren usures paleses o amagades, o sobergueries o injúries e vituperis d'uns a altres, e majorment tals qui ja passen en costuma, o si y ha sectes estranyes e manipolis e amagades conspiracions d'uns ab altres, irreverència a majors o inobediència, scismes, divisions, bandos, defalliment de justícia, inpressions, introducció de mala

costuma o conservació d'aquella mala costuma, o deguastament de béns de pubils o frau fet en quisvol altra mala aministració de son patrimoni o d'altre qui sia comanat. E sobre aquestes coses qui toquen lo conviure e lo contractar de les gens ensemps [423v] e de semblants obres deu lo príncep ésser curós de saber si n'ha en la comunitat e qui n'és causa, e de continent, si n'i troba, fer-hy bastant provisió, aquella qui s'i pertança. Per aquesta raó, los pobles antigament en los regnes de Espanya trobaren e atorgaren graciosament cenes a lurs prínceps, per tal que los prínceps romasesen en los lochs pochs per alcun poch temps, per tal que los senyors no s'escusassen per despeses, ans se tinguessen per tenguts de saber l'estament del poble del loch aquell e dels altres engir, e que així reparassen e corregissen e esmenassen ço qui u avia mester e lexassen lo poble en pau e en bon estament; e qui aytals cenes reeb e requer rigorosament sens aytal, sens fer lo servey, reeb-les a dampnació de la sua ànima.

Quant al terç punt, qui és de bé conviure ab los veïns, posà Seleucus, rey de Grècia, aytal ley: ço és, que veïns fossen ajudats e favorats així com amichs, e qui faria lo contrari fos ponit per la senyoria així com adversari. Diu la istòria oriental que Rages, ciutat de Mèdia, jurà jamés no prestar ne ajudar ne favorar Eli, conciutat poca, sa veÿna; la qual Heli consemblantment avia aprés feytes alscunes altres ordinacions semblants. E, com açò sabessen los bisbes andós de les dites ciutats, apellaren los regidós de cascuna part e digueren-los així: —Bé apar que vosaltres, regidós de Rages, sapiats poch de la lig de Déu e ajats poch de bé ne de crestianisme ab vosaltres matexs e cerquats que la furor de Déu vinga en breu sobre vosaltres matexs, car avets feta ordinació contra caritat de proïsme e contra la lig divinal e natural, qui mana amar son proïsme així com si matex, e l'hom qui jura [424r] fer lo contrari, jurant així roman perjur e és tengut de trencar lo sagrament. Per què de present vos consellam e us manam per la obediència paternal que avem sobre vosaltres que de present revoquets vostre estatut e que tornets a la primera amistat tots ensemps.— E los ciutadans, veent lo sant consell dels dits sants pares, de present aquí matex destrouiren lurs folles ordinacions e tornaren en la primera amistat. Diu aquí la història així: Açò és ofici de prelat e de príncep, que, de present que ell sent que sos lochs o sos vassalls són en brega, que jamés no repòs fins que ha pascificats e tornats a bona pau, e que aquels qui fan les bregues sien bé punits.

[867]

Capítol dcccclxvii

Com lo príncep deu attendre a pascificar los seus

Recompta aquest matex aquí que lo noble rey Moalla de Fausònia passava per lo mercat de Onicent, ciutat sua, e plovia fortment. E contenien-se aquí dos hòmens sobre un cavall que la un avia venut a l'altre, e lo cavall no avia sinó un ull. E lo comprant deya que lo venent l'avia enganat, car no li avia dit lo defalliment del cavall, e que si ell agués sabut que no agués sinó un ull que no y aguera donat tant. Responia lo venedor que lo defalliment no era amagat, per què ell no era tengut de dir-lo-li, pus que ell los podia clarament veure. E lo rey, qui era hom savi e tement Déu, dix així: —No és a mi cosa leguda que d'aquest loch me partesqua, per molt que ploga huy, fins que entre aquests dos guerrejans [424v] aja justa pau. E dix així: —Si lo venedor proposa a alcun alcuna cosa a vendre qui aja vici amagat, ell lo dampnifica quant en si és, car demana de la cosa aytant com si la cosa era bona e sens vici. E, aprés, que la posa en perill en quant lo comprador no·s porà servir de la cosa comprada així com si era sens vici, així com apar si alcú ven lo cavall ab malaltia amagada, o la casa vella per casa nova, o gra corromput per bo, ans en aytal cas lo venedor és tengut de recompensar lo dampnatge al comprador. Si, emperò, lo defalliment és manifest, així com era d'aquest cavall qui no avia sinó un ull, lo venedor no és tengut de expressar-lo al comprador, pus que lo venedor, per raó del dit vici, aminva del preu segons consciència dreta en aytanta quantitat com la bèstia val menys per aytal defalliment, e no és tengut de dir lo dit defalliment al comprador per tal que lo comprador per raó del

dit defalliment no li abatés massa. Per què yo, veent que lo venedor aquest ha suficientment tolt del preu del cavall per raó del defalliment del cavall, pronunciy que la venda aquesta val, no contrastant que lo comprador no aja percebut lo defalliment seu manifest, car no percebre-lo és estat per colpa sua, la qual no deu noure al venedor, que colpa no ha.

Nota ací, diu la història, com donà aquest gran eximpli de si matex als altres prínceps de voler conservar pau e de bones costumes servar en les comunitats. Resemblen-lo, donchs, diu aquest, los bons prínceps, car tenguts ne són. E açò sia dit del quint fonament de la colligació legal, qui era apellat composició de costumes.

[868]

CAPÍTOL DCCCLXVIII

Com príncep e tot altre deu saber temprar ses fortunes

Lo sisèn fonament de la colligació legal en la cosa pública s'apella temprament de fortunes. [425r] E ací nota los següents punts, los quals posa Constancius Treverensis, escrivent al marchioni brandeburgensi, lo qual tots anys mudava fortuna de mal en bé o per lo contrari, segons que diu la història saxònica:

Lo primer punt és que hom fortunat en bé corre gran perill de caure lejament davant Déu, per aquests motius: Lo primer, car Déu prosperant a l'hom lo tempta si tendrà fort servant-se que no foleg, e per tal lo lexa queucom més a ssa virtut natural, segons que aquest diu, que no feya dabans; e aytant com l'om corre més sobre sa virtut natural, aytant corre major perill de caure en grans peccats e desastres. Lo segon sí és car la prosperitat e la vanitat del món tot l'om gira, si donchs no és bé fermat ab Déu. Lo terç, car lavors los hòmens —qui per honors que·t faran majors que dabans, qui per legots qui·t diran, qui per lur profit a què attenen— te faran exir de seny. Lo quart, car la prosperitat vana axí fir lo seny de l'hom foll que no·l lexa pensar lo bé que ha d'on li és vengut e·n quant li pot durar. Per aquestes raons infinits prínceps prosperats són tornats orats per lur prosperitat, car Nabucadonosor caegué en oradura de blasfemar Déu, e lo gran Alexandre en oradura que·s féu apellar fill de Déu, e Asuer e Bell, e Neró, e Ciri, e Dari, e d'altres infinits grans senyors, per gran prosperitat tornaren orats. E per tal dix Daviu en lo *Psalm*: *Cadent a latere tuo mille, et decem milia a dextris tuis*, e volia dir, parlant en esperit a Déu, que si al costat esquerre, ço

és, que si per adversitats caÿen en grans peccats mil perssones, emperò per prosperitat n'i caÿen deu mília.

Interrogat un gran noble de França què daria ne què faria a Déu si Déu lo feya emperador del món e senyor per vint anys, respòs que'n daria les nou parts del goyg de paradís e que la deena [425v] solament fos sua. Al qual respòs lo rey de França, sent Loís, davant lo qual o dix, e reprès-lo així: —O traÿdor a Déu, e com és així mundanal e així mal crestià! Verdaderament, merexeries que hom te cremàs de present per la gran desonor que has dada a Déu e a la sua glòria donant-la quax tota per tan miserable cosa com és la prosperitat e la vanitat de la senyoria del món; null temps no'm sies pus davant si vols viure! E dix lavors sent Lois a sos cavallers qui ab ell eren així: —Sapiats que tart és que bona fortuna dur a negun tostemps, e fa-o Déus per tal quant quax tots aquells qui la han tantost se desconexen tan lejament que provoquen a nostre senyor Déu a tolre-la-los, e tolent-la'ls dóna-la'ls tan mala que'ls porta quax a desperació. E aquí ell recomptà de diverses bones fortunes girades en males, així com del rey Abalant de Escòcia, qui féu maravelles contra los angleses, e a la fi fo vençut e mort per ells. E de Tornaut, cavaller famós del compte de Anaüt, qui vencé en diverses camps perssonals dotze cavallers en diverses temps e los pus famosos de tot lo ducat de Barbant; e per tal quant tornà quaix foll per ergull e no attès a Déu res que li agués promès, volch Déus que'l matàs un seu propri escuder. E del príncep de Lotoringa, qui en son temps féu les millors cavalleries de França e a la fi vencé'l un simple escuder ab qui's barallava; e desonrant-lo aquell ferí'l ab daga pel cap e morí; e açò féu Déu per la gran desconexença que havia, car jamés no volch perdonar de cor a negun qui mal li volgués. —Per què us dich, dix lo dit rey, que perillosa cosa és a l'hom dolent que sia fortunat, e encara a aquell qui és bo, si no's guarda bé. [426r]

[869]

CAPÍTOL DCCCLXIX

Que infortuna l'om perssona e peccat e falsa esperança

Eustaxius, coloniensis archiepiscopus, escrivent al Bàver, sí li significà les següents doctrines en esta matèria:

La primera, que tanta és la infortunitat del príncep infortunat que tots los fortunats qui sots ell o per títol seu pugnen fa infortunats. Cant lo rey Robert de Cicília viu que en Roger de Lúria, qui tantes maravelles avia fetes en mar pugnant per lo rey en Pere d'Aragó, pugnant sots ell no feya res de bé, e demanàs què era açò, estech-li respost que príncep infortunat la sua mala fortuna tramet a tots aquells qui invoquen lo seu nom. E per tal lo dit corsari no feya res de bé, car la infortunitat del dit rey lo feya infortunat. Deya Sèneca que alscuns linatges d'òmens són així vils que no poden soferir gran bé ne gran bona fortuna. E d'aquests és cert que no'ls pot molt durar lur bona fortuna.

La segona doctrina d'aquest arquebisbe sí fo que ell trobava per cert que infortunaven los hòmens generosos los següens mals, ço és: mal usar de vots e de juraments, ignorància de la causa de bona fortuna, falsa esperança e gran crueltat. E expòs tantost aquí matex aquestes quatre causes així, car, primerament, dix que los generosos fan molts vots en lurs necessitats e no'n paguen negun, o si'l paguen procuren que'l puxen rehembre ab peccúnia. E per aquesta raó jamés no vol Déu que la fortuna los dur molt, car la paga no és plena, ans és falsa e mendicada, segons la lur primera intenció. No usen, encara, bé de juraments, car si'ls fan bons e justs trenquen-los, a gran desonor de Déu, e per tal

no·ls vol Déus mantenir en honor de bona for[426v]tuna. E així matex, que l'om qui trenca fe de sagrament e lealtat promesa no merex honor de bona fortuna; sí fa·n los sagraments injusts e contra Déu, com, emperò, en tot sagrament just e bo sien enteses les següents condicions, ço és, si la cosa és justa e leguda e no ve contra caritat, e és posible e no contra Déu, si plau al papa, o si aquell a qui fas lo sagramente no te n'absol en cas que sia fet sobre neguna obligació. E generalment, negun vot ne promissió contra Déu e consciència no obliga, ans l'om és tengut de trencar-lo, segons que apar xxii, *q.* iii: *In malis.*

Tol encara, segonament, la bona fortuna, segons aquest, la ignorància de la causa de la bona fortuna; car, jatsia que constillació e complexió e altra causa natural puxa ésser indici e senyal e qualque disposició a bona fortuna, segons los philosofs, emperò, segons los theòlechs, la bona fortuna solament devalla de Déu, qui tot sol governa generalment tota creatura, en tant que un verm no pot viure ne morir sens especial disposició de la sua alta governació. E, per tal quant los hòmens del món no la cerquen, ne la graexen ne la atreboexen a Déu sinó a si matexs, així com ensenyen quant de les obres fortunades volen ells aver la honor e la fama al món e no la atreboexen a Déu, per tal los dexa Déus perdre la fortuna.

Terçament, diu aquest que la perden per falsa esperança, car esperen que la fortuna bona los deja tostemps durar, e ells no li fan peu ab Déu, qui la dóna; per tal res d'açò que esperen a aver per la fortuna no ve així com ells esperen. E merexen-ho bé, car, com diu la Escriptura, tota esperança qui no sia en Déu, en qualque manera fall a la fi per defalliment de fonament de bon peu.

Quartament, fall la fortuna en hom cruel. Dien que Godofré de Biló, veent que tothom fugia al rey de Polònia, demanà a un seu gran ca[427r]valler què era la raó per què lo dit rey no trobava negun hom de pes qui·l volgués servir. Respòs lo dit cavaller e dix així: —Mon senyor, lo rey de Polònia és per tota res lexat e a tota res odiós e comença ésser lejament infortunat per la sua gran supèrbia, e aprés à·y ajustada gran avarícia, per la qual tothom li fug. E aprés és tornat hom fals, qui·l ret fort menyspreat per a tots. E puys à·y ajustada crueltat, e aquesta de tots punts l'à gitat en terra, per la qual tothom li és fugit. Respòs lo dit Godofré: —No ha hom al món que per aquestes quatre coses no fos odiós a Déu e a hòmens, mas, pus que cruel és, certa cosa és que la fortuna bona l'à a desemparar ans de sa mort. E sàpies que príncep en què sien ensemps los dits quatre vicis qui són en ton senyor no és hom, mas és diable ab tota res ab qui aja a conversar

ne res a partir. Per què no·m maravell si a ton senyor fugen tots sos servidós, així com a diable.

Per altres raons se pert bona fortuna, segons que damunt estech ja dit longament.

[870]
CAPÍTOL DCCCLXX

Per què l'om pert bona fortuna

Tramès encara lo dit arquebisbe al dit Bàver la terça doctrina per què·s pert fortuna bona, e dix que per tal quant no és bé acullida per aquell qui la ha. E aquest motiu matex tocà Sèneca, *Epistola* LX, hon dix que, així com la terra que reeb lo gra per lo sembrador e ella dóna moltes fulles e grans rams e poch fruyt, així l'om qui de sa fortuna fa gran festa e se·n jacta sens vergonya, o de bon o de poch bo que era torna·l mal o pigor, aquest aytal no sap bé acullir la fortuna, ans li à fet e aparellat mal ostal, per què és raó que ella se n'isqua. D'aquests diu que dix, *Job* v, nostre senyor Déu: *Vidi stultum* [427v] *firma radice et maledixi pulcritudini eius,* e vol dir que Ell considera lo foll hom bé fortunat qui cuÿda aver raïl ferma ne·s tem que puxa caure, e a aquell Ell malaex tolent-li la fortuna, car no la merex, pus no la sap reebre, ans la posa en foll ostal, ne la vol conèxer, car ella jamés no à la raïl ferma així com ell se cuyda.

E la sua mutabilitat declara per molts eximplis Valerius Maximus, *libro* VI, *cap. ultimo*; e ensenya de diverses hòmens qui foren molt fortunats que a la fi tots vingueren a leja fi, així com de Craso e de Càsio e de Màrsio. Veges aquí les històries, car no n'é cura de posar-les ací per esquivar prolixitat e enug de mi matex. E d'aquesta matèria parla bé Sèneca, eximplis XLVIII *et* LXX. Diu sent Agostí, *De verbis Domini, Sermone* XIII, que ab la fortuna deu hom luytar sens que no·s lex hom vençre per ella. E sent Gregori, *libro secundo Sanctorum Evangeliorum, Omelia* VII, diu que gran art e astúcia és e que tot hom de bé deuria

saber, ço és, que l'om sàpia soferir mal e bé, així que lo mal no·l faça impacient ne lo bé orat. E Bernardus, *secundo ad Eugenium,* parla d'açò altament *ante finem.* E açò deya sent Pau de si matex, *ad Philipenses* IIII, dient així: En tota part m'à Déus instruït per sa mercè, car yo sé soferir pobrea e sé abundar, e així de les altres contrarietats portar quant és temps he hora.

Diu Valerius Maximus, *libro* VII, *cap.* II, que negun no·s deu tenir en esta vida per hom de recapte fins que és estat passat per grans infortunis e per grans treballs e mals. Car, com diu sent Gregori *in tercio Registri libro,* treballs ne mals no·ls dóna Déus als bons per ira ne per mal que·ls vulla, ans los los dóna per amor, car així com l'aur se conex si és fi en la fornal passant per lo foch, així nostre senyor Déus tramet tribulacions e males fortunes moltes sovín a aquells que ama he vol salvar, per tal que així aprenen de paciència e de humilitat e de [428r] viure virtuosament perquè meresquen ací de aver paradís aprés lur corporal mort. Agustinus, *Contra Faustum* XXII, sí diu així: No ha hom al món, per bo que sia, a qui no sia necessària adversitat de fortuna si vol ésser millor, car la adversitat fortunal fa l'om bo si seny ha, e la fortuna grassa lo fa exir de raó comunament. Boeci, II *De consolacione, cap. ultimo,* posa que pus necessària és als hòmens la mala fortuna que la bona per tal que aprenen de seny. *Ecclesiastici* XXXIIII avem: L'om qui no és estat temptat per neguna temptació o tribulació no sap ne val res. Dix Esiodus, gran philosof, que ha hom generós la adversitat li ensenya de fortalea, així que tot lo món no és bastant a tolre-li veritat e noblea de cor, d'on li ve noblea de vergonya, qui·l fa tal que abans volria morir que fer ne dir d'on li caja aver vergonya.

E generalment sàpies que tots quants honorables hòmens e virtuosos foren jamés, ans que fossen virtuosos foren infortunats e tribulats. Per què deus aver gran goyg quant te veges infortunat, car lavòs comences per grat o per força apendre de noblea e bonea. E açò sia dit del sisèn fonament de la cosa pública e de la sua colligació legal, la qual està en temprament de fortunes. Per què attena lo bon príncep a les fortunes pròsperes e adverses sues e dels altres per tal que les sàpia portar e consellar als altres com les deuen dolçament soportar.

[871]
CAPÍTOL DCCCLXXI

Per quin senyal ne com se conex la mala fortuna en alcú

Contesa fo antigament entre senyors e vassalls qui no's milloren d'ells si açò és per mala fortuna e influència del senyor o per mala del vassall. E, com aquest dupte fos proposat una vegada a l'emperador Adrià per un seu cavaller [428v] qui l'avia molt servit e jamés no se n'era millorat, l'emperador volch provar aquesta cosa per què era, e tench-li aytal manera: ell se féu fer tres anells, tots d'una matexa aparença defora, emperò la un era d'aur preciós ab rubiç de gran preu, e l'altre era d'argent daurat ab pedra de poca valor, mas aparia defora millor que lo dit robiç, e l'altre era de coure daurat ab pedra de vidre que aparia pus bella que les altres; féu encara posar aprés si tres copes d'una forma e dauradura e bellea, mas la una era d'aur e l'altra d'argent e l'altra de coure; féu encara posar davant si tans sachs de peccúnia eguals e semblans defora, e la un era ple de florins e l'altre de diners d'argent e l'altre de diners menuts de coure. Apellat lo dit cavaller, lo dit emperador li dix axí: —Per tal quant m'as bé servit, pren d'aquests tres anells e d'aquestes tres copes e d'aquests tres sachs qual te vulles. E lo cavaller aquell pres l'anell de coure e la copa de coure e lo sach de coure, ço és, de diners menuts. E lo dit emperador dix-li: —Ara pots veure que mala fortuna és tua e no mia que jamés no't sies millorat de mi, car ara yo he posat davant tu aur, argent e coure e pedres precioses, e tostemps has elegit lo pigor. Emperò yo't vull trencar la mala fortuna e vull que tots los anells e totes les copes e tots los sachs

de diners sien teus. Diu així la història latina qui u recompta que diverses filosofs qui açò veeren dixeren: —Per cert, que lo príncep no sia liberal a un, e'n sia a l'altre, sovín és la mala fortuna dels vassalls e no del senyor.

[872]

CAPÍTOL DCCCLXXII

Que lo príncep faça ço qui en si és que sos vassalls sien richs hòmens, e com ho porà fer [429r]

Lo setèn fonament de la colligació legal sí és varietat de facultats e de possesions, ço és, en riquea e pobrea. Car lo príncep deu fer tot son poder que ses gens sien riques, legudament mudant-los de son patrimoni, promovent-los a treballar, forçant-los de no estar ociosos e facent-los ensenyar maneres novelles d'altres terres per a guanyar. Car, si lo rey ha los súbdits richs, ell és rich; si pobres, ell és pobre. Dix lo rey Anibaldus de Noroenga que gran honor feya lo príncep a sos súbdits richs quant volia entre ells viure sens ajust de tresor, car donava-los a entendre que son tresor era que ells fossen richs; e deu-los ensenyar aquesta spiritual amor que ell no permeta que negun sia rich de mal guany ne de cosa sospitosa e mal guanyada.

Posa Aristòtil, *in secundo Rethorice*, que los richs hòmens an les següens costumes: La primera sí és que són ergullosos per les riquees, creent que ab elles poran fer tot ço que·s vullen, com diga la Escriptura que totes coses obeexen a la peccúnia. E per açò són tantost provocats a desonrar los altres e en si matexs delicats e indispòsits a treballs e menyspreívols dels altres e jactadors de si matexs; e totes aquestes costumes són vies a lur destrucció. Per què lo bon príncep, aytant com pot, deu als richs ministrar manera que no vinguen a destrucció, e açò pot fer tolent-los via a supèrbia, així com per ses leys pot ordenar que negun no gos tenir estament sinó aytal o d'aytantes despeses segons sa condició, ne gos vestir sinó aytals draps ne fer convits sinó d'aytals carns,

e per diverses altres vies los deu tolre [429v] matèria de ergull. Segonament, los deu induir a fer obres de pietat, e singularment als catius a reembre, car aquesta és obra fort a Déu plasent en quant lavors reem l'om ab sos diners que no renech lo nom de Déu, lo qual Jesucrist reemé ab la sua preciosa sanch. E lavors guanya aquella ànima a Déu, la qual cosa és a Déu obra sobiranament acceptable. Així matex deuen los richs hòmens ésser incitats a aver pietat dels encarcerats en la cort e de ajudar-los per amor de Déu en totes coses, car les riquees los són dades perquè·n salven lurs ànimes, así com avem *Ecclesiastici* XIII. Los prínceps así matex deuen-los ensenyar per eximpli de si matexs que·ls plau fer pietat, e en especial en ajudar los espitals, e en remetre les penes als pobres qui no les poden pagar. E sobiranament que no prenen los béns als infortunats sens lur colpa, así com als naufragats qui·n vénen a terra quant han tempesta en mar, car qui aquells béns pren pecca mortalment así com a ladre o a raptor e és tengut a restitució (*Digesto* D. *In cede* III, *et naufragio*: *Siquis ex naufragio*). E aquells qui aytals béns prenen tots són vedats, así com apar *Extra De naufragiis, et cetera*, ne los prínceps ab bona consciència poden pendre res d'éls en quant lurs vexells passen per lurs mars, si altre servey no·ls fan, car l'aygua de la mar e l'ayre e la terra e·l foch francament los ha Déus dats a tot lo món a son ús.

Deya Casianus, *ad Leonem imperatorem*: Guarden-se los prínceps no·ls facen goyg les riquees de lurs vassalls, car sàpien que en elles no han negun dret; ne ultra lur patrimoni e drets comuns a ells dats graciosament per lo poble en la fundació dels prínceps no y poden alre demanar, e açò los deu bastar, car, si lo poble los fa tanta de gràcia e de honor que·ls obeesca volenter e·ls tinga en estament, bé·s deuen ells tenir per pagats que ells sien lurs senyors e·ls serven [430r] ço que entre ells e ell e sos predecessós fo ja avengut en lo començament. Qui, donchs, alre demanarà en sos súbdits, diu aquest, la sua mort demana en cos e en ànima, car ne Déus no u soferrà a la fi ne·ls hòmens no u permetran. Guart-se, donchs, diu aquest aquí matex, que lo senyor qui ha tan alt e tan gloriós títol com és de senyor natural que no·l perda e no deja aver nom tiran e enemich capital, e aprés no caja sens remey en mort corporal e espiritual.

Recompta ell matex del rey Esdrelon de Lombardia que, tinent corts en Milà e faent grans soberguerles a sos pobles e contenent ab ells de paraules, dix-los así: —A la fi, açò que yo vull se farà, car yo u vull! E açò és poder de rey, donchs pregats Déus que us do bon rey. E tantost diu que levà·s I noble hom de part de tot lo poble e dix-li así:

—Nós avem pregat Déu que·ns donàs bon rey despuys que tu comencist a tiranejar e à'ns donat de present si matex, lo qual reebem solament per senyor; per què sàpies que aquest és poder del nostre rey Déu e de son poble, qui solia ésser teu, que·t manam que sens brogit te leus d'aquí on seus e te·n vages fora tota nostra terra ab ton mòbil e ab tots quants te volran seguir, e açò faces de present sens tota dilació, si vols viure, ne y respones paraula. E de present lo dit rey se n'anà ab tot ço que avia moble a l'emperador de Alamanya, qui·l reebé graciosament e l'eretà en Alamanya covinentment. Vet, diu aquest, com a eximpli dels altres prínceps Déus volch humiliar aquest per sa gran soberguería, així com n'à humiliat d'altres volens pendre los béns dels vassalls en los quals no avien negun dret, ans los vassalls los agen posats en l'estament aquell que han tan gran per tal que ells defensen los béns e les perssones dels vassalls a tots aquells qui injustament los ho vullen tolre, si·s volien sien privats o estranys. [430v]

[873]

Capítol dccclxxiii

Com és perillosa cosa als prínceps afligir los simples e pobres, e com se deuen aver ab ells

Sobre lo regiment dels pobres ascientà Manfré, rey de Apulla, al duch de Terento, escrivent-li los següens punts en suma:

Lo primer, que jamés no aflegís per res los pobres per negunes opressions, ne soferís que altre la los faés que fos son vassall; e asignà-li les següents raons: la primera, car Déus hy fa part, que tota la Escriptura ha plena que Ell és protector e defensor lur e que la clamor del poble puja a Déu. Per tal conscllà sent Antoni a Contastí, emperador, així: Per res no ofenes als pobres, car la pus perillosa cosa que príncep pot aver contra si és clamor just a Déu de gent pobra contra si matex.

E açò apar del rey Batuar de Palestina, que com, aprés de moltes opressions que feytes hac als pobres, vingués en Alexandria e aquí començàs de fer opressions als pochs, dix un pobre hom al sant abat Pando, qui era aquí: —O pare, e tostemps viurà aquest tiran? Respós lo dit sant e dix-li així: —Fill, la nostra clamor és pujada a Déu e demà se farà la execució d'aquest mesquí, per què digues a tos frares que facen tots gràcies a Déu. E l'endemà, com lo dit príncep corregués lo cavall en lo arenal de Alexandria, aprés lo mur lo cavall girà lo cós envés la mar e entrà-sse'n corrent fins al pregont e aquí calà·s ab lo rey així que jamés no aparech ne lo rey ne lo cavall. Per què presumí tothom que lo cavall aquell fos diable qui·l s'enportà en cos e en ànima. Tostemps que Teodosi, emperador e sant hom, ach a fer questa a son poble per necessitats de l'imperi, tostemps manava a sos officials que res no demanas[431r]sen a perssones pobres, e majorment si eren de estament ne de honor, car deya que aytals diners eren de sanch e quax venguts de homey, en quant tolien la vida als pobres vergonyans; e

deya que aytals diners, mesclats ab los altres bé ajustats, lus eren així com a tinya qui·ls roïen e·ls corrompien e no·ls lexaven profitar ne venir a bé.

Lo segon punt sí fo que com en les comunitats sia comunament alcun divís entre majors e menors e richs e pobres, per tal consellava lo dit príncep que tostemps lo senyor sostingués la part dels simples e dels pobres, e açò per amor de Déu e per tal que los majors no destrouissen de tots punts los menors ab la assistència del senyor.

Lo terç fo que los pobres de grat, així com religiosos e aquells qui per amor de Déu renuncien al món, sien per lo príncep fort preats e honrats, majorment quant de fet apar que amen la pobretat que han elegida; mas los pobres per força, aquells deu lo príncep fort favorar e ajudar en ço qui a ell pertany, pensant ço que diu Boeci, *in libro De consolacione*, dient que la major misèria qui al món sia és soferir pobrea per força, majorment si aquell qui la sofer s'és vist ja rich hom e benenant.

Crestina, regina d'Ongria, era dona fort vana e mundanal, emperò ella s'era feta fer procuradora de les causes dels pobres en la cort de son marit e defenia·les així coratjosament de fet e de paraula, e sovint despenent-hy de sos diners e de ses joyes e de sos prechs sens manera. E, posada en lo juý final de la mort, estech sentenciada a dampnació per les sues grans vanitats e oradures; e, dada la dita sentència, foren aquí, davant lo jutge, cent cinquanta mília ànimes de pobres [431v] que ella avia defesos e ajudats e relevats de molta misèria per ses almoynes e per sa procuració, e cridaren alta veu: —Apelam! Apelam nós al juý de misericòrdia! E, tornant lo jutge en la cadira, girà en son libre, e la primera paraula qui li occorrech sí fo la paraula de sent Jacme qui diu així: *Misericordia superexaltat judicium*. E diu que lo jutge dix: —Per què no avets allegada la misericòrdia de Crestina fins ara? Car tan gran és que convendrà de mudar la sentència! Per què yo, per actoritat de la misericòrdia que sobrepuja lo juý fet e la malícia de Crestina, man que de present, sens tota dilació, Crestina sia pujada en paradís, car així u mana la font de misericòrdia, qui és Déu totpoderós.

Lo rey Ambròs de Dàcia, lo dia que fo coronat, se féu mudar lo nom e volch ésser apellat pare dels pobres, e profità tant en pietat dels pobres que en sa vida véu Jesucrist menjar en forma de pobre en sa taula, e li dix que aytal jorn se apparellàs de menjar alt em paradís en la sua taula ab los reys de paradís qui en esta vida eren estats simples pobres.

Lo rey en Ferrando del Leó de Espanya, veent molts pobres davant si, ab gran fastig demanà dient així: —O, què és açò? Per què ha Déus feta aquesta gent dolenta, qui no són bons a res e a tota res fan enug? Respòs Alvarus, bisbe de la dita ciutat, e dix-li així: —Senyor, Déus ha fets aquests per dar occasió a vosaltres, prínceps e grans senyors, que y salvets vostres ànimes, pus altre bé no fets; mas, pus que en fastig los avets, e Déus hy aurà a vós, pus que lo poch de bé aquest ab què us podríets salvar avets avorrit. E, com lo dit Ferrando anàs l'endemà [432r] a caça de porch e·l porch lo ferís pel ventre, gità aquí les entràmenes e morí lejament.

Corradus Primus, emperador de Roma, fo fort infortunat en sa joventut en pendre batalles e terres moltes. E consellà·li Radulfus, episcopus portuensis, cardenal, que ell per diverses parts de son regne natural tingués elets pobres espirituals e devots qui fossen en nombre cent, e que·ls faés proveir d'açò qui pertanyia a sa perssona; així que, per tal que la almoyna aquella fos ab Déu pus acceptable, que ell, ço que ells despendrien, que u levàs de son vestir e de son menjar propri e de son ornar, e açò fos fet així secretament que hom del món, si fer-se podia, no·n sabés res; e que los dits pobres no entesesen jamés sinó en pregar a nostre senyor Déu per ell e per lo bon estament de l'imperi. E que, d'aquells cent, que·n tingués deu per honor de la perssona del Salvador, e dotze a honor dels dotze apòstols, e quatre a honor dels sants III evangelistes, e setanta-e-dos a honor dels dexebles del Salvador, qui foren LXXII; los altres partia ha honor dels set goygs de la Mare de Déu e d'alscuns sans en los quals ell avia especial devoció. Aprés que açò ach durat per un any, així nostre Senyor girà la fortuna al dit emperador que jamés no fo hoÿt hom qui faés les probitats, valenties e noblees sues, segons que aparen en los annals dels reys de Boèmia. No-res-menys, fo despuys pus fortunat que altre. E, conexent açò, lo dit emperador dix: —Ara conech que gran és la virtut que Déus ha posada en la oració dels pobres e que gran és la amor que Ell los ha, car Ell aparech a nós en forma de pobre e tostemps la sostench e la servà; pobra mare elegí e pobra casa, [432v] e pobra vida e pobra companya; elegí los pobres, ço diu, que amava en especial, e·ls defèn e·ls governa e·ls ha més exalçats en paradís, e·ls ou en la terra més que a altres, segons que yo per experiència conech; per què tot me vull girar en servei dels pobres e ab pobres vull abitar e m'i vull acompanyar, per tal que lo pare dels pobres, Jesucrist, me vulla ací en esta vida endreçar e puys, per sa mercè, salvar.

E açò sia dit del setèn fonament de la cosa pública, qui s'apella varietat de facultats e de possesions.

[874]

CAPÍTOL DCCCLXXIIII

Que lo príncep favoreg los pagesos e tots los treballans en la cosa pública

Lo huytèn fonament de la colligació legal se apella de treballants e de ociosos e reposats. D'aquests posa Salernitanus, ad Mesellinium, príncep de Acaya, los següents punts:

Lo primer sí és que lo príncep guart e attena que per res los treballans per la vida de la cosa pública no sien destorbats ne per altres occupats sinó en los treballs. Treballans per sostentació de la cosa pública són menestrals e pagesos. Per raó d'açò diu que los grans prínceps passats avien per ley inmutable de jamés apellar en fet d'armes los dits treballants, car solament hy apellaven cavallers e barons e hòmens redituats que feyen viure així com a generosos; ans entre los infels avien pagesos aquest privilegi que jamés negun no noÿa a pagès, d'una part ne d'altra, així com a aquell qui jamés no nou e tostemps treballa per la vida dels hòmens.

Lo segon sí fo que generós o qualsevol qui faés a pagès neguna sobreria, que fos tantost catiu del senyor [433r] e fos tengut de satisfer a la part lesa, a coneguda del jutge del dit pagès.

Lo terç, que si alcun de l'estament dels treballans volria viure ociosament, que sia exellat de la terra així com a sospitós enemich de la cosa pública.

Lo quart, que cascun menestral o pagès se guart de fer frau ab aquell ab qui aurà a contractar, sots pena de perdre la cosa sobre la qual és lo contracte, e de pagar dues onces d'aur al fisch si lo frau munta a mija onça d'aur.

Lo quint, que en favor del dit treball devia l'om esquivar deports, jochs, vaguegar per terres e anar per places e entendre en vanes e en inútils occupacions. E deya que sobre açò en especial devien attendre los phiscals dels prínceps per ponir-ho e per reduir los hòmens a bon estament, car diu que jóvens ociosos tost caen en tot linatge de peccat. E per tal deya que'ls devia hom tenir tostemps occupats excessivament, així que anvides los lexàs hom regonèxer.

Lo sisè, que, per tal que no perden lur treball, que ans que'l facen, per los matins, lo ordenen a glòria de Déu e a servir de la cosa pública e a salut de lurs ànimes, dient així a Déu: —Senyor, qui m'as creat a aquesta art de treball, plàcia't reebes mon treball e'l faces just e a Tu plaent, e profitós a la cosa pública, e profitós a la mia ànima! Aquesta aytal ordinació de treball fa lo dit treball profitós fort al treballant.

Lo setè, que cascú se tingués per pagat de l'estament treballós a què Déus l'avia apellat e li'n faés gràcies, cogitant que no és sens gran causa que Déus aja elegit aquest a aquest treball e no aquell.

Lo huytè, que lo treballant, si vol prosperar, premeta tots [433v] jorns oració devota a sos treballs, e si pot oja missa tots jorns, car per lo servey espiritual promès lo Salvador riquees temporals, dient así, *Mathei* VI: *Primum querite regnum Dei et justiciam ejus et hec omnia adicientur vobis,* e vol-nos donar aytal doctrina lo Senyor beneÿt dient-nos así: Primerament, ans de tota cosa, tostemps cerquarets lo regne de Déu e aquelles coses qui'l fan hom guanyar, ço és, que apendrets ab instància què porets fer a glòria de Déu, e lavors Déus dar-vos ha totes aquestes coses que avets mester en la terra, así com pa e vi e vestidures e altres misèries sues.

Lo novè, que sien tots ascientats de pagar los drets a tota res a qui'ls degen, especialment les dècimes e primícies, com açò sia dret divinal, lo qual Ell matex ha ordenat e'l s'à pres; car qui no dóna lealment, merex l'om que los treballs del treballant sien perduts e no vinguen a negun profit. Specials menaces fa nostre senyor Déu en la ley a tots aquells qui aquests drets se retenen, segons que avem declarat en lo *Setèn libre,* parlant de les leys divinals. E per tal se deuen guardar los prínceps de empatxar-les a la Esgleya e a tots aquells a qui són degudes.

Lo deè, que especial gràcia fa Déus a la casa qui aquests drets paga copiosament e ab gran devoció per honor de nostre senyor Déu, car la casa aquella Déus la conserva e la abunda e la guarda, segons que per sentències de diverses sants avem e per diverses miracles. *Libro* VII *Collacionum Patrum* trobaràs que, com lo diable no volgués exir del cors d'un endemoniat per manament del sant abat Johan, emperò, vinent

un pobre hom mendicant qui de tot ço que trobava donava a Déu dècima, tantost sens res a dir [434r] lo diable exí del cos de l'endemoniat. E en la vida de sent Johan almoyner trobaràs com Déus no defall a aquell qui premet Déu en tots sos afers, car diu aquí que com un pobre çabater sostingués ab son poch treball gran casa e sovinejàs la esgleya e multiplicàs en béns, e altre çabater davant ell jamés no anàs a la esgleya e tostemps treballàs en tant que no tenia neguna festa, e emperò moria quax de fam, aquest segon, maravellat, dix al primer què era açò que aquell sens gran treball axí abundàs e aquest ab tant afany morís de fam. E diu que respòs lo primer e dix-li: —No te'n maravells, car si vols fer ço que yo fas auràs axí com yo he. E lo segon o faé de fet, car anava a la esgleya axí com lo primer e pagava sa dècima axí com ell e feya sa vida endreçada axí com l'altre, e lavòs començà a enrequir axí com l'altre, e dix: —Ara conech que Déus no permet aquells qui bé'l servexen perir de fam ne'ls lexa caure en grans necessitats.

Deya lo sant abat Pastor que, si los pagesos e los treballans pagaven bé los drets divinals e's guardaven de fer falsia a negun e no murmuraven dels senyós, ans presesen en paciència lur tirannia e opressió per amor de Déu e en remissió de lurs peccats, que nostre senyor Déu los empararia e'ls guardaria de tota adversitat e'ls faria sans hòmens e'ls oyria de lurs pregàries e'ls defendria de la opressió de lurs senyors e de la tempestat del cel e'ls daria abundantment los fruyts de la terra.

[875]

CAPÍTOL DCCCLXXV

Com lo príncep se deu aver ab los ociosos e richs reposats

Quant als reposats e ociosos, dóna les següents doc[434v]trines Abdon, patriarcha de Aquileya, al rey Antígono de Bulgària, segons la història bulgàrica: La primera sí és que per res lo príncep no permeta negun hom ociós viure en sa senyoria, car l'om ociós si és pobre per força à ésser ladre si viure vol, si donchs no acapta, la qual cosa deu fort esquivar lo príncep, car ell negun no deu permetre mendicar qui's puxa afanyar. La segona, que tot hom ociós e reposat qui puxa viure sens treballar, ço és, de ses rendes o possesions, deu occupar contínuament en sciència e en saviea e en armes o en la un o en la altre, car, com diu sent Gerònim, aytant ha de l'hom scient a hom ignorant com d'un hom a una bèstia. E diu aquest que hom d'armes singularment deu ésser sabent, car la sciència e saviea lo illumina molt a ssaber bé batallar e aconsellar; e l'hom scient és doble hom ab hom ignorant.

Aquest matex patriarqua recompta del rey Falvar de Frígia que, com son fill Elion contra volentat de son pare apresés de saviea ab libres e ab grans mestres, no contrastant que lo jove aquest fos prou grosser e hom tal qual, emperò estudi de saviea e companyia de grans mestres lo faeren axí prudent e savi e gran hom e prous que no solament ell regí son regne gloriosament mills que son pare ne quants predecessós avia aüts en son regne, ans encara féu un asenyalat libre de consells, lo qual és uy en gran reputació per los reys orientals, en lo qual posà cinch mília consells asenyalats per a totes nacions; dels quals

consells lo dit arquebisbe posà los següens en lo seu *Doctrinari*, que tramès al dit Antígono, rey de Bulgària. E aquests consells ell ordenà per manera de diàlago, ço és, de dos qui's [435r] raonen per manera de interrogant e responent. E demana un seu gran cavaller apellat Grafo e respon Elion, no solament així com a savi e a gran juriste, ans encara així com a bon e a ver crestià e a gran theòlech, segons que apar en lo procés que's seguex.

[876]

Capítol dccclxxvi

Què farà rey qui veu son enemich en son regne sobere a si matex

Grafus demanà què farà rey qui veu son enemich en son regne pus poderós que si matex e ell no ha recapte ne cavalleria ne diners. Respòs Elion e dix que aytal rey recórrega principalment a Déu, ab ver cor e humil, confessant sos peccats e votant-li altes prometences ab cor de exeguir. Veja subtilment de sa justícia, e si la ha coman-la a Déu e aja lo cor fort de proseguir-la virtuosament; si no la ha, pos-se en tota raó. E, si la part la escolta, pos-se en execució; si no la escolta, ja ha justificada sa part e de causa injusta ha feta justa. Aprés establescha bé ses forces, faça buydar los lochs plans, gir aygües per camins, establesca los passos, metzín les aygües, faça'ls anar tots justats, no'ls do batalla mas guerra guerrejada, no faça per res opressions als seus, corrompa sàviament los consellers de son enemich per fer-ne a sa guisa, fença e tracte ab los seus que ells matexs se fensen corromputs per tirar peccúnia de la part contrària ab la qual pach sos cavallés, faça tots patis que fer puxa ab sos veïns que li sien en ajuda e no li noguen per res, aja consell de aprovats cavallers e no de capellans ne de pagesos, sia a tots amigable, sia tostemps en tracte ab los contraris, sots lo qual tracte pas lo temps, empença cautelosament sos afers, satisfaça queucom a la part lavors ab alcuna aparença forana, e la[435v]vòs cuyt de fer son prou!

Si vol lunyar son enemich, pos-li títol de traÿdor o de fe trencada e faça que a un any se asigne lo camp, luny de son regne, e sàpia lo fet encrustar e ensenyar que y aja cor, e fetes ses faenes sàpia'l em-

barrerar que res no se'n seguesca sinó que ell se n'ha lunyat son enemich e n'à fets sos afers. Si ve a camp jamés, faça que solament la primera part de la batalla port lances e semblans armes, mas tantost aprés los altres porten destrals, maces, axes, malls, en guisa que la batalla trocada per los primers los segons la acaben per esta via. Recórrega a tots amichs forans, veïns e dins son regne per ajuda e consell. Tostemps treball nit e dia e aja sobirana cura, faça ab gran instància tostemps oració, e la faça fer per si per totes parts on sien sabudes persones spirituals e devotes.

Grafus demana què farà lo príncep qui entra per altre regne per conquerir-lo tost. Elion respon: Manifest altament sa justícia, enseny que és hom noble, virtuós e verdader, e man a ses companyes que a negun qui's defena no noguen; compre d'éls tot ço que despenen e pach-o bé; tracte graciosament los presos e ab ells aja amistat e familiaritat, e'ls faça grans prometences; faça que los consellers del príncep que esvaex sien corromputs per diners o per amistats o per paor, e facen ço que ell volrà; faça que aja ell gran fama de poder, de aver, de saber e de voler, e sobretot de donar; esvaesca poderosament a tota part, no pos setge sinó sobre loch que entén que pot tost pendre, car lonch setge és destrucció del príncep asetjant, si donchs no's sent poderós; meta divisió entre los barons de son enemich e d'éls ab son contrari, e entre sos pobles e d'éls ab ell matex; faça grans aparellaments ab temps; ans que comens la guerra faça invasions soptoses e grans a totes parts; per res qui s'esdevinga no s'esmay; no s'esmay encara jamés ne's torp, majorment davant los altres; aja ab si e[436r] leta companyia e savis consellers; a colp que ve a loch, tantost lo esvaesca ne'l lex regonèxer ne pensar, car de sa espera cobra son contrari gran cor.

[877]

CAPÍTOL DCCCLXXVII

Si lo rey fel pot esvair son enemich ab la ajuda de infels, ne si Déus remet als prínceps les penes ab les colpes

Grafus demanà si lo dit rey porà ab infels esvair son enemich. Respòs Elion que hoc, car justícia pot ésser justament proseguida ab infels. E avem-ne eximpli del noble rey Daviu, qui aprés que per Samuel fo untat rey d'Israel e ach a fugir a Achis, rey de Get e gentil, e ab ell volch exir a batalla contra Saül, rey de Israel, sinó que los sàtrapes e grans hòmens del dit rey de Get no u consentiren, volent-se fiar en ell, segons que apar *primo Regum*, XXVIII *cap.*

Grafus demanà: Si lo rey comet alcun notable crim en la cosa pública, a qui ve la punició del rey? Respòs Elion que a la cosa pública, segons que posa sent Gerònim, sobre aquella història del segon dels *Reys*, quant moriren tanta gent per tal quant Daviu avia comptat lo poble de Israel. Diu sent Gerònim que aquella pena merexien, car no avien repès ne ponit lo rey per lo peccat que féu quant aucís Uries, notable cavaller, e aontà sa muller. E açò matex apar en diverses parts dels libres dels *Reys* e del *Peralipamenon*, hon avem que a aquells reys qui avien fet qualque gran desastre lo poble no'ls feya en la mort honor de rey, axí com avem de Joran, rey de Judà, qui aucís Zacharies, fill de Barachies, sobiran prevere, a gran tort; e per tal lo poble no'l volc soterrar en los sepulcres dels reys ne li féu honor competent. Emperò en aquesta [436v] punició deu ésser servada gran art e reverència per la dignitat real, axí com aquests feyen, qui no'n feyen la punició, sinó aprés la mort, axí com dit és.

Grafus demanà: Les penes que Déus menaça als reys per lurs peccats en esta vida, remet-los-les quant remet lur peccat? Respòs Elion que no, car, si així u feya, tantost com lo peccador ha contricció o ve a vera confessió, li seria remès lo peccat e pena, e à colpa. Per què nostre senyor Déu, perdonant la colpa, reserva la pena en esta vida o en l'altra o pertot. E que en esta vida la reserve apar-ho, car així com apar *in primo Regum*, de present que Natan, profeta, ach dit al rey Daviu que era aquell qui avia fet aquell mal de la mort de Uries e de l'adulteri e de Bersabé, respòs ell, contrit de son peccat, e dix-li així: —O las, yo conech que he peccat contra Déu; yo són aquell qui aquest peccat he fet. E açò dix avent gran contricció de sos mals. E lo profeta, conexent que avia gran contricció, confortà'l tantost e dix-li: —No ages paor, que no morràs, car Déus ha comudat ton peccat. Sàpies, emperò, que diu nostre senyor Déu així: No's levarà jamés coltell de la tua casa, e açò per tal quant m'as menyspreat; per la qual paraula, dien los sants doctors, donà a entendre lo dit sant profeta que jamés no cessaria la pena del dit peccat, no contrastant que la colpa era ja remesa. E per tal totes les persecucions e mals que aprés li vingueren damunt, dien que li vingueren per lo peccat ja perdonat quant a la colpa. Legim així matex en lo quart libre dels *Reys* que aprés que Acap, rey de Israel, ac comès lo peccat contra Nabot ausient-lo e prenent-li la sua vinya e ell ach feta per lo dit peccat gran penitència, nostre senyor Déu dix a Elies, profeta, [437r] que no poniria en sa vida la sua casa per son peccat, ans esperaria la sua mort, aprés la qual o faria. Semblantment o dix a'zechies rey de Judà, que apar *Ysaye* xxxviii. Així matex, no contrastant que lo peccador en la confessió és ab Déu reconciliat e li és perdonada tota la colpa, emperò per lo peccat està longament en porgatori. Per les quals coses apar solució a la qüestió feta qui demanava si les penes que Déus menaça als reys en esta vida són remeses quant los perdona lur peccat en la contricció o confessió que fan, e apar que no. Per la qual cosa, dix Elion, pots veure ab quanta paor deuen venir al juý de Déu los prínceps del món qui tant de mal fan tostemps, car no y basten les penes presents a punir los peccats e an-s'i a parar les següents en l'altra vida.

[878]

Capítol dccclxxviii

Que lo príncep pot defendre ecclesiàstich maliciosament perseguit qui no ha altre refugi; e per què són així honrats los ecclesiàstichs per tot loch

Grafus demana si persona ecclesiàstiqua desemparada de tota ajuda e perseguida maliciosament per son major pot lo príncep o la potestat setglar emparar e'l pot defendre d'aquell qui'l perseguex sens que no'l caja aver scrúpol de consciència. Respon Elion que, si és cosa de si clara e evident que l'om ecclesiàstich sia així perseguit maliciosament e no ha prelat a qui's puxa bonament apellar ne a qui puxa recórrer, dix que en aytal cas lo príncep o potestat setglar qui empara aytal hom fa obra de gran misericòrdia, car de ley de natura és que l'om pot ab [437v] força contrastar a força qui li sia feta; si, donchs, l'om pot fer açò per si matex, així bé o pot ab altre qui li ajut, e majorment ab aquell qui ha potestat, e majorment com ajam manament de Déu en diverses lochs de la santa Escriptura que ajudem a aquells qui soferen opresió. Bé, emperò, que fa ací mester que attena la potestat qui és aquell qui's clama ne aquell de qui's clama, e que la injúria se puxa bé ensenyar en guisa que lo clam aparega fort raonabla.

Grafus demana: Què és la raó que en tota part e en tota ley los ecclesiàstichs són així honrats e previlejats? Helion respon que així's deu fer e's féu tostemps, segons que legim en los fets dels antichs, fels e infels, e seria fort leja cosa que ara, en la lig de gràcia, lo sacerdoci no fos tengut en major onor que no fo entre gentils e juheus antigament. E que así's deja fer Elion hi aportà les següents raons: La primera sí

és car Déus ha manat expressament en diverses parts de la santa Escriptura que axí's faça. La segona, car per fer lo contrari ha atterrats molts prínceps e notables hòmens en lo món. E per honrar e per exalçar-los Ell los ha fort exalçats, per pochs que sien estats, en tant que apar que nostre Senyor faça part ab aytals en tots lurs afers. La terça, car per les coses sacras que contractaven, e per potestat a ells per Déu comanada sobre peccats a perdonar e al seu cos a sacrificar, e a diverses altres coses, és digne cosa que'ls sia feta especial reverència e major que a perssones del món. E pot-se açò confirmar, dix Elion, per tant car si nós, qui avem la potestat setglar, en la qual cové que ajam a contractar e habi[438r]tar al mig de innumerables viltats e feditats e en escampament de sanc e en tantes legees, e no-res-menys volem que'ns sien fetes tantes honors e reverències que res no'ns hy és bastant, quant més, donchs, ne devem fer a aquells qui solament són dats a contractar les pus altes coses qui són al món, ne encara en lo cel ne en la terra! Quartament, car tot ço de bé e de honor qui és fet als ecclesiàstichs, tot se fa per sola gràcia he honor de Déu e no per contemplació lur, com diga lo Salvador d'ells: *Qui vos recipit me recipit*, ço és, que qui reeb als seus servents a Ell reeb, e Ell ho reeb en sa perssona. Per què, donchs, no farem als ecclesiàstichs sobirana reverència, pus que honrant a ells no entenem a honrar sinó a Déu? Per tal, dix aquest, és gran oradura attendre a lurs peccats ne menysprear lur ofici per lurs peccats, com en res que ab ells ajam a tractar per lur offici no y ajam attendre a ells, sinó solament a Déu. Ab tot açò, emperò, fan bé los generosos que no'ls lexen passar lurs términs en cas que'ls vegen exorar, mas deuen-los fer posar en retgla per aquells qui'ls an a regir, ço és, per los prelats e ecclesiàstichs.

[879]

Capítol dcccLxxix

Què farà lo príncep qui tots sos servidors ha traÿdors

Grafus demana: Què farà lo príncep qui tots sos servidós ha traÿdors? Helion respon que a tots sia cortès traÿdor, ço és, que a tots do secretament lur salsa. E dix que secretament ho faés e cautelosa per tal que no's leven ensemps contra ell ne puxen fer tractament contra ell, e dix que'ls donàs salsa, ço és, paga aytal com cascú merex, e que no laguiu molt.

Nota que aquest Elion fo esvaït per un altre [438v] príncep, apellat rey de Façna, sobre les paludes alexandrines, no campalment mas per invasió de son regne. E com aquest Elion sentís que lo major baró de son regne li falssejava, ell lavors lo començà a falsejar estant luny d'ell; e durant lo afalagament Elion secretament cavalcà fins a ell e ab molta gent d'armes a peu que féu entrar dins lo loch del dit baró, a die de mercat que ell no se'n duptava, ell lo pres dins casa sua, e aquí matex tantost li tallà lo cap e donà lo seu a altre qui'l serví lealment.

Dix encara que'ls fos cortès, car príncep, per gran mal que faça, a negú no deu ensenyar jamés ira ne turbació, e axí fa ell sos afés secretament. Dien los naturals que lo rey de les abelles no ha fibló, en la qual cosa ensenya natura que príncep jamés no deu ensenyar oy a negun, per bé qu'él li aja. Dien los naturals que si lo leó reganyàs així com fa lo cha, jamés no faera presa, mas callant e desfaent ab la choa detràs les petjades que premet davant quant va per tal que les bèsties no puxen conèxer on és passat, así cautelosament pren ço que vol. Dien encara los naturals que lo lop quant vol caçar va gint; e si per ventura fa

brogit ab lo peu, tantost lo's mort ab les dents per tal que mills se'n guard altra vegada. E tot açò significa als grans hòmens que, si volen fer grans fets, que'ls facen callant e tot gint, e açò s'apella manera cortesa per Elion. No aprovava, emperò, lo dit Elion que estant lo príncep en gran brogit o perill matàs a negun hom notable, si donchs gran necessitat no y aparia de fer-ho. Consellava, emperò, al príncep qui's veu en grans afers treballar sens manera ne confiar d'altre sots Déu.

E diu lo dit Abdon, patriarqua, que [439r] aquest Elion, avent guerra ab lo dit príncep, estech informat per diverses perssones que sens treball lo podia fer auciure; e açò, primerament, dient alscuns versos del *Psaltiri*, e altre faent ymàgens nigromàntiques contra ell per aytal e per aytal via; altres li dixeren que esperàs aytal constillació vinent; e així de molts altres consells. E ell, que hoý aquestes oradures, respòs: —Yo, confiant en Déu e en ma justícia e faent ço qui en mi és, cuyt aver victòria de mon enemich, e tot altre consell reput badumeria.

Nota ací que, no contrastant lo dit bon consell de Elion, diu Vicent en l'*Espill historial* que alscunes paraules són revelades als passats que han tanta efficàcia que, dites reverentment, preserven l'om de mort soptana, així com d'aquesta en especial: *Titulus triumphalis: Hic est Jesus Natzarenus, Rex Judeorum*. Altres dien que dir aquesta paraula, ço és, *Christus rex venit in pace, Deus homo factus est*, preserva de lamp e de mala mort. Altres dien semblant d'aquesta, ço és, *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, Christus ab omni malo nos defendat*, e senyar-se aprés ab lo senyal de la creu. E així matex dien que's deu fer lo dit senyal en la dita oració, quant se diu, aytantes vegades com s'i ennomena lo dit nom *Christus*.

[880]

CAPÍTOL DCCCLXXX

Com se deu aver príncep ab jutglars

Grafus demana com se deuen aver ab príncep jutglars. Elion respon que jutglar no's deu plevir massa del senyor dient-li ne faent-li desonor ne vituperi. Raó és car juglar deu complaure e no desplaure a negun, e major[439v]ment a aquell qui li dóna vida e qui'l pot auciure e exalçar, e per fer lo contrari són estats molts jutglars morts palesament. Lo rey de França, Carles, anant al boy de Vincent, menjava de matí un bocí per la calor; e vench son jutglar e dix-li: —Per Déu, senyor, bé li fa mester a aquex bocí que sàpia de nadar, pus que ha a caure en vostre estòmach, que ja és ple de vi! E lo rey ach tanta de vergonya de la paraula aquella que per poch fo quant no féu penjar son jutglar. Al rey Robert de Cicília dix son barber, quant lo raÿa, així: —A la fe, ara us tinch yo a ma guisa; si no'm fets rey de Mamfredònia, yo us degollaré! E'l rey, tement-se de la trufa, promès-li que ell lo'n faria rey, e de fet manà a son vicari de Mamfredònia que'l coronàs rey ab tota festa que pogués; e aprés, que tantost lo penjars per la gola, e així fo fet.

Posa Aristòtil que condició és de joch que plàcia e que alegre a aquells qui'l veen, car si no u fa costa a vegades massa als jutglars. Un jutglar, volent trufar, se partie de València ans de matines ab companyons envés Murvedre, e passà primer e pujà al riu Sec sobre les forques dels penjats, e aquí dreçà alt los braços e udulava així com a lop e feya moltes salvatgies; e així com los companyons seus passaren davant les forques e viren a ell així fer "ux!", pensant que era diable

s'isqueren per lur camí vers Murvedre quax fora de seny. E lo dit jutglar devallà de la forcha e així udulant correch-los detràs fins que fo prop d'ells, e un d'ells cobrà cor e dix açò: —Qui'ns ve detràs, si és diable, així'ns aconseguirà fugent com estant; si és hom, no'ns cal aver paor d'ell, car molts som. Emperò pren[440r]gam pedres e iscam-li a camí e vejam quin continent farà. E com tots, cridant, li exissen a camí e li gitassen les pedres, donaren-li tants de colps soptosament, e tots al cap, que lo cervell li faeren exir. E puys, sabent que era lur companyó, dixeren: —Tua sia aquesta jutglaria: hòrreament has jutglat e òrreament o as comprat.

D'aquests juglars dien los doctors que, si ells usen bé de lur art, attenent a temps e a paraules e a obres que no sien vedades per la Esgleya, aytal jutglar no pecca mortalment usant de son offici. Emperò aquells qui per guanyar fama vana donen a aytals hòmens excessivament, aytals pecquen greument, segons que diu sent Agostí, *Super Johannem*, car nodrexen-los a lagotejar-los e a fer moltes disolucions. Dien encara que dar als mals jutglars per tal que no difamen hom ne facen a hom minva quant han loc e laer de fer-ho, no seria mal fet.

Pena de jutglars són aquestes, segons los drets: La primera que són infamis (III, *q.* I, c. I). La segona és que no deuen combregar per no dar irreverència al cos de Jesucrist (*De consecracione, dist.* II: *Pro dilectione*). Semblant pena corre tota perssona qui estiga notòriament en alcun crim. La terça, que, si en presència de perssones ecclesiàstiques fan lurs juglaries, si's vol en convit o fora convit, tantost los dits ecclesiàstichs, clergues o religiosos, se deuen absentar e levar-se de taula (*De consecracione, dist.* V: *Neophiti*). La quarta, que si són dissoluts en lurs jochs no'ls deu hom res dar (*dist.* VI: *Donare*). La quinta, que són privats de privilegi clerical, segons que apar *libro decimo*, parlant de excomunicació. Lo jutglar pot dar almoyna d'açò que guanya, mas de son guany no's deu fer sacrifici ne oblació ne se'n deu dar dèci[440v]ma personal, segons que posa Durandus, *libro primo, ubi dist. clara, q. quarta.*

Nota ací, emperò, lo dit Abdon que jutglarejar pot l'om en tres maneres: La primera sí és tocant instrumens, e açò de si matex no és mal, ans l'om ne pot bé usar, així com feya Daviu e los sants profetes alscuns, qui, volèn lur pensa levar en alt, entenien en tocar instrumens; e a questa fi la santa Esgleya usa de instrument d'orgue. És ver que d'aquest jutglarejar pot lo jutglar usar mal, ço és, tocant a delitar carnalment o per fer actes disoluts e vedats, e aytal ús li és vedat, e pot ésser comprès sots lo jutglarejar damunt dit, qui és vedat per la santa Esgleya. La segona espècia de jutglarejar sí és de boca, ço és, dient paraules delitables e provocans a riure, segons que damunt és dit, e d'açò així matex pot lo jutglar mal usar o bé segons les paraules e segons la fi per què u fa; si bé ell ne usa, no és peccat mortal, així com dit és; si mal, encorre les penes damunt dites, ultra lo peccat que comet. La terça espècia e manera de jutglarejar és de obra, així com fer solaç, e açò fer tempradament e per recreació alcuna aprés lo treball no és peccat mortal, si donchs la obra no era vedada, així com jutglar ab obres de arts vedades, e encara tregitar o dissolutament ballar. E del ballar en especial avem ja dit largament en lo *Terç libre*, e avem ensenyat com és cosa perillosa, e com tota vana alegria és per lo Salvador inpugnada, *Luce, sexto*, donant la sua maledicció a aquells qui ara daven si matex a vans goygs, menaçant-los que aprés d'esta vida plorarien. Per què apar com los prínceps deuen aver fort per sospitosos los vans goygs e jutglars d'esta present vida.

[881]

CAPÍTOL DCCCLXXXI

Com se deu haver príncep ab caçar

[441r] Grafus demana com se deu aver príncep ab caçar. Helion respon: Pescar és cosa leguda a tothom (e així u avem *De consecracionis, dist. ultima: Nunquam de manu tua*). Emperò caçar no és legut a tothom (*dist.* LXXXVI: *Qui venatoribus*). E diu aquí lo decret que jamés la Escriptura no dix que negun caçador fos sant, mas ha-ho posat de molts pescaters (*dist.* LXXXVI: *Esau*). E per tal no és legut caçar a bisbe ne a hom dat al servei de Déu (*dist.* XXIII: *Quorumdam*), ans la art de caçar és vedada (*dist.* LXXXVI: *Qui venatoribus donant*). E diu aquí que no·ls deu hom dar a aytals, e que no veuran Jesucrist ab alegria (*in capitulo Vident*). E que no basta dejunar a aquell qui entén en caçar (aquí matex, *Qui prodest*). E la glosa diu aquí que caçar bèstia dentada, així com porch senglar o leó e a semblans, és peccat mortal. Ă-y altre caçar qui és salutós e corrediç, així com caçar conill o lebre o cosa semblant, e aquesta no és vedada sinó per lo temps, així com si·s fa en temps de quaresma (XXXIII, *q.* VIII: *Si ulla*). Així matex és vedada a bisbe (*dist* XXXIII: *Quorundam ex relacione*). Ha hom lech és atorgada per necessitat de carn e de pèls e no per delit, e açò se entén ésser vedat de aquella caça qui·s fa ab brogit e ab crits. Diu, emperò, que a clergue és legut caçar ab filat, sens brogit e sens crits e sens cans. Emperò caces qui·s fan a fugar males bèsties, així com lops e guineus e semblans, són legudes, servant temps e manera.

A vegades alscuns cacen ab art de estrologia, formant figura de aucell qui tira los altres, segons que ells dien, així com recompta Policratus, *libro*

primo, cap. VI, de Matuano, qui demanà a Marcello, gran mestre, si volia que li presés aucell o mosques ab figura astròloga, e aquell elegí que faés figura [441v] qui totes les mosques fugàs de Nàpols, e així u féu, ço diu. Diu d'açò matex Alexander Nequam, *in libro De naturis rerum*, que, com en Nàpols agués pestilència de sangoneres, Virgili gità en pregon d'un pou una oroneta d'aur, la qual gitada del pou, vench tanta multitut de oronetes que tota la terra aquella mundaren de les sangoneres, aprés que una sangonera d'aur agueren gitada en aquell pou.

Apar, donchs, que lo príncep no cal que vet a tothom lo caçar, car si no fos legut, Ysach, patriarcha, no y aguera tramès son fill Esahú, així com féu, segons que legim *Genesis* XXXVI. Emperò és vedat pensada la persona e·l temps. Diu la història anglesa que, com Adagore, rey de Anglia, en dicmenge anàs caçar, sent Diviscà lo reprès, dient-li: —Cert, tu no merexs ésser rey, qui a tan gran laugeria te poses com és caçar. E majorment en dicmenge, qui és dia dat a sol Déu colrre e a loar. Per què sàpies que si en açò perseveres no viuràs longament. E per tal lo dit rey jamés no volch pus caçar. Papa Cornelli no volch pendre en testimoni sobre alscuns alts fets ecclesiàstichs lo rey Poncià de Tebes, per tal quant li estech opposat que era infamis en quant era acostumat de caçar porch senglar, e l'esperava perssonalment ell matex al portell a dar-li lo colp. E diu la història grega que dix lo papa que aytal hom no devia ésser rey ne·s devia alegrar de privilegi de rey, pus que feya públicament obres vedades e d'om desesperat, e no sabia dar honor a l'estament real, al qual Déus l'avia apellat.

Lo príncep deu vedar que sos pobles no sien aflegits per pagos ne per coloms ne per altres aucells ne bèsties sues ne d'altres servidós o vassalls seus, e si lo contrari és permès merexen aytals caces ésser caçades [442r] no ab filat mas ab ballesta, per guisa que aytal opressió ces ab poch càstich e dampnatge. D'açò avem ja parlat largament en lo *Setèn libre* en la matèria dels colomers.

[882]

CAPÍTOL DCCCLXXXII

Com se deu aver lo rey ab metges

Grafus demana com se deu aver lo rey ab metges. Elion respon que no lexen negun praticar fins que à sciència, ne'l se acosten ab si fins que ha gran temps praticat. Car dien los philosofs que servidor e jutglar se vol jove, mas conseller e metge se vol vell. Grafus demana si hy à neguna medicina general bona per a tenir bon regiment en viure sa. Elion respon que hoc: servar la regla francesa qui diu: Menja pauch e tin-te calt, e jau en alt e viuràs trop. E encara diu que y val la retgla socràtica, qui diu que és no estar ociós ne en treball sobergós, car de molt seure e estar ociós e treballar massa vénen a l'hom grans mals e mortals.

Grafus demana com se pot fer que la medicina dada per Ypocràs e per los altres antichs metges valla als hòmens presens e esdevenidors, qui quax són d'altra natura ab los passats, per la gran debilitació e decaÿment de natura humana. Helion respon e diu que sens dupte en açò defallen molt los presens metges si ells de tots punts se regexen segons les medicines passades e segons los prossesos ordenats per los metges antichs, ans deuen los metges presens e esdevenidors sobiranament ara attendre de suportar la natura e de te[442v]nir-la en sos peus e no feïcar-la massa ab porgues ne ab sagnies ne ab suors ne ab banys, car la natura fall de tots punts. E deuen-se més regir per raó e per concòrdia de la natura e costuma de vida del pacient ab la medicina que li donen que per lur art que han en escrit. E com la natura axí's mut contínuament, per tal à ara en les gens malalties axí amagades als metges

presens que ells no's saben quines se són, car no les troben en escrit, ne jamés lurs actors, axí com Ypocràs, Avicena ne Galièn ne Resis, no les veeren. Açò matex dix mestre Arnau de Vilanova, de bona memòria, metge excellent, estant en Girona e curant una infanta del braç qui li era seccat, manant al cirúrgich que no li servàs lo cos de medicina, per la raó allegada, mas que tot jorn li faés posar una mànega neta de drap de li sobre aquell braç; e féu-ho, e axí guarí plenàriament.

Un gran e famós metge de papa Ignocent moria quax en Avinyó, e ell matex ne negun dels altres metges no y sabien dar remey, e donaren-lo tots per mort. E un pescater son veý, de nits, entrà-sse'n per casa del dit metge malalt, qui era axí gros com una bóta de vi, e dix a la muller: —Pus que tots los metges donen per mort vostre marit, e ell matex, volríets que yo'l guarís? Dix la dona que hoc, mas que hom ne demanàs a ell. E com lo y demanassen, dix que li plaÿa e que li faés ço que's volgués. E lo pescater, de nits, trac-lo tot nuu a la serena de l'ayre e ligà'l en un pilar bé estret, e feya gran fret; e aquí ab un menat de vergues primers ell lo baté tant e tant fins que lo dit metge, per la congoxa del fret e del batiment, se soltà tot e gità tota la [443r] grexea e tota quanta malanança tenia al cors. E açò fet, féu-lo posar al lit e donà-li a beure brou de gallines velles, e féu-lo menjar e aprés dormir; e l'endemà lo dit metge, tot delgat e prim e guarit, anà per casa. E, vinens los altres metges e veent-lo guarit, maravellaren-se d'ell, creent que ell matex se fos guarit ab qualque alta medicina. E ell dix axí als altres metges: —A la mia fe, companyons, que pleguem d'aquí avant nostres libres, car tota nostra art no val un diner, e sien nostres mestres les velles e'ls pagesos e'ls pescaters, car yo, ab gros ret que he pres, só porgat e guarit de ma malaltia. E, com los agués comptat lo procés que li avia tengut lo pescater, foren fort maravellats, dient: —Déus nos enseny medicina, pus nostra art no pot!

Damunt és ja dit com lo metge, segons lo consell general *De penitencia et remissionibus: Omnes utriusque* manà als metges que per aconseguir cura temporal negun no consell al malalt de fer res qui sia contra la sua ànima. E, no-res-menys, que'ls amonesten en lo començament de la malatia de confessar e de combregar, com açò sia disposició a haver bona sanitat corporal.

Grafus demana: Si, donchs, los metges saben uy tan poch de metgia, per què los grans senyors e les majors ciutats, e menors, e tot lo món demana e vol e paga tan bé los famosos metges? Helion respon que per tal los devem uy axí voler, e ara més que jamés, car, jatsia ells no sàpien plenàriament ne punctual ne de fet la gran alteració de natura,

emperò ells són pus abtes a mills investigar e a cercar-la per ço que han legit e ligen de lur art e de philosofia e de astrologia, qui són arts inmutables en lurs principals fonaments, que no farien si res no sabien. E com natura humana sia uy fort flaccha, [443v] ha mester que li sia ajudat per qualque via que no per neguna. E aquesta és la raó per què moren més hòmens per malalties descuydades en les regions septemtrionals que no en les caldes, car aquí no han còpia de metges ne·s curen de medicines axí com fan en les regions caldes. Són, encara, bons los metges per tant car, jatsia que ells no sàpien per lur art les misèries de natura caeguda, emperò ells la poden abans saber per les experiències que han tot jorn que no l'om qui no n'usa. No-res-menys, que saben les virtuts naturals de les erbes e medicines qui són remeys de les malalties, e moltes altes conclusions qui són inmutables. No-res-menys, encara, car jatsia que natura sia fort aflaquida, emperò en als cuns és menys flaqua que en altres, e en aquells almenys la art de medicina ha major eficàcia que en altres. Per les quals coses apar que profitosa cosa és aver bons metges e notables aprés si.

E açò sia dit del VIII fonament principal de la colligació legal qui sosté la cosa pública.

[883]

CAPÍTOL DCCCLXXXIII

Com se deu aver lo príncep ab savis e ab orats, e com tothom quax és orat

Lo novèn fonament de la cosa pública en la colligació legal sí és en savis e orats. Raó és car la comunitat per força à mester abitadors, e no·ls pot aver tots savis, car d'aquells són fort pochs, per què cové que s'à a recomplir de orats e de folls; lo bon príncep, donchs, sobiranament estudiy que ell sia savi e que la comunitat sia regida per savis o per aquells qui són menys orats. Job, en lo seu libre, fa grans qüestions —e Abacuch, en sa profecia, e diverses altres—, e demanen la saviea on és ne hon abita, car no·s troba en terra ne en arbres [444r] ne en bèsties ne en fembres ne en hòmens, car diu Salamó que infinit és lo nombre dels orats. E diu Geremies que tothom és trobat orat en son saber e en ço que pensa que sia saviea. E sent Pau, *prima Corintiorum*, posa que ço que los hòmens tenien per gran saviea, Déu o té per gran oradura. E Daviu diu de l'hom, en lo *Psalm*, que és comparat a bèsties e és fet semblant a elles.

E aquesta conclusió vol provar Remigius, *in sermone super Qui vult venire post me*, on diu: Veges, si clarament pots veure, que tots los hòmens del món són orats, car, primerament, com ells sàpien que són creats per aver lo regne de Déu, qui és bé infinit, d'açò jamés no curen, ans fan les obres contràries perquè·l perden. Segonament, los hòmens saben que dampnació és mal inestimable que no·s pot dir per neguna via, car és pena sensible e dampnatge eternal, e cascun té la via a sa perdició scientment, e veu-la e no la vol lexar. Terçament, cascun

sap que via de vicis és via de mort e abhominable e carregosa e perillosa sens fi, e cascú la cerca e la vol. Quartament, cascun sap e ou e conex que seguir vida virtuosa és cosa maravellosa, e Déu plasent e a ells sobiranament profitosa, e negú no la vol. Quintament, cascú vol e desiga delits aver tostemps e plaers, e riquees, les majors que pot, e nom e fama, en tant que, qui que ell sia, que tot lo món parle d'ell e de sos afers; e res d'açò no·s pot aver en esta vida plenament, car los delits hy són mesclats ab infinites dolors e misèries, e les riquees ab infinits càrrechs e perills, ne·s poden aver sinó per pochs, ne fama no s'ich pot aver qui res valla, car aquells qui la donen són falsaris, com diga la Escriptura que [444v] tothom és monçoneguer e negú qui lou l'altre no·s sap què·s loa, car no sap què·s regna dins aquell que loa, ço és, o vici o virtut. Mas en paradís ha goygs e delits sens tristor, segurs e plens e casts he onets e durables enpertostemps. Aquí ha riquees incomparables, car aquí Déus és la nostra possessió en les coses sobiranes, mitganes e jusanes. Aquí aurem fama ampla e gran e verdadera, car loar-nos ha lo Fill de Déu e los sants àngels e los sants de paradís, qui són sens compte e plens de virtut e de veritat. E, açò tot no contrastant, negun no·s cura d'aquells gloriosos delits ne d'aquelles glorioses riquees ne d'aquella tan alta fama, no contrastant que sàpia que la vida del món és passada en un buf e aquella estarà enpertostemps. O, donchs, diu aquest sant doctor Remigi, apar-te bé si són los hòmens del món bé orats e més que orats; cert, hoc!

Per tal diu sent Jacme, *capitulo tercio* de la sua canònica, que Déus ha la saviea del món reprovada, e açò per tal quant és carnal, terrenal e endiablada, ço és, que s'és tota girada a delits carnals e a riquees e a vanitats e a amar lo mal, qui és consell del diable. Experiència avem que aquells qui mills e pus agudament saben donar a aytals coses e les saben a si matex tirar són tenguts per pus savis en lo món. Que, donchs, lo príncep, vicari de Déu, aja a governar sàviament si matex e son poble, posat al mig de tanta oradura, no és maravella si ha prou que fer si bo vol ésser, e si li fa bé mester que Déus sia ab ell e que contínuament sia bé ab Déu, e que aja grans ajudes de oracions de perssones justes e orades al món, e de moltes almoynes e de moltes altres virtuoses obres a Déu ofertes per ell.

[884]

CAPÍTOL DCCCLXXXIIII

[445r] *En què està saviea*

Aprés longa concertació e inquisició entre los passats cerquant en què estava saviea, determenaren que la saviea fontal era sol Déu, e aquella, diu Baruch, *tercio*, és apareguda en la terra, e açò quant plach a la sua alta magestat de aparer visible en nostra carn mortal, Déu he hom; mas la saviea operativa e vital e mortal estava en cercar la eternal vida, segons que dix Salamó, *Ecclesiastes*, dient que la diferència qui és entre l'om foll e savi és que l'om savi tostemps cura de anar a la vida, ço és, al regne de Déu, que Jesucrist apella vida, *Matthei* XXII, mas l'om foll diu que no·s cura d'açò, car la sua cogitació va fins als térmens de la terra cerquant ço qui res no li val; com, emperò, diga lo Salvador que lo regne de Déu dins nós és, ço és, en nostre poder, l'a Déus posat de aver-lo, si treballar-hy volem, migançant la sua pietat e gràcia. E aquesta saviea lavòs se conex en l'om quant l'om cerqua lo dit regne e glòria, axí com nos ha Ell consellat, dient *in Deuteronomio* que lavòs se atroba si l'hom la cerca de tot son cor e no ab cor doble. E *Proverbiorum, cap.* II, diu que axí com aquell qui cerca peccúnia amagada en la terra, a qui no basta temps ne manera —tant la desiga aver—, axí·s vol cerquar lo regne de Déu per aquells qui són savis, qui aytant lo cerquen pus diligentment com més hy saben e més lo senten e més lo amen e més l'an asaborit e més hy esperen. Com, donchs, lo bon príncep qui de tot son cor s'és dat a ben regir lo poble de Déu en justícia e en misericòrdia puxa sobre los altres esperar gran guardó en paradís, per tal lo deu mils [445v] cercar e més desijar e més amar que negun altre.

Deya sent Gregori que bon regidor especial amor deu aver a Déu, qui l'ha fet son vicari e li à comanades les coses qui ha Ell són altament cares, ço és, los hòmens. E per açò a significar diu que dix lo Salvador a sent Pere quant lo féu vicari —e dix-lo-y tres vegades— si l'amava més que los altres. E a la fi dix-li que Ell lo feya vicari sobre ses ovelles; en les quals paraules, diu sent Gregori, clarament ensenya que ell volia que aquell a qui comanaria ses ovelles, que aquell lo amàs e·l desijàs e li obeís més que negun dels altres, així com ell li ensenyava major amor que als altres.

[885]

Capítol dccclxxxv

Qui posa los savis consells de Delfis

Delfis, rey famós en Edrellon, província caldaica, per informar son fill a real saviea, segons que recompta la història oriental, entre diverses doccumens que li donà li escriví los següents:

Lo primer, que en ses punicions e guardons faés diferència d'om a hom e que sabés cascun tractar segons son estament; en altra manera, seria així com a bossa d'escachs, qui ensemps té mesclats reys e rochs, peons e orfils, cavallers e regines, e per tal és la pus vil cosa qui servex al joch, car menys val que lo cavaller ne·ls escachs. Així, senyor qui tots sos vassalls tracta per una manera és lo pus vil hom qui sia en tota sa senyoria e aquell qui per tots és menys preat que tot altre per la sua gran follia e oradura.

Lo segon sí fo que parlant d'algun no volgués tostemps attendre ne parlar de sos defallimens, car qui parlant d'altre tostemps va a la pijor part que pot, semblant és a l'hom qui, quant vol comprar cavall o altra bèstia, tostemps la guarda primerament [446r] sots la coa.

Lo terç, que tostemps faés de cascuna cosa que agués mester provisió bastant a la sua casa en son temps per no gastar lo seu; e l'ascientà que faés tots sos cavallers qui·s volguessen fer robes noves que les se faessen de setembre o de octubre, e açò per tal que en l'ivern vestissen la roba nova qui·ls tingués pus calens, e en l'estiu portassen aquella matexa ja sens pèl perquè menys sentissen la calor e perquè les puces no s'i poguessen amagar.

Lo quart és que tingues en ton cor, si t'i vehyes, lo proverbi antich

qui diu que cavaller pintat, príncep ventós, car si veus hom generós quil·t ve ab grans continens e ab paraules altes e ab maneres presumptuoses e ab estil pompós, veges e attén en aytal hom si y ha res de bé; e, si u ha, corregex-lo de poc en poch, dolçament ensenyant-li que tots sos béns e virtuts afolla per sa presumpció; e ab aytal lo príncep no deu ésser ventós, mas savi pare e príncep cortès e generós. Si veus o saps que en aytal hom ha fort poc bé e no és dispòsit a correcció —tant hy és entrada pregont la oradura—, ab aytal à loch lo dit proverbi, ço és, que li sies ventós, e fartar-l'as més que si li daves tot lo món; e ab aytal hom ha loc lo proverbi damunt dit, e encara aquell antich, ço és, que a l'hom qui's vol ventar, molt prometre e poch dar.

Lo quint, que per confiança del poder real no vulles sens gran raó desplaure a negun, car així com la nau posada en lo golf de la mar o en la tempestat de gran fortuna no ha clavilla que no li ajut, així príncep no ha súbdit ne servidor que no li sia profitós e necessari en son loch; majorment com senyor posat en gran regiment tostemps sia posat en gran golf de perills de sa ànima e de son cos e en lo pregon de fortuna, patent o amagada, e qui tix e obra contra ell de nits quant ell dorm.

Lo [446v] sisèn, que, per gran senyor que sies, no·t vulles dar desgrat de negun per ço en què no·t va perill de ànima ne de cos ne de béns, car ley és crestiana que posa sent Pau, qui diu així: *Nemini dantes ullam offensionem ut non vituperetur ministerium nostrum*, e vol dir així: que negun no faça per res offensa a l'altre sens raó e causa, per tal que a la fi no sia vituperat per aquell a qui la fa, o per Déu qui l'empararà. E aquest doccument entenia a dar lo fabulari quant dix una faula aytal. Dix que qüestió estech proposada a la guineu aytal: ço és, qui cantava millor, o lo papagay o l'ase. E diu que la guineu respòs que cant hy à de diverses maneres, car alcun cant hy ha qui s'apella quinta e octava, altre qui s'apella lo gros bordó; per què en lo cant apellat quinta o octava lo papagay n'era mestre, mas en lo cant de gros bordó lo senyor d'ase ne feya maravelles. Vet, diu ací lo fabulari, com la guineu te ensenya ací de satisfer a cascuna part en ço en què no cap consciència ne negun perill, així com deya lo dit doccument.

Lo setèn document fo aquest: No·t vulles posar a risch per ço qui res no munta, car poch prea si matex qui en tota bugada vol metre camisa o bragues o queucom del seu e qui s'arisca per ço qui res no profita. Diu lo fabulari que lo leó avia gran fam e volch trobar occasió de menjar, e demanà a la ovella quin alèn avia. E la ovella, responent veritat, dix-li que fort pudent; e·l leó, fenyent-se vituperat, donà-li gran colp pel cap e aucís-la dient: —Aytal, per qual no as tu vergonya de

vituperar ton rey, ara té açò! Aprés demanà a la cabra allò matex, ço és, si avia bon alèn, e la cabra, veent que mal n'avia pres a la ovella dient la veritat, respòs-li qu'ell l'avia fort maravellós e bé olent. E·l leó donà-li gran colp pel cap e aucís-la, dient: —N'Aytal, per qual [447r] e vós me legotejats a mi ab falsies, ara tenits això! E aprés demanà aquella matexa qüestió a la guineu, dient-li quin alèn avia, e la guineu lunyà's d'ell veent que mal n'avia pres als altres, e dix: —En bona fe, senyor, vos dich que no us pux respondre a vostra qüestió, car tant só encadamada que no sent res. E així escapà, e·ls altres qui·s posaren al risch sens profit moriren, car no·s saberen desexir ne lunyar de la resposta.

Lo huytèn sí fo aquest: Si mal às a fer, no·l faces si no y veus o profit o delit, car qui mal fa sens profit o delit temporal o delit carnal o cordial, aytal hom ne ha escusa neguna davant Déu ne davant hòmens, e per consegüent ell se mostra orat de tots punts; e açò és leja tacca en príncep que res no·l puxa excusar si fa mal.

Lo novè, si veus obres altes terribles e novelles de fortuna, baste·t que te·n maravells e que·n lous Déus, de qui devallen, car si les inpugnes o les escarnexes trobar-t'i as enganat, car auràs Déus per enemich, d'on aytals obres devallen; e que devallen de Déu pots-ho veure clarament, car a aytals obres a fer no·y basta natural raó ne creada saviea. Ne les grans prosperitats no vénen als pus savis ne als pus sabens ne letrats, mas als grossés e hidiotes e sens natural astúcia. Per què, donchs, cové que de sol Déu devallen.

Lo deè, si ha bon hom veus fer coses altes e amagades que altre comunament no sap fer, no les atrebuesques al diable, car los bons hòmens ab bons àngels fan lurs afers e ab lur consell obren altes coses, e los mals hòmens, si fan aytals coses así altes, d'aytals pots presumir alt saber o diable per conseller. Gran defalliment és de l'hom tostemps entrepetrar les coses a la pus mala part, per què los pares nos ensenyaren, e és regla de dret, que cascun és presumit [447v] ésser bo, si donchs no és provat que sia mal. E d'açò ha ja tocat queucom lo segon doccument principal d'aquest capítol.

[886]

CAPÍTOL DCCCLXXXVI

Qui posa los prudens doccumens de Tampnis

Tampnis, duch en Pèrsia, en temps de Euro, qui fo rey aquí, sí féu notable doctrinari a son fill Perdigo, lo qual doctrinari fo apellat entre los persans *Espill de savica*, segons que recompta Leodicius, historiagrafus, en la història oriental; del qual doctrinari lo dit historiagrafus trasch les següents doctrines, dient que lo dit duch sots aytal estil escriví a son fill lo dit libre:

Fill, membre't primerament, e sobretot si vols prosperar en tots tos fets, que tu sies bé ab Déu; car si ab Ell és bé, si't fér d'una part, Ell te fortunarà per cent altres. E en especial te menbre que'l temes, car temor és porta de savica, segons que dix lo rey Daviu, per què pots veure que jamés no entrarà dins la casa de savica aquell qui no sabé la porta de temor. Fill, sàpies que tembre Déu és corona real al príncep, e qui aquesta corona no porta no és príncep davant Déu ne los àngels qui han offici de governar los prínceps no'l tenen per príncep ne li fan així com a príncep, ans lo matarien de continent si Déus ho permetia. Fill, qui a Déu tem per tota res és temut e ell no ha paor de negun, ans tostemps va segur per tot loch. Fill, la temor de Déu comença en l'om quant l'om comença a conèxer sos mals; per què, fill, tots jorns de matí, ans que vages fora ta casa, en qualque loch secret de ta casa pensaràs ab tot ton seny e força en los grans mals que fets as, e d'aquells faràs a Déu hu[448r]mil confessió e dolorosa, suplicant-lo de tot ton cor que li plàcia que'ls te perdó e't vulla guardar de fer semblant d'aquí avant per tal que no muyres en la sua yra ne vingues al seu irat juý; e així

començarà en tu la temor de Déu. Aprés d'açò, fill, pensaràs en les tues grans necligències, e espayosament e ab gran dolor cogitaràs com és passada la tua vida viciosament, e com has perdut los teus anys en molta vanitat, en tant que innumerable bé has perdut que volgueres e pogueres aver fet a gran glòria de Déu e a profit de tos vassalls e proïsmes e a gran mèrit e corona de la tua ànima. E aquesta cogitació deu a tu tolre tot van goyg e totes rialles e tots delits orats e totes dissolucions, pensant què has perdut ne quant dampnatge as fet a tu matex e a d'altres ne quant t'à a costar tot açò. Per totes aquestes coses deus humiliar ton cor a Déu e aver gran dolor e gran contricció de tos mals, e suplicar a Déu que t'aja mercè; e't deus estudiar e ab discretes e religioses perssones aconsellar com proveiràs que puxes tornar en la gràcia e amistat de nostre senyor Déu e puxes fer alcuna penitència a ell plasent per la qual li puxes satisfer de tos mals. Confessa't així matex sovín a perssona scient e ab consciència, car la confessió fa molt acostar a Déu. E fé oració continuada e segreta e ab cor attent, pregant al Fill de Déu que aja pietat per la sua valor e per virtut de la sua mort preciosa, e digues-li així: Senyor, qui m'has fet néxer per aver la eternal glòria ab Tu en paradís, plàcia't que, per virtut de la tua sagrada mort e passió, que no'm vulles avorrir ne desemparar, mas per los [448v] preciosos mèrits de la tua santa mare me vulles emparar, regir e governar e portar a bona fi. O Senyor, plàcia't attendre que tu és lo meu pare, creador e redemptor, e que m'has fet de fanch e de vils coses qui m'enclinen a fer contra la tua santa volentat per la mia gran misèria qui y ajuda; donchs, pare de tota creatura, no vulles dampnar la tua obra qui així altament as creada e comprada e reemuda ab la tua preciosa sanch! Aprés convertex-te a suplicar a la mare de gràcia, madona santa Maria, així com en aquella qui és mare de tot lo món; e aprés a l'àngel qui't guarda, e demana-li humilment perdó de les grans irreverències que li fas tot jorn, e suplica'l que entena tostemps a la tua salvació. Aprés recorre a qualque altre sant, si n'has negú per devot, e veuràs quanta gràcia e misericòrdia trobaràs ab Déu per esta via, tota vegada, emperò, abstinent-te de legs peccats e de grans; car sàpies que sovín és estat vist que cavaller que devia juntar o fer qualque altre acte de cavalleria, quant se occupava en los dits actes, Déu trametia lo seu àngel en forma de cavaller semblant a aquell, qui así s'occupava en los dits actes, e feya aquí los actes cavallerívols mils que tot altre en honor e sots nom d'aquell qui en sa cambra estava occupat en los dits actes spirituals e devots.

E continua encara lo dit duch Tampnis escriure a son fill sots la manera següent.

[887]

CAPÍTOL DCCCLXXXVII

Qui continua aquells matexs consells

Fill, sàpies que la bona lengua val mig hom, per què·t prech que sobre ta lengua ages [449r] especial guàrdia. E, si vols que ton parlar sia graciós a tota res, attén que parles tart e a prech, poch e curt, e faràs així com a savi e per aytal seràs reputat, car diu la santa Escriptura que callarà l'om foll e serà imputat a gran saviea. Aprés parla sens tot impertinent, mas solament al punt, car si vols respondre a aquell qui·t demana de matí si vols anar a hoir missa, no y cal dir que així as somiat o així, ne que així as dit ho oït o així, mas basta que respones tantost al punt dient —Plau-me o —No puch o semblantment, sens tota altra prolixitat de paraules. Fé encara que los gests responen a tes paraules, així que, si res vols loar, que estenes la cara e exampla los braços e guarts e·t leus tot en alt; si res vituperes, fes mala cara e t'esquius tot e fes los gests responens a les paraules, segons que acostumen les gens de la terra, e daràs gran bellea a ton parlar.

Fill, si ton parlar vols embellir, no t'acosts molt a aquell ab qui parles e prin cert cest al començament de tes paraules, ço és, quant deus estar luny de l'altre, e ultra aquell sest no t'acosts més, e guarda·t que no li acosts tes mans ne·l tochs per res. O, si y erres, tostemps aprés que fet ho ages li demana perdó humilment. Fill, ton parlar sia tostemps sens cridar e sens clamors, car cridar és senyal de perssona leugera e ab poch seny, si donchs per força no ha a parlar a gran multitut. Fill, en ton parlar no·t vulles cuytar, perquè no confones tes paraules e no profiten res als altres. Per raó d'açò, fé que jamés no ages a dir moltes coses

ensemps, perquè no t'ages a cuytar. Fill, a ton parlar dóna manera e son responent a la matèria, perquè aquells qui t'hoyran o puxen mills retenir e tu mills empremtar en ells. E per tal [449v] és gran saviea pensar en ton parlar ans que l'ajes a proposar a negun. Legim del rey Phenich de Armènia que totes quantes coses devia dir davant sos vassalls solempnament en públich, que primerament les recitava totes de paraula a paraula, de nits, a sa muller en lo lit quant havia dormit, o a qualque cambrer en sa cambra.

Fill, sobiranament te guarda que no·t cuyts en ton parlar; per tal no parlaràs jamés ab fellonia; e guarda·t de vituperar negú si no vols ésser vituperat e aÿrat e menyspreat. Fill, si vols que Déus te faça honrat, da honor a ta paraula, ço és, que no digues orrees ne viltats, majorment en públich, ne encara en amagat, no te·n fiys en ta muller, car la mala costuma de òrreu parlar que apendràs ab ella t'i farà puys caure en públich. Sàpies, fill, que en les parts orientals estech tostemps així cosa abhominable tot òrreu parlar, e majorment en perssona generosa, que per ley avien general que perssona generosa òrrea no era nada ligíttimament. Sàpies, fill, que lo rey Abdias de Ragau havia un fill que sabia noblament pintar, e avia tres fills fort legs; e estech-li dit com feya tan belles ymàgens com pintava, e feya los fills tan leygs, e respòs que per tal car, quant pintava les ymàgens, lavors hy veya bé, car tostemps obrava ab lum, mas quant engenrava los fills jamés no y tenia lum ne y veya! Les quals paraules recitades al pare foren a ell així greu, en quant li appareglueren queucom inonestes, que manà al fill per dos meses següens menjàs en terra plana e no veés dins aquell temps la sua cara.

Del rey Silech de Càspia legim en les istòries orientals que avia filla fort nobla e per ell molt amada; e com un cavaller secre[450r]tament digués a la dita filla que lo rey de Nínive li avia comanat un besar que li donàs de part sua, e la donzella veés aprés si un ase, levà-li alt la coa e, ensenyant lo ses de l'ase al dit cavaller, dix-li així: —Posats-me ací lo besar que m'aportats. E lo cavaller se tingué tot per envergonyit. E aprés, com lo pare de la dita donzella sabés això, manà que lo cavaller fos sentenciat així com a desleal. E davant tothom feri sa filla poderosament, dient-li que, jatsia que agués bé fet rebujant lo dit besar, emperò, per tal quant lo avia rebujat òrreament e ab paraules qui no pertanyien a donzella, ell volia que ella rebés aquí matex trenta morrades sobre la boca qui així avia parlat òrreament.

E si mal està ha hom de honor e a dona dir viltats, així matex los està fort mal que les ogen volenter ne ab plaer. Legim de Onoctato, rege Elincorum, que hoý dir que sa muller sí escoltava un seu jutglar

mentre deya orrees e viltats e que u avia pres en costuma. —Per ma fe, dix ell, que ma muller no deu ésser casta ne dona de vergonya així com yo·m pensava! E proposà·li de fer una gran vergonya e minva davant tothom, mas ella, qui u sabé, fenç·se sorda, e dix al marit que per tal que la gent no percebés la sua sorderia, per tal feya aparès que·s riés e oýs ço que deya lo dit jutglar, emperò que ella no s'avia hoÿt d'aytant de temps ençà. E lo dit rey crech·s'o, mas dix·li així: —Yo us é per escusada a vós, mas no u he mes filles ne vostres donzelles qui les viltats aquelles se escoltaven. Respòs la dita reyna: —Senyor, yo tinch mes filles e mes donzelles així nodrides, ignocens e bones que no à al món viltat quí·ls fos dita en la cara que elles sabessen dir allò què vol dir ne si és mal ne bé. E açò per tal quant jamés no·ls fo exposat clarament ne·s sa[450v]ben què s'és. E diu la història oriental que lo rey respòs així: —Fort me·n maravell yo que això sia ver! Dix la reyna: —Provats·ho e veurets·ho. E diu que lavors lo rey apellà una de ses filles e dix·li així: —Volries tu conèxer hom? Respòs aquella: —Pare, hom e fembra e tota res qui bo sia me plau conèxer. Dix lo rey: —Ara conech que ver se diu la reyna que aquestes donzelles no saben gens de mal. E lo bon de badoc crech·s'o tot, emperò manà sots grans penes que juglar ne altre hom òrreu jamés no entràs en cambra de les sues dones.

Per així gran mal tenien los passats, majorment en dona de bé, deshonest guardar com hoir o dir desonestat. Legim d'aquell gran Alexandre que, com li fos presentada per amiga una fort bella donzella, Aristòtil li consellà que no s'i acostàs per res, car en l'esguart li avia conegut que tota era verí, així que qui que ab ella jagués morria de continent; e així era, car així guardava ferm com la serp, com fos nodrida en menjar carn de serp. O, deya lo dit Aristòtil, com és gran senyal que la fembra és vil o ha poch seny quant guarda a l'hom de ferm en ferm, e sia l'om qui·s vulla! E ja és pigor quant scientment guarda falaguerament e ab riayes. Mas lavòs ne juga al descubert quant ab lo guardar se pren a tocar, la qual cosa dix que no era legut sinó a mare o a sor o a muller, mas sobre totes altres fembres a muller, e aquella encara és leguda aytal cosa ab gran seny e manera.

Fort avien, encara, per abhominable antigament los hòmens notables que dones, e majorment donzelles, diguessen paraules aleerades ne desvergonyades ne sens sal, e si u feniesen tenien·les per desvergonyades e ab poch de bé. Diu·se que la filla de Bocanegre, duch de Gènova, de[451r]manà a una gran dona pisana per què diables jamés no nohien ne fahyen mal a jenovesos. E respòs la pisana que per tal quant los

tenen per seus e esperen·los·ho tot a la fi. Per raó d'aquestes paraules se moch tanta de remor que cuydà pujar massa. E per açò lo dit duch cuydà matar sa filla, así com a temerària e a folla parlera.

[888]

Capítol dccclxxxviii

Qui continua aquells matex doccumens de saviea

Fill, si l'amich teu te fa quit desplàcia, no te'n torbs, car presumir deus que qualque bé t'à fet. Yo en mon jovent fuy aspre a mos vassalls e comané sovín mon loch a Ciri, lo meu amich, qui tractava la gent fort dolçament, contra ma volentat, e com yo'l ne reptàs dient-li que a mi desplaÿa ço que'n feya, responie'm axí: —Ço que yo fas de pietat en ton poble, fas per tal que la tua casa dur e estiga ferma, la qual tu derroques per ton foll regiment. Pensar-te pots, deya ell a mi, que aquells pobles qui elegiren lo primer de ta casa no's faeren catius seus, mas, volens proveir a si matexs e als lurs successors, ab ell faeren patis a si matex honorables e profitosos, los quals tu los trenques tots dies, no contrastant que'ls los ages jurats; per què't dich que, si tu regeys aquest poble a ta guisa, que ell te tolrà la senyoria e la perssona e't destrouirà ta casa fins als fonaments, e segurament é conegut diverses vegades que ell me dix gran veritat. Follia és, fill, donchs, irèxer-se contra son amich, jatsia que ell faça contra volentat d'om.

Fill, dir-t'é un gran secret de saviea qui és aquest: que per ésser liberal pots attènyer amistat de Déu e d'òmens, noblea, honor e fama a tu matex, e duració a la tua casa. Fill, [451v] liberalitat no permet que l'om sia gastador del seu, mas que don segons la sua facultat e poder là a on se pertany; car qui per donar a altre o per fer-se rich hom ajusta ab mal títol, la mort se procura e destrucció de sa casa, car cert pot ésser que d'aytal riquea no se n'alegrarà lo terç ne encara lo segon.

Legim del rey Omar de Laodocía que aparech a son fill aprés sa

mort pregant-lo que donàs per amor de Déu tota la peccúnia que li avia lexada, car jamés no podia exir de penes fins que la agués satisfeta a aquells de qui ell la havia aüda. E diu que lo fill respòs-li axí: —O cruel pare! E com me poguist lexar en poder de la mort quant morist? Car per raó de la mala peccúnia m'é vists tans perills e tans mals e jamés no à Déus volgut que me'n sia de res servit. —Fill, dix lo dit rey, no pensava yo que nostre Senyor axí avorrís peccúnia mal guanyada ne lo guanyador, car si u sabés no la t'aguera lexada. Dix lo fill: —Pare, e tot die t'o preÿcaven los frares davant. Respòs lo pare: —Fill, poch preava lurs sermons, ans te dich que una de les coses principals per les quals só estat en perill de dampnació sí és estat per tal quant menyspreava los sermons, los quals Déus me dava e'm feya fer davant per salvació de la mia ànima. E diu aquí la història grega qui u recompta que lo fill de continent restituí la dita peccúnia axí com devia, e lo pare féu gràcies al fill, revelant-li que era salve, mas que fo en gran perill de dampnació per sa mala de avarícia de ajustar, sinó que l'avia fet Déus salve per tal quant en sos dies reemé xxxiii catius de mans de infels a [452r] honor dels trenta-e-tres anys que Jesucrist visch en la terra.

Fill, no vulles massa complaure a tothom si no vols encórrer grans minves e vergonyes de tu matex; què cal al gran hom cerquar que ell plàcia a negun? pus que ell faça a tots ço de què és tengut, car fer-los açò lo mantén davant Déu e hòmens, ne y cal pus cercar. Fill, gran minva fa a si matex lo príncep qui desiga complaure als altres, e, per bé que faça, Déus farà que ell desplaurà més que no's pensa, e d'aquella part hon vol complaure, pus que no dupte desplaure a Déu per amor que plàcia als hòmens.

Fill, si no vols res prestar a negun, faràs gran viltat, e Déus te'n pagarà per semblant cas, car auràs necessitat e no sabràs a qui recórrer. Emperò, per cobrir ta viltat, si axí u fas cuyta-t'i primer e ampra als altres que't presten, e axí faràs que negun no t'amprarà de prestar; car demanar a prestar fa hom lunyar aquell qui és ha hom enujós e'l fa callar que no demana res per bé que n'aja aüt cor. Fill, a negun no dons senyoria sobre tu matex e sia quant se vulla amich teu, e en especial a ta muller, car si u fas penedir-te'n as.

[889]
CAPÍTOL DCCCLXXXIX

Qui posa altres savis documens d'aquell matex duch

Fill, si vols dir al príncep o al gran hom res qui li desplàcia sens que ell no s'irasca contra tu, attén, primerament, que l'ages obligat tantost per qualque asenyalat servei o plaer que fet li ages. Aprés attén que sàpies entrodoir la paraula, car açò és gran aptea, e la qual ha fort necessària aquell qui ab grans senyors persevera, car si la paraula sab [452v] entreduir, ell li pot dir què's vol sens tot perill seu. (D'aquesta matèria é ja dit queucom damunt en aquest libre matex e en lo *Terç libre* n'é posades alscunes regles o eximplis en lo Tractat del peccat de lengua.)

Fill, si plagat t'à Déus en muller traverssosa, gita-t'o de cor al mills que puxes, e pensa que ordinació és divinal que tothom en esta vida ha a sostenir qualque una o moltes de les plagues de Déu, les quals són malaltia, pobrea, fretura d'infans, infàmies, persecucions, mort de persones cares, dolors en lo cor, e males companyies. Pensa encara lo dit de la santa Escriptura que Déus dóna la muller, e per consegüent d'Él és vengut que la ages aytal per qualque alta raó a tu amagada; pensa que, si altra te'n procures, Déus la't darà pigor, per què val més soferir la primera. No't vulles molt asubtilar a saber-la bé governar, car açò és cósa en què fall tota art e tot seny e tota indústria, e en açò pots conèxer que aver aytal o aytal muller és obra de Déu.

Fill, tostemps estudia saviea volent, car açò pertany sobiranament ha hom generós. E sàpies, fill, que antigament solament generosos eren savis e jutges. E com te penses que lo regiment dels romans permesés

fills de pagesos e de simpla gent jutgar a si matexs ne a ciutats ne a viles? Cert no pas, mas vet, fill, què ha feta la follia dels hòmens generosos que ha lexat l'estudi de la saviea, qui era la lur glòria principal, e ha elegida la pus minva part, ço és, entendre en força e en art d'armes especial; e per tal los ponex Déus per aquest peccat fort lejament, car huy per tot lo món los fills dels pagesos an amprat l'estudi de savica que los generosos han lexat, e jutgen los generosos e'ls han toltes les honors principals, pus que los generosos an a venir a lur juý. E aprés los tolen tots lurs ayres, car los [453r] generosos van als fets de les armes, e aquests reposen en les ciutats e grans viles en lurs cases. E aprés los han tolts lurs profits, car un savi és tantost ric hom e lo generós quaix no jamés o fort tart; no-res-menys, que lo savi, per anar a una collació o per dar un consell, poarà diners aytants com ne vulla, e un cavaller per un florí estarà al camp de batalla nit e jorn contra los enemichs a perill de perdre si matex e les sues coses; vet, fill, què ha fet menyspreu de saviea! Prech-te, donchs, que tostemps la cerchs e la vulles e la preus e la estudius, car serà gran corona al teu cap e dar-t'à gran glòria a la tua casa.

Fill, no vulles per res lexar generositat e costumes nobles d'om excellent, ne vulles creure als generosos qui huy són en lo món, car tota generositat és uy oblidada, ne ells no'n saben gens; mas resembla a la generositat que ligs en tos libres dels grans hòmens passats e veuràs que, comparant lurs fets als presens, que tota generositat qui al món és huy és cosa fort vil e fort leja e a gran menyspreu de la raïl d'on devallen. Per tal consellà Orfeus, philosof, a tots los reys meridians de no fer d'aquí avant negun cavaller de la linya dels cavallers passats, per tal quant tots aytals avien perduda tota noblea e generositat, e'ls consellà de fer-ne de novells, e tots que fossen fets per la forma antiga, ço és, per elecció de mil.

Fill, deya aquest, guarda't de no posar cosa criminal ne civil de pes en consell de gran multitut ne de hòmens sens letres, ne encara en audiència de letrats, sens que no y agen deliberació bastant, car per altra via faràs de grans injúries, les quals a la fi vendran totes sobre ton cap. Fill, sàpies que sens deliberació no's deu ne's pot bé determenar la veritat amagada.

Fill, no permetes lo braç ecclesiàstich massa créxer en rendes ne en temporalitat, [453v] pus que n'agen a suficiència, car si u fas fer-los has lexar lo servey de Déu e fer-los as lexar estudi profitós en ço qui a ells pertany, e'ls faràs finalment entendre en la temporalitat e en coses escandaloses a ells e al poble de Déu e a tu matex. Fill, attén bé que lo jorn

que Contastí, emperador, ac dat l'imperi occidental a papa Silvestre fo hoÿda veu en Roma qui dix: Huy és posat verí en la Esgleya de Déu! E exponia aquesta paraula axí Mamertinus, patriarcha alexandrinus: car riquees e sobreabundància en hòmens ecclesiàstichs són lur mort e confusió e escàndel del poble setglar, car per aytals sobreabundàncies lexen lo servey de Déu a què són tenguts e·s donen a mals innumerables, a gran menyspreu de les coses sacras que contracten, e a gran irritació e comoció e escàndel del poble setglar qui u veu, e a gran destrucció e menyspreu d'ells matexs, qui per les riquees excessives viuen fort carnalment e fort vergonyosa davant Déu e lo poble.

[890]

Capítol dcccxc

Qui posa los nobles consells de la saviea de Argos per a preparar-se a ben morir

Argos, rey de Sirtes, bon crestià e fort notat per los meridionals de assenyalada saviea real, escrivent a Menelau, son nebot, sí l'assentà sobre los punts següents:

Lo primer, que tostemps seguís raó en tots sos afers; si no, Déus lo apartaria que auria a contractar ab hòmens sens raó, a gran dolor de la sua ànima. Deya encara que aquell qui scientment contrasta a raó de ús usant sobre raó, lo fa caure en sa pròpria raó, axí que ell, cuydant usar de rahó, farà contra expressa raó; raó és car lo peccat li encega la raó, per què co[454r]vé que ell faça contra raó. E aquesta matexa conclusió posa sent Pau, *ad Romanos, secundo,* en aquell parraf *Et quia mundus.*

Lo segon, que en esta vida e en sanitat faés son testament e·l pagàs quant a les lexes e a les almoynes e misses qui s'avien a dir per la sua ànima, car per cert agués que, no contrastant que los grans senyors aguessen més mester almoynes e misses e satisfaccions que altres gens aprés lur mort, emperò ells ne avien menys que negunes altres gens del món, car negun no·ls amava. E li dix axí, en la fi d'aquest doccument: Sàpies, nebot, que anch testament de gran senyor no·s complí aprés sa mort per negun. E li dix axí: Sàpies, nebot, que·ns dix lo sant abat Apollonius que en purgatori la pus freturosa gent que y sia de almoynes són prelats e prínceps, bé que·t dich que n'i van pochs, car lur leja vida los tramet al loch pus pregont.

Lo terç fo que defalliment de veritat en les coses promeses als súb-

dits, e defalliment de justícia que no fan a aquells matexs, e poca cura de Déu e pocca provisió a la mort e poca pietat e gran crueltat a los súbdits e poch entendre en lur profit, com per alre no sien posats en lur grau e estament per Déu, açò los dampna finalment e·ls aporta a perdició. E ací ell diu aytals paraules: Nebot, car lo príncep no solament és deutor a son poble de fer-li bones obres en vida, ans encara li és tengut de lexar gran bon eximpli e fama perpetual de si matex, de la qual sos successós prengueren forma de viure e lo poble ne sia illuminat e provocat de amar aquells qui del príncep mort són exits; per què, per aconseguir aytal lum e fama deu lo [454v] bon príncep fer tot son poder de ben viure e de sàviament parlar e de fer vida exemplar e luminosa als altres, perquè aconseguesca benedicció de Déu e de son poble e sia d'ell memòria gloriosa per a tostemps.

Fill, que lo príncep no conega sos defallimens ne preu res dar de si mals eximplis, ne aja plaer que sia corregit degudament, ne lo cor no li amollesqua per res qui oja dir del juhý de Déu ne del perill de sa mala vida, ne cuyt ésser gran peccador, ne s'acost a res qui·l puxa ab Déu acostar, ne·s moga a pietat ne la faça quant veu loch e temps, totes aquestes coses són grans indicis e senyals de la sua dampnació e que lo peccat lo senyorega poderosament e que lo diable lo té subjugat e encegat e sots son poder fort poderosament. Donchs, fill, dix aquest, ama tu matex e ama la tua ànima e pensa que tot sol e per tu matex e sens procurador as a comparer davant lo juý de Déu, qui no pot laguiar, car ja és la mort a la porta, on te cové de pendre comiat perpetual de tot lo món, e primerament de tota la tua casa.

[891]

Capítol dcccxci

Qui continua aquells matexs savis consells

Ultra los dits consells donà lo dit príncep los següents a Ormitallo, fill seu, segons la *Crònica bulgàriga*, cap. c, on diu que li escriví així: Fill, jamés no lous saber a negun sinó a aquell a qui pertany. Per tal, no loaràs saber d'armes a clergue ne a religiós, ne saber preÿcar a cavaller, ne saber jugar ab fembres ne saber pyntar si matex a príncep ne a baró, ne saber fer bacalleries a hom de honor ne a generós, [455r] ne saber burlar ne cortejar de amós en públich a dona ne a donzella, ne saber jutglarejar a hom antich ne a prom, mas a cascun me loa son bon saber en sa bona art e estament, e aquel me loaràs més e aprovaràs qui mils sap sa art e l'estament al qual Déu l'à apellat.

Fill, jamés no t'acosts molt a gran senyor que una vegada ages molt ofès, car si u fas ab pocca ocasió te posarà la mà damunt e compraràs-ho al doble, tot ço qui t'era perdonat. Fill, per tal que Déus te endreç en ton regiment e·t salve, dóna·t esforç virtuós e ensenya virtut aytal davant tots aquells qui·t veen, que aquells qui són de ton for e aquells qui no·n són tots ajen paor de fer malvestats e legees là on tu és, tement la tua bonea e virtut així per paor com per vergonya. Fill, si vols de Déu aconseguir especial misericòrdia en ta casa e en ta perssona e per tot ton regne e senyoria, gira·t a fer obres de misericòrdia, especialment a reembre catius e a relevar pobres vergonyans, així que per pobrea no·s desesperen ne agen a fer peccat. Fill, si en aquestes obres entens o te·n fas diligent procurador per la amor de Déu, grans seran les gràcies que aconseguiràs de Déu en vida e aprés ta mort.

Fill, si vols aver Déu per pare especial, lunya de tota comunitat hòmens scelerats e bandejats e corromputs jutges, ne per la vida consentes que sia posat en ofici de comunitat hom qui sia notat ne sospitós de corrupció de peccúnia ne qui sia tacat de negun vici qui·l puxa encegar en son regiment, car aytal hom és vida e mort de la comunitat. Fill, si vols que Déus no partesca de tu, fes que [455v] en cascuna comunitat de ta senyoria sien pensionats de la comunitat dos notables juristes en vida e en sciència qui sien avocats de viudes e de pubils e de pobres, especialment de encarcerats en les presons comunes, e aquests agen plen poder de foragitar de totes corts tots plets e qüestions durans de tres mesos ensús.

Fill, per tal que Déus te exalç he t'honre e·t tinga en ton grau, dóna aquesta glòria a Déu, ço és, que tothom qui en dicmenge o en festa manada sia trobat, tro que sia tocada misa solta, jugant a negun joch dins lo loch, o que sia trobat en lo bordell, que aja a córrer la vila ab açots.

Fill, per tal que lo senyal de la cavalleria crestiana, lo qual és la santa creu, te sia guarda e endreçament en tos afers, així com fo a l'emperador Contastí e a d'altres, no permetes que en ciminteris ne fora ciminteris, ne en tapits ne en res altre, sia posat en terra on puxa ésser calcigat, ne sia posat per senyal en ostal ne en tavernes, qui són apellades per los sants escoles del diable.

[892]
Capítol dccclxcii

Qui continua aquells matexs consells sobre lo bon regiment de la casa

Aquest matex príncep, interrogat per un simple seu vassall com poria hom bé regir sa casa per guisa que jamés no vingués a·ver vergonya ne a escàndel ne a menys, donà-li aytals consells: Lo primer, que attesés l'om de aver temor de Déu, attenent e estudiant de servar los deu manaments de Déu. Lo segon, que en especial l'om no fos jurador, e que tingués oració ordinària a matí e a vespre. Lo terç, que fos leal e verdader a tothom de fet e de paraula. Lo quart, que no fos vindicatiu de ses injúries, mas que les lexàs totes per amor de Déu. Lo quint, que faés [456r] almoyna ordinària segons son poder e fos misericordiós aytant com pogués, e·n especial que s'acordàs de dar delme o dotzena o vintena o primícia a Déu ordenadament d'açò que guanya o que cull tots anys. E aquests documents li donà així com aquells qui avien a endreçar envers Déu.

Altres li·n donà qui l'avien a endreçar envers lo món e sa casa. Lo primer sí fo que jamés no despesés ultra ço que cullia, e que tostemps li sobràs queucom per tal que cas soptós no li pogués destrouir sa casa; emperò que per paor d'aytal cas no faés desmesurat ajust ne·s lexàs de fer obres de pietat, e que tostemps confiàs molt de la ajuda de Déu en tots sos fets ne·s donàs gran ànsia de l'esdevenidor, faent ço qui dit és. Lo segon fo aquest: Si as art de viure, esforça·t ab aquella al mills que puxes; si no n'as, acosta·t ab grans hòmens qui t'ajuden a viure, tu faent a ells bon servey, segons ta condició. Lo terç: Jamés en ta casa

no sia negun ociós, ans tothom hi ajut, segons son estament. Lo quart: Jamés en ta casa no's guast res ne s'i faça de res excés, mas plàcia't tostemps en totes coses la via mitjana, si's vol en vestir o en menjar e en convidar, car nodriment de boca e esquivar vanitat e ergull ajuden molt a fer la casa, e ja més si y esquives jugar e amistat de bragans. Lo quint fo aquest: Faràs ab temps provisió a tot l'any perquè no ages res despendre a menut. Lo sisè: Si deus res a negun, paga-o prestament, e si pots paga-los d'açò que tu as a vendre. Lo setè: Ages gran estudi en justament ajustar e en prudentment conservar ço que as [456v] ajustat e en reembre les despeses. Lo huytèn és que per estalviar no faces viltat, ne't vulles tolre ta fama ne comuna honor com ho sabeses manlevar, car no és hom menys tengut a conservar sa honor e sa fama que sos diners. Lo novè: Sàpies-te ajudar de bones companyies per mar e per terra qui t'ajuden a créxer lo teu treballant e consellant. Lo deè fo aquest: que per muller ne per infans ne per altre no't desfaces per res per tal que despuys no ages a venir a vènia d'aquells a qui pots justament senyorejar. E aquest document trobà ell ja *Ecclesiastici* xxxiii.

E, donant fi a aquesta matèria, dix que molt ajudaria a tot bé que l'hom volgués que ell fos en bon loch e agués bons sabès e bona art e's guardàs de ofendre negun e que anàs simplament e s'acostàs a bones e ab notables perssones e's guardàs de jugar e de follejar.

[893]

Capítol dcccxciii

Qui continua aquells matex consells en fets de batalles

De la saviea d'aquest matex noble príncep proceí la manera tartàrica de batallar ab bombardes, segons la història meridional. Car aquest, vinent a batalla ab sos enemichs, feya anar davant sa ost coc carros leugers, e cascun portava huyt bombardes: dalt quatre, e baix, sots aquelles, altres quatre; e enceses les quatre sobiranes, del foch qui d'aquí eaÿa se encenien les jusanes, e cascuna d'aquelles gitava ensemps dues pedres, una aprés altra. E avia mestres qui sabien traure dret fins al dit d'un hom, e feya que gitassen per espay de mil o de dos mília passos. E fer[457r]mats los carros per lo fust qui va lonch davant, lo qual lavors girat, lo carro se fermava detràs, dava tanta terror a sos contraris que negun no gosava ab ell batallar. No-res-menys, posava-les a vegades en les ales de la batalla, e, ans que los contraris fossen mesclats ab los seus, feya que les dites bombardes desparaven en la mota o en lo tropell dels contraris e axí'lls esvaÿa e'ls matava a tots. Si sabés que sos contraris ne aportassen axí matex, lavòs ell sabia quant podien lançar les bombardes contràries, e si lançaven per mil passos feya que les sues lançaven per c o per cc passos més; e per esta via ans que los contraris aguessen desparat ja eren morts e vençuts. Per esta via esvaÿa los lochs murats, foradant-los los murs ab ses bombardes. Per esta via ensenyà als asetjats que de dins trencassen los gins a aquells qui'ls asetjaven de fora. Per esta via ensenyà als marinés de esvair vexells contraris en mar. Per esta via ensenyà a tothom qui's temés de portar-ne una poca d'una liura sots la exella per esvair son enemich.

E notaràs ací que la pólvora de tirar ab bombarda se fa axí: Tu

auràs primerament salnitre bo e fi una liura, e çofre viu quatre onzes, e carbó de sàlzer gatell tres onzes. E si la vols fer millor posa-y més avant càmfora una onza, e argent viu miga onza, e arseni groch sublimat una onza e mija, e aquesta fa maravelles!

D'aquest se diu que ensenyà aytal doccument al mestre de la sua cavalleria, ço és, que jamés no volgués brocar contra sos enemichs si donchs no prenia los lochs on brocava. [457v] Raó és car deya que, si feya lo contrari, que lavòs se n'avia a tornar fugent ab los seus a qui faria la brocada; e ultra açò, que com no sabessen si les parts per les quals aurien a fugir serien enayguades, poria ésser gran perill en la tornada per als cavalls e per als cavallers matexs. E, si per ventura a la tornada era hom perseguit per los enemichs fins al loch d'on hom se mogué a fer la brocada, auria hom a perdre aquell loch per l'altra plaça, que los contraris aurien a hom tolta, per què aconseguiria hom gran perill e gran dapnatge.

D'aquest matex legim que escriví a son frare, qui fo rey de Líbia, que fos hom espaxat en afers, car qui no sap afers espatxar no és bo per a tenir regiment d'òmens; per tal dix la santa Escriptura, *Ecclesiastici* XXXIII: *In omnibus operibus tuis precellens esto et ne dederis maculam in gloria tua,* e vol dir aytant, ço és, que en totes tes obres sies endreçat e espatxat e no vulles posar màcula en la tua glòria. Glòria dóna Déus a l'hom en esta vida quant lo posa senyor dels altres e li dóna fort alt grau e'l mostra que deu ésser apte per regir e per endreçar los altres; que, donchs, ell sia ligamosques e pereós e tot empatxat en sos afers, lavòs posa gran màcula en sa glòria e en sa fama. Legim de Serse, rey de Lídia, que com fos simple cavaller, empero per lo gran avisament que ell avia e per tal quant sabia endreçar les gens e espaxar, lo poble lo elegí en rey e tolch lo regne a Seleuch, qui era primogènit de Mansor, qui fo rey d'aquell matex regne; e tolch-lo-li per tal quant, com fos entrecuydat, no era sinó escaravat entre borres ne sabia espaxar negun negoci, ans los correus qui li eren tramesos [458r] de diverses partides feya romandre e esperar tant per fer-los respostes que sovín se n'anaven sens respostes, no volens-les esperar, per lo gran laguiar seu. Per aquesta matexa raó cuydà Absalon tolre lo regne a son pare Daviu, car espatxava les gens en lurs negocis, les quals son pare feya esperar, car era ja vell, segons que legim en lo segon libre dels *Reys*. Per raó d'açò manà aquest matex príncep a son fill que fos espatxat en sos afers, en tant que cascun qui ab ell agués res a fer agués prestament resposta o justícia o consell a tot ço que demanava, car axí's pertanyia a tot gran senyor, e devia aver gran consciència e vergonya de fer lo contrari.

Demanat a Juli Cèsar per què pensava que ell fos levat en tan alt estament com era l'imperial, com ell fos estat fill d'un simple cavaller, respòs: —Car jamés no esperé a fer al matí ço que podia fer de vespre, ne fuy pereós en neguns afers. Interrogat aquest per un seu cavaller si podia l'om rich-hom conèxer si son tresor li faria mal profit, respòs que hoc, per esta via: —Car, dix ell, si lo rich-hom conex que son tresor és estat mal ajustat e és mal conservat, ço és, que no's dóna là hon deu e'n quant deu, cert li pot ésser que d'aytal tresor ell tendrà mal goyg e que mal profit li farà. Interrogat com pot hom escapar a soberch enemich, respòs que ab traversures, car dix que là on defall força, seny o à acomplir. Interrogat d'on se podien aver agudes traversures soptosament e abtament, respòs que d'aquells a qui'n cal e qui u han per natura e per art e per costuma, e sovín hy és apte enteniment de fembra si parla sens delibera[458v]ció. Interrogat com se pot fer traversura a l'hom avisat e savi e occulat, respòs que ab aquells en qui's confia; car dix que no és hom al món bastant a veure totes çoses ne en tota part ne qui's puxa guardar d'aquells en qui's sia, ne qui puxa viure que no aja en qui confiu. Interrogat ab quina espècia de traversura és l'om abans enganat, respòs que ofirent-li ço que més desija, ab manera, fins que y sia bé escalfat; car lo seu desig e escalfament donen gran avantatge a la traversura a fer, car lavors ell matex se ajuda a fer-la. E lavors dix que aquell qui fa la traversura deu allegar los béns de què fa balumenes a l'altre e amagar los perills e tots mals e dampnatges, e axí empenyerà son fet.

[894]

CAPÍTOL DCCCXCIIII

Qui continua la dita matèria parlant de traversures e de males astúcies

Consellava aquest, emperò, que sobre tot fet perillós attesés cascun al temps, car lo temps ensenya a cascun què deu fer.

Deya en Guilem de Monpeller, avi del rey en Jacme d'Aragó, qui pres València, e pare de madona Maria de Monpeller, mare del dit rey, que traversura hy avia en tres maneres, car la primera espècia se apella ytaliana, la segona africana e la terça castellana. La ytaliana termenava tostemps en venjar e en conquerir; la africana en bon temps e en gaudir, mas la castellana en furtar e en mentir. Per què consellava que tothom qui ab les dites nacions agués res a partir, que tostemps fos ascientat sobre lurs traversures, car attenent a açò qui dit és pus leugerament porà cascun conèxer on ne van si li volen fer traversura. Aquest [459r] matex Guillem, per saber fer traversures e per saber escapar-hy, tenía aytal manera: tostemps, quant sos cavallers eren davant ell, aprés dinar o en altra ora covinent, car lavors proposava ell matex o qualque hom seu aquí davant tots així: —Posem que aytal cas se esdevingués; vejam: vosaltres quin recapte hy daríets, ab força o ab seny? O així: —Posats que volguéssem aytal hom esvair per aytal raó; vejam: vosaltres quina manera consellaríets que s'i tingués? E, oÿts los altres, ell pensava sobre ço que avien dit, e sobre les respostes dels altres él cogitava pregones e altes traversures, en tant que'n sabia més que altre hom del món.

Enterrogat lo famós espanyol Julià com podia hom apendre de traversures, respòs: —Si les vols apendre, attén com les fa lo diable, car volent enganar los hòmens, primerament o'ls ret segurs sobre alcun punt o'ls gita de seny ab delits o ab prometences, e l'hom així embacinat tantost és atterat; així o fé tu e faràs traversures aytantes com te volràs. Aquest deya comunament alscuns savis proverbis qui han prou servit a molts: Lo primer, que la cosa qui no costa sinó paraules largament se deu pagar. La segona és que qui mal cerqua ab aquell s'à a encontrar. Lo terç, que a cuberta d'estremera drap pudent hy deus posar. Lo quart, que la dona finestrera en bon cep deu abitar. Lo quint, que anc ase no fo somera ne vil hom ab bell parlar.

En temps d'aquest Guillem, Arbeus, rey en les Indies sobiranes, príncep fort savi, trobà novella manera de edificar cases, ço és, que ensenyà de fer cases de volta e sens tota fusta sinó en portes e en finestres. E ordenà que tothom qui volgués obrar agués fet tots sos sostres e migans e terrats de volta feta de rajola e de guix, puys se'n [459v] pogués trobar en còpia. Açò manà per les següens raons: La primera, car la obra n'és pus bella e n'és pus ferma e n'és pus segura, car no s'i pren foch, e'n costa menys que si's feya de bona fusta dolada per mans de mestre; e així matex és obra pus durable, car no's podrex així com fa la fusta; no-res-menys, que si són cases fora mur los enemichs no les desfan per raó que vullen la fusta cremar o se'n vullen ajudar a ginys o a altres coses; e si u volen desfer és-los gran affany sens profit, e per tal ho lexen que no y noen.

Aquest matex donà a son fill los següents consells: Lo primer: Si as paor de ésser avalotat per ton poble, posa divisió entre ells. Lo segon: Si vols viure sens paor de negun, guarda't de fer injúries. Lo terç: Si vols que tots te temen, sies just en tos juýs. Lo quart: No vulles menysprear a neguna adversitat qui's leu contra tu, car lo mal qui al començament és poch, en la fi és sens mesura. Lo quint és: No menysprearàs les antiquitats fins que les novitats ages bé provades. E per defallimens d'aquests consells, lo rey Artús, rey de la Gran Bretanya, fo vençut, ab si tretzèn dels millors e pus famosos cavallers qui eren al món en son temps, per Brunor Lebrú, hermità cavaller de Uterprandegó, pare del dit rey Artús, qui gità tots los dits cavallers ab una lança a terra sens que no la trencà, segons que apar en la història del rey Meliadux, pare de Tristany; entre los dits cavallers així vençuts fo Tristany de Leonís, Lançalot del Lach, Palomides britànnich, Galeàs, e lo gran sens paor Perseval, Galvany, e d'altre los pus famosos qui s'apellaven del linatge de Josep Abbarimatia. Lo sisè: Si't vols bé gover[460r]nar, en los pares passats te cové de pensar. Vet los romans, per què cinch-cents anys mantingueren

lur senyoria monarchal: ço és, avent consell d'òmens elets e aprovats, servant justícia sens tota corrupció, reguardonant altament los treballans feelment per la comunitat, tostemps estudiant en profit comú.

[895]

Capítol dcccclxxxxv

Qui continua la matèria

Mamfré, rey de Polònia, escrivent a Penèlope, son nebot, rey en Cícia, així com a savi príncep en l'espiritual e en lo temporal, sí li escriví alts doccumens en son regiment, entre los quals són los següens, los quals posa la història bulgàrica:

Lo primer, que jamés, hoén missa ne dient ores ne faent oració, no parlés ab negun ne guardés sinó a l'altar, si donchs cas de necessitat no y venia; e això faés per donar glòria a Déu e perquè fos mills attès en ses oracions e fos exoït en aquelles.

Lo segon, que les oracions que deya hoent missa partís per tres parts: la primera fos per adorar e a loar e a glorificar Déu en la sua altea, e aquesta oració duràs del començament de la missa fins al prefaci; la segona part de sa oració faés membrant la preciosa mort de Jesucrist, e aquesta duràs del començament del prefaci fins al *Pater noster*; e la terça faés per si matex e per tota la cosa pública, especialment per sos vassalls.

Lo terç sí fo que no duptàs trencar fur ne ley ne privilegi a sos vassalls, ne vot ne sagrament ne homenatge ne pati ne fe promesa, si neguna d'aquestes coses és feyt contra Déu [460v] ne contra caritat ne contra la santa fe e ley crestiana.

Lo quart, que jamés no vedàs a sos cavallés que no vagen cercar la vida justament là hon sàpien justa guerra, pus la guerra no sia contra ell o en prejudici seu, ne vajen en favor de públich enemich seu; car dix que així com lo príncep no pot justament tolre a mercadés ne a altres sos vassalls lur just guany là on lo sàpien, així ne a cavallers, com aquesta

sia lur art de viure, e per açò aprenen d'armes e s'i exerciten en saber-ne millor.

Lo quint, que no permetés que cavaller qui agués presa divisa ne empresa de negun príncep guerrejars ne vingués contra aquell fins que li agués retuda la dita divisa o empresa, tornant-la-li per si o per altre en un caperó ab deguda reverència, car, en altra manera, lo cavaller o escuder o quisvol altre no faria a aquell de qui auria presa la dita divisa o empresa bona lealtat. Açò, emperò, se deu entendre quant aquell cavaller fa guerra per altre qui no és son senyor natural.

Lo sisè: No confius de Déu oradament, car si u fas trobar-t'i as enganat. Aquell confia oradament de Déu qui pensa e espera que Déus li faça sos afers ell vivent malestrugament, car, així com és follia esperar grans béns d'aquell qui hom ofèn, així é: gran follia esperar de Déu e no fer perquè Ell faç'a hom bé. Per tal dien los theòlechs que esperança sens mèrits no és esperança, ans és presumpció, la qual pot ésser tanta que seria peccat contra lo sant Esperit.

Lo setè: Faent tu ço qui en tu és, largament pots esperar en Déu, e tu així esperant en Ell, Ell farà per tu coses grans e altes. Attén com Judes Macabeu, famós cavaller, confiant de Déu e pugnant per Ell e per mantenir la sua ley, ab fort pochs vencé Nicanor, príncep de la cavalleria dels grechs, qui era ab infinida companya. E de continent [461r] que recorrech a la ajuda dels romans desfiant de la plena e acostumada ajuda de Déu, tantost en la primera batalla que féu fo mort e vençut.

Lo huytè: Si massa confies de tu matex e de tots punts confies de ta astúcia e seny e en tota part attens a ton profit e a ta honor, lexar-t'à Déus caure en tals rischs e casos en los quals per força te auràs a posar en les mans de Déu. E si lavors encara attens a ta honor e profit, farà Déus així que, tu volent elegir la part pus segura e millor per a tu, cauràs en la pijor. Per què deus ací notar que, quant l'om ve al punt de ariscar si matex o sos fets, l'om deu pensar que fet de risch és així com a joch de taules o de pura fortuna o ventura, en què res no val saber ne poder, mas sol voler de Déu, qui en aquell pas à l'om a defendre; e per tal, en aquell cas l'om deu si matex posar de tots punts en la mà de Déu, recorrent a Ell devotament, faent-li devotes prometences, especialment de esmenar sa vida, e suplicant a Ell per ajuda especial.

Dix Casianus, gran theòlech, consultat per aquest matex príncep, segons la dita història, que qui mor ariscant-se per guanyar fama de honor del món no mor en bon estament, car tot aytal risch deu ésser forçat e lavors deu ésser tot a Déu comanat; si l'om, emperò, mor per Déu,

lavors se pot ariscar. E dix aquest que qui per esquivar risch se lexa caure en peccat, que a la fi del fet ell romandrà sullat. Consultat l'abat Pastor per Constanç, emperador, com merex lo cavaller a Déu que escap ha gran risch, respòs que guardant-se de ésser cruel. E per raó d'açò, lo rey Artús no volch tolre lo regne de Leonís a Tristany, fill del rey Meliadux, no contrastant que lo dit rey Meliadux merexqués per-[461v]dre lo cors e lo regne a si e als seus.

Deya aquest matex príncep Manfré que pietat e cortesia fan inclinar Déu totpoderós a deliurar lo príncep en los grans cassos, e tiren molt lo coratge dels vassalls a posar-se per ells. Diu la història bulgàrica d'aquest matex Manfré que, com fos en un gran fet d'armes e pasàs ab son estol per un desert e tot l'estol agués gran set e vinguessen a una font e lo príncep volgués beure, no pogueren aver vi ne trobar-ne sinó un cànter, lo qual cànter estech portat al dit príncep perquè'n begués. E com lo dit príncep lo tingués aprés si, dix así: —Per ma fe, que pus que no y ha més vi, que tots ne beurem d'aquest! E diu que ell matex gità lo dit cànter de vi en la font, e la font, envermellida per lo vi, aparech que fos vi, del qual bech tot l'estol, e dixeren lavòs aquells qui aquí eren: —Aquest nostre príncep merex que tots li siam cortesos, per la cortesia e bona obra que de present nos ha ensenyada. E fo açò en lo començament de son regne. Aquest príncep suplicà al papa que ordenàs que tot rey crestià agués aver nom e l'agués a pendre de qualque un dels sants apòstols, en quant aquells són, aprés Jesucrist, los principals reys en paradís e·ls primers fundadós de crestianisme; la qual petició plach molt al papa, emperò no'n volch fer ley ne manament per no agreujar los reys crestians.

Lo novè: Jamés en ta presència no soferràs que de Déu sia res lejament dit per qualque via, e Ell guardar-t'à de confusió. Anch Ponç Pilat no poch jamés obtenir ab lo senat de Roma que ell posàs ymatge de Jesucrist en lo temple de Déu ha honor del dit Salvador, per tal que no agués negun a confessar que alcun déu [462r] era estat vilment penjat, e açò posa Johan Beleth en la sua *Summa*.

Lo deè sí fo aquest: Jamés a bacallars no t'acostaràs, si donchs no'n fas legudament tos afers, ço és, que per aytal acostament o aculliment reemes tes vexacions e n'escuses los mals que·t porien fer ells matexs o d'altres, o si donchs ells no feyen per tu ço que tu as a fer e·s pertany a ells de exeguir e més que a tu. En esta manera nostre senyor Déu se acostà als diables quant los mana, o los fa manar per los sants àngels, que turmenten los dampnats, o que maten aquells qui moren a mala mort en aquesta present vida.

[896]

CAPÍTOL DCCCXCVI

Qui proseguex la dita matèria

Aquest matex príncep escriví alscuns savis e assenyalats doccumens a Azimel, rey de Aquileya, posat en gran tribulació, dels quals he presos los següents:

Lo primer és que ell no volgués aver nom de trufador, car per res trufar de sa boca no estava bé a príncep.

Lo segon, quant de tots punts volgués trufar, que jamés no dixés per trufa ne per altra via a negú que ell fos tal que, si de fet era aytal, que li'n calgués baxar lo cap; e majorment lo ascientà que per res trufant no digués a negun que ell fos eretge ne sodomita ne traÿdor.

Lo terç, que si's volia ensenyar príncep ne hom de bé ne volia profitar en cos ne en ànima, que tostemps se levàs pel matí així que almenys al sol exit fos vestit e occupat en sa oració, ans que vingués lo temps de negociar; e diu aquest que açò és cosa així profitosa e necessària al príncep que sens aquesta és tostemps mal ordenat e [462v] tot carnal e vil e mal endreçat.

Lo quart, que estudiàs poderosament a ésser bo, car dix que l'om qui és sa e à de què viure e és bé mullerat no à escusació de no ésser bo, con quax tota avolea sia per defalliment dels dits béns o de qualque un d'aquells.

Lo quint: En casa ne en terra estranya no diràs a negú son desplaer, car, si u fas, offenent a un ofendràs a tots, la qual cosa serà a tu perillosa; no-res-menys, que és gran follia e descortesia pendre benifet en casa o en terra d'altre, e, prenent lo benifet, voler-lo offendre de grat e de certa sciència.

Lo sisèn, que qui sa generositat vol abaxar sens gran minva, guart-se que no u faça sinó per gran profit e per gran delit o per gran honor o per força.

Lo setèn sí fo: Null temps faces per fembra tractament petillós, si donchs no la encautes què deu fer o dir si és conegut son tractament. Per aquesta matèria Leopolda fo coneguda quant volch metzinar lo rey Metriades de Gambalech, car tocant-lo ab la sua mà metzinada tremolà de paor, e no incautada què diria si era coneguda per quina que via, e per tal com lo dit rey li digués per què tremolava així, de no soler no's sabé què's resposés e donà's per sospitosa, e finalment confessà sa malvestat. Dien los gascons que semblant ne à pres a Maria Matraç quant per sa filla Maria Tronxo volch metzinar a son genre Berdugat.

Lo huytèn: Res no faces ab mala entenció, e Déus endreçar-t'à e·t cobrirà tos defalliments e·t darà paraula bona en loch e en temps. Legim que Aloer, misatger de Godofré de Biló, anà al soldà de Babilònia; quant fo ab lo dit soldà dins lur mesquita e escopís en terra, aquí lo soldà fo d'açò fort escandalizat; e, per veure si lo dit misatger ho avia fet maliciosament, féu estendre per terra, l'endemà, en sa casa, tapits tots ab senyals de creu, pensant que, [463r] si maliciosament avia escopit en la mesquita, que a les creus faria reverència, o, si no la's feya, raó aparia que no avia escopit maliciosament en la mesquita. E, com lo dit missatger vingués a casa del dit soldà e escopís sobre los tapits croats, e lo soldà ja veés que no avia escopit en la mesquita per malícia, emperò dix-li així: —Com vosaltres, crestians, ajats en gran reverència la creu, fort me maravell com tu pots escopir sobre aquests tapits en què ha tantes de creus. Respòs lo dit missatger així: —Senyor, nós no avem en reverència sinó la creu de Jesucrist, e aquelles qui representen aquella; ara, aquella santa creu no és ací, car negun ací no creu en ella ne en res qui la represent. Per què aquestes creus que ací són representen les creus dels ladres qui foren crucificats ab Jesucrist, a les quals yo no faria honor per res, car no'ls pertany sinó tot vituperi. Vet, diu ací la història africana qui açò compta, vet com Déus ajudà soptosament a aquest e li donà paraula bona per resposta, per tal quant ab bona entenció escopia ça e là e no per malícia ne per vituperi. Per tal dix la Escriptura: *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter*, e vol dir que l'om qui va simplament e ab bona entenció, aquell va e pot estar ab bona confiança, car Déus lo governa tostemps.

[897]
CAPÍTOL DCCCXCVII

Qui, continuant la matèria, tracta com se deuen hedificar cases

Lo dit príncep matex ensenyà ha tot son regne com devien sàviament hedificar cases, e sobre açò donà los següens consells: Lo primer sí és que negun no edifich casa ultra la condició de son estament e de sa riquea, car fer [463v] lo contrari és a ell cosa fort perillosa e vergonyosa, si bé s'i vol pensar. Lo segon, que lo front de la casa fos a migdia, així que lo primer angle de la casa sia en la primavera davant lo sol e l'altre vers ponent, perquè la casa aja sol d'ivern, e lavors la casa aurà sol d'ivern e no en estiu. Lo terç: Fé que tota la fusta de ta casa sia tallada en noembre en luna minva, per guisa que tota la humor se n'ischa qui és dins ella. E sàpies que tota la fusta que hom talla de migjorn és millor; e, jatsia que devés tremuntana sia pus alta, emperò ella és pus viciosa e abans podrex.

Consella encara aquest que la calç de què faràs ton morter sia pedra blanca e dura o roja. Consella encara que negun no edifich sa casa tota ensemps, mas a poch a poch, lexant secar la primera part ans que faça la segona. Consella encara que hans que l'hom edefich, que guart la aygua de què'l cové aquí usar que no sia de margall ne de estany, e encara aquelles qui guarden dret de migjorn e devés ponent, car aytals aygües són infeccionades e a la fi aporten l'om a mala complexió o disposició natural e'l cuyten a la mort e en malalties. Consella encara que lo celler fos devés tremuntana en lo fret e escur, e luny de bany e de estable e de forn e de privades e de tota cosa qui aja mala odor, hoc

encara sia luny de graner e de totes semens. Lo graner se vol estar així matex a tremuntana, e que sia luny de humor e de bèsties. E dix que lo loch on estojaràs ton oli sia ves migjorn e sia ben guarnit al fret. L'estable dels cavalls e dels bous deu estar així matex al migjorn, e que y aja alscunes finestres per la claredat devés [464r] tremuntana, en tal manera que tu les puxes tancar d'ivern per lo fret e obrir en estiu a la frescura. E lo sol de l'estable deu estar rost e no pla, per tal que s'i pusquen escolar totes humors e no vinguen als peus de les bèsties.

[898]

CAPÍTOL DCCCXCVIII

Qui, continuant la matèria, ensenya com troba hom l'aygua qui vol fer pou

Consella encara lo dit príncep que qui vol trobar aygua en algun loch, que tingua aquestes doctrines:

La primera sí és que d'agost, ans que lo sol isca sobre la terra, tu fermaràs la barba tua en terra, tinent la cara endret levant, e guardaràs bé là on veuràs levar l'àer espès, així com a nuu leugera, e entendràs si sobre la terra ha rosada, car açò tot és senyal d'aygua.

La segona és attendre on sol aver estany o sa ajusta humor altra, o s'i fa junch o arbres qui nexen de lochs humits.

La terça, que, si tu veus aytals senyals, tu deus cavar-la aquí la terra per tres peus d'ample e per cinch d'alt. E quant lo sol és post tu poses dins la fòvea feta un vexellet de coure o de plom qui sia dins untat, e aprés deus cobrir la fossa o fòvea aquella e estopar de fusta o de terra; e lo matí trau d'aquí lo vexell, e si ell sua dedins e y ha gotes d'aygua, senyal és que aquí ha prou aygua. Ítem, si tu mets dins la dita fossa un poch de terra foscha e no cuyta així que sia cleda, si aquí à aygua, al matí la dita terra serà fusa. Ítem, si tu, encara, mets dins un velló de lana, si tu'l trobes al matí banyat, aquí ha aygua. Ítem, si tu dins una lanterna poses aquí lum e'l trobes al matí apagat, sàpies que aquí ha aygua molta. E dix que en los peus dels mons devers tremuntana abunden aygües en gran [464v] multitut, e són pus sanes. E dix que, per tal quant la terra sovent engenra çofre e alum e altres coses perilloses a l'hom si les reeb, eles o les aygües qui per elles

passen, per tal consella aquest que aquell qui fa lo pou deu aver aquí contínuament un lum cremant; e sàpia que, si lo lum dura sens apagar per si matex, que la aygua és bona; si no dura, ans se apague sovín, açò és mal senyal de la aygua, que és mala; e aquells que aquí caven porien aquí morir per la dita infecció.

Consella encara que, si vols conèxer alcuna aygua si és bona, tu la metràs en un vexell de coure que sia ben net, e si ella no engenra aquí alcuna mala taca, senyal és que és bona. Ítem, si quant ella és cuyta en un poch vexell de terra o de coure, si aquí no s'à feta arena o lim, ella és bona. Ítem, si ella cou tost legum e, ell cuyt, ella roman tota luent e neta sens negunes ordures, ella és bona.

Si, emperò, lo loch és tal que hom no y puscha trobar aygua ne y puxa hom cavar, lavors tu faràs aquí una sisterna qui aja més de lonch que d'ample, e sia posada en alt, e sia sovín untada de bon lart cuyt; e aprés que serà bé untada e aurà estat longament, fé-y venir l'aygua, e posa dins peys de flom qui facen moure l'aygua dins per lur moure. E si la sisterna se hix, couràs alquitrà ab lart per eguals parts, e quant serà refredat mesclar-hy as calç viva prima cernuda, e posar-n'as là on se ix, e estancar-s'à.

Consella encara aquest que en tota cambra aja ximenera e privada, si fer-se pot. E si és casa qui's tema de enemichs à mester mur, vall e força, e dins armes prou, e forn e molí e corral per a nodriment; e no's pot aytal casa tant espayar ne estendre com casa a qui no cal tembre de negun.

E tot açò qui dit és [465r] de cases e d'aygües pres de la sua història lo mestre del libre apellat *Tresor*, qui u posa tot de paraula en paraula en la quarta part de son libre, a la fi.

[899]

Capítol dcccxcix

Qui, continuant la matèria, posa con Mamfré ab gran saviea escapà a l'emperador de Contastinoble

Aquest matex príncep fo esvaït poderosament per Rafell, emperador de Grècia, emperò ell li escapà ab ses cauteles grans; car, primerament, ell lo aremí de batalla luny de son regne dins tres mesos, no contrastant que ell no era bastant a dar-la-li ne la li volia dar. E dins los tres mesos tench sa gent sospesa, que no's gosaren dar al dit emperador, tement que lur senyor no vencés e que puys no'ls matàs a tots; no-resmenys, dins los dits tres mesos l'altre no l'esvahý, mas contínuament entès en aparellar-se a la batalla, e Mamfré, aquest aparellà entretant ses forces e ajustà companyes e procurà diners. Segonament, ans del dia de la batalla fenç tractar pau e treves a temps. Terçament, féu secretament posar fama que son adversari era aytal e aytal, ço és, pauruch, pobre, cruel e que no gosaria esperar. Quartament, fenç-se, aprés les treves, que no avia cura de son enemich ne avia fet negun aparellament contra ell, e soptosament ell lo esvaí. E secretament a quatre parts el féu fugir. Quintament, ordenà que una ciutat sua se giràs a son enemich; e, quant l'ach dins, la dita ciutat li rebellà, axí que, si l'emperador no saltàs per lo mur, aquí fora pres e mort. Sisenament, féu tractar ab los matexs del dit emperador que'l ma[465v]tassen, axí que lo dit emperador, trobant açò, no's gosà confiar dels seus. Setenament, tractà ab grans diners que sos consellers matexs li consellaren que se n'anàs, car ells avien aquí per sospitoses viandes e aygües e ses pròpries gens. Huytenament, sí féu esvair l'imperi poderosament al príncep de Turquia, axí que sol per açò

se n'ach anar en sa terra. Novenament, tractà ab lo metge de l'emperador que l'auciés, mas no's poch fer; emperò l'emperador ne visch despuys en tanta sospita que en res no's gosava fiar; e per açò ach a fer pau ab ell. Deenament, sabent que lo dit emperador se altava de dones belles, féu que per dona fos enganat; e, sinó que l'altre se'n temia, ací l'aguera pres! Honzenament, li féu metzinar tots los fruyters de sa terra, sabent que s'asaltava de fruyta; e y fóra l'altre enganat, sinó que'n fo percebut.

Aquest, per aver diners, féu infinida moneda de coure e d'aram, d'estany e de plom, de lautó e d'altres metalls mesclats ab aur e ab argent que ach de temples e de cases particulars graciosament, asegurant-ho tot bé e proposant a tots la necessitat de la cosa pública, e prometent a tots fer grans privilegis e gràcies aprés la victòria; e proposant-los la gran minva que tots aconseguien e dampnatge per soferir que príncep contrari lur ne estrany ne enemich de lur nació los cativàs ne'ls presés la terra, ensenyant-los a tots que no devien creure a res que promesés, car era tiran falsari que los seus avia enganats e naturalment volia mal a tot lo regne de Polònia. E per esta via él ach d'él son enteniment ab gran astúcia e prudència mundanal.

Molts altres bons e savis consells an posats los passats, los quals serien fort lonchs de comptar. [466r] Emperò basta al present propòsit haver ensenyat per documents e eximplis dels grans prínceps passats com lo gran senyor se deu mostrar e conversar ab aquells qui viuen sàviament. Ara avem a dir del contrari, ço és, ja lo príncep què deu estimar de oradura, per tal que sàpia com se deu regir ab hòmens folls e orats. E direm ací, primerament, la oradura com entra en l'om orat.

[900]
CAPÍTOL DCCCC

Per quantes vies l'om és orat

Oradura sí entra en l'om per tres vies, segons que declara Petrus Damiani, en lo homelia sobre aquell Evangeli de Lluc, quant los dix lo Salvador: —*O stulti et tardi corde*, e diu així: Primerament, trobaràs que entra oradura en l'om per l'enteniment; a vegades lo fa de tots punts orat, a vegades frenètich e fantàstich, e aquests hòmens aytals comunament són tots cechs e an lo visatge mudat e leven alt lo cap e parlen molt e dien de grans follies. Segonament, entra la oradura en l'om per la porció concupissibla; e açò és en dues maneres, car a vegades la lur cobeejança se gira a riquees e a diners, e en altres se gira a delits carnals. Si's gira a diners, així's tol poderosament lo seny e la vergonya e la consciència que no ha legea al món que no faessen pus que diners poguessen guanyar. Si's gira a cobeejança carnal, no ha al món legea que no faessen pus que y sentissen plaers carnals, e vinga lo fet a què puga. Terçament, entra la oradura en l'om, diu aquest, per la part iracible, així com en los furiosos e irosos e rancorosos e vindicatius e enterchs e capitoses.

Lo bon príncep, donchs, si ab així orats à a conversar e a fer sos afers per força a ells, segons Déus parlant, valria més renunciar al regiment que no ab aytals [466v] hòmens a viure; si, emperò, ell no és bastant a renunciar, deu fer ço qui en si sia, lunyant-se los més orats e acostant-se aquells qui u són menys e facnt ab ells ço qui en ell sia.

Açò, emperò, sàpia lo príncep ací que, segons que aquest diu, los primers, ço és, los fantàstics, són pus orats en quant an natural defalli-

ment de seny. E diu aquest que sovín és vist que a aytals hòmens dóna Déu esperit de profecia, e fa-o per tal que lo món veja que aytal do és en ells no per negun bé lur, car gran bé no pot ésser en hom orat, mas és-hy aytal do per sola gràcia sua, qui vol dar a entendre als hòmens que negun no desig esperit de profecia com Déus lo do a orats e a hòmens grans peccadors; així com fo Cayfàs, qui, segons que diu l'evangeliste, profetà de la mort de Jesucrist; e·l donà a Balam (segons que apar *Numeri* XXIII), lo qual, a vituperi seu, reprès la somera d'açò que mal feya; e·ll darà a·quells qui, segons que dix lo Salvador, li diran en lo juhý: *Domine, nonne in nomine tuo profetavimus?*, als quals diu que Ell dirà: No·m sé qui sóts, per què dóna a entendre que seran reprovats, no contrastant que auran aüt esperit de profecia.

Los segons orats, jatsia agen enfosquit e encegat l'enteniment per lo peccat en què estan, emperò no han perdut lo seny: per tal, parlant pròpriament, no són orats, mas maliciosos; per què, encara, són menys mals aquests així orats per al príncep que los primers.

Los terços són fort perillosos, car en temps de lur fúria són pigors que tots, car són rabiosos. E açò és la pigor plaga del món en hom, e majorment en aquell qui ha a consellar los altres. Legim de aquella famosa dona Theodora, regina de Feç, quant li dixeren que l'empera[467r]dor avia dada sentència general que, per tal quant per fembres perdia tot lo món, que ell volia que totes quantes fembres havia al món morissen sens mercè, respòs la dita reyna: —A mi no dol la mia mort, mas dol-me que, si totes les fembres moren, tots los hòmens tornaran rabiosos, e, per conseqüent, no seran despuys bons a res sinó a morir.

Los primers orats, diu aquest, són tostemps nicis, ço és, presumens de si matexs sens fi, e és així que, aytant com són pus dolens, aytant se preen més. Diu aquest que en casa sua estava un geperut qui tostemps parlava de bellea de cors e·s tenia curt e estret e polit e parlava de enamoraments ab tothom ab jactància, e negú no li podia fer concreent que ell no agués lo pus bell e lo pus polit cos d'om del món. Diu així matex que ell viu un serraý negre qui tostemps se mirava e s'afaytava la cara e deya que lo major plaer que avia sí era quant se veya tan bell. Vet, diu aquest, què fa fretura de seny e gran amor carnal així matex, e ésser ben neci! E diu que com lo corp sia pus dolent aucell que altre, e l'ase la pus grossera bèstia que y sia, emperò, si parlar sabien, lo corp diria que la sua veu és d'àngell e l'ase que ell canta mills que negun papagay, car així·ls ho seria vigares per lur oradura; e així és dels hòmens nicis.

Interrogat Forseus, gran philosof, què fa l'om sobiranament neci, res-

pòs que poch saber e molt cuydar, poch aver e larch donar, e poch valer e molt prear. Per tal dix lo gran philosof Plató que dels grans defallimens del món és en l'om quant no's conex ne percep sos defallimens; e aytals se deu lunyar lo príncep així com aquells qui [467v] són cechs e necis en tots lurs afers e qui estan al costat del príncep a gran confusió sua, car negun no estima bé de príncep qui aprés si aja hòmens folls ne orats, e majorment si·ls met en sos consells ne en neguns fets de recapte. Ne deu encara permetre que aytals hòmens per res sien posats per neguna comunitat en negun ofici de regiment.

E açò sia dit d'aquest novèn fonament de la colligació legal.

[901]

Capítol dcccci

Que lo príncep pens en sa vida e dels altres

Lo deèn fonament de la colligació legal en la cosa pública s'apella de vius e de morts, ço és, que lo príncep pens en la vida e en los vius, e aprés en la mort e en los morts. E primerament, en la vida, car comunament vida d'om posat en regiment és fort poca, com diga la Escriptura així: *Omnis potentatus brevis vita*, e vol dir que tota senyoria e regiment de gens acurta fort la vida del regent, e açò per lo gran treball que lo regiment porta ab si. Per raó d'açò deu lo príncep pensar que la sua vida serà pocca, e aquella matexa serà plena de grans càrrechs e de grans perills, aprés la qual li és aparellada infinida glòria si bé ha regit, o infinit mal si mal ha regit. Per què deya sent Gregori que deu l'om pensar que la present vida nos és dada així com a camp de batalla en la qual nos avem a exercitar contra la multitut de temptacions qui·s leven contra nós, per tal que per aquest treball merescam aver lo repòs eternal; donchs, negun treball no deu ésser gran ne enujós al príncep quant pensa lo loguer qui l'espera en paradís, e tot jorn, que li està a la porta esperant-lo. Per [468r] què deya Crisòstom que sovín devíem pensar en lo loguer aquell celestial qui no·s pot dir bastantment per neguna lengua, per tal que, moguts e encesos a aver-lo, negun treball no·ns sia car per lo qual lo puxam comprar, pus que la nostra vida és tan poca e lo loguer tan prop.

Legim del sant rey Etmon de Englaterra que, tostemps que era torbat de res o temptat de neguna temptació, tantost girava la pensa al regne de Déu e al loguer que esperava per vençre tota temptació e per

regir son poble, e alò feya-li sobrar e vençre tot treball e tota temptació fort leugerament. Pens, donchs, lo bon príncep en la vida present, e veja com durarà poch, e com li cové a dar comiat a totes les coses que ama en esta vida, e com li fa mal lexar les coses eternals a ell promeses per Déu per aquestes carnals e sutzes e plenes de tot peccat, les quals ha a lexar per força.

[902]
Capítol dcccclii

Que lo príncep pens sovín en los vivens

Pens encara lo príncep en los vius, especialment als seus, e prolonch-los la vida aytant com porà, guardant-los de guerres e de fams e d'altres coses corruptives de lur vida qui's puxen per ell remeyar, e enseny que és lur bon pastor e no és lop que no s'acosta a les ovelles sinó per auciure-les. Pens encara que tota aquella multitut de vius que posseex serà terra en breu, així com féu aquell gran rey Cambisses, que, com sos legoters lo ventassen que tants pobles posseís e tantes nacions, respòs: —Mills diríets que'm diguéssets que só senyor de molta terra e de molt fems, car totes aquexes gens seran terra e fems en breu, e yo ab ells.

Diu [468v] sent Bernat: Per què pream res qui en esta vida sia, pus que tot ho avem a lexar? Què valen nostres amors, pus que totes defallen? Què valen nostres riquees, pus que no'ns poden reembre de la mort? Què valen nostres delits, pus que'ns procuren les eternals penes? Què val res qui així sia, pus que tot nos és occasió de peccat? Per què tota nostra vida no's gira a Aquell qui és nostre pare tan car, e qui tant nos ama e qui tostemps nos crida e'ns espera e'ns perdona e'ns cobre nostres mals e'ns defèn de nostres enemichs e'ns aparella cadira e estament real alt en la ciutat gloriosa? O Déu! E qui'ns pot torbar ne empatxar que a Ell no corregam ardens e fervens, e que, totes altres coses oblidades, a Ell tostemps cridem que'ns salve? O, diu ell, fort som enganats e traÿts per aquesta traÿdora de amor carnal e mundanal qui així'ns tapa los ulls e'ns endurex lo cor, en tant que davant tan piadós

pare nos lexam perdre e més amam morir e tostemps estar ab la mort que ab Ell delitar en glòria!

Faça, donchs, lo bon príncep quant en si serà que los vius a ell comanats sien endreçats per bones leys e per bons càstichs de anar dret a aquella gloriosa ciutat de paradís e que no's perden, pus que nostre senyor Déu demanarà discretament als prínceps, en la mort, d'aquesta cosa; car, com diu Beda, tot regiment és estat dat als hòmens per aquesta fi que lo regiment inform e ab esforç faça que sos vassalls sien endreçats de anar justament en lurs afers e's guarden de fer injúria a negun per tal que finalment se salven.

Legim del rey Menael de Albània que, posat en la mort, com fos demanat [469r] per què ab tanta sobergueria regent sos vassalls ne avia aportats molts a desperació, e ell respòs que sos oficials feyen aquelles crueltats e no ell. E estech-li dit per lo jutge: —E tu, donchs, pus que t'era denunciat lo crim contra ton oficial, per què no y proceïes espatxadament, així com justícia e necessitat de la part lesa requeria, com per açò fosses fet rey per Déu? E, com no agués què respondre, ach sentència de eternal dampnació, segons que fo revelat al sant abat Sennén en la sua contemplació. Pens, donchs, en sos vassalls vius lo príncep, per tal que y reta son deute segons que requer justícia e dret, e per tal que sa injustícia no crit contra Déu.

[903]

Capítol dcccciii

Que lo príncep pens sovín en la mort

Deu encara lo bon príncep pensar en la mort, car aquí va tot son fet. E deu aquí pensar los següens puns:

E lo primer, que ell ha per força a venir davant lo juý de Déu, del qual avem, *Proverbiorum, sexto,* que, jatsia que ara enseny pietat e gran paciència, emperò lavors se mostrarà així rigurós e zelant per veritat e justícia que no s'inclinarà per neguns prechs ne per neguns dons a perdonar a negun. Sabem encara ésser ver ço que d'Ell diu la Escriptura, ço és, que a Ell són manifestes totes nostres iniquitats e Ell les aportarà totes al juý, de la major fins a la pocca paraula occiosa, segons que lo Salvador matex dix. O Déu!, diu ací aquell Policarpus, e qui pot estimar als mesquins de senyors del món quants mals e peccats los seran opposats, pensada lur mala vida, qui és tota envolcada tostemps en peccats infinits e sobiranament greus? O dels mesquins! E què diran [469v] ne què faran en aquell pas, ne a qui recorreran, com tota res los aparta que'ls vinga en contrari? Ne veuran aquí negun remey, e veuran a ull infinitat de mals que fets han, qui'ls condempnen ja davant Déu.

Lo segon punt que deuen pensar sí és quant serà aquest juhý, car dix lo Salvador: *Vigilate quia nescitis qua ora Dominus vester venturus sit,* e volia'ns dir així: Vetlats e attenets sobre vosaltres matexs, car no sabets la hora ne lo temps en què lo Senyor vendrà per apellar-vos a la mort! O, quants prínceps e senyors e altres perssones són estades enganades en aquest pas, car cuydaven viure longament, e al punt quant cuydaven viure pus segurs, lavors los venia damunt la mort. E d'açò

donà lo Salvador aytal eximpli una vegada, e és *Luce* XII: Diu que un gran rich-hom, veent-se ple de molt de bé e de grans riquees, dix una nit així entre si matex, pensant en ses possessions e béns: —O ànima mia, alegra't e dóna't bé d'aquí avant, car fer-ho pots, tant de bé posseex! E diu que soptosament respòs una veu dalt, qui dix: —O foll, e què as dit? Car aquex bé que cuydes gaudir no l'auràs, car esta nit te pendrà la tua ànima; e ço que as ajustat, de qui serà? Cert, no teu, ans serà d'altre! Així, dix lo Senyor, és d'aquell qui no posa la sua esperança en Déu, mas en la vanitat del món e en les coses foranes. O, quin perill à ací als prínceps del món qui ací posen tota lur benauyrança, car an tot ço que volen e cuyden tostemps viure, e en un punt ve la mort e troba'ls Déus sens tota preparació e jutja'ls així com ells merexen.

Lo terç, que deuen pensar de la mort com la deuen ells tembre si los justs e sants hòmens ne agueren tanta de paor. Legim d'aquell sant rey Job, *cap.* [470r] XXXI, que deya així: *Quid faciam cum surrexerit Deus ad judicandum, et cum quesierit quid respondebo illi?* E volia dir així: Què faré yo com Déus me apellarà al seu juhý? E, com me demanarà estretament, què li poré yo respondre? E en lo quatorzèn capítol diu així: O Senyor, e què'm faria a mi tanta de gràcia que yo ardidament estigués amagat en lo pregon d'infern quant tu és felló per tal que yo no agués a venir davant la tua furor e ira? Cert, volenter hy volria ésser, solament que sabés que un jorn te membràs de mi e m'aguesses pietat. E lo rey Daviu suplicava a nostre Senyor que no entràs ab ell en juhý, com negun hom mortal no sia bastant a respondre a Déu en aytal pas. E açò volia ell dir quant deya: *Non intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Per què deya sent Pere en la sua canònica: Si l'om just ha paor de la sua salvació, què, donchs, farà aquell qui jamés no fa ne diu sinó mal e peccat?

Lo quart és: En quanta misèria se veurà l'om en aquell pas, qui veurà que Déus li deu ésser fort irat e veu que no's pot girar a Ell de cor, car la consciència lo accusa, e'ls àngels e'ls diables, e·s veu empatxat per sa malaltia mortal e la muller e'ls infans e'ls parens qui tots ploren engir e à'ls tots a lexar ab gran dolor de cor, e pensa en lo gran perill en què's veu de present e sent ja en si matex les dolors de la mort qui no són aytals com altres! E pensa en los grans mals qui l'esperen aprés que aja aüda sentència en cas que sia condempnat. O, diu sent Gregori, què's farà lo mesquí qui's veu en aytal cas, ne qui pot pensar en les dolors en què's veu, ne què sofer e pensa com per sa ora[470v]dura és en aytal perill? Car si's volgués poguera aver feta vida justa e bona

per la qual meresquera pujar dret en paradís! E quant pensa per què ha perdut tant de bé trenca per lo cor e per mig de la sua ànima, e lavòs ja més quant veu que d'aquí avant no s'i pot donar negun consell.

Lo quint sí és que pens en les penes infernals quines són: car aquí à foch ardent, odor pudent, companyia de diables, tenebres palpables, blasfèmies, crits e malediccions dels dampnats, e, pijor que és, aquí l'om se veu fet enemich de Déu e dels sants inrevocablament, e durarà tot aquest mal a empertostemps, sens fi, *in secula seculorum*. Pens, doncs, lo bon príncep en la mort per tal que no la reeba ab paor ne ab tristor, así com fan los peccadors qui saben que lavors ve la lur dampnació, mas vischa e faça perquè la puxa esperar alegrament así com aquell qui lavors deu reebre lo guardó celestial per lo bon regiment que ha dat a son poble.

[904]
CAPÍTOL DCCCCIIII

Que lo príncep pens sovín en los morts passats d'esta vida

Axí matex consellen los sants als prínceps de attendre als morts e aquells qui són passats d'esta vida; e açò posa sent Bernat, en les sues meditacions, *cap.* v, dient així: Digues-me, on són los grans senyors qui són passats d'esta vida qui visqueren en tanta honor e·n tanta fama e·n tanta magnificència e·n tanta glòria e en tants delits? Vet que tot és passat; ja d'éls no y ha romàs sinó una pocca de ossa pudent en lur sepulcre, e de tanta glòria nos és romasa tanta misèria. O, què·lls à profitat aquella tanta glòria e estament lur, tanta senyoria e potència, lurs riquees, lurs alegries, lur pompa, lur fama, lur magnificència? [47]r] Car tot és ara soterrat e anullat e així soptosament passat com passa la sageta qui hix de la ballesta, qui no apar aprés que és caeguda. Per tal deya *Baruc, tercio*: E on són los prínceps qui antigament senyorejaven als hòmens e qui posseïen or e argent sens fi, e manaven e així era fet, e tenien la mort e la vida dels hòmens en lur voler e manament? Cert, tots són dissipats, car Déus los à derrocats fins en infern per tal quant no conegueren ne obeïren a Déu, ne visqueren sàviament segons que Déus los avia manat. Per raó d'açò avem, *Sapiencie, quinto*, que criden ara en infern e dien: O mesquins! E com avem així errat lo camí de glòria e no som volguts anar per la via dreta de veritat e de justícia per nostra gran oradura? O Déus! E què·ns ha profitat nostra supèrbia, nostra jactància? Tot és passat així com a umbra qui passa corrent, e nós som ací caeguts per nostres malignitats e per tal quant negun senyal de

bonea ne deguna virtut en nós jamés no aparech! Aquests, diu aquí, són los cans dels dampnats e d'aquells que Déus ha per a tostemps malaïts e aÿrats. En aytal memòria se deu lo príncep sovín girar per tal que·s luny de peccat. Per tal avem, *Ecclesiastici* VII, así: *In omnibus operibus tuis memorare novissima et in eternum non peccabis*, e vol dir que en totes tes obres vulles membrar a la mort e al juÿ de Déu e a aquells qui ja són passats, e açò preservar-t'à molt de peccat.

[905]
CAPÍTOL DCCCCV

Com la Escriptura amonesta en especial en pensar en les coses damunt dites e en lurs grans perills de salvació

E en especial amonesta la santa Escriptura als prínceps a pensar en aquestes [471v] coses, *Sapiencie* VI, per lo gran perill que·ls hi va, car diu aquí axí lo test: *Audite ergo, reges, et intelligite et cetera,* e vol axí dir: O, vosaltres, reys e jutges del poble de Déu, qui us adelitats en senyorejar a les gens, attenets que la potestat aquesta vos és dada per nostre senyor Déu, e sapiats que ell jutjarà les vostres cogitacions e les vostres obres, car, com ell vos agués fets sos vicaris e ministres en la terra, emperò vosaltres no avets dret jutjat ne avets seguides les leys de justícia ne avets viscut segons la sua santa volentat; per què sapiats que orrible juý seu e sobiranament dur vos està aparellat en breu, car lo Senyor no guardarà a vostra granea ne estament, mas guarda e attén a aquell qui mills ha viscut, e als grans à aparellats grans turments per lurs grans mals. A vosaltres, donchs, reys e prínceps, dich e endreç en especial aquestes paraules, per tal que anets ab seny en vostres afers e us guarders de fer excés e sobergueria a negun! Vet com menaça en especial als prínceps nostre senyor Déu. Per què apar que fort los fa mester que·ls membren aquestes menaces, car són menaces de mort qui vénen de part del Príncep de mort e de vida e de pena e de glòria, al qual temen àngels e dimonis, e tota creatura està encorvada davant la sua altea e tem la sua senyoria e magestat, segons que diu aquell sant hom Job en lo seu libre.

Per tal deya Salamó, *Ecclesiastici* XI, en aquell parraf: *Et si multis temporibus vixerit homo et cetera,* e vol dir aquí axí: Com l'om aja molt viscut, tostemps deu pensar e tenir en memòria que a la mort ha a venir, e a loch e a temps en què tots sos mals han a ésser jutjats. Per tal deya sent Gerònim que la major saviea del món és membrar tostemps la mort e los passats, car diu que leugerament menysprearia totes coses mundanals qui pensava que [472r] a morir ha en breu. Aquí singularment és l'om jutgat per la amor que ha aüda a sa carn, qui és dada a menjar als vèrmens, e per la amor que ha aüda a les honors e supèrbia del món —car aquell qui senyorejar volia als hòmens és mes sots la terra—, e per la amor que ha aüda a les riquees del món, car aquell a qui no bastava aur ne argent, nuu se·n va, vestit solament ab un poch de drap.

Legím d'un gran rey moro qui quant se dech morir se féu venir davant lo drap ab què·l devien cobrir aprés sa mort e manà que·l posasen al cap d'una lança e que·l portassen axí a manera de senyera per tota la ciutat e que digués axí aquell qui·l portava: —Ara veu·s que us comana tots a Déu aquell qui és estat tant de temps nostre rey, e com sia estat tan gran senyor, la mort l'à de tots punts despullat de tot e no li à lexat sinó aquest drap ab què sia soterrat. O Déu! E ab quanta dolor hy exia aquest, hoc encara tots aquells qui la sua amor posen en la amor d'aquesta present vida, e no·ls va jamés lo cor en los béns assenyalats e grans que Déus ha aparellats a aquells qui bé an governat lo seu poble.

[906]
CAPÍTOL DCCCCVI

Que los prínceps pensen sovín en lo guardó que Déus los promès en lo seu regne

Per raó, donchs, que los prínceps treballen en lur offici vigurosament e ab desig esperen la mort axí com aquella qui·ls aporta al guardó final que Déus los ha promès, consella monsènyer sent Gerònim als prínceps sovín remembrar los delits eternals a eximpli d'aquell sant rey Daviu, qui deya: *Hec recordatus sum et effudi in me animam meam quoniam transibo ad locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei*, e volia dir axí: que ell sovín [472v] membrava e pensava en l'estament d'aquella gloriosa ciutat, e en aquella santa memòria tota la sua ànima se delitava e s'examplava per sobres de gran delit e goyg. E lavors majorment quant pensava que tostemps vendria que ell seria dins aquella gloriosa ciutat companyó dels sans àngels e d'aquells gloriosos elets.

O, diu aquell Severus, e quin goyg auran los sants prínceps quant se veuran en paradís axí acompanyats ab lo príncep dels prínceps, Jesucrist, e ab los prínceps dels àngels e ab les jerarchies angelicals e·s veuran tant honrats per aquells que han bé governats e regits en esta vida e tant amats per lo eternal príncep nostre senyor Déu, hoc e tant exalçats per grau de gran glòria! Car diu aquest: Qui pot estimar quin guardó darà nostre senyor Déu a aquell qui tantes ànimes à ajudades a salvar per son bon capdell e regiment e qui tant treball à sofert com és aquell al qual és dat lo bon príncep, e qui porta ofici de tan gran dificultat com és offici de regiment, e qui sab bé viure, e bé comportar tanta mala perssona? Cert, no és dupte que als prínceps no aja Déus

estojat especial guardó en paradís, com especialment am les ànimes que·ls ha comanades, de les quals los bons prínceps li han dat bon comte en lur mort; per què sens dupte los dirà Ell lavòs la paraula que ell matex dix preÿcant d'aytals bons regidors, qui és *Mathei* XXVI: *Euge, serve bone*, ço és: Alegra·t, bon servidor meu e leal, car jatsia que la tua lealtat se sia ensenyada sobre les coses terrenals, qui són poques comparades a les celestials, emperò per bon guardó yo·t vull dar lo meu regne e aquí grans coses, e en especial te daré lo goyg eternal qui és especial joya de mi, Déu teu. Consellava lo sant abat Pastor que als reys, quant se moren, deu hom fer membrant de la confiança del [473r] regne de Déu que poden aver per lo mèrit de la passió del Salvador. Emperò, com açò se deja fer als prínceps en lur mort per confortar lur esperança e per passar pus segurament e pus vigorosa, açò trobaràs ordenat longament en lo *Tretzèn* libre en lo *Tractat de la mort*.

Recompta Severus que en visió estech ensenyat al sant abat Selènich que los àngels se trufaven dels hòmens del món, e majorment dels prínceps, e deyen axí entre si matexs: —O Déus! E com són axí cechs e miserables los hòmens del món, e majorment los prínceps, on deuria aparer major saviea que en los altres, quant axí lexen perdre aquell tant bé que Déus los ha aparellat em paradís per lur bon regiment; e, com sàpien que nós siam per nostre senyor Déu deputats a lur servey e a lur guàrdia, e emperò jamés no·s curen de nós ne·ns invoquen ne·ns preguen de res, tot axí que si nós érem no-res, com, emperò, nós siam sobiranament voluntaris a fer-los tot servey e ajuda que puxam per amor de nostre senyor Déu e per complir lo manament de caritat?

Pus, donchs, que nostre Senyor e·ls seus àngels e Escriptures he hòmens conviden e amonesten los prínceps e grans senyós de membrar e de desijar e de cercar ab tot esforç lo regne de Déu, seguex-se que los bons prínceps ben regens lo deuen de tot lur cor desijar e cercar e amar e remembrar, e per aquell contínuament obrar e suplicar al Rey dels reys que·ls endreç tostemps en complir la sua ley e en ben regir lo poble que·ls ha comanat, per què merexen aconseguir finalment la sua eternal glòria.

[907]
CAPÍTOL DCCCCVII

Qui dóna fi e compliment final al libre

Accabat, donchs, per gràcia de Jesucrist, lo pre[473v]sent libre, qui és partit per les huyt parts damunt posades, qui totes van sumàriament a bon estament e a regiment dels prínceps e de la cosa pública, resta que faça grans gràcies a aquell eternal príncep qui és Déu e senyor general de tota creatura, e aprés a la sua gloriosa mare, madona santa Maria, e aprés a nostre pare especial, monsènyer sent Francesch, per mèrits dels quals creu sens dupte que m'i à endreçat lo nostre salvador Jesucrist. Per què, monsènyer lo Marquès, ja primerament nomenat al començament d'aquest libre, plàcia a la vostra altea reebre aquest present volum, segons que's diu davall, per contemplació e reverència vostra, e en aquell estudiar e servir-vos d'ell segons que plaurà a la vostra saviea; e us plàcia de remembrar que ço que ací defall pertanyent a la saviea real, trobarets pus largament en lo *Setèn libre* del *Crestià*, qui s'apella Legal, e en lo *Sisèn*, qui és De les virtuts cardenals. Suplich encara tostemps a la vostra reverència e bonea que si res hy ha de bo, que tot sia atrebuït a Aquell qui és font de tots béns e del qual devalla tot ço qui bo és; si defalliments hy trobats, sien imputats a la mia ignorància, qui no és pratica en regiment de ciutats ne de gens ne en armes ne en les coses aquí damunt tocades, e plàcia a la vostra maturitat los dits defalliments benignament corregir attenent no al do, mas a la afecció ab què·l vos ofir e a la entenció que m'i à mogut; la qual primerament per fer-ne servei e profit a vós e als vostres e a tota la vostra casa —la qual sap Déus que ham de amor cordial—, segonament per servir-ne la cosa

pública crestiana, especialment prínceps e regidors, terçament per guanyar-ne mèrit a la mia [474r] ànima en mon treball, quartament, sobretot, per reverència he honor de nostre senyor Déu, príncep e senyor de tots los prínceps, e generalment pare e faedor de tota creatura. Qui tostemps sia loat e *per infinita secula seculorum* santificat, beneÿt e glorificat, per tota pensa e creada natura, en la sua magestat eternal e glòria perdurable. Amén.

FFINITO LIBRO SIT LAUS, GLORIA CHRISTO. AMEN.

Aquest libre fon començat lo dia dels Innocens, any MCCCCLIII, e fon acabat dijous ans de pasqua de cinquagesma, ha XVI del mes de mag, any desús dit.

Aparat de correccions

NOTA CODICOLÒGICA

Les parts sisena, setena i vuitena del *Dotzè* del Crestià ocupen aproximadament el mateix espai que la part cinquena, la qual constitueix el volum 3 de les OFE, el del *Dotzè* II,1. Així, doncs, el present volum presenta el text del *Dotzè* II,2 a partir de la pàgina 219r del manuscrit 167 de l'Arxiu Capitular de la Catedral de València, que hem descrit a la introducció de l'esmentat *Dotzè* II,1. Afegirem ara només algunes puntualitzacions de detall. Tal com ja vam consignar a la descripció aludida, la cinquena part comença *ex abrupto* a causa de la desaparició del primer foli del text. Aquest primer foli segurament devia tenir una capital miniada d'un cert valor. Això és almenys el que deixen creure les altres inicials d'aquesta mena que té el còdex, la del primer full de rúbriques i les dels folis 219r, 313r i 384r. Aquestes tres darreres indiquen l'inici de les respectives parts sisena, setena i vuitena del *Dotzè* i són en tinta blava i or sobre un fons de dibuix de filigrana vermell i blau. Només la primera capital miniada, la de la pàgina 219r està dibuixada sobre pergamí i això fa que conservi tot el seu esplendor.

Les altres dues capitals, dibuixades sobre paper, han perdut gran part del seu esclat perquè la tinta ha oxidat el suport escriptori de manera greu per bé que frenada després de la restauració a la qual el manuscrit ha estat sotmès. Cal consignar, en aquest sentit, que la segona part del còdex valencià, la que ens ocupa ara, està més afectada per l'oxidació que no pas la primera. En aquesta hi ha diversos fulls que presenten la taca de l'escriptura molt enfosquida i fins i tot pràcticament ennegrida; només excepcionalment, però, hi trobem alguna perforació del paper, i encara es tracta de petits orificis que coincideixen amb punts on hi hagué una certa acumulació de tinta. Això és el que passa als folis 204 i 205, per exemple. La segona part, per contra, es troba en un estat molt pitjor, de manera que la nostra transcripció ha hagut de recórrer algunes estones als punts suspensius per indicar la impossibilitat de reconstruir els buits provocats per la pèrdua de trossos de paper. Hi ha diversos indrets amb pàgines ennegrides i presència de petits forats. Consignem, però, solament el cas de les pàgines 334 i 335, que presenten pèrdua de paper i el de les cartes del plec format pels folis 340-349, 341-348, 342-347 i 343-346, sens dubte les més malmeses de tot el còdex i que pensem que deuen arrossegar algun defecte de fabricació.

La consideració de tots aquests detalls és sens dubte necessària quan oferim al lector un text conservat en un manuscrit únic. Per això afegim també que la

sisena part, i només la sisena, comença al primer foli de pergamí d'un plec nou, de manera que entre el final de la cinquena i l'inici d'aquesta hi ha en blanc el verso del foli 217 i tot el 218. Segons com es miri el present *Dotzè* II,2, doncs, en forma de volum exempt correspon a la configuració de la seva única font.

676, 10-11 que segons que jatsia. 19 si es ell es. 19 a cascun aytal diu axi. 33 deus deus *el segon ratllat.* 35 policicia.

677, 15 nota que vol dir civil *afegit al marge.* 16 davall. 19 principicat. 27 damunts. 29 seneschals *la* s *final afegida a dalt.* 30 ell. 34 telechs. 39 destrouir. 49 gran gran *el segon ratllat.* 56 sia gran *afegit al marge.* 64 de de pendre *el primer ratllat.*

678, 7 si es *la* s *final afegida a dalt.* 13 coses coses *el primer ratllat.* 28 provex. 32 entems. 35 separat *afegit al marge.* 41-43 *a l'enumeració només hi ha quinze noms.* 45 ephraim finees. 48 josias johatan johachim.

679, 12 vol defora *afegit a dalt*: vol. 13 ço p es *la* p *ratllada.* 26 primerarament.

680, 7 ministrar *la* r *final tapada per una taca.* 26 rudimentario *corregit sobre* ridimentario. 42 pronuciar. 46 lo *la* o *no gaire clara a causa de diverses correccions superposades.* 46 politarcus. 51 prosomex. 60 cancella. 69 esforcat. 84 de de *el primer ratllat.* 86 pary *corregit sobre* para. 89 caller canceller. 90 es es hom *el segon* es *ratllat.*

681, 10-11 les grans gr fre feredats *ratllat*: gr fre. 18 florenca. 49 avel cruel *ratllat*: avel. 57 dampnatgne. 58 que aci aquest.

682, 3 fabudla *la* d *ratllada.* 15 venia e demanar. 18 volia fer *ratllat*: fer. 19 li *afegit a dalt.* 21 te *afegit a dalt.* 25 dix lo leo *afegit a dalt.* 28 calcar. 42. virtuosos. 46 aço xo *ratllat*: ço.

683, 20 de dret ne davant mi. 21 es caegut. 31 *després de* cuydaves *hi ha una taca d'òxid que tapa potser un* te.

684, 9 se. 10 quals *la* s *ratllada.* 15 ses causes. 17 e li feu. 22 ni li no li *els dos primers mots ratllats.* 33 del gran. 34 e exil.

685, 10 nota *afegit al marge*. 19 nota *afegit al marge*. 27 dat *corregit sobre una forma insegura, possiblement* dalt *amb la* l *ratllada*. 32 par *mot obscur*. 42 pots *la* s *ratllada*.

686, 7 car lo conseller. 12 XVIIII *el primer* I *ratllat*. 14 aaço. 24 seus *afegit al marge*.

687, 10 daquell. 25 de ha haver. 34 de tot cor *ratllat*: tot. 35 dons el se ven.

688, 9 lo re dit rector *ratllat*: re. 12 copopia *ratllat*: po. 15 reptor. 23 mosseyer. 23 dyx *corregit sobre* dox. 23 forcar. 31 cabates. 36 quant q *la* q *ratllada*. 49 fet *i la* i *ratllada*. 53 de a eretge *la* a *ratllada*.

689, 6 caure n *la* n *ratllada*. 8 los quals axi. 9 axis. 14 e a aço. 14 daiviu *la primera* i *ratllada*. 20 XVII. 22 per i empatxar *la* i *ratllada*. 24 se sexguexen als *la primera* x *i l'última* s *ratllades*. 25 aquell quih *la* h *ratllada*. 31 c constanti vicari *ratllat*: constanti. 40-41 vergonyosament *afegit a dalt*: sa. 43 tantanta *ratllat el* nta *final*.

690, 18 menaçava *afegit a dalt*. 27 historia qua. 34 calcat. 36 delatar. 36 tich en e fets *ratllat*: en. 39 veges quints *ratllat*: ts. 40 volenta *però amb un espai més pronunciat entre aquesta* i *la paraula següent*. 44 tant viu. 49 altra *afegit a dalt*. 51 tan longament. 55 anima e no. 67 socii fer ferum *ratllat*: fer.

691, 6-7 alscuns notables. 8 sies sies que *el primer ratllat*. ai quell *la* i *ratllada*. 10 sera *lliçó conjectural*. 31 que hom. 36 los mals *afegit al marge*.

692, 15 governador *corregit sobre* guvernador. 18 govenador. 44 per *afegit a dalt*. 55 aytal. 64 avengududes *ratllat*: du. 67 an lo fet. 70 deu sagrament *ratllat*: sagrament. 72 cobra. 79 a aquells. 83 dictava *la* c *afegida a dalt*. 86 balralla *la primera* l *ratllada*. 93 tants *la* s *ratllada*. 96 quils *la* l *afegida a dalt*. 98 manereres *el primer* re *ratllat*. 103 pronesa. 105 sua *afegit al marge*.

693, 30 los regidors *ratllat*: regidors. 31 que si lo cap. 33 nota *afegit al marge*. 34 de utero nomini. 36 aqui. 39 profunditas. 42 alcta *la* c *ratllada*.

694, 6 que *no es veu clar si ratllat o enfosquit per una taca*. 6 soplia *afegit al marge*. 9 josue *afegit a dalt*. 25 dada per *ratllat*: per. 37 nota *afegit al marge*. 37 soptosamet. 44 nota *afegit al marge*. 46 siu siu *el segon ratllat*. 55 e ella *la primera* e *corregida sobre una* a. 59 domostenes. 61 sencia *amb una ratlla horitzontal d'abreviació*. 64 nota *afegit al marge*. 65 en abl *ratllat*: abl. 67 lauponius. 68 de sa masir *ratllat*: sa. 77 nou cents noranta franchs. 78 nota *afegit al marge*. 81 longament *corregit sobre* tangament. 91 feta *corregit sobre* fata. 92 nota *afegit al marge*. 93 equal.

695, 5 daço daço. 6 palpebris. 25 coses qui. 37 jutjat *la* t *afegida a dalt*. 40 confessionem. 46-47 anem casa. 49 e aytals. 58 teodosii.

696, 14 tosts. 16 nota *afegit al marge*. 18 a les a les *el segon grup ratllat*. 19

esser le vistes *ratllat*: le. 20 perfeta hoÿda. 24 raol *la* l *ratllada*. 35 procer. 38 fo.

697, 9 audies. 14 conselllen. 26 sents sents *el primer ratllat*. 29 querere ab homine.

698, 6 proveits. 17 en la quinta. 25 pot ne *afegit a dalt*. 29 Ysius. 38 corromp hy e *ratllat*: hy. 61 jutgans los homents *la segona* t *ratllada*. 67 ab semblant *la primera* b *ratllada*. 71 nota *afegit al marge*. 78 propsperat.

699, 9 nota *afegit al marge*. 10 per qu la *ratllat*: qu. 30 assells assenyalats *ratllat*: assells. 39 homeyer *ratllat*: er. 54 desplaeer *la segona* e *ratllada*. 79 rigon.

700, 8 comencament. 21 e que. 29 propmesa *la segona* p *ratllada*. 31 alcuna *amb signe redundant d'abreviació sobre la* u. 34 prechsgats *el grup* chs *ratllat*. 46 sera *lliçó dubtosa*. 49 hom *afegit a dalt*. 52 loch *afegit a dalt*. 55 pot *corregit sobre* per. 57 fer ço sino ço.

701, 19 yoli *lliçó conjectural*. 26 aja ta tallat *ratllat*: ta. 37 nota *afegit al marge*. 47 lo dit *afegit a dalt*.

702, 15 lo tercer *afegit* lo *a dalt*. 19-20 conscienciencia.

703, 6 tres coses. 16 a *corregit sobre* los. 25 tots a ab.

704, 16 per rada rao *ratllat*: rada. 21 daquells *la* s *ratllada*. 53 veuras *ratllat després d'aquest mot*: que atart veuras. 53 nota *afegit al marge*. 53 ryquea *la* y *corregida sobre una altra lletra illegible*.

705, 7 per t aytal *la* t *ratllada*. 8 car com. 10 aquell. 17 matex e es. 17 de de *el primer ratllat*. 19 com en *ratllat*: en. 23 indiur. 25 que no de fen. 29 falses les leys *ratllat*: les. 35 tota tota *el segon ratllat*. 45 veuria *corregit després de dues esmenes consecutives*. 46 e dar li. 50 pots.

706, 7 defenen. 11 o informar. 14 lucdusi. 23 aci per lo. 28 qui si.

707, 11 en *corregit sobre* ell. 24 semblant. 30 car per. 31 consciencicia.

708, 7 es *afegit al marge*. 17 justicia a deu dara. 26 cap. *sense especificació*. 37 deu *afegit a dalt*. 41 servus.

709, 17 tast tart *el primer ratllat*. 22 be qui. 30 e a aquestes.

710, 5 ecclesiastici *després d'aquest mot hi ha un espai blanc*. 26 feye. 47 consell *mot obscur*. 49 aytayl *la* y *ratllada*. 73 josep feya. 75 XLIII. 76 troba si *mots obscurs*. 77 consapanyo *ratllat*: sa. 79 escapar a aquell.

711, 12 mal mal faytor *el segon mot ratllat*. 39 per *afegit a dalt*. 44 sants

sants *el segon ratllat*. 45 tots qui. 46 salva. 49 *passatge obscur*. 61 senciats sentenciats el *primer ratllat*.

712, 7 delgollacio *la* l *ratllada*. 16 appareguegueren. 17 fo *afegit al marge*. 18 job axi. 19 congente. 19 axi matex jor *ratllat*: tex. 19 deuen. 20-21 que defendre les coses mundes. 26 deuria. 29 corts *la* t *afegida a dalt*. 29 tanta *el* ta *afegit a dalt*. 32 dialagorum. 46 juris consultis. 55 sos frare.

713, 10 proveiir *la segona* i *ratllada*. 20 es esdevenir.

714, 15 diligent *afegit al marge*. 16 guarda. 17 nota *afegit al marge*. 17 son *afegit a dalt*.

715, 8 cosa *afegit a dalt*. 10 de consell hom. 23 comencament. 31 a *afegit a dalt*. 38 XXIIII. 45 ca° axi.

716, 3 deu *afegit a dalt*. 20 faciem. 21 es. 26 e trobaras. 41 circumspectoris sedendes. 64 as *afegit a dalt*. 69 nengua.

717, 18 eximpli e posa. 20 sots *la* t *ratllada*. 26 demana a altre. 58 los homens. 61 e dotes.

718, 14 ne pot. 32-33 e empero. 43 nota *afegit al marge*. 47 demanant.

719, 13 deu. 35 camarlechs. 48 pre *amb un signe d'abreviació sobre la* p *i un altre sobre la* e. 52 força.

720, 27 es *afegit a dalt*. 28 dec *afegit a dalt*. 34 altra *corregit sobre* altre. 39 dins un any matex regne *afegit al marge*: matex. 40 dels dels *el segon ratllat*. 43 imperis *amb signe superflu d'abreviació sota la* p.

721, 18 matexs *la* s *afegida a dalt*. 19 mantingues sostingues. 22 lo exalça lo exalça *el segon grup ratllat*. 23 salul *la primera* l *ratllada*. 24 de deu la ma axi. 30 cofusio. 36-37 a son poble lo princep.

722, 7 son consell. 7 e hoyt e examinat lo apres. 12 ha. 12 als pobles. 20 job *afegit a dalt*. 25 alta *corregit sobre* altra. 28 e ell *la primera* e *ratllada*. 35 tua dilit.

723, 11 animes e bens *la copulativa intercalada entre els dos mots*. 14 stabile *mot obscur*. 17 se deu se deu. 29 fa fet *ratllat*: fa. 30 per justici juristes *ratllat*: justici.

724, 9 dyu *la* y *corregida sobre una altra lletra indestriable*. 15 ala al altre *ratllat*: ala. 23 tempta. 28 ells *la* s *ratllada*. 34 sues *afegit a dalt*. 36 reys *la* s *afegida a dalt*. 46 prospera *amb signe redundant d'abreviació sota la segona* p. 48 altres *afegit a dalt*. 49 petal. 49 contra contra *el segon ratllat*.

725, 5 en *afegit a dalt*. 9 soptosament guarda. 10 si a *lliçó dubtosa*. 17 pijor qui. 20 queys *la* s *ratllada*. 21 deuen. 23 car los. 27 e axi. 34 e axi.

726, 17 dava ab *la* b *ratllada*. 21 penjars. 28 puts. 28 considesrar *la segona* s *ratllada*. 33 quondam *interpretació conjectural*. 34 aqlles. 36 forcar. 55 dir *la segona* i *ratllada*. 56 formar *la primera* r *afegida a dalt*. 57 complilat *la primera* l *ratllada*. 61 franca.

727, 15 mogut. 19 dat dat *el segon ratllat*. 23 nota *afegit al marge*. 27 seyor. 32 XXV. 33 e confirmantur. 37 aqui deus aqui deus *els dos últims mots ratllats*. 48 XXIII. 49 tu *afegit a dalt*. 61 esta car son. 62 nota *afegit al marge*. 65 molts. 73 qui vees. 80 obedidient.

728, 3 espatxaments. 13 consentir es. 18 fauo. 24 infats. 32 ley altament continuament.

729, 9 bon conseller *afegit a dalt*: con. 11 continament. 14 e a dotar. 23 dupta si matex al *ratllat*: si matex. 40 a tot dressar *ratllat*: tot.

730, 8 sons. 26 sic *amb una ratlleta d'abreviació sobre* la i. 28 homeny. 31 follies e oradures *afegit a dalt*: e. 35 princi. 38 fos. 38 tosstemps *la segona* s *ratllada*.

731, 13 pastada e mardocheu. 17 fabulari *escrit sobre un altre mot raspat*. 19 encalcava. 26 fes lo. 42 a al *la primera* a *ratllada*.

732, 6 fan *corregit sobre* fam. 12 peccats peccats *el segon ratllat*. 32 e volia dir axi e vol dir axi *els quatre últims mots ratllats*. 33 tostemps davant luny *ratllat*: davant. 44 que que *el primer ratllat*. 48 cosa *afegit a dalt*. 49 numeri *afegit abreujadamente a dalt*. 52 per david *afegit al marge*. 52 mara mare *el primer ratllat*. 55-56 erodies *illegibles les dues últimes síllabes a causa d'un forat al manuscrit*. 56 dona doha erodes *el segon* do *ratllat*. 57 appellada *afegit a dalt*. 61 conseli daniel.

733, 3 hom hom *el primer ratllat*. 10 cosellar. 19 spiritualis. 25 dar *mot obscur*. 40 seus *la* s *final ratllada*.

734, 16 se pot se pot *els dos últims mots ratllats*. 21 los persones. 31 e aytal e aytal. 33 en la. 35 suportar. 48 eli volen. 60 qui so qui. 63-64 aytals pa paraules *ratllat*: pa.

735, 8 totes altes qui per cascuna be reservar tansen *ratllat*: cascuna be reservar. 17 afirmament *ratllat*: me. 17 deu *la* u *afegida a dalt*. 20 resposta e posar e deules. 22 nobre. 32 alt tos e *ratllat*: tos. 33 proposada a *la* a *ratllada*. 36 entendedre *ratllat*: de.

736, 2 DCCXXXVII. 12 deu pensar secretament *ratllat*: pensar. 25 fet el deu. 33 es *seguit d'un mot ratllat illegible*. 34 fara e. 41 opportunitat *la* r *afegida a dalt*. 44 teps.

737, 8 gregoria *la* a *ratllada*. 18 nota *afegit al marge*. 37 gens *mot obscur*.

738, 5-6 d'altra manera d'altra manera *el primer grup ratllat.* 7 aytal. 9 lochs *afegit a dalt.* 11 a apor a memoria. 27 tots vo faran *ratllat*: vo. 34 quanta. 37 nostrey *la* y *ratllada.* 40 lur generosa tostemps.

739, 12 que *corregit sobre* qua.

740, 5 faca. 19 en profit *afegit al marge.* 26 forts. 26 correccio *la primera* r *afegida a dalt.* 42 fent se. 46 una dels. 60 difauamen *la* u *ratllada.* 67 que *la* e *corregida sobre una* a. 74 encara *el* ra *afegit a dalt.* 84 volch *la* ch *ratllada.* 85 volc *la* c *ratllada.* 97-98 pugna esta vigosrosament virtuosament e vigorosa *ratllat*: vigosrosament. 99 de la *afegit a dalt*: la. 101 lealtat tat. 111 dit *afegit a dalt.*

741, 12 philososofs. 13 nota que es justicia *afegit al marge.* 17 axi com a. 18 necessari a ell. 33-34 ell sia dur. 47-48 propossat *afegit al marge.* 50 deu *afegit a dalt.* 84 carytat *la* y *corregida sobre una* a.

742, 33 tracta. 34 sofir. 61 deu deu *el primer ratllat.*

743, 18 covinentment *la primera* n *corregida sobre una* m. 22 molts. 29 la part *afegit a dalt*: la. 49 qui ell.

744, 2 DCCLXLIIII. 31 noblees *la segona* e *afegida a dalt.* 37 al rey *entre aquests dos mots dues lletres illegibles ratllades.* 41 hom e. 41 gran d *la* d *ratllada.* 42 sovin per ell e per daltres regoneguda a aço deputats. 43 agen agen *el segon ratllat.*

745, 12 sops tosament *la segona* s *ratllada.* 12 tota *afegit a dalt.*

746, 29 pleto ne. 32 segons segons *el segon ratllat.* 33 deu ne i esser. 35 neguns.

747, 6-7 a negun aquest. 29 setgle *la* l *raspada.* 36 du mes.

748, 14 Nimpha *lectura dubtosa.* 27 sos diners deutes *ratllat*: diners. 41 adeu adeu *el primer ratllat.*

749, 3 com a. 30 a aytal.

750, 11 lo segon offici. 49 real *corregit sobre* leal.

751, 15 flaque. 23 a deu *afegit a dalt.* 23 daquells fa. 24 qui a altre. 26 grans princeps *ratllat*: princeps. 29 enemich. 50 Ecclesiastici v.

752, 22 dix ell *afegit a dalt.* 41 deuen no n'ho. 45 sa hom a dar. 49 quintament.

753, 3 de princep *afegit al marge.* 11 grans *afegit a dalt.* 53 mals tractats. 73 ensayat. 79 jamens *la* n *ratllada.* 89 impial. 90 digtat.

754, 10 dix *afegit a dalt.* 14 esper *afegit al marge.* 20 se senyor. 26 avem cacercar *ratllat*: ca. 34-35 presuptuos. 45 resposta *corregit sobre* persona.

755, 6 fill f seu *la* f *ratllada.* 37 la *afegit a dalt.* 40 mll mills *ratllat*: mll.

756, 8 pratica *la* r *afegida a dalt.* 11 calaforra diverses. 18 e empero. 30 senyoriar. 34 dada d ede *la tercera* d *ratllada.*

757, 6 fer *afegit al marge.* 6 avere *la segona* e *ratllada.* 12 legoteras. 23 merex a tu aquell. 25 qui es. 27 daquells. 34 sagegeta. 44 proverbiorum avem *entre aquests dos mots hi ha un espai blanc.* 50 legoter. 51 qui.

758, 14 ço ço *el segon ratllat.* 17 e vingues. 30 los *afegit a dalt.* 43 habitabit *escrit sobre un mot raspat.*

759, 11 se guardament falsament. 49 comptada *el* da *afegit al marge.* 56 ab que en que *els dos últims mots ratllats.* 64 aquell *afegit al marge.*

760, 9 e juraments *afegit a dalt.* 10 entreposava. 18 no *afegit a dalt.* 30 res hy per los grans. 34 bastaus. 37 finalment.

761, 8 sin h *les dues últimes lletres ratllades.* 30 sino axi. 39 deliura. 58 encara *el* ra *afegit a dalt.* 70 mester *afegit a dalt.*

762, 6 e asigna. 20-21 ne la ploma *afegit al marge.*

763, 11 lagregma. 22 lo *afegit al marge.* 23 cha que. 66 gran *afegit a dalt.* 70 alsiura *afegit al marge.* 71 durara *el ra afegit a dalt.* 72 everitat *la primera* e ratllada. 74 es *afegit a dalt.*

766, 33 *al manuscrit hi ha un forat que pràcticament retalla del tot els conjecturals* lavors *i* fet mal.

768, 10 peccat *afegit al marge.* 18 com empero tota singularitat *afegit al marge.* 20 qui ne *ratllat*: ne.

769, 15 e mal consellat *afegit al marge.* 18-19 omens del gran. 36 metey. 37 qual *afegit a dalt.*

770, 11 III *afegit a dalt.* 20-21 no duptaria de demanarlo. 27 desonra ame *ratllat*: ame. 29 in quarto regum ca° *seguit d'un espai en blanc per a la xifra.* 38 *exodi seguit d'un espai en blanc per a la xifra.* 45 aytal. 46 o prophetar e magorment *afegit al marge.* 57 ca° *seguit d'un espai en blanc per a la xifra.*

771, 18 om *afegit a dalt.* 19 probrea. 41 que aquest deya vos deya. 52 ente en sciens *lectura dubtosa.*

772, 21 soptosen. 75 es es *el primer ratllat.*

773, 8-9 pobrea saber. 13 encara encara *el segon ratllat.* 15 babasta *el primer* ba *ratllat.*

774, 11 partidda *la primera* d *ratllada*. 12 dea ajustaments *la primera* a *ratllada*. 13-14 De la primera d'aquesta serà aquesta sysena part, e de la segona serà la setena. 18 e amichs e amigues. 23 continuament *el* nu *afegit a dalt*.

775, 3 se *corregit sobre* de. 39 tals qui. 54 quant que. 57 linguidum. 62-63 disposio. 63 e ells han la sullada. 74 los princeps.

776, 19 rey ninive. 40 ton son voler.

777, 16 fets fe *el segon* fe *ratllat*. 32 digues a negun.

778, 34 turments turmes *ratllat el primer*. 69 en aytept aytal *ratllat* aytept. 75 era *afegit a dalt*.

779, 19 inclina los homens encara los homens *el primer* los homens *ratllat*. 36 encuycats *la* t *afegida a dalt*.

780, 13 porta desp descubert *ratllat*: desp. 25 si *afegit a dalt*. 26 bona *afegit a dalt*. 33 escaldel. 34 encara los elles los apellen *el primer* los *ratllat*. 51 ço que dit es esta *afegit a dalt*: ço *i* es.

781, 25 ajustar. 27 el hom qui sen. 35 entrar e saber.

782, 28 iracibre.

783, 6 lo seu ... ptori *illegible*. 18 per uisa. 20 rigyr *corregit sobre* rigor. 22 per defalliment *afegit al marge*. 40 natura obligat. 70 servey e. 81 vencre. 84 es. 92 naturans.

784, 22 no faces. 30 nota *afegit al marge*. 36 ta t casa *la segona* t *ratllada*.

785, 8 atrobat per. 25 gran *afegit a dalt*. 30 marit a marit muller *el segon* marit *ratllat*.

786, 33 e ponient los.

787, 3 deutes mata ta matrimonials *ratllat*: mata ta. 9 o marits a mullers o sb marit. 10 e de mostra domestica *ratllat*: de mostra. 17 cobeejança contra. 26 setglar tornat. 30 basfenat phemat *ratllat*: fenat. 32 nota *afegit al marge*. 48 qui. 59 e sos ensenyar los. 62 es *afegit a dalt*. 66 com *afegit a dalt*. 67 encara *el* ra *afegit a dalt*.

788, 5 quel hom *afegit a dalt*.

789, 12 ne lexava. 19 com tant *entre aquests dos mots un altre d'illegible ratllat*. 38-39 qui ha que.

790, 46 no tost testemps *afegit a dalt*: tost. 49 vench *afegit al marge*. 50 lo se. 54 daq dels *ratllat*: daq. 84 *a lletra obscura*.

791, 2 DCCIXCI. 23 vestidores. 25 attenense. 35 daquests *afegit al marge*.

792, 12 corintos. 26 axi *afegit a dalt*. 40 tant tant *el segon ratllat*. 45 piadosament el sa *afegit a dalt*.

793, 11 benifet quant a. 26 sola *el* la *afegit a dalt*. 50 les *afegit a dalt*. 59 e yo resitades *afegit al marge*.

794, 9-10 nota qui fon primer qui troba les ydoles e la rao per que *afegit al marge*. 12 aytatal *el primer* ta *ratllat*. 13 sapiencie ca° *un espai en blanc entre aquests dos mots*. 14 la hy istoria *ratllat*: hy. 25 e aquesta. 43-44 *text parcialment restituït per conjectura a causa d'un forat al manuscrit*. 50 sabe *afegit a dalt*. 63 eximplis libro. 68-69 quant axi parla lo fill mut per compaçió del pare *afegit al marge*. 71 troben *mot obscur, esmenat per nosaltres en* cobren. 73 bon *corregit sobre un altre mot ratllat*. 79-80 *text parcialment restituït per conjectura a causa d'un forat*.

795, 13 entre ay aytals *ratllat*: ay. 19 don matex. 31 major dom. 45 devia saber caber *ratllat*: saber. 63 vergonya *afegit a dalt*. 66 rey *lletra ratllada* e. 84 existimati. 87 mare e tu.

796, 7 que mi. 13 aytals *la* s *ratllada*. 13 lesors. 16 frares frares *el segon ratllat*. 18 ampra qua. 37-38 frares la volentat de deu. 38 vol. 45 procunsul.

797, 25 a sant a matex *la primera* a *ratllada*. 32 in corre *dues lletres ratllades* gible. 40 cor fugi.

798, 9 e afinitat e el alcuna. 12 nol cal. 38 corregia. 39 no per. 52 si corrupcio.

799, 9 sa seguits. 12 *text parcialment reconstruït per conjectura*. 13 pambo *conjectural*. 16 dolorosament penir. 24 regardona *reconstruït per conjectura*: regar. 27-28 *text parcialment reconstruït per conjectura a causa d'un forat*. 38 e seny *reconstruït per conjectura*. 41 cove *reconstruït per conjectura*.

800, 10 demana *reconstruït per conjectura*. 11 altretant *reconstruït per conjectura*. 14 nota que es amistat *afegit al marge*. 25 quens *reconstruït per conjectura*. 31 *text parcialment reconstruït per conjectura*. 39 luce XV *reconstruït*. 41 entera *reconstruït per conjectura*.

801, 4 que es *reconstruït per conjectura*. 6 orat *i* amistat *reconstruïts per conjectura*. 19 aja *reconstruït per conjectura*. 24 ans el al l colp *la tercera* l *ratllada*. 31 et veritatis. 32 *passatge obscur*. 36 empras *reconstruït per conjectura*. 43 pena *reconstruït per conjectura*. 45-46 voluntat *reconstruït per conjectura*. 56 ariensis *les primeres lletres del mot són indesxifrables*. 56 sitire *reconstruït per conjectura*. 57 imitare, costuma *i* que *reconstruïts per conjectura*. 63 lo se secret *el primer* se *ratllat*. 75 s la segona *la primera* s *ratllada*.

802, 6 qu car *ratllat*: qu. 22 en *mot esborrat* desigs. 31-32 crissotuus crisostomus *el primer ratllat*. 34-35 e temps *afegit a dalt*. 38 in cujus. 55 atot altre qui atot altre qui.

803, 18 lícratiu. 23 mostra. 29 qui bon. 32 esser principalment. 33 de amor.

804, 13 *mot corromput*. 16 no *afegit a dalt*.

805, 15 aaytals. 27 avaria. 33 der l fer be *la primera* r *i la* l *ratllades*.

806, 60 guardat vos. 75 amagat *afegit a dalt*. 79 ab *afegit a dalt*.

807, 13 dis. 15 *qui confidunt*. 21 dir *afegit al marge*. 23-24 libro *lletres ratllades* quarto. 52 axi aquell com *raillat*: aquell. 57 carporus. 62 hom hom quant hom *el primer* hom *ratllat*. 68 ama *afegit a dalt*.

809, 29 per aver ab *afegit a dalt*: aver. 31 esra *la* s *ratllada*. 32 vía anar. 56 mala o a e ociosa *ratllat*: o a.

810, 31 entras *afegit al marge*. 51-52 passions *reconstruït per conjectura a causa d'un forat*. 52 da que *reconstruït per conjectura*. 52 alhom *obscur*.

811, 13 de regimine *el* re *afegit a dalt*. 17 nfama *la* n *ratllada*. 26 seseguex el *primer* se *ratllat*. 33 jutja. 42 podrex. 53 forts *la* r *afegida a dalt*. 66 pres *afegit a dalt*. 71 vencra. 77 quarta *el* ta *afegit a dalt*. 89 en *afegit a dalt*.

812, 7 famaliar. 18 coresponcia *afegit a dalt*: en. 19 de bona e apta e aptea *ratllat*: e apta. 42 dens clara.

813, 11 *ore ante vir*. 48 movent *afegit a dalt*. 51 la qual *lletra ratllada* clar clar *el primer* clar *ratllat*. 54 inclinacios.

814, 6 he ab ells aver l ab elles *ratllat*: ab ells *i* l. 10 e pus son *ratllat*: son. 17 matex princep *ratllat*: princep 18 gran gran *el primer ratllat*. 24 serans *la segona* s *ratllada*. 33 calts *la* t *afegida a dalt*. 40 res com hy al *passatge corromput*. 59 calor *corregit sobre* calos. 69 tot hom hom el *primer* hom *ratllat*. 72 no nonra *la segona* n *ratllada*. 76 pot avereebre que *ratllat*: ave. 81 conformen ho. 90 jove que avear se. 106 poce ponent *ratllat*: poce. 116 ab ardor ab ardor. 119 seny *afegit a dalt*. 121 attenen attenen *el primer ratllat*.

815, 42 sobiranament *ratllat*: ment. 45 pren apren *ratllat*: pren. 64 nota que es vergonya *afegit al marge*.

816, 15 scispitat *sic [Saturnals* VII, *6,21 titubantia]*. 46 ajustet. 46 ta *afegit a dalt*. 55 la vista vida *ratllat*: vista. 59 altta. 64 do *afegit a dalt*. 67-68 acong seguir *la primera* g *ratllada*.

817, 6 deya deya *el segon ratllat*. 7 los res reys *ratllat*: res. 40 ne los vicis vicis *el segon* vicis *ratllat*. 40 ajuda retenir. 61 passat si. 64 de tota de tota *el segon grup ratllat*. 73 aquesta vida. 74 aquestes aquestes *el segon ratllat*. 74 posa *afegit a dalt*. 78 mor *afegit al marge*.

818, 23 de la dita malvestat *ratllat*: dita. 23 mdel *la* m *ratllada*. 38 tota el ta *afegit a dalt*.

819, 19 empero quant.

820, 36 e un. 40 de cavaller. 54 nota *afegit al marge*. 56 qu que *ratllat*: qu.

821, 13 com age tingues *ratllat*: age. 20 ab aquell del castell mesclats entraren. 29 plasents *la segona* s *ratllada*. 31 emper. 35 son fra l frare *ratllat*: fra l. 38 saldejades. 43 aytal. 44 grossers erutals. 63 no *afegit a dalt*. 66 de que *dues lletres ratllades* us.

822, 8 nota per que fonch trobada onor *afegit al marge*. 16 nota que es honor *afegit al marge*. 21 gran virtut *el* gran *afegit al marge*. 33 sia *afegit a dalt*. 39 lauro *corregit sobre* ubalech. 40 per queque. 42 per laltre *la primera* l *ratllada*. 44 obeir adeir adeu *ratllat*: adeir *forma corregida sobre un primitiu* adeu. 52 ent tes *la primera* t *ratllada*. 63 se deu.

823, 6 contoses. 10-11 ense si tre si *ratllat*: se si. 16 vencre *afegit a dalt*. 16 axi tiber. 23 ne *afegit a dalt*. 37 que si vols.

824, 3 que *afegit a sota*. 10-11 el se v volia *ratllat*: se v. 15 e per. 26 qualque aqualque *el primer* qualque *ratllat*. 39 mas *afegit a dalt*. 45 aquest *afegit a dalt*. 49 tu es. 60 v veya *la primera* v *ratllada*.

825, 22 hamonestats *la* h *ratllada*. 23 ensenyant. 50 es estat l'es *afegit a dalt*.

826, 16 axí no per injuriar lo mas per empaxar lo que no faça lo mal que fer volia e per. 17 clergue clergue *el primer ratllat*. 21 ells avien. 45 lur en.

827, 7 vencre. 14 no a *la* a *afegida a dalt*. 37 axi *seguit d'un mot obscur*. 39 qui es. 40 atua. 42 fi tolrra. 43 es tan.

828, 17 grau lo. 22 hereter. 29 posats elegits. 30 exalçats fan. 41 dit *afegit al marge*. 43 mde *la* m *ratllada*. 43 aptea ed a *ratllat*: ed. 44 veure. 51-52 bo virtuos. 52 vil esser fill. 61 constitruex *ratllat*: tí.

829, 12 contra novelles costumes dels antichs. 12-13 guartse *la* t *afegida a dalt*. 19 patremoni. 28 deserts.

830, 34-35 probació aja no aja *el primer* aja *ratllat*. 36 regineument *ratllat*: neu.

831, 12 nota *afegit al marge*. 31 e *lletra ratllada* crexer. 50 que *afegit a dalt*. 67 desfaes. 73 pastor *la* r *afegida a dalt*.

832, 27 major i *la* i *ratllada*. 30 giras *afegit a dalt*. 50 em *millors ratllat l'últim pal de la primera* m.

833, 26 tot *la segona* t *afegida a dalt*.

834, 6 regio religio *ratllat*: regio. 15 guerrejar ab los infels per amor della *afegit al marge*. 15-16 sospitosa tota. 16 nota *afegit al marge*. 18 gitar los gitar los *el primer grup ratllat*. 45 *scuptiliabus eorum*. 50 nels deu. 72-73 permes princep. 84 no *afegit a dalt*.

835, 43 res a la. 44 set si n forte S' ser azo. 64 lurs es.

836, 7 qui lescot. 11 nota *afegit al marge*. 12 congendi. 14-15 religios *afegit a dalt*. 31 nota *afegit al marge*. 40 mecha efant.

837, 12 infans ja. 13 era. 20-21 als princeps senyors princeps *el primer* princeps *ratllat*. 24 opinio archidiachonus. 31 merexent. 33 posen. 35 segona e. 49 tant *corregit sobre* quant.

838, 4 rahons *afegit al marge*. 10 mas no es ver dels infants *afegit al marge;* no catolichs *omès a l'afegit*. 13 persona *afegit a dalt*. 27 del orde *afegit a dalt*. 28 v *caràcters obscurs*. 34 a viure *afegit al marge*. 45 relig quies *la* g *ratllada*. 45 salvarn. 46 salvara. 55 los fa bon. 64 los *la* s *ratllada*. 75 la *afegit a dalt*. 84 vencran.

839, 18-19 aguessen. 19 presencia de.

840, 11 es sies *el primer* es *ratllat*. 24 in via. 44 juehus juheus *el primer ratllat*.

841, 5 doctrines *afegit a dalt*. 14 si tostemps per *ratllat*: tostemps. 21 de j usura *la* j *ratllada*. 23 aquest. 26 puts. 30 ususura. 38 infels nols nos *ratllat*: nols. 44 emper no per lurs per lurs *els dos últims mots ratllats*. 47 oblicat. 62 sion *mot obscur*.

842, 18 senyal. 18 a aquests. 43 sia b per *la* b *ratllada*. 48 dongria com.

843, 8 en lur e. 10 samuuel *la primera* u *ratllada*. 23 aells a ela *la segona* a *ratllada*. 24 remey *mot obscur*. 30 ecclesiastici *seguit d'un espai blanc per a la xifra*. 35 doço aroli aoroli *ratllat*: aroli. 49 solaços *afegit a dalt*.

844, 5 que estant en *ratllat*: estant. 10 axi *afegit a dalt*. 12 terra *afegit a dalt*. 12 se pervertex. 15 vinguen *la* u *afegida a dalt*. 30 de dones solaç. 35 que es. 40 donada occasio *el* da *afegit a dalt*. 52 ne en estar. 76 spagada. 78 sino *afegit a dalt*. 106 daqui conserv avant *ratllat*: conserv. 111 qual *lletra ratllada* anaven. 113 matrimoni d se *la* d *ratllada*.

845, 7 fruys. 12 diu a valerius *la primera* a *ratllada*. 15 que *afegit a dalt*. 18 era era bo *el segon* era *ratllat*. 20 com *mot obscur*. 39 valtra (*corregit sobre* ultra) mes valra mes *el primer grup ratllat*. 40 que no us pes tant que no us pes tant *el segon grup ratllat*. 50 voler ne aut altre.

846, 9 nota *afegit al marge*. 26 escaldel. 29 eustopiam. 36 per tant quant tant. 48 euthoxium. 64 past sovin.

847, 6 apres qui. 13 deu deu *el primer ratllat*. 14 que fanch. 31-32 adolocentulas. 34 diu ay *ratllat*: ay. 35 belles *afegit a dalt*. 39 no que si *ratllat*: que.

848, 15 viudes p *la* p *ratllada*. 19 valria daver *la* d *ratllada*. 21 lexa. 24 aço a es *la segona* a *ratllada*.

849, 22 deu *corregit sobre* diu. 25 nota *afegit al marge*. 30 volen. 40 escriptura XXVI. 57 filles a e a *la primera* a *ratllada*.

850, 3 *qui conserva*. 4 virginitate *el* ni *afegit a dalt*. 11 pabo. 16 preciosos. 25 belles (*corregit sobre* delles) belles *el primer ratllat*. 40 nota *afegit al marge*. 48-49 la cama *afegit al marge*. 54 en mengen. 60 ans f se *la* f *ratllada*. 63 que que *el segon ratllat*.

851, 6 los pists ne los braços no nuus *ratllat*: no. 9 torcis. 25 encara cara *ratllat*: cara. 44 efa efa *el segon ratllat*. 44 pintades pintures *ratllat*: pintades. 51 quils. 52 a fer *afegit al marge*. 52 a mal *la primera* a *ratllada*.

852, 16 e hy e alleguenhi aquest *ratllat*: e hy. 21 provisio bellea *ratllat*: provisio. 23 no pusquen. 29 aver son. 45-46 los ornaments superfluu e desvergonyat e desonest. 78 donchs *afegit al marge*.

853, 17 no son *afegit a dalt*. 35 per indoir *afegit a dalt*. 40 sent tho thomas *el primer* tho *ratllat*. 46 hociosi *corregit damunt un conjectural* hospiciosi i *amb una ratlla d'abreviació a la part final*.

854, 8 marit *les dues primeres lletres tapades per una taca*. 33 nota *afegit al marge*. 65 *mals aptes*.

855, 5 de *afegit a dalt*. 18 nos alu aura *ratllat*: alu. 25 elliseny se enseny *el primer* seny *ratllat*. 60 nan *afegit a dalt*. 82 comument.

856, 15 deu densenyar *la segona* d *ratllada*. 29 deute *el* te *afegit a dalt*

857, 6-7 companyanya *el segon* nya *ratllat*. 11 res co contra *el primer* co *ratllat*. 27 donal *la* l *ratllada*. 50 tot afalagament *afegit a dalt*: tot i ga.

858, 5-6 irrepreensible *la* h *afegida a dalt*. 29 bregosa *la* r *afegida a dalt*.

859, 6 avem *lletra ratllada* ja. 6 libre dels es *ratllat*: dels es. 6-7 dels esmens. 16 sapies qui. 18 anaven *afegit a dalt*. 39 ab imatge. 40 viu fa.

860, 27 ca° lo terç. 31 veviure *ratllat*: ve. 34 los *lletra ratllada* dignes. 35 crimoni criminosa *ratllat*: *crimoni*. 35-36 deliures aytals deurien soferir tramet.

861, 34 della con colligació *ratllat*: con.

862, 12-13 present els altres emoluments e onors *afegit al marge*. 24 *després de* dit *afegit a dalt*: es. 26 favorejada *corregit sobre* favorada. 79 nota *afegit al marge*. 82 cavalleria *el* va *afegit a dalt*. 82 noblea *la* a *afegida a continuació*. 83 noblea *la* a *afegida a continuació*. 84 cop corporal *ratllat*: cop. 106 ordrde *ratllat*: dr. 106 car *dues lletres ratllades* segons. 109-110 offer asses.

863, 9 no *afegit a dalt*. 15 cavallers *lletra ratllada* mas. 17-18 laon damont. 25 estig strigonius *ratllat*: estig. 32 fe frescament *ratllat*: fe. 38 vencre.

864, 7-8 misericordia los. 12 faça valer. 19 sia *afegit al marge*. 24 deu esser presumit esser *el primer* esser *ratllat*.

865, 6 francs *la* c *afegida a dalt*. 7 e a per anguariis. 13 per nau natura *ratllat*: nau. 16 la *afegit a dalt*. 21 no *la* o *afegida a dalt*. 65 segona batallava pus.

866, 40 requer *la segona* r *afegida a dalt*. 42 dqui *la* d *ratllada*.

867, 5 passava *el* va *afegit a dalt*. 20 gran cop corromput *ratllat*: cop.

868, 6 bradeburgensi. 30 ayns anys *ratllat*: ayns. 48 vol deus deus *el primer* deus *ratllat*. 53 negun *lletra ratllada* qui.

869, 9 avia fetes *afegit a dalt*. 13 als alscuns *ratllat*: als. 65 es *afegit a dalt*.

870, 12 vide. 24 luyar *amb una ratlla d'abreviació a sobre*. 25 vencre 34 de ta recapte *ratllat*: re. 58 bona *la* a *ratllada*. 59 e de les.

871, 14 encara apres.

872, 28 deu fer induir a fer. 40 aqui *la* a *ratllada*. 45 lurs va vexells *ratllat*: va. 57 e *afegit al marge*.

873, 15 alexandria *l'última* a *afegida a dalt*. 24 cavall *lletra ratllada* aquell. 28 es *dues lletres ratllades* tament. 71 bons bons *el segon ratllat*. 79 e fo lo primer emperador de roma *afegit al marge*. 82 elets *la* t *afegida a dalt*. 102 pobres diu. 106 e per puys *ratllat*: per.

874, 6 e *afegida a dalt*. 18 qui p faes *la* p *ratllada*. 50 e a aquelles. 50 apendres. 56 qui car (*amb senyal d'abreviació a sobre*) nos dona. 71 tots *afegit a dalt*. 78 faes.

875, 16 la sentencia sciencia *ratllat*: sentencia. 17 aconsellar a l'hom. 31 demana a un.

876, 11 si no la escolta *afegit al marge*. 52 que que *el primer ratllat*. 52 lonch *la* n *ratllada*. 53 contrari *el* ri *afegit a dalt*.

877, 5 *abans* de penes *afegit al marge*: les. 9 achis *la* i *afegida a dalt*. 26 punicio apres. 29 elieon *la segona* e *ratllada*. 32 altra *lletra ratllada* o. 45 dient *la* t *ratllada*. 51-52 azechies profeta rey *ratllat*: profeta. 55 qui q *la segona* q *ratllada*.

878, 30 exalcats. 32 per deu *afegit al marge*. 35 confirfir confirmar *ratllat*: confirfir. 41-42 quar *tres lletres ratllades* tament. 42 ço ço *el primer ratllat*. 46 reverencia a deu pus. 51 passar *mot obscur*.

879, 20 nota *afegit al marge*. 25 pren pren *el primer ratllat*. 38 vent vinent *ratllat*: vent. 40 nota *afegit al marge*. 50 ques di deu *ratllat*: di. 51 diu e *la* e *ratllada*.

880, 20 nota *afegit al marge*. 24 aqui de dreça *ratllat*: de. 26 ux *mot obscur*. 31-32 iscam li acamli acamli *ratllat*: acamli. 52 quarta *el* ta *afegit a dalt*. 63 jutglejar. 72 tempradament *el* da *afegit a dalt*. 72 recreacio al alcuna. 76 *després de* perillosa *hi ha un mot abreujat que es pot interpretar* axia.

881, 9 nota *afegit al marge*. 25 ab estrologia *afegit a dalt entre aquests dos mots*: art. 31 rer rey *ratllat*: rer. 33 mudaren. 44 poncia poncia *ratllat el primer*.

882, 17 respon que diu *ratllat*: qu. 26 per tal ara. 34 papa ing ignocent *ratllat*: ing. 37 bota vi de vi *el primer* vi *ratllat*. 44 de del *la primera* d *ratllada*. 54 forts maravellats. 56 lo metge, *sic*. 58 cosell. 84 VIII *afegit al marge*.

883, 7 són *afegit al marge*. 13 fem bl bres *ratllat*: bl. 22 es *afegit al marge*. 26 no vol lexar. 41 possio e les coses. 42 mitiganes. 51 carnal e ta terrenal *ratllat*: e ta. 55 en *afegit al marge*.

884, 28 bon *afegit a dalt*.

885, 8 ma manera *el primer* ma *ratllat*. 15 d dalgun *la primera* d *ratllada*. 23 portassen *la* r *afegida a dalt*. 27 nota proverbium *afegit al marge*. 37 nota proverbium *afegit al marge*. 50 fa *afegit a dalt*. 69 quell avia. 79 delit car qui mal fa sens profit temporal *ratllat*: car ... profit. 80 homents *la* t *ratllada*. 82 nol puxa nol puxa *el segon grup ratllat*. 87 saviea afer les.

886, 4 duch duch *el primer ratllat*. 13 nota *afegit al marge*. 18 ho prometia. 25 te *afegit a dalt*. 26 no *afegit a dalt*. 39 alscuna *la* s *ratllada*. 42 e segreta *afegit a dalt*. 45 la *afegit a dalt*. 64 occupats en lo dits. 65 fill f *la segona* f *ratllada*.

887, 19 es *afegit a dalt*. 30 son parlar. 33 adormit *la* a *ratllada*. 41 parts *afegit a dalt*. 51 aquell *la* a *afegida a dalt*. 62 ella *la* a *afegida a dalt*. 79 sabens *la segona* s *ratllada*. 93 serp *lletra ratllada* com. 104 nota *afegit al marge*.

888, 19 nota *afegit al marge*. 39 f feya *la primera* f *ratllada*. 54 e res *la primera* e *ratllada*. 56 ampral *la* l *ratllada*.

889, 7 que ages sapies *ratllat*: ages. 9 e li pot. 13 als mills. 27 jutgat. 31 ponex ponex *el primer ratllat*. 35 armes *la* r *afegida a dalt*.

890, 34 en lo *la* n *ratllada*. 40 nota *afegit al marge*. 43 acost *afegit a dalt*.

891, 5 segons en. 7 ne sap saber *ratllat*: sap. 14 acost. 15-16 *entre* ho *i* al *afegit a dalt*: as. 33-34 en esta vida *ratllat*: esta. 36 *després de* foragitar *afegit a dalt*: de.

892, 30 nodrídament. 30 ergull e ajuden. 33 negun *lletra ratllada* pagao. 41 nota *afegit al marge*.

893, 19 *després de* sues *afegit a dalt*: lançaven. 21 via est esvaya *ratllat*: est. 25 pocca de duna *ratllat*: de. 41 aurien hom. 44 nota *afegit al marge*. 44 que hom. 55 primogit. 56 rey ab *ratllat*: ab. 63 mana mana *el primer ratllat*. 68 nota *afegit al marge*. 71 cavallers *la* s *ratllada*. 75 en quant deu *afegit a dalt*. 77 nota *afegit al marge*. 85 qui *corregit sobre* que.

894, 8 valecia. 18 proposava el va *afegit a dalt*. 32 qui la cosa. 42 les *afegit a dalt*. 59 hermita de cavaller *ratllat*: de. 61 la lança trenca *ratllat*: lança. 64 de Joser. 68 los pensaments treballans *ratllat*: pensaments.

895, 12 hoe hoent *ratllat*: hoe. 22 ne fe contra *ratllat*: fe. 25 va vajen *el primer* va *ratllat*. 34 qui aq auria presa dla *ratllat*: aq i d. 37 nota *afegit al marge*. 43 tanta tanta *el primer ratllat*. 54 richs. 54 aposar aposar *el segon grup ratllat*. 61 posar de tots punts posar. 64 matex matex *el primer ratllat*. 82 tigues. 86 merex *afegit a dalt*. 92 per *lletra ratllada* no.

896, 13 no volia. 16 que axi es cosa axi. 21 avolesa *la* s *ratllada*. 28 qui *afegit al marge*. 28 abaxar *afegit a dalt*. 63 sim *lletra ratllada* plament.

897, 16 ella *lletra ratllada* es. 25 lo fe fret *ratllat*: fe.

898, 28 que lo.

899, 16 fen se. 41 la terra la terra *el primer grup ratllat*. 52 la oradura *afegit a baix*.

900, 5 evangeli de diais, is *afegit a dalt*. 17-18 part iracl iracible *ratllat*: iracl. 26 fantastics ço es *ratllat*: ço es. 28 *entre* tal *i* lo *inserit*: que.

901, 26 vencre. 27 vencre.

902, 8 sino *i* tota *afegits a dalt*. 44 abat *afegit a dalt*. 46-47 e per tal que sa injusticia e per tal que sa injusticia *el primer grup ratllat*.

903, 26 daço *afegit a dalt*. 27 dona dona *(el segon ratllat)* lo salvador aytal eximpli lo salvador una. 40 mort si es com. 42 qui deya. 73 tost *la* s *rascada*.

904, 5-6 morts a aquells.

906, 9 refugi en me. 10 tabernaculum. 18 ab los jerarchies. 19 governant. 20 princep *afegit a dalt*: cep. 54 se *afegit al marge*.

ÍNDEXS BÍBLIC, D'AUTORS i OBRES CIT.
ONOMÀSTIC i TEMÀTIC

Aquests índexs constitueixen una primera temptativa d'obrir-se camí per l'espessa selva de les doctrines eiximenianes de la segona part del *Dotzè*. En primer lloc figura un *Index biblic* que substitueix l'aparat de fonts d'aquesta procedència que hauria pogut anar a peu de pàgina. Aquest índex, en efecte, tal com l'ha elaborat per encàrrec de la Comissió Editora mossèn Andreu Soler Solei, comprèn un buidat sistemàtic de totes les referències bíbliques del text (part A), que permet de contrastar els errors, oblits o omissions del nostre manuscrit únic. Altrament l'índex ofereix una classificació de les cites segons l'ordre bíblic canònic (part B).

Els autors i obres anònimes citats per Eiximenis han estat reunits en un segon índex, tant si es traca de persones i textos identificats com per identificar. D'altra banda, oferim un llistat onomàstic complet que inclou sigui els autors de l'anterior sigui totes les persones reals o imaginàries, documentades o no, presents en el text. Aquest llistat onomàstic permet de fer-se una visió de conjunt del bigarrat univers de personatges que poblen els textos eiximenians (igualment es podria recomposar una geografia eiximeniana i, a estones, una història). Tant l'un com l'altre van ser elaborats, juntament amb l'edició del text, pel grup d'estudiosos canadencs de qui es parla a la introducció del primer volum d'aquesta obra.

Finalment la Comissió Editora ha encomanat a un dels seus membres la compilació d'un índex temàtic; aquest treball d'ordenació conceptual dels continguts de la segona part del *Dotzè* ha estat duta a terme per Xavier Renedo, amb qui ha collaborat també Teresa Romaguera.

INDEX BIBLIC

En la part A indiquem el volum, la pàgina i la línia del text abans de cada citació o referència bíblica. En la B —també amb indicació de volum, pàgina i línia— seguim l'ordenament dels llibres sagrats a la Vulgata.

A

Tom I

3 - 19: He 5,4
3 - 25: Jo 10,1
8 - 19: Rm 12,8
11 - 16: 1S 16,6-13
12 - 16: 3R 1,29-30
12 - 29: Jo 1,14
13 - 38: Lc 10,16
14 - 5: Mt 7,6
14 - 19: Jb 26,5
19 - 19: Ap 17,15
19 - 38: Gn 14,18-20
21 - 5: Ex 18,24-26
21 - 5: Dt 16,18
22 - 8: Dn 12
23 - 9: Ecli 1,25
26 - 9: Ecli 27,4
27 - 12: Mt 5,13-14
29 - 39: Nm 26,9-10
30 - 39: Nm 16,25-30
31 - 17: Gn 4,25
31 - 17: Gn 9,25-26
32 - 17: Gn 21,11-13
32 - 17: Gn 27,36-37
33 - 17: Gn 49
33 - 70: Jo 9,34
34 - 17: Gn 48,17-20
35 - 12: Ez 34,10
36 - 23: Ps 24,9
37 - 4: Sa 6,7
39 - 32: 1S 22ss.
39 - 33: 1S 16,14-23
39 - 34: 2P 26,16-21
39 - 37: 2P 24,17-27
39 - 40: Dn 4,25-34
39 - 42: 2M 9,7-29
39 - 51: Ps 104,15
39 - 51: 1P 16,22
39 - 54: 3R 21, 23
39 - 54: 4R 9,29-37
41 - 35: Is 1,9
41 - 40: Ps 31,1
41 - 40: Rm 4,7
43 - 37: Lc 4,23
43 - 54: Mt 18,6
44 - 89: Dn 9,27
45 - 8: Is 56,7
45 - 8: Mt 21,13
45 - 10: Lc 19,46
45 - 10: Jo 2,14-16
45 - 12: Jo 7,24

45 - 16: Dn 4,25-30
45 - 18: 2M 9,28-29
45 - 20: 1M 7,39-49
46 - 30: 2M 3
49 - 17: Ecli 26,3
50 - 18: 4R 18-19
50 - 23: Nm 20,7-13
50 - 26: 1S 2,27-36
51 - 13: 1S 28,7-19
51 - 33: 3R 11,9-28
51 - 41: Sa 6,7
51 - 51: Jo 21,15-17
51 - 56: 4R 22-23
51 - 66: 2P 24-35
54 - 52: 2S 6,20-22
57 - 25: Jb 12,21
58 - 31: Jb 36,6
58 - 51: Ecle 10,16
58 - 57: Pr 16,32
65 - 12: Sa 8
66 - 38: He 11
67 - 67: Jo 21,15-17
67 - 81: Ecli 27,4
67 - 87: Ecli 23,12
67 - 94: Jo 10,11
67 - 102: Pr 28,15
67 - 104: 3R 2,6-9
68 - 10: Ps 2,10
68 - 20: 3R 3,6-9
69 28: Jm 1,5
69 - 39: Sa 1,4
69 - 44: Lc 16,8
69 - 56: Ecle 1,15
69 - 62: Jm. 3,13-18
70 - 70: Ecle 6,8
70 - 78: 1Pe 2,11
70 - 83: 1C 1,18-31
70 - 89: Is 5,20
70 - 90: Jr 15-19
70 - 100: Sa 7,28
70 - 109: Lv 10,10
71 - 18: 2P 33,11-13
72 - 6: Ps 4,7
78 - 21: Ecli 10,1-3
79 - 30: Gn 12,10-20
79 - 33: 2S 14-17
79 - 34: 1S 16,18
79 - 35: 3R 4,29-34
79 - 40: Ecli 22,9
80 - 7: Dt 17,18-19
80 - 12: 2S 12,1
80 - 12: 2S 15,24-29
81 - 40: 2S 6,6-7
81 - 51: 2P 26,16-21
81 - 60: Is 52,11
81 - 60: 2C 6,17
83 - 11: 2Te 3,10
85 - 18: Ps 5,7
85 - 24: Is 28,15
86 - 29: Jo 8,44
90 - 38: Ps 115,11
90 - 38: Rm 3,4
104 - 26: Dt 15,12
105 - 27: Ex 21,2
105 - 28: Rm 6,15
106 - 6: Ez 34,11-16
106 - 6: Jo 10,11
110 - 9: Ps 11,2
110 - 12: Ps 115,11
110 - 14: Ps 4,3
111 - 32: Jo 1,14
111 - 34: Ex 28,30
111 - 59: 2S 20,4-10
111 - 59: 3R 2,5-6
111 - 60: 3R 2,28-34
112 - 10: Rm 8,31
112 - 15: 1S 14,13
112 - 17: 1M 7,32
113 - 28: 3Esd 4,35
113 - 37: Pr 12,22
113 - 48: Ps 90,5
113 - 52: 2C 13,8
113 - 54: 3Esd 4,35
114 - 25: Is 56,10
115 - 40: Ac 6,10
115 - 43: He 4,12
115 - 57: Ecli 7,6
115 - 62: Ps 118,43
117 - 28: Dn 13,45-64
117 - 35: Dn 6,15
119 - 56: Ga 1,10
120 - 71: Ps 4,3
122 - 37: Pr 30,20-23
123 - 10: Lc 12,9
124 - 45: Pr 29,12
125 - 83: Ps 14,1
125 - 83: Ps 14,3
126 - 7: Ps 25,3

126 - 10: 4R 20,1-11
126 - 10: Is 38,1-22
127 - 27: Ps 24,10
127 - 32: Jo 8,32
127 - 43: Ecli 4,30
128 - 9: Ecle 10,17
129 - 32: Pr 20,1
129 - 33: Jb 28,12-13
130 - 24: Ecli 37,33
131 - 29: Ecli 37,34
140 - 11: Rm 8,5-8
148 - 38: Pr 31,4
152 - 8: Ecli 37,34
152 - 12: Os 4,11
152 - 14: Pr 31,4
152 - 26: Ef 5,18
155 - 38: Rm 8,8
157 - 14: Dt 17,17
161 - 10: Gn 2,21
167 - 35: Eccli 25,30
169 - 49: Ecli 9,10
175 - 10: Dt 24,4
175 - 10: Mt 5,31-32
175 - 12: Nm 5,17-24
175 - 14: Lv 20,10
176 - 33: Mt 5,31-32
176 - 57: Jo 8,1-11
179 - 23: Mt 5,31-32
180 - 39: Dt 25,2
190 - 24: Ecli 13,19-20
191 - 28: Ecli 30,4
193 - 31: Ecli 3,18
194 - 21: Pr 22,6
210 - 48: 2P 19,1-3
217 - 41: Ecli 20,7
217 - 57: Ecli 26,11
217 - 81: Ecli 9,18
221 - 12: P 127,3
221 - 21: Ecli 26,19
226 - 58: Ga 1,10
227 - 68: Jr 17,5
227 - 70: Ps 52,6
227 - 93: Ecli 34,16
227 - 95: Ps 55,5
228 - 10: Ecli 38,19
228 - 16: Ez 24,16-18
228 - 21: 2S 12,19-24
228 - 21: 2S 18,3-19,15
229 - 37: Gn 22,1-2
233 - 65: Ac 5,41
234 - 71: Ecli 4,33
235 - 14: 1M 3,19
235 - 22: Ps 118,71
236 - 28: Jt 20,18-48
236 - 31: Js 10,1-13
236 - 43: 2S 11,25
241 - 27: Pr 31,10
244 - 18: Pr 18,9
245 - 31: Ct 8,6
245 - 41: Ecli 7,1-3
245 - 47: Dt 20,1-9
245 - 52: 2M 15,7-24
246 - 79: Fl 2,12
246 - 84: Jt 15,15
246 - 85: 1S 14,13
246 - 86: 1S 17,48-51
256 - 12: Pr 28,2
263 - 30: Pr 21,1
263 - 42: 3R 2,5-6
263 - 43: 2S 3,24-30
263 - 44: 2S 17,23
263 - 45: 3R 2,36-46
263 - 47: Est 7,7-10
266 - 9: Mt 5,19
266 - 10: Dn 12,3
267 - 32: Ecli 10,8
268 - 18: Sa 6,6
272 - 13: Ex 18,13-27
274 - 11: Ex 23,1-9
274 - 11: Lv 19,15
274 - 11: Lv 19,35-36
281 - 13: Sa 12,25
282 - 27: Is 10,17
282 - 40: Jo 12,25
282 - 45: Ecli 7,6
282 - 49: Ex 32,1-6
282 - 50: 3R 12,26-33
283 - 70: Ecli 4,33
283 - 74: Mt 10,28
284 - 8: 1S 14,41-46
284 - 22: Jb 31,13
285 - 39: Lc 23,24-25
286 - 13: Pr 18,3
287 - 36: Pr 17,15
287 - 40: Ps 14,4
289 - 39: Lc 6,36
292 - 63: Nm 25,7-15
297 - 9: 1M 2,57

297 - 13: Mt 18,32-33
297 - 25: Jm 3,13
298 - 32: Ecli 28,3
298 - 50: Pr 30,33
299 - 86: Pr 20,28
302 - 85: 4R 23-24
302 - 85: 2P 36,5-7
302 - 100: Dt 17,15
309 - 22: Js 7,24-26
309 - 24: Ex 32,25-29
309 - 24: Nm 25,7-15
310 - 29: Ps 118,113
310 - 30: Ps 25,5
310 - 32: Ps 17,26
310 - 33: 2S 1,14-16
310 - 35: 2S 4,9-12
310 - 37: 3R 2,5-6
310 - 39: Pr 17,15
310 - 43: 3R 20,42
317 - 15: Ps 7,10
319 - 8: Dt 17,20
319 - 13: Ecli 10,8
319 - 19: Jo 6,15
321 - 71: Pr 28,15
321 - 87: Jb 9,13
323 - 42: Mt 10,36
324 - 69: Is 1,23
326 - 13: Mt 5,44
326 - 15: 1Pe 2,18
326 - 16: Rm 13,2
326 - 18: Ef 6,6
326 - 20: Tt 3,1
326 - 21: He 13,17
326 - 22: Mt 23,2-3
332 - 49: Ga 2,11-14
332 - 58: 2S 11
333 - 67: Dn 13,45-64
334 - 111: Pr 30,21-23
334 - 116: Pr 28,2
335 - 18: Lc 12,48
336 - 35: Sa 4,20
336 - 43: Ps 50,19
337 - 8: Pr 11,2
337 - 10: Mt 11,25
337 - 20:Ecli 3,20
337 - 21: 3R 21,25-29
338 - 31: Ps 135,23
338 - 35: 1S 19,1
338 - 35: 4R 21,1-18
338 - 35: 2P 33,1-20
338 - 42: Is 66,2
338 - 56: Jdt 1,5-6
338 - 57: 3R 12,1-10
338 - 60: Is 29,6-8
338 - 61: Jdt 13,6-11
338 - 63: 2M 9,28
339 - 67: Ecli 10,7
339 - 82: Lc 1,48
339 - 87: Lc 1,52
339 - 90: Jb 22,19
341 - 8: Tb 4,14
341 - 14: Ac 12,20-23
343 - 77: Pr 12,15
345 - 8: Pr 16,14
345 - 14: Pr 14,29
345 - 22: Lc 21,19
346 - 41: Pr 25,15
346 - 44: Pr 15,18
346 - 47: Ecli 20,7
346 - 49: Ecle 3,1
348 - 18: 2S 11,25
351 - 14: 1S 26,7-16
351 - 9: Ecli 1,29
351 - 14: 1S 24,1-8
351 - 27: 2S 16,5-14
357 - 30: Ps 36,11
357 - 41: Ps 89,10
357 - 57: Ecli 30,16
357 - 59: Ecli 30,26
357 - 27: Mt 5,7
357 - 32: Ecli 10,17
357 - 36: Ps 131,1
357 - 54: Pr 12,11
358 - 71: Ecli 3,19
360 - 6: Ecli 1,34-35
360 - 9: Jdt 9,16
360 - 14: Nm 12,3
360 - 17: Is 11,4
361 - 29: Ps 24,9
361 - 33: Pr 18,14
361 - 35: Pr 27,3
361 - 55: Ps 79,17
361 - 62: Ps 149,4
365 - 37: Mt 10,16
366 - 46: Mt 5,39
365 - 60: Is 53,7
365 - 62: Mt 26,52
375 - 9: Ecli 6,5-6

376 - 60: 3R 12,16
376 - 64: 2S 15,1-6
386 - 28: Pr 21,1
386 - 38: Ps 145,2
389 - 57: 1P 10,11-12
392 - 41: Pr 13, 24
392 - 44: Col 3,21
397 - 10: 3R 10,24
397 - 11: Jo 6,15
403 - 84: He 13,2
403 - 88: Gn 18
404 - 24: Lc 11,41
404 - 27: Ecli 3,33
405 - 30: Pr 13,8
405 - 33: Dn 4,24
405 - 37: Tb 4,11
405 - 46: 1C 4,2
405 - 50: Mt 25,23
412 - 37: Mt 6,31
413 - 71: Mt 6,34
415 - 51: Ecli 34,24
416 - 97: Jo 10,11
425 - 36: 1Jo 3,17
425 - 42: 1Tm 5,8
426 - 70: Jm 2,13
438 - 34: Ecli 12,1
452 - 22: 3R 11,9-14
452 - 27: Lc 11,17
453 - 36: Ps 67,31
455 - 35: Is 32,17
456 - 9: Nm 14,9
456 - 10: Lv 26,3
456 - 10: Lv 26,7
456 - 16: Jdt 5,24-25
456 - 19: 1S 14,11-14
456 - 19: Jt 14,11-16
456 - 22: 2S 23,14-16
456 - 25: Js 7
457 - 27: 1M 8-9
458 - 6: 1M 3,19
458 - 12: Ex 17,10-13
458 - 15: Dt 20,1-4
459 - 48: Sa 6,1
461 - 7: Ps 2,10
461 - 16: Ps 81,4
462 - 65: Dt 12,2
463 - 69: Dt 13,12-18
463 - 71: 4R 3,4-7
463 - 73: 2S 20
463 - 75: Jt 20,12-17
463 - 78: 1P 19
463 - 81: 2S 3-4
463 - 84: 2S 8
463 - 86: Nm 21, 21-35
463 - 88: 2S 8,5-6
463 - 91: Gn 14,13-17
463 - 94: 1M 2-3
471 - 13: Js 6,22-25
488 - 63: 1Pe 2,14
493 - 55: Ex 18,21

Tom II

3 - 22: Lc 4,23
3 - 25: Jo 8,1-11
4 - 28: Rm 2,1
7 - 69: Mt 20,25-26
9 - 32: He 7,1-10
13 - 19: Jo 1,42
15 - 106: Ecli 4,33
26 - 12: Ex 18,21
28 - 29: Ex 23,8
28 - 41: Dt 16,19
31 - 15: Ps 25,10
31 - 20: Dt 27,25
33 - 19: Jb 15,34
34 - 66: Is 1,23
37 - 31: Pr 20,8
42 - 12: Pr 17,15
42 - 21: Ecle 2,14
43 - 29: Ecli 10,2
43 - 34: Dt 1,9-18
44 - 9: Js 7,16-28
44 - 15: 3R 3,16-28
44 - 24: Dn 13,45-64
47 - 5: Pr 4,25
47 - 11: Jb 29,16
47 - 15: Ps 2,10
47 - 19: Gn 18,20-21
48 - 32: Dt 1,17
48 - 33: Jo 5,22
49 - 7: Ecli 19,4
51 - 7: Ex 23,2-3
51 - 9: Dt 1,17
51 - 15: Mt 20,16
52 - 29: Ecli 7,6
52 - 29: Ecli 7,4

52 - 41: Jo 11,48
54 - 40: Dt 16,20
54 - 52: Sa 12,1
69 - 49: Pr 17,15
70 - 8: Dn 12,3
74 - 9: 3R 21
76 - 19: Pr 19,5
76 - 21: Pr 21,28
77 - 32: Dn 13,61-62
80 - 5: Pr 20,8
81 - 41: Js 7,19
82 - 75: Gn 44,15
82 - 82: Dn 13,51-59
83 - 13: 1Pe 4,12-19
84 - 28: Gn 42,21
84 - 32: Lc 23,40-41
85 - 18: Jb 39,16
85 - 24: 1C 6,7
86 - 49: Jr 9,3
86 - 55: Ap 12,10
87 - 16: Ecle 3,22
88 - 33: Ecli 32,24
89 - 10: Pr 19,2
89 - 24: Rm 12,16
89 - 25: 1C 10,12
90 - 30: 1C 1,18-31
90 - 32: Jb 12,17
90 - 33: Sa 7,14
90 - 35: Pr 23,4
90 - 38: 1C 3,18
91 - 9: Tb 4,19
91 - 16: 3R 12,13-14
92 - 38: Ecli 34,9
92 - 45: Jb 12,12
92 - 47: Ecli 25,7
92 - 50: Nm 11,16
92 - 50: Ex 3,16
92 - 52: Lv 19,32
92 - 55: Sa 3,17
93 - 26: 1S 23,2
94 - 39: Ecli 37,15-18
102 - 10: Ecli 37,12
103 - 54: Pr 13,17
103 - 57: Pr 19,10
104 - 7: Ecli 8,21
104 - 16: Mt 10,36
104 - 18: Jr 9,4
104 - 20: Lc 9,59-62
105 - 54: Dt 17,14-15
106 - 8: 3R 12,25-33
106 - 21: 2S 2,1-4
106 - 24: 1S 22,9-19
107 - 27: 2P 26,10-21
107 - 30: 2P 21,12-19
107 - 47: Ecli 8,21
108 - 10: Mt 11,25
108 - 13: Is 7,1-9
108 - 26: Ex 18,13-27
109 - 31: Ecli 37,7
110 - 13: Ecli 37,20
112 - 26: Ecli 39,8-11
113 - 28: Pr 8,12
113 - 36: Mi 3,11
116 - 17: 2S 16,15-17,23
117 - 40: Gn 39,7-20
119 - 32: Pr 15,22
119 - 34: Pr 20,18
119 - 47: IM 5,55-62
119 - 48: Pr 26,12
119 - 54: Rm 1,22
119 - 58: Pr 11,14
120 - 85: Pr 13,10
123 - 16: Ecli 6,6
124 - 31: Tb 4,20
125 - 5: Ecli 37,9
125 - 11: Ps 1,1
125 - 25: Pr 26,18-19
126 - 53: Ecli 8,20
127 - 5: Jb 12,6
127 - 11: Pr 26,27
127 - 12: Est 7,9-10
128 - 44: Pr 7,16
129 - 19: Jb 12,17
129 - 21: Jb 5,13
130 - 31: Jb 21,16
130 - 34: Gn 49,6
130 - 37: Ex 14,26-31
130 - 42: 1S 13,8-14
130 - 46: 1S 15,10-23
130 - 49: Nm 31,8
130 - 49: Nm 31,16
130 - 50: 2S 10-12
130 - 55: 2P 22-23
130 - 55: Mc 6,17-29
130 - 58: Mt 26,62-66
130 - 59: Lc 23,1-5
130 - 60: Dn 4,26-30
130 - 65: 3R 11,1-13

132 - 11: 1C 9,7
132 - 19: Ga 6,1
132 - 20: Mt 10,8
133 - 49: Pr 21,30
138 - 14: Jm 1,5
140 - 7: Jb 26, 3-4
140 - 9: Ecli 32,13
140 - 10: Lc 2,46-47
147 - 97: Ecli 4,33
156 - 52: Lc 23,46
160 - 35: Mt 5,7
163 - 70: 3R 10,4-5
173 - 50: Ecli 10,8
174 - 19: 2Tm 2,4
176 - 14: Ecle 10,19
177 - 55: 1Pe 2,9
186 - 44: Pr 29,12
186 - 51: Mt 8,21-22
186 - 56: 2S 16,5-10
187 - 74: Pr 1,10
187 - 78: Is 3,12
188 - 11: Ex 23,8
189 - 41: Pr 17,15
189 - 42: Ps 14,1
189 - 42: Ps 14,4
190 - 77: Ap 6,12-17
197 - 29: Pr 28,15
197 - 33: Ecle 4,1
197 - 38: Ps 81,4
197 - 65: Is 33,1
201 - 11: Ecli 35,18-19
202 - 34: Ecli 34,24
213 - 24: Ecli 12,3
214 - 29: Ecli 13,1
214 - 33: Mt 5,29-30
215 - 22: 4R 24-25
215 - 23: Jr 36
216 - 29: 1R 22,8-12
216 - 33: Is 40,3
216 - 33: Mt 3,3
216 - 33: Mc 1,3
216 - 33: Lc 3,4
216 - 38: Ex 7,8-13
216 - 50: Lc 10,21
216 - 50: Mt 11,25
216 - 57: Is 41,23
216 - 65: Lv 20,27
217 - 78: Pr 29,18
217 - 81: 1Te 5,20
217 - 85: Ps 102,16
226 - 14: Sa 6,26
227 - 46: Ps 48,13
227 - 46: Ps 48,21
227 - 54: Dn 13,48-49
227 - 56: Is 1,5
228 - 79: Gn 3,16
229 - 15: Gn 2,23
236 - 8: Jo 8,44
238 - 13: 1C 11,4-12
239 - 39: Pr 31,10
239 - 43: Jt 4,4
239 - 44: 3R 10,1-10
239 - 61: 1C 14,34-35
241 - 13: Is 28,19
242 - 29: 3R 11,4
242 - 29: Gn 3,6
243 - 19: Ecli 9,10
244 - 31: Ecli 9,2
244 - 34: Ecli 25,17
244 - 34: Ecli 25,33
245 - 25: Ps 102,13
246 - 34: 1Pe 3,7
246 - 38: Ga 6,2
252 - 18: Dt 22,23
252 - 19: Mt 5,32
252 - 23: Jo 8,1-11
255 - 40: Ps 90,1
262 - 52: 1S 4,12-18
262 - 55: 2S 13-18
265 - 44: Ez 18,1-4
266 - 11: 2C 12,14
268 - 14: Tb 14,10
268 - 22: Ex 20,12
268 - 23: Ecli 3,6-7
269 - 27: Dt 21,18-21
269 - 30: Pr 19,18
269 - 30: Pr 28,7
269 - 30: Ecli 7,25-27
269 - 31: Ex 21,15
269 - 31: Ex 21,17
269 - 31: Lv 20,9
269 - 31: Dt 27,16
269 - 31: Pr 20,20
269 - 33: Mt. 15,3-9
270 - 13: Sa 14,15
273 - 10: Gn 2,23
274 - 32: Ps 132,1
274 - 35: Ecli 25,1-2

274 - 42: Lc 12,13-14
275 - 72: Gn 4,9-12
275 - 73: 2S 18,9-15
275 - 74: Gn 42,14-17
275 - 75: Gn 27,30-37
275 - 76: Nm 12,1-16
275 - 82: Ps 49,20-21
276 - 6: Lc 14,26
277 - 38: 3R 2,5-6
278 - 23: Gn 14,13-16
278 - 23: Gn 24
278 - 24: Tb 7,1
281 - 32: Tt 3,9
281 - 46: Ps 29,10
281 - 48: Ps 82,13-14
281 - 47: Ps 72,25
284 - 24: Jo 13,34
284 - 26: Ga 6,2
285 - 30: Mt 18,19
285 - 40: Lc 11,17
285 - 41: Pr 18,19
285 - 45: 1Jo 2,7-11
286 - 12: Ecli 20,13
286 - 13: Ecli 6,5
286 - 20: Ecli 3,19-20
287 - 31: 1Jo 3,18
287 - 53: Ecli 27,17
289 - 6: Pr 27,6
290 - 38: Dt 32,37-38
291 - 24: Dt 32,37-38
294 - 54: 1S 19-20
294 - 54: 2S 21,1-14
294 - 57: Ps 145,2
295 - 11: Ecli 19,4
295 - 24: Pr 11,2
296 - 54: Pr 22,24
297 - 6: Pr 6,19
297 - 7: Ecli 28,16
298 - 31: Ct 8,6
298 - 32: 1Jo 4,18
299 - 95: Ecli 6,6
299 - 96: Ecle 7,29
300 - 14: Jr 9,4
300 - 14: Jr 17,5
300 - 19: Jb 6,14
301 - 38: Pr 27,9
301 - 66: Pr 12,26
304 - 27: 1C 15,33
304 - 35: Ps 17,26
308 - 47: Ecli 41,23
313 - 15: Pr 17,24
313 - 15: Ecli 19,26
315 - 11: Pr 6,12-15
315 - 24: Ecli 19,26-27
316 - 31: Mt 6,22-23
321 - 14: Lc 24,25
325 - 32: Ecli 30,16
325 - 44: Ecli 25,5
327 - 11: He 6,7-10
328 - 45: 1C 13,11
329 - 69: Ecli 25,8
335 - 49: Mt 7,18-20
351 - 21: 1C 1,27
351 - 24: Jm 2,5
352 - 34: Mt 20,16
358 - 44: Dn 4,1-34
358 - 47: 2M 9,28-29
358 - 50: Ac 12,20-23
358 - 51: 3R 11
360 - 5: Mt 7,16
365 - 12: He 11,6
366 - 38: 1C 5,6
366 - 44: Ps 105,35-36
366 - 48: Dt 7,2-3
366 - 52: Lv 20,18
367 - 74: 1C 6,4-5
376 - 43: Rm 9,27
376 - 43: Is 1,9
376 - 47: Jo 5,43
382 - 8: 1Te 4,9-12
387 - 12: 1S 15,33
388 - 30: Ecli 23,21
395 - 47: 1Tm 5,9-15
397 - 31: Jdt 8,1-8
397 - 35: Jdt 15,9-12
399 - 31: 1Tm 5,14-15
400 - 4: 1Tm 5,3
400 - 10: Ps 131,15
400 - 12: Ex 22,22-23
400 - 13: Ecli 35,18-19
401 - 28: 1Tm 5,5
402 - 15: Ecli 7,26
402 - 22: Gn 34,1-2
403 - 36: Tb 3,16-17
403 - 40: Ecli 26,13
403 - 42: Ecli 42,9
403 - 42: Ecli 42,11
405 - 27: Ez 16,25

405 - 30: Pr 11,22
405 - 34: Jb 5,3
406 - 8: 1Tm 2,9
407 - 28: 1Tm 2,9-10
407 - 33: 1Pe 3,3
407 - 48: Mt 5,28
407 - 62: 1Tm 2,9
409 - 17: 1C 12,23
410 - 34: Pr 7,10
410 - 51: Dt 22,5
415 - 51: Gn 24
415 - 61: Ecli 7,27
416 - 8: Tb 10,12-13
416 - 11: Ecli 37,10
419 - 4: Tb 10,12
419 - 8: Gn 3,16
419 - 19: Gn 18,12
419 - 19: 1Pe 3,6
419 - 23: 1Pe 3,1-6
420 - 37: 1C 7
420 - 37: Ef 5,22-23
420 - 38: Tt 2,1-4
421 - 5: Tb 10,12-13
421 - 21: Tt 2,3-5
422 - 44: Jt 16,4-21
422 - 44: 3R 11,1-8
423 - 5: Tb 10,12-13
423 - 17: Mt 19,10-12
423 - 19: Tb 10,13
423 - 23: Mt 5,4
423 - 24: Ecli 26,19
424 - 27: Pr 27,15
427 - 26: Ecle 5,5
428 - 30: Ex 22,18
428 - 61: Ex 32
428 - 62: 2S 12,13-19
428 - 64: 3R 21
428 - 67: Jn 3,10
428 - 2P 33,11-16
429 - 69: Dn 4,31-34
431 - 30: Ps 118,113
432 - 20: Lc 3,14
433 - 59: Ecli 6,6
434 - 68: Mt 22,38
447 - 25: Ps 90,7
452 - 12: Jb 5,3
453 - 30: Fl 4,12
453 - 47: Ecli 34,9-11
460 - 57: Jm 2,13
463 - 47: Mt 6,33
469 - 12: 1S 21,10-15
469 - 15: 2S 24,10-17
469 - 18: 2S 11
469 - 20: 2P 21,19-20
470 - 33: 2S 12,1-15
470 - 47: 3R 21,17-29
470 - 52: Is 38,1-8
471 - 17: Is 1,17
472 - 44: Mt 10,40
474 - 45: Jo 19,19
476 - 59: 1S 16,14-23
477 - 76: Lc 6,25
479 - 37: Gn 27,3-4
483 - 10: Jb 28,12
483 - 11: He 2,1
483 - 13: Ecle 1,15
483 - 14: Jr 10,14
483 - 15: 1C 1,25
483 - 20: Mt 16,2
484 - 37: Ps 115,11
484 - 50: Jm 3,13-16
485 - 6: Ba 3,38
485 - 9: Ecle 6,8
485 - 11: Mt 25,46
485 - 14: Lc 17,21
485 - 18: Dt 4,29
485 - 19: Pr 2,1-9
486 - 30: Jo 21,15-17
488 - 47: 2C 6,3
490 - 13: Ps 110,10
492 - 7: Pr 17,28
501 - 14: Rm 2,1-8
506 - 43: Ecli 33,20
508 - 46: Ecli 33,23
508 - 60: 2S 15,1-6
514 - 45: 1M 7,25-50
514 - 45: 1M 8-9
517 - 62: Pr 10,9
524 - 6: Lc 24,25
525 - 33: Jo 11,51
525 - 34: Nm 22,27-31
525 - 36: Mt 7,22-23
527 - 8: Ecli 10,11
531 - 7: Pr 6,15
531 - 10: Ps 89,8
531 - 13: Mt 12,36
531 - 21: Mt 24,42
532 - 27: Lc 12,15-21

532 - 42: Jb 31,14
532 - 45: Jb 14,13
532 - 52: Ps 142,2
532 - 54: 1Pe 4,18
534 - 21: Sa 5,6-7
535 - 30: Ecli 7,40
536 - 7: Sa 6,2-10
537 - 27: Ecli 11,19
538 - 9: Ps 41,5
539 - 30: Mt 25,21-23

B

Gènesi

2,21: I,161,10
2,23: II,229,15
II,273,10
3,6: II,242,29
3,16: II,228,79
II,419,8
4,9-12: II,275,72
4,25: I,31,17
9,25-26: I,31,17
12,10-20: I,79,30
14,13-16: II,278,23
14,13-17: I,463,91
14,18-20: I,19,38
18: I,403,88
18,12: II,419,19
18,20-21: II,47,19
21,11-13: I,32,17
22,1-2: I,229,37
24: II,278,23
II,415,51
27,3-4: II,479,37
27,30-37: II,275,75
27,36-37: I,32,17
34,1-2: II,402,22
39,7-20: II,117,40
42,14-17: II,275,74
42,21: II,84,28
44,15: II,82,75
48,17-20: I,34,17
49: I,33,17
49,6: II,130,34

Exode

3,16: II,92,50
7,8-13: II,216,38
14,26-31: I,130,37
17,10-13: I,458,12
18,13-27: I,272,13
18,13-27: II,108,26
18,21: I,493,55
II,26,12
18,24-26: I,21,5
20,12: II,268,22
21,2: I,105,27
21,15: II,269,31
21,17: II,269,31
22,18: II,428,30
22,22-23: II,400,12
23,1-9: I,274,11
23,2-3: II,51,7
23,8: II,28,28
II,188,11
28,30: I,111,34
32: II,428,61
32,1-6: I,282,49
32,25-29: I,309,24

Levitic

10,10: I,70,109
19,15: I,274,11
19,32: II,92-52
19,35-36: I,274,11
20,9: II,269,31
20,10: I,175,14
20,18: II,366,52
20,27: II,216,65
26,3: I,456,10
26,7: I,456,10

Nombres

5,17-24: I,175,12
11,16: II,92,50

12,1-16: II,275,76
12,3: I,360,14
14,9: I,456,9
16,25-30: I,30,39
20,7-13: I,50,23
21,21-35: I,463,86
22,27-31: II,525,34
25,7-15: I,292,63
I,309,24
26,9-10: I,29,39
31,8: II,130,49
31,16: II,130,49

Deuteronomi

1,9-18: II,43,34
1,17: II,48,32
II,51,9
4,29: II,485,18
7,2-3: II,366,48
12,2: I,462,65
13,12-18: I,463,69
15,2: I,104,26
16,18: I,21,5
16,19: II,28,40
16,20: II,54,40
17,14-15: II,105,54
17,15: I,302,100
17,17: I,157,14
17,18-19: I,80,7
17,20: I,319,8
20,1-4: I,458,15
20,1-9: I,245,47
21,18-21: II,269,27
22,5: II,410,51
22,23: II,252,18
24,4: I,175,10
25,2: I,180,39
27,16: II,269,31
27,25: II,31,20
32,37-38: II,290,38

Josuè

6,22-25: I,471,13
7: I,456,25
7,16-28: II,44,9
7,19: II,81,41
7,24-26: I,309,22
10,1-13: I,236,31

Jutges

4,4: II,239,43
14,11-16: I,456,19
15,15: I,246,84
16,4-21: II,422,44
20,12-17: I,463,75
20,18-48: I, 236,28

1 Samuel

2,27-36: I,50,26
4,12-18: II,262,52
13,8-14: II,130,42
14,11-14: I,456,19
14,13: I, 112,15
I,246,85
14,41-46: I,284,8
15,10-23: II,130,46
15,33: II,387,12
16,6-13: I,11,16
16,14-23: I,39,33
16,14-23: II,476,59
16,18: I,79,34
17,48-51: I,246,86
19-20: II,294,54
19,1: I,338,35
21,10-15: II,469,12
22ss: I,39,32
22,8-12: II,216,29
22,9-19: II,106,24
23,2: II,93,26
24,1-8: I,351,14
26,7-16: I,351,14
28,7-19: I,51,13

2 *Samuel*

1,14-16: I,310,33
2,1-4: II,106,21
3-4: I,463,81
3,24-30: I,263,43

4,9-12: I,310,35
6,6-7: I,81,40
6,20-22: I,54,52
8: I,463,84
8,5-6: I,463,88
10-12: II,130,50
11: I,332,58
II,469,18
11,25: I,236,43
I,348,18
12,1-15: II,470,33
12,1;15,24-29: I,80,12
12,13-19: II,428,62
12,19-24: I,228,21
13-18: II,262,55
14,17: I,79,33
15,1-6: I,376,64
II,508,60
15,24-29: I,80,12
16,5-10: II,186,56
16,5-14: I,351,27
16,15-17,23: II,116,17
17,23: I,263,44
18,9-15: II,275,73
18,32-19,15: I,228,21
20: I,463,73
20,4-10: I,111,59
21,1-14: II,294,54
23,14-16: I,456,22
24,10-17: II,469,15

3 Reis

1,29-30: I,12,16
2,5-6: I,111,59
I,263,42
I,310,37
II,277,38
2,28-34: I,111,60
2,36-46: I,263,45
3,6-9: I,67,104
I,68,20
3,16-28: II,44,15
4,29-34: I,79,35
10,1-10: II,239,44
10,4-5: II,163,70
10,24: I,397,10
11: II,358,51
11,1-8: II,422,44
11,1-13: II,130,65
11,4: II,242,29
11,9-14: I,452,22
11,9-28: I,51,33
12,1-10: I,338,57
12,13-14: II,91,16
12,16: I,376,60
12,25-33: II,106,8
12,26-33: I,282,50
20,42: I,310,43
21: II,74,9
II,428,64
21,17-29: II,470,47
21,23: I,39,54
21,25-29: I,337,21

4 Reis

3,4-7: I,463,71
9,29-37: I,39,54
18-19: I,50,18
20,1-11: I,126,10
21,1-18: I,338,35
22-23: I,51,66
23-24: I,302,85
24-25: II,215,22

1 Paralipòmens

10,11-12: I,389,57
16,22: I,39,51
19: I,463,78

2 Paralipòmens

19,1-3: I,210,48
21,12-19: II,107,30
21,19-20: II,469,20
22-23: II,130,55
24,17-27: I,39,37
26,10-21: II,107,27
26,16-21: I,39,34
I,81,51
33,1-20: I,338,35
33,11-13: I,71,18

33,11-16: II,428,67
34-35: I,51,66
36,5-7: I,302,85

Tobit

3,16-17: II,403,36
4,11: I,405,37
4,14: I,341,8
4,19: II,91,9
4,20: II,124,31
7,1: II,278,24
10,12: II,419,4
10,12-13: II,416,8
10,12-13: II,421,5
II,423,5
10,13: II,423,19
14,10: II,268,14

Judit

1,5-6: I,338,56
5,24-25: I,456,16
8,1-8: II,397,31
9,16: I,360,9
13,6-11: I,338,61
15,9-12: II,397,35

Ester

7,7-10: I,263,47
7,9-10: II,127,12

Job

5,3: II, 405,34
5,3: II,452,12
5,13: II,129,21
6,14: II,300,19
9,13: I,321,87
12,6: II,127,5
12,12: II,92,45
12,17: II,90,32
II,129,19
12,21: I,57,25
14,13: II,532,45
15,34: II,33,19
21,16: II,130,31
22,29: I,339,90
26,3-4: II,140,7
26,5: I,14,19
28,12: II,483,10
28,12-13: I,129,33
29,16: II,47,11
31,13: I,284,22
31,14: II, 532,42
36,6: I,58,31
39,16: II,85,18

Salms

1,1: II,125,11
2,10: I,68,10
I, 461, 7
II,47,15
4,3: I,110,14
I, 120,71
4,7: I,72,6
5,7: I,85,18
7,10: I,317,15
11,2: I,110,9
14,1: I,125,83
II,189,42
14,3: I,125,83
14,4: I,287,40
II,189,42
17,26: I,310,32
II,304,35
24,9: I,360,23
I,361,29
24,10: I,127,27
25,3: I,126,7
25,5: I,310,30
25,10: II,31,15
29,10: II,281,46
31,1: I,41,40
36,11: I,357,30
41,5: II,531,9
48,13: II,227,46
48,21: II,227,46
49,20-21: II,275,82
50,19: I,336,43
52,6: I,227,70
55,5: I,227,95

67,31: I,453,36
72,25: II,281,47
79,17: I,361,55
81,4: I,461,16
II,197,38
82,13-14: II,281,48
89,8: II,531,10
89,10: I,357,41
90,1: II,255,40
90,5: I,113,48
90,7: II,447,25
102,13: II,245,25
102,16: II,217,85
104,15: I,39,51
105,35-36: II,366,44
110,10: II,490,13
115,11: I,90,38
I,110,12
II,484,3*
118,43: I,115,62
118,71: I,235,22
118,113: I,310,29
II,431,30
127,3: I,221,12
131,1: I,357,36
131,15: II,400,10
132,1: II,274,32
135,23: I,338,31
142,2: II,532,52
145,2: I,386,38
II,294,57
149,4: I,361,62

Proverbis

1,10: II,187,74
2,1-9: II,485,19
4,25: II,47,5
6,12-15: II,315,11
6,15: II,531,7
6,19: II,297,6
7,10: II,410,34
7,16: II,128,44
8,12: II,113,28
10,9: II,517,62
11,2: I,337,8
II,295,24
11,14: II,119,58
11,22: II,405,30
12,11: I,357,54
12,15: I,343,77
12,22: I,113,37
12,26: II,301,66
13,8: I,405,30
13,10: II,120,85
13,16: II,103,54
13,24: I,392,41
14,29: I,345,14
15,18: I,346,44
15,22: II,119,32
16,14: I,345,8
16,32: I,58,57
17,15: I,287,36
I,310,39
II,69,49
II,42,12
II,189,41
17,17: II,291,24
17,24: II,313,15
17,28: II,492,7
18,3: I,286,13
18,9: I,244,18
18,14: I,361,33
18,19: II,285,41
19,2: II,89,10
19,5: II,76,19
19,10: II,103,57
19,18: II,269,30
20,1: I,129,32
20,8: II,37,31
II,80,5
20,18: II,119,34
20,20: II,269,31
20,28: I,299,86
21,1: I,263,30
I,386,28
21,28: II,76,21
21,30: II,133,49
22,6: I,194,21
22,24: II,296,54
23,4: II,90,35
25,15: I,346,41
26,12: II,119,48
26,18-19: II,125,25
26,27: II,127,11
27,9: II,301,38
27,3: I,361,35

27,6: II,289,6
27,15: II.424,27
28,2: I,256,12
I,334,116
28,7: II,269,30
28,15: I,67,102
I,321,71
28,15: II,197,29
29,12: I,124,45
II,186,44
29,18: II,217,78
30,20-23: I,122,37
30,21-23: I,334,111
30,33: I,298,50
31,4: I,148,38
I,152,14
31,10: I,241,27
II,239,39

Eclesiastès

1,15: II,483,13
I,69,56
2,14: II,42,21
3,1: I,346,49
3,22: II,87,16
4,1: II,197,33
5,5: II,427,26
6,8: I,70,70
6,8: II,485,9
7,29: II,299,96
9,18: I,217,81
10,16: I,58,51
10,17: I,128,9
10,19: II,176,14

Càntic dels Càntics

8,6: I,245,31
II,298,31

Saviesa

1,4: I,69,39
3,17: II,92,55
4,20: I,336,35
5,6-7: II,534,21
6,1: I,459,48
6,2-10: II,536,7
6,6: I,268,18
6,7: I,4,37
I,51,41
6,26: II,226,14
7,14: II,90,33
14,15: II,270,13
7,28: I,70,100
8: I,65,12
12,1: II,54,52
12,25: I,281,13

Eclesiàstic

1,25: I,23,9
1,29: I,351,9
1,34-35: I,360,6
3,6-7: II,268,23
3,18: I,193,31
3,19: I,358,71
3,19-20: II,286,20
3,20: I,337,20
3,33: I,404,27
4,30: I, 127,43
4,33: I, 234,71
I,283,70
II,15,101
II,147,97
6,5: II,286,18
6,5-6: I,375,9
6,6: II,123,16
II,299,95
II,433,59
7,1-3: I,245,41
7,4: II,52,29
7,6: I,115,57
I,282,45
II,52,29
7,25-27: II,269,30
7,26: II,402,15
7,27: II,415,61
7,40: II,535,30
8,20: II,126,53
8,21: II,104,7
II,107,47
9,2: II,244,31

9,10: I,169,49
II,243,19
10,1-3: I,78,21
10,2: II,43,29
10,7: I,339,67
10,8: I,267,32
I,319,13
II,173,50
10,11: II,527,8
10,17: I,357,32
11,19: II,537,27
12,1: I,438,34
12,3: II,213,24
13,1: II,214,29
13,19-20: I,190,24
19,4: II,49,7
II,295,11
19,26: II,313,15
19,26-27: II,315,24
20,7: I,217,41
I,346,47
20,13: II,286,12
22,9: I,79,40
23,12: I,67,87
23,21: II,388,30
25,1-2: II,274,35
25,5: II,325,44
25,7: II,92,47
25,8: II,329,69
25,17: II,244,34
25,23: II, 244,34
25,30: I,167,35
26,3: I,49,17
26,11: I,217,57
26,13: II,403,40
26,19: I,221,21
II,423,24
27,4: I,26,9
I,67,81
27,17: II,287,54
28,3: I,298,32
28,14: II,297,7
30,4: I,191,28
30,16: I,357,57
II,325,32
30,26: I,357,59
32,13: II,140,9
32,24: II,88,33
33,20: II,506,43
33,23: II,508,46
34,9: II,92,38
34,9-11: II,453,47
34,16: I,227,93
34,24: I,415,51
34,24: II,202,34
35,18-19: II,201,11
II,400,13
37,7: II,109,31
37,9: II,125,5
37,10: II,416,11
37,12: II,102,10
37,15-18: II,94,39
37,20: II,110,13
37,33: I,130,24
37,34: I,131,29
I,152,8
38,19: I,228,10
39,8-11: II,112,26
41,23: II,308,47
42,9: II,403,42
42,11: II,403,42

Isaïes

1,5: II,227,56
1,9: I,41,35
II,376,43
1,17: II,471,17
1,23: I,324,69
II,35,67
3,12: II,187,78
5,20: I,70,89
7,1-9: II,108,13
10,17: I,282,27
11,4: I,360,17
28,15: I,85,24
28,19: II,241,13
29,6-8: I,338,60
32,17: I,455,35
33,1: II,197,65
38,1-8: II,470,52
38,1-22: I,126,10
40,3: II,216,33
41,23: II,216,57
52,11: I,81,60
53,7: I,365,60
56,7: I,45,8

56,10: I,114,25
66,2: I,338,42

Jeremies

9,3: II,86,49
9,4: II,104,18
II,300,14
10,14: II,483,14
15,19: I,70,96
17,5: I,227,68
II,300,14
36: II,215,23

Baruc

3,38: II,485,6

Ezequiel

16,25: II,405,27
18,1-4: II,265,44
24,16-18: I,228,16
34,10: I,35,12
34,11-16: I,106,6

Daniel

4,1-34: II,358,44
4,24: I,405,33
4,25-30: I,45,16
4,25-34:I,39,40
4,26-30: II,130,60
4,31-34: II,429,69
6,15: I,117,35
9,27: I,44,89
12: I,27,8
12,3: I,266,10
12,3: II,70,8
13,45-64: I,117,28
I,333,67
II,44,24
13,48-49: II,227,54
13,51-59: II,82,82
13,61-62: II,77,32

Osees

4,11: I,152,12

Jonàs

3,10: II,428,67

Miquees

3,11: II,113,36

Habacuc

2,1: II,483,11

1 Macabeus

2-3: I,463,94
2,57: I,297,9
3,19: I,235,14
I,458,6
5,55-62: II,119,47
7,25-50: II,514,45
7,32: I,112,17
7,39-49: I,45,20
8-9: I,457,27
II,514,45

2 Macabeus

3: I,46,30
9,7-29:I,39,42
9,28: I,338,63
9,28-29: I,45,18
9,28-29: II,358,47
15,7-24: I,245,52

Mateu

3,3: II,216,33
5,4: II,423,23

5,7: I,357,27
II,160,35
5,13-14: I,27,12
5,19: I,266,9
5,28: II,407,48
5,29-30: II,214,33
5,31-32: I,175,10
I,176,33
I,179,23
5,32: II,252,19
5,39: I,365,46
5,44: I,326,13
6,22-23: II,316,31
6,31: I,412,37
6,33: II,463,47
6,34: I,413,71
7,6: I,14,5
7,16: II,360,5
7,18-20: II,335,49
7,22-23: II,525,36
8,21-22: II,186,51
10,8: II,132,20
10,16: I,365,37
10,28: I,283,74
10,36: I,323,42
10,36: II,104,16
10,40: II,472,44
11,25: I,337,10
11,25: II,108,10
11,25: II,216,50
12,36: II,531,13
15,3-9: II,269,33
16,2: II,483,20
18,6: I,43,54
18,19: II,285,30
18,32-33: I,297,13
19,10-12: II,423,17
20,16: II,51,15
II,352,34
20,25-26: II,7,68
21,13: I,45,8
22,38: II,434,68
23,2-3: I,326,2?
24,42: II,531,31
25,21-23: II,539,30
25,23: I,405,50
25,46: II,485,11
26,52: I,365,62
26,62-66: II,130,58

Marc

1,3: II,216,33
6,17-29: II,130,55

Lluc

1,48: I,339,82
1,52: I,339,87
2,46-47: II,140,10
3,4: II,216,33
3,14: II,432,20
4,23: I,43,37
II,3,22
6,25: II,477,76
6,36: I,289,39
9,59-62: II,104,20
10,16: I,13,38
10,21: II,216,50
11,17: I,452,27
II,285,40
11,41: I,404,24
12,9: I,123,10
12,13-14: II,274,42
12,15-21: II,532,27
12,48: I,335,18
14,26: II,276,6
16,8: I,69,44
17,21: II,485,14
19,46: I,45,10
21,19: I,345,22
23,1-5: II,130,59
23,24-25: I,285,39
23,40-41: II,84-32
23,46: II,156,52
24,25: II,321,14
II,524,6

Joan

1,14: I,12,29
I,111,32
1,42: II,13,18
2,14-16: I,45,10
5,22: II,48,33
5,43: II,376,47
6,15: I,319,19

6,15: I,397,11
7,24: I,45,12
8,1-11: I,176,57
II,3,25
II,252,23
8,32: I,127,32
8,44: I,86,29
8,44: II,236,8
9,34: I,333,7:
10,1: I,3,25
10,11: I,67,94
I,106,6
I,416,97
11,48: II,52,41
11,51: II,525,33
12,25: I,282,40
13,34: II,284,24
19,19: II,474,45
21,15-17: I,51,51
I,67,67
II,486,30

Actes dels Apòstols

5,41: I,233,65
6,10: I,115,40
12,20-23: I,341,14
II,358,50

Romans

1,22: II,119,54
2,1: II,4,28
2,1-8: II,501,14
3,4: I,90,38
4,7: I,41,40
6,15: I,105,28
8,5-8: I,140,11
8,8: I,155,38
8,31: I,112,10
9,27: II,376,43
12,8: I,8,19
12,16: II,89,24
13,2: I,325,16

1 Corintis

1,18-31: I,70,83
II,90,30
1,25: II,483,15
1,27: II,351,21
3,18: II,90,38
4,2: I,405,46
5,6: II,366,38
6,4-5: II,367,74
6,7: II,85,24
7: II,420,37
7,2: I,159,78
9,7: II,132,11
10,12: II,89,25
11,4-12: II,238,13
12,23: II,409,17
13,11: II,328,45
14,34-35: II,239,61
15,33: II,304,27

2 Corintis

6,3: II,488,47
6,17: I,81,60
12,14: II,266,11
13,8: I,113,52

Gàlates

1,10: I,119,56
I,226,58
2,11-14: I,332,49
6,1: II,132,19
6,2: II,246,38
II,284,26

Efesis

5,18: I,152,26
5,22-23: II,420,37
6,6: I,326,18

Filipenes

2,12: I,246,79
4,12: II,453,30

Colossencs

3,21: I,392,44

1 Tessalonicencs

4,9-12: II,382,8
5,20: II,217,81

2 Tessalonicencs

3,10: I,83,11

1 Timoteu

2,9: II,406,8
II,407,62
2,9-10: II,407,28
5,3: II,400,4
5,5: II,401,28
5,8: I,425,42
5,9-15: II,395,47
5,14-15: II,399,31

2 Timoteu

2,4: II,174,19

Titus

2,1-4: II,420,38
2,3-5: II,421,21
3,1: I,326,20
3,9: II,281,32

Hebreus

4,12: I,115,43
5,4: I,3,19
5,7-10: II,327,11
7,1-10: II,9,32
11: I,66,38
11,6: II,365,12
13,2: I,403,84
13,17: I,325,21

Jaume

1,5: I,69,28
II,138,14
2,5: II,351,24
2,13: I,426,70
II,460,57
I,297,25
3,13-16: II,484,50
3,13-18: I,69,62

1 Pere

2,9: II,177,55
2,11: I,70,78
2,14: I,488,63
2,18: I,326,15
3,1-6: II,419,23
3,3: II,407,33
3,6: II,419,19
3,7: II,246,34
4,12-19: II,83,13
4,18: II,532,54

1 Joan

2,7-11: II,285,45
2,17: I,425,36
3,18: II,287,31
4,18: II,298,32

Apocalipsi

6,12-17: II,190
12,10: II,86,55
17,15: I,19,19

3 Esdres

4,35: I,113,28
I,113,54

INDEX D'AUTORS I OBRES CITADES

Oferim, abans del llistat alfabètic, una relació d'obres històriques difícils d'identificar a causa de la imprecisió amb què l'autor cita les seves fonts.

Annal d'Espanya, I,125,70.
Annals neapolitans, I,280,29.
Annals dels reis de Bohèmia, II,461,96.
Crònica d'Espanya, I,381,54.
Crònica itàlica vella, II,162,39.
Història africana, I,23,6; 43,58; 233,56; 349,29; II,94,52; 99,6; 269,34; 304, 43; 321,27; 361,28; 391,54; 517,59.
Història alamànica, I,424,24; 393,5; 454,5; II, 82,83; 100,31; 140,23; 212,38; 236,22; 332,6; 334,5; 343,8; 387,21.
Història anglesa, II,479,38.
Història búlgarica, II,91,15; 211,14; 465,7; 503,5; 513,7; 515,77.
Historia ecclesiàstica, I,41,45; *V*, I,80, 9.
Història egipciana, I,145,49.
Història escòtica, I,449,99; II, 352,53.
Història d'Espanya, I,353,67.
Història gàllica, I,19,23; 257,29; II, 246,60.
Història germànica, I,259,5; 386,59; 409,6; 452,16; II,153,62; 194,5; 274,45.
Història grega, I,141,57; 257,37; 277, 51; 362,11; 373,46; 390,67; 422,56; 437,17; 447,11; 451,18; II,57,33; 68,24; 202,44; 290,48; 298,36; 322, 41; 325,37; 336,11; 479,47; 497,40.
Història hibèrnica, I,380,6; 499,21.
Històries hispàniques, II,105,46.
Història itàlica, I,13,14; 249,48; 285, 34; 398,28; II,16,18; 312,85; 340,28; 366,59; 434,88.
Història llatina, I,6,29; 35,5; 42,22; 48,37; 116,13; 124,48; 145,33; 145, 40; 153,30; 171,4; 224,21; 264,20; 270,5; 288,83; 304,5; 322,6; 383,10; 383,19; 418,56; 429,4; II,33,25; 57,38; 205,12; 325,40; 353,11; 455,27.
Història llombarda, II,276,15; 334,8; 335,64; 432,9.
Història meridional, I,373,58; II,274, 57; 507,5.
Història normànica, II,126,41.
Història oriental, I,17,44; 44,69; 81,66; 132,25; 148,45; 149,4; 202,5; 204, 18; 219,23; 237,72; 242,6; 343,80; 391,4; 453,41; 488,32; II,50,46; 144,11; 152,4; 234,44; 270,14; 288,66; 330,12; 347,4; 387,14; 414, 16; 444,45; 487,5; 490,7; 493,52.
Històries dels romans, I,458,22; II, 196,24.
Història saxònica, II,447,8.
Historia Saxonum Teutonie, II,427,7.
Història tartàrica, I,445,45.

Història teutònica, I,144,23; II,358,60; 438,4.
Història turquina, II,248,8.
Història Tripartita, I,80,13.
Abatillus, II,330,12.
Adamandus, II,69,42.
Agaton, I,220,36; 287,53; II,365,6.
Agèl·lius, I,83,22; 145,64; 226,39; 350,68; II,50,27; 96,7.
Aticarum noctium, I,76,13.
Augustanum, II,337,31.
Planctus romanus, II,205,6.
Agustí, sant, I,65,21; 72,24; 85,15; 226,62; 282,37; 345,18; 365,47; 451,4; II,103,55; 186,50; 187,76; 294,38; 404,7; 425,9.
De civitate Dei, I,285,27; 451,5; *II.26*, II,274,52; *IV.4*, I,267,43; *IV.15*, I,457,32; *V*, I,57,9; *V.8*, II,262,47; *XV.10*, II,278,19; *XV.16*, II,250,7; *XVIII.10*, II,88, 30; *XXII.5*, I,457,32; *XCII,9*, II,272,77.
Ad Macedonium, II,61,68.
Ad Posidium, II,410,41.
Confessiones, II,48,40; 53,26; 301, 42.
Contra Faustum XXII, II,453,42; *XXIII*, I,456,6.
De bono conjugali, II,423,8.
De doctrina christiana, II,71,53; 81, 48; 108,16.
Ad inquisiciones Januarii, II,81,50.
De libero arbitrio, I,365,40.
De moribus Ecclesie, I,223,8.
De natura boni, II,292,39.
De LXXIII questionibus, II,412,25.
De Trinitat, II,226,8.
De veritate, I,115,38.
De virginitate, II,425,9.
De verbis Domini: Homilia VI, II,375,19; *Sermó XIII*, II,452,23.
Sermó de la degollació de Joan, II,85,7.
Sobre el Salm 2, I,461,6.
Sobre Eclesiàstic XVI, I,337,7-8.
Epístoles, V II,432,25; *XXXV* II,53, 19; *XXXVI* II,68,8; *LXXXV* II, 284,17.
Super Johannem, II,476,41.
Alanus, II,307,5.
Ad Euperium, discipulum suum, II,305,4; 307,5.
De regimine orbis, II,359,70.
Regulari rectorum, I,50,13.
Anticlaudianus, I,166,5.
Alchimus, I,38,6.
Alexander Nequam, *Conflatus Moralis*, I,110,7.
De naturis rerum, II,479,30.
Alexandride, II,328,42.
Allòdius, *Super Thimoteum*, II,323, 69.
Ambròs, sant, I,85,21; 229,47; 354, 6; 473,58; II,49,4; 76,16; 238;11; 241,18; 406,19; 407,61.
Carta a Theodosi, I,78,7.
De officiis I, II,198,71; *III*, II,93,8.
Exameron, II,329,74; *Homelia V*, II,272,69; 398,9.
De virginitate, II,404,4; 425,9.
Anselm, II,132,5; II,133,28; 385,9.
Archidiaconus, *Rosari* (XLV dist.), II,373,24.
Aristòtil, I,63,28; 213,6; 226,49; 238,6; 339,101; 381,32; II,53,10; 91,11; 117,32; 239,66; 246,52; 325,47; 475,20.
De anima II, I,215,76; II,336,7.
De animalibus, I, I,299,70; II,303, 10; *VIII*, II,196,23.
De sensu et sensato, II,353,6.
Epístola a Alexander, I,60,35.
Ética, I,223,16; II,339,16; *I*, I,64,69; *III*, I,130,7; *IV*, I,240,16; 408,27; 417,4; 437,5; 439,12; 440,43; 442,53; 444,15; II,317,6; *VII*, II, 268,10; *VIII, 6 i 9*, II,300,9.
Metaphisica, XII, I,334,118.
Phisica, VII, I,74,10; 360,26.
Política, I,51,57; 72,12; 311,20; 315,6; I,214,42; *II*, I,74,7; *IV*, I,370,9; *V*, I,311,20; 318,49; *VI*, I,161,22; *VII*, I,156,5; 203,33; 213,6; *VIII*, I,203,44; 215,73.
Rethòrica, I,173,21; 221, 6; II,136,7; 342,35; *I*, II,134,5; *II*, II,318,30; 318,63; 321,5; 321,22; 327,19; 328,37; 330,8; 456,16.
Secretum Secretorum, I,209,17.
Arnau de Vilanova, II,481,29.
Asclepius, I,408,29.
Ad Lolium, I,137,27.
Ast, I,365,41.
Aurèlius, I,227,99.
Averroyç, *Política, I*, I,122,35.
Avicebron, *Moralista*, I,121,13.
Avicenna, *Doctrines medicals*, I,137, 30.
Moral, I,125,74.

Bagatoth, llibre jurídic, II,75,40.
Bàrtol, *Moralitat*, I,179,13.
Basili, I,176,50.
Rudimentari, II,239,31.
Basius, I,13,21.
Elementari, II,341,22.
Beda, II,194,11; 405,42; 530, 33.
Homilia, II,54,50; *Homilia II*, II, 228,88.
Sermó I d'apòstols, I,119,64.
Sermó De filio prodigo, II,325,50.
Bernat, sant, I,4,51; II,86,51; 211,19; 213,13; 276,10; 440,16; 529,14.
Ad comitem Nolanum, II,183,9.
Ad Eugenium II, II,453,28.
Carta a Robert de Burgúndia, I,227, 84.
Meditacions, cap. 5, II,534,6.
Sermó, I,11,5; 298,35.
Boeci, *De consolacione*, I,78,15; II, 284,6; 460,42; *II*, II,453,45; *V*, I,442,54.
De disciplina scholastica, II,263,79.
Brunetto Latini, vd. Mestre.

Caladius, II,323,74.
Carpoforus, *Dietarium*, II,301,46.
Cassianus (Cassià), I,109,137; II,514, 64.
Ad Faventinum, II,327,13.
Ad Leonem imperatorem, II,457,48.
Ad Timonem Turonensem I,86,38.
Epístola VI, I,345,5; *XIII*, I,140,7.
Homilia X, II,394,9.
Casiodorus, *Epístola Ad Termonem*, II,250,11.
Epístola XXI, I,452,4.
Super Psalmum XXXVII, II,284,12.
Super Ruth, II,315,8.
Cató, I,203,36; II,187,68.
Celestinus, I,375,5.
Celidonius, II,33,22; 388,62.
Regulari, I,80,4.
Celius Revenensis, *Libello Militari*, II,436,4.
Cesarius Lucdunensis, *Crònica*, II, 247,74.
Ciceró, II,287,63; 295,17; 319,98; 349,13.
De amicitia, I,381,51; II,246,45; 284,5; 291,9; 295,14; *X*, II,191,11.
De officiis, II,53,9; 70,5; 74,5; II,86,47; 262,65; *I.1*, II,68,11; *I.20*, II,183,20; *II.16*, II,59,10; 68,16; *III.7*, I,321,66; *XII*, I,285, 30; *XIX*, II,52,34.
De senectute, II,328,43.
De Tusculanis questionibus, II, II,262,33.
De natura dominorum, I, II,191,6.
Retòrica, II,136,7; *II*, II,87,8; 139, 53.
Ciprianus, II,407,34.
De virginitate, II,426,38.
Epistola ad Diastorum, I,110,23.
Epístola ad Polenium, II,224,21.
Epístola IX, II,303,21.
Institutiones I, II,124,37.
Sermó de Pasqua, I,119,37.
Climacus, *Ad reges Montium Caspie*, II,350,49/50.
Collationes Patrum, VII, II,463,65.
Collectari, I,341,4.
Constantinus, *De virtutibus cordialium*, I,242,19.
Crapulus, *Perorador*, I,438,37.
Crisòstom, sant Joan, I,67,97; 226, 53; 323,44; II,156,27; 204,13; 246,31; 402,18; 412,16; 527,19.
Homilies, II,290,31; 329,67; *LXXXII*, I,397,17.
Inperfectus, II,131,67.
Sobre Marc, IV, I,122,42.

Sobre Mateu, I,286,17; *V*, II,407, 48.
Sobre Joan (Homilia XX), I,66,58; *(Homilia LXXVIII)*, II,284,8.
De duodecim Cesaribus, II,403,56.
De ebraycis questionibus, I,332,56.
Demòcrit, I,118,5; 121,4.
Demòstenes (Domèsthenas), *Moralitat*, II,229,11.
Policia, II,259,7.
Desclot, Bernat, *Crònica*, I,472,18.
Donatus, *Civylitat*, II,278,10.
Durandus, Guillelmus, *Libro I, q.4*, II,476,56.
Summa confessionum II, de batalla, I,482,6; *De bello*, I,468,17; *De sortilegiis, c.14*, II,81,58.

Efrem, I,7,5; II,94,28; 306,54.
Eiximenis, *Llibre del Crestià*,
Primer, II,220,6; 379,11.
Segon, I,234,68.
Terç, I,178,50; 217,31; 442,46; II,64,15; 210,48; 220,6; 253, 39; 413,57;477,75; 498,11.
Quint, I,440,62.
Sisè, II,540,17.
Setè, I,108,91; 275,30; 367,24; II,48,30; 73,36; 160,38; 262,60; 479,56; 540,16.
Vuitè, I,242,14; II,314,46.
Deè, II,254,19; 420,28.
Onzè, II,425,6.
Tretzè, II,539,40.
Elsus, I,154,5.
Epiphanius, I,4,41.
Homelia sobre ego sum Pastor bonus, I,21,4.
Erculanus, *Rudimentarium*, II,337,33.
Ermes, vd. Hermes.
Escot, Duns, *Sentencia IV, d.5*, II, 376,28; *X, d.5*, II,371,9.
Esiodus, II,404,24; 453,49.
Eugubius Salernitanus, *Epistola ad Saxones*, II,398,18.
Eusebius Cesariensis, *Ad Radulfum*, II,360,9.
Eusebius de Nicòsia, *Crònica grega*, I,87,4; 98,5.
Eustaxius, II,449,4; 452,4.
Evàgrius, I,272,4.

Fabulari, I,326,7; II,18,5; 127,17; 279, 30; 488,51; 488,63.
Fausònius, *In Medastro*, II,243,9; 243,21.
Fets de Galeàs, II,229,18.
Forlivius, Johannes, II, 142,18.
Sàtira IV, II,97,46.
Frontonius, *Crònica*, II,337,48.
Fulgencius, *Prosaicum*, II,244,37.
Fulibertus, *De matrimoni*, II,255,47; *Homilia de Quaresma*, Ev. III, II,297,4; *Sermó sobre Ego sum Pastor bonus*, I,416,97.

Gebre, II,221,60.
Gelàsius, II,204,5.
Gervàsius, I,326,7.
Gesta Unguarie, vd. Gorgonius.
Gondisalvus, *De informacione civium*, II,266,14.
Gorgonius, I,418,50; *Gesta Unguarie*, II,233,9.
Gregori, sant, I,34,34; 42,15; 43,51; 55,10; 55,22; 58,35; 71,112; 108, 84; 246,83; 337,15; 352,45; II,70, 16; 140,8; 227,28; 287,32; 307,7; 335,55; 486,33; 527,13; 532,63.
Dialogi, II,322,38; *I.3*, II,86,31; *II*, II,430,25; *IV.35*, II,54,47.
Epístola a l'emperador de Constantinoble, I,9,5.
Homilies: Sobre Homo quidem, I, 335,6.
Sobre Gènesis XVIII, II,47,21.
VII, Super sanctorum evangeliorum II, II,452,25.
IX, Super Ezechielem I, II,187,70.
Super Job, pròleg, II,108,20.
Moralia IV, 1,58,46; *IX*, I,321,86; *XVII*, 1,19,17; II,328,54; *XIX*, II,49,12; *XXXI*, II,85,18.
Pastoral, I,4,31; 33,17; 42,15; 55,22; 66,30; 67,71; 114,22.
Registrum, I, II,109,33; *III*, II,453, 35; *VII*, II,265,32.
Gregori Nissè, II,261,8; 358,55.

Guillem, I,465,45; 472,21; 469,6; II,71,45; 73,31; 81,55; 383,47.

Helinandus, *Pastoral*, I,306,4.
Hermes Trimegistus (Hermes, Hermes Mercurius, Trimegistus Mercuri, Mercurus, Trimegistus), I,68,7; 117,45; 242,5; II,243,14; 249, 31; 313,4; 315,5.
De mulieribus statu, II,243,6.
De regimine orbis, II,310,13.
Morals, I,62,5; II,236,12; 289,20.
(...)ptori, II,245,6.
Higini, I,33,4.
Hilari, *Homilia VI Super Josuè*, I,63, 45.
Hisop, vd. Isop.
Historiographus, I,14,41.
Hostiensis (l'Ostienc), I,465,37; II, 72,22; 369,42; 369,63; *L.1, c.14, si forte*, II,369,42.
Hug, *in Matrimonialibus*, II,251,28.
segon sermó d'Advent, II,211,5.

Innocent, II,383,45.
De sortilegiis, super cap. "Ecclesia nostra", II,81,50.
Glossa in cap. "Quod in dubiis", I,481,18.
Isidor, I,240,9.
De summo bono III.54, II,54,29; *III.59*, II,76,8.
Etimologies, I,274,5; *IV*, II,440,6.
Isop, *Faules*, II,173,32; 308,29.

Jeroni, sant, I,63,31; II,396,4; 397,30; 398,10; 402,12; 402,25; 413,47; 416,10; 465,14; 469,15; 538,7.
Contra Iovinianum, II,255,47/48; 400,26; *I*, II,394,14/15.
Epístoles, II,425,10; *Ad Eustochiam*, II,397,30; *Ad Furiam*, II,397,49; 398,4; 404,7; *LXXXV*, II,284,15; *LXXXVIII*, II,186,53; *XCIV*, II, 394,19; *XCV*, II,265,27; 399,34; *CXXV*, II,212,28.
Pròleg a l'Apocalipsi, II,217,68.
Joan de Salisbury, vd. Policratus.
Joan boca d'or, vd. Crisòstom.
Joan Alfonsi, *Al bisbe de Calaforra*, II,183,10.
Joan Andreu, II,373,25; 384,69.
Joan Belet, *Summa*, II,515,99.
Joan de Linyà, I,476,4; 478,5; 481, 4.
Jonicius, I,299,94.
Josefus, II,105,28.
Juli Cèsar, *Annals*, II,26,24.
Juvenal, II,144,10; 352,51; 405,39.
Metroida, II,289,11.

Laodici, I,79,43; II,354,35.
Lecardus, II,436,25.
Lelius, II,319,74; *Apologia*, II,75,33.
Leodicius, II,490,6.
Leoncius, *Història d'Anna Alexandrina*, II,430,12.
Leopoldus, I,232,21.
Leucipus, I,73,29; II,248,14.
Liberius, II,372,31.
Lisander, I,60,41.
Livius, vd. Titus Livius.
Lleó, papa, I,345,10.
Ad Marcum patricium, II,325,39.
Homilia de santa Agnès, I,66,28.
Sermó De discipulato vero, II,309, 67.
Sermó I in Quadragesima, II,246,55.
Lucanus, I,382,67; II,300,7.
Lucrecius, I,381,42.

Macari, I,79,48; 266,7; II,340,51.
Macarius Vercellenssis, *De doctrina parvulorum*, II,264,5.
Macrobius, I,4,59; 65,14; 136,15.
Saturnalia, II,324,7.
Marc Varró, vd. Varró.
Martiniana, I,332,55; any 640, I,100, 16; any 744, I,16,21.
Maximus, *Sermó*, I,123,14; II,40,92.
Meliadux, Història del rei, II,511,61.
Mercurius, vd. Hermes.
el Mestre, *Tresor*, vd. Brunetto Latini, II,521,52.
Mestre de les Sentències, *II*, II,228, 79; *IV*, I,157,9.
Metodius, I,48,41; *Crònica*, I,123,24.

Natzarius Cesariensis, *Tractat de pau,* II,443,8.
Nicolau, papa, *Memòries,* I,40,9.
Nicolau de Lira, *Sobre nombres,* 31, I,462,63.

Oclandus, *Odicions,* II,122,34.
Onofrius, *Tractat de dones,* II,396,8.
Orígines, I,68,13; 240,26.
Orosius, II,286,11; 287,27; 289,4; 291, 6; 293,4; 295,5.
Ad Sabinum, romanum proconsulem, II,284,20.
Rudimentari, I,13,6.
Ostienc, vd. Hostiensis.

Papias, II,87,21.
Parisiensis, II,192,47; 192,59.
Paulinus Viterbiensis, II,199,5.
Petrus Alfonsi, *Tractat "De juÿs",* II,46,84.
Petrus Blesensis, II,183,9.
Petrus Comestor, I,119,41.
Petrus Damiani, I,100,5; II,201,22.
Homilia, II,524,4.
Petrus Fernandi, *Història d'Espanya novella,* I,369,79.
Piriacus, *Compendi,* I,126,4.
Plató, I,78,15; 113,30; 307,60; 381, 45; II,99,16; 204,9; 233,6; 292,34; 526,68.
Plini, *De naturis rerum,* I,299,75.
Plutarcus, *Elementari,* I,76,7.
Policarpus, I,16,5; 113,36; II,44,26; 125,14; 531,13.
Epistola a Menna Ponpili, II,27,5.
Rudimentario, II,13,26.
Segon Rudimentario, II,296,49.
Comentari, I,74,15.
Policratus, I,20,41; 66,39; 320,64; 324,103; 352,30; II,53,26; 436,17; *I.6,* II,478,26; *III,* I,138,15; *III.14,* I,442,56; *IV,* I,78,14; *IV.1,* I,20,41; *IV.3,* I,321,79; *IV.30,* II,173,32; *V.6,* I,138,22; 307,60; *V.7,* II,434, 97; *V.10,* II,53,26; *V.11,* II,57,57; *VI.4,* II,432,25; *VI.12,* I,155,46; 459,52; *VI,* II,433,29.
Polimarcus, *Instructori,* I,319,16.
Protasius, *Epistola ad Gofredum ducem Normandie,* II,66,4; 66,18.

Quintilià, *De re publica,* I,256,8.
Quintillicianus, *Legal,* II,277,45.

Rabanus, *De naturis rerum,* II,300,4.
Ramon, II,383,46.
Remigius, *Homilia,* I,439,25; *Homilia dels Innocents,* I,119,53; *Sermó,* II, 255,61; *Sermó d'un màrtir,* I,453,38; *Sermó super Qui vult venire,* II, 483,19.
Rosari, I,100,16 (vd. Archidiaconus).

Salustius, I,112,20; 129,42; 298,59; 310,56; 368,49; II,172,11; 316,47.
Secretum secretorum, vd. (pseudo) Aristòtil.
Sèneca, I,113,43; 129,38; 152,4; 358, 78; 272,20; 285,48; 298,57; 298, 66; 307,40; 387,83; 419,103; II, 90,40; 104,13; 111,32; 140,16; 191,4; 238,25; 284,9; 286,25; 287,34; 287,37; 289,8; 291,12; 296,53; 303,6; 307,24; 342,38; 449,13; 452,23.
De amicicia, II,246,48.
De beneficiis, II.17, II,96,18; 189, 48; *IV.14,* II,303,13.
De quattor virtutibus, II,118,17.
De remediis fortuitorum, I,228,6.
De executionibus, II,151,78.
Epistola ad Neronem, I,133,42; 358, 78.
Ad Lucillum II, II,301,33.
Ad Rutlum Reatinum, II,98,68.
Ad Tarquinum, II,102,7.
Ad Theodolum socium, II,303,6.
Epistola XXXVIII, 1,58,60; *LX,* II, 452,6; *LXII,* II,186,66; *LXX,* II, 186,29; *LXXII,* II,297,8; *LXXIV,* II,112,9; *LXXXVII,* II,211,19; *CX,* II,329,83.
Proverbis, II,103,41; 139,53.
Severus, I,266,23; 298,61; 339,99; II,78,5; 328,49; 538,16.
Ad Lodogravium pr. Pannonie, II, 77,41.

Apologia regum, I,264,7.
Homilia sobre Ego sum pastor bonus, I,311,7.
Informatori dels regents, I,128,14.
Ordinari, I,19,4.
Sinsinius, *Ad Gervasium regem Terrae Laboris,* II,358,39.
Solinus, I,460,69. *De amicitia,* II,284, 10; *De mirabilibus mundi IV.2,* II,196,19.
Strabus, *Super Genesim,* II,273,8.
Suetonius, *Crònica,* I,148,34; *Dels Dotze Cèsars,* I,78,25; 138,25; II, 403,56; *Moralia,* II,244,34.

Tales Milesius, *Policia,* I,99,38.
Tenacius, II,416,9; *Poesia,* II,416,13.
Theodoricus Theutonicus, *De regimine senectutis,* II,325,61.
Titus Livius, I,146,75; 210,28; 250, 75; 349,56; 352,55; 358,81; II, 60,33; 62,5; 96,9; 121,22; 289,16; II,105,42.
Ad Nebreydem, II,355,5.
Eportatoria, I,119, 47/48.
Tolomeu, II,221,60.
Tomàs, sant, II,71,49; *Summa II.2, q.40,* I,471,11; 481,5; *q.154, art.4,* II,413,40; *q.169, art.2,* II,410,27.
Tricullianus, *Ad Gaium imperatorem,* II,86,46.
Trimegistus, vd. Hermes.
Trogus, I,352,64.
Trogus Ellius, II,90,45.
Trogus Justinus, *Consultatori Ad Lelium,* I,155,46.
Trogus Pompeius, *VI,* II,186,62; *XI,* I,459,49; *XVIII,* II,188,15.
Tulli, vd. Ciceró.

Valerius Maximus, *De factis memorialibus,* I,301,52; II,81,64; *I.4,* II,97,37; *II,* II,97,40; 393,109; *II.1,* II,99,11; 255,27; 394,12; *II.2,* I,459,57; *III.2,* II,433,34; *III.6,* II, 113,42; *III.8,* II,352,47; *IV.3,* II, 172,14; 188,26; 400,15; *cap. De amicitia,* II,300,23; *IV.6,* II,294,41; 307,13; *IV. cap. últim,* I,397,21; *V.1,* I,301,52; 386,66; 443,72; *V.4,* II,271,63; *V.5,* II,274,52; *V.8,* II, 262,44; *VI,* I,284,5; *VI.3,* II,66,13; 185,10; *VI.5,* II,188,26; *VI. últim,* II,452,18; *VII,* II,329,84; *VII.2,* II, 453,33; *VII.3,* II,45,50; *VII.5,* II, 184,27; *VIII.1,* II,56,12; *VIII.8,* I, 459,57; *IX.9,* I,155,43.
Obra menor, I,57,19.
Varró, I,252,8.
Vegecius Renatus, I,78,18; II,434,77.
De re militari, I,244,9; 245,66; *IV.3,* I,138,15; *VI,* II,97,35.
Vicent de Beauvais, *Espill historial,* II,474,42.
Victorinus, II,275,71. *A Emfroni de Lombardia,* 1,351,5; *Ad Almachium,* II,351,11.
Virgili, I,307,27.
Vulpianus, I,332,37; 451,15; II,308, 36.

Yginius, vd. Higini.

Zacaries, abat, I,46,42.
Zenó, I,73,35; 221,19; 230,5; 244,23; II,80,14; 234,28; 283,27; 388,31.
Zosimus, I,29,4.

A. *Corpus Iuris Canonici*

DECRET DE GRACIÀ

PRIMERA PART (Distinció-cànon)

1	7	Ius naturale	I,462,35
1	10	Ius militare	I,473,57; II,440,6
8	3	Mala consuetudo	I,104,21
8	4	Veritate	I,104,10
30	14	Hospitiolum	II,413,46
34	1	Quorundam relatione	II,478,19
43	2	In mandatis	II,368,7
45	3	Qui sincera	II,369,53; 371,7
45	4	Licet plerumque	I,306,10
45	5	De Iudaeis	II,371,12; 375,11
45	7	Sed id	I,306,11
50	14	Ponderet	I,306,14
50	38	Quia te quasi	I,478,25
56	10	Si gens Anglorum	II,265,43
86	7	Qui venatoribus	II,478,7
86	10	Vident homines	II,478,13
86	11	Esau venator	II,478,9
86	12	Quid prodest	II,478,14
86	18	Pulcra	I,306,12-20
95	7	Esto subiectus	I,107,64; 477,35
96	1	Bene quidem	II,386,56

SEGONA PART (Causa-qüestió-cànon)

1	7	18	Exigunt causae	I,306,15
5	4	3	In loco (in fine)	II,71,32
6	1	6	Qui crimen	II,265,46
6	1	17	Infames	I,472,5
6	1	23	Nullus	II,368,20
11	3	36	Rursus	I,470,33
11	3	36	Quicumque (?)	I,470,37
11	3	71	Non licet iudici	II,71,39-40
11	3	86	Nolite timere	I,115,28
11	3	99	Quid ergo mirum	I,468,17
14	5	10	(Ambròs): Denique	II,72,25
14	5	15	Non sane (in fine)	II,72,21
14	6	1	Si res aliena (glossa)	I,477,36
15	6	2	Auctoritatem	I,462,42
15	6	3	Alius	I,100,11
15	6	4	Nos sanctorum	I,462,47; II,366,67
15	6	5	Iuratos	I,100,11
17	4	22	Si quis deinceps	II,368,20
17	4	31	Constituit sanctum	II,384,80
22	4	5	In malis	I,478,9; II,450,34
22	5	18	De forma	I,484,73
22	5		Quis enim	I,453,56
23	1			I,456,5
23	1	1	Suam	II,433,28
23	1	3	Noli existimare	I,306,20; 455,41
			In fine	I,453,55; 472,11
23	1	4	Quid culpatur	I,461,23; 464,7; 468,8
23	1	6	Apud	I,462,58; 464,8
23	2	2	Dominus Deus	I,462,60
			glossa	I,471,10
23	3	2	Maximinianus	I,483,63
23	3	5	Fortitudo	I,462,61
23	3	7	Non inferenda	I,473,51; 479,46
23	4			I,478,9
23	4	17	Infideles	II,368,13
23	4	24	Ipsa pietas	I,306,22
23	4	32	Non potest esse	I,306,26
23	5			II,53,23; 433,27
23	5	25	Dicat aliquis	I,466,11
			glossa	I,473,52
23	5	32	Si quis contra	II,368,15
23	5	38	Qui viciis	I,309,12
23	5	46	Omnium	I,481,26
23	5	48	Quis enim	I,453,56
23	6	4	Iam vero (in fine)	II,371,24; 383,65
23	8			I,457,39

23	8	1,2		I,483,56
23	8	5	Clerici	I,465,48
23	8	10	Scire vos oportet	I,462,40
23	8	11	Dispar	I,481,13; II,383,65
23	8	26	Quo ausu	I,481,8
23	8	30	His a quibus	I,483,56
24	1	15	Rogamus	I,100,9
24	1	34	Scisma	I,104,23
24	2	6	Sane	II,369,42
26	2	1	Sors non est	II,81,52
26	7	12	Alligant	I,306,16
27	1	41	Nupciarum	II,389,79
28	1	11	Iudeorum	II,373,9
28	1	13	Nullus eorum	II,368,20; 384,78
28	1	14		II,384,78
28	1	15	Omnes	II,369,39-40
32	1	6	Si quis	II,252,20
32	1	10	Apud misericordem	I,462,58
32	5	12	Nec solo	II,413,41
32	5	13	Qui viderit	II,413,42
32	5	21	Preceptum	II,368,20
32	6	1	Nichil iniquius	I,102,65; 477,35
33	Tractatus De Poenitentia			
	Dist. 1		Taciturnitas	I,306,18
	Dist. 5 c. 6		Falsas	I,483,55

TERCERA PART: De consecratione ecclesiarum (Distinció-capítol)

2	95	Pro dilectione	II,476,46
3	13	Die sabbato	II,370,69
5	12	Neophiti	
		Nunquam de manu tua	II,478,6

EXTRA: Decretals del papa Gregori IX (Llibre-títol-capítol)

1	10		De supplenda negligencia prelatorum	I,100,19
1	30	1	De officio legati	I,465,33
1	30	6	Dilectus (glossa d'Innocent)	I,481,21
2	1	13	De iudiciis: Noviter	I,470,31
2	2	10	De foro competenti: Licet ex susceptо	II,386,60
2	13	12	De restitutione spoliatorum: Olim	I,465,37
2	20	21	De testibus: Iudaei	II,369,62
2	24		De iureiurando	I,481,22
			glossa	I,467,28
2	24	2	Pervenit	I,107,65

2	24	13	Sicut (glossa)	I,475,28
2	26	3	Sanctorum	II,366,67
3	5	18	De praebendis: Quum iam dudum	II,381,29
3	11		De his quae fiunt a maiori parte	I,467,42
3	28		De sepulturis	I,483,38
3	30	11	De decimis: Suggestum	II,369,61; 381,57
			Etsi iudaeos	II,383,48
3	33		De conversione infidelium	II,375,11
3	34	9	De voto: Ex multa	I,481,16
3	42	2	De baptismo: Maiores	II,374,41
4	17		Qui filii sunt legitimi	I,477,47
4	19	8	De divorciis: Gaudemus	II,383,57
5	6	3	De Iudaeis: Iudaei	II,381,63
			glossa	II,383,38
5	6	6	Ita quorundam	II,372,31
5	6	7	Consuluit	II,369,53
5	6	13	Etsi	II,373,18
5	6	15	In nonullis	II,369,59
5	6	18	Ex speciali	II,370,74
5	7			II,374,39
5	7	5	De haereticis: Si quis episcopus	II,369,42
5	7	8	Sicut ait	II,367,84
5	7	11	Si adversus	II,368,13
5	7	12	Quum ex inuncto	II,216,31
5	7	13	Excomunicamus	I,466,17
			parr. 4 Catholici	I,470,37; 368,16
5			Inquisicionis	II,368,24
5	13		De torneamentis	I,483,35
5	15		De sagittariis (et ballistariis)	I,482,16
5	19	12	De usuris: Post miserabilem	II,383,53
5	19	13		II,383,48
5	21		De sortilegiis (glossa d'Innocent)	II,81,51
5	37	5	De poenis: Quod in dubiis	I,481,18
5	38	12	De (paenitentiis et) remissionibus: Omnis utriusque	II,481,57
5	39	3	De sententia excomunicationis: Si vero	I,462,35
5	39	19	Tua nos	I,483,27
5	39	49	Noverit	II,386,57-58
5	41	1	De regulis iuris: Quod non est licitum	I,483,50

LLIBRE SISE, de Bonifaci VIII

	6		Nemo potest ad impossible obligari	I,367,12
5	4	1	De homicidio: Pro humani	I,462,29

Constitucions del papa CLIMENT V

5	2		De Iudaeis	II,381,63
5	3	3	De Haereticis: Ad nostrum	II,413,43

Altres citacions no controlades:

3,q.1	Apud urbem	II,71,39
3,q.7	Si quis	II,71,31
3,q.7	Praeterea non licet	II,71,44
4,q.1,c.1.		II,476,46
5	Per totum	II,265,46
6	Donare	II,476,53
33,q.8	Si ulla	II,478,18
	Poscumus: Preparande	II,70,17
	De iure iusti: De his qui alieni	I,491,41
	De religione: Minime	I,477,41
	De consiliis in fide: Iudaei	II,374,38

B. *Corpus iuris civilis*

INSTITUTIONES IUSTINIANI

Digesta Iustiniani (Llibre-títol-capítol)

1	1	2	De iustitia et iure: Veluti	I,478,20
			Publicum	II,381,34
1	6		De his qui sunt sui vel alii	I,479,36
4	2		Quod metus causa	I,475,28
6	1	10	De rei vindicatione: Si res	I,462,53
9	2	10	Ad legem Aquiliam: Non ludus	I,483,36
11	7	23	De religiosis et sumptibus: In rem	I,467,27
11	7	35	Minime	I,331,20
13	6	5	Commodati: Si ut certo	I,479,52
17	1	6	Mandati: Si remunerandi; par. 3, turpis	I,473,46
17	1	22	Si mandavero; par. 6, Aedem	I,473,47
17			Illud quoque	I,473,46
41	1	51	De adquirendo rerum dominio: Transfugam	I,466,14
42	1	54	De re iudicata: Contra pupillum	I,478,19
47	9	9	De incendio, ruina, naufragio: Si quis	I,478,26
47	9	9	De incendio, ruina, naufragio: Qui edes	I,482,24

48	4	1-2-3	Ad legen Iuliam maiestatis	I,476,21
48	12	1	De lege Iulia	I,466,21
49	15	24	De captivis et de postliminio: Hostes	I,466,9
49	16	6	De re militari: Omne; par. 3, Qui in acie	I,472,9; 476,18

CODEX IUSTINIANUS (Llibre-títol-llei)

2	8		De advocatis fisci: Post duos	I,480,74
2	10		De sacrosantis Ecclesiis: Iubemus	II,381,51
3	13	2	Ne liceat potentioribus: Si	I,492,25
2	17	2	Quae sit longa consuetudo	II,380,25-26
2	17	3	Ne fiscus vel res publica: Abhorret	I,493,29
4	63	1	De commerciis et mercatoribus	I,476,18
6	3	20	De operis libertorum: Quod nisi	I,479,33; 39
9	47		De poenis	I,274,20; 481,18
11	6		De naufragiis	II,457,43
12	19	11	De proximis sacrorum: Si quis in sacris	I,480,81
12	20		De agentibus in rebus: Male clerici	I,480,81
12	37		De erogatione militaris annonae	I,479,60

Citacions no identificades

De servitutibus, llei 1: In via	II,380,23-24
De arbitris llei: Si cum dies	I,479,33
Que sit longa consuetudo, llei 2, q. 1: Secundum nos	II,380,25-26
"Vi vim repellere licet" (Codi)	I,365,31
"Expedit publice rex ne quis re sua male utatur"	I,491,42
"Possessor malae fidei"	I,103,32
"Ne quis in sua causa iudicet" (Codi)	I,493,52

INDEX ONOMASTIC

Aaron, personatge bíblic, I,3,20; 3,23; 39,31; 50,24; 282,49; II,428,61.
Abacuch, II,483,11.
Abalant, rei d'Escòcia, II,448,43.
Abatillus, II,330,12.
Abdela, príncep de Torus, I,43,57.
Abdias, rei de Ragau, II,493,44.
Abdon, sant abat, I,40,22; 177,5; 416, 75; 423,81; II,262,56.
Abdon Comentarien, home famós, II,270,16.
Abdon, cavaller, II,390,22.
Abdon, patriarca d'Aquilèia, II,465,5; 474,34.
Abel, II,275,73.
Abiron, I,39,30.
Abner, personatge bíblic, I,111,60; 263,43.
Abraam, I,17,32; 38,19; 79,30; 229,37; 403,88; 456,13; II,278,20.
Absalon, I,229,27; 263,45; 376,56; II,275,73; 508,61.
Abset, peixater, II,140,25.
Acap, rei d'Israel, I,34,37; 337,22; II,74,9; 428,64.
Achacius, duc d'Atenes, I,278,4.
Acapieu, vd. Julià.
Acasius, mestre de la cavalleria de Felip de França, I,230,7.
Achiboel, rei de Boècia, II,82,76.
Achilla, príncep dels gots, I,459,34.
Achor, personatge bíblic, II,44,7.
Actilius, conseller romà, II,26,19.
Adagore, rei d'Anglia, II,479,38.
Adam, I,17,30; II,242,29.
Adam, abat, I,8,31.
Adamandus, II,69,42.
Adrià, emperador, I,123,24; II,454,8.
Afallu, rei d'Etiòpia, II,311,49.
Afarat, rei de Suècia, II,334,5.
Afiot, príncep de Bosna, I,65,4.
Agabul, lipot d'Atenes, I,14,29.
Agaton, papa, I,6,44; 220,36; 287,53; II,365,6.
Agellius, I,76,13; 83,22; 145,64; 226, 39; 350,69; II,50,27; 96,7; 205,6; 337,31.
Agustí, sant, I,57,9; 59,9; 65,21; 72,24; 85,15; 115,38; 223,8; 226,62; 267, 43; 282,37; 285,27; 337,6; 345,18; 365,40; 365,47; 451,4; 456,5; 457, 32; 461,6; II,48,40; 48,50; 53,19; 61,68; 68,8; 71,53; 81,47; 81,50; 85,7; 88,30; 103,55; 108,16; 186,50; 187,76; 226,7; 250,7; 262,47; 272, 77; 274,53; 278,19; 284,16; 292,39; 294,38; 301,42; 375,19; 404,7; 410, 41; 423,7; 425,9; 432,25; 452,23; 453,42; 476,41.
Agregantino, senyor de Gàllia, I,397, 22.
Alabar, rei d'Elicell, II,337,49.
Alabor, rei de Frigia, II,361,41.

Alanus, autor de diversos tractats, II,305,4; 307,5.
Albana, duc d', II,233,9.
Alcuinus, I,76,17.
Aledrach, rei de Mèdia, II,428,37.
Alemborch, duc de Burgària, II,203,81.
Alerico, emperador de Constantinoble, I,13,11.
Alexandre (*Alexandri*), de Macedònia, I,16,17; 45,26; 76,13; 136,12; 209, 17; 263,50; 284,14; 386,66; 389,53; 414,24; 437,18; 459,49; II,186,29; 307,16; 307,18; 328,42; 377,91; 433,40; 447,22; 494,89.
Alexander Nequam, I,110,7; II,479,30.
Alfagranus, astròleg, II,317,18.
Alfonso, rei de Portugal, I,252,11.
Ali, astròleg, II,221,60.
Alienor, reina d'Aragó, filla del rei de Castella, I,255,46.
Alipius, company d'Agostí, II,48,40.
Alchimus, doctor, I,38,6.
Alletan, II,404,14.
Allodius, autor de *Super Thimoteum*, II,323,69.
Almaxuin, mestre de Constantí, I,76, 16.
Aloer, missatger de Godofré de Bilό, II,517,42.
Alovius, rei d'Otlàndia, II,388,38.
Altaritxa, duc, I,154,5.
Alvarus, bisbe de Lleó, II,461,72.
Aman, personatge bíblic, I,263,47; 338,64; II,127,12.
Amassa, cavaller, I,111,61.
Ambròs, rei de Dàcia, II,460,63.
Ambròs, sant, I,4,47; 78,7; 85,21; 299, 47; 354,6; 473,58; II,49,4; 76,16; 93,8; 198,71; 238,11; 241,18; 272, 69; 329,74; 380,15; 398,9; 404,4; 406,19; 407,61; 425,9.
Amfós, rei de Castella, I,388,12.
Amfós, fill de Jaume, rei d'Aragó, I, 254,6-7.
Amidal, cavaller de Boècia, II,82,76.
Ampronià, bellisari de l'emperador Nerva, I,322,5.
Anastasi, emperador, II,354,35.
Anatii, comte, II,448,45.
Anaxàgoras, I,73,31.
Andrònich, ermità, II,261,23.
Andronicus (*Andrònich*), mestre del rei de Capadòcia, I,202,5; 204,5; 207,4.
Anibal, I,138,18; 406,73.
Anibaldus, rei de Noruega, II,456,11.
Anjou, vd. Enjous.
Anna, profetessa, II,396,5.
Anna Alexandrina, II,430,12.
Anselm, sant, II,132,25; 133,28; 385,9.
Antígono, rei de Bulgària, II,465,6.
Antigonus Magnus, rei de Grècia, I,136,15; 352,50; 442,65.
Antioch, rei de Grècia, I,39,42; 45,18; 338,63; 463,95; II,358,47.
Antiochia, patriarca d', I,6,30.
Antoni, abat, II,45,42; 93,16; 125,22.
Antoni, sant, II,459,11.
Anxitofel, conseller d'Absalon, II,116, 16.
Apollià, II,433,38.
Apollo, rei d'Apollònia, I,409,6; 409,9.
Apollo Delficus, I,442,59.
Apollo, príncep de Tebes, I,352,59.
Apolloni, abat, I,123, 25.
Apollonius, arquebisbe de Trier, I,404, 5.
Aquileya, rei d', II,205,17.
Arabu, rei de Pollònia, II,343,8.
Aracli, emperador, I,43,44.
Aradius, rei de Feç, II,269,35.
Arael, baró de Pollònia, II,343,9.
Arat, rei de Dàcia, II,140,22.
Aratyt, rei d'Achano, II,324,26.
Arbeus, rei en les Indies Sobiranes, II,511,37.
Arbogastes, príncep, I,458,23.
Arborea, jutge d', I,412,27.
Arcadi d'Alexandria, patriarca, I,81,29.
Arcadi, emperador de Roma, I,210,29; 489,73; II,143,108; 340,28.
Archadius, segon rei de Bretanya la Vella, I,416,71.
Arfaxat, rei de Mèdia, I,338,54; 372, 25.
Argos, rei de Sirtes, II,501,5; 505,5; 505,43.
Ariste, II,294,52.
Aristòtil, I,51,57; 60,35; 63,28; 64,69; 72,12; 74,7; 130,7; 156,5; 161,22; 173,21; 203,33; 203,44; 209,16; 213,6; 214,42; 221,6; 223,5; 226,49; 238,6; 240,16; 299,70; 311,20; 315, 5; 318,49; 334,117; 339,101; 360,26; 370,9; 381,32; 408,27; 417,4; 440, 43; 442,53; II,53,10; 91,11; 117,32; 134,5; 136,7; 196,22; 239,66; 246, 52; 268,9; 300,9; 303,10; 317,6; 318,30; 318,62; 321,5; 321,22; 325, 47; 327,18; 328,37; 330,8; 336,7; 339,15; 342,35; 353,6; 456,16; 475, 19.
Armacharus, cavaller de Bogia, II,274, 37.
Armellus, primogènit de Dàcia, II, 194,6.
Armengon, comte d'Urgell, II,176,10.
Armènia, el rei d', I,301,53; II,230,29.
Arnau de Vilanova, II,481,29.
Arnoer, emperador de Constantinoble, I,14,28.
Arnulfo, patriarca d'Alexandria, I,6,29.
Arnulfo, emperador de Roma, I,372,4.
Aroer, rei pontí, I,373,58.
Aroer, rei de Cirenen, II,45,29.
Arpinus, conseller romà, II,97,46.
Artús, rei de la Gran Bretanya, II,352, 52; 511,57.
Asclepius, filòsof, I,137,27; 408,29.
Aser, mestre de Pompia, II,304,43.
Aspasius, poeta, II,265,29.
Ast (*Astesanus*), I,365,41.
Astrúbal, germà d'Aníbal, I,138,18.
Asuer, rei, I,263,48; 338,64; 415,29; II,447,23.
Atenes, el duc d', I,43,49.
Ató, cavaller grec, I,304,6.
Atuar d'Antioquia, I,225,21.
Aulagnerius, bisbe de Tarragona, I, 437, 23.
Aureli, nebot de Juli Cèsar, rei de Tesàlia, I,264,21.
Aureliano, II,433,44.
Aurelius, I,227,49.
Averroyç, I,122,35.
Avicebron, I,121,13.
Avicenna, I,125,74; 137,30; II,481,28.
Aycaldus, rei de Tauris, II,207,5.
Aymó, abat, II,159,4; 401,32.
Azbor, rei de Siponto, I,418,51.
Azechies, rei de Judà, II,470,51.
Azimel, rei d'Aquileia, II,516,5.
Azmet, fill del rei de Tunis, II,366,60.

Babilònia, el rei de, I,50,21; II,517,42.
Bactrus, rei de Suècia, I,302,73.
Balam, personatge bíblic, II,525,33.
Baldimus, rei de Licaònia, I,447,5.
Baldoví, joglar del rei de França, I,205,47.
Baltasar, nét de Nabucodonosor, I, 338,52.
Baltasar, secretari del rei de Panònia, I,232,25.
Banus, príncep de Bosna, I,259,17.
Barbant, II,154,73.
Barbant, la duquessa de, II,332,7.
Barduan, duc d'Erbenech, II,361,27.
Barduan, rei de Lídia, I,150,56.
Baroel, rei de Suèvia, I,13,24.
Bartol, jurista, I,179,13.
Bartoldum, rei de Dàcia, I,249,28.
Basili, I,176,50; II,239,31.
Basius, I,13,21; II,341,22.
Batuar, rei de Palestina, II,459,14.
Bavària, la duquessa de, I,398,30.
Beda, I,119,64; II,54,50; 194,11; 228, 88; 325,50; 405,42; 530,33.
Belenar, rei de Memfis, II,130,28-29.
Belisarius Fontini, príncep, II,353,11.
Bell, II,447,23.
Belleon, cavaller d'Hèrcules, rei d'Hycània, I,350,69-71.
Bellius, filòsof, II,328,62; 342,37.
Belo, pare de Nino de Nínive, I,24, 40.
Benet, sant, II,344,61; 430,24.
Benjamin, I,236,29.
Berdugat, II,517,39.
Bernat, sant, I,4,51; 11,5; 227,84; 298,35; II,86,51; 183,8; 211,19; 213,13; 276,10; 440,16; 453,28; 534,6; 529,14.
Bernat, jurista, II,383,45.
Bersabé, I,148,40; 152,14; 232,58.
Beupor, rei de Xipre, II,248,8.

Blanca, reina de Nàpols, II,14,56.
Boca-Negre, duc de Gènova, II,494, 104.
Bocha d'or, Johan, I,66,58; 67,97; 122,42; 226,53; 286,17; 323,44; 397,17; II,137,67; 156,27; 204,13; 246,3; 284,7; 290,31; 329,67; 402, 10; 407,48; 412,16; 527,19.
Boeci, I,78,15; 442,53; II,263,79; 284, 6; 453,45; 460,42.
Boenmen, rei d'Àfrica, I,25,4.
Boet, II,46,83; 85,88.
Bona, el comte de, II,366,60.
Barbó, el duc de, I,17,53; 395,4.
Brandà, sant d'Escòcia, II,212,46.
Brandis, rei de Bohèmia, I,409,7.
Brello, II,57,31.
Bricius Salernitanus, I,211,13.
Brunor Lebrú, cavaller ermità, II,511, 59.
Brut, I,284,10.
Butentor, rei de Grècia, II,311,61.

Cadracus, bisbe de Laodicea, I,414,6.
Caladius, poeta, II,323,74.
Calixtus, papa, II,366,59.
Callea, dona romana, II,56,8.
Cambisses, II,66,14; 357,16; 529,9.
Camelardus, príncep de Bohèmia, I, 134,24.
Canturbery, vd. Conturbera.
Caprasi, sant, I,65,4-5.
Carlesmaynes, I,38,22; 47,6; 66,53; 76,16; 100,13; 346,54; II,115,42; 159,11.
Carles Martell, rei dels gàllics, I,376, 44; 377,86.
Carles, rei de Sicília, I,328,26; 389,41; 401,8; 472,14; II,20,6.
Carles, rei de França, I,401,8; 402,27; II,403,31; 475,9.
Carles, rei de Navarra, I,411,4.
Caromagnum, I,100,12.
Carpoforus, II,199,5; 301,46.
Carpoforus, rei d'Arcàdia, I,132,23.
Cartaso, cavaller, II,57,31.
Cartles de Nàpols, I,270,4.
Casio, II,452,20.
Casiodorus, I,452,4; II,250,11; 284,12; 315,8.
Cassianus, I,86,38; 140,7; 345,5; II, 327,13; 394,9; 457,48; 514,64.
Caterina, santa, I,17,60.
Cató (Cathó), I,203,36; 302,105; II, 187,68; 394,15.
Caussico, conseller de Neró, I,307,49.
Cayfàs, II,130,58; 525,32.
Caym, I,17,30; II,275,72.
Celestí, papa, I,368,62; 375,5; II,343, 13.
Celidon, rei de Macedònia, II,290,48.
Celidonius, abat, I,80,4; II,33,22; 388, 62.
Celius Revenensis, II,436,4.
Cèsar Agost, I,76,16; 83,25; 138,23; 145,64; 352,31; 414,26; 442,61; II,403,56.
Cesarens, tresorer d'Otó I, II,166,13.
Cesarius, bisbe de Viterbo, I,429,20.
Cesarius Lucdunensis, II,247,74.
Chadus, II,46,86.
Chorè, personatge bíblic, I,39,29.
Ciba Bocri, personatge bíblic, I,376,59; 463,74.
Cibales, jurista, I,280,29.
Ciceró, I,285,30; 320,65; 381,51; II, 52,34; 53,9; 59,10; 68,11; 70,5; 74,5; 86,47; 87,8; 191,6; 191,10; 262,32; 262,65; 319,98.
Cicia, rei de, I,43,39.
Ciliastes, I,117,39.
Cimachus, I,372,24.
Cineus, grec a la cort de Roma, II, 188,15.
Ciprianus (Sant Cebrià), I,110,23; 119,37; II,124,37; 224,21; 303,21; 407,34; 426,38.
Ciri, emperador de Pèrsia, I,117,40; 338,52; 406,71; II,447,23; 496,6.
Ciroch, rei de Saphira oriental, II,319, 101.
Clancolus, mestre de Cèsar Agost, I, 76,16.
Claudianus, I,57,20.
Climacus, rei d'Arbea, II,345,4.
Climacus, II,350,49.
Clodoveo, rei d'Alexandria, I,272,4.

Clodoveu, primer rei cristià de França, I,277,51.
Cluyich, l'abat de, I,394,47.
Colat, rei d'Ormisen, en les Altes Índies, II,350,32.
Colbari, II,126,37-41.
Colibardus, II,394,26.
Constanç, emperador, II,515,70.
Constancius, rei de Suècia, I,412,32.
Constancius Treverensis, II,447,6.
Constanti (Contasti, Cosstanti), emperador, I,38,20; 40,6; 41,45; 66,53; 76,16; 152,19; 437,17; II,93,16; 373,19; 380,14; 459,11; 500,67; 504,44.
Constantinus, filòsof natural, I,242,19.
Conturbera, II,71,15.
Corfeu, rei dels Elamites, I,94,30.
Corindo, I,401,23.
Cornelius Scipió, I,459,56.
Cornelli, papa, II,479,43.
Corpeius, rei de Suria, I,487,5.
Corradus I, emperador de Roma, II, 461,79.
Corradus, patriarca d'Antiocha, II,45, 40.
Corradus, fill de Frederic, I,39,48.
Corradi, nét de Frederic, I,39,48; 472, 14.
Cotila, rei, II,261,18.
Crapasi, ermità, I,453,42.
Crapulus, filòsof, I,438,37.
Craso, II,452,20.
Crescensius, savi i poeta, II,360,18.
Cresi, rei de Pèrsia, II,271,64.
Crestina, reina d'Hongria, II,460,46.
Crisòstom (Crisòstum, Crisostomus), vd. Boca d'Or.
Crotalus, rei de Getúlia, II,119,41.

Dàcia, el rey de, I,48,37; 454,6.
Dacià, vicari de l'emperador, I,115,33.
Dalida, personatge bíblic, II,271,30; 422, 44.
Damaschus, filòsof, II,97,29.
Daniel, profeta, I,117,28; 129,27; II, 44,21.
Dari, I,389,54-55; II,447,23.
Datan, I,39,30.
Davit, I,16,12; 38,20; 51,63; 54,52; 66,53; 79,32; 80,11; 110,9; 153,40; 228,21; 246,86; 299,91; 332,57; 338,31; 351,14; 389,57; 456,13; 461,15; II,106,22; 186,56; 277,41; 469,16; 476,59.
Dèlbora, personatge bíblic, II,239,43.
Delfine, II,433,38.
Delfis, rei d'Edrellon, II,487,4.
Demètrius, rei de Grècia, II,357,10.
Demòcrit, filòsof, I,118,5; 121,4; 315, 20.
Demòstenes (Domèsthenas), II,229,11; 259,7.
Diascòrides, II,255,32.
Dina, filla de Jacob, II,402,20.
Dioclecià, emperador de Roma, I,94, 27; 141,28; 338,65; II,148, 113.
Dionís, rei de Portugal, I,252,11; 401, 12.
Dionís, tirà de Sicília, II,294,44.
Diviscà, sant, II,479,39.
Domàs, cap del regne de Suria, I,495, 21.
Domicià, emperador romà, I,332,38.
Doroech, rei de Colunya, II,212,38.
Doroteus, rei, II,391,55.
Duraç, el duc de, II,344,50.
Duraço, duc, II,57,46.
Durandus, I,465,45; 468,17; 469,6; 472,21; 482,6; II,71,44; 73,31; 81, 55; 482,6.

Ecgla, rei de Tunísia, I,55,5.
Eduard, sant, rei d'Anglaterra, I,277, 46; 403,68; II,165,27.
Efraim, personatge bíblic, I,17,35.
Efrem, I,7,5; II,94,28; 306,53.
Egipte, rei d', I,46,37.
Egisco, rei de Grècia, II,204,26.
Eleas, sacerdot de Maximià, I,141,38.
Elena, filla de Farli, II,324,25.
Eleon, filòsof, I,388,4.
Eleucanus, rei de Panfília, I,219,18.
Eliart, príncep de Suèvia, II,312,72.
Elies, I,39,54; II,394,22.
Elinànder, I,317,4.
Elinandus, I,306,4.
Elio, emperador, I,42,22.

Eliodorus, príncep de Síria, I,46,30.
Elion, fill del rei Falvar de Frígia, II,465,19.
Elisus, metge, I,144,6.
Elius, emperador de Roma, I,20,42; 353,70.
Eliel, camarlenc, II,144,15; 148,110.
Elsus, arquebisbe de Magúncia, I,154, 5.
Emilià, rei de Lícia, II,90,45.
Enaximander, filòsof, II,288,71.
Eneas, I,140,22; 307,38.
Enjous, duc d', I,411,24.
Ennicus, I,307, 54.
Ephigènia, santa verge, II,426,43.
Epifanius, doctor, I,21,4.
Erculanus, filòsof, II,337,28.
Ermel, rei de Lusa, II,144,14.
Ermes Trimegistus (Ermes Mercurius, Trimegistus Mercuri, Mercurus, Trimegistus), I,62,5; 68,7; 117,45; 242, 5; II,236,12; 243,6; 243,14; 245,6; 249,31; 289,19; 310,12; 313,4; 315, 5.
Ermógenes, filòsof, I,494,88.
Ermon, rei d'Anglaterra, I,450,111.
Ermot, emperador dels tartres, I,406, 86.
Erodes, I,302,103; 341,14; II,130,56; 358,51.
Erodies, II,130,55.
Esaú, I,17,32; II,275,75.
Escipió Africà (Scipió, Cipió), I,219, 16; 353,72; 381,54.
Escol, rei de Lícia, I,237,70.
Escot, Duns, II,371,7; 375,27.
Esdrelon, rei de Lombardia, II,457,62.
Esiodus, II,404,24; 453,49.
Espurius Carbirius, II,255,29.
Ester, reina, II,408,70.
Esteve, bisbe de París, I,276,25.
Ethna, rei de Cracòvia, II,387,20.
Etmon (Hetmon, Ethimon, Ethom), rei d'Anglaterra, I,154,25; 403,90; 499, 5; II,129,14; 386,29; 527,24.
Euformi, prefet de Roma, I,134,7.
Eugeni, príncep, I,458,23.
Eugubius Salernitanus, II,398,18.
Euro, germà del rei de Bohèmia, II, 57,41.
Euro, rei de Pèrsia, II,490,4.
Eurus, savi de Grècia, I,153,30-33.
Eusebi, bisbe tripolitanus, I,391,23.
Eusebius, I,98,5.
Eusebius de Nicòsia, I,87,4.
Eusebius Cesariensis, II,360,9.
Eustaxius, bisbe de Sabina, II,391,50.
Eustaxius, arquebisbe de Colònia, II, 449,4.
Eva, II,239,27.
Evagri, alumne de Pitàgores, II,57,58, 62.
Evagrius, abat d'Egipte, I,272,4.
Evandrius, II,262,28.
Evandrus, abat, I,76,17.
Exuperius, rei de Mauritània, II,414,5.
Ezechies, rei d'Israel, I,50,18; 126,10.

Fabianus Persicus, II,189,48.
Fabianus, I,273,28.
Fabrici, famós romà, I,111,39; 116,8.
Faleston, rei d'Hongria, I,402,48.
Fallo, cavaller de Juli Cèsar, II,80,23.
Falvar, rei d'Egipte, I,435,25.
Falvar, rei de Frígia, II,465,19.
Faraó d'Egipte, II,130,37.
Farfar, cavaller del rei d'Allecuar, I, 445,46.
Farli, II,324,25.
Fausonius, germà del rei d'Asia Major, I,149,4.
Fausonius, filòsof d'Egipte, II,243,9; 243,21.
Felicianus, II,440,20.
Felip, rei francès, I,14,57; 17,52; 133, 57; 257,30; II,153,63.
Felip el Bell, I,276,18; 497,4; II,425, 17.
Felip el Llong, I,276,10.
Felip, successor de Carles, I,376,48.
Fellus, botxí d'Istris, I,233,52.
Fermellus, rei de Bulgària, II,337,34.
Ferrando de Malta, II,267,33.
Ferrando, rei de Lleó d'Espanya, I, 353,67; 368; II,460,69.
Ferrando, fill del rei Alfons d'Aragó, I,254,10.

Fiata, II,294,44.
Filadefius, rei de Xipre, II,98,69.
Filemon, rei de la Suria, I,423,78.
Filoni, rei d'Acaya, I,250,80.
Finees, fill d'Eliatzar, I,292,63; 309,25.
Flacius, príncep del gran Catay, I,43, 63.
Florencius, primat d'Hibèrnia, I,380,5.
Florençó, algutzir i prebost de París, II,159,20.
Florenus, II,192,44.
Foca, emperador, I,78,19.
Folibertus, I,416,97.
Forlivius, II,97,46.
Forlivius, vd. Johanes.
Forseon, rei de Listris, I,124,48.
Forseus, arquebisbe de Reims, I,342,42.
Forseus, filòsof, II,525,66.
Forseus, rei d'Ycònia, I,121,14.
Francesch, sant, II,540,9.
Frederich (II), emperador, I,39,47; 436,36.
Frederich, rei de Sicília, I,353,89; II, 14,40.
Frocra Cèsar, emperador romà, I,47,19.
Frontonius, II,337,48.
Fulgencius, II,244,37.
Fulibertus, II,255,47; 297,4.
Furbeu, rei d'Aràbia, I,422,56.

Gabaon, personatge bíblic, I,463,76.
Gabayl, rei de Gambaloc, I,13,14.
Galba, emperador, I,428,43.
Galeds, II,229,18; 511,63.
Galièn, metge, II,481,28
Gallo, cavaller grec, I,304,9.
Gallus, jurisconsult romà, I,226,35.
Galvany, II,511,64.
Garcus, rei de la Suria, I,423,79.
Gaspar, comte de Romania, I,383,5.
Gayus Opius, amic de Cèsar, I,139, 27.
Gayus Publius, II,434,88.
Cebre, astròleg, II,221,60.
Gedeon, sant abat, II,129,8.
Gedolfo, duc de Brabant, I,216,4.
Gedolfo, cavaller, II,274,46.
Gelasi (Gelasius), papa, I,83,12; II, 204,5.
Geremies, II,215,21.
Geroch, emperador, II,32,32.
Geroldus, príncep de Bavària, II,100, 31.
Geron, rei de Làxsia, en les Índies Altes, I,82,75.
Gervasi, bisbe de Buda, II,233,16.
Gervasius, II,358,40.
Gervasius, ermità, II,202,50.
Godoffré de Biló, II,341,6; 450,54; 517,42.
Gog, II,377,89.
Gondisalvus, II,266,14.
Gorgonius, I,418,50; II,233,9.
Gracià, papa, I,100,11.
Gracus, duc d'Altarixa, I,232,21.
Grafo, cavaller d'Elion, II,466,31.
Granci, cavaller, II,80,23.
Gratulo, rei de Navarra, I,381,55.
Gregori, papa, I,361,37.
Gregori, sant, I,4,31; 9,5; 19,17; 34,34; 42,15; 43,51; 55,10; 55,22; 58,35; 66,30; 67,71; 71,112; 108,84; 114, 22; 246,83; 321,86; 335,6; 337,15; 352,45; II,47,21; 49,12; 54,47; 70, 60; 85,18; 86,31; 108,20; 109,33; 140,8; 187,70; 227,28; 265,32; 287, 33; 307,7; 322,38; 328,53; 335,55; 430,25; 452,25; 453,35; 486,33; 527,13; 532,63.
Gregorius VII, papa, II,366,66.
Gregorius de Nissa, II,261,8; 358,55.
Grisantus, rei de Mesopotàmia, I,168, 19.
Gruellus, rei de Dàcia, I,424,5.
Guillem, duc de Normandia, I,142,107.
Guillem, rei de Sicília, I,329,40.
Guillem de Montpeller, avi del rei Jaume, II,510,7.
Guillem Ramon de Montcada, II,174, 6.

Hamon, II,294,44.
Heli, I,51,27; II,262,49.
Helietzer, personatge bíblic, II,415,51.
Helitza, nora del rei Carles de França, I,26,27.
Heriplica, deessa romana, II,393,110.
Hisop (Ysop), II,173,32; 308,29.

Hisboset, personatge bíblic, I,310,36.
Holofernes (Olofernes), I,338,61; II, 397,66.
Hongria, el rei d', II,57,47.
Honori, emperador romà, II,172,5.
Hostiensis (el cardenal Enric de Susa), I,465,37; II, 72,22; 369,42; 369,63.

Ignocent, papa d'Avinyó, II,481,34.
Ignoscent, papa, I,436,34.
Iordus, emperador de Grècia, I,220,49.

Jacme I d'Aragó, I,246,93; II,99,19; 102,21; 174,5; 510,7.
Jacme II d'Aragó, I,254,6; 399,92.
Jacob, I,17,33; II,84,28.
Jafet, I,17,31.
Janus, rei de Corint, I,444,26.
Janus, rei de Noruega, I,452,15.
Jasson, rei de Suècia, I,393,4; 397,4.
Jaume de Sicília, I,249,50.
Jeroboam, II,106,7.
Jeroni, sant, I,63,31; 153,28; 153,37; II,186,53; 212,28; 217,68; 255,47; 265,27; 284,15; 394,14; 396,4; 397, 30; 397,42; 398,4; 398,10; 400,26; 402,12; 402,25; 404,7; 413,47; 416, 10; 425,10; 465,14; 469,15; 588,7.
Jerse, vd. Xerxes.
Jhesucrist, I,3,25; II,103,43.
Jetró, personatge bíblic, I,272,13.
Jezabell, reina d'Israel, I,39,54.
Joab, personatge bíblic, I,111,59; 263, 44; 310,37.
Joan Alfonsi, II,183,10.
Joan Babtista, I,47,22; II,216,33.
Joan Belet, II,515,99.
Joachim, bisbe, II,397,37.
Joàs, I,39,37.
Job, II,483,10.
Johan, abat, II,463,67.
Johan, abat, I,435,25.
Johan Andreu, II,373,25; 384,69.
Johan Evangelista, II,426,42.
Johan, papa, I,401,14.
Johan, patriarca de Jerusalem, fill del rei Jaume, II,179,6.
Johan Linya, canonista, I,476,4.
Johan XXII, I,39,56.
Johan, Preste, vd. Preste Johan.
Johanes Forlivius, II,142,18.
Jonatàs, personatge bíblic, I,112,15; 246,85; 284,9; 456,19; II,294,53
Jonich, emperador turc, I,96,37.
Jonicius, I,299,94.
Joran, personatge bíblic, II,107,30; 469,22.
Jorli, rei de Pannònia, I,13,8.
Josafat, personatge bíblic, I,310,48.
Josefus, II,105,28.
Josep, personatge bíblic, I,17,33; II,82, 73; 84,29; 117,39; 275,75.
Josep Abarimatea, II,511,64.
Josia, personatge bíblic, I,51,66.
Josuè, I,66,53; 360,12; 456,13; II,44,7; 81,41.
Joto, I,453,41.
Jotum, cavaller, II,62,6.
Jotus Quilinus, rei, I,84,29.
Judes, fill de Jacob, I,17,34.
Judes Machabeu, I,45,22; 112,17; 254, 52; 457,27; 514,46.
Judit, I,338,61; II,397,31, 397,49.
Juli Cèsar, I,76,15; 138,26; 148,35; 237,101; 250,70; 264,20; 282,29; 302,104; 338,64; 352,30; 386,62; 389,61; 406,77; II,26,24; 80,22; 178,78; 433,35; 509,68.
Julià, tirà de Sicília, I,153,31.
Julià, famós espanyol, II,510,26.
Julià Acapieu, l'apòstata, II,358,51.
Julius, rei de Turquia, II,298,37.
Julius, conseller de l'emperador de Roma, II,296,45.
Júpiter, déu romà, II,185,22.
Júpiter, rei de Pàrquia, II,288,67.
Justinià, emperador, I,38,21; 94,42; 116,24; II,123,6.
Justinus, emperador, I,351,23; II,142, 18.
Juvenal, II,144,10; 289,11; 352,51; 405,39.

Laban, II,278,23.
Lacarus, rei, II,66,15.
Lacedominus, rei de Pàrquia, I,248,6.
Lactanus, II,213,4.
Lambertus Cornelius, II,432,8.

Lançalot del Llac, II,511,62.
Laodicius, filòsof, I,79,43; II,354,35.
Laurellus, rei, II,234,44.
Lauro, baró de Nàpols, II,340,29.
Lausonius, jutge, II,46,67.
Leardus, duc de Tarento, I,132,6.
Leastro, rei de Cornubia, I,415,44.
Lecardus, historiador, II,436,25.
Lellius, filòsof, II,75,33; 319,74.
Lenoç, metge, II,234,28.
Leó, papa, I,66,28; II,246,55; 309,67; 325,39.
Leodicius, historiador, II,490,6.
Leodoci, rei de Palestina, II,364,35.
Leogart, rei d'Etiòpia, II,129,26.
Leoldo, rei d'Etiòpia, II,296,29.
Leonci, ermità, I,291,4.
Leoncius, mestre de Juli Cèsar, I,76,16.
Leoncius, II,430,12.
Leonello, privat del rei de Tarento, I,378,24.
Leopodius, I,134,20.
Leopolda, II,517,33.
Leopoldo, rei d'Esclavònia, I,404,6.
Leopoldus, historiador I,232,21.
Leucanus (Leutaro), rei caldeu, II,430, 12; 430,23.
Leucaro, cambrer d'Arfaxat, I,372,26.
Leucay, duc d'Astroborch, I,249,31.
Leucipus, filòsof, I,73,29; II,248,14.
Leusebor, rei de Capadòcia, I,202,5.
Leuterius, majordom de Valentinià, II,162,38.
Liart, rei de Macedònia, I,144,7.
Liberius, papa, II,372,31.
Lidaur, príncep de Capadòcia, II,213, 19.
Ligurgus, rei de Lacedemònia, I,362, 10; II,155,19.
Liparus, vencedor dels elamites, II, 262,42.
Lirancus, rei de Crastòvia, II,144,10.
Lisander, I,60,41.
Liscinius, sant pare, II,353,23.
Lleó, papa heretge, I,333,75.
Lleó, papa, I,459,35.
Lleó, rei d'Arcàdia, I,14,32.
Lleó, rei d'Escòcia, I,100,22.
Loatach (Loachat), rei d'Àsia Menor, I.421,10; 421.11; 421, 14.
Lobar, conestable de França, II,153, 63.
Lodegari, rei d'Hongria, II,386,48.
Lodeguari, duc de Tarento, II,391,29.
Lodonàs, rei de Tartària, I,375,5.
Lodrat, rei de Noruega, I,380,19.
Lois de Bavària, I,39,55.
Lois IX, sant rei de França, I,47,14; 57,5; 277,36; 354,18; 364,8; II,448, 32.
Lòllium, filòsof de Ravenna, I,358,81.
Londres, el bisbe de, I,499,21.
Longaylo, rei de Bàctria, I,352,55.
Lopartas, filòsof, II,262,34.
Lorenç, diaca i sant, I,332,51.
Loro, príncep de Cafa, I,428,39.
Lot, I,403,89.
Lotari, canceller del rei Carles de Sicília, arquebisbe de Marsella, II,20, 11.
Lotari, rei de Corint, I,445,31.
Lotarius, II,305,14; 327,6; 388,35.
Lotarius, bisbe finidorum, II,257,5.
Lotoringa, el príncep de, II,448,49.
Lonna, mestre de la cavalleria dels turcs, II,96,9.
Lucanus, I,382,67.
Luccònia, reina de Dàcia, II,194,5.
Luceolus Gallicanus, rei d'Arcàdia, II,416,5.
Lúcia, santa, II,234,34.
Lúcia, vídua romana, II,398,18.
Lucina, muller del príncep de Romandiola, II,276,15.
Lucio, rei de Nàpols, I,398,61.
Lucius Lucanus, poeta, II,300,7.
Lucrecius Sanguineus, II,263,79.
Lucrecius, I,381,42.
Lucronius de Gergent, II,234,33.
Lugurius, I,134,7.

Maaort (Maaroch), gran Ca, I,149,22; 149,26.
Macari, abat, I,45,49; 445,38; II,340, 51.
Maceronta, rei de Tarsis, I,324,95.
Macharius Verselensis, II,264,5.

Macrobius Apollo, II,321,23.
Macrobius Celsus, I,4,59; 65,14; 136, 15.
Magede de Ligúria, I,272,22.
Magog, II,377,89.
Malaén, rei de Pamfília, I,139,32.
Malasar, rei de Síria, I,418,57.
Manfrè, rei de Polònia, II,513,4; 515, 75; 522,12.
Manaen, rei de Dalmàcia, II,119,62.
Manantuà, rei de Lleó, I,147,16.
Manàsar, rei d'Arat, II,404,11.
Manassés, personatge bíblic, I,17,34; 18,71; 338,36; II,428,67.
Mancir, prefet de Roma, I,398,41.
Manfra, fill bastard de Frederic, I,39, 48.
Manfré, rei d'Apulla, II,459,5.
Manlio Torquato, II,433,47.
Manrach, rei de Selèucia, I,60,41.
Mansor, pare de Seleuc, II,508,55.
Marach Aquiba, rei de Lídia, I,257,37.
Marc, evangelista, I,4,45.
Marcel, monjo, II,159,20.
Marcello, mestre astròleg, II,479,27
March Cató (Marchus), I,138,21; 178, 47.
Marchus Pompilius, senador romà, I, 148,61.
Màrcia, filla de Cató, II,394,15.
Marcialis, bisbe, I,354,4.
Marcianus, príncep de Cafa, I,427,4.
Marcus Antonius, II,300,24.
Margarita, reina d'Anglaterra, II,15,70.
Maria, mare de Déu, II,84,43; 491, 53.
Maria, germana de Moisés, II,275,76.
Maria de Montpeller, mare del rei Jaume, II,510,8.
Maria Matraç, II,517,38.
Maria Tranxo, filla de Maria Matraç, II,517,39.
Marsio, II,452,21.
Martí, sant, I,4,47; II,433,52.
Martinianus, algutzir de Neró, II,150, 64.
Masaen, emperador de Constantinoble, I,428,29.
Masir, mercader de Colunya, II,46,68.
Masteell (Masseell) d'Africa, I,459,29; 459,32.
Maten, apòstol, II,426,44.
Mathaties, I,297,10.
Matoba, muller de Sillo, II,259,10.
Maurello, rei de Tràcia, II,427,6.
Maurici, II,433,52.
Maximià, emperador de Roma, I,141, 37; 338,65.
Maximus, I,123,14; II,40,92.
Melenau, rei de Laodicia, I,268,6.
Melindux, pare de Tristany, II,511,61; 515,73.
Melis, noble cavaller, II,297,11.
Mello, rei de Capadòcia, II,213,19.
Melchiades, papa, I,296,70.
Melchior, príncep d'Aquitània, I,378,7.
Melchisedech, I,38,19.
Menael, rei d'Albània, II,530,37.
Menelau, rei de Lombardia, I,397,26.
Menelau, rei de Macedònia, II,261,22.
Menelau, rei d'Oroda, I,445,56.
Menelau, nebot d'Argos de Sirtes, II, 501,6.
Menelaus, emperador de Pèrsia, I,94, 29.
Menna Pompili, rei de Suècia, II,27,5.
Menphis, cavaller d'Escipió Africà, I, 381,54.
Mesuart, rei de Síria, I,33,5.
Methodius, bisbe, I,48,41.
Metriades, rei de Gambalec, II,517,34.
Micheas, profeta, II,216,27.
Miquel, arcàngel, II,84,45; 156,48; 327,16.
Misofep, duc de Turquia, I,13,16.
Moalach (Moaalch, Moaalach), príncep de Gambalech, I,406,79; 406, 83; 406,90.
Moalach, rei de Garièn, II,94,51.
Moalla, rei de Fausònia, II,445,4.
Mollodius, rei de Feç, I,233,56.
Monferrat, el marquès de, I,429,7.
Morea, el príncep de, I,353,87.
Morfeo, rei de Listris, II,54,54.
Moysès, sant abat, I,22,28; 230,24.
Moysès, I,5,21; 39,31; 50,23; 66,53; 79,31; 299,91; 309,24; 360,11; 456-13; 458,8; II,108,23; 275,77.

Musaf, príncep romà, I,494,93.

Nabot, personatge bíblic, II,74,12.
Nabuchodonosor (Nabucadonosor, Nabuchadonosor), rei de Caldea, I,18, 72; 39,40; 45,16; 302,87; 338,52; 415,29; II,130,61; 358,44; 429,69; 447,21.
Narcís, bisbe de Jerusalem, II,77,27.
Natan, profeta, I,80,12; II,470,34.
Natzàrius, conseller de Carles de Nàpols, I,270,4.
Natzàrius, cavaller del rei de Dàcia, II,236,21.
Natzarius Cesariensis, II,443,8.
Neemesius, cavaller romà, II,391,49.
Neró Claudius, emperador romà, I,99, 44; 145,34; 307,49; 419,103; II,150, 64; 437,48; 447,23.
Neronià Faustinus, II,403,46.
Nerva, emperador romà, I,322,5; II, 26,19.
Nèstor, rei de Líbia, II,229,19.
Nestorius, II,248,7; 322, 31.
Nicanor, capità grec, I,45,20; 112,18; II,514,47.
Nicanor, rei de Licaònia, II,211,10.
Nicolau, sant, I,4,47.
Nicolau, papa, I,13,12; 40,9.
Nicolau de Liria, 462,63.
Nicomor, duc de Macedònia, II,311,64.
Nimpha, tresorer, II,166,14.
Nino, rei i emperador de Nínive, I,24, 39; II,270,9.
Noè, I,17,31.
Noroegua, el rei de, I,232,8.
Numma Pompilius, I,274,4; 279,4; II, 204,18.

Obetero de Bordeus, II,266,23.
Oclandus, jurisconsult romà, II,122,34.
Octovià, I,383,20.
Odaber, príncep de Bohèmia, I,24,44.
Odart, bisbe d'Argentina (Strasbourg), II,153,62.
Odato, rei de Tunis, II,274,65.
Odobart, rei de Lombardia, II,388,62.
Odober, rei d'Asia Major, I,149,4.
Odolant, rei de Líbia, II,110,20.
Olibama, reina de Saphira Oriental, II,319,101.
Oliver, un par de França, II,117,61.
Olofernes, vd. Holofernes.
Olympio, rei de Lombardia, I,297,6.
Omar, rei de Laodocia, II,496,26.
Onias, sant bisbe, I,46,34.
Onoctatus, rex Elincorum, II,493,65.
Onofrius, rei d'Ebatanis, II,152,4.
Onofrius, poeta florentí, II,396,8.
Oresten, rei de Sicília, I,141,58.
Orestieve, rei de Lístria, II,353,14.
Orfeus, rei d'Evilat, I,81,66.
Orfeus, filòsof, II,499,51.
Orfey, rei dels elamites, I,242,5.
Orígenes, I,68,13; 240,26.
Oriste, noble cavaller, II,296,29.
Orma, muller del rei Fausoni, I,149,19.
Orma, rei de Milà, II,123,6.
Orma, fill del rei Colat, II,350,32.
Orma, filòsof a Licaònia, I,447,7.
Ormitallo, fill del rei Argos de Sirtes, II,503,4.
Oroda, baró de Brabant, II,332,8.
Oroli, duc de Suèvia, II,388,35.
Orosius, I,13,6; II,284,20; 286,11; 287,27; 289,4; 289,25; 293,4; 295,5.
Orthogon, rei de Suècia, I,386,49.
Otinel, príncep de Bavària, II,82,82.
Otó I (Octó Odó), emperador, I,5,4; 219,12; 248,24; 429,4; II,22,14; 34,26; 358,63; 438,4.
Oxellach, rei d'Utrestria, II,330,15.
Oza, prevere, I,81,40.
Oziar, cambrer de Valentinià, I,134, 20.
Ozias, personatge bíblic, I,39,34; II, 107,27.

Pago, rei d'Armènia, I,5,5.
Palatinus, rei de Lombardia, I,35,5.
Palladius, filòsof, II,100,45; 184,35.
Paloat, rei d'Hongria, I,421,9.
Palòmides Britànnic, II,511,63.
Paulbo, abat, I,297,22; II,404,11.
Paulo, sant abat, II,459,16.
Pannoni, sant abat, II,281,62.
Paunacius, I,55,5; 145,61.

Papias, II,87,21.
Parioch, cavaller, I,233,50.
Parisiensis, II,192,59.
Parmenio, amic d'Alexandre, I,263,49.
Pastor, sant abat, I,23,5; II,464,83; 515,70; 539,35.
Patrici, sant, I,415,45.
Patroclus, filòsof, II,357,16.
Pau, príncep romà, I,301,64; 301,66.
Pau, sant, I,58,30; 332,50; II,150,66.
Paulinus Viterbiensis, II,199,5.
Paulus de Caturco, arquebisbe de Narbona, II,29,5.
Penèlope, rei de Cícia, II,513,4.
Penolope, rei de Salàmia, II,80,9.
Perdigo, fill del duc Tampnis de Pèrsia, II,490,5.
Pere, sant, I,58,30; 332,50; II,150,66.
Pere d'Aragó, I,20,29; 140,18; 285,53; 353,80; (*Pere II*) I,389,41; 401,6; 460,76; 472,18; II,170,21; 449,9; (*Pere III*) I,246,95; 254,8.
Pere de Castella, I,411,23.
Pere de Queralt, II,174,17.
Peremont, el comte de, I,429,7.
Perseo, rei de Tràcia, I,453,58; 454, 6.
Perseval, II,511,63.
Petronius, rei de Dàcia, I,48,37.
Petrus Alfonsi, II,46,84.
Petrus Blesensis, doctor de París, II, 183,9.
Petrus Comestor, I,119,41.
Petrus Damiani, I,100,5; II,201,22; 524,4.
Petrus Fernandi, I,369,79.
Petrus Lombardus, I,157,9.
Phenich, rei d'Armènia, II,493,31.
Phiastre, II,294,52.
Philadelfus, emperador turc, II,318,45.
Philemon, rei de Dàcia, II,236,21.
Pictàgoras, II,57,58.
Pompia, duc del Garb, II,304,43.
Pindar, cambrer del rei de Líbia, I,211, 13.
Pindari, rei de Frígia, I,148,46.
Pindari, en Grècia, II,322,40.
Pipi, rei de França, I,16,23; 100,13; 348,6; II,116,4; 125,20.
Piriacus, I,126,4.
Pirro, rei grec, II,188,16.
Pirrus, rei de Roma, I,237,102; II,66, 16.
Pistacius Milenus (Pistracio Mileno), II,184,27; 189,27.
Plató, I,78,15; 113,30; 307,60; 381,45; II,99,16; 204,9; 233,6; 292,33; 526, 68.
Plínius, I,299,75.
Plotinus, senador romà, I,332,41.
Plutarcus, mestre de Trajà, I,76,7.
Policarpus, bisbe, I,16,5; 74,15; 113, 36; II,13,26; 27,5; 44,26; 125,14; 296,48; 531,13.
Policratus (Joan de Salisbury), I,20,41; 66,39; 78,14; 138,15; 138,22; 155, 46; 307,60; 320,64; 321,79; 324,103; 352,30; 442,56; 459,52; II,53,26; 57,57; 173,32; 432,25; 434,97; 435, 110; 436,17; 478,26.
Policronius, abat, I,83,15.
Polimarcus, I,319,16.
Polinus, comte del rei Perseo, I,454,11.
Polo, cavaller alemany, II,332,8.
Polònia, el rei de, II,450,55.
Polus, II,91,25.
Ponç Pilat, I,46,39; 285,39; II,103,43; 515,95.
Ponci, papa, I,35,13.
Poncià, rei de Tebes, II,479,44.
Pompeu, I,46,34; 301,54; 338,64; 389, 62; II,433,39.
Porfiri, cambrer, II,334,9.
Pòrtulo, rei dels elamites, I,343,80.
Portullus, rei de Trípoli de Barberia, II,99,5.
Porus, emperador, II,441,62; 441,65.
Preste Johan, II,94,54; 345,5.
Primiceri, sant, II,387,21.
Primicianus, duc d'Aurèlia, II,205,16.
Primicianus, doctor, II,364,34.
Primistinus, bisbe de Londres, I,385,4.
Primitivo, primogènit del rei d'Egipte, I,23,5.
Prometeus, filòsof, I,79,36.
Proscesus, algutzir de Neró, II,150,64.
Protasius, bisbe, II,66,4; 66,18.
Protasius, bisbe de Sena, II,255,53.
Protus, canceller, I,420,107.

Quadracianus, II,427,5.
Quincià, senador romà, I,222,27; II, 57,36.
Quincianus, regidor de Seva sota Otó I, II,33,26.
Quintillianus, I,256,8.
Quintillicianus, procònsol romà, II, 277, 45.
Quintus Serenus, II,172,5.

Rabanus, II,300,4; 302,69.
Radulfus, rei de Calàbria, II,360,9.
Radulfus, bisbe, II,461,80.
Rafa, cavaller de Palestina, I,422,57.
Rafell, emperador de Grècia, II,522,5.
Ramon, famós canonista, I,465,28.
Raquell, personatge bíblic, II,278,24.
Rasis, gran metge, II,180,33.
Raymó, rei d'Albània, II,270,14.
Rebecca, personatge bíblic, II,415,52.
Recap, senescal de Constantinoble, II, 32,31.
Reginaldus, arquebisbe de Reims, I, 83,9.
Remel, baró d'Etiòpia, II,337,50.
Remigius, I,119,53; 439,25; 453,38; II,255,61; 483,19.
Remot, II,330,23.
Reon, sant abat, I,296,74; II,32,33.
Resis, metge, II,481,28.
Restituït, bisbe d'Otlàndia, I,412,32.
Rifén, rei de Selèucia, I,17,39.
Rifén, rei d'Arcàdia, I,94,28.
Robert, rei, 420,108; II,15,87.
Robert, rei de Sicília, I,280,30; 401,21; II,42,17; 120,71; 218,21; 371,15; 449,8; 475,14.
Robert, rei de Nàpols, II,327,26.
Robert, duc de Borgonya, I,227,84; II, 246,60.
Robert de Valoys, I,257,29.
Roboam, I,338,57.
Roderich, famós canonista, I,465,28.
Rodinton, rei d'Allecuar, I,445,45.
Rogell, rei de Mauritània, I,349,56.
Rogell, rei de Rodes, I,451,18.
Roger de Lúria, II,449,8.
Romandiola, el príncep de, II,276,16.
Romech, marquès de Montferrat, I, 383,6.
Romelen, rei d'El Caire, II,262,57.
Romulus, II,87,21; 196,24; 433,56; 440,14.
Rondal, tirà de Ravenna, I,358,81.
Rotus, rei d'Aràbia, I,81,31.
Rubén, personatge bíblic, I,17,33.
Rufus, príncep d'Apúlia I,249,48.

Saallet, cavaller de Xipre, I,233,57.
Sabba, reina de, I,397,8; II,239,44.
Sabinus, emperador turc, I,98,6.
Sabius, rei d'Escòcia, I,449,100.
Sadoch, personatge bíblic, I,80,12.
Salael, I,259,4.
Salamó (Salomó), I,16,13; 51,33; 68, 19; 148,40; 152,15; 153,39; 157,17; 397,8; 452,22; II,44,15; 81,59; 87, 15; 242,29; 248,16; 358,51; 422,44.
Salemius, emperador dels grecs, II, 440,11.
Salernitanus, II,462,6.
Salon, II,88,30.
Salustius, I,112,20; 129,42; 298,59; 310,56; 368,49; II,172,11; 316,47.
Salopius, emperador turc, I,87,4.
Sampronius, cavaller de Tunis, II,274, 64.
Sampsó, I,153,40; 246,84; II,271,31; 422,44.
Samuel, rei de Licaònia, I,389,64.
Sança de Mallorca, muller del rei Robert de Sicília, II,218,25.
Sancho, rei de Mallorca, I,353,81; 399,77.
Sanabaldo, rei d'Etiòpia, II,68,24.
Sareto, príncep de Capadòcia, II,62,8.
Sarra, muller d'Abraham, I,403,88.
Sarra, muller de Tobies, II,403,37; 419,4.
Saturninus, bisbe, II,290,50.
Saturninus, bisbe de Milà, I,216,4.
Saül, I,39,32; 66,55; 111,61; 284,8; 310,34; 338,35; II,106,23; 130,41.
Savoya, el comte de, I,401,19.
Scipió, Marc (March Scipyó), I,225,13; II,312,84.
Scipió segon, II,57,37.

Selecius, II,185,14.
Selènich, sant abat, II,539,41.
Seleuch, hereu de Lídia, II,508,55.
Seleucom, rei de Pèrsia, II,288,72.
Seleucus, rei de Grècia, II,444,42.
Sellar, algutzir, II,152,4.
Sem, I,17,31.
Sempronius, I,248,5.
Senach, príncep de Laodicia, II,100, 48.
Sèneca, mestre de Tiberi Claudius, I, 76,15.
Sènecha, I,58,60; 113,43; 129,38; 133, 42; 152,4; 228,6; 272,20; 285,48; 298,57; 298,66; 307,40; 358,78; 387,83; 419,103; II,90,40; 96,18; 102,7; 103,41; 104,13; 111,32; 112, 9; 118,17; 139,53; 151,78; 186,29; 186,42; 189,48; 191,4; 211,19; 238, 25; 246,48; 284,9; 286,25; 287,34; 287,37; 289,8; 291,12; 296,53; 297, 8; 301,33; 303,6; 307,24; 329,83; 342,38; 449,13; 452,6; 452,23.
Senmay, Sentmay, amic de Salomó, I, 263,45; 351,18.
Sennaxerip, rei de Síria, I,50,20; 338, 58.
Sennén, sant abat, II,530,44.
Serse, vd. Xerxes.
Serses, cavaller de Milà, I,398,47.
Set, I,17,31.
Severus, I,19,4; 264,7; 266,23; 298. 61,; 311,7; 339,99; II,77,41; 78,5; 328,49; 538,16.
Sidrach, príncep d'Oliàndia, I,23,20.
Silech, rei de Càspia, II,493,52.
Silvano, monjo, II,133,30.
Silvestre, papa, II,380,14; 500,67.
Simeon, rei d'Hongria, I,259,4.
Simer, curial, II,207,5.
Simetrus, rei d'Albània, II,336,11.
Simphorianus, I,349,29.
Simplicius, bisbe de Trèveris, II,358, 59.
Simacus, doctor, I,372,4.
Sinsinius, prefet de Roma, I.352.64.
Sinsinius, bisbe Sabernitanus, II,358, 39.
Sisinius, bisbe de Cafa, I.427,15.
Sissebut, príncep, II,371,14.
Sixtus, papa, I,332,51.
Sòcrates, II,204,26; 329,79.
Solericus, cavaller d'Etiòpia, II,274,57.
Solinus, I,460,69; II,196,19; 284,10.
Strabus, II,273,8.
Striganius, rei de Teutònia, II,436,25.
Suart, rei de l'Índia, I,130,13.
Suetonius, I,78,25; 138,25; 148,34; II, 244,34.
Sulpicius, II, 433,50.
Susanna, I,333,69.

Tales Milesius, I,99,38.
Tampnis, duc de Pèrsia, II,490,4.
Taranto, duc i príncep de, I,327,27; 378,22.
Tarpeio, emperador grec, I,304,5.
Tenacius, II,416,9; 416,13.
Teobalt, rei de Lídia, I,310,57.
Teodoricus Theutonicus, II,325,61.
Teodosi (Teodosius, Theodosius, Theodosi), emperador, I,38,21; 78,7; 80, 13; 345,26; 458,22; II,16,12; 48,58; 334,8; 380,15; 459,25.
Tertullius Senensis, I,47,19.
Theobalt, arquebisbe de Ravenna, I, 297,5.
Theofastus, rei de Macedònia, II,62,5.
Thedorus, I,76,17.
Theodora, reina de Feç, II,525,46.
Theofrastus, II,274,37.
Thiber, rei de Tolomaida, I,289,6.
Thobias, I,341,8; II,278,24.
Tomàs d'Aquino, sant, I,471,11; 481, 5; II,71,48; 410,27; 413,40.
Tibalt, rei de Colònia, I,144,17.
Tibaut Delares, arquebisbe de Reims, II,15,93.
Tiberi Cèsar, I,43,31; 46,40; 352,31; II,103,43; 202,40; 355,9.
Tiberi Claudius, I,76,14.
Tibúrcio, espòs de santa Cecília, II, 274,28-29.
Timó, I,86,38.
Timoteu, jutge, II,46,83.
Tit, Titus, emperador romà, I,307,34; 353,77; 406,73; 442,55.
Titus Laberius, II,245,14.

Titus Livius, I,119,47; 146,75; 210, 28; 250,75; 349,56; 352,55; 358,81; II,60,33; 62,5; 96,9; 105,42; 121,22; 289,16; 355,5.
Titus Sclavus, II,234,39.
Tolomeu, rei d'Egipte, I,80,10; 349,30.
Tolomeu, astròleg, II,221,60.
Tornaut, cavaller, II,448,45.
Torquat, rei d'Ebetanis, II,387,14.
Torquatus Lucius, II,434,84.
Torquatus Nero, II,436,8.
Trajà (Troyà), emperador romà, I,76, 15; 145,40; 284,24; 307,39.
Triculliamus, II,86,46.
Trinegistus Mercurius, vd. *Ermes*.
Trinxo, emperador de Constantinoble, I,427,23.
Tripoldio, rei d'Armènia, II,327,6.
Tristany de Leonis, II,511,62.
Trogus, I,352,64.
Trogus Ellius, II,90,45.
Trogus Justinus, I,155,46.
Trogus Pompeius, I,459,49; II,186,62; 188,15.
Trogus Vicenus, II,400,16.
Tulli, vd. Ciceró.
Turquia, príncep de, II,522,26.

Ubalech, cavaller, II,340,28.
Ulderich, rei de França, I,16,22.
Urbà V, papa, I,53,5.
Urcay, I,149,5.
Uries, I,332,58.
Uterpradegó, pare del rei Artús, II, 511,59.
Utrestria, II,330,15.

Valentinià, emperador, I,134,20; 287, 58; II,162,38.
Valentinus, emperador, I,57,14.
Valentinus, bisbe de Colònia, II,100, 34.
Valencius Romanus, II,422,37.
Valerius Maximus, I,57,19; 155,43; 284,5; 301,52; 386,66; 397,21; 443, 72; 459,57; II,45,50; 56,12; 66,13; 81,64; 97,37; 97,40; 99,11; 113,42; 172,14; 184,27; 185,10; 188,26; 255, 27; 262,44; 271,63; 274,52; 294, 41; 300,23; 307,13; 329,84; 352,47; 393,109; 394,12; 400,15; 433,34; 452,18; 453,33.
Valero, sant bisbe, I,115,32; 332,53.
Valoys, el comte de, I,14,58.
Vandalar, rei de Dàcia, I,232,6.
Varró (Marchs Varró), I,252,8.
Vedastus, I,276,13.
Vegecius Renatus, I,78,18; 138,15; 244,9; 245,66; II,97,35; 434,77.
Velascho, rei de Galícia, II,105,46.
Vespesià, emperador, I,353,75.
Vicent de Beauvais, II,474,72.
Vicent, sant, I,115,31; 332,52.
Victor, abat de sant, II,20,8.
Victorinus, patriarca, I,351,5; 351,10.
Victorius, II,275,71.
Vinatea, Francesch, I,254,17.
Virgili, II,479,31.
Volusianus, gran savi, II,421,19.
Vulpianus, cònsul romà, legista, I,332, 37; 451,15; II,308,36.

Xelpero, duc de Bretanya, II,126,37.
Xerxes (Xerces, Jerse, Serse), rei de Pèrsia i de Caldea, I, 459,59; II,96, 18; 390,4; 508,52.
Xilaber, adversari de Godofré de Biló, II,341,7.

Yginius, bisbe, I,33,4.
Ylari, bisbe, I,333,74.
Ypocràs, metge, II,480,14.
Ysach, I,17,32; II,479,36.
Ysach, abat, I,339,80; II,84,47.
Ysaijes, I,50,22.
Ysidorus, I,240,9.
Ysmael, I,17,32.
Yvo, sant, I,26,28.

Zacharies, papa, I,16,22; 81,31; 100, 12.
Zacharies, abat, I,26,37; 46,42; II,189, 59; 269,34.
Zacaries, fill de Jojada, I,39,37.
Zaent, rei de Mesopotàmia, I,388,4.
Zambri, I,292,63; 309,26.
Zenó, gran filòsof, I,73,35; 221,19;

230,5; 244,23; II,80,14; 234,28; 234,29; 283,27; 388,31.
Zennopi, rei de Tesàlia, I,238,13.
Zenor, rei de Salamina, I,417,12.
Zoilus, doctor reverent, II,391,29.
Zozimus, sant doctor, I,29,4.

INDEX TEMATIC

Aquest índex ordena alfabèticament els temes dels dos volums de la segona part del *Dotzè* del *Crestià*. Els temes estan escrits en negretes i es presenten dividits en entrades. (Per exemple, **Adulteri**: Causes de l'adulteri. Provisions contra l'adulteri dels marits. Penes contra el marit adúlter...) La xifra romana assenyala el volum, les xifres aràbigues corresponen a les planes en què es troba una entrada determinada. Quan és necessari s'expressen les línies que corresponen a l'entrada anunciada. (Per exemple: **Adulteri**: Desgràcies provocades pels fills bords, I,169,31-34 = volum primer, pàgina 169, línies 31-34). Les diverses entrades dels temes estan classificades no pas per ordre alfabètic o d'aparició, sinó en virtut de la seva importància temàtica (de major a menor, de les causes als efectes...).

Esperem que aquest índex temàtic estigui a l'alçada d'aquella taula de matèries del *Dotzè* que Eiximenis havia promès a Alfons d'Aragó, Duc de Gandia, però que finalment no va poder realitzar per mor del cansament causat per la rapidesa amb què va haver d'escriure aquest llibre (*car, jo, senyor, no·le y puch fer de present, tan estich las e hujat*).

Administració de la justícia

Normes generals sobre l'administració de la justícia, I,492-494.
Conveniència de fer "justícia franca" al poble, I,54,33-39; 279,4-24.
Necessitat d'agilitar la justícia, I,277, 36-67; 278.
El príncep no pot permetre que el poble sigui oprimit en els tribunals, I,300,5-15.
Tracte pietós als condemnats per la justícia, I,301,33-39; 301,44-49.
Rapidesa en el tractament de les causes dels presoners, II,158,41-44.
El poble pot dominar la part racional de l'ànima si hi ha bones lleis, bons oficials de la justícia i es castiga durament els malfactors, II,227-228,34-73.
Normes sobre la relació dels jueus amb la justícia, II,369-370,60-76; 382-383,12-31.
Imparcialitat de la justícia i circumstàncies en què es pot atenuar, I,274,4-21.
Contra la misericòrdia adreçada als veritables criminals, I,309-310.

Exemple de com, a vegades, no convé pregar pels criminals, II,62-63.
Relació dels principals corruptors de la justícia, I,281-283.
El príncep ha d'expulsar de la comunitat tant els malfactors com els jutges corruptes, II,504,27-31.
Circumstàncies que ha de tenir en compte qui incoa un plet contra algú, II,74-75.
Els perjurs no poden intervenir en els plets, II,85,5-17.
Condemna del fals acusador, II,86, 40-56.
Paciència i amor al proïsme davant dels plets, II,85-86,18-39.
Exemple de com s'ha de perseguir els malfactors per zel de justícia i amb bona intenció, I,289-290; 291-293; 294-296.
Vd. *Canceller*: El canceller ha de ser cautelós i diligent...
Vd. *Noblesa*: Novena condició.
Vd. *Pactisme*.

Adulteri

Causes de l'adulteri, II,259-260, 14-49.
Provisions contra l'adulteri dels marits, I,179,5-26.
Penes contra el marit adúlter, I,180, 27-50.
Per quines raons en la nova llei de gràcia Déu no ha donat als homes "libell de rebuig" com en la vella llei, I,175-176,7-33.
Només es pot abandonar la dona en cas de fornicació, I,176,33-37.
En cas d'adulteri femení, en comptes del judici públic la millor via és la confessió, I,176,37-64.
Exemple contra els marits que maten les seves mullers per causa d'adulteri i contra els prínceps que ho permeten, I,177-178.
El marit pot separar-se de la dona adúltera, però no pot matar-la, II,252-253,18-40.
La dona pot separar-se del marit si prova que ell ha comès adulteri, II,387-388,26-30.
Desgràcies provocades pels fills bords, I,169,31-34; 170,68-73; 179,9-11; 182-183,22-52.
Penes contra l'adúlter que, tenint fills legítims, té fills bords d'amiga pública, I, 181.
Penes contra el príncep adúlter que té fills bords, I,182,5-21.
Vd. *Gelosia*.
Vd. *Matrimoni*.

Advocat

Crítica de l'ofici d'advocat, I,279-280,24-37.
Normes morals sobre l'actuació dels advocats, II,70-71,4-34.
No hi ha culpa en l'advocat que defensa un home sense saber si és innocent, II,72-73,23-37.
Sobre el salari dels advocats i dels juristes, I,480,75-79; II,71,34-53.
Els advocats han de tornar els diners percebuts injustament, II,68, 4-11; 72,5-22.
Condemna dels advocats que amaguen la veritat o prolonguen el judici per guanyar diners, II,68-69,11-54.
Els juristes poden demanar diners a canvi dels seus consells, II,132, 5-14.
Exemple contra la corrupció dels advocats, I,492,16-25.
A cada comunitat hi ha d'haver dos advocats per a la defensa dels pobres i dels detinguts a les presons comunes i per agilitar-ne els plets, II,504,31-37.

Agricultura

Consells per millorar el conreu dels camps, I,60,45-47.

Algutzir

Definició de l'ofici d'algutzir i condicions morals que requereix, II, 149-151; 152,4-18.
Tracte misericordiós de l'algutzir als presoners, II,152-154,19-76; 155-156; 158,45-49; 159-160.
Sobre l'arrest de presoners, 157-158,5-33.
Vd. *Presons*: Organització de les presons per part de l'algutzir.

Almoina

Les almoines com a manifestació de la liberalitat del príncep, I,404-405,17-57.
Convé que els prínceps facin almoines per redimir captius i ajudar els presos, I,53-54,24-32.
Els prínceps han de procurar que les almoines siguin ben distribuïdes i que els almoiners no siguin corruptes, I,301,39-41.
Si les dones són pietoses els marits han de permetre que facin almoina, II,414,21-24.
Convé destinar diners a tall d'almoina en els testaments, II,501,15-20.
Vd. *Joglars*: Els joglars poden fer almoina...

Alquímia

Sobre la falsa alquímia i la veritable alquímia, II,220-222.
Els estatuts franciscans prohibeixen que els membres de l'orde posseeixin llibres d'alquímia, II,221, 40-43.
Els llibres dels alquimistes, II,221, 59-66.
Exemple sobre l'alquímia, I,401,20-22.

Amistat

Definició i lloances de l'amistat, II, 284-285.
Consells per conservar l'amistat, II, 286-288; 289-290; 291,6-27.
Consells per tenir bones companyies, II,303-304; 305,4-13; 307-309.
Les amistats no són totes iguals ni exigeixen el mateix, II,293-294.
Si l'amic es manté lleial l'amistat perdura, II,292,27-41.
Circumstàncies que fan desaparèixer l'amistat, II,295-296; 297-299.
Característiques de l'amor i l'amistat dels prínceps, I,372,10-23; 385-387.
Consells sobre les amistats dels prínceps, I,380-382.
El príncep no ha de castigar l'amic que li fa alguna acció desplaent, II,496,4-18.
Lloança de l'amistat com a bé dels matrimoni, I,221,5-8.
Utilitat de tenir bones companyies per afavorir els negocis, II,506,39-40.
Glossa moral d'una imatge emblemàtica de l'amistat, II,300-302.
Vd. *Avarícia*: L'avarícia destrueix l'amistat.
Vd. *Colligació natural*: Vuitè fonament i Novè fonament: (de la colligació natural).
Vd. *Educació*: Convé que els fills dels prínceps siguin allunyats de les males companyies.
Vd. *Saviesa*: Tercera via.

Angels

Aparicions dels àngels, I,403,84-85.
Els àngels com a intermediaris entre Déu i els diables, II,515,104-107.
Referències a Sant Miquel, II,84,45; 156,47-49; 327,15-17.
Referències als àngels custodis, I,28,

39-41; 30,40-43; 30,66-69; 220, 36-42; 230,11-14; II,84,44-46; 156,47-50; 489,91-92; 491,54-64.

Anima

Parts de l'ànima: Racional, concupiscible i irascible, II,226,5-10.
El príncep ha de procurar que els súbdits regeixin bé les seves ànimes, II,226,11-22.
Quatre vies perquè els súbdits governin bé la part racional de les seves ànimes, II,226-228,23-92.
Cal que el príncep procuri que els súbdits dominin la part concupiscible de les seves ànimes, II,229, 5-27.
El príncep ha d'ensenyar als seus vassalls a dominar la part irascible de les seves ànimes, II,236-237.

Astrologia

Poder i limitacions de l'astrologia, II,209,20-24; 218-219,5-46; 310-311,24-30; 450,35-41.
Causes de la decadència de l'astrologia, II,219,47-58.
És convenient que els fills dels prínceps estudiïn astrologia per conservar la salut i per dirigir millor els seus afers, I,198,15-25.
Exemple sobre un rei que es dedica exclusivament a l'estudi de l'astrologia i desatén el govern del seu regne, I,264-265,20-34.
Les constellacions influeixen en les enemistats entre persones i entre ciutats, II,293,4-18.
Convé que els prínceps coneguin i tinguin en compte les constellacions personals dels seus súbdits a l'hora de governar, II,310,21-24.
El príncep ha de conèixer les constellacions generals de les regions del seu regne i ha de tenir-les presents a l'hora de governar, II, 317,17-26.
Recomanació de confiar en la providència divina i d'evitar la influència de les constellacions celestials en l'engendrament dels fills, I,189, 35-48.
Les persones nascudes sota la constellació de Mart són les més valentes i idònies per a l'exercici de les armes, I,242,8-10.
Sobre les "armes constillades" i les "espases de virtut", I,246,88-101; 249,59-60.
El príncep ha de dur en els àpats segells celestials per tal que el protegeixin de ser enverinat, II, 161,15-16.
Sobre la possibilitat de matar algú esperant la constellació adequada, II,474,38.
Sobre la caça feta amb figures astrològiques, II,478-479,25-34.

Avarícia

Defectes de l'home avar, I,417-420; 421-423.
Com castiga Déu els qui es complauen excessivament en les riqueses i els qui se les procuren per males vies, I,409-410.
Les riqueses mal aconseguides no són de cap profit, I,411-413; II, 509,72-76.
L'avarícia destrueix l'amistat, II,296, 27-47.
Raons que expliquen per què en la vellesa s'aguditza l'avarícia, II,322, 47-58.
L'avarícia destrueix la noblesa de llinatge, II,349,15-18.
L'avarícia posa en relleu la follia de l'home, II,524,10-15.
El príncep avar és pitjor que el príncep dilapidador, I,407-408.
Consell per dissimular l'avarícia del príncep que no vol concedir préstecs, II,497,54-61.
El príncep ha d'evitar l'avarícia dels seus vassalls, II,233-235.
Exemples sobre els mals de l'avarícia en el príncep, I,424-426; 427-428; 429-431.
Exemple de com es pot corregir l'avarícia del príncep, II,146,39-64.
Els homes avars no poden ser nomenats oficials reials, II,174-175, 25-30.
Vd. *Liberalitat*.

Banys

Rentar-se els peus o la cara pot ser un plaer honest, I,206,70-71.
Banyar-se sovint pot ser perjudicial per al cos, I,243,49.
Anar sovint als banys sense necessitat és perillós per a les donzelles, II,404,17-19.
Les viudes dissolutes van sovint als banys, II,396,20-21.

Bateig

Debat sobre si és legítim o illegítim fer batejar per força els infidels, II,371,6-24; 373-374; 375-378; 379; 380-381.

Benignitat

Vd. *Paciència*.

Bestiari

Sobre les abelles, I.299,74-76; II, 303,17-19; 473,20-22.
Sobre l'àguila, I,285,43-47; II,263, 67-71.
Sobre el cérvol, I,299,71-74; II,308, 41-44.
Sobre la cigonya, II,272,69-74.
Sobre el cocodril, I,306,7-8.
Sobre l'elefant, I,306,8-9.
Sobre el gat, I,295,37-39.
Sobre les grues, II,308,44-47.
Sobre el lleó, I,295,34-37; 306,6-7; II,103,49-53; 196,17-20; 473,22-25.
Sobre el llop, II,196,20-23; 473-474, 25-30.
Sobre la tórtora, II,398,5-8.

Blasfèmia

Necessitat que els prínceps persegueixin la blasfèmia, I,54,40-45; 67,87-89.
Prohibició que el príncep blasfemi, I,67,83-87.
El príncep ha d'evitar que els jueus blasfemin, II,384,78-81.
El príncep ha d'evitar que Déu sigui injuriat, II,515,94-99.
Vd. *Guerra*: Condicions que fan justa la guerra.
Vd. *Paciència*: Casos en què el príncep no es pot mostrar pacient.

Caça i pesca

La caça i la pesca com a plaers honestos, I,205,39-43.
Circumstàncies en què és possible caçar, II,478,14-24; 479,35-56.
Pescar és permès a tothom, però no passa el mateix amb l'art de la caça, ja que els eclesiàstics no s'hi poden dedicar, II,478,4-14.
Vd. *Astrologia*: Sobre la caça feta amb figures astrològiques.

Camarlenc

Definició de l'ofici de camarlenc i condicions que requereix, II,142-143.

De quina manera el camarlenc ha de tractar el príncep, II,144; 145-147,5-77; 147-148,99-113.
De quina manera el camarlenc ha de tractar la dona del príncep, II,147,77-98.

Canceller

Definició del càrrec de canceller, II,13-15.
Condicions morals del bon canceller, II,16-17; 18-19.
Importància de l'honestedat en el canceller, II,22,4-13.
Exemple del mal canceller que per satisfer la voluntat reial destitueix un prelat contra tota justícia, II,20-21.
Exemples de cancellers deshonestos, II,22-23,14-38; 24-25.
Convé que el canceller sigui tic per tal d'evitar la corrupció de la justícia, II,26,5-18.
El canceller ha de ser cautelós i diligent en l'administració de la justícia, II,42-43; 47-48.
Vd. *Oració*: Convé que el canceller recorri a l'oració...

Cavalleria

Origen, definició i obligacions de l'orde de la cavalleria, II,432-435.
Obligacions del bon cavaller, II,436-437.
Drets del cavaller, II,440,5-16.
Anàlisi de la cerimònia d'adobar cavallers, II,434-435,97-110; 438-439.
Només els cavallers poden aconsellar el rei en afers de guerra, II,441, 37-51.
Consells per evitar l'abundància de cavallers i regular les seves activitats, II,440-441,25-36.
Prohibicions eclesiàstiques i civils dels torneigs, I,483,33-41.
Exemple sobre els torneigs, II,332-333,6-40.
Vd. *Economia*: Protecció reial de cavallers, joves mercaders...
Vd. *Estratègia*: Consell d'estratègia sobre l'atac de la cavalleria.
Vd. *Guerra*: El príncep no pot impedir que els seus cavallers lluitin a les ordres... i El cavaller que ha guerrejat...
Vd. *Tresorer*: Per quines raons són preferibles els ciutadans sobre els cavallers...

Ciutadans

Virtuts del ciutadà notable, II,182, 27-42.
Vd. *Tresorer*: Per quines raons són preferibles els ciutadans sobre els cavallers...

Colligació legal

Definició i causes de la colligació legal, II,363-364,7-33.
Fonaments de la colligació legal, II, 364,34-42.
Primer fonament de la colligació legal: Religiositat, II,365-367.
Segon fonament: Ordenació dels estaments de religió, matrimoni, viduïtat i virginitat, II,385,4-8.
Tercer fonament: Justícia de vida, II,427,4-7.
Quart fonament: Defensa de la comunitat, II,432,5-6.
Cinquè fonament: Ordenació dels costums i conservació de la pau, II,443-444.
Sisè fonament: "Temprament de fortunes", II,447,4-5.
Setè fonament: Prosperitat del regne, II,456,5-15.
Vuitè fonament: Protecció del treball i dels treballadors, II,462,5-6.
Nové fonament: Govern dels més savis, II,483,5-10.
Desè fonament: Vida i mort, II,527, 4-6.

Colligació natural

Estaments de la colligació natural, II,224,6-22.
Primer fonament de la colligació natural: Homes i dones, II,226,5-10.
Segon fonament: Matrimoni, II,250, 4-5.
Tercer fonament: Paternitat, II,261, 5-7.
Quart fonament: Els fills, II,268, 4-12.
Cinquè fonament: Fraternitat, II, 273,5-8.
Sisè fonament: Els parents, II,278, 4-8.
Setè fonament: Els cosins, II,280, 4-11.
Vuitè fonament: Amistat, II,284,4-6.
Novè fonament: Companyia, II,303, 5.
Desè fonament: Naturalitats, II,310, 5-20.
El príncep ha de conservar la colligació natural, II,224-225,22-36.

Comunitats

Definició del concepte polític de comunitat, I,315,10-13.
Causes de la creació de les repúbliques municipals, I,14,31-42.
Causes de la creació de les repúbliques municipals italianes, I,377, 71-86; 431,70-74.
Sobre la freqüent destitució dels caps de les comunitats italianes, I,22, 36-56; 44,87-94.
Vd. *Noblesa*: Temor dels grans barons contra les ciutats i les comunitats.

Confessió

Utilitat de la confessió per aconseguir de tenir temor de Déu, II, 491,40-42.
Sobre els perills de la mala confessió, I,35-37.
Quan s'ha de confessar el príncep i per què, I,33-34.
Qualitats dels confessors privats dels prínceps, I,31-32,12-39.
Influència negativa dels mals confessors sobre els prínceps, I,433, 32-36.
Confessió del tirà, I,317-318.
Els confessors no poden absoldre els falsos testimonis, II,77,35-36.
L'algutzir ha de facilitar un confessor al condemnat a mort, II, 159,13-14.
Els confessors han d'ajudar els condemnats a mort a encomanar-se a Déu, II,84,55-63; 156,42-47.
Els metges han d'aconsellar els seus pacients combregar i confessar-se, II,481,56-61.
Vd. *Adulteri*: En cas d'adulteri femení en comptes del judici públic, la millor via és la confessió...
Vd. *Educació*: Pla d'estudis del fill del príncep.
Vd. *Humilitat*: De quina manera el príncep ha de mostrar la seva humilitat.

Consell

Concepte de consell, II,87,4-11.
Importància de buscar i rebre bons consells, II,87-88,12-47.
El consell no pot ser precipitat, II, 89,5-14; 103,40-57; 117,31-44.
El consell no pot ser precipitat ni pot ser donat per persones poc preparades, II,499,56-61.
Manera de demanar consell sobre esdeveniments futurs, II,112-113, 7-29.

Cal seguir els consells i desconfiar de la fortuna, II,113,42-56; 139, 52-60.
Manera de donar consell sobre matèries incertes i perilloses, II,114-115.
Normes per donar bons consells, segons Pipí, rei de França, II,116-117.
Observacions sobre les tres maneres possibles d'aconsellar: Afirmació, negació i dubte, II,136-137.
Tothom està obligat a donar consell a qui li'n demani, II,132-133.
A qui es pot aconsellar, II,140,5-14.
Obstacles que impedeixen que els consells reïxin i vies per superar-los, II,118-120; 121-122.
El príncep ha d'evitar la supèrbia escoltant i aplicant els consells dels altres, II,89-90,15-50; 118-120,22-87.
Cal que el príncep demani consell en els afers importants i el dugui a terme, II,110,5-26.
Vd. *Humilitat*: De quina manera el príncep ha de mostrar la seva humilitat.

Conseller

Condicions del bon conseller, II,91-92; 93-95; 96-98; 123-124,20-36.
Convé que el conseller sigui imparcial, II,102,5-20.
En general, és millor que els consellers no siguin estrangers, II,104, 5-27; 107,46-51.
El príncep no ha de menysprear el consell de l'home simple, sinó examinar-lo i valorar-lo, II,108-109.
Els consellers han de ser experts en els problemes que es plantegen, II,110-111,26-34.
Com ha de tractar el príncep els consellers i quants n'ha de tenir, II, 123,6-19.
Assumptes de què el conseller del príncep s'ha d'ocupar especialment, II,134-135.
Regles per al conseller que no sap què dir o que té arguments febles, II,138-139,6-51.
Els consellers deliberen millor en absència del príncep, II,140-141, 22-58.
Qui no és apte per donar consells, II,140,15-17.
Exemple de com el príncep ha de tenir bons consellers per ser just, I,268-269.
Quins són els bons i els mals consellers, segons Jaume I, II,102-103,21-39.
Necessitat que el príncep eviti els mals consellers, II,124,37-50; 125, 5-13.
Primera classe de mals consellers: Consellers orats, II,125-126,14-57.
Segona classe: Falsos consellers, II, 127-128.
Tercera classe: Consellers malvats, II,129-131.
El príncep que tingui mals consellers no mereix governar, II,237, 54-56.
Penes contra els mals consellers, II, 237,57-60.
Vd. *Economia*: El conseller ha d'impedir la manca de productes bàsics entre la població i Els consellers s'han de preocupar que les rendes reials no minvin.
Vd. *Pau*: El conseller té l'obligació de vetllar per la pau del regne.

Construcció

Utilitat de la construcció i de la millora de camins, edificis, castells, murs i ciutats, I,60,50-54.
El príncep ha de procurar que hi hagi abundància d'hostals per als forasters, I,300,19-22.
La casa del príncep no pot ser massa ostentosa, I,342,58-60.

Utilitat de les grans edificacions, I, 440,36-38.
Construcció d'edificis, especialment religiosos, com a manifestació de la liberalitat del príncep, I,404,9-16; 439,12-15.
Presentació d'una nova manera d'edificar cases, II,511,37-49.
Consells sobre l'edificació de cases, cellers, graners i estables, II,518-519.
Consells per trobar aigua i per fer pous i cisternes, II,520-521,5-45.
Consells per a la defensa de les cases, II,521,46-50.
Necessitat qui hi hagi xemeneies i latrines a cada cambra, II,521,46-47.
Els jueus no poden construir sinagogues ni engrandir-les, sinó únicament reparar-les, II,369,48-51.
Els cristians no poden edificar mesquites, sinagogues o temples per als infidels, II,372,36-44.

Corts

Raons que fan necessària la convocatòria de Corts generals i del regne, I,485-486.
El príncep pot ser requerit a les Corts si no fa cas dels consellers, II,122,34-45.
Funcionament de les Corts del regne de França, I,497-498.
Qüestions que es tracten a les Corts d'Anglaterra, I,499-500.
Vd. *Guerra*: El príncep no pot declarar la guerra sense el consentiment de les Corts.

Cosmètica

Les dones no s'han de pintar, I,171, 4-16.
Contra els perfums i el pentinar-se i afaitar-se massa subtilment, I, 210,40-48.
Reprovació de l'ús de cosmètics i perfums en les dones viudes, II, 396,17-21.
Reprovació del fet que les donzelles s'embelleixin, II,404-405,24-64.
En quins casos és lícit l'ús de cosmètics i en quins casos no ho és, II,409-410,5-50.
Vd. *Dona*: La dona amaga els seus defectes amb cosmètics i vestits.
Vd. *Oficis*.

Costums

El príncep ha de respectar els costums primigenis del seu poble, II, 353-354.
Vd. *Coŀligació legal*: Cinquè fonament.
Vd. *Tirania*: Illegitimat del costum com a fonament de la tirania...

Cròniques

El fill del príncep ha de conèixer les històries i annals dels seus avantpassats, I,199,41-42.

Curials

Com han de ser els curials, II,213-214.
Primera misèria dels curials: Desig d'honor, II,183-184.
Segona misèria: Llagoteria, II,185-187.
Tercera misèria: Acceptació de suborns, II,188-190.
Quarta misèria: Falsa amistat, II, 191-193; 194-195; 237,50-52.
Quinta misèria: Opressió del poble, II,196-198; 201-203.
Sisena misèria: Ociositat, II,204.
Setena misèria: Carnalitat, II,205-206.
Vuitena misèria: Vida dissoluta, II, 211-212.
Vicis dels curials, I,21,10-23; 48-49,37-84; 171-172,26-28; 216,10-

17; 249-250,48-69; 385-386,26-28; 433,36-40; 441-442,25-28; II,403, 46-51.
El príncep és la causa de tots els vicis dels curials, II,37,30-37.
Prohibicions contra la presència dels curials en les Corts generals de França, I,497,11-15.
Tothom ha de fugir de les corts a causa de la rapacitat dels curials, II,199-200.
Quatre consells morals adreçats als curials, II,237,48-60.
Dos exemples contra els curials, I, 373-374,41-73.

Democràcia

Definició de la democràcia, I,315, 17-20.
La democràcia és la pitjor de les tiranies, I,333-334,106-125.

Deposició del príncep

Poder del Papa per deposar el príncep, I,100-101.
Poder de la comunitat per deposar el príncep, I,108,70-83.
En quins casos el príncep pot deposar el seu fill del regne, I,392,46-50.
Exemple sobre la deposició d'un emperador, I,87-88; 89-90; 91-92; 93-94; 95-97.
Exemples sobre la deposició del príncep, II,361,27-33; 457-458,62-75.
Vd. *Adulteri*: Penes contra el príncep adúlter que té fills bords.
Vd. *Pactisme*: En els pactes no figura cap clàusula que permeti al poble de deposar el príncep... i El príncep ha de respectar els pactes...
Vd. *Tirania*: Sobre la deposició del tirà.

Déu

Déu vol que els prínceps l'honorin i l'estimin més que ningú, I,50-52.
Raons per les quals Déu manté els mals prínceps, I,270,4-26.
Hi ha cinc matèries reservades a Déu en exclusiva, II,113,32-34; 428,51-57.
Déu perdona els prínceps que es penedeixen dels grans pecats comesos, però no els dispensa pas de les penes, II,470,28-60.

Dona

Virtuts i vicis naturals de les dones, I,164-165.
Vicis de les dones, II,238-240.
Les dones són mentideres i porugues per naturalesa, I,113,30-35; II, 236,12-16; 322,31-37; 517,31-39.
Sobre la "natural reversia" de les dones, I,398,28-40.
La dona amaga els seus defectes amb cosmètics i vestits, II,241-242.
La dona és maliciosa per naturalesa i vol dominar el marit, II,244,27-44.
Maneres de corregir els defectes de les dones, II,245-247; 248,4-14.
L'amor de les dones no dura gaire, II,295,12-15.
Sobre la manca de seny de les dones, II,299,96-99; 323,69-79; 498, 21-23.
Les dones no estan capacitades per governar, I,122,38-42; II,14,36-39.
Segons Juli Cèsar les dones no poden formar part dels consells reials ni conèixer-ne les deliberacions, I,148,35-42.
La dona s'ha de subordinar a l'home a causa de la feblesa del seu enteniment, I,180,31-33; II,228,74-80.

No es poden confiar secrets d'estat a les dones a causa de la seva manca de seny, II,100-101,47-70.
Les dones no són bones conselleres, II,140,15-17.
Els consells de les dones només són bons si són donats sense deliberació, II,509,78-81.
Jugar als naips és propi de les dones, I,205,44-45.
Sobre la cobejança de riqueses de la dona, II,243,5-12.
Sobre els desigs carnals de la dona, II,243,13-26.
Sobre el parlar de les dones, II,493, 37-41.
Vd. *Cosmètica*.
Vd. *Educació*: Defensa i beneficis de l'alfabetització de les dones.
Vd. *Gestos*: Gestos vituperables de les dones.
Vd. *Màgia*: Maleficis de les dones per dominar...
Vd. *Matrimoni*.
Vd. *Oració*: Oracions de les dones.
Vd. *Virginitat*.

Dotzè del Crestià

Intencions per les quals ha estat escrit aquest llibre, II,540-541.

Eclesiàstics

Origen social dels eclesiàstics, II, 175,49-55.
Els càrrecs eclesiàstics no es poden donar per raons de parentiu, II, 281,37-66.
Raons que demostren que els eclesiàstics han de ser honorats i enaltits, II,471-472,21-53.
Supèrbia dels eclesiàstics sobre els llecs, II,175,37-48.
Els eclesiàstics no poden intervenir en les batalles, excepte en casos extrems, I,465,46-50.
Els eclesiàstics no han de presenciar les actuacions dels joglars, II,476, 49-52.
Vd. *Caça i pesca*: Pescar és permès a tothom, però...
Vd. *Guerra*: Sobre la intervenció dels eclesiàstics...
Vd. *Relacions príncep-església*: Cal que el príncep amagui els pecats dels eclesiàstics...

Economia

Protecció dels mariners i del comerç marítim i fluvial, I,60,47-50.
Ajut del príncep als mercaders i als pobres en èpoques de crisi, I,300-301,23-29.
Protecció reial de cavallers, joves mercaders, menestrals i pagesos empobrits, I,439-440,16-32.
El príncep ha d'impedir la manca de productes bàsics entre la població, I,300,16-19.
El conseller ha d'impedir la manca de productes bàsics entre la població, II,134,12-16.
Consells sobre l'administració de les rendes reials, I,441-443.
Els consellers s'han de preocupar que les rendes reials no minvin, II,134,8-11.
Consells per a la bona administració econòmica de les cases, II,505-506.
És obligació del príncep procurar que tothom tingui una feina adequada i un sou just, II,360-361,11-23.
Cal evitar el joc i les ocupacions ocioses per tal d'afavorir el treball entre la població, II,463,28-34.
El príncep no pot permetre que ningú visqui sense treballar, especialment si és pobre, ja que l'home pobre desenfeinat esdevé delinqüent o captaire, II,465,5-18.
Contra l'excés d'impostos, I,301,30-32.
Els jueus han de pagar dècimes si

tenen propietats agrícoles, II,369, 60-61.
El jueu té l'obligació de pagar dècimes per les seves possessions, però no per la seva persona, II, 383,43-49.
Vd. *Agricultura*.
Vd. *Llesis*: El príncep ha de controlar la legalitat... i Penes contra els menestrals i pagesos...

Educació

Per quines raons els pares han d'educar els fills, I,190-191,6-46.
Els pares han de ser estrictes en l'educació dels fills, II,262-263,27-85.
Com s'han d'educar els fills, II,264, 4-18; 265,27-46.
Consells sobre l'educació d'infants i adolescents, I,213-215.
Pla d'estudis del fill del príncep, I,194-195; 198-199.
Qualitats del mestre del fill del príncep, I,200,5-19.
Educació moral del fill del príncep, I,200-201,20-43.
Convé que els fills dels prínceps siguin allunyats de les males companyies, I,211-212.
Sobre l'educació de les filles, I,216-218; II,264,19-26.
Defensa i beneficis de l'alfabetització de les dones, I,195,55-62; 196-197.
Les dones no poden fer de mestres, II,239,60-64.
Vd. *Saviesa*: Tercera via.

Elecció de càrrecs públics

Virtuts i condicions dels qui ocupen càrrecs públics, I,3,10-12; 5,21-26; 13-14,4-38; 14-15,65-81.
Atribuir-se un càrrec contra la voluntat de Déu és follia, I,3-4.
No s'han de concedir càrrecs a qui els demani, I,5-6.
Crítica de la simonia, I,7-8.
Els càrrecs no s'han de donar segons l'aparença de les persones, I,12,43-54.
Els càrrecs no s'han de donar per parentiu o amistat I,14,46-64.

Esclaus i lliberts

Obligacions d'esclaus i lliberts respecte als seus senyors, I,479,34-39.
Sobre la tinença d'esclaus infidels a les cases cristianes, II,366-367,67-71.

Escrivà de ració

Definició de l'ofici d'escrivà de ració i condicions que requereix, II,164-165,12-45.

Estratègia

Tothom s'ha d'exercitar en l'ús de les armes. L'exèrcit ha d'estar sempre preparat, I,60,54-57; II,236-237,19-47.
Conveniència d'instrucció militar per als adolescents de tots els estaments socials, I,214,60-66.
El tirà no permet la instrucció militar de tots els seus súbdits i el bon príncep *sí*, I,313,101-105.
El príncep ha de llegir llibres d'estratègia militar, I,80,22-25.
És convenient que l'home d'armes es dediqui a l'estudi, II,465,11-18.
Utilitat de l'experiència, de les estratègies secretes i de conèixer els punts febles de l'adversari, I,247, 107-117.

Com ha de respondre el príncep al desafiament d'un príncep veí o estranger, I,348-349,5-55.
Normes d'estratègia militar per combatre l'enemic, I,388-389,20-50.
Normes d'estratègia defensiva adreçades a prínceps amb pocs recursos econòmics, I,447-450.
Consells per obtenir la victòria en el combat, I,458-460.
Licitud de les emboscades i rebuig de l'engany en les guerres justes, I,471.
En l'exèrcit del príncep no hi pot haver mercenaris, II,105,28-56.
Un consell bèl·lic: Conèixer les característiques de l'adversari i atacar-lo de manera inusitada, II,441-442,56-69.
Normes d'estratègia defensiva adreçades a prínceps amb pocs recursos econòmics atacats per un enemic superior, II,467-468,5-35.
Consells d'estratègia adreçats al príncep que vol entrar en un altre regne per tal de conquerir-lo, II, 468,36-53.
Manera tàrtarica de combatre amb bombardes, II,507,4-26.
Consell d'estratègia sobre l'atac de la cavalleria, II,508,32-42.
Consells d'estratègia per escapar dels atacs de l'enemic, II,509,76-91.
Diversos tipus d'estrategemes i consells per fer-ne, II,510-511,5-36.
Normes d'estratègia per fugir de l'enemic, II,522-523.
Vd. *Cavalleria*: Només els cavallers poden aconsellar el rei en afers de guerra.
Vd. *Guerra*.
Vd. *Infidels*: Els cristians poden militar en un exèrcit infidel... i El príncep pot admetre infidels en el seu exèrcit...
Vd. *Lleure*: Enumeració de diversos lleures honestos del fill del príncep.

Fabulari

Qui ha de posar l'esquella al gat, I,326,5-8.
Faula sobre l'elecció de l'elefant com a canceller del lleó, rei dels animals, II,18-19.
Faula sobre la venjança de l'ase contra la guineu, II,127-128,17-43.
Sobre la rebel·lió dels membres del cos contra l'estómac, II,173,32-48.
Faula sobre el llop i l'elefant, II, 279,30-40.
Faula sobre la resposta de la guineu al lleó, II,308,29-33.
Diplomàtica resposta de la guineu a la qüestió de si canta millor el papagai o l'ase, II,488,51-59.
Enginyosa evasiva de la guineu per fugir de les urpes del lleó, II,488-489,63-77.

Família

Fins a quina edat els pares han de tenir cura dels fills, I,190,5-11; II,266,5-8.
Comparació entre l'amor dels pares als fills i el dels fills als pares, I,192-193.
Com han de castigar els pares els fills i com s'han de reconciliar, I,391-392,27-61.
Sobre l'herència que els pares han de deixar als fills, II,266-267,8-46.
Normes que els pares han de tenir en compte per casar les seves filles, II,415,49-66.
Els fills han d'honorar sempre els pares i mai desitjar la seva mort amb afany de substituir-los, I,23-24; 25-26.
Raons que obliguen els fills a respectar els seus pares, II,268-269.
Els fills que no respecten els seus pares són castigats per Déu, II, 270-272.
Els fills dels nobles no estimen prou els seus pares, II,349-350,25-31.

Importància de l'amor fraternal, II, 273-275.
L'amor fraternal no pot anar contra Déu, II,276-277.
Causes de l'hostilitat de les sogres contra les seves joves, II,416-418.
Per quines raons les sogres estimen més els gendres que les nores, II,418,68-74.
Regles sobre l'estimació entre cosins, II,280-281,4-28.
Regles sobre l'estimació entre parents, II,278-279.
No és bo enorgullir-se de la nissaga, II,281,29-57.
Vd. *Colligació natural*: Estaments de la colligació natural.

Fisiognomia

Regles generals de l'art de la fisiognomia: Estudi dels ulls, de la complexió física i de la cara, II, 313-314.
La cara com a mirall del cor, II,315-316,24-37.
Vd. *Gestos*.

Follia

Anàlisi dels tres tipus de follia que poden donar-se en l'home, II,524-526.

Fortalesa

Definició i anàlisi del concepte de fortalesa, I,223-224; 225,6-7; 240-241.
Primer i segon tipus de "coses terribles" incloses dins el concepte de fortalesa: Pèrdua de béns temporals i de persones estimades, I,225-227.
Tercer tipus: Mort d'una persona estimada, I,228-229.
Quart tipus: Malalties, I,230-231.
Cinquè tipus: Persecucions i turments, I,232-234.
Sisè tipus: Patir menyspreu i infàmies, I,235-237.
Setè tipus: La mort, I,238-239.
Elements naturals i activitats que enforteixen o debiliten el cor de l'home, I,242-243.
Elements artificials que fan fort el cor de l'home, I,244-247.
Defectes i perills del príncep poruc. Consells perquè el príncep poruc dissimuli la seva debilitat, I,248-251.
Convé que els vassalls es mostrin forts, especialment quan el príncep actua com a foll o tirà, II,252-253; 254-255.
Fortalesa de la noblesa per mantenir la justícia, I,259-261; 262-263.
Vd. *Ànima*: És necessari que el príncep ensenyi als seus vassalls a dominar la part irascible de les seves ànimes.
Vd. *Noblesa*: Setena condició.
Vd. *Veritat*.

Fortuna

Definició del concepte de fortuna cristiana, II,270-271,14-47.
El príncep s'ha de preocupar de la fortuna del seu poble. Considerations sobre la bona i la mala fortuna, II,357-359.
Perills de tenir bona fortuna, II,447-448, 6-55.
Causes, i algunes conseqüències, de la mala fortuna en els prínceps i els nobles, II,449-451; II,452,4-17.
Conseqüències positives de la mala fortuna, II,452-453,18-60.
El malastruc és l'únic responsable de la seva mala fortuna, II,454-455.

La fortuna devalla de Déu, que sovint afavoreix els més febles d'enteniment, II,489,83-90.
Vd. *Consell*: Cal seguir els consells i desconfiar de la fortuna.

Gelosia

No és bo que el marit mostri la seva gelosia, I,172,32-33.
Raons que proven que no convé al marit mostrar la seva gelosia, I, 173-174.
La dona no ha de provocar la gelosia del marit, I,171-172,23-31.
Com s'han de comportar els marits quan sospiten de la seva dona, II,206,29-46.
La vellesa aguditza la gelosia, II, 321,19-27.
Exemple contra els curials gelosos que maltracten les seves dones, II,207-208; 209-210.

Gestos

Codi dels gestos del príncep, I,207-208.
Moviment dels ulls, I,201,37-41.
Sobre el riure, I,205,57-61.
Condemna del riure, II,316,44-50.
Els gestos del príncep han de ser humils, I,344,109-112.
Impertorbabilitat dels gestos del príncep davant de les desgràcies o de les victòries, I,349-350, 56-75.
Els gestos del príncep són un exemple per al poble, II,232,30-31; 232,35-36.
Els gestos posen en relleu el caràcter de l'home, II,316,38-43.
Quan es parla els gestos s'han de correspondre a les paraules, II,492-13-17.
Els gestos enèrgics del jutge espanten els falsos testimonis, II,80,4-15.
Els gestos de l'home malvat, II,315, 11-23.
Gestos vituperables de les dones, II,494,88-100.

Govern del príncep

Cal que el príncep doni bon exemple a la comunitat. Si vol viure malament, que ho faci en secret, I,42-44.
Raons que justifiquen la misericòrdia en el govern del príncep, I, 297-299.
Sobre la misericòrdia en el príncep, I,306-308; II,503,20-26.
El príncep ha de ser afable i accessible a tothom, però amb moderació, I,339-340,96-112; 370-371.
Refús dels tractaments massa pomposos, I,342,34-58.
Cal que el príncep estimi la cosa pública i el proïsme, I,372-374.
Normes sobre el tracte del príncep als súbdits, I,375,9-21.
Com ha d'estimar el príncep els seus vassalls, I,378-379; I,383,5-15; II, 515,75-93.
És bo que el príncep visiti sovint el seu regne, I,375-377,22-89.
Convé que el príncep eviti tota enemistat, I,388,4-19.
El príncep i el jutge han de tenir en compte la fama dels pobles o de les persones a l'hora de fer justícia, II,355-356.
Cal que el príncep tingui en consideració les obres dels seus vassalls i les que ell fa per correspondre'ls, II,360-361.
Mantenir la justícia en el poble és l'única raó per la qual Déu ha escollit el príncep, II,427,8-17.
Càstig del príncep als traïdors, II, 473-474,4-33.
Diversos consells per regir bé els súbdits, II,487-489.

Necessitat del temor de Déu i vies per aconseguir de tenir-lo, II,490-491.
No és bo que el príncep vulgui complaure tothom, II,497,46-53.
Els prínceps cruels i malvats amb els seus súbdits són condemnats eternament, II,501-502,26-39.
Convé que el príncep sigui ràpid en la resolució dels seus afers, II,508-509,43-71.
Diversos consells sobre el regiment de la comunitat, II,511-512,50-69.
El príncep no s'ha de relacionar amb facinerosos excepte en casos extrems, II,515,100-107.
No convé que el príncep digui mentides. Consells per si en volgués dir, II,516,4-12.
El príncep ha d'esforçar-se a ser bo, II,516,19-22.
Convé actuar sempre amb bona intenció, II,517,40-64.
Tracte del príncep amb els homes folls, II,524,20-24.
El príncep ha de prohibir d'anar al bordell o de jugar durant el diumenge, II,504,38-41.
El príncep no pot permetre que la creu sigui posada en llocs on es pugui trepitjar o en llocs deshonestos, II,504,42-47.
Vd. *Humilitat*.
Vd. *Príncep*.

Guerra

Raons jurídiques que fan legítima la guerra, I,456-457.
Condicions que fan justa la guerra, I,461-463; I,464-465.
Normes jurídiques sobre les guerres entre vassalls i senyors, I,469-470.
Sobre la intervenció dels eclesiàstics i la jurisdicció de l'església en els conflictes bèl·lics, I,481; 482-484.
El príncep no pot declarar la guerra sense el consentiment de les Corts, I,491,32-36; 495,16-25.
L'amenaça de guerres exteriors pacifica els conflictes interns del regne, I,320,34-36.
Els cristians no poden ajudar els infidels en fets d'armes, II,371-372,25-35.
És poc virtuós el príncep que, podent lluitar contra els infidels, fa la guerra contra cristians, II,440, 16-25.
En el passat, l'exercici de les armes era exclusiu de la noblesa. Pagesos i menestrals no hi eren cridats mai, II,462,11-17.
El príncep ha de confiar més en Déu que en ell mateix per tal d'aconseguir la victòria, II,514-515,37-74.
Distribució dels diners destinats a la guerra, I,491,37-40.
Deures econòmics dels qui lloguen mercenaris, cavalls i armes per a la guerra, I,479-480,49-82.
Reclamació de les indemnitzacions derivades de fets de guerra, I,472-473,21-58; 479,42-48.
Casos en què s'ha de seguir el príncep en la batalla i casos en què no se l'ha de seguir, I,468.
El príncep no pot impedir que els seus cavallers lluitin a les ordres d'un altre senyor si la guerra és justa i no el perjudica, II,513-514,23-29.
El cavaller que ha guerrejat a les ordres d'un senyor estranger li ha de tornar totes les divises si es veu obligat a atacar-lo, II,514,30-36.
Sobre la virtut dels fets d'armes perillosos duts a terme sense deliberació prèvia, I,223-224,23-52; II,113,49-56.
Utilitat de les arengues dels prínceps abans de la batalla, I,245,46-55.

Utilitat de les armes constil·lades, I,246,88-101.
Penes contra els fugitius del camp de batalla, I,472,5-9.
Sobre la venjança per la mort d'un germà en la batalla, II,277,41-47.
Fórmula d'elaboració de la pólvora de tirar amb bombarda, II,507-508,27-31.
Dret del príncep vencedor sobre els captius i els béns presos a l'enemic, I,464-465,17-45; 466-467.
Tracte misericordiós als presoners de guerra, I,301-303,49-110; 304-305; 389-390,51-75; 391-392.
Tracte que cal donar al rei fet presoner, I,472,9-20.
Vd. *Astrologia*: Les persones nascudes sota la constel·lació de Mart són les més valentes...
Vd. *Eclesiàstics*: Els eclesiàstics no poden intervenir en les batalles...
Vd. *Estratègia*.
Vd. *Infidels*: Els cristians poden militar en un exèrcit infidel... i El príncep pot admetre infidels en el seu exèrcit...
Vd. *Vassalls*.

Heretges

Prohibició de tenir relacions amb heretges o de defensar-los. Penes contra els qui els protegeixen, II, 368,4-24.

Home

Bondat natural de l'home, I,299,69-83.

Humilitat

Per quines raons convé que el príncep sigui humil, I,335-336; 337-340.
De quina manera el príncep ha de mostrar la seva humilitat, I,341-344.

Infidels

Normes generals sobre la relació dels cristians amb els infidels, II,366-367,37-84; 371-372,25-44; 381,59-64; 382-384.
La guerra dels infidels contra cristians pecadors és justa, I,296,74-82.
Els cristians poden militar en un exèrcit infidel si la guerra és justa, II,433,50-53.
El príncep pot admetre infidels en el seu exèrcit quan lluita per una causa justa, II,469,6-12.
A les presons els infidels han d'estar separats dels fidels. Ningú no pot injuriar-los, II,158,39-41.
Vd. *Bateig*.

Inquisició

Exemple sobre la Inquisició, II,343-344,13-61.

Insaculació

Ús de la insaculació i tècniques semblants per descobrir la veritat o escollir algú, II,81,40-58.

Joglars

Tres tipus de joglars: Músics, bufons i saltimbanquis, II,476-477, 58-79.
Els joglars han de divertir honestament els senyors sense vituperar-los ni escarnir-los, II,475-476, 4-21.
El joglar no peca en l'exercici del

seu ofici si, ateses totes les circumstàncies, actua honestament, II,476,37-39.
Entreteniments honestos i deshonestos procurats pels joglars, I,205, 45-53; 206,67-70; 204-205,22-30.
Penes contra els joglars, II,476,45-55.
No és convenient que el príncep doni grans béns als joglars, I,438, 49-51.
Sobre els diners i béns donats pels senyors als joglars, II,476,39-44.
Els joglars poden fer almoina, però amb ella no es poden fer sacrificis ni oblacions, II,476,55-57.
El príncep no pot parlar en públic amb els joglars si no és per fer-ne justícia, II,232,37-39.
Beneficis de l'acció dels joglars en els països de caràcter malenconiós, II,311,44-45.
Exemples protagonitzats per joglars, I,361,37-60; 395,4-26; II,475-476, 22-36; 493-494,65-87.

Joventut

Virtuts dels joves, II,317-318,27-55.
Defectes dels joves, II,318-320,56-125.

Jueus

Normes generals sobre la relació dels cristians amb els jueus, II,368-370,25-76.
Sobre les usures dels jueus, II,377, 76-79; 382-383,12-31.
Tòpics antisemites, I,259,17-25; 417-418,11-31.
Vd. *Blasfèmia*: El príncep ha d'evitar que els jueus blasfemin.
Vd. *Infidels*.
Vd. *Tresorer*: Per quines raons els jueus no poden fer de tresorers.

Jurament

Condicions del bon jurament, II,450, 26-34.

Justícia

Per quines raons el príncep ha de ser just, I,264-265; 266-267.
Contra els qui critiquen la justícia, I,286-288.
Actitud que ha de prendre el cristià que es veu acusat i condemnat per la justícia, II,83-84.
Cinc consells adreçats als prínceps sobre la defensa de la justícia, II,427-429,8-74.
Cal que la justícia del príncep eviti les misèries dels seus vassalls i els condueixi a la salvació eterna, II, 529-530.
Exemples clàssics, medievals i naturals de defensa de la justícia, I,284-285.
Vd. *Administració de la justícia*.
Vd. *Jutge*.

Jutge

Condicions del bon jutge, I,272,4-26; 276,4-12; II,64-65.
El jutge no pot ser ni poruc ni feble, II,51-52,26-48.
Com s'han d'escollir els jutges, I, 276-277,13-35.
La figura del jutge ha de ser respectada per tothom, II,135,53-67.
Sobre el salari dels jutges, II,54,32-37.
Tres tipus diferents de jutge corrupte i penes que mereixen, II,66-67.
Precaucions que ha de guardar el jutge perquè els testimonis diguin la veritat, II,76-77,5-38.
Consells al jutge per descobrir els falsos testimonis, II,77,39-48; 78-79; 80-82.

Primera circumstància que pertorba la justícia: Donar crèdit a una part sense escoltar les altres, II,49-50.
Segona circumstància: Parcialitat del jutge, II,51,4-25.
Tercera circumstància: Amistat o enemistat amb els encausats, II, 53,4-15.
Quarta circumstància: Negligència del jutge, II,53,16-17.
Cinquena circumstància: Acceptar suborns, II,53-54,17-37.
Sisena circumstància: Absència de recta intenció en el jutge, II,54-55,38-80.
Vd. *Govern del príncep*: El príncep i el jutge han de tenir en compte la fama dels pobles o de les persones a l'hora de fer justícia.
Vd. *Oració*: Utilitat de l'oració en el jutge...

Lapidari

Relació de pedres que enforteixen el cor de l'home, I,242,13-24.
Exemple sobre un balaix prodigiós, I,401,16-18.
El majordom reial ha de tenir a la seva disposició pedres precioses destinades a protegir el príncep contra els aliments enverinats, II, 161,13-14.

Lectura

La lectura, font de saviesa per al príncep, I,82,70-81.
Llibres per a la instrucció del príncep, I,80-81,4-65.
Sala de lectura del príncep, I,81-82,66-70.
És bo que les donzelles llegeixin llibres d'oracions per fugir del pecat, II,403,51-53.
Prohibició que els llecs tinguin missals, I,30,64-66; 81,28-65.
Vd. *Saviesa*: Quarta via.

Liberalitat

Condicions de la veritable liberalitat, I,437-438.
Conseqüències positives de la liberalitat, II,496-497,19-45.
Raons que expliquen per què el príncep ha de ser liberal, I,414-416.
Casos en què es pot reduir la generositat, II,517,28-30.
Definició de magnificència, I,439,5-11; 440,39-63.
Definició i propietats de magnanimitat, I,444-446.
Vd. *Rics*: Raons per les quals Déu ha donat les riqueses als homes rics.

Luxúria

Causes i conseqüències nefastes de la luxúria en el príncep, I,154-155,5-46.
En quins casos besar o abraçar és pecat i en quins no ho és, II,412-413.
La luxúria perjudica els cavallers, II,437,43-51.
Mals que provoca la luxúria en els vells, II,325,38-60.
Exemples sobre la luxúria, II,22-23, 14-35; 24-25,4-41.
Vd. *Govern del príncep*: El príncep ha de prohibir d'anar al bordell...
Vd. *Matrimoni*: El matrimoni com a remei contra la luxúria i Sobre la freqüència de les relacions sexuals...

Lleis

Convé que les lleis siguin justes, crítica de diverses lleis injustes, I,273,27-40.

Quines lleis poden modificar els prínceps i en quines poden fer concessions, I,274-275,21-54.
Raons que permeten d'atenuar el rigor de les lleis, II,56-58.
Els precs permeten d'atenuar el rigor de les lleis, II,59-61.
L'abundància de lleis facilita la feina del jutge i n'afavoreix l'objectivitat, II,135,43-52.
Anàlisi del fur de València que, mitjançant el pagament d'una multa, absol l'homicida involuntari, II,38-40,6-91.
El príncep ha de controlar la legalitat dels contractes que es fan en el regne, II,443-444,19-41; 445-446.
Penes contra els menestrals i pagesos que facin fraus en els seus negocis, II,462,24-27.
Vd. *Vassalls*: Crítica contra el fur d'Espanya que condemna...

Lleure

Definició de plaer honest, I,204-205,5-30.
Conveniència del lleure després del treball intens, I,203,31-46.
Enumeració de diversos lleures honestos del fill del príncep, I,205-206,31-74.
Exclusió de l'oci en l'educació de les donzelles, I,216-217,18-34.

Màgia

Necessitat d'allunyar endevins i fetillers del regne, I,53,8-23; 66,41-43; II,365,15-16.
El príncep virtuós persegueix endevins i fetillers, I,59,22-23.
Remeis contra els maleficis destinats a fer separar els matrimonis, II, 255,30-40.
Maleficis de les dones per dominar els seus marits i remeis per vèncer-los, II,422,52-66.
El diable respon ambiguament a les preguntes dels encantadors, II,327-328,22-33.
Condemna de l'Estudi de Salamanca perquè s'hi ensenyen arts nigromàntiques, II,366,28-36.
Sobre conjurs i imatges nigromàntiques, II,474,34-52.
Exemple sobre imatges nigromàntiques, I,401,13-16.

Magnanimitat

Vd. *Liberalitat*.

Magnificència

Vd. *Liberalitat*.

Majordom

Definició i obligacions de l'ofici de majordom, II,161-163.

Matrimoni

Sobre l'origen del matrimoni, II,250, 5-11; 251,28-34; 387-388,4-55.
El matrimoni com a remei contra la luxúria, I,155,46-49; 219-220,6-35.
Béns del matrimoni, I,157-159; 188, 5-7; 219,6-11; 221-222,5-29.
Raons que justifiquen que la dona només tingui un marit, I,160.
Arguments contra l'incest, I,162-163,50-77.
Sobre l'edat mínima dels cònjuges, I,156.
Sobre les diferències d'edat i llinatge entre els cònjuges, I,222,31-54.
Fets perjudicials per al matrimoni: Diferències d'edat o d'estament, impotència, etc., II,250,11-27.

De les relacions entre marit i muller, I,161-162,5-50; II,388-389,56-79; 390-393.
Consells de com ha de tractar el marit la seva dona, I,166-167; 168-170; II,248-249,14-43.
Obligacions del marit respecte a la seva dona, II,251,32-34; 252-253; 254-256.
L'home casat amb una mala dona ha de suportar amb resignació tots els seus defalliments, II,498,13-23.
Obligacions de la dona respecte al seu marit, II,259,5-13.
Règim de vida de les dones casades, II,415,37-48; 419-420; 421-422,5-28; 423-424.
Consells per cercar muller, I,220,49-63.
De quines maneres les dones poden enganyar els marits, II,422,29-66.
Raons que fan necessari que el marit tingui en compte la seva esposa a l'hora de fer testament, II,257-258.
Les restriccions eclesiàstiques sobre el matrimoni no afecten els jueus, II,383,55-57.
Sobre la freqüència de les relacions sexuals i sobre el tracte entre marit i muller, I,186-187.
Sobre la freqüència de les relacions sexuals, I,220,36-48.
És pitjor que el príncep estimi en excés la seva dona que no pas que tingui moltes amants, II,230, 28-51.
Casos en què és convenient que marit i muller s'abstinguin de tenir relacions sexuals, II,420,29-34.
Quina és la millor època de l'any per engendrar infants, I,188-189.
El desig de tenir fills no ha de ser desmesurat ni pot anar contra la voluntat de Déu, II,261,10-26.
Vd. *Coŀligació legal*: Segon fonament.
Vd. *Dona*: Maneres de corregir els defectes de les dones.

Medicina

A causa del defalliment de la natura humana, la medicina hipocràtica ja no serveix i, per tant, els metges s'han de basar més en la raó i en l'estudi de la natura i costums dels malalts que no pas en els llibres antics, II,480-481, 14-55.
Raons que demostren que els metges, malgrat les imperfeccions de la seva ciència, són profundament útils a la cosa pública, II,481-482, 62-85.
Cal que els metges tinguin molta experiència i siguin vells, II,480, 4-7.
Els cirurgians tenen més experiència que els metges, però menys coneixements, II,91-92,26-29.
Prohibició que els cristians siguin atesos per metges jueus i en rebin medecines, II,369,37-38.
Els metges no poden aconsellar al pacient res que pugui perjudicar la seva ànima, II,481,56-61.
L'astrologia pot ser útil per a la medicina, II,218,7-8.
Els metges han de controlar els aliments del príncep i la manera que té de menjar-los, II,161,20-26; 163,73-75.
Regla general sobre medicina, I,138, 12-14.
Regla general per conservar la salut, II,480,7-13.
Exemples centrats en l'exercici de l'art de la medicina, I,133,57-68; 187,30-40.
Vd. *Menjar i beure*: Malalties que provoca l'embriaguesa...

Menjar i beure

Definició i elogi de la temprança, I,128-129.

Elogi de la continència, I,138-139, 12-45.
Contra les despeses excessives en el beure i el menjar, I,145-146,55-74.
Conveniència de la moderació en el menjar per a la bona administració econòmica de la casa, II,506, 27-31.
Conseqüències negatives de la golafreria, I,129,31-39; 130-131.
Contra el refinament i l'excés en els plats i en els costums a taula, I,140-143; 244-245,17-28.
Contra l'avidesa en el menjar, I,144, 5-25.
Malalties que el menjar sense mesura provoca en les persones grans, II,324,19-24.
Els nobles han d'evitar el pecat de gola, II,349,12.
Convé a les donzelles abstenir-se de menjars i vins delicats per conservar-se castes, II,404,14-16.
Conseqüències negatives dels "vins aguts e subtils e fumosos", I,141, 29-36.
Conseqüències negatives de l'embriaguesa, I,147-148; 149-151; 152-153.
Malalties que provoca l'embriaguesa, especialment en els vells, II,324, 8-18.
Els nobles han de fugir de l'embriaguesa, II,349,12.
Sobre la temprança del fill del príncep en el menjar i el beure, I,202-203,5-30.
L'alimentació del príncep, II,161, 6-11.
El príncep ha de menjar polidament, II,232,26-31.
Sobre les hores dels àpats, I,132-133.
Dels llocs on es pot menjar, I,134-135.
Sobre el menjar com a tema de conversació i sobre el parlar en els àpats, I,136-137,12-47.
Sobre la mala educació a taula, I, 144-145,26-54.
Comportament i temprança de les donzelles a taula, I,217,52-57.
Casos en què el cristià pot menjar amb els jueus, II,369,28-36.
Prohibició de menjar plats i aliments jueus, II,384,76-78.
Normes de dietètica infantil, I,213, 6-12.
Exemple basat en un "vi blanc fort preciós" de Vilafranca del Penedès, I,140,18-22.

Mestre racional

Definició de l'ofici de mestre racional, II,164,5-11.

Mort

Consells per preparar-se a fer una bona mort, II,501-502.
Actitud que ha de prendre el cristià condemnat a mort, II,84,35-54.
Cal que el príncep pensi sovint en la mort, en el judici que Déu farà de la seva vida i del seu govern i en les terribles penes infernals, II,531-533.
Pensar en la mort dels grans senyors del passat i en la caducitat de les seves vides ajuda l'home a allunyar-se del pecat, II,534-535.
Les Escriptures aconsellen que el príncep mediti sobre la seva mort i sobre el judici de Déu, II,536-537.
El príncep ha de pensar sovint en els béns del paradís, II,538-539.
Vd. *Colligació legal*: Desè fonament.
Vd. *Fortalesa*: Tercer tipus i Setè tipus.

Música

És bo que els fills del príncep estudiïn música, I,198,13-14.
La música pot ser un plaer honest per al fill del príncep, I,205,38-39.
Utilitat religiosa de la música, II, 476,59-62.

Noblesa

Origen i funcions de la noblesa, I, 256-258.
Primera condició de la noblesa: Defensa de la veritat, II,330-331; 332-333.
Segona condició: Doldre's dels mals de la comunitat, II,334-335.
Tercera condició: Subtilitat natural, II,336,4-23.
Quarta condició: Hospitalitat, II,336-337,24-45.
Quinta condició: Generositat, II, 337-338,46-70.
Sisena condició: Honor, II,339-340.
Setena condició: Fortalesa, II,341-342,4-31.
Vuitena condició: Serenitat davant dels honors i les riqueses, II,342, 32-41.
Novena condició: Afany de justícia, II,343-344; 345-346; 347-348.
Desena condició: Conducta virtuosa i civil, II,349,5-20.
Temor dels grans barons contra les ciutats i les comunitats, II,102-103,26-27.
Defectes dels homes nobles, II,349-350,21-54.
L'estudi del Dret i l'exercici del càrrec de jutge pertoquen especialment a la noblesa, que, tanmateix, ho ha deixat tot en mans de les classes populars, II,498-499,24-44.
Sobre la decadència de la noblesa contemporània, II,499,45-55.
Vd. *Cavalleria*.
Vd. *Fortalesa*: Fortalesa de la noblesa per mantenir la justícia.
Vd. *Profecies*: Profecia sobre els governs populars...

Oficials de la justícia

Cal que hi hagi oficials de la justícia, pagats pel rei o la comunitat, al servei dels pobres, I,301,41-44.
Sobre el salari dels oficials, I,493,48-66.
Necessitat de lluitar contra la corrupció dels oficials, I,493,33-47.
Defectes dels oficials corruptes que es venen a canvi de dons, II,27-28; 31-32; 33-35; 36-37.
Exemple de com els dons poden corrompre els oficials, II,29-30.
És negatiu que els oficials tergiversin les lleis per procurar-se dons, II,38-41.
Els fiscals han de fer complir les lleis sobre el bon estament de les cases, II,443,14-18.

Oficials del príncep

Diversos tipus d'oficials, II,11-12,11-31.
Els càrrecs no s'han de canviar massa sovint, només per necessitat, II,26,18-24.

Oficis

Sobre l'exercici de la usura, II,382, 12-19; 382-383,23-31.
Oficis deshonestos que el príncep ha de prohibir, II,410-411,60-70.
És negatiu que els cavallers esdevinguin mercaders, II,441,34-36.

Oficis religiosos

Els prínceps han d'anar a vespres en les grans festes, I,28,31-34.
Assistència dels prínceps a les misses, I,30,61-66.
Preocupació del rei perquè els oficis

religiosos es facin bé i sense reprensió, I,54,46-54.
Vd. *Oració*: Instruccions sobre les oracions del príncep durant la missa i altres oficis religiosos.

Oració

Conveniència de l'oració per aconseguir el temor de Déu, II,491,42-52.
Necessitat de l'oració per obtenir la victòria en el combat, I,458,5-21.
Utilitat de l'oració a l'hora de donar consell, II,93-94,16-36.
Necessitat de l'oració diària per al bon govern de la casa, II,505,9-10.
Com han de ser les oracions del príncep. On i quan les ha de dir, I,27-28,6-34; 30,66-69.
Llibres d'oracions per a la formació del príncep, I,80-81,25-27.
Instruccions sobre les oracions del príncep durant la missa i altres oficis religiosos, II,513,4-18.
El príncep ha de resar de bon matí abans de començar a negociar, II, 516, 13-18.
Exemples d'oracions dels prínceps, I,29-30,4-60.
Oracions dels eclesiàstics a favor dels prínceps, I,54,55-59.
Convé que el canceller recorri a l'oració en les causes en què la raó natural no és suficient, II,44-46.
Utilitat de l'oració en el jutge per descobrir falsos testimonis, II,78-79, 20-39.
El bon conseller ha de pregar Déu perquè l'il·lumini, II,124,29-36.
Utilitat de l'oració del camarlenc a fi que el príncep escolti els seus consells, II,147,74-77.
Els treballadors han de pregar i encomanar-se a Déu cada dia per agrair-li el treball que els procura, II,463,35-53.
L'oració com a remei contra els maleficis destinats a fer separar els matrimonis, II,255,38-40.
El marit ha de pregar Déu per la seva dona, II,255,60-63.
Oracions de les dones, I,28,35-41.
Com han d'anar vestides les donzelles a l'hora de fer l'oració, II,406, 7-18; 407-408,61-74.
Oracions que han d'aprendre els infants, I,214,35-40; II,264,7-9.
Vd. *Consell*: Manera de demanar consell sobre esdeveniments futurs.
Vd. *Saviesa*: Primera via per aconseguir saviesa.

Paciència

Raons per les quals convé al príncep de ser pacient, I,345-347.
Casos en què el príncep no s'ha de mostrar pacient, I,354-355.
Definició de benignitat, I,356,4-25.
Raons que fan necessària la benignitat en el príncep, I,356-359,25-113; 360-361.
Diversos exemples notables de paciència, I,17-18,52-76; 351-353.

Pactisme

Origen i limitacions del poder reial en virtut dels pactes amb la cosa pública, I,98-99,15-45; 106-108, 20-83; 434,76-94; 487-489; 495, 6-15; II,496,10-17.
Origen de la degradació dels pactes i drets municipals, I,184-185.
El príncep ha de respectar els pactes amb la cosa pública, I,98,5-14.
El pacte amb la comunitat implica el manteniment de la justícia per part del príncep, I,264,10-19; 267, 33-55.
En els pactes no figura cap clàusula que permeti al poble de deposar el príncep per haver-los vulnerat, I,333,97-106.

El príncep ha de respectar tant la vida del vassall com el vassall la del príncep, I,364-365,24-30.
El príncep no pot alienar el patrimoni reial, I,490-491,6-31.
El príncep no té cap dret sobre les riqueses dels seus vassalls, II,457-458,48-81.
Casos en què el príncep pot prendre les riqueses dels seus vassalls, II,6-7,30-77.
El rei que ha comès un greu crim contra la cosa pública ha de ser castigat per la mateixa cosa pública, II,469,13-27.
El príncep pot vulnerar els pactes, lleis i privilegis dels seus vassalls si van contra Déu, II,513,19-22.
Pacte de bon exemple dels regnes orientals, I,44,77-86.
Pactes de "pactizada senyoria", I,96, 36-46.
Vd. *Deposició del príncep*: Poder de la comunitat per deposar el príncep.
Vd. *Guerra*: Condicions que fan justa la guerra.
Vd. *Noblesa*: Origen i funcions de la noblesa.
Vd. *Tirania*.
Vd. *Vassalls*.

Pagesos

Causes de la rusticitat dels pagesos, II,337,43-45.
El príncep ha de procurar que menestrals i pagesos no siguin destorbats per res i es dediquin exclusivament al seu treball, II,462,8-23.
En quines condicions Déu afavoreix els pagesos, II,463-464,54-89.
Els fills dels pagesos s'han dedicat a l'estudi del dret, que ha estat abandonat per la noblesa, II,498-499,24-44.
Exemple contra els pagesos, I,141, 37-56.
Vd. *Economia*: Protecció reial de cavallers, joves mercaders, menestrals i pagesos empobrits.
Vd. *Lleis*: Penes contra els menestrals i pagesos que facin fraus...
Vd. *Poble*.

Passions

Les dotze passions humanes, II,317, 4-16.

Pau

Definició del concepte de pau, I,451.
Definició i implicacions dels conceptes de "pau voluntària" i de "pau forçada", I,474-475.
Amb qui ha de mantenir la pau el príncep, I,452-453.
La crueltat del príncep no ajuda a mantenir la pau, I,299,92-97.
El conseller té l'obligació de vetllar per la pau del regne. Vies per aconseguir-ho, II,134-135,17-32.
Exemple de com Déu afavoreix els qui volen la pau, I,454-455.
Vd. *Col·ligació legal*: Cinquè fonament.

Pecat mortal

Definició del concepte de pecat mortal, II,412-413,24-46.

Poble

El poble ha de perdonar els crims comesos pel príncep sense deliberació, II,57,49-55.
Per quines raons entre ciutadans, menestrals i pagesos es pot trobar tanta generositat de costums com entre els nobles, II,351-352, 5-40.

A causa de la corrupció de costums de la noblesa els homes simples han esdevingut més virtuosos que els nobles, II,352,41-57.
Vd. *Treball*.
Vd. *Profecies*: Profecia sobre els governs populars...

Pobres

Consells adreçats al príncep sobre el regiment dels pobres, II,459-461.
Els advocats tenen l'obligació de defensar els pobres que ho necessitin, II,71,47-53.

Poesia

La poesia no pot formar part del pla d'estudis dels fills del príncep, I,199,35-38.
La poesia com a plaer honest, I,205, 45-49; 206,67-70.
La majoria dels prínceps només llegeixen cançoners i arts de trobar en comptes de llibres veritablement profitosos, I,434,69-76.
Contra les cançons dissolutes, II,404, 23-24.
Vd. *Joglars*: Entreteniments honestos i deshonestos procurats pels joglars.

Política

Intencions del polític, I,9-10.
Obligacions del polític, I,11-12,4-42.
Càrregues de la vida política, I,19-20; 21-22.

Predicació

Característiques dels sermons adreçats als grans senyors, I,31,5-11.
Convé que els grans senyors sentin sermons sovint, II,212,38-67.
Prohibició de tractar qüestions subtils de la fe en sermons adreçats als llecs, II,367,80-82.
Prohibició que les dones prediquin, II,239,60-64.
Els llecs no poden predicar, II,367, 82-84.

Presons

Organització de les presons per part de l'algutzir, II,158,35-42.
Els rics han d'apiadar-se dels presoners i ajudar-los amb les seves riqueses, II,457,32-35.
Vd. *Administració de la justícia*: Rapidesa en el tractament de les causes dels presoners.
Vid. *Algutzir*.
Vd. *Almoina*: Convé que els prínceps facin almoines per redimir captius i ajudar els presos.
Vd. *Guerra*: Tracte misericordiós als presoners de guerra i Tracte que cal donar al rei fet presoner.

Príncep

El príncep ha de ser home d'honor, I,14,43-45.
Els febles d'enteniment no són aptes per al govern, I,72-73,12-42.
Només poden governar els homes intelligents, I,74,5-12.
Raons bíbliques que estableixen que el príncep no pot ser estranger, II,106-107.
Principals defectes dels grans senyors, I,432-434; 435-436.

Principat

Tres tipus positius de principat segons Aristòtil: Regne, aristocràcia i comunitats, I,315,4-13.
Tres tipus negatius de principat segons Aristòtil: Tirania, oligarquia i democràcia, I,315,14-20.
Sis tipus de principat segons Mercurius, II,3,8-14.
Principat monàstic, II,3-4,15-35.
Principat econòmic, II,5,5-9.
Principat despòtic, II,5,10-14; 5,20-24; II,5-10.
Principat civil, II,5,15-25.
Principat reial, II,5-7,26-77.
Principat monàrquic, exclusiu del papa, que el cedeix a l'emperador excepte en alguns casos, II,8-10.

Profecies

Només Déu pot conèixer el futur, II,113,29-35.
Déu concedeix sovint esperit de profecia als folls frenètics o fantàstics, II,524-525,25-38.
Sobre els bons i els mals profetes, II, 215-217.
Sobre els falsos profetes, que només treballen per diners, II,113,35-41.
El príncep ha d'evitar els homes que veuen visions, II,223,5-10.
Tenir coneixement d'una profecia no estalvia l'home de fer els seus deures, II,377-378,87-113.
Profecia sobre els governs populars i la desaparició de la noblesa, I, 436,44-51; II,190,70-81.

Proverbis

I,77,30; 77,30-31; 84,45-47; 118,12; 126,18-19; 141,52-53; 147,10; 201,28; 212,35-36; 298,53-55; 348,14-15; 352,57-58; 352,60-61; 353,78-79; 353,85-87; 353,81; 353,91-92; 363,33-35; 375,23-24; 385,9; 386,36-37; 403,69-70; 418, 34-35; 424,23-24; 446,68-69; 484, 68-69; II,24,10-11; 53,8; 88,39-40; 88,43-44; 91,22; 96,12-13; 105,35-36; 192,40-43; 196,7-8; 214,28-29; 239,59-60; 243,8-9; 262,56-58; 266,21-22; 286,19-20; 291,11-12; 296,43-45; 296,61-62; 304,38; 308,35-36; 316,42-43; 322,36-37; 325,56-58; 347,4-6; 400,19-20; 431,27; 480,9-10; 487-488,26-27; 488,36-37; 511,30-36.

Psicologia

Els diversos caràcters de les persones influeixen en les seves enemistats mútues, II,293,4-14.
Els quatre caràcters fonamentals: Malencònic, sanguini, flemàtic i colèric, II,311-312,31-92.
Signes externs que denoten les inclinacions de l'home, II,315-316.

Relacions príncep-església

Normes que regulen les relacions del príncep amb l'Església, II,385-386,9-68.
Respecte i obediència del príncep a l'Església, I,38-39.
Cal que el príncep amagui els pecats dels eclesiàstics. Conseqüències negatives si no ho fa, I,40-41.
Exemple sobre l'empresonament d'un clergue per les autoritats civils, II,347-348,7-45.
El príncep i la justícia secular poden defensar tot eclesiàstic perseguit injustament pels seus superiors, II,471,6-20.
Els prínceps han de respectar temples, esglésies i cases religioses, I,45-46.
Recomanació que els prínceps i curials no facin estada en cases religioses, I,47-49.
Els prínceps han de respectar els edificis religiosos i observar les lleis eclesiàstiques perquè Déu mostri la seva misericòrdia sobre el poble, II,430-431.
El príncep ha d'impedir que el po-

der econòmic i temporal del braç eclesiàstic creixi desmesuradament, II,499-500,62-76.

Rics

Raons per les quals Déu ha donat les riqueses als homes rics, I,404-406.
Defectes dels homes rics i vies que el príncep ha de seguir per tal d'esmenar-los, II,456-457,16-47.
És convenient que els homes rics que puguin viure sense treballar es dediquin a l'estudi i/o a les armes, II,465-466,11-33.

Saviesa

La saviesa és una virtut necessària per al príncep, I,68,5-12.
Definició de la veritable saviesa, II,485-486.
Distinció entre la saviesa veritable i la saviesa terrenal, I,69-71,41-120.
Reprovació de la saviesa terrenal, II,89-90,23-45; 483-484,10-61.
Consells per esdevenir savi, I,74-75, 13-34.
Cinc vies per aconseguir de tenir saviesa, I,68,13-18.
Primera via per aconseguir saviesa: Oració, I,68-69,19-41.
Segona via: Estudi i contemplació, I,72,5-12.
Tercera via: Mestres i amistats, I,76-77.
Quarta via: Llegir, I,78-79.
Cinquena via: Exercici personal del govern, I,83-84.

Secrets

El conseller ha de saber mantenir els secrets, II,97-98,39-71.
Exemples sobre la necessitat que el conseller mantingui els secrets, II, 99-101.
El marit no ha de revelar secrets a la seva muller, II,248,20-24.
Saber guardar els secrets conserva les amistats, II,287-288,51-77.
Vd. *Dona*: Virtuts i vicis naturals de les dones.
Vd. *Menjar i beure*: Conseqüències negatives de l'embriaguesa.

Successió dels reis

Cal escollir el fill més idoni, I,16-17,5-44; 20,41-52.

Teologia

Protecció dels teòlegs i dels estudis de teologia per part del príncep, I,66,44-48.
La discussió sobre qüestions de fe amb els infidels és exclusiva dels teòlegs, II,367,77-78.
Vd. *Educació*: Pla d'estudis del fill del príncep.

Tirania

Illegitimitat del *Ius belli* i del *Ius gencium* com a fonament de la tirania, I,102-103; 108,84-91.
Illegitimitat del costum com a fonament de la tirania, I,104-105.
Altres raons sobre la illegitimitat de la tirania, I,106-108,5-83.
Exemple sobre la illegitimitat de la tirania, I,100,22-33.
Definició de tirà, I,311,4-19.
Diferència entre el tirà i el bon príncep, I,311-314,20-116; 358, 74-80.
Vies perquè el tirà es converteixi en un bon príncep, I,319-321.
Exemple de com un tirà es converteix en un bon príncep, I,358-359,81-113.
Discussió sobre si és pitjor el senyor natural que esdevé tirà o l'usurpador que tiranitza, I,322-325.
La misericòrdia com a remei contra la tirania, I,298,42-60.
Mals que fa el tirà contra ell mateix i contra la cosa pública, I,315-316,21-62.
Arguments a favor del tiranicidi, I, 320-321,60-76; 328-330.
Arguments contra el tiranicidi i solucions alternatives, I,326-327.
Sobre la deposició del tirà, I,331-332,4-44.
Vd. *Confessió*: Confessió del tirà.
Vd. *Democràcia*.
Vd. *Estratègia*: El tirà no permet la instrucció militar de tots els seus súbdits...
Vd. *Fortalesa*: Convé que els vassalls es mostrin forts...
Vd. *Guerra*: Condicions que fan justa la guerra.
Vd. *Pactisme*: En els pactes no figura cap clàusula...
Vd. *Principat*: Tres tipus negatius de principat...

Treball

Utilitat del treball. Distinció entre el treball dels prínceps i el treball del poble, I,215,67-90.
Vd. *CoHigació legal*: Vuitè fonament.
Vd. *Economia*.

Tresorer

Definició de l'ofici de tresorer i condicions que requereix, II,166,4-12.
Vicis dels tresorers reials, II,170-171.
Cal que el tresorer sigui liberal per administrar bé les rendes reials, I,441,21-24.
Raons per les quals no convé que els eclesiàstics facin de tresorers, II,174-175.
Per quines raons els jueus no poden fer de tresorers, II,176-178.
Els homes castrats no poden fer de tresorers, II,179-180.
Per quines raons són preferibles els ciutadans sobre els cavallers com a tresorers, II,181-182.
Antigament els reis d'Espanya preferien que els tresorers fossin clergues, I,403,75-83.
Perills a què es veu abocat el tresorer d'una cort pobra, II,166-167, 13-50; 168-169.
Com s'ha de repartir el tresor del príncep, II,172-173.

Urbanitat

Diverses normes d'urbanitat, II,231-232.
És convenient que el príncep rebi bé els forasters, I,393,4-10.
De quina manera ha d'acollir el príncep els forasters, I,393-394, 10-68; 395-396; 397-400.
Beneficis derivats d'haver acollit bé els forasters, I,401-403.
Com s'ha de tractar els compatriotes a l'estranger, II,282-283.
Normes de cortesia sobre el parlar i l'escoltar, II,492-495.
Via a seguir per evitar la ira de les persones importants quan se'ls ha de comunicar alguna cosa desagradable, II,498,4-12.
Consells per fer bones lloances, II, 503,4-13.
Mai no s'ha d'ofendre ningú, II,516, 23-27.
És convenient no acostar-se als grans senyors als quals s'ha ofès greument, II,503,14-16.
Vd. *Menjar i beure*.

Usura

Vd. *Oficis*.

Vassalls

Obligacions del vassall respecte al seu senyor i limitacions del poder del senyor sobre el vassall, I,476-477; 478-479,5-41.
Com han de tractar els vassalls el seu senyor, I,383-384,16-35.
Els vassalls no s'han de rebellar contra el mal príncep perquè és un càstig de Déu, I,270-271,26-33.
Com pot defensar-se el vassall davant d'un atac injustificat del príncep, I,362-363.
En quines circumstàncies el vassall, amenaçat de mort injustament pel seu senyor, pot atacar el príncep, I,364-366.
Crítica contra el fur d'Espanya que condemna a mort aquell cavaller que lliura a l'enemic el castell que se li ha encomanat i que ja no pot salvar, I,367-369.
Vd. *Fortalesa*: Convé que els vassalls es mostrin forts...
Vd. *Govern del príncep*: Normes sobre el tracte del príncep als súbdits i Com ha d'estimar el príncep els seus vassalls.
Vd. *Guerra*: Normes jurídiques sobre les guerres entre vassalls i senyors.

Vellesa

Virtuts de les persones grans, II,324-326; 327-328,4-42.
Els consells dels vells són més savis i assenyats que els dels joves, II, 91-92,16-55.
Els pecats carnals són incorregibles en els vells, II,230,56-60.
Defectes de les persones grans, II, 321-323.
Consells de Ciceró i d'altres adreçats als vells, II,328-329,43-89.

Veritat

Propietats de la veritat, I,126-127.
El príncep ha de defensar la veritat i perseguir la mentida, I,85-86,10-45.
Importància de la sinceritat en el príncep, I,110-111.
Primera via per defensar la veritat: Fortalesa de pensament, I,112-113.
Segona via: Fortalesa de paraula, I,114-115.
Tercera via: Fortalesa en les obres, I,116-117.
Causes de l'odi dels homes a la veritat, I,118-120; 121-122; 123-125.
Vd. *Noblesa*: Primera condició de la noblesa.

Vestuari

Conveniència de la moderació en els vestits, II,506,27-31.
Recomanació que en els vestits se segueixi la via mitjana i es defugin els excessos, II,411,70-80.
El príncep té l'obligació de procurar que cadascú vesteixi segons la seva condició, II,456,22-26.
Consell sobre els vestits dels cavallers, II,487,19-25.
En quines circumstàncies l'home pot usar vestits de dona i viceversa, II,410,50-59.
Les dones s'han de vestir "segons son estament", I,171,17-22.
Convé que els vestits del príncep siguin humils, I,209,5-18; 342,58-60; 442,42-47.
Els vestits del príncep han de ser honestos, I,209-210, 19-40; II,232, 40-42.
Com han de ser els vestits de les donzelles, II,406-408.

Vd. *Dona*: La dona amaga els seus defectes amb cosmètics i vestits.
Vd. *Oficis*.

Viatges

En els viatges és millor parlar poc i escoltar, II,304,64-66.
Conveniència de viatjar acompanyat, II,305,10-13.
El viatger ha de mostrar-se humil davant de persones estranyes, II, 307,5-11.
Temes de meditació religiosa convenients per als viagers, II,305-306, 14-60.

Vida

Tres tipus de vida: Bestial, celestial i civil, I,63,31-44.
Les càrregues del regiment escurcen la vida del príncep, II,527,6-13.
El príncep ha de pensar en la necessitat de fer mèrits per guanyar la vida eterna, II,527-528, 13-32.
Vd. *Colligació legal*: Desè fonament.

Viduïtat

Senyals de la bona viuda, II,400,4-14.
Règim de vida que han de seguir les viudes i vicis de les viudes dissolutes, II,396-397.
Les viudes han de ser exemples de virtut per a les dones casades, II, 394,4-19.
Recomanació que les dones viudes no acullin homes a casa seva, excepte en determinades circumstàncies, II,394-395,19-52.
Consideracions sobre la possibilitat que les dones viudes es puguin tornar a casar, II,398-399.
Crítica de les viudes que, per raons mundanes, no es volen tornar a casar, II,400-401,15-41.
Recomanació que els vidus de més de quaranta-cinc anys no es tornin a casar, II,325-326,61-70.
Vd. *Colligació legal*: Segon fonament.

Virginitat

Definició de l'estament virginal, II, 402,4-10.
Règim de vida que han de seguir les donzelles, II,402-403,11-59; 404-405; 414-415,5-36.
Cal aprovar la decisió de tota donzella que decideixi mantenir-se verge, II,423,7-19.
El príncep ha d'honorar les verges consagrades a la vida religiosa, II, 425-426.

Virtut

Definició de la virtut com a domini d'un mateix, I,57,5-19; 58,46-65.
Virtuts teològiques i virtuts cardinals, I,65,21-26.
Fe, I,66,27-48.
Esperança, I,66,49-63.
Caritat, I,66-67,64-106.
Norma per aconseguir la virtut, I, 65,4-20.
Raons que fan necessària la virtut en el príncep, I,55-56; II,503,16-20.
Necessitat que els prínceps coneguin la virtut, I,57-58,20-45.
Model del príncep virtuós, I,59-60, 5-40.
El príncep esdevé virtuós allunyant el poble del mal, I,62-63,5-30; 63-64,45-73.

Visions

Vd. *Profecies*.

Aquest segon volum de les Obres de Francesc
Eiximens, corresponent al *Dotzè llibre del
Crestià*, segona part, volum segon,
s'ha acabat d'imprimir als tallers de
Delfos, L. G., d'Esplugues de
Llobregat, el 15 de juliol
de 1987, dia de Sant
Bonaventura.